

श्री विजयलक्ष्मी सूरि महाराज विरचित

श्री

उपदेशप्रासाद त्राषांतर.

भाग २ जो.

स्थंभ ५-६-७-८-९

व्याख्यान ६२ थी १३५.

पाच अणुव्रत तथा व्रण गुणव्रतानुं स्वरूप

अनेक कथाओं युक्त

आवकवर्गने माटे खान उपयोगी

संस्कृत शब्दप्रात्मक अर्थने त्राषांतर गुणव्रतानुं

प्रसिद्धकतां

श्री जैनधर्म प्रसारक सभा—भावनगर.

आवृत्त बीजां

धी 'आनंद' प्रिन्टींग प्रेसमां शाह गुलाबचंद ललुभाइए

छाप्युं—भावनगर.

विम संवत् १९७८, वीर संवत् २४१८

मूल्य रु. २-०-०

પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ ઉપદેશપ્રાસાદગ્રંથના પહેલા ભાગની અંદર આપેલી પ્રસ્તાવના ઉપરથી વાંચકવર્ગને વિદિત થયું છે કે, આ ગ્રંથ શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરીએ ભવ્યજીવોના હિતને માટે રચ્યો છે. તેને એક પ્રાસાદ-મકાન-મહેલની ઉપમા આપીને તેના ૨૪ સ્થંભ ટરાવ્યા છે. તે દરેક સ્થંભમાં પ્રાયે ૧૫-૧૫ વ્યાખ્યાનો છે. એકંદરે આશા ગ્રંથમાં વર્ષના દિવસો જેટલા એટલે ૩૬૦ વ્યાખ્યાનો છે. જેથી આશા વર્ષ માટે સતત વાંચવા યોગ્ય આ ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથ સંસ્કૃત ગદ્યપદ્યાત્મક સરલ ભાષામાં રચેલો છે. પદ્યભાગ તો માત્ર પ્રાસંગીક છે.

આ ગ્રંથના મુખ્ય ત્રણ खंड પાડેલા છે. પ્રથમ खंडમાં સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ, વીજા खंडમાં દેશ વિગતિનું સ્વરૂપ ને વીજા खंडમાં સર્વવિગતિનું સ્વરૂપ છે. પ્રથમ ભાગમાં પ્રથમ खंड પૂરો આપેલો છે, પરંતુ વીજા खंड તે કરતાં લગભગ ડબલ દોવાથી આ વિભાગમાં સંપૂર્ણ આપી શક્યા નથી. આ વિભાગમાં પાંચમાથી નવમા સુધી પાંચ સ્થંભ આપેલા છે. તેમાં કુલ ૭૪ વ્યાખ્યાન છે અને પાંચ અણુવત તથા ત્રણ ગુણવતનું સ્વરૂપ આપેલું છે.

પાંચમા સ્થંભમાં ૬૦ થી ૭૪ સુધી (૧૩) વ્યાખ્યાનો છે. તેમાં પ્રથમ વ્રતનું સ્વરૂપ આપેલું છે. છઠ્ઠા સ્થંભમાં ૭૫ થી ૯૦ સુધી (૧૬) વ્યાખ્યાનો છે. તેમાં વીજા વીજા, ને ચોથા વ્રતનું સ્વરૂપ આપેલું છે. સાતમા સ્થંભમાં ૯૧ થી ૧૦૫ સુધી (૧૫) વ્યાખ્યાનો છે. તેમાં ચોથા વ્રતસંવેદીજ વિશેષ સ્વરૂપ આપેલું છે. આઠમા સ્થંભમાં ૧૦૫ થી ૧૨૦ સુધી (૧૫) વ્યાખ્યાનો છે. તેમાં પાંચમા, છઠ્ઠા ને સાતમા વ્રતનું સ્વરૂપ આપેલું છે. નવમા સ્થંભમાં ૧૨૧ થી ૧૩૫ સુધી (૧૫) વ્યાખ્યાનો છે. તેમાં સાતમા વ્રતનું શેષ સ્વરૂપ તથા આઠમા વ્રતનું સ્વરૂપ આપેલું છે. એકંદરે ૭૪ વ્યાખ્યાનોમાં પહેલા વ્રતના ૧૩, વીજા વ્રતના ૫, વીજા વ્રતના ૫, ચોથા વ્રતના ૨૧, પાંચમા વ્રતના ૪, છઠ્ઠા વ્રતના ૪, સાતમા વ્રતના ૧૭, અને આઠમા વ્રતના ૫ વ્યાખ્યાનો છે.

આ ગ્રંથમાં દરેક વ્રતનું સ્વરૂપ એટલું વધુ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે કે વાલ્ક્યુદ્ધિવાન્ પણ સહજે સમજી શકે તેમ છે. તે સાથે દરેક વાંચનારને આનંદ ઉત્પન્ન થાય તેમ છે. ચોથા વ્રતને વહુ તિત્તારથી વર્ણવ્યું છે. સાતમા વ્રતમાં બાવીશ અમશ્ય તથા પંદર કર્માદાનોનું સ્વરૂપ વહુ સારી રીતે સમજાવ્યું છે. તે સાથે શુદ્ધ વ્યવહાર અથવા શુદ્ધ વ્યાપારને માટે જે સમજુતી સાવિત્તર આપી છે તે પૂરપૂરી ઉપયોગી છે; તેને માટે એમ દરેક જૈનવંશુઓને તે ભાગ સ્વાસ્થ્ય લક્ષ્યપૂર્વક વાંચવાની ભલામણ કરીએ છીએ. આઠમા વ્રતમાં પ્રમાદાચરણ અનેક પ્રકારના સમજાવ્યા છે તે પણ ધ્યાનમાં લેવા લાયક છે. ૧૦૪ માં વ્યાખ્યાનમાં ચોમાસી કૃત્યો વતાવ્યા છે. અશાઢ ચતુર્માસના પ્રારંભમાં અવશ્ય એ વ્યાખ્યાન વાંચવા યોગ્ય છે.

આ ગ્રંથમાં ચરણકરણાનુયોગ સાથે ધર્મકથાનુયોગ પણ એટલો વધો દાખલ કરેલો છે કે, બંને પ્રકારના જીજ્ઞાસુઓના દિલ તૃપ્ત થઈ શકે તેમ છે. દરેક વ્યાખ્યાનમાં એક કથા છે જે પણ કેટલાકમાં એકથી વધારે છે. એકંદરે આ પાંચ સ્થંભોમાં ૧૦૦ ઉપરાંત કથાઓ, દ્રષ્ટાંતો ને પ્રવંધો છે. તે વિંપે વિંશે વર્ણન લખી વાંચકવર્ગને ન રોકતાં અનુક્રમણિકા વાંચી જવાનીજ સ્વાસ્થ્ય ભલામણ કરીએ છીએ; જેથી આ વિભાગનું રહસ્ય તરતજ ધ્યાનમાં આવશે.

આ ગ્રંથની પ્રતિઓ પ્રાયે ઢબાવાલીજ મળે છે; પરંતુ તેનું મૂલ ને ટબો ઇટલો બધો અશુદ્ધ દેખાય છે કે તેનું ભાષાંતર કરવામાં પૂરા અનુભવીનીજ આવશ્યકતા છે. આ ભાષાંતર શાસ્ત્રી પાસે કરાવ્યા બાદ અમલ પ્રતિ સાથે મેઝર્વાને તેને ઇટલું વધું દુરસ્ત કરવામાં આવ્યું છે કે બનતા મુધી ભૂલ રહેવા દીધી નથી. તે છતાં મતિદોષથી અથવા દષ્ટિદોષથી કાંઈ ભૂલ રહી ગયેલી જણાય તો તેને માટે અમારી તરફ લખી મોકલવા કૃપા કરવી, જેથી તેને સુધારવાનો યોગ્ય ઉપાય થઈ શકે.

હવે પછીના ત્રીજા વિભાગમાં દેશવિરતિનું સ્વરૂપ સંપૂર્ણ આવશે. ઇટલે કે ૧૦ માથી ૧૪ મા મુધી પાંચ સ્થંભોનું ભાષાંતર આપવામાં આવશે. પ્રયામ વિગેરના પ્રમાણમાં કિંમત વાસ્તવિક રાખેલી હોવાથી જૈનબંધુઓ વિશેષ લાભ લેશે એવી આશા છે. તેમજ વાકીના વિભાગો પણ બનતી તાકીદે બહાર પાડવાની ઇચ્છા વર્તે છે.

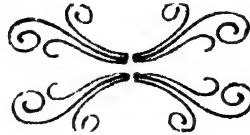
ગ્રંથકર્તાજી સ્વામ ઉપયોગી જાણીને દાસ્તલ કરેલા સ્વમત પરમતના શ્લોકો તથા ગાથાઓ પહેલા વિભાગમાં પ્રગટ દાસ્તલ કરેલા નહીં; પરંતુ આ વિભાગમાં દરેક શ્લોક દાસ્તલ કરીને તેની નીચે તેના અર્થ પણ આપેલા છે. એમ કરવાથી આ ગ્રંથની ઉપયોગીતા વધારી છે.

ગ્રંથકર્તાના ચરિત્રને માટે શોધ ચાલે છે. મળી શકશે ઇટલે હવે પછીના વિભાગમાં પ્રગટ કરીશું.

માઘ શુદ્ધિ ૨૬
મંચત્ર ૨૯૬૦

}

શ્રીજૈનધર્મ પ્રસારક સમા—ભાવનગર.
ચીમનલાલ સાંકઠચંદ મારફતીયા—મુંબઈ.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ વિભાગની આ બીજી આવૃત્તિ ૧૮ વર્ષે કરવામાં આવી છે. આપણા વર્ગમાં વાંચનનો શોખ કેવો છે ? તેનું આ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાંત છે. આ બુકની અંદર જે ગ્રંથ આપેલ છે તે કથાઓ સાથે બોધ આપનાર હોવાથી વહુજ ઉપ-યોગી છે. દરેક વ્રતનું સ્વરૂપ વહુ સારી રીતે આપ્યું છે. અમરચોનું—કર્મા-દાનનું—ચૌદ નિયમનું—ચાર પ્રકારના અનર્થદંડનું સ્વરૂપ વહુ સ્પષ્ટતાથી આપેલું છે. ધાસ વાંચવા લાયક છે. પ્રથમાવૃત્તિ કરતાં આમાં કાંઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી. ફેરફાર માત્ર પ્રસિદ્ધકર્તાના સંબંધમાંજ થયેલો છે. તે સિવાય કાંઈક શુદ્ધતામાં વિશેષપણું થયું હશે. તેની ધરી ધાત્રી તો વાંચ-નાર સાક્ષી આપે ત્યારે થાય. અમે તો કાંઈપણ અશુદ્ધિ રહી ગઈ હોય તેને માટે ક્ષમા યાચના કરી વીરમીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે આ ગ્રંથનો લાભ ઘણા બંધુઓ લેશે.

ફાલ્ગુન શુદ્ધિ ૧૫

સંવત ૧૯૭૮.

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સમા,

ધાવનગર.

विषयानुक्रमिका.

स्थंभ ५ मो-पृष्ठ १ थी ६१

व्याख्यान ६२ थी ७४

(प्रथम व्रत).

व्याख्यान ६२ मुं.

विषय.	पृष्ठ.
पहेला अणुव्रत विषे.	१
गृहस्थने अणुव्रत गृहण करावतां	
साधुने व्रतजीवोनी हिंसानी अ-	
नुमोदना लागती नथी.	२
ते उपर एकशेठना ६ पुत्रनी कथा.	३
प्रथम अणुव्रत उपर कुमारपाळ-	
नी कथा.	५
जळ गळीने पीवा उपर पुराणोनं	
प्रमाण.	६

व्याख्यान ६३ मुं.

श्रावकने सवाविश्वानी दया होय.	८
प्रथम व्रतना पांच अतिचार.	६
कुमारपाळनो प्रबंध.	१०
जीवदयाना संबंधमां पुराणोना	
प्रमाण.	११

व्याख्यान ६४ मुं.

हिंसाना अभावथी विरति.	१६
हिंसाना चार प्रकार.	१६
स्थावरोमां जीवपणानी सिद्धि.	१७
प्रथमव्रत उपर जिनदास श्रावक-	
नो प्रबंध.	१६

विषय.

पृष्ठ.

व्याख्यान ६५ मुं.

कुळक्रमथी चाली आवती हिंसा	
पण तजवी.	२१
ते उपर हरिबळ माछीनी कथा.	२२
व्याख्यान ६६ मुं.	

निरंतर हिंसक जीवोने प्राप्त थतुं	
फळ.	२८
ते उपर मृगापुत्र (लोढीया) नी	
कथा.	२६

व्याख्यान ६७ मुं.

हिंसा करवाना संकल्पथी पण	
थती हानि.	३१
ते उपर दासीपुत्रनी कथा.	३२

व्याख्यान ६८ मुं.

कुळक्रमथी चाली आवती हिंसा	
त्यजवा विषे.	३२

ते उपर कुमारपाळनो प्रबंध.	३४
कुमारपाळ ने कृपासुंदरीनो विवाह.	३७
पोताना वनेवी आनाकराजाने कु-	
मारपाळ आपेली शिक्षा.	३८

व्याख्यान ६९ मुं.

हिंसा करवानुं क्रोधथी वचन पण	
बोलवुं नहीं.	४०
तेथी थता कटुफळ उपर चंद्रा ने	
सर्गनी कथा.	४२

व्याख्यान ७० मुं.

जीवदयानी विशेष पुष्टि.	४४
-----------------------------	----

विषय	पृष्ठ.
ते उपर श्री शांतिनाथजीनो प्रबंध.	४५
" श्री मुनिसुव्रत प्रभुजीनो प्रबंध.	४५
व्याख्यान ७१ मुं.	
प्रमादवडेज हिंसा लागे छे.	४७
व्रण प्रकारनी हिंसा.	४८
अनुबंध हिंसा उपर ब्रह्मदत्त च- क्रीनी कथा.	४८
व्याख्यान ७२ मुं.	
हिंसक जीवोनी पण हिंसा न क- रवा विषे.	५१
धान्यादिकना घणा जीवोने हण- वा करतां एक हाथीने मारवाना विचार धरावनारानी भूल.	५१
ते उपर आर्द्रकुमारनी कथा.	५१
व्याख्यान ७३ मुं.	
मुनि तथा गृहस्थोने तजवा योग्य हिंसा स्थान.	५५
ते उपर एक क्षत्रीयनो प्रबंध.	५६
, मच्छीमार चोरनो प्रबंध.	५७
व्याख्यान ७४ मुं.	
हिंसा ने अहिंसानुं फळ.	५८
ते उपर सुर ने चंद्रकुमारनी कथा.	५९
स्थंभ ६ टो. पृष्ठ ६२ थी १२४	
व्याख्यान ७५ थी ९०	
(बीजा, त्रीजा, चोथा अणुव्रत विषे).	
व्याख्यान ७६ मुं.	
मृषावाद त्याग (मोटा पांच अ-	

विषय.	पृष्ठ.
सत्यनुं वर्णन).	६२
खोटी साक्षी पूरवा उपर वसु- राजानी कथा.	६३
व्याख्यान ७६ मुं.	
असत्यना चार प्रकार.	६६
असत्य त्याग उपर श्रीकांत- श्रेष्ठीनी कथा.	६७
द्रौपदीए सत्य बोलवाथी आम्र- वृक्षने नवपल्लवीत कर्णानो प्रबंध.	६८
व्याख्यान ७७ मुं.	
बीजा व्रतना पांच अतिचार.	७०
मृषा उपदेश नामना प्रथम अ- तिचार उपर कौशिक तापस- नो प्रबंध.	७१
कोइने आळ चडाववा उपर एक ब्राह्मणीनो प्रबंध.	७२
मुनिराजना अवर्णवाद बोलवा (आळ चडाववुं) ते उपर वेग- वतीनी कथा.	७३
व्याख्यान ७८ मुं.	
कोइनी गुप्त वात प्रगट करवी नहीं.	७४
तेथी थयेली हानि उपर पुण्य- सारनी कथा.	७५
परस्परना मर्म उघाडवा उपर बे मर्पनी कथा.	७७
व्याख्यान ७९ मुं.	
सत्यनी प्रशंसा	७८
सत्य बोलवा उपर हंसराजानी कथा.	७९

विषय.	पृष्ठ.
व्याख्यान ८० मुं.	
त्रीजा अणुव्रतनुं स्वरूप.	८२
ते उपर रोहिणीया चोरनी कथा.	८३
व्याख्यान ८१ मुं.	
त्रीजा व्रतनी विशेष व्याख्या.	८६
ते उपर कुमारपाळ राजानो प्रबंध.	८६
व्याख्यान ८२ मुं.	
त्रीजा व्रतना पांच अतिचार.	९०
अन्यायोपार्जित द्रव्य उपर वंचक श्रेष्ठीनी कथा.	९२
व्याख्यान ८३ मुं.	
त्रीजुं व्रत न पाळवाथी थती हानिओ.	९४
ते उपर लोहगुर चोरनुं दृष्टांत.	९५
व्याख्यान ८४ मुं.	
त्रीजा व्रतनी प्रशंसा.	९८
ते उपर लक्ष्मीपुंजनी कथा.	९९
व्याख्यान ८५ मुं.	
चोथा अणुव्रतनुं स्वरूप.	१०२
तेथी थता लाभ उपर नागिलनी कथा.	१०२
तदंतर्गत द्रव्यदीप भावदीपनुं स्वरूप.	१०३
व्याख्यान ८६ मुं.	
चोथा व्रतनी विशेष प्रशंसा.	१०५
ते उपर कुमार ने देवचंद्र नामना बे राजकुमारनी कथा.	१०५
तदंतर्गत शीलवतीनी कथा.	१०६
भावब्रह्मचर्य तथा भावतपनुं स्वरूप. (मुख्य कथांतर्गत)	१०८

विषय.	पृष्ठ.
व्याख्यान ८७ मुं.	
चोथा अणुव्रतना पांच अतिचार. १००.	
चोथा व्रत उपर रोहिणीनी कथा. ११०	
तेणीए राजाने युक्तिथी आपेली समजुती.	११०
ब्रह्मचर्य संबंधी पुराणोक्त बे कथा.	१११
व्याख्यान ८८ मुं.	
ब्रह्मचर्य पाळवाथी थता गुण.	११३
ते उपर जिनपाळनो प्रबंध (रत्न- द्वीपे जनार)	११३
व्याख्यान ८९ मुं.	
चोथा व्रतना भंगथी बीजा व्र- तोना पण भंग.	११६
निरंतर ब्रह्मचर्य पाळवा उपर वि- जय शेठ ने विजया राणीनी कथा.	११७
तदंतर्गत विजयशेठे कहेलुं विप- यनुं स्वरूप.	११९
व्याख्यान ९० मुं.	
स्त्रीजातिमां रहेला अनेक दोष. १२०	
भर्तृहरी राजानी कथा.	१२१
स्थंभ ७ मो पृष्ठ ११५ थी १८६	
व्याख्यान ९१ थी १०५	
चोथा व्रतनुं विशेष स्वरूप व्याख्यान ९१ मुं.	
स्त्रीओने कामनी अतृप्ति.	१२५
ते उपर भीलनी कथा (यामा सासा) १२५	

વિષય.	પૃષ્ઠ.
વ્યાખ્યાન ૯૨ મું.	
કેટલીક ઉત્તમ સ્ત્રીઓ આપત્તિમાં	
પણ શીલનું રક્ષણ કરે છે... ૧૨૮	
તે ઉપર અંજના સતીની કથા.... ૧૨૯	
વ્યાખ્યાન ૯૩ મું.	
સ્ત્રીના અંગ જોડને મોહન પામવા	
વિષે. ૧૩૩	
દુષ્ટ સ્ત્રીના સંબંધમાં સુકુમાલિ-	
કાની કથા. ૧૩૪	
વ્યાખ્યાન ૯૪ મું.	
સ્ત્રીજાતિ અનેક ગુણોની દ્વાનિ	
કરે છે. ૧૩૬	
વલ્કલચીરી મુનિનો પ્રબંધ ૧૩૭	
વ્યાખ્યાન ૯૫ મું.	
કામાંધ પુરુષનો વિવેક પણ નષ્ટ	
થાય છે. ૧૪૦	
તે ઉપર અઢાર નાતરાનો પ્રબંધ.... ૧૪૧	
વ્યાખ્યાન ૯૬ મું.	
વિષયમાં સુખ અલ્પ છે, વિડંબના	
ઘણી છે. ૧૪૩	
તે ઉપર મધુર્બિંદુની કથા. ૧૪૪	
વ્યાખ્યાન ૯૭ મું.	
મહાસતીનું લક્ષણ. ૧૪૫	
તે ઉપર શીલવતીની કથા ... ૧૪૬	
વ્યાખ્યાન ૯૮ મું.	
શીલ પાઠવાથી છેદાયેલાં અંગો	
પણ પાછાં પ્રગટે છે. ૧૫૦	
તે ઉપર કઠાવતીની કથા. ૧૫૦	
વ્યાખ્યાન ૯૯ મું.	
તત્ત્વને જાણનારા દંપતિ સંકટમાં	

વિષય.	પૃષ્ઠ.
પણ શીલને છોડતા નથી. ૧૫૫	
તે ઉપર ચંદનમલયાગીરીની કથા. ૧૫૫	
વ્યાખ્યાન ૧૦૦ મું.	
એક રૂપવંત સ્ત્રીની ઘણા પુરુષો	
ઈચ્છા કરે છે... ૧૫૮	
તે ઉપર દ્વાપચીકુમારની કથા. ૧૫૮	
વ્યાખ્યાન ૧૦૧ મું.	
શીલવ્રતનું આદરણીયપણું ... ૧૬૧	
તે ઉપર શ્રીમલ્લિનાથજીની કથા. ૧૬૨	
વ્યાખ્યાન ૧૦૨ મું.	
મૈથુન સેવનથી ઘણા ગુણની દ્વાનિ	
થાય છે. ૧૬૬	
તે ઉપર સત્યકી વિદ્યાધરની કથા. ૧૬૬	
તદંતર્ગત સુજ્યેષ્ઠાનો પ્રબંધ. ૧૬૭	
વ્યાખ્યાન ૧૦૩ મું.	
સ્ત્રીચરિત્ર જાણવામાં કોઈ પણ કુ-	
શલ નથી. ૧૬૯	
તે ઉપર નુપૂરપંડિતાની કથા.... ૧૬૯	
વ્યાખ્યાન ૧૦૪ મું.	
ચાતુર્માસ્યના કૃત્યો. (ચોમાસી	
વ્યાખ્યાન.).... ૧૭૩	
અન્ય શાસ્ત્રોના પ્રમાણ. ૧૭૬	
ચોમાસી નિયમો પાઠવા ઉપર	
વિજયશ્રી કુમારની કથા. ૧૭૭	
પર્વતિથિના કૃત્યો. ૧૭૮	
વ્યાખ્યાન ૧૦૫ મું.	
વિષયસુખજન્ય દુઃખ અને પાપના	
પ્રકારો. ૧૮૦	
સ્ત્રીસંગથી પ્રાપ્ત થતા દુઃખ ઉપર	
મુંજરાજાની કથા. ૧૮૨	

विषय.	पृष्ठ.
अश्वब्रह्मचर्यनो प्रबंध	१८५
शीळव्रतना चार भेद.	१८५
स्थंभ ८ सो पृष्ठ १८७ थी २४१	
व्याख्यान १०६ थी १२०	
(पांचमा, छठा सातमा व्रतनुं स्वरूप)	
व्याख्यान १०६ मुं.	
पांचमा अणुव्रतनुं स्वरूप.	१८७
परिग्रहनुं प्रमाण करवानी आ-	
वश्यकता.	१८७
ते उपर विद्यापतिनी कथा.	१८८
व्याख्यान १०७ मुं.	
पांचमा व्रतना पांच अतिचार.	१८०
आ व्रत उपर पेथड श्रावकनी	
कथा.	१८२
व्याख्यान १०८ मुं.	
परिग्रहनुं प्रमाण न करवानी	
प्राप्त थता दोष.	१८३
ते उपर मम्मणशेठनो प्रबंध.	१८४
कुचिकर्ण, तिलकशेठ, नवनंदना	
प्रबंध.	१८५
व्याख्यान १०९ मुं.	
परिग्रहमां आसक्त मनुष्यो अनेक	
पाप करे छे.	१८६
ते उपर वे भाइओनो प्रबंध.	१८६
व्याख्यान ११० मुं.	
छठा व्रतनुं स्वरूप.	१८६
छठुं व्रत पाळवा उपर सिंहश्रे-	
कथा.	२००

विषय.	पृष्ठ.
व्याख्यान १११ मुं.	
छठा व्रतना पांच अतिचार.	२०२
ते उपर कुमारपाळराजानो प्रबंध.	२०३
व्याख्यान ११२ मुं.	
लोभनो प्रसार पण छठा व्रतथी	
निवृत्त थाय छे.	२०५
आ व्रत न लेवार्था दुःखी थवा	
उपर चारुदत्तनी कथा.	२०६
व्याख्यान ११३ मुं.	
कटलाएक विकट संकटमां पण	
आ व्रतने छोडता नथी.	२०८
ते उपर महानंदकुमारनी कथा.	२०८
व्याख्यान ११४ मुं.	
सातमा भोगोपभोग प्रमाण व्रतनुं	
स्वरूप.	२१३
सचित्तनुं स्वरूप (चौद नियमोनी	
व्याख्या)	२१३
तदंतर्गत वीरप्रभुनो तथा अंबड प-	
रित्राजकना ७०० शिष्यनो प्रबंध.	२१५
नागरवेलना पाननुं अग्राह्यपणुं.	२१६
व्याख्यान ११५ मुं.	
बावीश अभक्ष्योनुं स्वरूप चार	
महा विगय)	२१८
मधनुं पुराणोमां पण त्याज्यपणुं.	२२१
व्याख्यान ११६ मुं.	
बाकीना अभक्ष्योनुं वर्णन.	२२३
मृतिकाना संबंधमां विशेष प्रकार.	२२३
रात्रीभोजन संबंधी विशेष व्या-	
ख्यान.	२२४

विषय.	पृष्ठ.
व्याख्यान ११७ मुं.	
रात्रीभोजननुं अन्य शास्त्रोना	
आधारपूर्वक त्याज्यपणुं.	२२७
रात्रीभोजनना संबंधमां व्रण मि-	
त्रोनी कथा.	२२६
व्याख्यान ११८ मुं.	
वाकीना अभिन्योनुं वर्णन.	२३१
द्वीदल संबंधी विशेष व्याख्या.	२३२
चलितरम संबंधी विशेष व्याख्या.	२३३
व्याख्यान ११९ मुं.	
वासी अन्नना त्याग उपर गुण-	
सुंदरनो चमत्कारिक प्रबंध.	२३४
• व्याख्यान १२० मुं.	
अजाणयुं फल न खावा विषे (ते	
उपर वंकचलनी कथा)	२३७
स्थंभ १. मो. पृष्ठ २४२ र्था ३०४	
व्याख्यान १२१ र्था १३५	
मातमा तथा आठमा व्रतनुं स्वरूप.	
व्याख्यान १२२ मुं.	
अनंतकायनुं स्वरूप.	२४२
मूळा तथा कंदमूळनी त्याज्यना	
उपर पुगणोना प्रमाण.	२४३
वनस्पतिनुं प्रमाण.	२४४
अनंतकायना त्याग उपर धर्म-	
रुचिनी कथा.	२४५
व्याख्यान १२२ मुं.	
मातमा व्रतना वीश अतिचार	
पैकी प्रथमना पांचनुं स्वरूप.	२४६

विषय.	पृष्ठ.
मातमुं व्रत पाळवा उपर धर्मरा-	
जानी कथा.	२४८
व्याख्यान १२३ मुं.	
कर्मादान संबंधी १५ अतिचार-	
(प्रथमना दश)	२५०
रम वाणिज्यना संबंधमां घृत तथा	
चर्मना व्यापारीनी कथा.	२५२
व्याख्यान १२४ मुं.	
कर्मादान पैकी छेल्वा पांच अति-	
चार	२५४
फाल्गुन मास पल्ली तिल न राख-	
वाना संबंधमां तिलभट्टनी कथा.	२५५
व्याख्यान १२५ मुं.	
पापव्यापार तजीने केवा प्रकारे	
द्रव्यवृद्धि करवी.	२५८
देवद्रव्यनुं त्याज्यपणुं.	२५६
नीति न तजवा उपर यशोवर्मा	
राजानी कथा.	२६०
शुद्ध व्यापारना चार प्रकार.	२६१
व्याख्यान १२६ मुं.	
शुद्ध व्यापार केवा रीते थाय ?	२६२
मात्ती राखीने द्रव्य आपवुं.	२६३
ते उपर धृत वणिक्नी कथा.	२६३
उपयोगी हितशिक्षा उपर सुग्ध	
श्रेष्ठीपुत्रनी कथा.	२६४
तदंतर्गत करज न करवाना संबं-	
धमां भावडश्रेष्ठीनो प्रबंध.	२६६
भोजन करवाना संबंधमां शिक्षा.	२६७
• व्याख्यान १२७ मुं.	
शुद्ध व्यवहार विषे विशेष हित-	

विषय. पृष्ठ.

शिक्षा. २६६

कृपणता न करवा उपर बे प्रबंध. २६६

लक्ष्मी ने दारिद्र्यो संवाद. २७०

पुण्य पापना चार प्रकार. २७२

व्याख्यान १२८ मुं.

मायाकपट करवा न करवानुं फल २७३

ते उपर महणसिंहनो प्रबंध. २७४

धर्मबुद्धि पापबुद्धिनी कथा. २७४

व्याख्यान १२९ मुं.

शुद्ध व्यापार विषे विशेष हित-

शिक्षा. २७६

व्रण वर्गने परस्पर बाधा न पमा-

डवा विषे. २७७

एक बादशाहनो प्रबंध. २७७

व्रण वर्गना द्वीकसंयोगी भांगा. २७८

कुमारपाळनो प्रबंध. २७८

धनदत्तश्रेष्ठीनो प्रबंध ... २७८

व्याख्यान १३० मुं.

विश्वासघात न करवा विषे ... २८१

ते उपर "विसेमिरा" नी कथा. २८२

व्याख्यान १३१ मुं.

आठमा अनर्थदंड परिहार व्रतनुं

स्वरूप. २८५

अनर्थदंडना चार भेद.... २८५

अपध्यान त्याग (आर्त्तरीद्रध्या-

विषय. पृष्ठ.

ननुं स्वरूप)... २८५

रौद्रध्यान उपर कुरुड उकुरुड

मुनिनी कथा. २८७

व्याख्यान १३२ मुं.

अनर्थदंडना बाकीना भेदोनुं स्व-

रूप. २८८

प्रमादाचरणनी विशेष व्याख्या. २८८

स्त्यानर्द्धि निद्रा उपर पांच दृष्टांतो २८९

निद्राना दोष. २८९

व्याख्यान १३३ मुं.

विकथा नामे पांचमो प्रमाद २८२

सात प्रकारनी विकथा. २८४

विकथा उपर रोहिणीनी कथा. २८४

व्याख्यान १३४ मुं.

प्रमादाचरणनुं विशेष स्वरूप.... २८६

स्नान क्यां करवुं ? २८६

रसोडा विगेरेमां चंदरवा जरूर

बांधवा. २८७

ते उपर मृगसुंदरीनी कथा. २८७

व्याख्यान १३५ मुं.

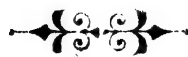
बीजा प्रमादाचरणो. २८८

अविरति प्रत्यह्याबंधनी स्पष्टता. ३००

चौदस्थानके संमुखिम उपजवा विषे ३०१

प्रमादाचरणोनुं विशेष वर्णन.... ३०२

आठमा व्रतना स्वरूपनी संपूर्णता.

॥ श्री जिनायनमः ॥

॥ अथ ॥

॥ श्री उपदेशप्रासाद चापान्तर ॥

भाग २ जो.

स्तंभ ४ मो.

व्याख्यान ६२ मुं.

प्रथम खंडमां समकित संबंधी वर्णन कर्युं, ते तत्त्व जाणवाथी प्राप्त थाय छे, अने ते सम्यक् श्रद्धानरूप समकित जेने होय छे तेने प्राये व्रत पण प्राप्त थाय छे, ए संबंधी आवेलो व्रतो संबंधी अधिकार आ बीजा खंडमां कहेवामां आवशे.

• अणुव्रतानि पंचैव । गुणानां च व्रतत्रिकम् ॥

शिक्षाव्रतानि चत्वारि । द्वादशैते भिदा मिताः ॥१॥

व्याख्या.

‘पांच अणुव्रत, व्रण गुणव्रत अने चार शिक्षाव्रत-ए प्रमाणे व्रतना चार भेद छे.’ तेमां पांच अणुव्रतोमां पहलुं अणुव्रत स्थूल जीवोनी हिंसानुं निवारण ते गृही श्रावकोए द्विविध त्रिविध भांगाए ग्रहण करवुं. ‘स्थूल जीव’ ए शब्दथी द्वीन्द्रियादि त्रस जीवो ग्रहण करवा. आदिशब्दथी निरर्थक स्थावर जीवोनी पण हिंसा द्विविध त्रिविधे न करवी. ते प्रथम अणुव्रत गृहस्थ श्रावकोए हर्षथी ग्रहण करवुं. ते द्विविध त्रिविधनुं स्वरूप आ प्रमाणे छे:-स्थूल जीवोनी हिंसा करवी नहिं अने कराववी नहीं ए द्विविध, अने मन वचन कायाए करवी नहीं अने कराववी नहीं ए द्विविध त्रिविध. आदिशब्दथी एकविध एक-विध पण थाय छे. अहिं हिंसादिकनी विरति करे छे, ते स्थूल जीवोनी हिंसा मन वचन कायाए करता नथी अने करावता नथी, पण तेने अनुमोदनानो प्रतिषेध नथी; कारणके गृहस्थने संतान विगेरे परिग्रह होय छे तेथी तेने अनुमोदनानो संभव छे. अहिं कोई शंका करे के, श्रीभगवतीसूत्रमां गृहस्थने पण ‘त्रिविधं त्रिविधेन’ एटले त्रिविध त्रिविध प्रत्याख्यान कहेल छे. ते कथन आगमोक्त

હોવાથી નિર્દોષ હોવું જોઈએ, માટે તે પ્રમાણે અહીં કેમ નથી કહેતા ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં ગુરુ કહે છે કે, તે પ્રમાણે ત્રિવિધ ત્રિવિધ મંગનું અવિશેષપણું છે, એટલે અલ્પ ઠેકાણે તેમનું વ્યાપકપણું છે. તે આ પ્રમાણે:-જે પુરુષ તરતમાં દીક્ષા લેવાને ઇચ્છતો હોય તે અથવા જે અંત્ય સમુદ્રમાં રહેલા મત્સ્યાદિકના માંસનું પચ્ચક્ષાણ કરે કે खास धारीને કોઈ અમુક પ્રકારની (વીલકુલ અગવડ વિનાની) સ્થૂલ જીવહિંસાથી વિરતિ કરે તે ‘ત્રિવિધં ત્રિવિધેન’ એમ ઉચ્ચરીને નિયમ ગ્રહણ કરે, પણ ઘણુંકરીને ‘દ્વિવિધ ત્રિવિધ’ ભાંગે ગ્રહણ કરે. એમાં આદિશબ્દ લીધેલો છે, તેથી ‘દ્વિવિધ દ્વિવિધ’ એ બીજો ભાંગો; ‘દ્વિવિધ એકવિધ’ એ ત્રીજો ભાંગો. ‘એકવિધ ત્રિવિધ’ એ ચોથો ભાંગો. ‘એકવિધ દ્વિવિધ’ એ પાંચમો ભાંગો અને ‘એકવિધ એકવિધ’ એ છઠ્ઠો ભાંગો. એમ છ ભાંગા પહેલા અણુવ્રતમાં કહેલા છે. તેવી રીતે વીજા વ્રતોમાં પણ છ ભાંગા જાણી લેવા. પહેલા વ્રતના જે છ ભાંગા કર્યા તેને સાતે ગુણીને તેમાં છ ઉમેરવાથી અડતાઠીશ ભાંગા થાય છે. તેવી રીતે આગઢના વ્રતોના પણ થાય છે. એમ બારમા વ્રતસુધી જાણી લેવા. એકંદર એક સંયોગી, દ્વિસંયોગી, ત્રિસંયોગી, એમ ચારે વ્રતના પરસ્પર સંયોગી ભાંગા કરતાં સર્વ ભાંગાની સંખ્યા તેરશેં ને ચોરાશી કોટી, ચાર લાખ, સત્યાશી હજાર અને વસોની થાય છે. અહીંયાં આ વિષે ઘણું જાણવાનું છે તે “શ્રાવક વ્રતભંગ પ્રકરણ” તથા “ધર્મરત્ન” વિગેરે ગ્રંથોથી જાણી લેવું.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, “જે મુનિઓ ગૃહસ્થ તથા રાજાદિકના અભિયોગ (આગાર) વિના સ્થૂલ પ્રાણીઓની હિંસાથીજ નિવૃત્તિ કરાવે તેમને સ્થાવર જીવોની હિંસા સંબંધી અનુમતિનો દોષ લાગે અને તેથી મુનિઓને સર્વવિરતિપણાની હાનિનો પ્રસંગ આવે, અને ગૃહી શ્રાવકોને એ પ્રકારે પચ્ચક્ષાણ કરતાં પોતાની કરેલી પ્રતિજ્ઞામાં અતિચાર પ્રાપ્ત થાય; કેમકે જે સ્થાવર જીવ છે તે ત્રસપણે ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્રસ જીવ સ્થાવરપણે ઉત્પન્ન થાય છે, તો કરેલો નિયમ ન સચવાયાથી તેમની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થાય છે. જેમકે કોઈએ નગરના વાસી જનને મારી નાખવો નહીં* એવી જે કાઠે પ્રતિજ્ઞા કરી તે કાઠે જે કોઈ નગરમાં હોય અને પછી ઉદ્યાનમાં જાય તે માણસને નગરવાસી નહીં ગણીને જો તે હણી નાખે તો તેને પ્રતિજ્ઞા ભંગ કર્યાનો દોષ કેમ નહીં લાગે ? એમ શ્રાવકે ત્રસપણામાં રહેલા જીવને મારવાની નિવૃત્તિ કરી, પણ જ્યારે તે જીવ

* અહિં નગરમાં હોય તેને ન મારવો, પણ ઉદ્યાનમાં હોય તેને મારવાની છુટ એનો અર્થ નીકળે છે

स्थावरपणाने प्राप्त थयो, त्यारे तेने मारवाथी तो उपर प्रमाणे दोष केम न लागे ? अवश्य लागवो जोईए. तेथी पच्चकाण करनार अने करावनार बंनेनी प्रतिज्ञानो लोप थाय छे.” तेना प्रत्युत्तरमां गुरु कहे छे—“अरे शिष्य ! तने आ शो व्यामोह थयो छे के जेथी आवो अणसमज भरेलो पक्ष करे छे. गृही श्रावको ज्यारे साधु पासे व्रत लेवा आवे छे, त्यारे ते कहे छे के ‘ हे मुनिवर्य ! अमे अणगारपणुं (साधुपणुं) लेवाने शक्तिमान् नथी, पण अमे निरपराधी त्रसकाय जीवो वध करवानुं पच्चक्खाण पाळवाने शक्तिमान् छीए.’ आवी धारणा करीने तेओ व्रत ले छे, तेथी तेमनी प्रतिज्ञानो भंग थतो नथी. वळी तेओ रायाभियोगेणं विगेरे छे छींडीओ सहित व्रत अंगिकार करे छे, तेथी राजादिकना अभियोगथी कदी त्रस जीवो वध करवो पडे, तोपण तेमना व्रतनो भंग थतो नथी.” आ संबंधमां एक कथा छे ते आ प्रमाणे—

गृहस्थने अणुव्रत ग्रहण करावतां साधुने स्थावर जीवोनी हिंसांनी अनुमोदना लागती नथी ते उपर कथा.

रत्नपुर नामना नगरमां रत्नशेखर नामे राजा हतो. एक दिवस तेणे पोताना अंतःपुरनी स्त्रीओने अने नगरना लोकोने स्वेच्छाए क्रीडा करवाने माटे कौमुदी महोत्सव करवानी आज्ञा आपी; अने नगरमां एवी आघोषणा करावी के, ‘राजा विगेरे सर्व पुरुषोए उद्यानमां आववुं, कोईए नगरमां न रहेवुं.’ आथी सर्वेए तेम कयुं. ए वखते एक वणिकना छ पुत्रो क्रयविक्रय विगेरे व्यापारमां व्यग्र होवार्थी नगरमांज रही गया अने राजसेवकोए शहेरना दरवाजा बंध करी दीधा. बधा नीकळी गया पछी राजाए पुररक्षकोने कहुं के, ‘तपास करो के नगरमां कोई पुरुष छे के नहीं ?’ तपास करतां ते छ वणिकपुत्र तेमना जोवामां आव्या, तेथी तेमने दोरडावडे बांधीने रक्षको राजा पासे लाव्यक राजाए कोप करीने तेमनो वध करवानी आज्ञा करी. कहुं छे के,—

आज्ञाभंगो नरेंद्राणां । महतां मानमर्दनम् ॥

मर्मवाक्यं च लोकाना—मशस्त्रवध उच्यते ॥ १ ॥

“ राजाओने आज्ञानो भंग, मोटा लोकोने अपमान, अने लोकोने मर्म-वचन ते शस्त्र वगरनो वध कहेवाय छे.”

राजाए करेला हुकमनी बात सांभळीने शेट कहेवा लाग्या के, 'हे देव ! मारा कुळनो क्षय करो नहीं. मारुं सर्व धन लई ल्यो, पण मारा पुत्रोने छोडी मूको.' तथापि राजाए कोई रीते तेमने छोड्या नहीं. पछी पिताए सर्वनो घात थतो जोई तेमांथी पांच पुत्रोने छोडवानी प्रार्थना करी, राजाए तेम पण कर्यु नहीं. पछी चार पुत्रोने माटे मागणी करी, तो पण राजाए मान्युं नहीं. पछी त्रण, बे अने छेवटे एक पुत्रने छोडवानी प्रार्थना करी. ते वखते सर्व नगर-जनोए पण विज्ञप्ति करी एटले राजाए सर्वथी ज्येष्ठ पुत्रने छोडी दीधो.

आ दृष्टांतनी योजना एवी छे के, 'राजा ते समकितधारी गृहस्थ श्रावक छे. ते सर्वथा प्राणातिपातनो त्याग करवाने (छ पुत्रोने छोडाववाने) अशक्त छे, तेने छ काय जीवना पितारूप साधुए ते छोडवानी प्रेरणा करी तोपण भवविगति करवाने ते अंगीकार करतो नथी. ए पितारूप मुनि छकाय हिंसाथी विरति कदावया इच्छे छे, पण राजारूप श्रावक तेने छोडी देवा अशक्त छे. छेवटे एक ज्येष्ठपुत्ररूप त्रसकायवध (स्थूल हिंसा) छोडी शके छे, एटले स्थूल हिंसानी विरति ग्रहण करे छे अने ते प्रमाणे पाळे छे. तेथी पितारूप साधु पोताना आत्माने कृतार्थ माने छे.' जेम ते शेटनी कांई पांच पुत्रोने मारवामां अनुज्ञा नथी, तेम साधुने पण पांच स्थावरोनी हिंसामां अनुमति लागती नथी, पण श्रावक व्रत लईने जेटलो संकल्पवडे स्थूल जीवोना वधमांथी निवृत्त थाय छे, तेटलाना निमित्त कारण थवाथी ते मुनिने उलटो कुशलानुबंध (पुन्यबंध) थाय छे.

हवे त्रसजीव एटले द्वीन्द्रियादि जीवो लेवा. ज्यारे त्रसजीवनुं आयुष्य क्षीण थाय, तेमज त्रसपणानी कायस्थिति पण क्षीण थाय, त्यारे (ते कायस्थिति जघन्य अंतर्मुहूर्तनी अने उत्कृष्टी बे हजार सागरोपमनी छे.) ते त्रससंबंधी आयुष्य पूर्ण करी तेमज बीजा पण त्रस जीवोना कर्मनो त्याग करी एटले त्रसपणुं त्यजी स्थावरपणामां पछा आवे छे. तेमज जे स्थावर छे ते स्थावरपणानुं आयुष्य पूरुं करीने अने स्थावरपणानी कायस्थिति पण पूर्ण करीने (स्थावरनी कायस्थिति जघन्य अंतर्मुहूर्तनी अने उत्कृष्टी अनंत काळनी छे. तेमां असंख्य पुद्गल परावर्त्त थई जाय छे.) ते पछी स्थावरपणानी कायस्थितिनो अभाव छे तेथी सामर्थ्यने लीधे ते त्रसपणामां पाछा अवतरे छे. ते त्रसपणामां प्रत्येक विगेरे नामकर्मथी युक्त थाय छे. त्रसपणामां उत्कृष्टी भवस्थिति तेत्रीश सागरोपमनी छे. ए उपरथी स्थावरोथी त्रसनुं जूदापणुं सिद्ध थाय छे अने एथीज श्रावकोए त्रसजीवोनी हिंसाथी निवृत्ति करेली छे, स्थावरहिंसाथी निवृत्ति करेली नथी. वळी आ ठेकाणे नागरिकनुं दृष्टांत पण घटतुं नथी, कारणके जेनामां

નગરના ધર્મ હોય તે બહાર ઉદ્યાનમાં રહ્યો હોય તોપણ નાગરિક જ છે, તે કદિ નગરના ધર્મનો ત્યાગ કરતો નથી; પણ જો નગરધર્મનો સર્વથા ત્યાગ કરે તો તે નાગરિકજ ન કહેવાય, તે જૂદોજ કહેવાય છે, તેમ અહિં ત્રસ જીવ પણ જ્યારે સ્થાવરપણાને પામે છે, ત્યારે તે જૂદોજ કહેવાય છે, તેથી કદિ કોઈ કારણે તેની હિંસા થાય તો તેથી કરી ગૃહી શ્રાવકને વ્રતનો ભંગ થતો નથી. ઇથી હે શિષ્ય ! તારો પત્ત અયુક્ત છે. આ વિષે વિશેષ જાણવું હોય તો શ્રીસૂયંગડાંગ સૂત્રની દીપિકામાંથી જાણી લેવું. આ વ્રત કુમારપાઠે મુખ્ય ભાંગાથી સ્વીકાર્યું હતું, તેનો અધિકાર આ પ્રમાણે છે—

(પ્રથમ અણુવ્રત પર કુમારપાઠની કથા.)

ધર્મો જીવદયાતુલ્યો । ન ક્વાપિ જગતીતલે ॥

તસ્માત્ સર્વપ્રયત્નેન । કાર્યા જીવદયા નૃભિઃ ॥૧॥

ગોપો બબ્બૂલશૂદ્યમે । પ્રોતયૂકોત્થ પાતકાત્ ॥

અષ્ટોત્તરશતવારાન્ । શૂલિકારોપણાન્મૃતઃ ॥૨॥

એક વચ્ચતે પાટણ નગરમાં શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યે રાજસભામાં કહ્યું કે, “આ પૃથ્વી ઉપર જીવદયા જેવો બીજો કોઈ ધર્મ નથી, તેથી મનુષ્યોએ સર્વ પ્રયત્નથી જીવદયા પાઠવી. કોઈ એક ગોપે વાવઠની શૂલી ઉપર જૂ પરોવી હતી તે પાપવડે તે એકસો ને આઠવાર શૂલી ઉપર ચઢીને મૃત્યુ પામ્યો હતો.” કેટલાએક લોકો કહે છે કે, “જે સ્થાને ગાયો તૃષા રહિત થાય તેવા નવાણ કરાવનાર પોતાના સાત કુઠને તારે છે, તેથી સર્વ પ્રયત્નવડે પૃથ્વી ઉપર જલાશયો કરાવવા.” અહિં ગાયોને પાણી પાવામાં જે દયા કહી છે તે અન્ય મત પ્રમાણે સમજવી, કારણકે જલાશય કરાવવાથી પૃથ્વીકાય જીવોની, અપ્કાય જીવોની અને પૂરા વિગેરે અનેક ત્રસ જીવોની પણ હિંસા થાય છે.”

આ પ્રમાણે શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યનો ઉપદેશ સાંભળી કુમારપાઠે પ્રાણાતિપાતુ વિરમણ વ્રત લઈ પોતાના અઢાર દેશોમાં અમારી પઠાવી તથા બીજા દેશોમાં મૈત્રીવડે તેમજ બઢવડે અમારી પઠાવી. વઠી પોતાના અઢાર લાખ ઘોડા, અગ્યારસો હાથી, એંશી હજાર ગાયો અને પચાસ હજાર ઁંટોને ગઢીને જઢપાન કરાવવાની ગોઠવણ કરી.

એક વચ્ચતે કુમારપાઠ રાજા કાયોત્સર્ગે ઉભા રહેલ તેવામાં પગે મંકોડો ચોંઢ્યો. તે વચ્ચતે પાસેના સેવકોએ તેને ઉચ્ચેડવા માંઢ્યો. પણ રાજાએ મંકોડાને

व्याकुलता थती जोड़, एटलें तीक्ष्ण कातरवडे पोतानी त्वचा उखेडी मंकोडाने दूर कर्यो. वळी तेणे एवो नियम लीधो के, 'वर्षाऋतुना चार महीना पोताना नगरना दरवाजा बहार जवुं नहीं.'

एक वखते आचार्ये कुमारपाळने जळने गळी पीवा विषे पुराणमाहिना श्लोको आ प्रमाणेना कही संभळाव्याः—

त्रैलोक्यमखिलं दत्त्वा । यत्पुण्यं वेदपारगे ॥

ततः कोटीगुणं पुण्यं । वस्त्रपूतेन वारिणा ॥१॥

ग्रामाणां सप्तके दग्धे । यत्पापं जायते किल ॥

तत्पापं जायते राजन् । नीरस्यागलिते घटे ॥२॥

संवत्सरेण यत्पापं । कैवर्तस्येह जायते ॥

एकाहेन तदाप्नोति । अपूतजलसंग्रही ॥३॥

यः कुर्यात् सर्वकार्याणि । वस्त्रपूतेन वारिणा ॥

स मुनिः स महासाधुः । स योगी स महाव्रती ॥४॥

अभ्रियंते मिष्टतोयेन । पूतराः क्षारसंभवाः ॥

क्षारतोयेन मिष्टानां । न कुर्यात् संकुलं ततः ॥५॥

“वेदना पारंगत ब्राह्मणने समग्र त्रण लोक आपवार्थी जेटलुं पुण्य थाय छे, तेनार्थी कोटीगुण पुण्य वस्त्रवडे गळीने पाणी पीवार्थी थाय छे. वळी सात गाम बाळवार्थी जेटलुं पाप थाय छे, तेटलुं पाप अणगळ पाणीनो घडो वापरवार्थी थाय छे. मच्छीमारने एक वर्षमां जेटलुं पाप लागे छे, तेटलुं पाप गळ्या वगरना जलने संग्रही राखनारने एक दिवसमां लागे छे. जे गळेला जळ्थी सर्व कार्य करे, ते मुनि, ते महासाधु, ते योगी अने ते महाव्रती कहेवाय छे. खारा पाणीना उत्पन्न थयेला पूरा मीठा पाणीमां मरी जाय छे अने मीठा पाणीना पूरा खारा पाणीथी मरी जाय छे, तेथी खारुं अने मीठुं पाणी एकटुं करवुं नहीं.”

आवा पुराणना श्लोको सांभळीने कुमारपाळे ते श्लोको लखावी तेना पत्र लइ लइने पोताना सेवकोने पोताना राज्यमां दरेक शहेरे शहेरे अने गामे गाम जीवदयाने माटे मोकलाव्या. वळी राजा कुमारपाळे जीवदयाने माटे गुप्त बात-मीदारोने राख्या हता के “कोई हिंसा करे छे के नहीं ?” तेओ गुप्त रीते तेना विशाळ राज्यमां सर्वत्र फरता हता. एक वखते एवुं बन्युं के, कोई गाममां

‘महेश्वर’ नामना कोई वणिकना केशमांथी तेनी स्त्रीए एक जु काढीने ते श्रेष्ठीना हाथमां मूकी, एटले ते महेश्वर शेठे तेने मारी नाखी. ते राजाना गुप्त चरोना जोवामां आव्युं तेथी तत्काळ ते श्रेष्ठीने जुना कलेवर साथे पकडीने पाटण कुमारपाळ पासे लई गया. राजाए पूछ्युं ‘अरे शेठ ! आवी दुष्ट चेष्टा केम करी ?’ श्रेष्ठीए कहुं ‘महाराज ! आ जु मारा मस्तकमां मार्ग करीने मारुं रुधिर पीती हती, ते अन्यायथी में तेने मारी छे.’ कुमारपाळे कहुं, ‘अरे दुष्ट ! केश तो जुने रहेवानुं स्थान छे, त्यांथी ते जीवने तें स्थानभ्रष्ट कर्यो तेथी तुं पोतेज अन्यायी छुं. कदि तुं जीवहिंसाथी ब्हीनो नहीं, पण शुं मारी आज्ञाथी पण ब्हीनो नहीं ?’ एम कही तेनो वणो तिरस्कार कर्यो. पछी ते महेश्वरे जीवितरूप भिक्षा मागी एटले दयाळु राजाए कहुं के, ‘जा, तने छोडी मुकुं छुं, पण तारुं सर्व द्रव्य खचीने आ जुना पापनुं प्रायश्चित करवा माटे “यूकाविहार” नामे एक प्रासाद कराव, के जेने जोईने कोई पण जीववध न करे.’ महेश्वर शेठे तेम करवुं स्वीकार्युं. कहुं छे के—

अमारीकरणं तस्य । वर्ण्यते किमतःपरम् ॥

द्युतेपि कोपि यन्नोचे । मारीरीत्यक्षरद्वयम् ॥१॥

“अहो ! कुमारपाळ राजानां अमारी कर्तव्यनुं शुं वर्णन करीए के जेना राज्यमां द्युतक्रीडामां पण कोई ‘मारी’ एवा बे अक्षर बोली शकतुं नहीं.”

एक वखते राजा कुमारपाळे सात व्यसनने हिंसाना कारणभूत जाणी मा-टीना सात पुरुषोना रूप बनाव्या. तेमना मुख उपर मषी लगाडी, गधेडे बेसाडी, तेनी आगळ काहल विगेरे तुच्छ वाजीत्रो वगाडतां तेने पाटण नगरना चोराशी चौटामां फेरवी, लाकडी तथा मुष्टि विगेरेथी ताडन करावी, तेने पोताना नगर-मांथी अने पोताना देशमांथी बहार काढी मूकाव्या. इत्यादि घणां वृत्तांतो श्रीजिनमंडनसूरिए रचेलाला कुमारपाळ चरित्रमांथी जाणी लेवा.

श्रीकुमारधरणीभृतः कथं । कथ्यतेऽत्र महिमा प्रमातिगः ॥

यः कृपाव्रतमिहाश्रितः स्वयं । तन्मयं च निखिलं जगद् व्यधात् ॥

“आ श्रीकुमारपाळ राजानी कथानो महिमा वचनथी अगोचर छे, ते राजाए पोते दयाव्रत लइने सर्व जगतने पण दयामय करी दीधुं हतुं.”

इत्यद्भदिनपरिमितोपसंग्रहव्याख्यामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ

प्रथमांगुव्रतदयाविषये द्विषष्टितमः प्रबंधः ॥ ६२ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૩ મું.

હવે ગૃહસ્થ શ્રાવકોને મુનિથી સવા વિશ્વા (સવા વસા) ની દયા હોય તે બતાવે છે.

આચવ્રતે ગૃહસ્થાનાં । સહપાદો વિશેષકઃ ।

દયા હિ દર્શિતા પૂજ્યૈઃ । નાધિકા તુ પ્રકાશિતા ॥૧॥

વ્યાખ્યા.

“પૂજ્ય પુરુષોએ ગૃહસ્થ શ્રાવકોને પ્રથમ દયાવ્રતમાં સવા વસા દયા દર્શાવી છે, તેથી અધિક દર્શાવી નથી.”

અહિં સવા વસો દયા કેવી રીતે થાય તે ઉપર પ્રાચીન સૂરિઓ આ પ્રમાણે કહે છે.

યૂલા સુહમા જીવા, સંકલ્પારંભઓ ભવે દુવિહા ॥

સાવરાહનિરવરાહા, સાવિક્ષા ચેવ નિરવિક્ષા ॥૧॥

‘સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ એમ બે પ્રકારના જીવો, સંકલ્પ અને આરંભથી એમ બે પ્રકારે હણાય છે. તે જીવો વઢી સાપરાધી અને નિરપરાધી એમ બે પ્રકારના હોય છે, તેની હિંસા સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ એમ બે પ્રકારે થાય છે.’

તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે, પ્રાણીઓની હિંસા પ્રાણીના સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ-પણાથી બે પ્રકારે કહેલી છે. તેમાં સ્થૂલ એટલે ત્રસજીવો અને સૂક્ષ્મ એટલે એકેન્દ્રિય જીવો જાણવા. તેના પૃથ્વીકાય વિગેરે પાંચ ભેદ છે, પણ તેમાં તે નહીં કે જે સૂક્ષ્મ નામકર્મના ઉદયથી સર્વ લોકમાં વ્યાપી રહ્યા છે; કારણકે તેના વધનો અભાવ છે. તેઓ તો પોતાના આયુષ્યના ક્ષયવહેજ મૃત્યુ પામે છે, તેથી તે જીવો સંબંધી અવિરતિજન્ય પાપબંધ છે, પણ હિંસાજન્ય પાપબંધ નથી, સાધુઓ તે બંને પ્રકારના (સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ જીવના) વધથી નિવૃત્ત છે, તેથી તેમનામાં વિશ્વમાની દયા હોય છે અને ગૃહસ્થને માત્ર સ્થૂલજીવના વધથી નિવૃત્તિ છે, કારણકે તે પૃથ્વી, જલ વિગેરેનો સદા આરંભી છે; તેથી દશ વસા ઓછા થયા. હવે તે સ્થૂલજીવનો વધ પણ બે પ્રકારે છે. સંકલ્પથી અને આરંભથી. તેમાં સંકલ્પથી એટલે ‘ આને હું મારું ’ એવા મનઃસંકલ્પથી જે હિંસા થાય તે. તેનાથી ગૃહસ્થ નિવૃત્ત થઈ શકે છે, પણ આરંભથી તે નિવૃત્ત થઈ શકતો નથી; કારણકે સ્વેતી વિગેરેના આરંભમાં ત્રસજીવનો પણ ઘાત થાય છે. તે શિવાય પોતાનો તથા સ્વજનનો નિર્વાહ થઈ શકતો નથી. એથી દશ વસામાંથી વઢી પાંચ ગયા એટલે

પાંચ બાકી રહ્યા. હવે સંકલ્પથી ત્રસજીવની હિંસામાં પણ સાપરાધી અને નિરપરાધી જીવ આશ્રી બે ભેદ છે. તેમાં ગૃહસ્થ નિરપરાધીની હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ શકે છે, પણ સાપરાધીને માટે તો તેના અપરાધના નાના મોટાપણા સંબંધી વિચાર કરવો પડે છે; તેથી તેના ગુરુ અપરાધમાં તેના વધનો સંકલ્પ પણ કરે છે, તેથી પાંચ વસામાંથી અઢી વસા ગયા. તે નિરપરાધીના વધના ત્યાગમાં પણ બે પ્રકાર છે. સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ. તેમાં ગૃહસ્થ નિરપેક્ષ હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ શકે છે, પણ સાપેક્ષ હિંસાથી નિવૃત્ત થઈ શકતો નથી. એટલે નિરપરાધી એવા પણ ભાર વહન કરનારા પાઠા, બઢદ, ઘોડા વિગેરેને તેમજ પઠન કરવામાં પ્રમાદી એવા પુત્રાદિકને સાપેક્ષપણે વધ બંધનાદિ કરે છે; તેથી અઢી વસામાંથી અર્ધ જતાં બાકી સવા વસો રહે છે. તેથી ગૃહસ્થ શ્રાવકને સવા વસો દયા કહેલી છે.

એ પ્રમાણે શ્રાવકનું પહેલું અણુવ્રત છે. તે પ્રથમ અણુવ્રતના પાંચ અતિચાર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે તે કહે છે.

ક્રોધાદ્ બંધશ્ચવિચ્છેદો-ઽધિકભારાધિરોપણમ્ ।

પ્રહારોઽન્નાદિરોધશ્ચ-ઽહિંસાયાઃ પરિકીર્તિતાઃ ॥

“ક્રોધથી આકરું બંધન બાંધવું, કર્ણાદિકનો હેદ કરવો, અધિક ભાર મૂકવો, પ્રહાર કરવો અને અન્ન તથા જલનો નિરોધ કરવો-એ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતના પાંચ અતિચાર છે.”

તેનું વિવેચન કરે છે કે, રજ્જુ વિગેરેથી ગાય વા મનુષ્યને બાંધવા, પોતાના પુત્રોને પણ વિનય શિખવવા માટે તેવી શિક્ષા કરવી, તેમાં ક્રોધથી એટલે પ્રબલ કષાયથી જે બંધન બાંધવું તે પહેલો અતિચાર છે. શરીરની ત્વચાનો અથવા કાન વિગેરેનો ક્રોધથી જે હેદ કરવો તે બીજો અતિચાર છે. ક્રોધથી વા લોભથી વહન કરી શકાય નહીં તેટલો (પ્રમાણથી અધિક) બોજો વૃષભ, ઊંટ, ગધેડા તથા મનુષ્યાદિકની પીઠપર આરોપણ કરવો તે ત્રીજો અતિચાર છે. ક્રોધથી નિર્દયપણે ચાબુકાદિવડે પ્રહાર કરવો તે ચોથો અતિચાર છે અને ક્રોધાદિકથી ભાતપાણીનો યા ઘાસચારાનો અટકાવ કરવો તે પાંચમો અતિચાર છે.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, “ આ વધાદિ પાંચ અતિચાર શી રીતે લાગે ? કારણકે, વ્રત ગ્રહણ કરતાં તેણે બંધન પ્રહારાદિનો ત્યાગ કરેલો નથી, જેથી વ્રતના મલીનપણાનો અભાવ છે અને જે વ્રત લીધું છે તે તો અચૂંડ છે, તેથી

तेमां अतिचार शी रीते उत्पन्न थाय ? ” गुरु तेनुं समाधान करे छे के-“मुख्य-पणे तो प्राणातिपातनोज त्याग करेलो छे, वधबंधनादिकनो त्याग करेलो नथी, पण परमार्थे तो तेनुं पचस्काण करेलुं छे; कारणके ते प्राणातिपातना हेतु छे.” शिष्य कहे छे के “जो तेम छे तो तेवी रीते न पाळवाथी व्रतनोज भंग थवो जोइए, अतिचार शा माटे लागे ? ” गुरु कहे छे के “एम नहीं. व्रत बे प्रकारे पळाय छे-बहिर्वृत्तिथी ने अंतर्वृत्तिथी. तेमां ज्यारे कोपादिकने वश थइ वध विगेरेमां (प्रहारादि करवामां) प्रवर्ते त्यारे निर्दयपणाने लीधे अंतर्वृत्तिथी व्रतनो भंग थाय छे, पण आयुष्यना बळने लीधे ते जीव मरण नहीं पामवाथी बहिर्वृत्तिथी व्रत पाळ्युं गणाय छे. तेथी कांडक भांग्युं-ते भंगाभंगरूप अतिचार गणाय छे. ते उपर अन्यत्र कह्युं छे के, ‘मारे जीवनो वध करवो नहीं, एवुं जेने व्रत छे तेने जीव मृत्यु पाम्या विना अतिचार केम लागे ? ’ एवी आशंकानो उत्तर आपे छे के, ‘जे क्रोध करीने वध विगेरे करे छे ते समये तेने निरपेक्षपणुं थइ जाय छे, व्रत नियम सांभरता नथी. तेवे प्रसंगे जीव मृत्यु न पामवाथी तेनो नियम रहे छे, पण कोपवडे निर्दयपणुं करवाथी तेना व्रतनो भंग थाय छे. एटले देशथी भंग अने देशथी प्रतिपालन थवाथी पूज्य पुरुषो तेने अतिचार गणे छे. ’ माटे जेम आ अतिचारो न लागे तेम प्रवर्त्तवुं. आ व्रत उपर श्रीकुमारपाळनो प्रबंध नीचे प्रमाणे:—

श्री कुमारपाळ प्रबंध.

एक वखते उदयनमंत्रीए पाटणमां महोत्सव सहित श्रीहेमचंद्रसूरिने प्रवेश कराव्यो. अन्यदा सूरिने मंत्रीने कह्युं के, तमारे राजाने एकांतमां कहेवुं के, ‘आजे तमारे नवी राणीने महेले सुवा न जवुं; कारणके रात्रे त्यां विघ्न थवानुं छे. कदि राजा तमने पूछे के, तेवुं कोणे कह्युं ? तो ते अति आग्रह करे तो तमारे मारुं नाम आपवुं. ’ पछी मंत्रीए तेम कर्गु. राजाए ते वचन मान्य कर्गु. छे-रात्रे विद्युत् (वीजळी) पडवाथी ते राणीनो महेल बळी गयो अने राणी मृत्यु पामी. आ चमत्कार जोइ राजाए मंत्रीने पूछवाथी हेमचंद्राचार्यने त्यां आव्या जाणी तरत बोलाव्या. सूरि सभामां आव्या एटले राजा आसन छोडी तेमना चरणमां पडीने बोल्या के, ‘हे भगवन् ! हुं तमने मुख बतावी शकुं तेम नथी. केमके प्रथम तमे स्तंभतीर्थ (खंभात) मां मारी रक्षा करी हती अने अहि पण जीवितदान आण्युं छे, माटे हवे मारुं राज्य लइने मने अनृणी करो. ’ आचार्य बोल्या के, ‘हे राजन् ! अमार निःसंगने राज्यनुं शुं काग छे ? जो तमे

કૃતજ્ઞ થઈને પ્રત્યુપકાર કરવાને ઇચ્છતા હો તો તમારું મન શ્રીજૈનધર્મમાં જોડી દો. કહ્યું છે કે, પ્રાણીને ઘર, સ્ત્રી, પુત્રો, સેવકો, બાંધવો, શહેર, ધાણ, ગામ અને રાજ્યસંપત્તિ વિગેરે પગલે પગલે પ્રાપ્ત થાય છે પણ વિદ્વાનોએ પૂજેલી નિર્મલ તત્ત્વજ્ઞાનપર રુચિ પ્રાપ્ત થતી નથી. ' તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું, ' સ્વામી ! તમારે કૃપા કરી પ્રતિદિન સભામાં મને પ્રતિબોધ કરવા આવવું, કે જેથી અનેક બ્રાહ્મણાદિ વર્ગે સ્થાપિત કરેલા પદ્ધતિના વિનાશથી મારી બુદ્ધિ સમ્યક્ ધર્મમાં જોડાય.' પછી શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ પ્રતિદિન રાજસભામાં જવા લાગ્યા અને બ્રાહ્મણોની સાથે વિવાદ કરીને સ્યાદ્વાદ મતનું સ્થાપન કરવા લાગ્યા. એક દિવસ રાજાએ સભામાં પૂછ્યું કે, ' સર્વ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ કયો ? ' સૂરિ બોલ્યા—'ભોજરાજાની આગળ સરસ્વતીએ આ સંવાદ વિષે શ્લોક કહ્યો છે તે સાંભળવા યોગ્ય છે. તેમાં કહ્યું છે કે, " સૌગત ધર્મ સાંભળવા યોગ્ય છે, આર્હત ધર્મ કરવા યોગ્ય છે, વૈદિક ધર્મ વ્યવહારને માટે યુક્ત છે અને પરમ શિવ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. ' રાજાએ ફરીથી પૂછ્યું કે ' ભગવન્ ! વેદમાં લખે છે કે " જે ઔષધિઓ, પશુઓ, વૃક્ષો, તિર્યંચો અને પક્ષીઓ યજ્ઞને માટે નિધન (વિનાશ) પામે તે પુનઃ ઉન્નત પદને પામે છે." આ પ્રમાણે વેદોક્ત હિંસાને કેટલાએક ધર્મ માને છે તે વિષે આપ શું કહો છો ? સૂરિ બોલ્યા રાજન્ ! એ સત્ય વચન નથી. સ્કંદપુરાણના અઢાવનમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે, " વૃક્ષોને છેદી પશુઓને હણી; રુધિરનો કાદવ કરી અને અગ્નિમાં તિલ ઘૃતાદિ હોમી સ્વર્ગ મેળવે છે તે આશ્ચર્ય છે. જો યજ્ઞને માટે પશુ સજેલા છે એમ સ્મૃતિ કહેતી હોય તો સ્માર્ત-ધર્મીઓ તેમનું માંસભક્ષણ કરનારા રાજાઓને કેમ વારતા નથી ? વઢી જો બ્રહ્માએ યજ્ઞને માટે પશુઓ બનાવ્યા છે તો વાઘ વિગેરેના હોમથી દેવતા સંતુષ્ટ કેમ થતા નથી ? હે રાજન્ ! અહિંસાથી ઉત્પન્ન થનારો ધર્મ હિંસાથી શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? જલથી ઉત્પન્ન થનારા કમલો અગ્નિમાંથી કેમ ઉત્પન્ન થાય ? બ્રહ્મપુરાણમાં પણ લખે છે કે, " પ્રાણીની હિંસા કરનારા પુરુષો વેદ ભણવાથી, દાન દેવાથી, તપ કરવાથી કે યજ્ઞો કરવાથી કદી પણ સદ્ગતિ પામતા નથી. " સાંખ્ય મતવાળા કહે છે કે:—

ષટ્ત્રિંશદંગુલાયામં, વિંશત્યંગુલવિસ્તૃતમ્ ।

દૃઢં ગલનકં કાર્યં, ભૂયો જીવાન્ વિશોધયેત્ ॥ ૧ ॥

"છત્રીશ આંગળ લાંબું અને વીશ આંગળ પોહોલું એવું ગઢણું રાखવું અને તે વડે વારંવાર જીવોને શોધવા અર્થાત્ પાણી ગઢવું." વઢી લિંગપુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

ત્રિંશદગુલમાન તુ, વિંશત્યગુલમાયતમ્ ।

તદ્રસ્ત્રં દ્વિગુણીકૃત્ય, ગાલયિત્વોદકં પિબેત્ ॥ ૧ ॥

તસ્મિન્ વસ્ત્રે સ્થિતાઞ્ જંતૂન્, સ્થાપયેજ્જલમધ્યતઃ ।

એવં કૃત્વા પિબેત્તોયં, સ યાતિ પરમાં ગતિમ્ ॥ ૨ ॥

“ ત્રીશ આંગઠ લાંબું અને વીશ આંગઠ પોહોઠું વસ્ત્ર બેવડું કરી તે વડે જલને ગળીને પછી પીવું. તે વસ્ત્રને લાગેલા જીવોને પાછા જઠની મધ્યમાં નાખવા. એમ કરીને જે જઠ પીવે તે સદ્રતિને પામે છે.” ઉત્તર-મીમાંસામાં પણ કહ્યું છે કે:-

હૃતાસ્યતંતુગલિતે, યં વિંદૌ સંતિ જંતવઃ ॥

સૂક્ષ્મા ભ્રમરમાનાસ્તે, નૈવ માંતિ ત્રિવિઘ્ટપે ॥ ૧ ॥

કુસુંભકુંકુમાંભોવ-ત્રિચિતં સૂક્ષ્મજંતુભિઃ ॥

તદ્ દૃઢેનાપિ વસ્ત્રેણ, શક્યં નો શોધને જલમ્ ॥ ૨ ॥

“ કરોઠીઆના મુઠમાંથી નીકળેલા તંતુઓથી ગળેલા જઠના વિંદુઓમાં જે જંતુઓ છે તે ઇટલા બધા સૂક્ષ્મ છે કે જો તે દરેકને ભ્રમરા જેવડી કાયા વાઝા કરીએ તો ત્રણ જગતમાં સમાય નહીં. વઠી કુંબુવાનાં તથા કુંકુમના જઠની અંદર રહેલા કુંબુવા તથા કુંકુમની જેમ પાણીમાં એવા સૂક્ષ્મ ત્રસ જંતુઓ રહેલા છે કે ઘાટા વસ્ત્રથી ગઠતાં છતાં પણ તેને શોધવાં અશક્ય થઈ પડે છે. અર્થાત્ તેમાંથી પણ તે બહાર નીકળી આવે છે.”

ઉપર પ્રમાણે સર્વ ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેલ છે તેથી સર્વ ધર્મ દયામૂઠ છે. અને એજ ધર્મ પ્રમાણ છે, માટે હે રાજન્ ! આંતિને છોડીને દયા ધર્મમાં સ્થિર થા. “ આ પ્રમાણેના હેમચંદ્રાચાર્યના વચનોથી જૈનધર્મને સત્ય માનતા રાજાએ ફરીવાર પૂછ્યું કે, “ હે ભગવન્ ! કેટલાએક કહે છે કે, જૈન લોકો વેદવાદ્ય છે માટે તે નમવા યોગ્ય નથી. તે વિષે આપ શું કહો છો ! ” સૂરિ બોલ્યા-“રાજન્ ! વેદ કર્મ માર્ગના પ્રવર્તક છે અને અમે નિષ્કર્મ માર્ગી છીએ, તેથી વેદ શી રીતે પ્રમાણ થાય ? ઉત્તરમીમાંસામાં કહ્યું છે કે “ વેદ અવેદ છે, લોક અલોક છે અને યજ્ઞ અયજ્ઞ છે. કારણ કે વેદમાં અવિદ્યા કહેલી છે.” વઠી રુચિ પ્રજાપતિનાં સ્તોત્રમાં પુત્રેનું પિતાપ્રત્યે વચન છે કે, “ વેદમાં કર્મમાર્ગ છે તે અવિદ્યા છે તો હે પિતામહ ! તમે મને કર્મમાર્ગનો ઉપદેશ કેમ

करो छो ? ” जो वेदमां किंचित् पण जीवदया कहेली छे तो सर्व शास्त्र संमत शुद्धदयाने पाळनारा अमे वेदबाह्य शी रीते कहेवाइए ? पुराणमां लखे छे के:-

सर्वे वेदा न तत्कुर्युः । सर्वे यज्ञाश्च भारत ! ॥

सर्वे तीर्थाभिषेकाश्च । यत्कुर्यात्प्राणिनां दया ॥ १ ॥

“ हे भारत ! (युधिष्ठिर) जे प्राणीओ पर दया करवाथी थाय ते सर्व वेदोथी, सर्व यज्ञोथी अने सर्व तीर्थाभिषेकथी पण थतुं नथी.” वळी हे राजन् ! “ जो वेदमां दया न होय तो ते वेद नास्तिकना शास्त्रोनी जेम अमारे प्रमाण नथी.” आ प्रमाणेना गुरुमहाराजना वाक्योथी कुमारपाळ राजा वेदोने अमान्य मानतो हवो.

एक वखते राजाए सूरिने कहुं “ भट्टारक ! केटलाएक एम कहे छे के, जैन लोको सूर्य जेवा प्रत्यक्ष देवने पण मानता नथी. ” सूरि बोल्या-“राजन् ! सांभळ. स्कंदपुराणे रुद्रप्रणिता कपालमोचन स्तोत्रमां कहुं छे के:-

• त्वया सर्वमिदं व्याप्तं । ध्येयोऽस्ति जगतां रवे ! ॥

त्वयि चास्तमिते देव ! । आपो रुधिरमुच्यते ॥

त्वत्करैरेव संस्पृष्टा । आपो यांति पवित्रताम् ॥

“ हे सूर्यदेव ! तमाराथी आ सर्व जगत् व्याप्त छे, तमेज जगतमां ध्यावा योग्य छो, ज्यारे तमे अस्त पामो छो त्यारे जळ रुधिर कहेवाय छे; तमारा किरणो वडे स्पृष्ट थवाथीज जल पवित्र थाय छे. ” आवा प्रमाणवाक्योथी रात्रे अन्नजलनो त्याग करनारा अमेज तत्त्वथी तो सूर्यने मानीए छीए. वळी कहुं छे के,-

पयोदपटलैश्छन्ने । नाश्रंति रविमंडले ॥

अस्तंगते तु भुंजाना । अहो ! भानोः सुसेवकाः ॥१॥

“ ज्यारे मेघना वादळमां सूर्य ढंकाइ गयो होय त्यारे सूर्यभक्ते भोजन करता नथी अने सूर्य अस्त पामे छे त्यारे भोजन करे छे, तो ते केवा सूर्यभक्त कहेवाय ! ”

राजाए फरीवार पूछथुं के, “ केटलाएक कहे छे के, “ जैनो विष्णुने मानता नथी तेथी तेनी मुक्ति थती नथी, तेहुं शी रीते ? ” हेमचंद्राचार्य बोल्या के,-“ हे राजन् ! ते सत्य छे, परंतु खरेखरा वैष्णव तो जैनमुनिओ ज छे. गीतामां कहुं छे के,-

પૃથિવ્યામપ્યહં પાર્થ ! । વાયાવગ્નૌ જલેપ્યહમ્ ॥

વનસ્પતિગતશ્ચાહં । સર્વભૂતગતોપ્યહમ્ ॥ ૧ ॥

યો માં સર્વગતં જ્ઞાત્વા । ન ચ હિંસેત્કદાચન ॥

તસ્યાહં ન પ્રણસ્યામિ । યશ્ચ માં ન પ્રણસ્યતિ ॥ ૨ ॥

“ હે અર્જુન ! હું પૃથ્વીમાં, વાયુમાં, અગ્નિમાં, જલમાં, વનસ્પતિમાં અને સર્વ ભૂતોમાં રહેલો છું. તેથી જે મને સર્વવ્યાપક જાણી હિંસા કરશે નહીં તેનો વિનાશ હું પણ કરીશ નહીં. અર્થાત્ જે મને હણશે નહીં તેને હું પણ હણીશ નહીં. ” વઢી વિષ્ણુપુરાણમાં પારાસર ઋષિએ કહ્યું છે કે,—

પરસ્ત્રીપરદ્રવ્યેષુ । જીવહિંસાસુ યો મતિમ્ ।

ન કરોતિ પુમાન્ ભૂપ ! । તોષ્યતે તેન કેશવઃ ॥ ૧ ॥

યસ્ય રાગાદિદોષેણ । ન દુષ્ટં નૃપ ! માનસમ્ ।

વિશુદ્ધચેતસો વિષ્ણુ-સ્તોષ્યતે તેન સર્વદા ॥ ૨ ॥

“ હે રાજન્ ! જે પુરુષ પરસ્ત્રી, પરધન અને જીવહિંસામાં વૃદ્ધિ કરશે નહીં, તેની ઉપર વિષ્ણુ ભગવાન મંતુષ્ટ થશે. હે રાજા ! જેનું મન રાગાદિ દોષથી દૂષિત થયું નથી તેવા શુદ્ધ મનવાળા પુરુષ ઉપર વિષ્ણુ મંતુષ્ટ થાય છે. ” વઢી તેજ પુરાણમાં યમરાજ અને વિષ્ણુના દૂતોના સંવાદ પ્રસંગે કહ્યું છે કે,—“ જે પોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મથી ચલિત થતો નથી, શત્રુ અને મિત્રમાં સમાન દષ્ટિ રાખે છે, જે કોઈને મારતો નથી, તેમજ કોઈનું હરી લેતો નથી, તેવા સ્થિર મનવાળા પુરુષને વિષ્ણુભક્ત જાણવો. જેની વૃદ્ધિ નિર્મલ છે, જે મત્સર રહિત, પ્રશાંત, પવિત્ર આચરણવાળો અને સર્વ પ્રાણીમાત્રનો મિત્ર છે, તેમજ જેનાં વચન પ્રિય અને હિતકારી છે, તેમજ જે માન માયા રહિત છે તેવા પુરુષના હૃદયમાં જ વાસુદેવ વસે છે. ”

— આ પ્રમાણે વિચારતાં તત્ત્વવૃત્તિવડે સર્વ જીવના રક્તકો જૈન જ છે, બ્રાહ્મણો નથી, કેમકે તેઓ તો તેથી વિપરીત ચાલનારા છે. વઢી પરમાર્થરૂપે નિત્ય ચિદ્રૂપણે તથા જ્ઞાનાત્મણે જે વ્યાપે તે વિષ્ણુ છે, તેથી તેના ભક્તોને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય એવો નિશ્ચય છે. ”

આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના ધર્મોપદેશથી રાજાએ ધર્મનો મર્મ જાણીને અહિંસાદિક બાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. પછી તેણે “ ચારે વર્ણોમાં પોતાને તથા બીજાને માટે જે કોઈ જીવહિંસા કરશે તે રાજદ્રોહી ગણાશે. ” એવી પાટણ

શેહેરમાં ઉદ્ઘોષણા કરાવી; એટલુંજ નહીં પણ મચ્છીમાર તથા કસાઈ વિગેરેનો પણ નિષ્પાપ નિર્વાહ ચાલે તેવી ગોઠવણ કરી સર્વને દયામય કરી દીધા. તે પછી કાશી દેશમાં ઘણા જીવની હિંસા થતી સાંભળીને તે નિવારવાને માટે એક ચિત્રપટ તૈયાર કર્યું. તેમાં હિંસા અને અહિંસાના ફલરૂપ સ્વર્ગ નરકના ચિત્રો આલેખ્યા. તેની વચમાં શ્રીગુરુ (હેમચંદ્રસૂરિ) ની મૂર્તિ કરાવી અને તેમની આગળ પોતાની નમ્ર મૂર્તિ ચિતરાવી. તે ચિત્ર સાથે બે કોટી સુવર્ણ તથા બે હજાર જાતિવંત અશ્વ વિગેરેની મોટી ભેટ આપી પોતાના મંત્રીને ત્યાં મોકલ્યો. વાણારસીનો રાજા જયચંદ્ર સાતસો યોજન ભૂમિ ઉપર રાજ્ય કરતો હતો. તેની પાસે ચાર હજાર હાથી, સાઠ લાખ અશ્વ અને ત્રીશ લાખ પેદલની સેના હતી. તે ગંગા યમુનાના તીર ઉલ્લંઘી બીજે જઈ શકતો નહીં તેથી તે પોતાને “પંગુરાજ” કહેવરાવતો હતો. કુમારપાઠનો મંત્રી ચિત્રપટ વિગેરે લઈને ત્યાં ગયો. કેટલેક દિવસે રાજાનું મુખ જોવામાં આવ્યું, એટલે તેણે ચિત્રપટ બતાવ્યો અને તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જણાવતાં કહ્યું કે-“ આ મધ્યે રહેલી મૂર્તિ અમારા રાજગુરુની છે, તે ગુરુએ પુણ્ય પાપનું ફલ આ ચિત્રમાં બતાવ્યા અનુસાર દર્શાવ્યું તેથી આ અમારા રાજાએ જીવદયા ધર્મ સ્વીકાર્યો છે, અને તેમણે પોતાના રાજ્યમાં સર્વત્ર અમારી ઘોષણા કરાવી છે. વઢી અમારા રાજાની કુલદેવી પ્રતિવર્ષ ચોવીશ પાડાનું બલિદાન લેતી હતી, તેને પણ ગુરુની સહાયથી પોતાના અઢાર દેશમાં જીવહિંસા ન થવા દેવા માટે તલારૂ બનાવી છે. હમણાં અમારા રાજાની વૈરિણી થવાથી હિંસાને કોઈ ઠેકાણે સ્થાન મળ્યું નહીં, તેથી આ કાશી દેશમાં આવીને તે વ્યાપી રહી જણાય છે. તેને નિવારવાને માટે આ ભેટણું લઈને મને અહિં મોકલ્યો છે. ” આ પ્રમાણેના મંત્રીનાં વચનો સાંભળી પંગુરાજ સંતુષ્ટ થયો અને બોલ્યો કે, “ તમારો ગુર્જર દેશ વિવેકમાં વૃહસ્પતિ જેવો કહેવાય છે તે ઘટિત છે, કારણ કે જેમાં આવા દયાળુ રાજા પ્રદીપ્તમાન છે. ” તે રાજા પોતે પ્રેરણા કરીને મારી પાસે દયા કરાવે છે, તે છતાં જો હું તે ન કરું તો પછી મારી બુદ્ધિ કેવી કહેવાય ! ” આ પ્રમાણે કહી પોતાના દેશાદિકમાંથી એકઠી કરાવીને એક લાખ ને એંશી હજાર માચ્છીની જાઠ અને હજારો બીજા હિંસાના સાધનો સોલંકી રાજાના મંત્રીની સમક્ષ વાઢી નચાવ્યા, પોતાના બધા દેશમાં અમારી આઘોષણા કરાવી અને તે મંત્રીને બમણી ભેટ આપીને પાટણ તરફ વિદાય કર્યો.

મંત્રીએ પણ પાટણ આવી ચૌલુક્યવંશી રાજાને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું. જેથી તે સંતુષ્ટ થયો.

કુમારપાઠે પોતાના અઠાર લાખ અશ્વોને માટે પલાણદીઠ પુંજણી તથા ગઢણીઓ કરાવી. આ પ્રમાણે બીજા વૃત્તાંતો તેના ચરિત્રમાંથી જાણી લેવા.

इत्यद्भिनपरिमितोपसंग्रहव्याख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ जीवदयाविषये त्रिषष्टितमः प्रबंधः ॥६३॥

વ્યાખ્યાન ૬૪ મું.

હવે હિંસાના અભાવથી વિરતિ થાય છે તે કહે છે.

चतुर्धा द्रव्यभावाभ्यां, हिंसा त्याज्या हितेच्छुभिः ।
ततस्तेषां भवेद्देश-विरतिः प्राणिसौख्यदा ॥१॥

વ્યાખ્યા.

“આત્મહિતેચ્છુ પ્રાણીઓએ ચાર પ્રકારે’ દ્રવ્યભાવથી હિંસાનો ત્યાગ કરવો. તેથી તેમને પ્રાણીઓને સુખ આપનારી દેશવિરતિ પ્રાપ્ત થાય છે.” અહિં વિવેચન કરે છે કે, દ્રવ્યથી અને ભાવથી ચાર પ્રકારે હિંસા થાય છે તેમાં ઇર્યાસમિતિવાળા મુનિને દ્રવ્યથી હિંસા થાય છે, ભાવથી થતી નથી, તે પહેલો પ્રકાર અને અંગારમર્દક નામના આચાર્યે મહાવીર ના કીડા ચંપાય છે એવી બુદ્ધિથી કોયલાનું મર્દન કર્યું તે ભાવથી હિંસા છે, દ્રવ્યથી નહીં; તેમજ મંદ પ્રકાશ છતે સર્પની બુદ્ધિથી રજ્જુને હણવું તે પણ દ્રવ્યથી નહીં પરંતુ ભાવથી હિંસા છે, તે બીજો પ્રકાર. જે મન વચન અને કાયાએ શુદ્ધ એવા મુનિ છે તેને દ્રવ્યથી પણ હિંસા નહીં અને ભાવથી પણ નહીં, તે ત્રીજો પ્રકાર. અને હું મારું એવી બુદ્ધિએ જુગની હિંસા કરનાર શીકારીને દ્રવ્યથી અને ભાવથી બંને પ્રકારે હિંસા થાય છે, તે ચોથો પ્રકાર.

હિંસા શબ્દની વ્યાખ્યા વિષે તત્ત્વાર્થભાષ્યમાં શ્રીઉમાસ્વાતિવાચક લખે છે કે, પ્રમાદથી પ્રાણનો ત્યાગ કરાવવો તે હિંસા.” વળી તે વિષે કહ્યું છે કે—

૧ હિંસાના ચાર પ્રકાર-૧ દ્રવ્યથી હિંસા, ભાવથી નહીં ૨ ભાવથી હિંસા દ્રવ્યથી નહીં. ૩ દ્રવ્યથી પણ હિંસા, ભાવથી પણ હિંસા ૪ દ્રવ્યથી પણ નહીં, ભાવથી પણ નહીં.

पंचेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च । उच्छ्वासनिःश्वासमथान्यदायुः ॥

प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्ता—स्तेषां वियोगीकरणं तु हिंसा॥१॥

‘पांच इंद्रियो, मन वचन काया ए त्रण प्रकारनुं बळ, श्वासोच्छ्वास अने आयुष्य ए दश प्राण कहेवाय छे. ते दश प्राणनो वियोग कराववो ते हिंसा कहेवाय छे.’ ते हिंसानो त्याग करवाथी अने बीजो कपाय जे अप्रत्याख्यानी तेनी चोकडी क्रोध, मान, माया, लोभ दूर थवाथी पांचमे गुणठाणे रहेल श्रावक देशविरति कहेवाय छे आत्महितेच्छु पुरुषोए ते अवश्य करवा योग्य छे.

अहिं कोइ शंका करे के ‘गृहस्थोने त्रस जीवोनी हिंसा निषिद्ध छे, स्थावरनी हिंसा निषिद्ध नथी. तो शुं तेओए तेनी हिंसा यथेच्छ करवी?’ तेना उत्तरमां कहे छे के, “मोक्षनी इच्छावाळा दयाळु उपासकोए स्थावर जीवोनी हिंसा पण निरर्थक करवी नहीं.” एकला त्रस जीवोनी हिंसानो निषेध करवाथी संपूर्णपणे अहिंसा धर्म प्राप्त थाय.एम नथी, परंतु शरीर तथा कुटुंबादिकना प्रयोजने स्थावर हिंसानी गृहस्थने जरूर पडे छे. पण तेवा प्रयोजन विना स्थावरनी हिंसा करनारानुं व्रत मलिन थाय छे. एथी श्रावकोए अनिषिद्ध एवी स्थावर हिंसामां पण यतना करवी जोइए. जेमके पाणीनो संस्कारो सारी रीते जाळवीने तेमां रहेला जीवो न हणाय तेम योग्य स्थाने (जळाशयमां) नाखवो अने इंधणा पण थोडा अने सम्यक् प्रकारे शोधीने उपयोगमां लेवा. नहीं तो अनुकंपा न होवाथी अतिचार लागे. ते विषे कहुं छे के, “त्रस जीवना रक्षणने माटे शुद्ध जळ ग्रहण करनुं अने इंधण तथा धान्यने शोधीने उपयोगमां लेवुं.”

वळी पृथ्वी विगेरेमां जीवपणुं आगमने विषे कहुं छे ते आ प्रमाणे:—

अदामलग पमाणे, पुढवीकाये हवन्ति जे जीवा ॥

ते पारेवयमिक्ता, जंबुद्वीवे न मायन्ति ॥ १ ॥

एगंमि उदगबिंदुमि, जे जीवा जिणवरेहिं पन्नत्ता ॥

ते जइ सरिसवमिक्ता, जंबुद्वीवे न मायन्ति ॥ २ ॥

“लीला आमळा प्रमाण पृथ्वीकायने विषे जेटला जीवो छे तेनुं दरेकनुं शरीर जो पारेवा जेवडुं करीए तो तेओ जंबुद्वीपमां समाय नहीं. एक जळना बिंदुमां श्रीजिनेंद्रोए जेटला जीवो कहेला छे तेनुं दरेकनुं शरीर जो सरसत्र

જેવડું કરીએ તો તે આ જંબુદ્વીપમાં સમાય નહીં.” તે પૃથ્વીકાય પાંચે પ્રકારના જીવોની યજ્ઞને ઉત્કૃષ્ટ બંને પ્રકારે અવગાહના એક અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેવડી જાણવી. અને તેવા અનંત જીવોના એકઠાપણાથી આશ્રિત એવું એક શરીર તે સૂક્ષ્મ નિગોદનું એક શરીર થાય, તેવા અસંખ્ય શરીર એકત્ર કરીએ ત્યારે એક સૂક્ષ્મ વાયુકાયનું શરીર થાય, તેથી અસંખ્યગુણું એક સૂક્ષ્મ તેડકાયનું શરીર થાય, તેવા અસંખ્ય દેહ એકઠા કરીએ ત્યારે એક સૂક્ષ્મ અપ્કાયનું શરીર થાય, તેથી અસંખ્યગુણું એક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયનું શરીર થાય, તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર વાયુકાયનું શરીર થાય, તેથી અસંખ્યગુણું વાદર અગ્નિકાયનું શરીર, તેથી અસંખ્યગુણું વાદર જલકાયનું શરીર, તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર પૃથ્વીકાયનું શરીર અને તેથી અસંખ્યગુણું એક વાદર નિગોદનું શરીર થાય. અહિં વાદર પૃથ્વીકાયના શરીરની સૂક્ષ્મતા બતાવે છે—

જેમ કોઈ યુવાન પુરુષ ઇરણ ઉપર હીરો મૂકી તે પર પ્રયત્નથી ઘણનો ઘા કરે તો તે હીરાનો ભંગ થતો નથી, પણ તે ઉલટો ઇરણમાં પેસી જાય છે. તેવા હીરાને ચક્રવર્તીની સ્ત્રી (રત્ન) પોતાને હાથે મર્દન કરી તેનું ચૂર્ણ કરીને સ્વાસ્તિક પૂરે છે. તે સ્ત્રીરત્ન પણ પૃથ્વીકાયના પિંડને એક નિસા-તરો પર મૂકી મર્દન કરે ત્યારે તેમાંના કોઈ જીવને પીડા થાય, કોઈને બીલ-કુલ પીડા ન થાય, કોઈનું મરણ થાય અને કોઈને અલ્પ પણ દુઃખ ન થાય, એટલો વધી પૃથ્વીકાય જીવોની સૂક્ષ્મતા છે.

વઢી જેમ કોઈ મોટા નગરમાં કોઈના ઘરમાંથી ચોરે દ્રવ્ય લુંટ્યું તો તેની વાર્તા તેના પાડોશી જાણે છે, પણ કોઈ તો મૂઝથી જાણતા નથી. તેવી રીતે લવણ વિગેરે પૃથ્વીકાયને માટે જાણી લેવું.

તેજ પ્રમાણે સ્થાવર એવા વનસ્પતિકાયમાં પણ સિધ્ધાંતને અનુસારે જીવત્વ જાણવું. તેઓ વધે છે, પત્ર આવે છે, પુષ્પિત થાય છે, ફલ આપે છે, પોતાપોતાને પુત્ર, પુષ્પ, ફલ આવવાનો કાઠ જાણે છે, ઇન્દ્રિયોના અર્થને ગ્રહણ કરે છે, ગીતાદિકની અસર થાય છે, બકુલાદિના વૃક્ષોમાં તેવું દેખાય છે. વઢી તેને જન્મ, વૃદ્ધિ અને જરા પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી વનસ્પતિને જીવપણું કેમ ન હોય ? હોયજ. તે વિષે કહ્યું છે કે, ‘વનસ્પતિ એ જીવ છે, કારણકે તેમાં મનુષ્યની જેમ જરા અને વૃદ્ધિ વિગેરે ગુણો છે. જલુ પણ સજીવ છે, તે ભૂમિમાંથી દેડકાની

૧ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાય તે સૂક્ષ્મ નિગોદ તેનું. ૨ સાધારણ વનસ્પતિ તે વાદર નિગોદ, તેના પણ એક શરીરમાં અનંતા જીવો હોય છે.

जेम स्वाभाविक रीते प्रगटे छे. अग्नि पण सजीव छे, कारणके बालकनी जेम आहारथी तेनी वृद्धि जोवामां आवे छे. पवन पण सजीव छे, ते गायनी जेम बीजानी प्रेरणाथी आडो अथवा नियतपणे गमन करे छे. तेमज वृक्ष पण सजीव छे, जो तेनी सर्व त्वचा उखेडी नाखे तो गर्भनी जेम ते विनाश पामे छे.

आ प्रमाणे आगमवाक्यथी तथा युक्तिथी ते स्थावरनुं जीवपणुं जाणीने तेमज तथाप्रकारे दयारूप धर्मने समजीने श्रावके स्थावर जीवनी पण निरर्थक हिंसा करवी नहीं-ए तात्पर्यार्थ छे.

हवे प्रथम व्रतनी स्तुति करे छे.

सर्वव्रतोष्विदं मुख्यं, सर्वज्ञैः परिभाषितम् ।

पालनीयं प्रयत्नेन, सर्वपापापहं नरैः ॥ १ ॥

व्याख्या.

“सर्व व्रतोमां सर्वज्ञ प्रभुए ए व्रतने मुख्य व्रत कहेलुं छे, तेथी सर्व पापने नाश करनारुं ते व्रत मनुष्योए यत्नवडे पाळवुं.” आ विषयपर श्री जिनदास श्रावकनो प्रबंध छे. ते प्राकृत मुनिपतिचरित्रमांथी अहिं लखीए छीएः—

श्री जिनदास श्रावकनी कथा.

चंपा नगरीमां जिनदास नामे श्रावक रहेतो हतो. गुरुमुखथी धर्मदेशना सांभळीने तेणे समकितमूल बार व्रत प्रहण कर्या. एक वखते तेणे दयावडे एक बळदने निर्लाछन (खासी करवा) थी मूकाव्यो. कह्युं छे के—

दयां विना देवगुरुक्रमार्चा—स्तपांसि सर्वेन्द्रिययंत्रणानि ।

दानादि शास्त्राध्ययनानि सर्वे। सैन्यं गतस्वामि यथा वृथैव॥१॥

“देव गुरुना चरणनी पूजा, तप, सर्व इंद्रियोनुं दमन, दान अने शास्त्राध्ययन ते सर्व दया विना, सैन्य वगरना राजानी जेम वृथा छे.” बळी “हाथी-ना भवमां ससलुं उगार्याथी ते जीव मेघकुमार थयो हतो, मेतार्यमुनि कौंच पक्षीने उगार्याथी मोचे गया हता, कपोतने बचववाथी श्रीशांतिनाथ तीर्थकर थया हता अने श्रीमुनिसुव्रत स्वामी अश्वने उगारवा साठ योजन गया हता.” चाणक्य नीतिमां पण कह्युं छे के—

ત્યજેદ્ધર્મં દયાહીનં, ક્રિયાહીનં ગુરું ત્યજેત્ ।

ત્યજેત્ ક્રોધમુર્ખીં માર્યાં, નિઃસ્નેહાન્ બાંધવાંસ્ત્યજેત્ ॥ ૧ ॥

“દયા વગરના ધર્મને છોડી દેવો, ક્રિયા વગરના ગુરુને છોડી દેવા, ક્રોધ-મુર્ખી સ્ત્રીને છોડી દેવી અને સ્નેહ વગરના બાંધવોને છોડી દેવા.”

હવે તે ચઢદ હંમેશા શ્રેષ્ઠીના મુખથી પ્રતિક્રમણ અને શાસ્ત્રાદિ સાંભળીને દેશવિરતિપણું પામ્યો, તેથી અષ્ટમી વિગેરે પર્વતિથિએ તે પ્રાસુક તૃણ જઠ શિવાય કાંઈ ધાતો પીતો નહીં અને દરરોજ જિનદાસ શેઠ જે પોતાના ગુરુ હતા તેના દર્શન કર્યા વિના પણ કાંઈ ધાતો નહીં.

એક વખતે અષ્ટમીને દિવસે શ્રેષ્ઠી શૂન્યગૃહમાં રાત્રે પોસહ લઈ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તે દિવસે તેની કુલટા સ્ત્રીએ કોઈ જારની સાથે તે શૂન્યગૃહમાંજ રાત્રે મઠવાનો સંકેત કર્યો હતો, તેથી રાત્રે પાયા નીચે લોઢાના ચાર સ્ત્રીલાવાળા પલંગ સહિત જારને લઈને તે સ્ત્રી જ્યાં શેઠ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા ત્યાં આવી. અંધકારમાં શેઠને ત્યાં રહેલા નહીં જાણતી તે કુલટાએ તે ચાર સ્ત્રીલાકળો પલંગ તેની પાસેજ મૂક્યો. દૈવયોગે પલંગનો એક પાયો શેઠના પગ ઉપર આવ્યો. પછી પલંગ સ્થિર કરવાને માટે મુદ્ગરના ઘા કરી પેલા ચારે સ્ત્રીલા જમીનમાં નાચ્યા. તેમાંના એક સ્ત્રીલાથી શ્રેષ્ઠીનો પગ વીંધાઈ ગયો, અને તેની મહા વ્યથા થવા લાગી. પછી જ્યારે તે જારદંપતીએ તે પલંગ પર રહીને મૈથુન કરવા માંડ્યું તે વખતે વિશેષ માર પડતાં વધારે પીડા ઉત્પન્ન થવાથી તે શ્રેષ્ઠી ક્રોધ નહીં કરતાં શરીર ઉપર વિચાર કરી મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા કે—“હે જીવ ! તને સ્વવશપણું ઘણું દુર્લભ છે, જ્યારે તું ઘણું સહન કરીશ ત્યારે તને સ્વવશપણું પ્રાપ્ત થશે; વાકી જે પરવશપણું છે તેમાં તારે કાંઈ પણ ગુણ માનવો નહીં. અર્થાત્ તું પરવશપણે ગમે તેટલા કષ્ટ સહન કરે તેમાં તને કાંઈ ગુણ નથી, પણ સ્વવશપણે સહન કરીશ તો ગુણ પ્રાપ્ત થશે. તેવો વચ્ચે અત્યારે સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થયો છે. વળી તું મૃત્યુથી શા માટે ડીરે છે ? તે કાંઈ મય પામેલાને છોડતું નથી, પણ જે જન્મ્યું ન હોય તેને ગ્રહણ કરી શકતું નથી. તેથી જન્મ લેવો ન પડે તેવો યત્ન કર. વળી હે પ્રાણી ! સજ્જન પુરુષો દોષજાલને છોડી દઈને પારકા ગુણનેજ મનમાં ધારણ કરે છે. જેમ મેઘ સમુદ્રના ચારપણારૂપ દોષને છોડી દઈ માત્ર જલનેજ ગ્રહણ કરે છે.” એવી રીતે શ્રેષ્ઠીએ પોતાના દોષના વિચાર કર્યા પણ તેના ઉપર કોઈ કર્યો નહીં. છેવટે તેજ રાત્રીએ શુભ ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકે દેવતા થયા.

પ્રાતઃકાળે પોતાના સ્વામીનું તે પ્રકારે મરણ જાણી “અહો ! આ અકાર્ય થયું, હવે હું શું કરીશ ?” એમ તેની સ્ત્રી ચિંતામાં પડી. એવામાં પેલો બઢદ પ્રાતઃકાળ થવાથી આવશ્યક સાંભળેલા, પચ્ચગ્કાળ લેવા તેમજ શ્રેષ્ઠીના દર્શન કરવા ત્યાં આવ્યો. એટલે પેલી કુટિલ સ્ત્રી શ્રેષ્ઠીનું રુધિર તે બઢદના શીંગડા ઉપર ચોપડી બુંબારવ કરતી સતી હૃદય પર તાડન કરવા લાગી અને કહેવા લાગી કે, ‘આ બઢદે મારા પતિને મારી નાખ્યો.’ તે સાંભળી ઘણા લોકો બઢદની નિંદા કરવા લાગ્યા. કારણકે, “જઠમાં માછલાના પગલાં જણાય નહીં, આકાશમાં પક્ષીના પગલાં જણાય નહીં અને સ્ત્રીના હૃદયનો માર્ગ જણાય નહીં. તે ત્રણે અમાર્ગમાં માર્ગ છે.” તે વચ્ચે લોકોએ કરેલી પોતાની નિંદા સાંભળીને તે બઢદ મસ્તકની સંજ્ઞાથી ‘મેં નથી માર્યો’ એમ જણાવવા લાગ્યો. પછી લોકો તે બંનેને રાજા પાસે લઈ ગયા. મંત્રીએ ન્યાય કર્યો કે, ‘આ બંનેમાં જે સત્ય હોય તે જિહ્વા વડે તપાવેલા લોઢાના ગોઢાને ચાટે.’ બઢદે તે વાત સંજ્ઞાથી સ્વીકારી અને તત્કાઢ તપાવીને લાવેલા લોઢાના ગોઢાને ચાટવા લાગ્યો. તે જોઈ પેલી કુલટા સ્ત્રીનું મુખ શ્યામ થઈ ગયું. તેથી તત્કાઢ રાજાએ તેને હઢ પાર કરી દીધી.

જિનદાસ શ્રેષ્ઠીએ તેવું મહા આકરું દુઃખ પઢતાં છતાં પણ પોતાના ધર્મને મન વચ્ચન કાયાવડે જરા પણ છોઢ્યો નહીં. વઢી બઢદને ધર્મવાન્ કર્યો અને પોતાની સ્ત્રીને મોટા અપરાધવાઢી જોડને મનમાં જરા પણ તેની હિંસા ચિંતવી નહીં. ઉત્તમ જનોએ તેનું યથાશક્તિ અનુકરણ કરવું.

इत्यद्भदिनपरिमितोपसंग्रहव्याख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
प्रथमव्रतविषये चतुःषष्टितमः प्रबंधः ॥ ६४ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૫ મું.

હવે કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને છોડનારની સ્તુતિ કરે છે.

वंशक्रमागतां हिंसा-मपि त्यजति यो बुधः ॥

स स्याद् हरिबलस्येव, राज्यादिसंपदां पदम् ॥१॥

વ્યાખ્યા.

“જે પ્રાજ્ઞ પુરુષ કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને પણ છોડી દે છે, તે હરિબલની જેમ રાજ્યાદિકની સંપત્તિનું સ્થાન થાય છે.”

શ્રી હરિબલ માછીની કથા.

કાંચનપુર નગરમાં જિતારી નામે રાજા હતો. તેને વસંતશ્રી નામે લાવણ્યરૂપવતી પુત્રી હતી. એ ગામમાં એક હરિબલ નામે મચ્છીમાર રહેતો હતો. તે એક દિવસ પોતાની સ્ત્રીના કલહથી ઉદ્વેગ પામી જાલ લઈને નદીને તીરે આવ્યો. ત્યાં એક મુનિને જોઈ તે તેની પાસે ગયો. તે મુનિ પાસેથી તેણે આ પ્રમાણે ધર્મદેશના સાંભળીઃ—“ મેરુ પર્વતથી શું મોટું છે, સમુદ્રથી શું ગંભીર છે, આકાશથી વિસ્તારવાળું શું છે અને અહિંસા ધર્મથી બીજો ધર્મ શો છે ? અર્થાત્ તે ચાર વાગાજ મોટા છે. જ્યાંસુધી એટલું પણ જાણ્યું નહીં કે બીજાને પીડા કરવી નહીં, ત્યાંસુધી પરાલના પુલાની જેવા કોટી અક્ષરોના પદને ભણી ગયા તો તેથી શું ? કાંઈ નહીં. તે વિષે મહાભારતમાં પણ કહ્યું છે કે—

યો દયાત્કાંચનં મેરુ, કૃત્સ્નાં ચૈવ વસુંધરામ્ ।

एकस्य जीवितं दद्याद् , न च तुल्यं युधिष्ठिर ! ॥ ૧ ॥

હે યુધિષ્ઠીર ! જો કોઈ સુવર્ણનો મેરુ આપે અને સમગ્ર પૃથ્વીનું દાન કરે તો પણ તે એકને જીવિતદાન આપવા તુલ્ય થતું નથી.” ઇત્યાદિ દેશના સાંભળી ધર્મના મર્મને જાણીને હરિબલ બોલ્યો—“હે ભગવન્ ! ચક્રવર્તીના ભોજનની જેમ મચ્છીમારના કુલમાં જન્મેલા મારા જેવા રાંકને હિંસા ત્યાગ કરવી અશક્ય છે.” મુનિ બોલ્યા કે—“જો તું અધિક ત્યાગ કરી શકે નહીં તો ‘ જે પ્રથમ જાલમાં મત્સ્ય આવે તેને છોડી દેવો ’ એવો અલ્પ નિયમ ગ્રહણ કર.” હરિબલે એ નિયમ ગ્રહણ કર્યો. પછી નદીમાં જાલ નાખી એટલે તેમાં એક મોટો મત્સ્ય આવ્યો. ફરીવાર જાલ નાખતાં પણ તેનો તે મત્સ્ય આવ્યો. એટલે એંધાણી રાખવા સારુ તેના કંઠમાં એક કોડી બાંધીને તેને છોડી મૂક્યો. પાછો ફરીવાર પણ તેજ આવ્યો. એવી રીતે સંધ્યાકાલ સુધી અન્ય અન્ય સ્થાને જઈને જાલ નાખી તોપણ તેજ મચ્છ આવ્યો અને તેને છોડી મૂક્યો. આવી તેની દૃઢતાથી કોઈ દેવ પ્રસન્ન થયો અને સંતુષ્ટ થઈને કહ્યું કે, “વરદાન માગ.” હરિબલે કહ્યું, “ આપત્તિમાં તત્કાલ મારી રક્ષા કરજો.” દેવ તેવો વર આપીને અંતર્ધાન થઈ ગયો. પછી મત્સ્ય મળ્યો નહીં તેથી સ્ત્રીના મયથી ઘેર નહીં જતાં તે કોઈ દેવાલયમાં જઈને સુઈ રહ્યો.

आ अरसामां नगरमां एवुं बन्युं के, एक दिवस राजकन्या गोखे बेठी होती. ते हरिबळ नामना कोई गृहस्थना पुत्रने जोइने तेनी पर सरागी थइ. तेथी तेणीए कोई उपायथी हरिबळ श्रेष्ठीपुत्रने पोतानी तरफ सरागी कर्यो. दैव-योगे तेमणे परस्पर ज्यां पेलो हरिबळ मच्छीमार सुतो हतो तेज देवालयमां तेज दिवसे आववानो संकेत कर्यो. राजकुमारी वसंतश्री तो ते रात्रे पोतानुं सर्वस्व लइ अश्व उपर बेसीने ते देवालयने द्वारे आवी. अहीं श्रेष्ठीपुत्रे विचार्युं के, 'आ काम करवुं गुणीजनने युक्त नथी. ए कार्य करवाथी कुळनी मलीनता थाय. वळी ते राजपुत्री होवाथी बीजा पण कष्ट प्राप्त थाय.' आवा विचारथी ते रात्रे घेरज रखो. कहुं छे के, "स्त्री जातिमां दंभ, वणिक जातिमां अत्यंत ब्हीकणपणुं, क्षत्रीय जातिमां रोष अने ब्राह्मण जातिमां लोभ ए स्वाभाविक रहेला छे."

अहिं पेली राजकुमारीए देवद्वारे आवीने 'हरिबळ !' एवा नामथी सांके-तिक श्रेष्ठीपुत्रने बोलाव्यो ने कहुं के—'स्वामी ! चालो आपणे देशांतर जइए, जेथी आपणा मनोरथ सफल थाय.' मच्छी हरिबळ कोई साथे संकेत छे एम जाणी हुंकारो दइने तैयार थयो. बन्ने एकज अश्व उपर बेसी आगळ चाल्या. राजपुत्री वारंवार तेने बोलावे, पण ते तो मात्र हुंकारोज आपे. छेवटे राज-सुताए खेद पामी विचार्युं के, 'आ कोई बीजो पुरुष छे.' तेम करतां ज्यारे रवि-नो प्रकाश थयो त्यारे तो तेनुं रूप जोइ तेणे विचार्युं के, 'मने धिक्कार छे, पेला हाथीनी जेम मारी बंने इष्ट वस्तु नष्ट थइ.' जेमके—“कोइ हाथीने ग्रीष्म ऋतुमां दाहथी पीडित थतां घणी तृषा लागी, तेथी कोई सरोवर जोइने ते उतावळो तेनी पासे जवा चाल्यो, जेवो ते कांठानी नजिक आव्यो तेवामां ते कादवमां एवो खुंची गयो के, दुर्दैवयोगे ते तीर अने नीर बंनेथी अष्ट थयो.” आवा निर्भागी, दुष्ट कुळमां जन्मेला, मूर्ख, अनिष्ट पतिना नित्य संयोग करतां तो एक वार मरवुं सारुं छे.' आ प्रमाणे खेद करती राजकुमारीने जोइने हरिबळे विचार्युं के, 'मने धिक्कार छे, में कपट करीने राजपुत्रीने छेतरी छे.' ते वखते तेनी चिंता दूर करवा माटे पेला देवे तेनुं कामदेव जेवुं स्वरूप करी दीधुं अने आकाशवाणी करी के, 'हे राजपुत्री ! आवा पुण्यवान् पतिने मेळवीने बीजी शेनी इच्छा करे छे ?' पछी बंनेने प्रीति थवाथी ते देवे तेमने गांधर्वविवाह-वडे परणाव्या.

त्यांथी तेओ विशाळा नगरमां आव्या. त्यां एक सुंदर गृह भाडे राखीने

તેમાં રહ્યા. કેટલેક દિવસે હરિબલ્લ કેટલીક ખેટો આપીને રાજાનો માનપાત્ર થયો. એક દિવસ મંત્રીએ રાજાની પાસે વસંતશ્રીના રૂપ લાવણ્યનું વર્ણન કર્યું. તે સાંભળી રાજા તેની ઉપર લુબ્ધ થયો. તેથી હરિબલ્લને હળવાની ઇચ્છાથી એક વચ્ચત તેણે સભા વચ્ચે કહ્યું કે, ‘મારી સભામાં હરિબલ્લ જેવો બીજો કોઈ સાહસીક નથી કે જે મારે ઘેર આવવા માટે લંકાપતિ વિભીષણને નિમંત્રણ કરી લાવે.’ હરિબલ્લે પોતાનો ઉત્કર્ષ સાંભળી રાજાને કહ્યું કે—‘સ્વામી ! જો તેમને નિમંત્રણ કરવું હશે તો હું થોડા દિવસમાં એ કામ કરી આવીશ ’ રાજાએ આજ્ઞા આપી એટલે ત્યાંથી ઉઠીને હરિબલ્લ પોતાને ઘેર આવ્યો અને વસંતશ્રીને એ વૃત્તાંત જણાવીને કહ્યું કે, “ હું આવું ત્યાંસુધી તું રુડી રીતે શીઠ પાઠજે, હું કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરવા માટે જાઉં છું. નીતિમાં કહ્યું છે કે, કદિ મસ્તકછેદાય કે વધબંધન પ્રાપ્ત થાય તથાપિ ઉત્તમ પુરુષોએ અંગીકાર કરેલું પાઠવું. પછી જે ભાવી હોય તે થાય. ” આ પ્રમાણે કહીને તે ઘરેથી ચાલી નીકળ્યો. અનુક્રમે સમુદ્રને તીરે આવીને વિચારવા લાગ્યો કે, ‘અહો ! આ કાર્યનો નિર્વાહ શી રીતે થશે ? ’ તત્કાલ પેલા દેવે તેને ઉપાડીને લંકાના ઉપવનમાં મૂક્યો. ત્યાં એક રમણીય મહેલ જોઈને ‘ આ શું ? ’ એમ આશ્ચર્ય પામી હરિબલ્લ તેમાં પેટો. ત્યાં એક ઓરડામાં એક યૌવનવતી બાઝા અચેતન સ્થિતિમાં પડેલી જોવામાં આવી. તે જોઈને હરિબલ્લ દિલ્લાઈ પડ્યો કે ‘ આ શું આશ્ચર્ય ! ’ ત્યાં નજીકમાં એક અમૃતપૂર્ણ તુંબી તેના જોવામાં આવી. તેને જઠ્ર જાણીને તેણે તે બાઝાના સર્વ અંગપર સિંચન કર્યું. જેથી તત્કાલ તે કન્યા ઇંધમાંથી જાગે તેમ બેઠી થઈ અને હરિબલ્લને જોઈ લજ્જા ધારણ કરીને ઊભી રહી. પછી તેણીએ પૂછ્યું કે ‘હે સ્વામી ! અહિં કેમ આવ્યા છો ? ’ હરિબલ્લે આવવાનું સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું. પછી તેણે તે બાઝાનું સ્વરૂપ પૂછ્યું, એટલે તે બોલી—“ સ્વામી ! મારો પિતા આ લંકાપતિના દેવનો પૂજારી છે. એક દિવસ મારા પિતાએ કોઈ નિમિત્તિઆને પૂછ્યું કે, ‘ મારી પુત્રીને કેવો પતિ મળશે ? ’ તેણે કહ્યું કે, ‘ તેનો પતિ રાજા થશે. ’ એ સાંભળીને રાજ્યના લોભથી તે મારો પિતાજ મૂર્ખપણાથી મને પરણવાને ઇચ્છવા લાગ્યો. એવા લોભી પુરુષને ધિક્કાર છે, કે જે ઉન્માર્ગમાં જ ગમન કરે છે. રાત્ર્યંધ, દિવાંધ, જાત્યંધ, માયાંધ, માનાંધ, ક્રોધાંધ, કામાંધ અને લોભાંધ—એ ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક અંધ ગણાય છે. આથી હું સ્વચ્છંદ રીતે ન વર્તું તેટલા માટે મંત્ર-વડે મને મૂર્છિત કરીને તે બહાર જાય છે અને પાછો આવી આ અમૃતવડે મને સ-નીવન કરે છે. એની દુર્મતિથી સર્વ સ્વજનોએ તેને દૂર કર્યો છે. તેના આવા

कृत्यथी कोइ वार मारुं मृत्यु थशे; माटे हे महाभाग ! आ लग्न वेळाएज मारुं पाणिग्रहण करो के जेथी हुं चिरकाळ जीवुं.” हरिबळे तत्काळ तेम कर्तुं, एटले ते बोली-‘ स्वामी ! हवे अहिंथी आपणे पलायन करवुं योग्य छे. कारणके मारो पिता आवी चडशे तो विघ्न उत्पन्न थशे. वळी न बनी शके एवुं जे विभीषणने आमंत्रण ते करवानी कांड जरूर नथी. ते छतां तमे अहिं आव्या छो तेवी तमारा राजाने प्रतीति कराववा माटे हुं विभीषणनुं चंद्रहास खड्ड कोइ उपाये लावी आपीश.’ पळी तेनी संमतिथी ते स्त्रीए विभीषणनुं चंद्रहास खड्ड गुप्त रीते लावी आप्युं. ते स्त्रीनी बुद्धिथी चमत्कार पामेलो हरिबळ पेली अमृत-तुंबी, ते स्त्री अने चंद्रहास खड्ड लइ लंका नगरीनी बहार नीकळ्यो.

अहिं हरिबळना गया पळी राजा गुप्त रीते तेने घेर आव्यो अने वसंतश्री पासे तेना संगमनी प्रार्थना करी. ते चतुरा द्वेष अने खेद अंतरमां गोपणी बोली के, ‘हे राजा मारा पतिनी शुद्धि आवता सुधी राह जुओ.’ राजाए कपटवृत्तिए विचार्युं के, “ हवे आ स्त्री मारे वशज थवानी छे अने तेनो पति तो मृत्युज पामवानो छे तेथी थोडा दिवस राह जोवी ठीक छे.” आवुं विचारी तेनुं वाक्य स्वीकारिने ते पाछो राजमहेलमां गयो.

अहिं हरिबळ देवसानिधये समुद्र उतरी कुसुमश्रीने पोताना नगरना उद्यान-मां मूकी गुप्त रीते पोताने घेर आव्यो. त्यां वसंतश्री पतिनी विरहव्यथाथी पीडाती हती, तेने प्रत्यक्ष मळ्यो. बनेए पोतपोताना वृत्तांत जणाव्या. पळी हरिबळे राजानी इच्छानुं मर्दन करवा माटे राजानी पासे पोताना खबर मोकलाव्या, पळी तेणे पोते जइने राजाने कहुं के, “हुं विभीषणने नोतरी तेनी पुत्री परणीने आव्यो छुं. ते स्त्री उपवनमां छे अने विभीषण कुशळ छे.” आवुं कर्णकटु वचन सांभळी राजा विस्मय पाम्यो, पण लोकापवादना भयथी तेने प्रियासाथे महोत्सवपूर्वक स्वनगरमां प्रवेश कराव्यो. पळी राजाए तेने वृत्तांत पूछ्युं, एटले ते बोळ्यो “ हे राजन् ! हुं अहिंथी चाली अनुक्रमे दुस्तर सागर पासे गयो. त्यारे समुद्र जोइने मने घणो उद्वेग थयो. तेवामां समुद्रमांथी आवता एक राक्षसने में दीठो. तेने जोइ में निर्भयपणे लंकामां जवानो उपाय पूछ्यो. एटले तेणे कहुं के, ‘ जे पुरुष अहीं काष्ठभक्षण (अग्निप्रवेश) करे तेनोज त्यां प्रवेश थाय छे. ’ एम सांभळी ‘ सेवके स्वामीनुं कार्य अवश्य करवुंज जोइए. ’ एवुं हृदयमां धारी हुं चितामां पेठो; एटले मारा देहनी भस्म लइ तेणे

विभीषण पास मूकी अने मारुं वृत्तांत जणाव्युं. पछी विभीषणे मारी सात्विक वृत्तिनी संतुष्ट थइ अमृत छांटीने मने सजीवन कर्यो अने पोतानी पुत्री परणावी. पछी में तेमने तमारुं आमंत्रण जणाव्युं. त्यारे ते बोल्या के, “मोटा माणसे पोताथी न्यून होय तेने घेर जवुं ते मान हानि छे, तेथी प्रथम तारा राजाए अहिं आववुं योग्य छे, पछी हुं तारा कहेवा प्रमाणे करीश. आ वातनी एंधाणी तरीके हुं मारुं चंद्रहास खड्ड तने आपुं छुं.” एम कही मने खड्ड आप्युं. पछी तेमणे पोतानी शक्तिथी प्रिया सहित मने अहिं पहुँचाडी दीधो. ’

आवा युक्तिवाळा तेना वाक्यने सत्य मानी राजा मंत्रीनी साथे विचारमां पड्यो के, ‘अहो! आ तो जीवतो आव्यो. माटे हव फरीवार कांडक छळ करीने तेने दुःखमां पाडीए. ’ कहुं छे के, “ राजा, सर्प, पिशुन, चोर, छुद्रदेवता, शिकारी प्राणी, शत्रु अने डाकण ते दुष्ट छे तोपण छल विना शुं करी शके, ते शिवाय तेमनो आरंभ निष्फल थाय छे. ”

एक वखते हरिवळे भविष्यमां थवाना अनर्थनो विचार कर्या वगर मंत्रीओ सहित राजाने भोजननुं निमंत्रण कर्तुं. राजा जमवा आव्यो त्यारे तेनी स्त्रीनुं लावण्य जोड़ने अत्यंत कामपीडित थइ गयो. पछी तेणे मंत्रीने पोतानो अभिप्राय जणाव्यो. एटले मंत्रीए कहुं के, ‘ हे स्वामी ! यमराजाने आमंत्रण करवा जवाने मिपे एने अग्निमां नाखी दइए, तो आपणुं इच्छित पूर्ण थाय. ’ राजाने ते विचार पसंद पड्यो. अन्यदा राजाए हरिवळने बोलावीने कहुं के, ‘हे सात्विक शिरोमणि ! तमारा शिवाय बीजो कोण अग्निमार्गे जइने यमराजने मारे घेर तेडी लावे ? ’ ते सांभळी हरिवळे विचार्युं के, ‘ राजाने आवी बुद्धि मंत्रीथी प्राप्त थइ छे. ’ पछी ते तो राजानी आज्ञा प्रमाण करीने घेर आव्यो अने विचारवा लाग्यो के, “ खल पुरुषोने उपकार करवार्थी उलटो महादोष उत्पन्न थाय छे, शुं अनुकूल वर्तवाथी (मन गमतुं भोजन खावाथी) रोग अतिशय कोप करता नथी ? करे छे. माटे हवे खलने योग्य शिक्षाज करवी. ”

पछी राजाए एक चिता रचावी. हरिवळ पण तरत पेला देवने संभारीने त्यां आव्यो अने जाज्वल्यमान अग्निमां प्रवेश कर्यो. तत्काल तेनी काया सुवर्णवत् देदीप्यमान थइ अने ते पोताने घेर आव्यो पण कोइए तेने जोयो नहीं. ए समये राजा पण निर्भयपणे हरिवळने घेर आव्यो अने तेनी स्त्रीओनी पासे कामभोगनी याचना करी. त्यारे ते स्त्रीओ बोली के—“ हे स्वामी ! आपने सेवकनीं स्त्रीओ पासे आवुं वाक्य बोलवुं घटित नथी. कारण के आ तो पहेरे-

गीरोएज चोरी करवी, रचकोएज धाड पाडवी, जळमांथीज ल्हाय उत्पन्न थवी अने सूर्यथीज अंधकार उत्पन्न थवा जेवुं छे. आवी रीते अनेक युक्तिथी समजाव्यो तथापि तेणे पोतानो आग्रह मूक्यो नहीं, एटले ते बने स्त्रीओए मळीने राजाने दट बंधनथी बांधी लीधो अने तेना अवयव जर्जरित करी दीधा. पछी दया लावीने तेने छोडी मूक्यो एटले प्रातःकाळे ते लज्जाथी पोताना अंतःपुरमां पेसी गयो.

हवे हरिवळे विचार्युं के, ' कोइ वार आ दुष्ट मंत्री आवा दंभ करीने मने मारी नाखशे माटे हुंज दंभ करीने तेने यमराजनो अतिथि करुं. ' कहुं छे के:-
ब्रजंति ते मूढधियः पराभवं भवंति मायाविषु ये न मायि :।
प्रविश्य ही घंति शून्यताविधा-नसंवृतांगान्निशिता इवेवः॥१॥

“जे मायावीनी साथे मायावी थता नथी ते मूढ लोको पराभवने पामे छे. कारण, तेवा शठ लोको कवच वगरना शरीरवाला पुरुषोने जेम तीक्ष्ण बाण पराभव करे छे तेम अंदर पेशीने हेरान करे छे. ” आ प्रमाणे विचारी हरिवळ कोइ पुरुषने यमराजनो छडीदार बनावी तेनी साथे राजसभामां आव्यो. राजा तेने जोइ विस्मय पाभी गयो. तेणे हरिवळने यमराजनं स्वरूप पछ्युं. एटले हरिवळे स्वबुद्धि प्रमाणे तेनुं वर्णन करी बताव्युं. पछी जणाव्युं के, “हे स्वामी ! हुं यमराजनं वर्णन वचनथी शुं करी शकुं, कारण के मोटा मोटा योगींद्रो पण तेना भयथी योगाभ्यास करे छे. वधार शुं कहुं ! त्रणे भुवन तेनी सेवा करे छे. हे राजेंद्र ! में ज्यारे सारी युक्तिथी तेने आमंत्रण कर्युं त्यारे तेमणे पोतानो छडीदार मारी साथे आपीने कहुं के, मारी समृद्धि जोवाने माटे तारा राजाना मंत्रीने आनी साथे मोकलजे, पछी हुं तेनी साथे आवीश. ” हरिवळे आ प्रमाणे कहुं एटले पेला कृत्रिम छडीदार पण कहुं के, ‘हे मंत्री ! सत्वर त्यां पधारो. ’ ते वखते राजा पण ज्वलता अग्निमां प्रवेश करवाने उत्सुक थइ गयो. ते जोइ स्वामीद्रोहना भयथी हरिवळे कहुं के, ‘महाराज ! प्रथम तमारा आववाना खबर आपवा मंत्रीने मोकलो, पछी आप पधारजो. ’ एटले मंत्री राजानी वधामणी देवा माटे उत्सुक थइ सत्वर अग्निमां पड्यो अने भस्मावशेष थइ गयो. पछी हरिवळे राजाने कहुं के, ‘हे स्वामी ! परस्त्रीना अंगनो संग करवानी बुद्धि छोडी आप चिरकाल दीर्घायु थाओ. स्वामीद्रोहनं महा पाप जाणी में आपने मृत्युथी बचाव्या छे. हवे फरीवार पापबुद्धि आपनछा ते मंत्रीना दर्शन थशे नहीं. ’ आ प्रमाणे सांभळी खेद करतो सतो राजा पोताना मढेलमां गयो, पण राजा तेनुं चातुर्य जोइने घणो संतुष्ट थयो, तेथी तेनी साथे पोतानी कन्यानो विवाह कर्यो.

મારણમાં રક્ત અને જુઠું આઠ દેવા વિગેરેથી પ્રાણીને ઘણું દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર પ્રાણી મૃગાપુત્રનો જેમ સમસ્ત પ્રકારના દુઃખનું ભાજન થાય છે. તે મૃગાપુત્રનું દૃષ્ટાંત શ્રી વિપાકસૂત્રને અનુસારે અહીં લખીએ છીએ.

શ્રી મૃગાપુત્રની કથા.

શ્રી વીરપ્રભુ પૃથ્વીને પવિત્ર કરતા કરતા અન્યદા મૃગ નામના ગામના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. પછી પ્રથમ ગણધર શ્રી ઇંદ્રભૂતિ પ્રભુની આજ્ઞા લઈને મૃગ ગામમાં ગોચરીએ ગયા. ત્યાંથી એણીય અન્નાદિ લઈ પાછા વળતાં માર્ગમાં એક વૃદ્ધ અને અંધ કોઠીઆને જોયો. તેના મુઠ્ઠા ઉપર માછીઓ વણવણી રહી હતી અને તે પગલે પગલે સ્વલિત થતો હતો. એવા દુઃખના ધરરૂપ તેને જોઈ ગૌતમ-સ્વામીએ પ્રભુની પાસે આવીને પૂછ્યું કે “ હે ભગવન્ ! આજે મેં એક એવા મહા દુઃખી પુરુષને જોયો છે કે તેના જેવો વિશ્વમાં કોઈકજ દુઃખી હશે ? ”

પ્રભુ બોલ્યા—“ હે ગૌતમ ! એને કાંઈ મોટું દુઃખ નથી, આજ ગામમાં વિજય રાજાની પત્ની મૃગાવતી નામે રાણી છે, તેનો પ્રથમ પુત્ર લોઢીઆના જેવી આકૃતિવાળો છે, તેના દુઃખની આગઠ આનું દુઃખ કોણ માત્ર છે. એ મૃગાપુત્ર મુઠ્ઠા, નેત્ર અને નાસિકાદિકે રહિત છે, તેના દેહમાંથી દુર્ગંધી, રુધિર અને પરુ શ્રવ્યા કરે છે, તે જન્મ લીધા પછી સદા ભૂમિગૃહમાં જ રહે છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી ગૌતમસ્વામી આશ્ચર્ય પામ્યા અને પ્રભુની આજ્ઞા લઈ તેને જોવાની ઇચ્છાએ રાજાને ઘેર ગયા. રાજપત્ની મૃગાવતી ગણધર મહારાજને અચાનક આવેલા જોઈ બોલી— ‘ હે ભગવન્ ! તમારું દુર્લભ આગમન અકસ્માત્ કેમ થયું છે ? ’ ગણધર ભગવંત બોલ્યા—‘ મૃગાવતી ! પ્રભુના વચનથી તારા પુત્રને જોવા માટે આવ્યો છું. ’ રાણીએ તરતજ પોતાના સુંદર આકૃતિવાળા પુત્રો બતાવ્યા, એટલે ગણધર બોલ્યા—‘ હે રાજપત્ની ! આ શિવાય તારા જે પુત્રને ભૂમિગૃહમાં રાખ્યો છે તે બતાવ. ’ મૃગાવતી બોલી કે—‘ ભગવન્ ! મુઠ્ઠા વસ્ત્ર બાંધો અને જ્ઞાનવાર રાહ જુવો કે જેથી હું ભૂમિગૃહ ઉઘડાવું ને તેમાંથી કેટલીક દુર્ગંધ નીકળી જાય તેમ કરું. ’ પછી જ્ઞાનવારે મૃગાવતી ગૌતમસ્વામીને ભૂમિગૃહમાં લઈ ગઈ. ગૌતમસ્વામીએ નજીક જઈને મૃગાવતીના પુત્રને જોયો. તે પગના અંગુઠા, હોઠ, નાસિકા, નેત્ર, કાન અને હાથ બગરનો હતો; જન્મથી નપુંસક, રુધિર અને મુંગો હતો; દુસ્સહ વેદના ભોગવતો હતો; જન્મથી માંડીને શરીરની અંદરની આઠ નાડીમાંથી અને બહારની આઠ નાડીમાંથી રુધિર તથા પરુ શ્રવ્યા કરતું હતું. જાણે મૂર્તિમાન પાપ હોય તેવા તે લોઢકાકૃતિ પુત્રને જોઈ ગણધર બહાર નીકળ્યા. અને પ્રભુની પાસે આવીને

પૂછ્યું કે, ‘હે સ્વામી ! આ જીવ કયા કર્મથી નારકીની જેવું દુઃખ મોગવે છે ?’
પ્રશ્ન બોલ્યા—

‘શતદ્વાર નામના નગરમાં ધનપતિ નામના રાજાને ઇકાઈ રાષ્ટ્રકૂટ નામે એક સેવક હતો. તે પાંચસો ગામનો અધિપતિ હતો. તેને સાતે વ્યસન સેવવામાં ઘણી આસક્તિ હતી. તે ઘણા આકરા કરોથી લોકોને પીડતો હતો. અને કાન, નેત્ર વિગેરે છેદીને લોકોને હેરાન કરતો હતો. એક સમયે તેના શરીરમાં સોઠ રોગ ઉત્પન્ન થયા. તે આ પ્રમાણે—શ્વાસ, खांसी, જ્વર, દાહ, પેટમાં શૂઠ, મગદર, હરષ, અજીર્ણ, નેત્રભ્રમ, મુખે સોજા, અન્ન પર દ્રેષ, નેત્રપીડા, સુજલી, કર્ણવ્યાધિ, જલોદર અને કોઠ, કહ્યું છે કે:—

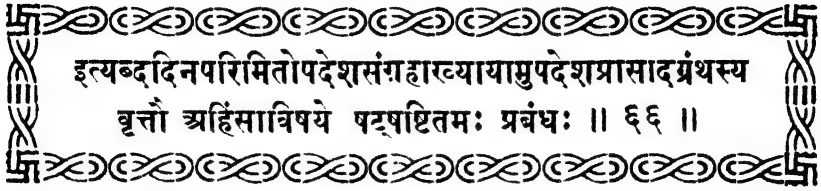
‘દુષ્ટાનાં દુર્જનાનાં ચ. પાપીનાં ક્રૂરકર્મણામ ।

અનાચારપ્રવૃત્તાનાં, પાપં ફલતિ તદ્ભવે ॥૧॥

“ દુષ્ટ, દુર્જન, પાપી, ક્રૂરકર્મ કરનાર અને અનાચારમાં પ્રવર્તનારને તેજ મવમાં પાપ ફળે છે.” તે રાઠોડે ક્રોધ અને લોભને વશ થઈ અનેક પાપો કર્યા. તેણે પોતાનો બધો કાઠ પાપ કરવામાં જ ગુમાવ્યો. એવી રીતે અઢીશો વર્ષનું આયુષ્ય મોગવી મરણ પામીને પહેલી નરકે ગયો. ત્યાંથી નીકળીને અહિં મૃગા-વતીના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તેને મુખ ન હોવાથી તેની માતા રાત્ર કરીને તેના શરીર ઉપર રેડે છે. તે આહાર રોગના છીદ્રદ્વારા અંદર પેસી પરુ અને રુધિ-રપણાને પામી પાછો બહાર નીકળે છે. આવા મહા દુઃખવડે ત્રીશ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી મરણ પામીને આજ ભરતચેત્રમાં વૈતાલ્ય સમીપે સિંહ થશે. ત્યાંથી મરણ પામીને ફરીવાર પહેલી નરકે જશે. ત્યાંથી સર્પોલીયા (નોઢીયા) પણાને પામી બીજી નરકે જશે. ત્યાંથી પત્ની થઈ ત્રીજી નરકે જશે. એમ એક એક મવને આંતરે સાતમી નરક સુધી જશે, પછી મચ્છપણું પામશે. પછી સ્થલચર જીવોમાં આવશે. પછી સ્થેચર-પત્ની જાતિમાં ઉપજશે, પછી ચતુર્િન્દ્રિય, તેન્દ્રિય અને બે-ન્દ્રિયમાં આવશે. પછી પૃથિવી વિગેરે પાંચે થાવરમાં મમશે. એવી રીતે ચોરાશી લાખ યોનિમાં વારંવાર મમી અકામનિર્જરાળ લઘુકર્મી થવાથી પ્રતિષ્ઠાનપુરે એક શ્રેષ્ઠીને ઘેર પુત્રપણે ઉપજશે. ત્યાં સાધુના સંગથી ધર્મપાઢી મરણ પામીને દેવતા થશે ત્યાંથી. ચવી અનુક્રમે સિદ્ધિપદને પામશે.

આ પ્રમાણે શ્રી વીરપ્રશ્નુળ ગૌતમસ્વામીને લોઢકનો સંબંધ કહ્યો. આ કથા

સાંભળી આસ્તિક પુરુષોએ ચરાચર જીવોની હિંસા છોડી દેવી અને હંમેશા પોતાનું ચિત્ત અહિંસક કરવું.

વ્યારુચ્યાન ૬૭ મું.

જે પુરુષ હિંસાનો મનોરથ કરે તે પોતેજ દુઃખી થાય છે, તે વિષે કહ્યું છે કે—

यदि संकल्पतो हिंसा-मन्यस्योपरि चिंतयेत् । .

तत्पापेन निजात्मा हि, दुःखावनौ च पात्यते ॥ ૧ ॥

વ્યારુચ્ય .

“ જો કોઈ પ્રાણી સંકલ્પથી પણ વીજાની ઉપર હિંસાનું ચિંતવન કરે, તો તે પાપથી પોતાના આત્માનેજ દુઃખની ભૂમિમાં પાડે છે. ” આ વિષે દાસીપુત્રનો પ્રબંધ છે તે નીચે પ્રમાણે—

દાસીપુત્રની કથા.

કૌશાંબી નામની નગરીમાં મહીપાલ નામે રાજા હતો. તે નગરના ઉદ્યાનમાં ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનાર વરદત્ત નામે મુનિ પધાર્યા. તેમણે ચતુર્વિંધ સંઘને આ પ્રમાણે દેશના આપી—“ જૈનીઓ અપરાધી અને નિરપરાધી બંનેની ઉપર દયા કરે છે. જેમ ચંદ્ર, રાજા અને ચંડાલ બંનેના ઘર ઉપર સરખી કાંતિ પ્રસારે છે તેમ. ”

આ પ્રમાણે ધર્મદેશના દેતાં ગુરુએ અકસ્માત્ હાસ્ય કર્યું. તે જોઈ સભ્ય જનો વિસ્મય પામીને બોલ્યા—‘ ભગવન્ ! પ્રવચનમાં કહ્યું છે કે હાસ્ય કરવાથી સાત અથવા આઠ પ્રકારના કર્મનો બંધ થાય છે, તો તમારા જેવા મોહને જીતનારા પુરુષોને અવસર વિના હાસ્ય ઉત્પન્ન કેમ થયું ? ’ મુનિ બોલ્યા—‘ મદ્રો ! સાંભળો, આ લીંબડાના વૃક્ષ ઉપર સમઠી નામે પક્ષિણી દેખાય છે, તે પૂર્વભવના વૈરથી ક્રોધ લાવી બે પગવડે મને મારી નાશવાને ઇચ્છે છે. ’ તે સાંભળી સભ્ય જનોએ કૌતુકથી તેનો પૂર્વભવ પૂછ્યો. મુનિએ તે સમઠીને પ્રતિબોધ થવા માટે કહ્યું કે—

“ आ भरतखंडमां आवेला श्रीपुर नामना नगरमां धन्य नामे श्रेष्ठी हतो. तेने सुंदरी नामे स्त्री हती. ते व्यभिचारिणी हती. एक वखते तेना जारपुरुषे तेने कहुं के, ‘ आजथी तारे मारी पासे आववुं नहीं, कारण के हुं तारा स्वामीथी भय पामुं छुं. ’ सुंदरी बोली—‘ प्रियतम ! एवं बोलो नहीं, थोडा दिवसमां हुं एवं करीश के आपणे निर्भय थइशुं. अर्थात् मारा पतिने हुं मारी नाखीश. ’ एक वखते ते सुंदरीए पतिने मारी नाखवा झेर साथे दुधनो प्यालो तैयार कर्यो. पछी पतिने पीरसवा माटे ते प्यालो लेवाने जेवी ते घरमां गइ तेवामां तेने सपे डशी, एटले ते पृथ्वीपर पडीने मृत्यु पामी. धन्यश्रेष्ठी तेना पडवानो अवाज सांभळी संभ्रमथी भोजन करतो उभो थयो अने ‘ आने शुं थयुं ? ’ एम बोलतो तेनी पासे गयो. तत्काळ सुंदरीने मृत्यु पामेली जोइ तेना परना स्नेहथी तेना दुश्चरित्रने नहीं जाणनारो ते विलाप करवा लाग्यो. सुंदरी मृत्यु पामीने सिंह थइ. धन्यश्रेष्ठीए वैराग्य पामीने दीक्षा लीधी.

अन्यदा कोइ वनमां ते धन्यमुनि कायोत्सर्गें रह्या हता. त्यां दैवयोगे पेली सुंदरीनो जीव सिंह आवी चढ्यो. तेणे पूर्व भवना वैरथी मुनिने मारी नाख्या. धन्यमुनि मृत्यु पामीने बारमा अच्युत देवलोके देवता थया अने ते सिंह मरीने चोथी नरके गयो.

धन्यमुनिनो जीव बारमा स्वर्गथी चवी चंपानगरीमां दत्त नामना श्रेष्ठीने घेर वरदत्त नामे पुत्र थयो. ते बाल्यवयथीज विवेकी, दातार अने दयाळु हतो. थोडा वखतमां तेणे समकित रत्न प्राप्त कर्युं. सुंदरीनो जीव चोथी नरक-मांथी नीकळी अनेक भवमां भमी वरदत्तने घेर कामुका नामे दासीनो पुत्र थयो. ते चंपामां दासीपुत्र एका नामथी प्रख्यात थयो. ए दासीपुत्र वरदत्तने शत्रुनी जेम जोवा लाग्यो, तथापि तेने प्रीति उत्पन्न करवा थोडी थोडी दया पाळवा लाग्यो. तेने धर्मिष्ठ जाणी संतुष्ट थयेला श्रेष्ठीए विचार्युं के, ‘ आ मारो धर्म-बंधु छे. ते कर्मयोगे नीच कुलमां उत्पन्न थयो छे, पण जैन सिद्धांत प्रमाणे परमार्थथी कुलनी प्रधानता जोवाती नथी. ’ आवुं विचारी तेणे लोकोनी समक्ष तेने पोताना भ्राता तरीके स्थापन कर्यो. तयारथी लोकोमां पण ते श्रेष्ठी-भ्राता एवा नामथी प्रसिद्ध थयो. दासीपुत्र, उपरथी कपटवृत्तिवडे भक्ति बतावतो, पण अंदरथी गृहनो स्वामी थवा माटे श्रेष्ठीने मारी नाखवा सारु बिबिध प्रकारना उपायो योजतो हतो.

एक वखते तेणे शयन समये श्रेष्ठीने विषयुक्त नागरवेलनुं पान आप्युं,

पण वरदत्ते ते समये चोविहारनुं पञ्चत्काण करेलुं होवाथी ते ओशीके मूकीने सुइ गयो. प्रातःकाळे नवकारनुं स्मरण करतो ते देरासरे प्रभुने नमवा गयो. ए समये वरदत्तनी स्त्रीने ते तांबूलपत्र हाथ आवतां दासीपुत्रने आंगणामां उभेलो जोइ ते बोली के—‘ देवर ! आ तांबूल ग्रहण करो. ’ दासीपुत्र तेना रूप तथा कंकणादि अलंकारमां मन लगाडी तेनी मनोहर वाणीथी मोह पामी प्रसन्न थइ गयो हतो, तेथी ते तांबूलपत्र भक्षण करी गयो. तत्काल विषप्रयोगथी भूमी उपर पडी, आर्त्तध्याने मृत्यु पामी, आ समळीरूपे उत्पन्न थयो छे. तेनुं एवुं स्वरूप जोइ संसारथी वैराग्य पामी स्वद्रव्यने उत्तम क्षेत्रमां वावी वरदत्ते दीक्षा लीधी, ते आ हुं छुं अने आ प्रमाणे मारुं पूर्व वृत्तांत छे. ”

ए वखते ते समळी पोतानो पूर्वभव सांभळी जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थवाथी वृत्तनी नीचे उतरी गुरुना चरणमां पडी, अने तेणे पोताना अपराध खमाव्या. पछी मुनिना वचनथी अनशन करी मृत्यु पामीने ते स्वर्गे गइ. ते जोइ राजा विगेरेए अहिंसा धर्म स्वीकार्यो. मुनि चारित्र पाळीने मोक्षे गया.

आ प्रमाणे दासीपुत्रना प्रबंधथी हिंसानो संकल्प करवो ते पण अति दुःखदायक छे, एम जाणी रागद्वेषवडे थती हिंसाने तजी दइ ते मुनि चिदूपलक्ष्मी (मोक्ष लक्ष्मी) ने प्राप्त थया.

इत्यद्वादिनपारिमितोपसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
अहिंसासंकल्पविषये सप्तषष्ठितमः प्रबंधः ॥ ६७ ॥

व्याख्यान ६८ मुं.

कोइक अज्ञानी एम कहे छे के “ जे माछी के वागुरिक जातना लोको छे तेओने बोकडा, कुकडा विगेरेनी हिंसा करवी ते तो कुलाचार प्रमाणे चाली आवे छे. तेथी ते कांइ पापनो हेतु थती नथी. कारण के, तेओ कहेछे के, अमने तो ईश्वरे आवोज अवतार आप्यो छे, अने अमारा पूर्वजोए जे आचर्यु छे ते अमे पण आचरीए छीए तो तेमां कांइ दोष नथी.” आ प्रमाणे कहेनाराओ प्रत्ये जे शिक्षा छे, ते नीचे प्रमाणे छे:—

कुलक्रमागतां हिंसां, परित्यजति यो बुधः ।

कुमारपालवद् ज्ञेयः, स श्रेष्ठः श्रावकोत्तमः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે પ્રાજ્ઞ પુરુષ કુલક્રમથી ચાલી આવતી હિંસાને ત્યજી દે તેને કુમાર-પાઠની જેવો શ્રેષ્ઠ શ્રાવક સમજવો. ” આ વિષે કુમારપાઠનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

શ્રી કુમારપાઠ રાજાની કથા.

પાટણ નગરમાં જ્યારે સિદ્ધરાજ જયસિંહ મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે સંવત ૧૧૬૬ ના વર્ષમાં કુમારપાઠ રાજા થયો. કહ્યું છે કે,

ન શ્રીઃ કુલક્રમાયાતા । શાસને લિખિતા ન ચ ।

સ્વદ્વેનાક્રમ્ય ભુંજીતિ । વીરભોગ્યા વસુંધરા ॥ ૧ ॥

“લંચ્છ્મી કાંડ કુલક્રમથી ચાલી આવતી નથી, અને લેખમાં લખાતી નથી, પણ તે તો માત્ર સ્વદ્વેનાક્રમ્ય મેઢવીને ભોગવાય છે, કારણ કે, પૃથ્વી વીરભોગ્યાજ છે. ” તે રાજાએ પચાસ વર્ષ પર્યંત દેશાંતરમાં ફરવાથી મેઢવેલી નિપુણતાવડે રાજનીતિ સ્થાપન કરી હતી. તેણે દિગ્વિજય કરીને અગ્યાર લાખ ઘોડા, અગ્યારસો હાથી, પચાસ હજાર રથ, ચોતેર સામંત અને અઠાર લાખ પેદલ-ઘેડલી સ્પૃદ્ધિ એકઠી કરી હતી. તેના દિગ્વિજયનું પ્રમાણ શ્રી વીરચરિત્રમાં આ પ્રમાણે કહેલ છે કે—“ કુમારપાઠ રાજા પૂર્વમાં ગંગા સુધી, દક્ષિણમાં વિંધ્યા-ચઠ સુધી, પશ્ચિમમાં સિંધુ નદી સુધી અને ઉત્તરમાં તુર્ક દેશ સુધી પોતાની આજ્ઞા પ્રવર્તાવશે. ” એક વખતે રાજા કુમારપાઠ સભા ભરીને બેઠો હતો તેવામાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ તેને પ્રતિવોધ પમાડવા માટે ત્યાં આવ્યા. સૂરિને આવતા જોઈ રાજાએ ઉભા થઈ આસન આપ્યું અને ગુરુ પૂર્વે કરેલા ઉપકારો સંભારીને તેમને વંદના કરી. પછી રાજાએ પૂછ્યું કે—‘ હે ભગવન્ ! સર્વ ધર્મમાં કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ ? ’ ગુરુ બોલ્યા—‘ હે રાજન્ ! સર્વ ધર્મમાં અહિંસા ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે અને તે સર્વ શાસ્ત્રોમાં વિખ્યાત છે. જે ધર્મમાં જીવદયા નથી, તે ધર્મને સર્વ રીતે છોડી દેવો. ’ વઢી કૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું છે કે,—

ધ્રુવં પ્રાણિવધો યજ્ઞે । નાસ્તિ યજ્ઞસ્ત્વહિંસકઃ ।

સર્વસત્ત્વેષ્વહિંસૈવ । ધર્મયજ્ઞો યુધિષ્ઠિર ! ॥

‘હે યુધિષ્ઠિર ! યજ્ઞમાં પ્રાણીનો વધ જરૂર થાય છે. કોઈ યજ્ઞ હિંસા વિના

थतो नथी; तेथी सर्व प्राणी उपर जे दया तेज मोटो धर्मयज्ञ छे.' वळी मीमां-
सामां पण कहुं छे के—

अंधे तमसि मज्जामः । पशुभिर्ये यजामहे ।

हिंसायां न भवेद्धर्मो । न भूतो न भविष्यति ॥

“जे पशुवडे यज्ञ करे छे ते अंधकारमां मग्न थाय छे. हिंसाथी कदि पण
धर्म थतो नथी, थयो नथी अने थशे पण नहीं.”

जैन शास्त्रमां पण कहुं छे के, ‘ धर्म धर्म ए शब्द जगतमां घणे प्रकारे
प्रवर्त्ते छे, तेथी घर्षण, ताप अने छेदवडे जेम सुवर्णनी परीक्षा करीए छीए तेम
तेनी त्रण प्रकारे परीक्षा करवी. ’ परस्पर विरोधी एवा दर्शनोना ३६३ भेद
छे, पण तेओ अहिंसाने दूषित करता नथी. तेथी ज्यां विशेष प्रकारे अहिंसा
वर्त्तती होय ते धर्मने ग्रहण करवो.” आ प्रमाणे सूरिना उपदेशथी. सम्यक्
प्रकारे धर्मने जाणया छतां पण कुमारपाळ राजा लोकलज्जाथी मिथ्यात्वने छोडी
देवा इच्छतो नहोतो. कहुं छे के, “ कामराग अने स्नेहराग टाळवा सुलभ
छे, पण दृष्टिराग तो एवो महापापी छे के ते सत्पुरुषोने पण दुःख आपे छे.”

राजाए सूरिने कहुं के, ‘ भगवन् ! कुल तथा देशनां धर्म तो उलंघन करवो
नहीं. नीतिमां पण ए प्रमाणे कहुं छे, तेथी कुलाचारने त्यजवो ते योग्य जणातुं
नथी. ’ सूरि बोल्या—‘ राजन् ! आ वाक्य शुभ कर्म न तजवा माटे ग्रहण कर-
वानुं छे, कदि कुलक्रमथी दरिद्रता चाली आवती होय तो तेने निवारवा कोण
इच्छा न करे ? कहुं छे के, “ ज्यांसुधी बीजानी प्रतीतिमांज बुद्धि वर्त्तती होय
त्यांसुधी तेना बधा विचार दुःखदायक छे; तेथी पोताना मनने पोताना खरा
स्वार्थमां योजवुं, कारणके कांइ आप्तवचन आकाशमांथी पडता नथी. मूढ
बुद्धिवाळा पुरुषो कुलक्रमवडे धर्मनुं आचरण करे छे अने विद्वानो परीक्षा करवा
वडे पोताना चित्तमां निश्चय करीने धर्म आचरे छे. ” कोइ एवा पण मूढ होय
छे के जेओ लोढाना भारने वहन करनारनी जेम रुपुं तथा सुवर्णादि मळया
छतां लोढुंज राखवारूप पोतानो कदाग्रह कदि पण छोडता नथी तेओ आ
दुरंत संसारमां परिभ्रमण करे छे. तेथी हे राजा ! सर्व धर्म दयामूल छे अने
ते सर्व शास्त्रोवडे प्रमाण गणाय छे; तेथी भ्रांतिने छोडी दइ दयाधर्ममां स्थिर
थाओ. ” आचार्यनी आवी युक्तिथी प्रतिबोध पामीने कुमारपाळ राजाए प्राणा-
तिपातविरमण व्रत ग्रहण कर्युं अने पोतानां राज्यमां सर्वत्र पटह वगडावीने
जणाव्युं के, “ चारे वर्णमां जे कोइ पोताने माटे के बीजाने माटे जीवने हणशे

તે રાજદ્રોહી ગણાશે.” પછી પોતાના રાજ્યમાં જે પારધિ, કસાઈ, માછી અને દારૂના પીઠાવાળા હતા તેમના વ્યાપાર બંધ કરાવ્યા અને તેઓની ઉપરના કર માત્ર છોડી દીધા, તેમજ તેઓનો નિષ્પાપવૃત્તિ નિર્વાહ ચાલે તેવી યોજના કરી આપી.

એક વખતે કુમારપાઠના શરીરમાં કુલ્લદેવીએ કરેલા કષ્ટને જોઈને વાગ્મટ નામના મંત્રીએ કહ્યું કે, ‘સ્વામી ! આત્મરક્ષા માટે દેવીને પશુ આપો.’ તે સાંભળી ‘અરે ! આ વણિક કેવો નિઃસત્ત્વ છે. મારી ભક્તિમાં ઘેલો થઈ આવાં વચન બોલે છે.’ એવું ધારી રાજા બોલ્યો કે, અરે મંત્રી ! સાંભળ—

ભવે ભવે ભવેદેહો, ભવિનાં ભવકારણમ્ ।

ન પુનઃ સર્વવિત્પ્રોક્તં, મુક્તિકારિ કૃપાવૃત્તમ્ ॥૧॥

શ્વાસશ્ચપલવૃત્તિઃ સ્યા—જીવિતં ચ તદાત્મકં ॥

તત્કૃતેઽહં કથં મુંચે, સ્થિરાં મોક્ષકરીં કૃપામ્ ॥૨॥

“આ ભવના કારણરૂપ દેહ ભવે ભવે પ્રાપ્ત થયા કરે છે, પણ સર્વજ્ઞ પ્રશુભ કહેલો દયાધર્મ વારંવાર પ્રાપ્ત થતો નથી. વળી શ્વાસ ચપલ છે અને જીવિત તેને આધિન છે, તો તેને અર્થે મોક્ષને આપનારી એવી સ્થિર દયા હું શામાટે છોડી દઉં.?” આવી ધર્મદૃઢતાથી તેના દેહમાંથી સર્વ રોગ નાશ પામી ગયા.

એક વખતે કુમારપાઠ ગુરુને પ્રણામ કરી ઉભા હતા તે વખતે ગુરુ બોલ્યા— ‘રાજન્ ! આવું દેહમાં કષ્ટ છતાં પણ તમે અર્હતના શાસનથી ભ્રષ્ટ થયા નહીં, તેથી આજથી તમને પરમાર્હતનું વિરુદ્ધ આપું છું.

આ પ્રમાણે રાજાના મુખમાં, મનમાં, ઘરમાં, દેશમાં અને નગરમાં સર્વત્ર દયા વ્યાપવાથી હિંસાને કોઈ ઠેકાણે સ્થાન મળ્યું નહીં, તેથી તે પોતાના પિતા મોહની પાસે ગઈ. મોહે ચિરકાળે જોણી હિંસાને ઓઝણી નહીં, તેથી પૂછ્યું કે— ‘હે સુંદરી ! તું કોણ છે ?’ તે બોલી— ‘પિતાજી ! હું તમારી વહાલી પુત્રી હિંસા છું.’ મોહે પૂછ્યું કે— ‘તું કેમ ગ્લાનિ પામી ગઈ છું ?’ હિંસા બોલી કે— ‘હે તાત ! કાંઈ કહેવાની વાત નથી. રાજા કુમારપાઠે મને દેશમાંથી કાઢી મૂકી છે.’ એ સાંભળી મોહ રોષ પામીને બોલ્યો— ‘વત્સે ! રુદન કર નહીં, હું તારા વૈરીઓને રુદન કરાવીશ.’ આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપી મોહે ગર્વથી કહ્યું ‘અરે પુત્રી ! આ ત્રણ ભુવનમાં કોઈ એવો નથી કે જે મારી આજ્ઞાનો લોપ કરે.’ પછી મોહરાજાએ પોતાના સૈન્યને સજ્જ કર્યું. તેમાં કદાગ્રહ નામે મંત્રી હતા, અજ્ઞાનરાશી નામે સેનાપતિ હતા, મિથ્યાત્વ,

વિષય અને દુર્ધ્યારૂપ સુમટો હતા અને હિંસાની સાંથે પાણિગ્રહણ કરાવનારા યજ્ઞકર્તા બ્રાહ્મણો પણ હતા. તે સર્વ સૈન્ય ચૌલુક્યવંશી કુમારપાઠની સાથે યુદ્ધ કરવા ગયું, પણ પરાભવ પામી પાછું આવ્યું, ઇટલે મોહ દુઃખથી વિલાપ કરવા લાગ્યો. તે વખતે રાગાદિ પુત્રો તેને કહેવા લાગ્યા—‘ પિતાજી ! તમારી જેવા ગરુડને ટીટોડીરૂપ કુમારપાઠની ધર્મબુદ્ધિને છેદવામાં આટલો બધો સ્વેદ કેમ થાય છે ?’ મોહનો મોટો પુત્ર રાગ બોલ્યો—‘ તાત ! હું એકલોજ આ ત્રણ ધ્રુવનને જીતી શકું તેવો છું. જુઓ ! ઇંદ્ર અહલ્યાનો જાર થયો, બ્રહ્મા પોતાની પુત્રી પછવાડે ગયા અને ચંદ્રે ગુરુની સ્ત્રીને સેવી, એ પ્રમાણે મેં કોને કોને અસ્થાને પગ નથી મુકાવ્યો ? મારા વાણને જગતને ઉન્માદ ઉત્પન્ન કરવામાં શો શ્રમ પડે ?’ પછી ક્રોધ બોલ્યો—‘ પિતા ! મારું પરાક્રમ સાંભળો, હું આજે જગતને અંધ અને બધિર કરી દઉં, ધીર અને સચેતનને અચેતન પ્રાય કરી દઉં, મારા પ્રભાવથી બુદ્ધિમાન પણ કૃત્યાકૃત્ય જોતા નથી, હિતની વાત સાંભળતા નથી અને મળેલું પણ ભૂલી જાય છે.’ એ પ્રમાણે લોભે અને દંભે(કપટે) ગર્જના કરી પોતાની યુવાનો આસ્ફોટ કરીને પોતાનું પરાક્રમ જણાવ્યું. પછી પોતાના શત્રુ ધર્મરાજા સાથે તેમજ તેને સ્વદેશમાં અવકાશ આપનાર કુમારપાઠ સાથે યુદ્ધ કરવાને તે સર્વે એકઠા થઈ ગયા. રાજા કુમારપાઠે ધર્મરાજાના મંત્રી સદાગમ (સચ્છાસ્ર) ની સલાહ પ્રમાણે વર્તીને તેમને જણવારમાં જીતી લીધા.

કુમારપાઠનું આવું સાહસ અને બલવાનપણું જોઈ ધર્મરાજા પ્રસન્ન થયા અને પોતાની પુત્રી કૃપાસુંદરી (દયા) તેને આપી (વાગ્દાન કર્યું). પછી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિરૂપ બ્રાહ્મણે (કુલગુરુ) શ્રી અર્હતદેવની સમક્ષ, ધર્મધ્યાનના ચાર મેદરૂપ ચોરીમાં નવતત્ત્વરૂપ વેદીની ઉપર પ્રવોધરૂપ અગ્નિ પ્રગટાવી અને તેમાં ભાવનારૂપ ધી હોમી કુમારપાઠને કૃપાસુંદરી નામની કન્યા સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. (ફેરા ફેરવ્યા). તે વખતે ચત્તારિમંગલ વિગેરે વેદોચાર કર્યો. પછી ધર્મરાજાએ પોતાના જામાતાને પાણિમોચન પર્વમાં સૌભાગ્ય, આરોગ્ય, બલ અને અનેક સુખ આપ્યાં. રાજા કુમારપાઠે કૃપાસુંદરીને પટરાણી પદ આપ્યું.

એક વખતે રાજા કુમારપાઠને પૂર્વે પૃથ્વીમાં ફરતાં એક પાપ કર્યું હતું તે યાદ આવ્યું. તે એવી રીતે બન્યું હતું કે, ‘ એક વખતે રાજા દધિસ્થલીને માર્ગે જતો હતો. ત્યાં માર્ગમાં વૃક્ષની છાયામાં વિશ્રાંત થઈને બેઠો. તેવામાં એક ઉંદર દરમાંથી રૂપામોહોર કાઢતો જોવામાં આવ્યો. રાજાએ વિચાર્યું કે ‘ આ મૂષક કેટલી મુદ્રા કાઢે છે તે જોઈએ. ’ જણવારમાં તેણે એકવીશ મુદ્રા કાઢી. પછી તે ઉપર નૃત્ય કરી અને શયન કરી એક મુદ્રા લઈને પાછો બિલમાં પેઠો. તે વખતે

કુમારપાળે ચિંતવ્યું કે, ‘ અહો ! આ પ્રાણીને કાંઈ ભોગ નથી, કાંઈ ગૃહકાર્ય કરવાના નથી, કાંઈપણ રાજાને આપવાનું નથી, બીજાનો કાંઈ સત્કાર કરવાનો નથી. વઠી તીર્થયાત્રાદિક સુકૃત કાંઈ કરવાનું નથી, તથાપિ તે લુબ્ધબુદ્ધિથી ધન ઉપર કેવી પ્રીતિ રાખે છે ? તેથી હું માનું છું કે, આ જગતમાં ધનના જેવું બીજું કાંઈપણ મોહક નથી. ’ આ પ્રમાણે વિચારી રાજાએ બાકીની મુદ્રા લઈ લીધી અને દૂર ઉભો રહ્યો. એટલામાં તો ઉંદર બિલમાંથી નીકળ્યો, પણ ત્યાં એકે મુદ્રા ન દીઠી એટલે તત્કાલ હૃદય ફાટી જવાથી મૃત્યુ પામી ગયો. તે જોઈ રાજા ઘણો સ્વેદ પામ્યો સતો વિચારવા લાગ્યો કે—

ધનેષુ જીવિતવ્યેષુ, સ્ત્રીષુ ચાન્યેષુ સર્વદા ॥

અતુસાઃ પ્રાણિનઃ સર્વે, યાતા યાસ્યંતિ યાંતિ ચ ॥૧॥

“ અહો ! પ્રાણીઓ, ધનની ઇચ્છામાં, જીવિતમાં, સ્ત્રીમાં અને બીજામાં સદા અતુસ રહ્યા સતા ચાલ્યા ગયા છે, ચાલ્યા જાય છે અને ચાલ્યા જશે. ”

આ પ્રમાણે પૂર્વ પાપને યાદ કરીને તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા સારુ પ્રથમ વ્રત ગ્રહણ કરવાને સમયે તે સ્થળે જઈ ત્યાં ઉંદરીકાવિહાર નામે પ્રાસાદ કરાવ્યો. તે અદ્યાપિ પણ ત્યાં રહેલો છે.

એક વખતે શાકંભરી નગરીનો સ્વામી આનાક નામે રાજા જે કુમારપાળની બેનનો સ્વામી (બનેલી) થાય, તે પોતાની પત્ની સાથે સોગઠાબાજી રમતો હતો. તેણે હાસ્યથી રમતાં રમતાં કહ્યું કે, “ હેમસૂરિ વિગેરે મુંડાઓને મારો. ” ત્યારે પત્નીએ કહ્યું, “ સ્વામી ! એમ બોલો નહીં, તે આચાર્ય તો મારા ભાઈના ગુરુ થાય છે અને હિંસાને નિવારનારા છે. ” રાણીએ આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં આનાક રાજા વારંવાર તે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો, ત્યારે રાણી કોપ કરીને બોલી કે—‘ અરે જાંગડા ! જીભને સંભાળી રાખો. હું તમારી સ્ત્રી છું એમ ધારી મારો કદિ ભય ન હોય પણ શું મારા ભાઈ કુમારપાળનો પણ ભય નથી ? ’ રાણીનાં આવાં વચન સાંભળી આનાકે રોષ કરી પત્નીને પાટુ મારી. પત્નીએ કહ્યું, ‘ અરે દુષ્ટ ! જો તમારી જીભ મારા ભાઈ પાસે અવઢા માર્ગે ચેંચી કઢાવું તો મને રાજપુત્રી સત્ય જાણજો. ’ આ પ્રમાણે કહીને તે પાટણ ચાલી ગઈ, અને પોતાની પ્રતિજ્ઞા ભ્રાતાને જણાવી. તત્કાલ સૈન્યથી વિંટાળેલા ચૌલુક્યે શાકંભરી ઉપર ચડાઈ કરી. કુમારપાળની મોટી સેના આવેલી સાંભળી આનાક રાજા પણ ત્રણ લાખ ઘોડા, પાંચસો હાથી અને દશલાખ પાયદલ લઈ સામો ચાલ્યો. બન્ને લશ્કર ભેટા થયા. પરંતુ ચૌલુક્યરાજાની મોટી સેના જોઈને આનાકે

घणुं द्रव्य आपी कुमारपाळी मोटी सेनामां फाटफुट करी दीधी. पळी ज्यारे संग्राम शरु थयो, त्यारे सामंतोने युद्ध करवामां उदास वृत्तिवाळा जोइ राजा कुमारपाळे महावतने पूछ्युं के, 'आ सामंतो युद्ध केम करता नथी?' महावते जणाव्युं के, 'महाराज ! तमारा सैन्यना आगेवानोने आनाकराजाए द्रव्य आपीने खुटव्या छे.' राजा बोल्यो—'हे महावत ! तुं केवो छुं?' ते बोल्यो—'हुं, आ कलह पंचानन हाथी अने तमे एत्रण जण फर्या नथी.' आ हकीकत सांभळी राजा चिंतातुर चित्ते युद्ध करवा तैयार थयो, ते वखते एक चारण बोल्यो—

कुमारपाळ मम चिंत कर । चिंत्युं किमपि न होय ॥

जिणे तुह रज्ज समप्पियुं । चिंता करशे सोय ॥१॥

अमे थोडा रिउ घणा । इय कायर चिंतंत ॥

मुद्ध निहाळो गयणलों । के उज्जोय करंत ॥२॥

• "हे राजा कुमारपाळ ! मनमां चिंता करीश नहीं, चितवेळुं कांइ थतुं नथी, केमके जेणे तने राज्य आप्युं छे, तेज तारी चिंता करशे. हे भोळा राजा ! अमे थोडा अने शत्रु घणा छे एम चितववुं, ते तो कायरनुं काम छे; आ आकाशमां जो के उद्योत करनार थोडा छे के घणा." आवा तेना शब्द सांभळी राजा कुमारपाळ युद्ध करवा चाल्या. वने वचे मोडुं युद्ध थयुं. प्रांते अतुल बळवाळो कुमारपाळ विजळीनी जेम ठेकीने शत्रुना हाथीना स्कंध उपर चडी जइ, हाथीनी ध्वजा छेदी, शत्रुने पृथ्वी उपर पाडी, तेनी छाती उपर चडी बेठो. पळी कळुं के, 'अरे वाचाळ ! मारी बेनना वचन सांभरे छे ? हुं तेनी प्रतिज्ञा पूरी करवा माटे आ तरवारवडे तारी जिह्वा छेदी नाखुं ? हवे पळी हिंसक वाक्य बोलीश ?' आ प्रमाणे बोलवावडे यमराजानी जेवा दुर्दर्श कुमारपाळने जोइ आनाकराजा कांइ पण बोली शक्यो नहीं. ते वखते कुमारपाळनी पासे तेनी बेने आवी पतिरूप भिच्चा मागी. एटले कुमारपाळ बोल्यो के 'अरे जांगडा ! तने बेननो पति जाणी मूकतो नथी, पण दयाधर्मने अधिक मानी जीवतो मूकुं छुं. पण तारे जिह्वा खेंचावानुं आ चिह्न पोताना देशमां धारण करवुं. आजथी तारा देशमां वाम अने दक्षिण भागे जिह्वा आकारे मस्तकने ढांकवानो वखनो बुरखो चिरकाल रहेशे. तारी पछवाडे पण परंपराए आ जिह्वां चिह्न मारी आज्ञाथी राखवुं, के जेथी पृथ्वीमां मारी बेननी प्रतिज्ञा पूर्ण थयेली विख्यात थाय.' तेणे आ सर्व अंगीकार कर्युं. 'बळवाननी साथे कोण विरोध

करे ?' पछी कुमारपाळे आनाकराजाने काष्ठना पांजरामां त्रण दिवस सुधी पूरी पोताना सैन्यमां राख्यो. जे सामंतो द्रव्यथी खुटेला हता ते घणा लज्जा पाम्या; परंतु गुर्जरपतिण गंभीरपणाने लीधे तेमने कांड पण उपालंभ आप्यो नहीं. पछी आनाकराजाने तेनुं राज्य पाळुं आपी पोतानी आज्ञा मनावीने कुमारपाळराजा पाटणमां आव्या. त्यारथी 'मारी' एवा अक्षरो पण कोइ बोलतुं नहोतुं.

एक समये कोइ ब्राह्मण हेमचंद्रसूरिनी कीर्तिने सहन न करवाथी तेमने आवता देखी आ प्रमाणे निंदा करवा लाग्यो के-“अरे आ हेमड सेवडो के जेना कांबळामां लाखो जुओनी श्रेणी चाली जाय छे, दांतना मळथी मुखमां दुर्गंध छुटे छे, नाकमां छिद्रोनो रोध थवाथी भणवामां गणगणाट करे छे ते लपलपाट करतो भरवाडनी जेम आवे छे.” आ प्रमाणे निंदा सांभळी सूरि बोल्या-“अरे पंडित ! 'विशेषणं पूर्वं' आ सूत्र शुं तुं नथी भण्यो के जेथी आ श्लोकमां 'हेमड सेवड' बोल्हो ? त्यां तो 'सेवड हेमड एम बोलवुं जोइए.' कुमारपाळे आ खबर सांभळी ते ब्राह्मणनी आजीविका छेदी नाखी, जेथी तेनो अस्त्र वंजर वध कर्यो. त्यारथी ते ब्राह्मण दुःखे जीवबा लाग्यो.

एक वखते कोइ कवि देव जेवुं कृत्रिम रूप करी हाथमां लेखपत्र लइ कुमारपाळनी सभामां आव्यो. कोइए तेने ओळख्यो नहीं. राजाए पूछ्युं, 'तुं क्यांथी आव्यो ? अने कोण छे ?' ते बोल्हो-“राजन् ! मने इंद्रे आ लेख आपी मोकल्यो छे.” राजाए लेख फोडीने वांच्यो. तेमां आ प्रमाणे लग्युं हतुं-“स्वस्तिश्री पाटण नगरमां राजगुरु श्रीहेमचंद्रसूरिने हर्षथी नमी इंद्र विज्ञप्ति करे छे के, 'हे भगवन् ! चंद्रनुं चिह्न मृग, यमराजानुं महिष (पाडो), वरुणनुं वाहन जलजंतु अने विष्णुना अवतार मत्स्य, कच्छप अने वराह तेमना कुलमां तमे अभयदान अपाव्युं ते बहु सारुं कर्तुं. पूर्वे श्रीवीरप्रभु जेवा धर्मवक्ता अने बुद्धिमान् अभय-कुमार जेवो मंत्री छतां पण श्रेणिकराजा जे करी शक्या नहीं तेवी जीवरक्षा जेना अमृतरस जेवां वचन सांभळी कुमारपाळ राजाए करी छे, ते हेमचंद्रगुरुने धन्य छे.” आ प्रमाणेनो लेख वांच्या पछी ते कविने ओळखीने धर्मनुं माहात्म्य सांभळवाथी संतुष्ट थयेला परमार्हत कुमारपाळे ते कवि ब्राह्मणनी आजीविका बमखी करी आपी.

एक वखते कुमारपाळ घेबर जमतो हतो, तेवारे तेने कांडक मळतापण्याथी पूर्वे करेलुं मांसभक्षण याद आवी गथुं. एटले तत्काळ खावुं बंध करी सूरि पासे जइने पूछ्युं के 'स्वामी ! अमारे घेबरनो आहार करवो घटे के नहीं ?' गुरु

बोल्या—“ ते वणिक अने ब्राह्मणने घटे, पण अभक्ष्यनो नियम राखनारा क्षत्री-
यने घटे नहीं, कारणके ते खावाथी पूर्वे करेला निषिद्ध (मांस) आहारनुं स्मरण
थइ आवे छे.” गुरुनी कहेली आ वात कुमारपाळे स्वीकारी परंतु पूर्वे करेला
मांसनुं स्मरण करतां बत्रीश ग्रास भर्या हता तेना प्रायश्चित्तमां एक साथे घेवर-
ना वर्ण सदृश बत्रीश विहारो कराव्या.

आवा अनेक लोकोत्तर चरित्रथी मूरिण घणाना हृदयने हरी लीधा हता.
जन्मथी आत्मस्तुति तथा मनुष्यस्तुति विषे तेमणे नियम राख्यो हतो, तोपण
तेओ राजाने कहेता हता के—

किं कृतेन न यत्र त्वं, यत्र त्वं किमसौ कलि ॥

कलौ चेद् भवतो जन्म, कलिस्तु कृतेन किं ॥१॥

“ज्यां तुं नथी त्यां कृतयुग होय तोपण शा कामनो अने ज्यां तुं छे त्यां
कलि होय तोपण शुं करवानो छे? जो तारो जन्म कलियुगमां छे, तो
अमारे कलियुग हो, कृतयुगनी शी जरूर छे?”

आ प्रमाणे अनेक दृष्टांत परमार्हत कुमारपाळ विषे छे. जे कुमारपाळ
आवती चोविशीमां पन्ननाभप्रभुना शासनमां प्रथम गणधर थशे; ते जिनधर्मने
बधारनारा कुमारपाळे कुलक्रमथी चाली आवती हिंसाने पण छोडी दीधी हती.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंगहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ अहिंसाविषये अष्टषष्टितमः प्रबंधः ॥ ६८ ॥

व्याख्यान ६८ मुं.

केटलाएक जीवो क्रोधथी हिंसावचन बोले छे, तेमने माटे
शिक्षा कहे छे.

वचोऽपि हिंसाविषयं । महानर्थविधायकम् ॥

अत्र मातृसुतचंद्रासर्गयोश्च निदर्शनम् ॥१॥

व्याख्या.

‘हिंसा विषे वचन बोलवुं ते पण मोटा अनर्थने करनारुं छे. ते विषे माता अने पुत्र चंद्रा अने सर्गनुं उदाहरण छे.’ ते आ प्रमाणे—

चंद्रा अने सर्गनी कथा.

वर्द्धमान (वटवाण) नगरमां सघड नामे कुलपुत्र हतो. तेने चंद्रा नामे स्त्री हती. तेमने सर्ग नामे एक पुत्र थयो हतो. आ सर्वे दुःखदायक स्थितिमां हता. चंद्रा पारका घरनुं काम करती हती, अने सर्ग वनमांथी इंधणा लावतो हतो. एक वखते सर्गने माटे शींका उपर खावानुं मूकी चंद्रा जळ भरवाने गइ. सर्ग वनमांथी इंधणा लइने आव्यो त्यारे तेणे माताने जोइ नहीं अने जुधा तृषा लागेली द्वेथी क्रोधे भरायो. एटलामां तेनी माता आवी तेने जोइने ते गुस्साथी बोल्यो—‘पापिणी ! आटली वार शुं शूलीए चडी हती ?’ ते सांभळी क्रोधथी चंद्रा बोली के—‘आ शींका परथी उतारीने केम खाधुं नहीं ? शुं तारा हाथ कपाइ गया हता ?’ आ प्रमाणे बंनेए दुर्वचनवडे कर्म बांध्युं. पछी आयुष्य पूर्ण थयाथी सर्गनो जीव मृत्यु पामी केटलाक भव भमीने ताम्रलिप्ती नगरीमां अरुणदेव नामे एक श्रेष्ठीनो पुत्र थयो, अने चंद्रानो जीव परिभ्रमण करीने पाटलीपुरमां जसादित्यने घेर देवणी नामे पुत्री थयो. तेना पिताए देवणीने अरुणदेवने आपी. तेमनो विवाह थया पछी अरुणदेव बीजा मित्रोनी साथे वेपार करवा माटे वहाणे चड्यो. दूर जतां प्रतिकूल वायुवडे वहाण भांग्युं. पुण्ययोगे पाटीयुं मेळवी एक मित्रनी साथे कांठे आव्यो. अनुक्रमे फरतो फरतो पाटलीपुर पहुँच्यो. त्यां मित्रे अरुणदेवने कहुं, ‘मित्र ! अहीं तारा सासरानुं घर छे, तेथी चाल त्यां जइए.’ अरुणदेव बोल्यो के, ‘आवी स्थितिमां आपणे त्यां जवुं युक्त नथी.’ मित्रे कहुं के, ‘त्यारे तुं अहीं रहे, हुं नगरमां जइ भोजन लइ आवुं.’ पछी अरुणदेव कोइ देवालयमां रह्यो. थोडीवारमां श्रांत थयेला अरुणदेवने निद्रा आवी गइ.

आ समये ते वनमां तेनी स्त्री देवणी क्रीडा करवा आवेली तेना बंने हाथ छेदीने कोइ चोर कंकण लइ नाशी गयो. तेणीनो पोकार सांभळी राजाना सेवको तत्काळ त्यां दोडी आव्या अने चोरनी पाछळ दोड्या. पेलो चोर ज्यां अरुणदेव सुतो हतो ते देवालयमां आवी भय पामवाथी कंकण अने खड्ड अरुणदेवनी पासे मूकीने नाशी गयो. तेना गया पछी ज्यारे अरुणदेव जाग्यो त्यारे

તે કંકણ અને સ્વર્ણ જોઈ ‘આ કંકણ દેવીએ આપ્યા’ એવું જાણી હર્ષથી લઈ લીધા. તેવામાં ચોર પાછળ દોડતા રાજાના સેવકોએ ત્યાં આવીને કહ્યું કે- ‘અરે દુષ્ટ! હવે ક્યાં જઈશ?’ એમ કહી અરુણદેવને મારવા માંડ્યો, એટલે તેના વસ્ત્રમાંથી બે કંકણ નીચે પડી ગયા. તત્કાલ તેને બાંધીને રાજા પાસે લઈ ગયા અને રાજાની આજ્ઞાથી તત્કાલ તેને શૂલીએ ચડાવી દીધો.

એ સમયે પેલો ભોજન લેવા ગયેલ મિત્ર ત્યાં આવ્યો. તે અરુણદેવની આ અવસ્થા જોઈ, ‘અરે સુખદુઃખમાં વત્સલ એવા મિત્ર! તું ક્યાં ચાલ્યો?’ એમ ગોલતો ઉંચે સ્વરે રુદન કરવા લાગ્યો. પ્રેક્ષક પુરુષોએ તેને પૂછ્યું કે, ‘આ કયા શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર છે?’ તે બોલ્યો, ‘હવે શું કહેવું, તેની કથા તો પૂર્ણ થઈ રહી.’ પછી તેણે સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું અને શિલાવડે આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થયો. લોકોએ એકઠા મઠી તેને નિવાર્યો. જશાદિત્ય પોતાની પુત્રી અને જામાતાનો સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને તથા તે અવસ્થામાં બંનેને જોઈને ઘણો સ્વેદ પામ્યો. પછી જામાતા અરુણદેવને શૂલી ઉપરથી નીચે ઉતરાવી તેણે રાજસેવકોને ઉપાલંભ આપ્યો. રાજા બોલ્યો કે, ‘હે શ્રેષ્ઠી! આ કામમાં સહસા કામ કરનાર એવા મારોજ અપરાધ છે.’

એ સમયે ચતુર્જ્ઞાની અમરેશ્વર નામે મુનિ મહારાજ ત્યાં પધાર્યા. તેમણે દેશના આપી કે, “હે ભવ્યો! મોહનિદ્રાને છોડી દો, અને ત્રિવિધે ત્રિવિધે હિંસા ત્યજી દો. વચન અને કાયાવડે કરેલી હિંસા તો દુઃસ્વદાયક છેજ, પણ મનમાં ચિંતવેલી હિંસા પણ પ્રાણીને નરકમાં પાડે છે, તે વિષે એક દૃષ્ટાંત સાંભળો-

વૈભારગિરિ ઉપર આવેલા એક ઉદ્યાનમાં અન્યદા કેટલાક લોકો ઉજાણી કરવા એકઠા થયા હતા. તેમને જોઈ કોઈ રાંક ભીંસ માગવા આવ્યો. પણ તેના દુષ્કર્મોદયથી તેને કોઈ ઠેકાણેથી પણ ભિક્ષા મળી નહીં, એટલે તેણે વિચાર્યું કે, ‘અહા, આટલું બધું ભોજન છતાં પણ કોઈ મને આપતું નથી. તેથી આ સર્વને મારી નાશું.’ આવું વિચારી ક્રોધ કરીને તે ગિરિ ઉપર ચઢ્યો અને એક મોટી શિલા તેમની ઉપર દેડવી દેતાં દૈવયોગે શિલા સાથે પોતે પણ પડી ગયો. સર્વ લોકો દૂર સ્થળે ગયા અને તે ભીંસારી શિલા નીચે ચૂર્ણ થઈ મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો. આ પ્રમાણે મનમાં ચિંતવેલી હિંસાનું પણ તેને માટું ફલ પ્રાપ્ત થયું.

વઠી શ્રી આરપચ્ચરકાળ નામના પયત્રામાં કહ્યું છે કે, “આહારની અભિ-લાષાએ મત્સ્ય સાતમી નરકે જાય છે, તેથી સાધુએ મનવડે પણ સચિત્ત આહારની ઇચ્છા ન કરવી.” અહિં મત્સ્ય એટલે તંદુલ મત્સ્ય વિગેરે લેવા, તે પણ

गर्भज जाणवा. कारण के समूर्द्धिम तो असंजीपणाने लीधे पहेली रत्नप्रभा नरक सुधीज जाय छे. तंदुल मत्स्य मोटा मत्स्यना मुखनी पासे आंखनी पांपणमां उत्पन्न थाय छे. तेनुं प्रमाण तंदुल जेटलुं होय छे, ते बज्रच्छषभनारा-चसंघयणी होय छे अने दुष्ट मननो व्यापार करवाथी सातमी नरके जाय छे. आ प्रमाणे वृद्धो कहे छे. वळी जवन्य अंगुळना असंख्यातमा भागप्रमाण देह-वाळा मत्स्य पण सातमी नरके जाय छे, एम श्री भगवती सूत्रमां कह्युं छे. तेथी मन, वचन अने काया, ए त्रिविधे थती हिंसा अनेक भवने आपनारी छे. आ प्रमाणे सांभळी राजा विगेरेए ते समये प्राप्त थयेलुं ते स्त्री पुरुषना दुःखनुं कारण पूछ्युं, ज्ञानी मुनिए तेनो पूर्व भव कहेवावडे ते सर्व कही बताव्युं. ते सांभळी देवणी अने अरुणदेवने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं, तेथी तेमणे तत्काळ अनशन अंगीकार क्युं. ते जोइ सर्व पर्यदाए संवेग पामी दयाधर्मने स्वीकार्यो, अने ते देवणी अने अरुणदेव मरण पामीने देवलोकें गया.

हे भव्यो ! उपर प्रमाणे चंद्रा माता अने सर्ग पुत्रनुं वृत्तांत सांभळीने हास्य, मोह के दुष्ट बुद्धिवडे कदि पण हिंसावचन बोलवुं नहीं, अने हमेशां मनने दयाळु राखवुं.

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
अहिंसात्यागविषये एकोनसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ६६ ॥

व्याख्यान ७० मुं.

केटलाएक कहे छे के, ' आ जीवात्मा अभेद्य, नित्य अने सनातन छे, तो देहरूप पिंडनो नाश थवाथी जीवनो नाश शी रीते थाय ? पृथ्वीथी उत्पन्न थयेलो घडो नाश पामवाथी शुं आकाश नाश पामे छे ? ' कदि कहेशो के, घटाकाश तो नाश पामे छे, तो ते पण कल्पित छे. वळी गीतामां कह्युं छे के, ' युद्ध के यज्ञादिकमां जीववध करवानो बाध नथी. ' पण ते वाक्य अयुक्त छे. कारण के, निश्चय नयनी अपेक्षाए जीव नित्य अने गति आगतिथी रहित छे, पण व्यवहारनी अपेक्षाए ते नानाप्रकारना देह पिंडात्मक थइ गायपणुं, हाथी-पणुं, पुरुषपणुं, स्त्रीपणुं धारण करे छे, तेथी मांकड कीडी विगेरेमां पण उत्पन्न थयेलो प्रत्यक्ष जणाय छे. ते पक्षे दीषकनो नाश थये तेनी प्रभाना नाशनी जेम देहरूप पिंडनो विनाश थतां जीवनो पण विनाश थाय छे. एथीज ' तुं

मरी जा ' एवं कहेवाथी प्राणीने दुःख थाय छे अने मारी नाखवाथी तेनुं फळ नरकनी वेदनारूप प्राप्त थाय छे, माटे सर्व धर्ममां दयाधर्मज श्रेष्ठ छे. तेनी स्तुति अमे पण करीए छीए. तेवी जीवदयामां जेमना हृदय तत्पर छे एवा श्री शांतिनाथ अने मुनिसुव्रतप्रभु पूर्वे थया छे, तेमनी कीर्ति अद्यापि पृथ्वीपर प्रवर्ते छे. आ विषे अचिरा माताना पुत्र श्री शांतिनाथप्रभुनो संबंध आ प्रमाणे-

श्री शांतिनाथजीना पूर्वभवनी कथा.

जंबूद्वीपना पूव महाविदेह क्षेत्रनी मंगलावती विजयमां रत्नसंचय नामना नगरने विषे श्री शांतिनाथप्रभुजीनो जीव पूर्वे वज्रायुध नामे राजा हतो. एक वखते एक पारेवुं भय पामी राजा वज्रायुधने शरणे आव्युं. राजाए कहुं के ' भय पामीश नहीं. ' तेनी पछवाडे तरतज एक सींचाणो पच्ची आव्यो. तेणे कहुं के ' हे राजन् ! मने घणी चुधा लागी छे, तेथी आ पच्ची मने आपो. ' राजाए कहुं ' तेने बदले तुं उत्तम अन्न ले. ' सींचाणे कहुं के, ' मने तो मांस उपरन्न रुचि छे. ' राजा बोल्थो, ' त्यारे हुं मारा देहनुं मांस आपुं. ' राजाए बोल्थो के- ' तो आ पारेवा जेटलुं आपो. ' पछी राजाए राजवुं मंगावी एक तरफ पोतानी जंघामांथी छेदीने मांसनो पिंड मूक्यो अने बीजी तरफ पारेवाने राख्युं. पारेवामां एटलो भार थयो के छेवटे राजा पोते तुलापर चढी बेठो. आवी वज्रायुध राजानी दया माटे हिंमत जोई, बे देव प्रत्यक्ष थई बोल्या, ' हे महानुभाव ! इंद्रे सभामां तमारी प्रशंसा करी, ते नहीं मानीने अमे बने तमारी परीक्षा करवा आवा रूप करी अहीं आव्या हता. ' पछी तेओ राजा उपर पुष्पवृष्टि करी स्वर्गे चाल्या गया. राजा वज्रायुध चारित्र लई नवमा ग्रैवेयकमां एकत्रीश मागरोपमना आयुष्यवाळा देवता थया.

श्री मुनिसुव्रतप्रभुनी कथा.

भृगुकच्छ (भरुच) नगरमां जितशत्रु नामे राजा हतो. तेणे एक वखते अश्वमेध यज्ञ करवा माटे अग्निमां होमवा एक अश्व तैयार कर्यो. आ खबर ज्ञानथी मुनिसुव्रतस्वामीए जाण्या, एटले तत्काळ ते अश्वने बचाववा माटे प्रतिष्ठान-पुरथी भरुच एक रात्रिमां साठ योजन आवी पहुँच्या. त्यां एकठा थयेला जनसमूहमां प्रभुए धर्मदेशना आपवा मांडी. ते अश्वे प्रभुने जोई उंचा कान कर्या अने वारंवार प्रभु सामुं जोवाथी तेने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं. तेथी तत्काळ प्रभु पामे आवी पृथ्वीपर मस्तक मूकीने पोतानी वाचामां बोल्थो के,

‘ हे विश्वरक्षक ! दुःखार्त्त एवा मारी रक्षा करो. ’ ते जोई राजाए प्रभुने पूछथुं के, ‘ आ अश्व शुं कहे छे ? ’ प्रभु बोल्या—‘ राजन् ! तेनो पूर्वभव सांभळो—

पञ्चिनीपुर नामना नगरमां जिनधर्म नामे एक जैनधर्मी श्रेष्ठी रहेतो हतो, तेने सागरदत्त नामे एक शैवधर्मी मित्र हतो. ते सागरदत्ते पूर्वे एक शिवालय कराव्युं हतुं. एक वखते ते मित्रनी साथे साधुनी पासे गयो. त्यां जिनमंदिर कराववानुं महत् फळ सांभळ्युं, तेथी तेणे एक जिनबिंब युक्त प्रासाद कराव्यो. ते कार्यथी तेने समाकित दर्शन प्राप्त थयुं. एक वखते शैव लोकोए घीवडे शिव-लिंग पूर्युं, ते जोवा सागरदत्तने बोलाव्यो. त्यां घणी घीमेलो तथा कीडीओ एकठी थई हती, ते निर्देय शैवलोकाना चरणन्यासथी कचराइने मरी जती हती, ते जोइने सागरदत्त बोल्थो के, ‘ तमारा पगवडे हजारो जीव मरी जाय छे ते तमने घटतुं नथी. ’ त्यारे तेओ क्रोध करीने बोल्या के, ‘ अरे मुख ! कुलक्रमथी चाल्या आवेला धर्मने छोडी दइ नवो धर्म अंगीकार करतां तुं केम शरमातो नथी ? माटे उठ, तारे घेर चाल्यो जा. ’ ते सांभळी लजाथी ग्लान मुखवाळो थयो सतो पोताने घेर आवीने ते विचारवा लाग्यो के, ‘ अरे ! में कुलधर्मनो त्याग करी केवुं काम कर्युं ? ’ आ प्रमाणेना आर्त्तध्यानथी मृत्यु पामी घणा भव भमीने हे राजा ! ते सागरदत्तनो जीव आ अश्व थयो छे. ते मारो पूर्व भवनो मित्र होवाथी मने जोइने कहे छे के, ‘ आ राजा मने आजे यज्ञमां होमी देशे, तेथी मारी रक्षा करो, रक्षा करो. ’ हे राजन् ! यज्ञनुं फळ नरकज छे, तेथी ते करवा योग्य नथी. ” आ प्रमाणे प्रभुनां वचनथी जीतशत्रु राजा प्रतियोध पाम्यो. तेथी अश्वने निर्भय करी पोताना नगरमां यज्ञो करावानोज अटकाव कर्यो. ते अश्व प्रभु पासे अनशन अंगीकार करी सहस्रार देवलोकमां देवता थयो. त्यांथी तत्काळ अहीं आवीने ते देवे प्रभुना समवसरणने स्थाने एक जिनप्रासाद रचावी तेमां मुनिसुव्रतस्वामीनी प्रतिमा अने तेनी आगळ अश्वनी मूर्ति स्थापन करी; त्यारथी त्यां अश्वावबोध नामे तीर्थ थयुं.

केटलेक काळे तेज वनमां एक वडना वृक्ष उपर शमळी रहेती हती. तेने कोइ म्लेच्छे बाण मारी वींथी नांखी. ते प्रभुना प्रासाद पासे पडी. अंत समये कोइ मुनिए तेने नवकार मंत्र संभळाववाथी ते सिंहलराजानी पुत्री थई. अन्यदा भृगुपुरथी कोइ श्रेष्ठी त्यां गयो, ते छींक आवतां नवकारमंत्रनुं पहेलुं पद बोल्थो. ते सांभळी राजपुत्रीने जातिस्मरण थयुं. पछी मातापिताने पूछी भृगुपुरे आवी तेणे ते चैत्यनो उद्धार कर्यो. त्यारथी ए तीर्थ “ शकुनिकाविहार ” ए नामथी विख्यात थयुं.

ત્યારપછી અનુક્રમે પરમાર્હત શ્રીકુમારપાઠરાજાના મંત્રી ઉદયનના પુત્ર, શત્રુંજય તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર, ગિરનાર પર્વત ઉપર સુગમ પાજ બાંધનાર અને વીજા પણ અનેક પુણ્યકાર્ય કરનાર શ્રીવાગ્મટ કવિના અનુજ બાંધવ અંબડ પ્રધાને પિતાના પુણ્યને અર્થે ઉદ્ધાર કરાવ્યો. તે સમઠીકાવિહાર તીર્થમાં તેણે મંગલદીપકના લુંછણા વચ્ચે ચાચકોને વત્રીશ લાખ સોનૈયા આપ્યા હતા. એમ વૃદ્ધપુરુષો કહે છે. ઉપર પ્રમાણે શ્રીશાંતિનાથ અને શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી અશ્વ અને પારેવાનું રક્ષણ કરવાથી પૃથ્વીપર મહાન્ કીર્તિના ભાજન થયા છે. તે બંને પ્રભુ મને શિવસુખના આપનારા થાઓ.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रथस्य वृत्तौ
जीवरक्षा विषये सप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७० ॥

વ્યાખ્યાન ૭૧ મું.

હવે હિંસાનું કારણ પ્રમાદ છે તે કહે છે.

શરીરી મ્રિયતાં મા વા, ધ્રુવં હિંસા પ્રમાદિનઃ ।

સા પ્રાણવ્યપરોપેઽપિ, પ્રમાદરહિતસ્ય ન ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“પ્રાણી મરણ પામે અથવા ન પામે પણ નિશ્ચયે પ્રમાદીને હિંસા લાગે છે, અને પ્રાણનો કદિ નાશ થાય તો પણ પ્રમાદ રહિત એવા પુરુષને હિંસા લાગતી નથી.” જો કોઈ સાધુ પ્રમાદથી ઇટલે ઉપયોગ વગર ચાલે તો તેને જીવનો વધ ન થાય તે છતાં પણ હિંસા લાગે છે, અને જે સાધુ અપ્રમાદથી ઇટલે ઉપયોગથી ચાલે તો તેનાથી કદિ જીવવધ થઈ જાય તો પણ તેને ભાવથી હિંસા લાગતી નથી. જેમ નદી વિગેરે ઉતરતાં ઉપયોગથી ચાલતા સાધુને અપ્કાય જીવની વિરાધના તીવ્રબંધ આપનારી થતી નથી તેમ.

કોઈ ઘાંધીનો જીવ કોટી પૂર્વના આયુષ્યવાળો હોય અને તે પ્રતિદિન વીશ ઘાણીઓવડે તિલ પીલે, તે આજીવિતવડે પણ તેટલા તિલ પીલવા સમર્થ ન થાય કે જેટલા જીવ નદી ઉતરતાં જલના એક બિંદુમાં હણાય છે. વઠી જો

જઠ સેવાઠવાઠં હોય તો તેમાં અનંત જીવનો પણ વિનાશ થાય છે. નદી ઉતરનાર મુનિ જો પ્રમાદી હોય તો તેની હિંસા તેને લાગે છે, અન્યથા લાગતી નથી.

શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં કહ્યું છે કે, કેવલજ્ઞાનીના ગમનાગમનથી અને નેત્રના ચલન વિગેરેથી પણ ઘણા જીવનો ઘાત થાય છે, પરંતુ તેમને માત્ર યોગવડેજ બંધ હોવાથી તે પ્રથમ સમયે બાંધે છે, બીજે સમયે અનુભવે છે (વેદે છે) અને ત્રીજે સમયે નિર્જેરે છે. તેઓ અપ્રમાદી હોવાથી તેમને કર્મનો બંધ બહુ કાઠની સ્થિતિ-વાઠો થતો નથી.

વઠી પ્રથમાંગમાં કહ્યું છે કે, કોઈ મુનિએ અકસ્માત્ કાચું લુણ વહોર્યું હોય, તે જો લુણ વહોરાવનાર ગ્રહસ્થ પાઠું ન લે તો મુનિએ તેને જઠમાં ઘોઠીને પી જવું. તેમ કરવાથી તેણે શ્રીજિનેશ્વરની આજ્ઞા પાઠેલી હોવાથી તેમને પૃથ્વીકાય જીવની હિંસા ન લાગે. તેજ પ્રમાણે ગ્રહસ્થને પણ જિનપૂજા વિગેરેમાં હૃદયની અંદર દયાભાવ હોવાથી હિંસા લાગતી નથી.

પ્રાચીન પૂજ્યપુરુષોએ હિંસાના ત્રણ પ્રકાર કહેલા છે--સ્વરૂપહિંસા, હેતુહિંસા અને અનુબંધહિંસા. અંતઃકરણમાં દયાના પરિણામ વર્તતાં છતાં બાહ્ય ક્રિયા કરતાં જે હિંસા થાય તે સ્વરૂપહિંસા કહેવાય છે. કૃષિ વિગેરેના હેતુ માટે જે હિંસા થાય છે તે હેતુહિંસા કહેવાય છે. અને અંતઃકરણમાં કલુષિત પરિણામ વર્તતાં નિર્દયપણે જે હિંસા કરાય છે તે અનુબંધહિંસા કહેવાય છે. રાજા યશોધરે માતાના વચનથી પિષ્ટમય કુકડાની પણ હિંસા કરી તો તેથી તે દુરંત દુઃખપરં-પરાને પામ્યો હતો, અને બ્રહ્મદત્ત ચક્રી વિગેરેને બાહ્યપણે સ્વરૂપહિંસાનો અભાવ છતાં પણ અનુબંધ હિંસાના ધ્યાનથી નરકની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. તેનો સંબંધ નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રી બ્રહ્મદત્ત ચક્રીની કથા.

કાંપિલ્યપુર નગરમાં બ્રહ્મ નામના રાજાને ચાર મિત્રો હતા. કાશીદેશનો રાજા કંટક, હસ્તિનાપુરનો અધિપતિ કરેણુ, કોશલદેશનો સ્વામી દીર્ઘ અને પાનગરનો નૃપતિ પુષ્પચૂલ. આ ચારે રાજાઓ પરસ્પર સ્નેહથી એક બીજાના રાજ્યમાં એકેક વર્ષ આવીને રહેતા હતા. એક વખતે બીજા ત્રણે બ્રહ્મરાજાને ત્યાં આવેલા હતા; તેવામાં અકસ્માત્ બ્રહ્મરાજાને મસ્તકની વેદના ઉત્પન્ન થઈ. ઇટલે બ્રહ્મરાજા તેઓના ઉત્સંગમાં બ્રહ્મદત્ત નામના પોતાના બાઠ વયના પુત્રને મૂકીને 'તમારે આ રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવી' એમ કહી મૃત્યુ પામ્યો. પછી તેઓ પોતામાંથી દર્શસજ્ઞને ત્યાં મૂકી પોતપોતાના રાજ્યમાં ચાલ્યા ગયા.

દીર્ઘરાજા ત્યાં રહ્યો સતો બ્રહ્મરાજાની સ્ત્રી ચૂલણીની સાથે આસક્ત થયો. તે સ્ત્રી જાણી ધેનુ નામના મંત્રીએ પોતાના પુત્ર વરધનુને જણાવ્યું કે, ‘ આ વૃત્તાંત તું એકાંતમાં જઈને ચૂલણીના પુત્ર બ્રહ્મદત્તને જણાવજે. ’ તેણે બ્રહ્મદત્તને જણાવ્યું, એટલે તે ચતુર કુમાર કોકિલા અને કાગડાને લઈને અંતઃપુરમાં ગયો. ત્યાં તે બન્નેનો સંબંધ કરાવી કાગડાને મારી નાખીને તે બોલ્યો કે, ‘ બીજો પણ જે કોઈ આવું કરશે તેને આવી રીતે મારી નાખીશ. ’ આ હકીકતનો સાર સમજીને દીર્ઘે ચૂલણીને કહ્યું કે, ‘ હું કાગ અને તું કોકિલા છું. ’ રાણી બોલી કે—‘ એવી શંકા કરો નહીં. આ બાલક તે આપણો સંબંધ શું જાણે ? ’ ફરી વળી એકવાર બ્રહ્મદત્તે પાડાનો અને હાથિણીનો સંબંધ કરાવી પૂર્વોક્ત વાક્ય કહીને પાડાને મારી નાખ્યો. તેથી દીર્ઘરાજાએ ‘ આ મારું વૃત્તાંત જાણે છે અને અન્યોક્તિવડે મને શિત્તા આપે છે ’ એવું સમજી રાણીને તે વાત જણાવી. એટલે રાણી બોલી કે—‘ ત્યારે આપણે પુત્રને મારી નાખીએ. જો આપણે કુશળ હશું તો ઘણા પુત્રો થશે. ’ દીર્ઘરાજાએ તે સ્વીકાર્યું. પછી દીર્ઘરાજાએ બ્રહ્મદત્તને કોઈએક સામંતની પુત્રી પરણાવી, અને તેમને સુવાને માટે એક લાખનું ગૃહ કરાવ્યું. આ સ્ત્રી જાણીને વરધેનુ મંત્રીએ ગુપ્ત રીતે તે ઘરની નીચેથી નગર બહાર ઉદ્યાન સુધી એક સુરંગ કરાવી. શુભ દિવસે વરવધૂ અને ધેનુકુમારે તે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો, એટલે રાત્રિના બે પહોર જતાં તે ગૃહને ચૂલણીએ અગ્નિ લગાડ્યો. મંત્રીપુત્ર વરધેનુ પ્રથમથીજ આ જાણતો હતો, તેથી સુરંગને રસ્તે બ્રહ્મદત્તને ઉદ્યાનમાં લઈ ગયો અને ત્યાં સુરંગના દ્વાર ઉપર બે અશ્વ તૈયાર રાખેલા હતા, તેની ઉપર બેસી બન્ને મિત્ર દેશાટન કરવા નીકળી પડ્યા.

ભાગ્યવાન બ્રહ્મદત્તે પૃથ્વીપર ભમતાં સાર્વભૌમપદની સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી, અને વરધેનુને સેનાપતિની પદવી આપીને દીર્ઘરાજાની ઉપર મોકલ્યો. તેની પછવાડે પોતે આવીને ચક્રવર્તી દીર્ઘરાજાનું મસ્તક છેદી નાખ્યું. પછી તેણે પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. અનુક્રમે બ્રહ્મદત્ત ચક્રીએ પદ્મચંદ્ર ભરતને સાધ્ય કર્યો.

પૂર્વે જ્યારે બ્રહ્મદત્ત એકાકીપણે ભમતો હતો ત્યારે એક બ્રાહ્મણે તેને જલ પાત્રું હતું. તે બ્રાહ્મણ બ્રહ્મદત્તને ચક્રવર્તીપદ પ્રાપ્ત થયેલું સાંભળી ત્યાં આવ્યો. તેણે વિચાર્યું કે, ‘ આટલા બધા સૈન્ય વચ્ચે તે મને કેમ ઓઠાવશે ? ’ તેથી તેણે એક જીર્ણ વસ્ત્રનો ધ્વજ કરી જીર્ણ સૂપડું વિગેરે લટકાવી જૂદુંજ રૂપ બતાવ્યું. તેથી વિલક્ષણતા જોઈ રાજાએ સેવક મોકલીને તેને બોલાવ્યો. પછી તેને ઓઠાવી

तेनापर संतुष्ट थइने वरदान मागवा कहुं, एटले अल्प बुद्धिवाळा ब्राह्मणे स्त्रीना वचनथी दररोज अनुक्रमे एकेक गृहे भोजन अने वे सोनामहोरनी दक्षिणा तेने मळे एवी मागणी करी. राजाए तरतज तेवी गोठवण करावी आपी. एक वखते ते लुब्ध ब्राह्मणे चक्रीने कहुं के, ' हे राजन् ! एकवार तमारा घरनुं भोजन मने करावो. ' चक्रीए कहुं के, ' मारुं भोजन तो मनेज जरे तेवुं होय छे. ' ब्राह्मणे गुस्साथी कहुं के, ' अरे राजा ! शुं तुं कृपण छे के जेथी मने तारुं भोजन पण आपी शकतो नथी ? ' पछी चक्रीए ते ब्राह्मणने कुटुंब सहित पोताने घेर जमाड्यो, जेथी ते अति कामातुर थइ गयो. तेथी तेणे ते रात्रे पोतानी माता बहेन विगेरेनी साथे पण पशुवत् आचरण कर्युं. ज्यारे चक्रीना अन्ननो मद उतरी गयो त्यारे ते लज्जा पामी गयो. पछी तेणे विचार्युं के ' आवुं अपकृत्य चक्रीए जाणी बुजीनेज कर्युं जणाय छे, माटे तेने शिक्षा करवी. ' आवा क्रोधथी एक वखते ते वनमां फरतो हतो, तेवामां कोइ गोवाळ गलोलना प्रयोगथी पिपळाना पानने काणा करतो तेना जोवामां आव्यो. एटले तेने अळी कांइ द्रव्य आपी तेनी पासे चक्रवर्त्तीना बन्ने नेत्र फोडी नंखाव्या. राजसेवकोए ते गोवाळने पकड्यो अने कहुं के, ' अरे दुष्ट ! आ तें शुं कर्युं ? ' एटले तेणे पेला ब्राह्मणने बताव्यो, तेथी ते ब्राह्मणने कुटुंब सहित मारी नाख्यो. त्यारथी चक्रीने ब्राह्मण जाति उपर रोष चढ्यो. तेथी तेणे मंत्रीने आज्ञा करी के, ' प्रति-दिन अनेक ब्राह्मणोना नेत्रो काढी मारी पासे लाववा. ' एटले मंत्री तेम करवा लाग्यो. चक्री ते नेत्रोने मर्दन करी खुशी थवा लाग्यो. आ प्रमाणे हमेशां करतां घणा जीवनों वध थतो जोइ मंत्री बीज वगरना वडगुंदानो थाळ भरीने राजा पासे मूकवा लाग्यो. अंध चक्री तेने पोताना शत्रुओना नेत्र जाणी क्रोध-बुद्धिथी चोळी नाखवा लाग्यो. आ प्रमाणे सोळ वर्ष सुधी करी रौद्रध्यानवडे मृत्यु पामीने ते सातमी नरके गयो. कहुं छे के-“ वडगुंदाने ब्राह्मणना नेत्रनी बुद्धिए चोळतो छेल्लो ब्रह्मदत्त नामनो चक्रवर्त्ती अनुबंध हिंसाना योगथी सातमी नरके गयो. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ
हिंसाविषये एकसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७१ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૨ મું.

હવે કેટલાએક માણસો વીજા જીવોની હિંસા કરનારા હિંસક જીવોને મારી નાખવામાં ધર્મ માને છે તેઓને માટે શિક્ષા કહે છે.—

કેચિદ્વદંતિ હંતવ્યાઃ, પ્રાજિનઃ પ્રાણિઘાતિનઃ ।

હિંસ્યૈકસ્ય ઘાતે સ્યાદ્રક્ષણં ભૂયસાં કિલ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

‘ કેટલાએક કહે છે કે, જે વીજા પ્રાણીઓની હિંસા કરનારા પ્રાણીઓ હોય, તેમને મારી નાખવા; કારણ કે તેવા એક હિંસક પ્રાણીના ઘાતથી વીજા અનેક જીવોનું રક્ષણ થાય છે. અર્થાત્ જે સર્પ માર્જાર વિગેરે હિંસક પ્રાણીઓ છે તેમને મારવામાં દોષ નથી. ’ પણ આ તેમનો વિચાર અયુક્ત છે, કારણ કે તેવો વિચાર કરશું તો આ આર્યક્ષેત્રમાં પણ અહિંસક પ્રાણીઓ ઘણા થોડા મઠી શકશે, તેથી તેવા નિધ્વંસ પરિણામનો ત્યાગ કરવો.

વઠી કોઈ કહે છે કે, “ નિર્વાહને માટે મત્સ્ય તથા ધાન્ય વિગેરેના ઘણા જીવોને શા માટે હણવા ? એક માંટા હાથીને મારવો કે જેથી ઘણા કાઠ સુધી નિર્વાહ ચાલે. ” આ પ્રમાણે માનનારાને આર્દ્રકુમારના પ્રબંધદ્વારા શિલામણ દે છે.

આર્દ્રકુમારની કથા.

મગધદેશમાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો. તેમણે એક વચ્ચે પૂર્વજની પ્રીતિ વધારવા માટે પોતાના મંત્રીની સાથે આર્દ્રકુમારને કેટલીક મેટ મોકલી. મંત્રીએ આર્દ્રદેશમાં જઈ ત્યાંના રાજાની આગળ મેટ મૂકી. પછી પરસ્પર કુશલ-વાર્તા પૂછી. તે વચ્ચે આર્દ્રકુમારના પુત્ર આર્દ્રકુમારે શ્રેણિકરાજાના મંત્રીને પૂછ્યું કે, ‘ તમારા રાજાના કુમારનું નામ શું છે ? ’ મંત્રીએ કહ્યું કે, ‘ તેમનું નામ અભયકુમાર છે. તે મહા ધર્મજ્ઞ છે, અને પાંચસો મંત્રીઓનો અધિપતિ છે. શું તેમનું નામ તમારા સાંભળવામાં પણ નથી આવ્યું ? ’ મંત્રીનાં આ પ્રમાણેનાં વચનો સાંભળી આર્દ્રકુમારે અભયકુમારને માટે મોટી વિગેરે મેટ મોકલાવ્યા. અનુક્રમે મંત્રી રાજ્યગૃહી નગરીમાં આવ્યો, અને ત્યાંથી આપેલી મેટ શ્રેણિકરાજાને અને

अभयकुमारने आपी. पछी अभयकुमारने कह्युं के, ' आर्द्रकुमार तमारी साथे मैत्री करवा इच्छे छे. ' ते सांभळी अभयकुमार विचार्युं के, ' ए कोइ भव्य जीव व्रतनी विराधना करवार्थी अनार्य देशमां जन्मेलो लागे छे, कारण के अभव्य के दूरभव्य तो मारी साथे मैत्री करवाने इच्छताज नथी. " प्रायः समान धर्मी-ओनेज परस्पर प्रीति थाय छे. " हवे हुं तेनी उपर आर्हत बिंब मोकलावुं के जेने जोइने ते जरूर प्रतिबोध पामशे. ' आवुं विचारी अभयकुमार एक पेटीमां रत्नमय आर्हत प्रतिमा मूकीने ते तेने भेट तरीके मोकलावी. मंत्रीए ते पेटी लइ जइ आर्द्रकुमारने एकांते आपी अने प्रणाम करीने स्वस्थाने गयो. आर्द्रकुमार पेटी उघाडी एटले तेनी अंदर प्रतिमा जोइ विचारमां पड्यो के, ' आ ते आभूषण हश ? आ आभूषण कंठे, मस्तके के हृदयमां क्यां पहेरातुं हशे ? अथवा में पूर्वे आवुं कांइक जोयेलुं छे. ' एवो विचार करतां तेने जातिस्मरण ज्ञान थयुं. तेथी तेणे जाण्युं के 'अहो ! आ भवथी त्रीजे भवे हुं सामायिक नामे कौटुंबीक हतो. मारे बंधुमति नामे स्त्री हती. में वैराग्य पामी प्रिया सहित दीक्षा लीधी हती. एक वखते साध्वीओना समूहमां मारी स्वरूपवती स्त्रीने जोइने पूर्वना अनुरागथी हुं तेनो अभिलाषी थयो. में तेनी आगळ मारो अभिप्राय जणाव्यो. ते साध्वीए जाण्युं के, आ साधु जरूर तेना तथा मारा व्रतनो भंग करशे, तेथी ते अनशन लइ मृत्यु पामीने स्वर्गे गइ. पछवाडे हुं पण तेना दुःखथी अनशन करी मृत्यु पामी देवता थयो. देवलोकनुं सुख भोगवी त्यांथी च्यवीने व्रतनी विराधनाथी अहिं अनार्यदेशमां उत्पन्न थयो छुं. मारा धर्मगुरु अभयकुमारने धन्य छे, के जेणे दूर रहीने पण मने प्रतिबोध कर्यो. '

पछी आर्द्रकुमार अभयकुमारना दर्शन करवाने उत्सुक थइ पोताना पिताने कह्युं के, ' पिताजी ! राजगृहनगर जोवानी मारी इच्छा छे. ' ते सांभळी आर्द्र-कराजाए तेने ना पाडीने अटकाव्यो अने ते नासी न जाय ते माटे तेनी संभाळ राखवा पांचसो सुभटोने तेनी पामे राख्या. तथापि छेवटे आर्द्रकुमार सर्व सुभटोने छेतरी वहाणमां बेसी आर्यदेशमां आवतो रह्यो, अने ते प्रत्येकबुद्ध आर्द्रकुमार आवेलुं आर्हत बिंब अभयकुमार उपर मोकली आप्युं. पछी ' हजु तारे भोग्यकर्म बाकी छे. ' एम कहीने देवताए तेने अटकाव्यो, तथापि तेणे साहसथी व्रत ग्रहण कर्युं. (दीक्षा लीधी.)

अन्यदा विहार करतां करतां आर्द्रमुनि वसंतपुर नगरना उद्यानमां आवेला कोइ देवालयमां कायोत्सर्ग करीने रखा. ए अरसामां बंधुमतीनो जीव ते नगर-

वासी कोइ श्रेष्ठिने घेर श्रीमती नामे पुत्रीपणे उत्पन्न थयो हतो. ते सखीओ साथे एज उद्यानमां रमवाने आवी चडी. सर्व बालिकाओ परस्पर उपहास्यमां कहेवा लागी के, ' सखीओ ! मनगमता वरने वरो. ' एटले बधी इच्छा प्रमाणे वर धारवा लागी. ते वखते श्रीमती बोली के, ' हुं तो आ मुनिने वरीश. ' ते वखते आकाशवाणी थइ के, ' मुग्धे ! तुं योग्य वरने वरी छुं. ' एम कहेवा साथे देवताए दुंदुभिना नादपूर्वक त्यां रत्नोनी वृष्टि करी. ते वखते दुंदुभिनी गर्जनाथी भय पामी श्रीमती मुनिने पगे वळगी पडी. आर्द्रमुनि अनुकूल उपसर्गनो संभव जाणी त्यांथी चाल्या गया. पछी राजाना पुरुषो ते वृष्टिनुं द्रव्य लेवाने आव्या. तेमने अटकावीने देवताए कहुं के, ' ए द्रव्य तमारुं नथी, पण ए तो श्रीमतीना विवाहने माटे आप्युं छे. ' पछी तेना पिताए ते ग्रहण कर्युं. श्रीमतीए ते मुनिनेज वरवानो पोतानो विचार जणाव्यो. पिताए पुत्रीने कहुं के, ' बत्से ! अमरनी जेम भमता ए मुनि तने शी रीते मळशे ? अने कदि मळशे तो पण घणा मुनिओमां आ तेज छे एम ताराथी केम ओळखाशे ? माटे हवे बीजा वरने वरवुं कबुल कर. ' श्रीमती बोली—' पिताजी ! आम बोलवुं युक्त नथी. नीतिमां कहुं छे के,

सकृज्जल्पंति भूपालाः, सकृद्वदंति सज्जनाः ।

सकृत् कन्या प्रदीयंते, त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥

“ राजाओ एकवारज बोले, सज्जनो एकवारज वदे अने कन्या एकवारज अपाय—आ त्रण वानां एकवारज थाय छे ” वळी आपे केम ओळखीश ? एम कहुं, पण हुं तेना चरणना चिन्ह उपरथी ओळखी काटीश. '

पछी पितानी आज्ञाथी श्रीमतीए तयारथी नित्य मुनिओने दान आपवा मांडवुं. बार वर्ष वित्या पछी ते मुनि फरीने अकस्मात् त्यां आवी चड्या. चरणना चिन्ह उपरथी तेमने ओळखी श्रीमती बोली के, ' हे स्वामिन् ! ते वखते तो मने क्रूरनी जेम छोडीने नामी गया हता, पण हवे क्यां जशो ? ' पछी आर्द्रमुनि पेली आकाशवाणी संभारी श्रीमतीने परण्या. अनुक्रमे तेमने एक पुत्र थयो, ते मोटो थयो एटले आर्द्रकुमारे श्रीमतीने कहुं के, ' हे भद्रे ! तमारो पुत्र मोटो थयो छे, माटे हवे हुं दीक्षा लइश. ' ते सांभळी श्रीमती रेंटीआनी त्राक लइने रु कांतवा बेठी. मोटा थयेल पुत्रे माताने पूछवुं के, ' माता ! तमे रेंटीआनी त्राक केम लीधी ? ' श्रीमती बोली, ' पुत्र ! ज्यारे तारा पिता तपस्या

કરવા જશે, અર્થાત્ દીક્ષા લેશે તો પછી મારે ત્રાકનુંજ શરણ છે, એટલે કે રેંટીઓ કાંતીનેજ પેટ ભરવું પડશે. ' પુત્ર બોલ્યો- ' માતા ! હું મારા પિતાને બાંધી રાખીશ, જવા નહીં દઉં. ' પછી પુત્રે ત્રાકના સૂત્રથી પોતાના પિતાના પગને વીંટવા માંડ્યા અને કહ્યું, ' પિતાજી ! મેં તમને બાંધી લીધા, હવે ક્યાં જશો ? ' આતું પુત્રનું આચરણ જોઈ આર્દ્રકુમારે પોતાના પગને વીંટેલા સૂત્રના તંતુની સંખ્યા કરી, ત્યારે તે બાર આંટા થયા. તે પ્રમાણે પોતે બાર વર્ષ સુધી ઘેર રહ્યા. જ્યારે અવધિ પૂર્ણ થયો એટલે તે દીક્ષા લઈ પવનની જેમ અપ્રતિબદ્ધપણે પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે તેના પિતાએ રચાને માટે મૂકેલા સુભટો કુમારને શોધતા હતા, તેઓ ચોરી કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા, દૈવયોગે માર્ગમાં આર્દ્રમુનિ તેમને મળ્યા, તેમને ધર્મોપદેશ કર્યો, એટલે પ્રતિબોધ પામી તે સર્વેએ દીક્ષા લીધી. તેમને સાથે લઈ આર્દ્રકુમારમુનિ શ્રીવીરપ્રમુને વાંદવા ચાલ્યા. માર્ગમાં ગોશાળો મળ્યો. તે બોલ્યો કે- ' હે મુનિ ! તમે વૃથા તપ કરી કષ્ટ સહન કરો છો, શુભ અશુભનું કારણ તો દૈવજ છે, તે સર્વત્ર પ્રમાણ છે. કહ્યું છે કે,

ઉપક્રમશતૈઃ પ્રાણી, યન્ન સાધયિતું હ્રમઃ ।

દૃશ્યતે જાયમાનં તલ્લીલયા નીયતેર્બલા ॥

“ સૈકડો યત્ન કરવાથી પણ પ્રાણી જે સાધ્ય કરવા સમર્થ થતો નથી, તે દૈવના બલથી એક રમત માત્રમાં સાધ્ય થઈ જાય છે. ” આર્દ્રકુમાર મુનિ બોલ્યા કે, ' આ કહેવું ઘટતું નથી. પ્રારબ્ધ (કર્મ) અને ઉદ્યોગ બંનેના મળવાથીજ કાર્ય-સિદ્ધિ થાય છે. જેમ કર્મ-પ્રારબ્ધથી થાઠીમાં ભોજન પ્રાપ્ત થયું હોય પણ જ્યાંસુધી હાથ મુખ તરફ લઈ જાય નહીં ત્યાંસુધી તે મુખમાં પેસે નહીં. ' इत्यादि અનેક દૃષ્ટાંતો આપી ગોશાળાને નિરુત્તર કરી દીધો.

ત્યાંથી આગઠ ચાલતાં આર્દ્રમુનિ હસ્તિતાપસોને આશ્રમે આવ્યા. તે તાપસો કાયમ હાથીને મારીને તેનું માંસજ ખાતા હતા. તેઓ એમ માનતા હતા કે, ' અનાજ વિગેરેથી નિર્વાહ કરતાં અગ્નિકાય, વનસ્પતિકાય વિગેરે ઘણા જીવોને મારવા પડે છે, તેથી ઘણું પાપ લાગે, માટે એક મોટો જીવ મારવાથી ઘણા વચ્ચત સુધી નિર્વાહ ચાલે ને પાપ થોડું લાગે. ' જ્યારે આર્દ્રમુનિ ત્યાં આવ્યા ત્યારે તેમણે એક હાથીને પકડીને બાંધેલો હતો. આ મુનિને જાંઘ તે હાથી લઘુકર્મી હોવાથી સ્ત્રીજ્ઞાને ઉઘેડી મુનિના ચરણ પાસે આવ્યો અને મુનિને ભક્તિથી પ્રણામ કર્યો.

“मुखनुं छिद्र टांक्या वगर क्यादे पण भणवुं नहीं अने कोइनी आगळ अनागत (भविष्यना) फळादेश कहेवा नहीं. वळी बुद्धिमाने पाळली रात्रे उंचे स्वरे भणवुं नहीं. आ प्रमाणे अनेक हिंसाना

સ્થાનો છે, તેને જાણીને પ્રાજ્ઞ પુરુષે ત્યજી દેવા. ” પ્રથમ કહ્યું કે, મુખ-
છિદ્રને વસ્ત્રાદિકથી આચ્છાદન કર્યા નિવાય મળવું નહીં, તેનું કારણ
એ છે કે, તેમ મળવાથી વાયુકાય જીવોની હિંસા થાય છે. મહાભારતમાં
કહ્યું છે કે, “ મુખવાસ્ત્રિકા છે તે મુખના નિઃશ્વાસને રોકનારી છે, તે જીવોની
દયાને માટે રચાય છે. ” તે વિષે અન્ય મતમાં કહે છે કે, “ હૈં બ્રહ્મન્ ! અણુ-
માત્ર પણ અદ્વર બોલતાં નામિકા વિગેરેમાંથી નીકળતા એક શ્વાસવડે સૈકડો
સૂક્ષ્મ જંતુઓ હણાય છે. ” તે વિષે પૂર્વાચાર્યો કહે છે કે, “ ચાર સ્પર્શવાળા ભાષા
વર્ગણાના પુદ્ગલો શ્વાસાશ્વાસના આઠ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોમાં મઠી જવાથી આઠ
સ્પર્શવાળા વાયુકાય જીવોને હણે છે. ” વઠી કોઈની આગળ જ્યોતિષ વિગેરે ઉપરથી
ભવિષ્ય કહેવું નહીં. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ જે મુનિઓ જ્યોતિષ નિમિત્તાદિવડે
ભવિષ્યના અદ્વરો કહે. અથવા કાંતુક ઇંદ્રજાલ વિગેરે ચમત્કાર વતાવે, વઠી
ભૂતિકર્મ વિગેરે કરે, તેમ કરવાને પ્રેરે અથવા તેમ કરનારની અનુમોદના કરે
તો તે મુનિના તપનો લય થાય છે. ” તે વિષે એક ક્ષત્રિયનો પ્રબંધ છે.

ક્ષત્રિય પ્રબંધ.

ક્ષત્રિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં એક પ્રોપિતમત્તૈકા* ક્ષત્રિયાણી હતી. તેને ઘેર એક
મુનિ કોઈ કોઈ વસ્ત્ર આહાર લેવાને આવતા હતા. એક વસ્ત્ર તે ક્ષત્રિયાણીએ
મુનિને પૂછ્યું કે, ‘ મુનિરાજ ! મારો સ્વામી ક્યારે આવશે ? ’ મુનિ બોલ્યા નહીં.
પણ તેણીએ ઘણો આગ્રહ કર્યો, ત્યારે મુનિએ વિચાર્યા વગર કહી દીધું કે,
‘ આજથી પાંચમે દિવસે આવશે. ’ દૈવયાગે પાંચમે દિવસે તે ક્ષત્રિય આવ્યો,
એટલે મુનિનું વચન સત્ય થયું. તે દિવસે મુનિ આહાર લેવાને તેને ઘેર આવ્યા.
એટલે પેલી ક્ષત્રિયાણીને અને મુનિને સામ સામું હાસ્ય આવ્યું. તે જોઈ ક્ષત્રિયને
શંકા આવી, તેથી હાથમાં સ્વદ્ગ લઈને ઉભો થયો અને મુનિને હાસ્ય થવાનું
કારણ પૂછ્યું. ત્યારે મુનિએ જે યથાર્થ હતું તે કહી આપ્યું. એટલે ક્ષત્રીએ પરીક્ષા
કરવા માટે મુનિને પૂછ્યું કે, ‘ આ ઘોડી સગર્ભા છે તેને શું અવતરશે ? ’
મુનિએ કહ્યું- ‘ વહેરી આવશે. ’ તેથી તત્કાલ તે ક્ષત્રીએ સ્વદ્ગથી તે ઘોડીનું
ઉદર વિદાર્યું, તેમાં વહેરી જોઈને તે શંકા રહિત થયો. આ હિંસાક્રુત્ય જોઈ
મુનિએ તત્કાલ અનશન કર્યું. પેલા ક્ષત્રીએ મુનિને સ્વમાવ્યા. મુનિ કાલ કરીને
સ્વર્ગે ગયા. इति ક્ષત્રિય પ્રબંધ.

વઠી રાત્રે મોટે સ્વરે પાઠ કરવો નહીં. જો કાદિ કાંઈ કામ પડે તો મંદ-

* જેનો સ્વામી પરદેશ ગયેલો છે એવી.

સ્વરથીજ બોલવું. યુંસારો કે હોંકારો પણ રાત્રે કરવો નહીં. જો રાત્રે તેમ કરે તો ઘરમાં રહેલા ઘરોઢી વિગેરે હિંસક જીવો જાગ્રત થઈ મલ્લિકા વિગેરેના મલ્લણનો આરંભ કરે અને પડલે પાડોશીઓ હોય તે જાગી પોતપોતાના આરંભ કરવામાં પ્રવર્તે. તેમજ રસોડા કરનારા, ધોબી અને મચ્છીમાર વિગેરે પણ પરંપરાએ પોતપોતાના કુવ્યાપારમાં પ્રવર્તે. તે વિષે શ્રીવીર ભગવંતે જયંતીના પ્રશ્નોત્તરમાં કહ્યું છે કે, ‘અધર્મી પુરુષો સુતા મલા અને ધર્મી પુરુષો જાગતા મલા.’ આ વિષે નીચે પ્રમાણે એક પ્રબંધ વૃદ્ધોના મુખથી સાંભળેલો છે.

મચ્છીમાર ચોરની કથા.

કોઈ સાધુ રાત્રે પોતાના શિષ્યોને પૂર્વગત^૧ વાચના આપતા હતા. તે પ્રસંગમાં એક વખતે તેમણે પોતાના શિષ્યને ‘અમુક ચૂર્ણ ઔષધિ વિગેરેના પ્રયોગથી સમુચ્છિન્ન મત્સ્યાદિક જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે’ એમ કહ્યું. તે વાત ત્યાંથી ચાલ્યા જતા એક ચોરી કરવા નીકળેલા મચ્છીમારે સાંભળી, અને તે ચૂર્ણનો પ્રયોગ મનમાં ધારી લઇને તે ઘેર ગયો. પછી તેણે તે પ્રમાણે કર્યું, એટલે ઘણાં મત્સ્યોની ઉત્પત્તિ થઈ, તેથી હર્ષ પામીને તે માછી નિત્ય તેજ પ્રયોગથી પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવા લાગ્યો. એવી રીતે કરતાં ઘણો કાલ ચાલ્યો ગયો. એક વખતે તે વિદ્યાચોર માછી તે મુનિની પાસે આવ્યો, અને મુનિને નમસ્કાર કરીને બોલ્યો કે—‘હે સ્વામી ! તમારા પ્રસાદથી હું સહકુટુંબ સુખે જીવું છું અને તે રીતે દુકાલ વિગેરે સંકટના વસ્તુમાં અનેક જીવોનો ઉપકાર થશે.’ મુનિ બોલ્યા—‘કેવી રીતે ?’ ચોરે કહ્યું કે—‘પૂર્વે તમે રાત્રે શિષ્યોની આગળ ચૂર્ણપ્રયોગથી જીવો-ત્પત્તિ કહી હતી, તે મારા સાંભળવામાં આવી હતી. ત્યારથી તે પ્રયોગવડે હું સુખે જીવું છું.’ તે સાંભળી મુનિ મનમાં પોતાના પ્રમાદદોષની નિંદા કરતા સતા પરંપરાએ અત્યંત પાપની વૃદ્ધિ થવાનો નિશ્ચય જણાવાથી તે મચ્છીમાર પ્રત્યે બોલ્યા—‘હું તને બીજો તેથી પણ શ્રેષ્ઠ ઉપાય બતાવું તે સાંભળ—અમુક અમુક દ્રવ્યનો યોગ મેળવી, એકાંતે ઓરડામાં બેસી, તેના કમાડ બંધ કરી, મધ્ય ભાગે રાખેલા જલ વિગેરેમાં તે ચૂર્ણ નાખવું, એટલે સુવર્ણ સરસા વર્ણવાળા મત્સ્યો ઉત્પન્ન થશે. તેનું મલ્લણ કરવાથી તારું શરીર પણ પુષ્ટ થશે.’ તે સાંભળી તે માછી પોતાને ઘેર ગયો અને ગુરુના કહેવા પ્રમાણે ચૂર્ણ તૈયાર કરી ઓરડામાં પેઠો. પછી તેનો પ્રયોગ કરતાં તેમાંથી એક વ્યાઘ્ર ઉત્પન્ન થયો. તે તેનું મલ્લણ

करी गयो, जेथी ते पापी मृत्यु पामीने नरके गयो, अने मुनि ते पापनी आलोचना करी स्वर्गे गया. माटे रात्रे उंचा स्वरथी पठनपाठन न करवुं ए आ उपदेशनो सार छे.

आ विषे बीजुं पण एक दृष्टांत छे ते आ प्रमाणे—

कोइएक श्रावक रात्रिने छेल्ले पोहोरे उंचे स्वरे आवश्यक (प्रतिक्रमण) भणवा लाग्यो. ते नजीक रहेला पाडोशीनी स्त्रीए सांभळ्युं, तेथी थोडी रात्रि शेष हशे एवुं जाणी ते उठी अने अनाज दळवानो समय जाणी दळवा बेठी. तेवामां घंटीना गाळामां रहेलो एक सर्प कचराइ गयो. तेनुं विष सर्व लोटमां प्रसरी गयुं. ते लोटना रोटला खावाथी तना सर्व स्वजन मृत्यु पामी गया. पेला श्रावके ज्ञानी पासेथी ते पापनी शुद्धि जाणी ते प्रमाणे आलोचना करी अने मृत्यु पामीने स्वर्गे गयो.

आ प्रमाणे हिंसा थवाना अनेक प्रकारो छे ते जिनेंद्रकथित शास्त्रोथी तथा पोतानी बुद्धिथी जाणीने जे सुज्ञ पुरुषो तेनो त्याग करे छे ते शाश्वत सुखवाळी मोक्षलक्ष्मीने पामे छे.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ जीवदयाविषये त्रिसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७३ ॥

व्याख्यान ७४ मुं.

हवे हिंसा अने अहिंसानुं फळ दर्शावे छे.

हिंसा निरंतरं दुःख-महिंसा तु परं सुखम् ।

जाता ददात्यहो सूरचंद्रयोरिव तद्यथा ॥ १ ॥

“ हिंसा हमेशां दुःख आपे छे अने अहिंसा परम सुख आपे छे, ते विषे सूर चंद्रनुं दृष्टांत छे. ” ते आ प्रमाणे—

सूर अने चंद्रकुमारनी कथा.

जयपुर नामना नगरने विषे शत्रुंजय नामे राजा हतो. तेने सूर अने चंद्र नामे बे पुत्रो हतो. पिताए ज्येष्ठ कुमार सूरने युवराजपद आप्युं, तेथी पोताने अपमान थयुं जाणी चंद्रकुमार नगर बहार नीकळी विदेशमां फरवा लाग्यो. एक वखते तेणे कोइ मुनिना मुखथी नीचेना बे श्लोक सांभळ्या—

અપરાધા इति प्रायो, गेहिभिः पुण्यदेहिभिः ।
न हंतव्यास्त्रसास्तावत्किंपुनस्ते निरागसः ॥ १ ॥
मीनानां वधप्रारंभे. छेदः स्वांगुलिनोऽभवत् ।
त्यक्त्वा शस्त्रेण हिंसां च, जातो धीवरधीधनः ॥२॥

માવાર્થ:-“પવિત્ર દેહવાળા ગૃહસ્થે અપરાધી એવા પણ ત્રસ જીવોને હણવા નહીં, તો નિરપરાધી જીવોને તો કેમજ હણવા ? કોઈ બુદ્ધિમાન્ ટીમરે મત્સ્યનો વધ કરતાં પોતાની અંગુલીનો છેદ થયો, તે ઉપરથી શસ્ત્રવડે હિંસા કરવીજ તેણે છોડી દીધી. ” તે કથા આ પ્રમાણે છે:—

“ પૃથ્વીપુર નગરમાં એક ટીમર રહેતો હતો, તે મત્સ્ય મારવાને ઇચ્છતો નહોતો, તથાપિ તેના સ્વજનવર્ગે તેને જાલ વિગેરે આપીને મત્સ્ય મારવા બહાત્કારે મોકલ્યો. તે જાલમાં મત્સ્યો લઇને આવ્યો. સ્વજનોએ તેને મત્સ્ય ચીરવાને તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર આપ્યું. તે શસ્ત્રથી મત્સ્યોનો વધ કરતાં તેની આંગળી કપાઈ ગઈ. તેની વેદનાથી પરાભવ પામતાં તેણે ચિંતવ્યું કે, “ હિંસાપ્રિય જીવોને ધિક્કાર છે. કોઈને ‘મરી જા’ એવું કહેતાં પણ દુઃખ લાગે છે તો હિંસા કરતાં કેમ ન લાગે ?”

એ વખતે કોઈ ગુરુ શિષ્ય નગરમાંથી બહાર ઠલ્લે જતાં તે સ્થાનેથી નિકળ્યા. તેમણે હાથમાં શસ્ત્રવાળા પેલા માછીને જોયો. તે જોઈ શિષ્યે ગુરુને કહ્યું કે, ‘ હે ભગવન્ ! આવા પાપી જીવો તો કોઈ રીતે પણ તરે એમ લાગતું નથી. ’ ગુરુ બોલ્યા-‘ વત્સ ! જિનેંદ્રશાસનમાં એવો એકાંત કદાગ્રહ નથી; કારણ કે અનેક ભવોમાં સંચય કરેલા કર્મોને સદ્ભાવ અને અધ્યાત્મજ્ઞાન સહિત શુભ પરિણામવડે પ્રાણી ક્ષણવારમાં નાશ પમાડે છે. તે વિષે કહ્યું છે કે,—

जं जं समयं जीवो आवस्सइ जेण जेण भावेण ॥

सो तंमि तंमि समये, सुरासुहं बंधए कम्मं ॥

માવાર્થ:-“ જે જે સમયે જીવ જે જે ભાવમાં પ્રવર્તે છે, તે તે સમયે તેવાં તેવાં શુભાશુભ કર્મ બાંધે છે. ” આ પ્રમાણે કહી શિષ્યને નિરૂત્તર કરીને ગુરુએ ઝૂંચે સ્વરે આ પ્રમાણે એક પદ કહ્યું કે-‘ જીવવહો મહાપાવો. ’ આ પ્રમાણે કહી ગુરુ આગઠ ગયા. તે સાંભળી ટીમરે તે પદ યાદ કરીને ચિંતવ્યું કે, “ આજથી મારે કોઈ જીવનો વધ કરવો નહીં. ” આવું ધ્યાન કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી પોતે પૂર્વે ચારિત્રની વિરાધના કરેલી તેનું ફઠ આ નીચ કુલમાં જન્મ વિગેરે માની તે દીક્ષા લેવામાં ઉત્સુક થયો અને અંતે શુદ્ધધ્યાનથી

તત્કાલ કેવલજ્ઞાન પામ્યો. સાનિધ્યમાં રહેલા દેવતાઓએ તેનો મહોત્સવ કર્યો. દેવદુંદુભિનો શબ્દ સાંભળી પેલા શિષ્યે ગુરુને પૂછ્યું કે, ‘આ શેનો શબ્દ છે?’ ગુરુ બોલ્યા-“વત્સ! જો, તે ઢીમરને મહાજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેનો દેવો મહોત્સવ કરે છે, તે સંબંધી દુંદુભીનો નાદ છે. હવે તું ત્યાં જઈ તેમને મારા ભવ વિષે પૂછ.” પછી શિષ્ય શંકા અને વિસ્મય ધરતો સતો ત્યાં ગયો. ત્યારે જ્ઞાની બોલ્યા કે-“અરે મુનિ! શું વિચારો છો, હું તેજ ઢીમર છું, અને દ્રવ્ય ભાવ હિંસાના ત્યાગથી મને આ ફલ પ્રાપ્ત થયું છે. હવે તમે જે પૂછવા આવ્યા છો તેનો ઉત્તર સાંભળો-તમારા ગુરુ જે વૃક્ષ* નીચે ઉભા છે તેના પત્ર જેટલા તમારા ગુરુના ભવ છે, અને તમે આ ભવમાં જ સિદ્ધિને પામનાર છો.” તે સાંભળી શિષ્યે ગુરુની પાસે જઈને તે વાત કહી, તે સાંભળી ગુરુ નૃત્ય કરી હર્ષ પામતા સતા બોલ્યા કે, ‘અહો! આટલા ગણત્રી થઈ શકે તેટલા ભવેજ મને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે! खरेखर હું ધન્ય છું અને તે જ્ઞાનીનું વાક્ય સંત્ય છે.’ આ પ્રમાણે કહી તેમણે ત્યાંથી આગલ વિહાર કર્યો. પૂર્વોક્ત માછી હિંસાને છોડી જ્ઞાનમાં પરમજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયો; તેથીજ સર્વ વ્રતમાં અહિંસા-વ્રતને મુખ્ય કહેલું છે તે સત્યજ છે. તેના ગુણ વચનદ્વારા કહી શકાય તેમ નથી.” આ પ્રમાણે ગુરુએ કહેલી દેશના સાંભળી ચંદ્રકુમારે અપરાધી જીવોની હિંસાનો પણ ત્યાગ કર્યો. માત્ર તેનો રાજાના આદેશથી મંગ ન થાય એટલી છુટ રાખી. આ પ્રમાણે વ્રત ગ્રહણ કરી તેણે તે નગરના રાજાની સેવા કરવા માંડી. એક વખતે વનમાં રાજાના સુમટોએ કોઈ ચોરને પકડ્યો. રાજાએ ચંદ્ર-કુમારને કહ્યું કે, ‘હે ચંદ્રકુમાર! તું આ ઉગ્ર ચોરને મારી નાશ.’ તે વખતે ચંદ્રે પોતાને યુદ્ધ શિવાય કોઈ પણ પ્રાણીને ન મારવાનો નિયમ જણાવ્યો. તેથી હર્ષ પામી રાજાએ તેને પોતાનો અંગરક્ષક (હજુરી) કર્યો અને અનુક્રમે એક દેશનો સ્વામી બનાવ્યો.

અહીં ચંદ્રકુમારના મોટા ભાઈ સૂરકુમારે યુવરાજ પદવીથી પણ અસંતુષ્ટ થઈ, પરાક્રમુલ્લેખ થઈને સુતેલા પિતાની ઉપર રાત્રે શસ્ત્રનો પ્રહાર કર્યો. રાજાનો ઘાત કરીને ભાગતાં તેને રાણીએ જોયો, તેથી ‘આ રાજઘાતક ચાલ્યો જાય છે માટે તેને પકડો.” એવો ત્યાં કોઝાહલ થઈ પડ્યો. ઘાયલ થયેલો રાજા પોતાના પુત્રને ઓઝણીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે:—

સૌરભ્યાય ભવંત્યેકે, ચંદના ઇવ નંદના: ।

કુલોચ્છેદે ભવંત્યન્ને, બાલકા ઇવ વાલકા: ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“ કેટલાએક પુત્રો ચંદનના વૃક્ષની જેમ સુગંધને માટે થાય છે અને કેટલાએક પુત્રો વાઝાની જેમ કુલના ઉચ્છેદને માટે થાય છે. ”

આ પ્રમાણે વિચારીને રાજાએ સૂરકુમારને દેશપાર કર્યો અને ચંદ્રકુમારને બોલાવી રાજ્યઉપર બેસાડ્યો.

શસ્ત્રના ધાની પીડાથી સૂરકુમાર ઉપર રૌદ્ર ધ્યાન કરતાં રાજા મૃત્યુ પામીને ચિત્તો થયો. સૂરકુમાર ફરતો ફરતો તે વનમાં આવ્યો. પૂર્વના વૈરથી ચિત્તાણે તેને મારી નાખ્યો; પછી તે મિશ્ર થયો. તેજ વનમાં શીકાર કરતાં તે મિશ્રને ચિત્તાણે પુનઃ મારી નાખ્યો. તેના સગાસંબંધીઓએ મઠીને ચિત્તાને પણ મારી નાખ્યો. પછી બંને ડુકર થયા. પરસ્પર વૈર રાખતાં તે બંનેને પારધીએ હણી નાખ્યા. મરીને બંને ગર્જેદ્ર થયા. કોઈએ તેઓને પકડીને ચંદ્રરાજાને અર્પણ કર્યા. ચંદ્રરાજાની આગળ પણ તે બંને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. રાજાએ સુદર્શન કેવઢીને તેમના વૈરનું કારણ પૂછ્યું. એટલે કેવઢી ભગવંતે તેમને વૈર થવાનું પૂર્વોક્ત કારણ કહ્યું. તે સાંભળી ચંદ્રરાજાએ ચિંતવ્યું કે, ‘ અહો ! વિચિત્ર કર્મરૂપ નટે ભજવેલું આ ભવનાટક કેવું છે, જેમાં રંક રાજા થાય, અને રાજા રંક થાય. અઢાર સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવતા’ પણ ક્ષણમાં સૂર કે શ્વાન બને છે. મહામોહરૂપ નિદ્રાવાળા પાણીઓ જેનો આશ્રય કરવાથી સંસારરૂપ કુવામાં પડે છે અને સદ્ગતિના માર્ગને જોતા નથી, તેનું કારણ મિથ્યાત્વરૂપ ગાઢ અંધકારજ છે. ’ આવા પ્રકારના ઉત્તમ ચિંતવનથી વૈરાગ્ય પામી પોતાના પુત્રને રાજ્ય ઉપર બેસાડી ચંદ્રરાજાએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. નિરતિચાર ચારિત્ર પાઢી તે રાજર્ષિ એકાવતારી દેવપણાને પામ્યા. પેલા બંને હાથી મરીને પહેલી નરકે ગયા.

“ જેમણે ગૃહસ્થપણામાં દેશથી પણ આઘ વ્રત ઉત્કૃષ્ટ પરિણામે અંગીકાર કરીને પાઢ્યું તેવા સર્વ જીવની દયામાં તત્પર ચંદ્રકુમાર નામે રાજર્ષિ અનુક્રમે ગેવસુદે પામ્યા છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्ववृत्तौ
जीवदयाविषये चतुःसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७४ ॥

સ્થંભ ૬ ટો.

વ્યાખ્યાન ૭૫ મું.

હવે મૃષાવાદ નામે બીજું વ્રત કહે છે.

સૂક્ષ્મવાદરભેદાભ્યાં, મૃષાવાદં દ્વિધા સ્મૃતમ્ ।

તીવ્રસંકલ્પજં સ્થૂલં, સૂક્ષ્મં હાસ્યાદિસંભવમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

મૃષાવાદ નામે બીજું વ્રત સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા બે ભેદવાળું છે. તેમાં જે તીવ્ર સંકલ્પથી થાય તે સ્થૂલ (વાદર) અને હાસ્ય વિગેરેથી થાય તે સૂક્ષ્મ તેમાં શ્રાવકે સૂક્ષ્મ મૃષાવાદને વિષે યતના કરવી અને સ્થૂલનો તો અવશ્ય કરીને ત્યાગજ કરવો. કારણ કે તે લોકમાં પણ અપકીર્તિ વિગેરેના હેતુભૂત છે. સ્થૂલ મૃષાવાદ કન્યા વિગેરે સંબંધી અસત્યને કહે છે. બીજું જે અણુવ્રત છે તેમાં ક્યારે પણ અસત્ય બોલવું નહીં. તેમાં પણ વિશેષે કરીને પૃથ્વી, કન્યા, ગાય, ધનની થાપણ અને સાક્ષીમાં તો અસત્ય બોલવુંજ નહીં. તે વિષે કહ્યું છે કે- “ કન્યા, ગાય, ને ભૂમિસંબંધી અસત્ય, કોઈની થાપણ ઓઢવવી તે, અને ઓટી સાક્ષી પૂરવી તે-એ પાંચ સ્થૂલ અસત્ય કહેવાય છે. ” તેમાં કન્યા સંબંધી અસત્ય આ પ્રકારે છે. જે વિષકન્યા ન હોય તેને દ્રેષને લીધે આ વિષકન્યા છે એમ કહેવું, વઠી દુઃશીલા હોય તેને રાગવડે સુશીલા કહેવી, इत्यादि કન્યા-સંબંધી અલિક-અસત્ય કહેવાય છે. તેમાં ઉપલક્ષણથી દાસદાસી વિગેરે સર્વ દ્વીપદ સંબંધી અસત્યનો સમાવેશ કરવો. હવે ગાયસંબંધી અસત્ય આ રીતે છે. અન્ય દુધવાળીને ઘણા દુધવાળી કહેવી, ઘણા દુધવાળીને અન્ય દુધવાળી કહેવી તે. આ ઉપરથી બીજા સર્વ ચતુષ્પદ વિષે જાણી લેવું. ભૂમિ સંબંધી અસત્ય આ રીતે છે. પારકી ભૂમિને પોતાની કહેવી, ઉચ્ચ (ઊંચાવાળું) ક્ષેત્ર હોય તેને ઉચ્ચ વગરનું કહેવું. એ ભૂમિસંબંધી અસત્ય. તેમાં સર્વ ઘર, હાટ, મકાન વિગેરે અપદ પદાર્થોનું ગ્રહણ કરવું. અહિં શિષ્ય શંકા કરે છે કે, ઉપલક્ષણથી આપ બીજા દ્વીપદ, ચતુષ્પદ ને અપદ પદાર્થોનું ગ્રહણ કરવાનું કહો છો તો મુખ્ય વૃત્તિજ તે ત્રણ વિષય અસત્યના કેમ ન ગણાવ્યા ? ગુરુ ઉત્તર આપે છે કે-

કન્યા વિગેરે અસત્ય લોકમાં પણ વિશેષે નિંદનીક છે. વઢી કન્યાદિ અસત્યથી મોગાંતરાય, દ્રેષટ્ટદ્વિ વિગેરે દોષો સ્ફુટ રીતે જણાય છે.

વઢી કોઈએ સુવર્ણ વિગેરેની થાપણ મૂકેલી હોય તે ઓઢવવાથી મહાપાપ લાગે છે. જો કે, થાપણ ઓઢવવાનો અદત્તાદાનમાં સમાવેશ થાય છે પણ તેમાં 'તેં મુકીજ નથી' એમ ના પાડવી પડે છે, તેથી વચનની પ્રાધાન્યતા છે, માટે તેને મૃષાવાદમાં ગણેલ છે.

પાંચમો ભેદ જે કૂટ સાક્ષી છે તે લેણદેણ વિગેરેમાં જે ધરો સાક્ષી હોય તે લાંચ કે દ્રેષભાવથી ઓટી સાક્ષી પૂરે તેને ઘણું પાપ લાગે છે, અને તેથી વસુરાજાની પેટે બંને ભવમાં અનર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ વસુરાજાને માત્ર અજ શબ્દના અર્થની સાક્ષીમાં કૂટસાક્ષી દોષ લાગ્યો હતો, તે કથા આ પ્રમાણે:—

વસુરાજાની કથા.

શુક્તિમતી નગરીમાં દ્વીરકદંબક નામે એક ઉપાધ્યાય રહેતા હતા. તેની પાસે તે ઉપાધ્યાયનો પુત્ર પર્વત, રાજાનો પુત્ર વસુ અને એક બ્રાહ્મણનો પુત્ર નારદ, એ ત્રણ જણ સાથે ભણતા હતા. એક વખતે તેઓ ઘરની અગાશી ઉપર ભણતાં ભણતાં થાકી જઈને સુઈ ગયા હતા, તેવામાં કોઈ બે ચારણમુનિ આકાશે જતાં તેમને દેખીને બોલ્યા કે, 'આ ત્રણ વિદ્યાર્થીઓમાં એક સ્વર્ગગામી છે અને બે નરકગામી છે.' આ વચન ઉપાધ્યાયના સાંભળવામાં આવ્યું, તેથી પાઠકે તેમની પરીચાને માટે પ્રાતઃકાળે એક એક પિષ્ટનો કુકડો તે ત્રણેને આપીને કહ્યું કે, 'હે વત્સો ! જ્યાં કોઈ જુએ નહીં ત્યાં જઈને આ કુકડાને મારી નાસજો.' આ પ્રમાણે સાંભળી વસુ અને પર્વત તો કોઈ શૂન્ય સ્થાને જઈ તેને હણીને પાછા આવ્યા, પણ બ્રાહ્મણપુત્ર નારદ હતો તેણે એકાંતે જઈને વિચાર કર્યો કે, "ગુરુએ કહ્યું છે કે, જ્યાં કોઈ જુએ નહીં ત્યાં જઈને હણજો, તો તેવું સ્થાન તો ત્રણે જગતમાં નથી; કેમકે સર્વજ્ઞ અને સિદ્ધપુરુષોને શું અગમ્ય છે ! જ્ઞાનીને અગોચર કોઈ વસ્તુ નથી. વઢી આ કુકડો મને જુએ છે અને હું તેને જોઉં છું, તેથી ગુરુએ જરૂર અમારી પરીચા કરવાને માટેજ આ બતાવ્યું લાગે છે." આ પ્રમાણે વિચારી તે કુકડાને હાથે વગર અદત્ત લઈને ઘેર પાછો આવ્યો. ગુરુએ કહ્યું કે, 'વત્સ ! તેં મારી આજ્ઞા પ્રમાણે કેમ ન કર્યું ?' તે બોલ્યો—'મગવન્ ! હૃદયમાં વિચારો. મેં આપનાં વચન પ્રમાણેજ કર્યું છે.' આમ કહીને પછી પીતાનો અભિપ્રાય બધો જણાવ્યો. તે સાંભળી ગુરુએ નિશ્ચય કર્યો કે, 'આ નારદ દયાને લીધે સ્વર્ગે જવાનો અને પેલા બે નરકગામી થવાના.' તો હવે

जेश्रो नरकमां जवाना तेमने भग्नावीने शुं करवुं ? इत्यादि वैराग्य धारण करीने उपाध्याये गुरु पासे दीक्षा लीधी. पछी लोकोए उपाध्यायने स्थाने तेना पुत्र पर्वतने स्थापित कर्यो अने अभिचंद्र राजाना पद उपर वसुकुमार राजा थयो.

एक वखते कोई पारधिए मृग उपर बाण नाख्युं. ते बाण वचमां स्खलित थइ गयुं. तेथी पारधीए पासे आवी हस्तस्पर्श कर्यो, एटले त्यां स्फटिकनी एक शिला जोवामां आवी. पछी तेणे राजानी पासे ते वात कही. राजाए ते शिला मंगावीने पोताना सिंहासन नीचे मूकी, जेथी तेनुं सिंहासन जमीनथी अधर रहुं होय तेम जणाव्या लाग्युं. ते जोई लोकोए जाण्युं के, 'आ राजा सत्यवादी छे, तेथी तेनुं आसन अधर रहे छे.' अनुक्रमे तेवी प्रसिद्धि लोकमां पण सर्वत्र प्रसार पामी.

एकदा नारद पर्वतने मळवा आव्यो, ते वखते पर्वत विद्यार्थीने भग्नावतो हतो. तेमां एम आव्युं के, "अजवडे यज्ञ करवो." तेनो अर्थ पर्वते एवो कखो के, 'अज एटले बकरो, तेनावडे होम करवो.' ते सांभळी नारदे कहुं के, 'रे पर्वत ! तुं ए पदनो अर्थ खोटो करे छे, तेनो खरो अर्थ एवो छे के, अज एटले त्रण वर्षनी डांगर के जे उगे नहि, तेवडे होम करवो. गुरुए पण आपणने एमज शीखव्युं छे. माटे अरे बांधव ! तुं केम भूली गयो ?' ते सांभळी पर्वते गर्वथी कहुं के, 'हुं कहुं छुं तेज खरुं छे, तेथी जेनुं खोटुं पडे तेनी जिव्हा छेदी नाखवी.' एवी परस्पर प्रतिज्ञा करी, अने ते विषे वसुराजाने पूछवुं, ने जे वसुराजा कहे ते सत्य मानी लेवुं एम ठराव्युं. आ खबर पर्वतनी माताने पडी, एटले ते पुत्रना मृत्युथी कंपती वसुराजा पासे गइ अने सर्व वृत्तांत जणावीने बोली के, 'महाराजा ! मने पुत्रदान आपो.' वसुराजाए कहुं के, 'माता ! सुखे जाओ. हुं तमारा पुत्रनो पक्ष करीश.' बीजे दिवसे पर्वत अने नारद वसुराजानी पासे परिवार साथे आव्या. राजाए पर्वतनी तरफमां कूटसाक्षी पूरी, एटले समिप रहेला देवताए अधर देखातुं सिंहासन चूर्ण करी नाख्युं. वसुराजाने भूमिपर पाडी नाख्यो. तत्काळ मृत्यु पामीने ते नरके गयो. नारदनी देवताओए स्तुति करी अने अनुक्रमे ते सत्यथी स्वर्गे गयो.

उपरनी कथा सांभळीने प्राज्ञ पुरुषोए सत्यव्रतने विषे हमेशां आदर राखवो. वसुराजाना आठ पुत्रो हता तेमने पण देवताओए मारी नाख्या. पर्वतने नगर-जनोए धिःकारीने काढी मूक्यो. तेने महाकाळ नामना असुरे ग्रहण कर्यो. ते महाकाळनो संबंध आ प्रमाणे छे.

अयोधन नामना राजाए पोतानी पुत्रीनो स्वयंवर रच्यो हतो. ते बखते माताए गुप्त रीते कन्याने कछुं के, ' तारे मारा भाइना पुत्र मधुपिंगने वरवो. ' आ खबर त्यां रहेली दूतीनी मारफते सर्व राजाओमां मुख्य एवा सगर राजाना जाणवामां आवी. तेथी तेणे पोताना पुरोहितने ते कन्या वरवानो उपाय पूछ्यो. कवि अने चतुर एवा पुरोहिते कपट भरेली राजलक्षणना विवेचनवाळी एक नवीन संहिता बनावी अने ते वांचवा माटे सभा भरी. तेमां तेणे लक्षणोवडे सगरने सर्वथी उत्कृष्ट अने मधुपिंगने सर्वथी नीचो जणाव्यो. एटले सर्व राजा विगेरे मधुपिंगनुं उपहास्य करवा लाग्या, तेथी मधुपिंग लज्जा पामीने त्यांथी चाल्यो गयो. पछी पेली कन्या सगरराजाने वरी. आथी क्रोध पामेलो मधुपिंग कष्टकारी तप करी महाकाल नामं असुर थयो. ते असुर पर्वतने मळ्यो. ते बंनेने पिप्पलाद नामना एक त्रीजा पुरुषनो मेळाप थयो. ए पिप्पलाद कोण हतो तेनुं वृत्तांत आ प्रमाणे:—

सुलसा अने सुभद्रा नामे बे तापसीओ लोकमां विदुषी तरीके विख्यात थइ हंती. तेमां सुलसा विशेष पंडिता हती. एकदा याज्ञवल्क्य नामना कोई तापसे एवो पडह वगडाव्यो के, ' जे मने वादमां जीते तेनो हुं शिष्य थइने रहूं. ' आ सांभळी सुलसाए वाद करी याज्ञवल्क्यने जीती लीधो अने तेने पोतानो शिष्य बनाव्यो. पछी ते बंनेने घणो परिचय थवाथी सुलसा सगर्भा थइ. आ खबर सुभद्राने पडी एटले तेणे आवीने तेओने बहु उपालंभ आप्यो अने ते वात सगरराजाने जणावी. राजाना भयथी सुलसा गुप्तपणे पुत्रने जन्म आपी एक पिप्पल (पिपळा) ना वृक्ष नीचे तेने छोडी दइ याज्ञवल्क्यनी साथे नाशी गइ. प्रातःकाले सुभद्रा त्यां आवी, तेणे पिपळा नीचे पुत्रने जोयो. ते पुत्र क्षुधातुर थइ पिपळानुं फळ स्वयमेव मुखमां पडेलुं तेनुं आस्वादन करतो हतो. ते जोइ सुभद्राए तेनुं पिप्पलाद एवुं नाम पाड्युं, अने तेने सारी रीते भणाव्यो. सुभद्रा पासेथी पोताना जन्मनी वार्ता सांभळी ते अनार्य पिप्पलादे अनार्य वेद रच्या. तेमां एवी प्ररुपणां करी के, ' राजाओए अरिष्टनी शांतिने माटे तेमज स्वर्गनी प्राप्तिने माटे पशु, अश्व, हाथी अने मनुष्य विगेरेने होमी यज्ञ करवो. ' आ वार्ताने महाकाल असुरे टेको आप्यो. तेणे एवुं विचार्युं के, ' आ पर्वत अने पिप्पलादनां वचनथी राजाओ यज्ञमां हिंसा करशे, एटले तेओ नरके जइ महा-वेदना भोगवशे. आ प्रमाणे मारा वैरी सगर विगेरे राजा पण करशे, एथी मास वैरनो बदलो वळी जशे. ' आवुं विचारी तेणे ते बंनेने कछुं के, ' तमे

તેવા યજ્ઞો પ્રવર્ત્તાવો, હું તેમાં સાનિધ્ય રહીશ. ' આથી જ્યાં જ્યાં તેઓ યજ્ઞ કરાવે ત્યાં ત્યાં મહાકાલ અસુર આવી રોગ વિગેરેની શાંતિ કરે અને પશુ વિગેરેને સાચાત્ વિમાનમાં રહેલા બતાવે. આ પ્રમાણે નજરે જોવાથી ઘણા રાજાઓ વિગેરે યજ્ઞ કરવામાં આદરવાલા થયા. છેવટે તેઓએ નિઃશૂક થઈ મનુષ્યની હિંસા પણ પ્રવર્તાવી. એક વખતે મહાકાલે માયાથી મોહ પમાડી સગરરાજાને સ્ત્રીસહિત યજ્ઞમાં હોમી દીધો. પિપ્પલાદે પિતૃમેધ કરી પોતાના માતાપિતાને યજ્ઞમાં હોમી દીધા. એવી રીતે લોકોમાં અનાર્ય વેદ પ્રવર્ત્તા અને આર્યવેદ કે જે માણવક નામના નિધાનમાંથી ઉદ્ભવીને પ્રતિદિન જમાડાતા શ્રાવકોને ભણવા માટે ભરતચક્રીએ પૂર્વે બનાવ્યા હતા, જેમાં બાર વ્રતનાં અંગી-કારરૂપ બાર અંગ ઉપર બાર તિલક અને ત્રણ રત્નને સૂચવનાર યજ્ઞોપવિતના ત્રણ સૂત્ર અને તીર્થંકરની સ્તુતિ વિગેરે પ્રતિપાદન કરેલ છે તે વેદની પ્રવૃત્તિ બંધ પડી.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વસુરાજા, પર્વત અને પિપ્પલાદ વિગેરે અસત્યવાદથી અધમ ગતિને પામ્યા, તેનો દાખલો હૃદયમાં ધારણ કરીને આત્મહિતેચ્છુ પ્રાણી-ઓએ અસત્યવાદનો ત્યાગ કરવો.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादवृत्तौ
मृषावादत्यागविषये पंचःसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७५ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૬ મું.

હવે અસત્યના ભેદ કહે છે.

અભૂતોદ્ભાવનં ચાચં, દ્વિતીયં ભૂતનિહ્વમ્ ।

અર્થાતરં તૃતીયં ચ, ગર્હાનામ ચતુર્થકમ્ ॥ ૧ ॥

एतच्चतुर्विधाऽसत्यं, श्वभ्रादिदुःखहेतुकं ।

ज्ञात्वाऽनृतं व्रतं ग्राह्यं, येनातिसौख्यवैभवम् ॥ २ ॥

વ્યાખ્યા.

અસત્ય ચાર પ્રકારનું છે, તેમાં-પહેલું અસત્ય અભૂતોદ્ભાવન નામે છે, એટલે આત્મા સર્વગત છે અથવા શ્યામાક નામનું લઘુધાન ચોક્કા જેવુંજ છે. આમં જે

कहेवुं ते अभूतोद्भावन असत्य. बीजुं भूतनिहव असत्य एटले छती वस्तुने निषेधवी, जेमके आत्मा नथी, पुण्य पाप नथी, एम कहेवुं इत्यादि. त्रीजुं अर्थांतर असत्य एटले जे पदार्थ जेवो होय तेने तेवो न कहेतां बीजो कहेवो. जेम गायने अश्व कहेवो. चोथुं गह्रा असत्य एटले निंदाथी असत्य कहेवुं. ए गह्रा असत्य त्रण प्रकारनुं छे. पहेलुं सावद्य व्यापारमां प्रवर्त्ताववुं, जेमके क्षेत्र खेड, क्षेत्रनी जमीनने बाळी दे विगेरे कहेवुं. बीजुं अप्रिय कारण, एटले काणाने काणो कहेवो ते. त्रीजुं आक्रोशरूप एटले कोईने तिरस्कारथी कहेवुं के, 'अरे निर्भुख ! अरे भानवगरना !' इत्यादि. आ प्रमाणेना असत्य बोलवाथी प्राणीने नारकी विगेरेनां दुःखो प्राप्त थाय छे. ते विषे योगशास्त्रमां लखे छे के, " जे प्राणी मृषावाद बोले छे, ते निगोदमां, तिर्यचमां अने नारकीमां उत्पन्न थाय छे. परस्त्री भोगवनार अने चोरी करनारने पापमुक्त थवानो उपाय छे, पण जे असत्यवादी छे तेने कोई पण उपाय नथी. " एथी तेना त्यागरूप बीजुं अणुव्रत ग्रहण करवुं के जेथी सुख संपत्तिनी प्राप्ति थाय. ए विषे श्रीकांत श्रेष्ठीनुं दृष्टांत छे ते आ प्रमाणे—

श्रीकांत श्रेष्ठीनी कथा.

राजग्रही नगरीमां श्रीकांत नामे एक श्रेष्ठी हतो. ते दिवसे व्यापार करे अने रात्रे चोरी करे. एक वखते द्वादशव्रतने धारण करनार जिनदास नामे कोई श्रावक त्यां आव्यो. श्रीकांत शेठे भोजनने माटे तेने आमंत्रण कर्तुं. जिनदासे कहुं के, ' जेनी आजीविकाना प्रकार मारा जाणवामां न होय तेने घेर हुं भोजन करतो नथी. ' श्रीकांते कहुं, ' हुं शुद्ध व्यापार करुं छुं. ' जिनदासे कहुं, ' तमारा घरखरच प्रमाणे तमारो व्यापार जोवामां आवतो नथी, माटे सत्य होय ते कहो. ' पछी 'श्रीकांते जिनदास पारकुं गुह्य प्रकट करे तेम नथी' एवी खात्री थवाथी पोताना व्यापारनी अने चोरीनी सत्य बात कही. त्यारे जिनदासे कहुं, ' हुं तमारे घेर भोजन लइश नहि, कारण मारी बुद्धि पण तमारा आहारथी तमारा जेवी थाय. ' श्रीकांते कहुं, ' चोरीना त्याग विना जे तमे कहो ते हुं धर्म करुं. ' जिनदासे कहुं के, " त्यारे तमे प्रथम असत्य बोलवुं नहि, ते व्रत ग्रहण करो. असत्य विषे कहुं छे के, ' ताजवामां एक तरफ असत्यनुं पाप राख्युं अने बीजी तरफ बीजा बधां पापो राख्यां, तोपण असत्यनुं पाप अधिक थयुं. ' जे कोई शिखाधारी, मुंडी, जटाधारी, दिगंबर, के वल्कलधारी थइ लांबो वखत तपस्या करे ते पण जो मिथ्या बोले तो ते चंडाळथी पण निंदवा

योग्य थाय છે. વઢી અસત્ય અપ્રતીતિનું મૂલ કારણ છે, અને સત્ય વિશ્વાસનું મૂલ કારણ છે તથા સત્યનું અર્ચિત્ય માહાત્મ્ય છે. લોકમાં પણ કહેવાય છે કે, દ્રૌપદીએ સત્ય બોલવાથી આમ્રવૃદ્ધને નવપલ્લવિત કર્યું હતું. તે વાર્તા નીચે પ્રમાણે છે:—

હસ્તિનાપુરના રાજા યુધિષ્ઠિરના ઉદ્યાનમાં માધ માસને વિષે એકદા અઢ્યાશી હજાર ઋષિઓ આવ્યા. રાજાએ તેમને ભોજનને માટે નિમંત્રણ કર્યું. ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે ‘ હે રાજન્ ! જો તમે આમ્રસથી ભોજન કરાવો તો અમે જમીશું, નહીંતર નહીં જમીએ. ’ એ સાંભળી રાજા યુધિષ્ઠિર ચિંતામાં પડ્યા કે, ‘ આ આમ્રની ઋતુ નથી, તો અકાઢે આમ્રફલ શીરીતે મઢી શકે. ’ તેવામાં અકસ્માત્ નારદમુનિ આવી ચડયા. તેણે રાજાની ચિંતા જાણીને કહ્યું કે, ‘ જો તમારા પટરાણી દ્રૌપદી સભામાં આવી પાંચ સત્ય બોલે તો અકાઢે પણ આમ્રવૃદ્ધ ફઢે. ’ રાજાએ તે વાત અંગીકાર કરી દ્રૌપદીને સભામાં બોલાવ્યાં. નારદે સતીને પૂછ્યું કે, ‘ હે સતી ! પાંચ પતિથી સંતોષ ધરાવનારાં એવાં તમે સતીપણું, સંબંધ, શુદ્ધપણું, પતિમાં પ્રેમ અને મનમાં સંતોષ એ પાંચ વાવત સંબંધી જે સત્ય હોય તે કહો. ’ દ્રૌપદી અસત્યથી ભય પામીને જે સ્ત્રીઓનું ગુહ્ય હતું તે સત્ય રીતે કહેવા લાગ્યાં. ‘ હે મુનિ ! રૂપવાન્, શૂરવીર અને ગુણી એવા મારે પાંચ પતિઓ છે, તથાપિ કોઈ વાર છઢામાં મન જાય છે. હે નારદ ! જ્યાંસુધી એકાંત, યોગ્ય અવસર અને કોઈ પ્રાર્થના કરનાર મઢે નહીં ત્યાં સુધીજ સ્ત્રીઓનું સતીપણું છે. સ્વરૂપવાન પુરુષ પિતા, આતા કે પુત્ર હોય તોપણ તેને જોઈને કાચા પાત્રમાંથી જલની જેમ સ્ત્રીઓની યોનિ મીંજાયા કરે છે. હે નારદ ! જેમ વર્ષા-ઋતુનો સમય કષ્ટદાયક છે, તથાપિ આજીવિકાનું કારણ હોવાથી સર્વને વહાલો લાગે છે તેમ ભરતાર ભરણપોષણ કરે છે તેથી સ્ત્રીને વહાલો લાગે છે, કાંઈ પ્રેમથી વહાલો લાગતો નથી. કાષ્ઠવડે અગ્નિ તૃપ્ત થતો નથી, સરિતાઓથી સમુદ્ર તૃપ્ત થતો નથી અને સર્વ પ્રાણીઓથી યમરાજ તૃપ્ત થતો નથી, તેમ પુરુષોથી સ્ત્રી તૃપ્ત થતી નથી. હે નારદ ! સ્ત્રી અગ્નિના કુંડ સમાન છે, તેથી ઉત્તમ જનોએ સ્ત્રીઓનો સંસર્ગ છોઢી દેવો. ” આ પ્રમાણે દ્રૌપદી પાંચ સત્ય બોલી, તેમાં પ્રથમ સત્યે આંધાને અંકુર થયા, બીજે સત્યે પલ્લવ થયા, ત્રીજે સત્યે ટીસીઓ થઈ, ચોથે સત્યે મંજરી થઈ અને પાંચમા સત્યે પાકાં મધુર ફલ થઈ ગયાં. તે જોઈ સર્વ સભાસદો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પછી તે આમ્રના રસવડે યુધિષ્ઠિરે સર્વ મુનિઓને પારખું કરાવ્યું.

आ प्रमाणे सत्य वचननो महिमा लोकमां अने शास्त्रमां वर्णवेलो छे. एथी हे श्रीकांत शेठ ! तमे पण ते सत्य व्रत स्वीकारो.” आ प्रमाणे सांभळी श्रीकांते सत्य व्रत स्वीकार्युं. जिनदासे कहुं ‘ श्रेष्ठी जीवितनी जेम आ व्रत यावजिवित पाळजो. ’ श्रीकांते कहुं के, ‘ राज्य जाओ अने आ नाशवंत प्राण पण जाओ, परंतु मारी वाचा न जाओ. आवुं नीतिनुं वचन छे तेथी में जे व्रत लीयुं छे तेनो हुं कदी पण भंग करीश नहीं. ’

हवे श्रीकांत शेठे आ व्रत ग्रहण कर्युं तथापि तेनो चोरीनो स्वभाव तो गयो नहोतो. तेथी एक वखते श्रीकांत शेठ चोरी करवा गयो. त्यां मार्गे नगरचर्चा जोवा नीकळेला श्रेणिक राजा अने अभयकुमार मळ्या. तेमणे श्रीकांतने पूछ्युं के, ‘ तुं कोण छुं ? ’ तेणे कहुं, ‘ हुं पोते छुं. ’ फरी पूछ्युं के, ‘ तुं क्यां जाय छे ? ’ श्रीकांते कहुं के, ‘ राजाना भंडारमांथी चोरी करवाने जाउं छुं. ’ पुनः पूछ्युं के, ‘ तुं क्यां वसे छे ? ’ श्रीकांते कहुं के, ‘ अमुक पाडामां. ’ वळी पूछ्युं के, ‘ तारुं नाम शुं ? ’ श्रीकांते कहुं के, ‘ मारुं नाम श्रीकांत छे. ’ ते सांभळी बंने आश्चर्य पाम्या के, ‘ चोर आवी रीते साचुं कहे नहीं, माटे आ चोर जणातो नथी. ’ पळी तेओ आगळ चाल्या. पाछा वळतां पेलो श्रीकांत राजाना भंडारमांथी पेटी लइने जतो हतो तेने पाछा श्रेणिक अने अभयकुमार मळ्या. तेणे पूछ्युं के, ‘ आ शुं लीयुं छे ? ’ श्रीकांते कहुं के, ‘ राजाना भंडारमांथी आ रत्ननी पेटी लइने घेर जाउं छुं. ’ आवुं तेनुं वाक्य सांभळी तेओ राजमहेलमां गया. प्रातःकाळे भंडारीए भंडारमां चोरी थयेली जाणी, बीजी पण केटलीक वस्तुओ आधी पाछी करीने पळी पोकार करी कोटवाळने तिरस्कार साथे भंडारमां चोरी थयानुं कहुं. ते वातनी राजाने खबर थइ एटले तेणे भंडारीने बोलावीने कहुं के, ‘ कोशमांथी शुं शुं गयुं छे ? ’ भंडारीए कहुं के, ‘ रत्ननी दश पेटीओ गइ छे. ’ पळी राजाए मंत्री सामुं जोइ पेलो श्रीकांतने बोलाव्यो अने पूछ्युं के, ‘ रात्रे तें शुं चोर्युं छे ? ’ ते पूछतांज श्रीकांते जायं के, ‘ रात्रे जे बे जण मळ्या हता तेज आ छे. ’ तेथी तेणे कहुं के, ‘ स्वामिन् ! तमे शुं भूली गया, तमारा देखतांज हुं मारी आजीविका माटे एक पेटी लइने जतो हतो. ’ श्रेणिक राजाए पूछ्युं के, ‘ अरे चोर ! तुं मारी पासे पण साचुं बोलतां केम भय पामतो नथी ? ’ श्रीकांत बोल्या के—“ महा-राज ! प्राज्ञ पुरुषोए प्रमादथी पण असत्य न बोलवुं जोइए, केमके असत्य बोलवाथी प्रचंड पवनवडे वृद्धनी जेम कल्याण (सुकृत) नो भंग थइ जाय

छे. वळी तमे क्रोध पामो तो आलोकमां एक भवना सुखनो नाश करो, पण जो सत्य व्रतनो भंग करुं तो अनंत भवमां मने दुःख प्राप्त थाय.” आ प्रमाणेनां तेनां वचनो सांभळी राजा श्रेणिके तेने शिचा दीधी के, ‘ जेवुं आ बीजुं व्रत पाळे छे, तेवी रीते बीजां व्रत पण पाळ. ’ श्रीकांति ते स्वीकार्युं, एटले राजाए ते जुना भंडारीने रजा आपीने ते पदवी उपर श्रीकांतने राख्यो. अनुक्रमे ते त्रिशलानंदन (महावीर स्वामी) ना शासननो श्रावक थयो.

आ प्रमाणे श्रीकांत चोरे जिनदास श्रावकना वाक्यथी दृढतावडे सत्यवचनरूप बीजुं व्रत लीधुं तेवुं पाळ्युं तो तेथी आलोकमांज इष्ट फळ प्राप्त कर्युं, तेथी भव्य प्राणीओए जरूर सत्यव्रत ग्रहण करवुं.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादवृत्तौ
सत्यवचनविषये षट्सप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७६ ॥

व्याख्यान ७७ मुं.

हवे ए बीजा व्रतना पांच अतिचार कहे छे.

एतद्व्रतप्रपन्नस्य, त्याज्यं मिथ्योपदेशनम् ।

अभ्याख्यानमनालोच्य, व्याचख्यं नैव कस्यचित् ॥ १ ॥

व्याख्या.

ए बीजुं व्रत जे असत्य न बोलवुं ते जेणे अंगीकार कर्युं होय तेवा पुरुषे मिथ्या उपदेशनो त्याग करवो, एटले असत् उपदेशने छोडी देवो, अर्थात् कोईने पीडा थाय तेवुं वचन न कहेवुं, एवां वचनने असत्यज समजवुं, जेमके, ‘आ गधेडा अने उंट उपर वधारे भार नाखो’ ‘आ चोरने मारी नाखो’ एवां वचनो न कहेवां. सत्य शब्दनो अर्थ व्युत्पत्तिथी एवो थाय छे के ‘सद्भ्यो हितं सत्यं’ एटले जे उत्तम पुरुषने हितकारी ते सत्य. तेथी बीजानी हिंसा करवारूप वाक्य सत्य होय तोपण ते अहितकारी होवाथी असत्य समजवुं. तेने माटे कशुं छे के,

न सत्यमपि भाषेत । परपीडाकरं वचः ॥

लोकेपि श्रूयते यस्मात् । कौशिको नरकं गतः ॥

“ બીજાને પીડા થાય તેવું વચન સત્ય હોય તોપણ બોલવું નહીં. તે વિષે લોકમાં એમ સંભળાય છે કે, કૌશિક નામનો તપાસ તેવું વચન બોલવાથી નરકે ગયો હતો. ” તેની કથા નીચે પ્રમાણે:—

કૌશિક તાપસની કથા.

કૌશિક નામનો એક તપાસ લોકમાં સત્યવાદી તરીકે પ્રખ્યાત થઈ ફરતો હતો. એક વખતે એવું બન્યું કે કેટલાક ચોર કોઈ ગામને હુંટી તે તપાસની પાસે થઈને વનમાં નાશી ગયા. તે ચોરોની પછવાડે રત્નકો પગીરે પગીરે ત્યાં આવ્યા. તેમણે કૌશિક મુનિને જોઈને પૂછ્યું કે, ‘ મુનિરાજ ! તમે સત્યવાદી છો, માટે સત્ય કહો, ચોર કયે માર્ગે ગયા ? ’ તપાસે વિચાર્યું કે, “ જે સાચું પૂછે તેને અસત્ય કહેવાથી મોટું પાપ લાગે છે અને તેવું પાપ એક હરણી^૧ પણ માથે લીધું નહતું. ” આવું વિચારી તે તપાસે ચોર લોકોનું સ્થાન બતાવ્યું. દટલે તેઓએ ત્યાં જઈ ચોરોને મારી નાખ્યા. તે પાપથી કૌશિક મુનિ નરકે ગયો.

‘ વઠી એક એવી વાર્તા પણ છે કે, એક જ્ઞાની મુનિ વનમાં તપસ્યા કરતા હતા. ત્યાં એક વખતે પારધિના ત્રાસથી મૃગલા નાશી તેની પાસે થઈને વનમાં ચાલ્યા ગયા. પારધિએ આવી તેમને પૂછ્યું કે, ‘ અહિંથી મૃગ ક્યાં ગયા ? ’ દયાલુ મુનિએ વિચારીને કહ્યું કે, ‘ જે જોવે તે બોલે નહિ, અને જે બોલે તે જોવે નહિ. ’ આ પ્રમાણે વારંવાર બોલતાં સાંભળી તે પારધિ વિચારવા લાગ્યો કે, ‘ આ તપાસ તો લોકવહિર્મુખ^૨ જણાય છે, માટે તેને પૂછવાથી શું વઠવાનું છે. ’ આમ કહી તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા અને મૃગલા બચી ગયા, તેથી મુનિ સ્વર્ગે ગયા.

આ પ્રમાણે પ્રમાદવડે પરને પીડાકારી વચન બોલવું તે પહેલો અતિચાર છે અથવા યુદ્ધને માટે અનેક પ્રકારના પ્રપંચ શિખડાવવા તે પણ પ્રથમ અતિચાર કહેવાય છે.

इति प्रथम अतिचार.

હવે બીજો અતિચાર કહે છે. વિચાર્યા વગર જૂઠું આઠ ચડાવવું અથવા અછતા દોષનું આરોપવું. જેમ કોઈને કહેવું કે, ‘ તું ચોર છે, તું વ્યભિચારી છે ’ તે બીજો અતિચાર છે. માટે આ પ્રમાણે કોઈને કહેવું નહીં. બીજા એમ પણ કહે છે કે, ‘ તદન યોદ્ધા આઠ ચડાવવું અથવા કોઈનું એકાંત રહસ્ય જનસમૂહમાં

उषाडुं करवुं. जेमके, कोई वृद्ध स्त्रीने कहेवुं के, 'तारो पति अन्य मुग्ध तरुणीमां आसक्त छे' एवं शिखवी कळह उन्पन्न करवो, अथवा कोई स्त्री पुरुषनुं रहस्य (एकांते गुप्तपणे थयेल बीना) हास्य रूपेज मात्र प्रगट करवुं, तीव्र संक्लेशपणे नही. ते विषे सूत्रमां पण कहुं छे के, जे सहसा अभिशाप (आळ) आपवुं ते बीजा व्रतमां निषिद्ध छे. ' आ प्रमाणे जाणतां छतां आचरे तेने व्रत भंग थाय अने जे अजाणे आचरे तेने अतिचार लागे. आ प्रमाणे बीजो अतिचार छे.

इति द्वितीय अतिचार.

शास्त्रमां कहुं छे के, "कोईने आळ आपवार्थी जीव गधेडो थाय छे, निंदा करवार्थी श्रान थाय छे, परस्त्री भोगवार्थी कृमि थाय छे अने मत्सर (द्वेषभाव) राखवार्थी कीडो थाय छे." वळी कहुं छे के—"जे दूषण तरफ दृष्टिज करे नहीं ते उत्तम, जे सांभळे जाणे पण प्रकाश न करे ते मध्यम, जे दूषण जोइने तेनीज पासे कहे ते अधम अने जे सर्व ठेकाणे प्रकाश कर्या करे ते अधमाधम." हवे विचार्या वगर कोईने आळ चढाववा उपर एक दृष्टांत कहे छे—

कोइ गाममां सुंदर नामे एक श्रेष्ठी रहेतो हतो. ते घणो दाता होवार्थी लोक-प्रिय थइ पडथो हतो. कहुं छे के, " जे दातार होय ते प्रजाने प्रिय थाय छे, कांई धनाढ्य प्रिय थतो नथी. लोको वरसादने चाहे छे, कांई समुद्रने चाहता नथी. " आवा दाता शेठनी मात्र एक ब्राह्मणी निंदा करती हती. ते कहेती के, ' जे गृहस्थो आवे छे ते आ शेठने धर्मी जाणी तेने घेर द्रव्यनी थापण मूके छे अने तेओ परदेशमां जइने मृत्यु पामे छे. तेनी दोलत शेठने रहे छे, तेथी शेठ घणो हर्ष पामे छे, माटे एनुं बधुं कपट छे. ' एक वखते कोइ कापडी ते शेठने घेर आव्यो. ते जुधावडे बहु पीडित हतो तेथी तेणे खावानुं माग्युं. ते समये शेठना घरमां कांई भोजन के पेय पदार्थ हता नहीं, तेथी दयाने लीधे शेठे कोइ आहीरनी स्त्रीने घेरथी छाश लावी आपी. ते पीतांज ते कापडी मरण पाम्यो. कारण के ते छाशनी दोणी माथापर राखी ढांक्या विना आहीरनी स्त्री कांइक जती हती, तेवामां एक सर्पने लइ आकाशे समळी उडती हती. ते सर्पना मुखमांथी भेर नीकळीने ते छाशमां पड्युं हतुं. हवे प्रभाते ए कापडीने मरेलो जाणी खुशी थइ सती ते ब्राह्मणी कहेवा लागी के, ' जुवो, आ दातारनुं चरित्र ! तेणे द्रव्यना लोभथी बीचारा कापडीने विष आपीने मारी नाख्यो.' ए समये ते कापडीना मरवार्थी जे पापरूप हत्या प्रगट थइ ते स्त्रीरूपे भमती

हती अने विचारती हती के, ' हूं कोने लागु पडूं, आ दाता तो अति शुद्ध मनवाळो छे, तेनो आमां कोई, दोष नथी. वळी सर्प तो पराधीन हतो अने तेने लइ जनारी समळी तो सर्पनो आहार करनारीज छे. तेमज आ आहीरनी स्त्री तो तदन अजाणी छे. हवे हूं कोने वळगुं ? आवुं विचारती फरती ते पेली निंदा करनारी ब्राह्मणीने लागु पडी; कारण के शेठने खोटुं आळ देवाथी खरी रीते तेज दोषवान् हती. हत्याना स्पर्शथी ते स्त्री तत्काळ श्याम, कुबडी अने कुष्ठ रोगिणी थइ गइ. सर्व तेनी निंदा करवा लाग्या. कहुं छे के, " माता पोताना बहाला बाळकनी विष्टा फुटेला घडानी ठीववडे ले छे, पण दुर्जन माणस तो पोताना कंठ, ताळ अने जिह्वावडे लोकोनी निंदा करवाने मिषे तेनी विष्टा ग्रहण करे छे, एथी दुर्जने तो माताने पण हरावी दीधी. " उपर कहेला ब्राह्मणीना दृष्टांतथी एटलुं समजवुं के, कोईनो पण अवर्णवाद लोकसमच्च बोलवो नहीं. तो पछी राजा, अमात्य, देव अने गुरुना अवर्णवाद विषे तो शुं कहेवुं. तेमां पण साधु मुनिराजना अवर्णवाद बोलवाथी भवांतरमां नीच गोत्रनी तथा कलंकनी प्राप्ति थाय छे. कहुं छे के, " पूर्व भवमां मुनिने आळ आपवाथी प्राणीने सीता सतीनी जेम कलंक प्राप्त थाय छे अने अनंत दुःख पामे छे. " तेनी कथा आ प्रमाणे छे—

वेगवतीनी कथा.

आ भरतचेत्रने विषे मिणालकुंड नामना नगरमां श्रीभूति नामे पुरोहित रहेतो हतो. तेने सरस्वती नामे स्त्री हती. तेओने वेगवती नामे एक पुत्री थइ हती. एक वखते ते गाममां कोई मुनि आव्या. ते उद्यानमां कायोत्सर्ग करीने रखा. लोको तेमने वांदवा अने पूजवा जवा लाग्या. ते जोइ खोटी हर्ष्या करनारी पुरोहितनी पुत्री वेगवती लोकोने कहेवा लागी के, ' अरे ! आ मुंडो तो पाखंडी छे, ब्राह्मणोने छोडीने तेने शा माटे पूजो छो ? आ साधु तो कोई रमणीनी साथे क्रीडा करतो मारा जोवामां आव्यो हतो. ' आ प्रमाणे तेणे साधुने खोटुं आळ दीधुं. ते सांभळी केटलाएक लोको ते मुनि पासे जतां अटकी गया. आ खबर मुनिने थया, एटले तेमना मनमां घणुं खोटुं लाग्युं. तेमणे चिंतव्युं के, ' मारा निमित्ते जिनशासननी हिलणा थवी न जोईए. ' आवुं धारी तेमणे अभिग्रह कर्यो के, ' ज्यांसुधी मारा उपरथी आ कलंक उतरे नहीं त्यांसुधी मारे आहार पाणी लेवां नहीं. ' आवी प्रतिज्ञा करीने तेओ कायोत्सर्गमां रखा. आवी

दृढ प्रतिज्ञाथी शासननी अधिष्ठायिका देवी तेमने सानिध्य थया. तत्काळ तेणे पुरोहितनी पुत्री वेगवतीने शरीरे तीव्र वेदना उत्पन्न करी. आथी वेगवतीने घखो पश्चात्ताप थयो; तेथी तेणे ते मुनिनी पासे जइ सर्व लोकोनी समस्त क्षमा मागी अने कष्टुं के, 'हे भगवन् ! में मात्सर्यथी आपनी उपर खोदुं आळ चडाव्युं छे, ते क्षमा करो.' एम कहीने ते चरणमां पडी. तेनो अंतरंग पश्चात्ताप जोइ शासनदेवीए तेने साजी करी. पछी ते धर्मदेशना सांभळी दिक्षा लइने सौधर्म देवलोकमां देवी थइ. त्यांथी च्यवीने ते जनकराजानी पुत्री सीता थइ. सीताना भवमां पूर्वे मुनिने मृषा आळ चडाववाना पापथी तेने कलंक प्राप्त थयुं. पेला मुनि तो कलंकमुक्त थइ लोकोमां अतिशय पूज्य थया.

आ प्रमाणे वेगवतीनी कथा सांभळीने सर्व भव्यप्राणीओए सर्वदा अवर्ण-वादनो त्याग करवो, अने बीजानो अवर्णवाद कोइ करे तो ते सांभळवो पण नहीं. ए प्रमाणे करवाथी प्राणी सर्व जननी प्रशंसानुं पात्र थइ सम्यक् प्रकारे सद्धर्मेने योग्य थाय छे.

इत्यद्विदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यवृत्तौ
परावर्णवादत्यागविषये सप्तसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७७ ॥

व्याख्यान ७८ मुं.

हवे मृषावादना वाकीना अतिचार कहे छे.

विश्वासेन स्थिता ये च, तेषां मंत्रप्रकाशनम् ।

अन्यस्मै भाषणं गुह्यं, कूटलेखश्च पंचमः ॥ १ ॥

व्याख्या.

जे मित्र स्त्री विगेरे पोताना विश्वास उपर रहेला होय तेमना गुप्त विचारने बीजानी पासे प्रगट करवा, जो के ते सत्य कहा होय छे तेथी अतिचार लागवो जोइए नहीं, तथापि तेमना गुप्त विचार जाहेर करवाथी लज्जाने लीधे तेओनुं मृत्यु विगेरे थवा संभव छे, तेथी ते परमार्थरूपे असत्य (मृषा) कहेवाय छे, माटे ए त्रीजो मृषावादनो अतिचार छे.

इति तृतीय अतिचार.

हवे चोथा अतिचारमां आकृति तथा चेष्टाथी कोइनुं गुह्य जाणी बीजाने कही देवुं. ते सत्य छतां असत्य छे एम जाणवुं. जेमके, ' अमुक माणस भेगा थइने राजानी विरुद्ध विचार करे छे ' आवुं कहेवाथी तेमने मोटी हानि थवानो संभव छे. अहिं कोइ शंका करे के, ' त्रीजा अने चोथा अतिचारमां शो भेद छे ? ' तेना उत्तरमां कहेवानुं के, ' त्रीजामां कोइनो गुप्त विचार के जे विश्वासथी पोताने कहेवामां आव्यो होय तेने जनसमूह आगळ खुल्लो करवो ते अने चोथामां आकृति तथा चेष्टा विगेरेथी कोइनुं गुह्य जाणी लइने तेने खुल्लुं करवुं ते. ' आ प्रमाणे त्रीजा अने चांथा अतिचारमां भेद रहेलो छे.

हवे कोइनो गुप्त विचार खुल्लो करवाथी जे दोष थाय छे ते कहे छे.

“ बुद्धिमान् पुरुषे कोइनुं गुह्य वाक्य प्रगट करवुं नहीं. ” जेम मर्म कहेवाथी एक वणिकने स्त्रीमरण संबंधी दुःख थयुं हतुं. ते कथा नीचे प्रमाणे छे—

पुण्यसारना कथा.

वर्णपुर नामना नगरमां पुण्यसार नामे श्रेष्ठी रहेतो हतो. एक वखते ते पोतानी स्त्रीनुं आणुं वाळवा सासराने घेर गयो. ते स्त्री कोइ बीजा पुरुष साथे रागी थयेली हती, तेथी जवाने आनाकानी करती हती. तथापि पुण्यसार शेठे तेने हठ करीने लीधी. मार्गमां ते वणिक तृषार्त्त थवाथी कोइ कुवा उपर पाणी भरवा गयो. ते कुवामांथी जळ खेंचतो हतो एवामां पछवाडे रहेली स्त्रीए तेने कुवामां नाखी दीधो, अने पोते पाछी पिताने घेर आवी. पिताए तरतमांज पाछी आववानुं कारण पूछ्युं, एटले तेणीए कहुं के, “ मार्गमां मारा पतिने चोरोए लुंटी लीधा अने तेने मार्या हशे के शुं थयुं हशे तेनी मने खबर नथी. हुं तो नाशीने अहिं आवी छुं. ” पछी ते स्त्री पितृगृहमां रही सती स्वेच्छाए वर्तवा लागी.

अहिं पुण्यसार कुवामां थोडुं जळ होवाथी उपरज रह्यो. तेने कोइ मुसा-फरोए खेंचीने बहार काढयो. ते फरीवार पाछो अशुरगृहे गयो. सर्व लोकोए मार्गनी वार्त्ता पूछी; त्यारे तेणे कहुं के, ‘ मने चोरोए लुंटी लीधो पण जीवतो मूकयो अने मारी स्त्री नाशीने अहिं आवती रही ते सारुं थयुं. ’ आ प्रमाणे तेणे पोतानी स्त्रीनुं गुह्य (मर्म) ढांकीने वार्त्ता कही, तेथी ते स्त्री तेनापर विशेष रागवाळी थइ. पछी तेने लइने ते वणिक घेर आव्यो. गाढ प्रेमी थयेला ते दंपतीने एक पुत्र थयो. अमुकमे पुत्र मोटो थयो. एक वखते पुण्यसार शेठ भोजन

કરતા હતા તેવામાં પ્રચંડ પથનનો વંટોળીઓ આવવાથી તેના માણામાં રજ પડવા માંડી, ત્યારે સ્ત્રીએ આવીને પોતાના વસ્ત્રનો છેડો આડો રાખ્યો. તે વસ્ત્રે પુણ્યસારને તેનું પૂર્વ ચરિત્ર યાદ આવ્યું, તેથી કાંઈક હાસ્ય થયું. પુત્રે એકાંતે જઈને પિતાને હાસ્યનું કારણ પૂછ્યું. પુત્રનો ઘણો આગ્રહ થવાથી પિતાએ તેની પાસે તેની માતાનું પૂર્વ ચરિત્ર કહી દીધું.

એક વસ્ત્રે પુણ્યસારના પુત્રની સ્ત્રી તેના પતિ આગળ પોતાની સ્ત્રીજાતિ માટે ગર્વ કરતી હતી, તે વસ્ત્રે પુત્રે પોતાની માતાનું ચરિત્ર તેની આગળ જણાવીને કહ્યું કે, તમારી સ્ત્રીજાતિને ધિઃકાર છે. નીતિમાં કહ્યું છે કે,

નિતંબિન્યઃ પતિં પુત્રં, પિતરં ભ્રાતરં ક્ષણાત્ ।

આરોપયંત્યકાર્યેપિ, દુષ્ટતાઃ પ્રાણસંશયે ॥

“ દુરાચારિણી સ્ત્રીઓ પતિ, પુત્ર, પિતા અને ભ્રાતાને પણ પ્રાણસંશયવાળા અકાર્યને વિષે જાગવારમાં નાહી દે છે. ” તેવી સ્ત્રીઓમાં કયો પુરુષ પ્રેમ બાંધે ? તે વિષે નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

વંચકત્વં નૃશંસત્ત્વં, ચંચલત્વં કુશીલતા ।

एते नैसर्गिका दोषा, यासां तासु रमेत कः ? ॥

“ વંચકતા, ક્રૂરતા, ચંચલતા અને કુશીલપણું એટલા તો જે સ્ત્રીજાતિમાં સ્વાભાવિક દોષ છે, તેવી સ્ત્રીઓ સાથે કોણ પ્રીતિ બાંધે ? ” આ બધું સાંભળી તે સ્ત્રી મૌન કરીને બેસી રહી. અન્યદા સાસુવહુને પરસ્પર કઠ્ઠા થયો. એટલે એક બીજાના મર્મની વાતો ઉઘાડી કરવા માંડી. તે પ્રસંગે વહુએ પોતાના પતિ પાસેથી સાંભળેલી વાત મહેણાના રૂપમાં કહી દીધી. તે સાંભળતાં જ સાસુના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, ‘ અહો ! મારા પતિએ આટલા વસ્ત્ર સુધી મારી ગુહ્ય વાત ગુપ્ત રાખી છેવટે આ વહુ આગળ પ્રગટ કરી, તેથી મારે હવે જીવીને શું કરવું ? ’ આવું ચિંતવી ગળાફાંસો બાંધી તે મૃત્યુ પામી. તે જોઈ પુણ્યસાર શેઠે પણ દેહત્યાગ કર્યો. તેઓ બનાવ જોઈ શ્રેષ્ઠીપુત્રને વૈરાગ્ય થયો, તેથી તે પોતાની સ્ત્રીને છોડી દઈને દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળ્યો.

ઉપરની કથા સાંભળી કોઈએ કોઈની ગુપ્ત વાત પ્રગટ કરવી નહીં. જેઓ બીજાના ગુહ્યને ઢાંકે છે તેઓ સ્વેચ્છા ધન્ય છે. તે ઉપર કપાસના છોડનું દૃષ્ટાંત કહેવાય છે. જેમ કપાસના છોડ જેવા પુત્રને તો કોઈ વિરલ માતાજી જાય છે કે

જેઓ ષોતાનું અંગ (કપાસ) કાઢીને ગુણવડે બીજાના ગુહ્યને ઢાંકી દે છે, ઇટલો સુતરવડે મનુષ્ય માત્રને વસ્ત્ર પૂરાં પાડી સર્વના દેહને ઢાંકે છે. લૌકિક-શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જે નરાધમો પરસ્પરના મર્મ ઉઘાડાં કરે છે, તેઓ ઉદરના અને રાફડાના સર્પની જેમ મૃત્યુને પામે છે.” તેની કથા આ પ્રમાણે છે—

બે સર્પની કથા.

પૃથ્વીપુર નામના નગરમાં સુંદર નામે રાજા હતો, તેને એકદા વક્રશિચ્છિત અશ્વ કોઈ અરણ્યમાં લઈ ગયો. જ્યારે અશ્વ થાકીને ઉભો રહ્યો ત્યારે તે રાજા અશ્વ ઉપરથી ઉતરી શ્રાંત થઈને એક વૃક્ષ નીચે સુઈ ગયો. તે વચ્ચે તેના ઉઘાડા રહેલા મુખમાં એક નાનો સર્પ પેસી ગયો. રાજા ત્યાંથી ઘેર આવ્યો, પરંતુ ઉદરમાં રહેલા સર્પની પીડાથી તે ઇટલો બધો કંટાળી ગયો કે, છેવટે કરવત કાઢવાને ગંગાતીર્થે જવા ચાલ્યો. તેની રાણી પણ સાથે ચાલી. માર્ગે જતાં શ્રમને લીધે રાજા એક વડના વૃક્ષ નીચે સુઈ ગયો. રાણી જાગતી રહી. તેવામાં વાયુમંદળ કરવાને માટે પેલો સર્પ ઉદરમાંથી મુખદ્વારા જરા બહાર નીકળ્યો, તેવામાં નજીક એક રાફડો હતો તેમાં રહેલા બીજા સર્પે તેને જોઈને કહ્યું કે, ‘ અરે પાપી ! આ રાજાના ઉદરમાંથી બહાર નીકળ, નહીં તો હું તારા નાશનો ઉપાય જાણું છું. તે એ છે કે, જો કડવી ચીમડીના મૂઝ કાંજીમાં વાટીને પીવે તો તારો નાશ થઈ જાય. પણ શું કરું કે અહીં કોઈ નથી કે જેની આગળ હું તે નિવેદન કરું ? ’ તે સાંભળી પેલો ઉદરનો સર્પ બોલ્યો—‘ હું પણ ઉષ્ણ કરેલા તેલને તારા બીલમાં રેડવાવડે તારા નાશનો અને તારા બીલમાં રહેલા નિધાનને મેઢવવાનો ઉપાય જાણું છું, પણ કોઈ અહીં નથી કે જેને તે ઉપાય કહું કે જે તે ઉપાયથી તને મારીને તારી નીચે રહેલો દ્રવ્યનો નિધિ મેઢવે. ’

આ પ્રમાણે તે બંનેના પરસ્પરના મર્મને ઉઘાડનારાં વચનો રાજાની પાસે જાગ્રતપણે સુતેલી રાણીએ સાંભળી લીધાં. પછી તે પ્રમાણે ઉપાય કરવાથી રાજા નિરોગી થયો અને પેલા રાફડાના સર્પને મારી દ્રવ્યનિધિ પણ તેમણે સ્વાધીન કરી લીધો. આ દૃષ્ટાંત જાણીને કોઈ પણ પ્રાણીએ પરસ્પરના મર્મ (ગુહ્ય) પ્રકાશ કરવાં નહીં. જે પારકા મર્મ પ્રગટ ન કરે તેનેજ સ્વરો વ્રતધારી સમજવો.

હવે પાંચમો અતિચાર કહે છે:—બીજાની મુદ્રા (સીલ) વડે અથવા તેની જેવા અક્ષરો કાઢવાવડે છોટો લેખ બનાવવો તે કૂટલેખ નામનો પાંચમો અતિચાર કહેવાય છે. જેમ કુશાલની અપર માતાએ રાજાના પત્ર (લેખ) રૂપે

પુત્ર ઉપર કૂટલેખ લખ્યો; અર્થાત્ પત્રમાં એક વિંદુ વધારી દીધું, જેથી કુળાલને નેત્રવિનાશરૂપ મહાન્ અનર્થ પ્રાપ્ત થયો હતો.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, આ કૂટલેખરૂપ અતિચાર છે તે તો મહા અનર્થ-કારી હોવાથી તેમજ પ્રગટપણે અસત્ય રૂપ હોવાથી તેને તો સ્થૂલ મૃષાવાદમાં ગણવો જોઈએ, તેને અતિચારમાં કેમ ગણાય ? અને તે પ્રમાણે કરવાથી વ્રત-ભંગ થયેલો કેમ ન ગણાય ? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, કોઈ મુઘ્ધ માણસ અસત્ય બોલવાના પચ્ચસ્વાણ લે અને તે એમ સમજે કે, મેં તો અસત્ય બોલવાના પચ્ચસ્વાણ લીધા છે, કાંઈ લખવાના લીધા નથી, તો જે કૂટલેખ લખવો તેમાં શો દોષ છે ? આવું ધારી તે વ્રતની સાપેક્ષતા જાઝવી રાખે તેથી બીજા વ્રતમાં આ કૂટલેખ અતિચારરૂપે કહ્યો છે. અથવા અનામોગથી એટલે અજાણપણા વિગેરેથી પણ તે અતિચાર ગણાય છે. આ પ્રમાણે તે પાંચમો અતિચાર છે.

इति पंचम अतिचार.

આ પાંચે અતિચાર નિશ્ચય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે તે બીજા વ્રતમાં મલીનતાને આપનારા છે. તેથી તેનો ત્યાગ કરી જૈનધર્મના વ્રતધારીઓએ સત્યતાનો ગુણ વિશુદ્ધપણે ગ્રહણ કરવો.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादवृत्तौ
मृषावादातिचारविषये अष्टसप्ततितमः प्रबंधः ॥ ७८ ॥

વ્યાખ્યાન ૭૮ મું.

હવે સત્યવાદીની સ્તુતિ કરે છે.

सर्वेषां धर्मकर्माणा—माद्यं सत्यमुदीरितम् ।

तद्विना गदितो धर्मः, कुतीर्थिकैर्निरर्थकः ॥१॥

વ્યાખ્યા.

“ સર્વ ધર્મકાર્યોમાં સત્યગુણ મુખ્ય રહેલો છે. તે સત્ય વિના કુતીર્થી- (મિથ્યાત્વી) ઓએ ધર્મ કહેલો હોવાથી તે ધર્મ નિરર્થક સમજવો. ” શાસ્ત્રમાં જે ધર્મનાં કાર્ય તપ, જપ, જ્ઞાન અને દર્શન વિગેરે કહ્યાં છે તેઓમાં શ્રીવીતરાગ

પ્રભુએ સત્યને મુખ્ય કહેલ છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહેવાય છે કે, કોઈ શ્રાવકનો પુત્ર ધર્મરહિત હતો. પિતાએ તેને બઠાત્કારે ગુરુની પાસે લાવીને બેસાડ્યો. ધૂર્તપણાથી તેણે ગુરુએ કહેલા દ્વાદશ વ્રતના નિયમો જાણે પ્રતિબોધ પામ્યો હોય તેમ આદરથી સ્વીકાર્યા. નિયમ વિષે દૃઢતા થવાને ગુરુએ તેની પ્રશંસા કરી એટલે તે બોલ્યો—‘ આ વધા વ્રતોમાં બીજું સત્ય બોલવારૂપ જે વ્રત છે તે મારે છુદું છે, કારણ કે તે મુશ્કેલ હોવાથી ગૃહસ્થથી પાઠી શકાય નહીં. ’ આ પ્રમાણે બોલવામાં તેનો આશય એવો હતો કે, ‘ મેં અત્યાર સુધી જે નિયમ ગ્રહણ કર્યા છે, તે વધુ હું અસત્ય બોલ્યો છું. ’ આવો તેનો આશય જાણી ગુરુએ અને તેના પિતા વિગેરે ‘ આ ધર્મને અયોગ્ય છે ’ એમ જાણી તેની ઉપેક્ષા કરી.

સત્ય વિનાજ કુતીર્થીઓએ કહેલો ધર્મ નિરર્થક છે. જેને માટે કહ્યું છે કે, “ ચાર્વાક, કૌલિક, બ્રાહ્મણ, બૌદ્ધ, અને વૈષ્ણવોએ અસત્યવડેજ પરાક્રમ કરી આ જગતને ઘણી વિડંબના કરી છે. ” વળી “ અલ્પ એવા મૃષાવાદથી પણ રૌરવાદિ નરકમાં પડાય છે તો જૈનવાણીને અન્યથા કહેવાથી તો કહો કેવી માઠી ગતિ થાય ? ” પરંતુ “ તેવા પાપી નાસ્તિકોના મુખોદર નગરની શ્વાલ જેવા છે કે જેમાંથી કાદવવાળા દુર્ગંધી જલના જેવીજ વાણીઓ નિકળે છે. ” અને “ ચારિત્રનું મૂલ્ય જે સત્ય તેને વડે છે, તેઓ પોતાના ચરણની રજથી આ પૃથ્વીને પવિત્ર કરે છે. ” આ વિષે હંસરાજાની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

હંસરાજાની કથા.

રાજપુરીમાં હંસ નામે એક રાજા હતો. એક વખતે તે ઉપવનની શોભા જોવાને માટે નગર બહાર ગયો. ત્યાં વનમાં એક મુનિ તેના જોવામાં આવ્યા. રાજા તેની પાસે બેઠો એટલે મુનિએ આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી.

સત્યં જસસ્ત મૂલં । સત્યં વિસાસકારણં પરમં ।

સત્યં સમ્ગદારં । સત્યં સિદ્ધિસોપાણં ॥

“ સત્ય યશનું મૂલ્ય છે, સત્ય વિશ્વાસનું કારણ છે, સત્ય સ્વર્ગનું દ્વાર છે અને સત્ય સિદ્ધિનું સોપાન (પગથિયું) છે. ” વળી “ જેઓ અસત્ય બોલે છે તેઓ ભવાંતરે દુર્ગંધી મુખવાળા, અનિષ્ટ વચનના બોલનારા, કઠોર ભાષી, બોબડા અને મુંગા થાય છે. આ સર્વ અસત્ય વચનના પરિણામ છે. ” આવી ધર્મદેશના સંભળી હંસરાજાએ સત્યવ્રત ગ્રહણ કર્યું.

એક વખતે હંસરાજા અલ્પ પરિવાર લઈ રત્નશિખરગિરિ ઉપર ચૈત્રી મહો-

ત્સવના પ્રસંગે શ્રી આદીશ્વર પ્રભુને નમવા ગયો. અર્ધ માર્ગે આવતાં કોઈ સેવકે ત્વરાથી આવીને કહ્યું કે—“ હે દેવ ! તમે યાત્રા કરવા ચાલ્યા કે તરત સીમા-હાના રાજાએ આવી બઠાત્કારે તમારા નગરને કબજે કર્યું છે, તેથી આપને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો. ” પાસે રહેલા સુભટોએ પણ રાજાને વિજ્ઞાપિત કરી કે, ‘ સ્વામી ! આપણે પાછા જઈએ. ’ રાજાએ કહ્યું કે, ‘ પ્રાણીને પૂર્વ કર્મના વશથી સંપત્તિ અને વિપત્તિની પ્રાપ્તિ થયાજ કરે છે, તેથી જેઓ સંપત્તિમાં હર્ષ અને વિપત્તિમાં શ્વેદને વિસ્તારે છે તેઓ સ્વરેખરા મૂઢ છે. આ અવસરે સદ્ભાગ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા જિનયાત્રામહોત્સવને તજી દઈને ભાગ્યથી લભ્ય એવા રાજ્યને માટે દોડવું તે યુક્ત નથી. ’ વઢી કહ્યું છે કે—

ધનેન હીનોપિ ધની મનુષ્યો, યસ્યાસિત સમ્યક્ત્ત્વધનં મહાર્થ્યં ।

ધનં ભવેદેકભવે સુખાર્થં, ભવે ભવેઽનંતસુખી સુદૃષ્ટિ ॥૧॥

“ જેની પાસે સમકિતરૂપ અમૂલ્ય ધન છે, તેને ધનહીન છતાં ધનવાન સમ-જવો, કેમકે ધન તો એક ભવમાંજ સુખદાયક છે અને સમકિત તો ભવોર્ભવમાં અનંત સુખદાયક છે. ” આ પ્રમાણે કહી રાજા પાછો ન વઢતાં આગલ ચાલ્યો; પરંતુ શત્રુ આવ્યાના સ્વર સાંભળી એક છત્રધારક સિવાય બીજો સર્વ પરિવાર પોતપોતાના ઘરની સંભાલ લેવાને પાછો વઢી ગયો. રાજા પોતાના અલંકારોને ગોપવીને છત્રધારકના વસ્ત્રો પહેરી આગલ ચાલ્યો. ત્યાં કોઈ એક મૃગ રાજાના દેખતાં સત્ત્વર દોડતો લતાકુજમાં પેશી ગયો. તેની પછવાડે તરતજ ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચઢાવેલો કોઈ ભિલ્લ આવ્યો. તેણે રાજાને પૂછ્યું, ‘ અરે ! મૃગ કહી બાણ ગયો તે કહે. ’ તે સાંભળી રાજાએ મનમાં ચિંતવ્યું કે, “ જે પ્રાણીઓને અહિત હોય તે સત્ય હોય તોપણ કહેવું નહીં અને તેવો પ્રસંગ આવે તો સુબુદ્ધિ પુરુષોએ તે પૂછનારને બુદ્ધિના પ્રપંચથી સમજાવવો. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી રાજા બોલ્યો કે ‘ અરે ભાઈ ! હું માર્ગભ્રષ્ટ થયો છું. ’ કિરાતે ફરીવાર પૂછ્યું, ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, ‘ હું હંસ છું. ’ આ પ્રમાણે રાજાનાં વચન સાંભળી તે ભિલ્લ ક્રોધથી બોલ્યો કે, ‘ અરે વિકલ ! આવો વિપરીત ઉત્તર કેમ આપે છે ? ’ ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે, ‘ હવે તમે મને જે માર્ગ બતાવશો, તે માર્ગે હું જઈશ. ’ આ પ્રમાણે વિરુદ્ધ વચનો સાંભળી તે ભિલ્લ તેને ગાંડો માની નિરાશ થઈને પાછો ચાલ્યો ગયો.

ત્યાંથી રાજા આગલ ચાલ્યો, તેવામાં એક સાધુ તેના જોવામાં આવ્યા. તેને નમસ્કાર કરી આગલ જતાં હાથમાં શસ્ત્ર ધારણ કરનાર બે ભિલ્લ રાજાને સામા મઢ્યા. તેઓએ રાજાને કહ્યું કે—“ અરે પાંથ ! અમારા સ્વામી ચોરી કરવા જતા

हता, त्यां वचमां एक साधु सामो मळ्यो; तेथी अपशुकन थया जाणी अमारा स्वामी पाछा वळ्या, अने अमने ते मुनिने मारवा माटे मोकल्या छे, तो ते साधु तारा जोवामां आव्यो होय तो बताव. ” राजा ते वखते असत्य पण सत्य जेवुं छे एम मानीने बोल्यो के-‘ ते साधु डाबे मार्गे जाय छे पण तमने मळशे नहीं, कारण के ते वायुनी जेम प्रतिबंध रहित छे. ’ आवो उत्तर सांभळी ते बंने पाछा चाल्या गया. पछी राजा सुकां पांदडां विगेरेनो आहार करीने रात्रे सुवा माटे तैयारी करतो हतो तेवामां कांईक कोळाहळ तेना सांभळवामां आव्यो. तेमां तेणे एवो शब्द सांभळ्यो के, ‘ आपणे व्रीजे दिवसे संघने लुंटीशुं. ’ ते सांभळी राजा चिंतातुर थयो. क्षणवार थई तेवामां तो केटलाएक सुभटोए आवीने पूछ्युं के, ‘ अरे ! तें क्यांई चोरने जोया ? अमे गोधिपूरना राजाना सेवको छीए अने ते राजाए संघनी रक्षा करवाने माटे अमने मोकल्या छे. ’ ते सांभळी राजाए चिंतव्युं के, ‘ जो हुं चोरोने बतावीश तो आ राजपुरुषो अवश्य तेओने मारी नाखशे अने नहीं बतावुं तो ते चोर लोको संघने लुंटी लेशे. हवे अहिं मारे शुं बोलवुं युक्त छे. ’ पछी जरा विचारीने राजा बोल्यो के, ‘ में चोरने जोया नथी पण तमारे कोई ठेकाणे शोधी लेवा, अथवा तेमने शोधवानी शी जरूर छे ? तमे संघनी साथे रहीने तेनी रक्षा करो. ’ आवो उत्तर सांभळी तेओ चाल्या गया. तेमना गया पछी सुभटो साथे थयेली वातने सांभळनारा ते चोरो राजा पास आवीने कहेवा लाग्या के, ‘ अरे भद्र ! तें अमारा प्राण वचाव्या, तेथी हवे अमे चोरी के हिंसा नहीं करीए. तेनो लाभ तने प्राप्त थाओ. ’ आ प्रमाणे कही ते चोर पोताने स्थानके चाल्या गया.

त्यांथी राजा आगळ चाल्यो. तेवामां केटलाएक घोडेस्वारोए आवीने पूछ्युं के, ‘ अरे पांथ ! अमारा शत्रु हंसराजाने तें कोई ठेकाणे जोयो छे ? ए अमारो कटो शत्रु छे तेथी अमारे तेनो विनाश करवो छे. ’ राजा हंस असत्यना भयथी बोल्यो के-‘ हुं पोतेज हंस लुं. ’ आ सांभळी तेओए क्रोधथी राजाना मस्तक उपर खड्गनो प्रहार कर्यो, परंतु तेज वखत खड्गना सेंकडो कटका थइ गया अने राजानी उपर पुष्पवृष्टि थई. तत्काळ एक यक्ष प्रत्यक्ष थइने बोल्यो के-‘ हे सत्यवादी राजा ! तमे चिरकाळ जय पामो. हे नृप ! तमने आज्ञेज जिनयात्रा करावुं, माटे तमे आ विमानने अलंकृत करो. ’ यक्षनां आवां वचन सांभळी हंसराजा विमानमां बेठो, अने जिनेश्वरनी यात्रा पूजा करी. यक्षना सानिध्यथी शत्रुने जीती राज्य भोगवी अनुक्रमे दीक्षा लईने स्वर्गे गयो.

(૮૨) શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ ભાષાન્તરભાગ ૨ જો. સ્તંભ ૬ ઢો.

“હંસ એવા નામ માત્રને ધારણ કરવાથી પત્ની પણ જલાશયમાં સુખી થાય છે, તો જે હંસરાજ એવા નામને ધારણ કરે તે સ્વરેસ્વર સ્વર્ગમાં રહેલી અપ્સરાના સુખને પામે તેમાં શું આશ્ચર્ય ! ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादवृत्तौ

सत्यविषये एकोनाशीतितमः प्रबंधः ॥ ७६ ॥

व्याख्यान ૮૦ મું.

હવે ત્રીજા વ્રતની વ્યાખ્યા કરે છે.

તદાથં સ્વામિનાદત્તં, જીવાદત્તં તથાપરમ્ ।

તૃતીયં તુ જિનાદત્તં, ગુર્વદત્તં તુરીયકમ્ ॥ ૧ ॥

સૂક્ષ્મબાદરભેદાભ્યા—માઘાદત્તં દ્વિધા મતમ્ ।

સૂક્ષ્મે હિ યતના કાર્યા, શ્રાઢ્ઢં સ્થૂલં ચ સંત્યજેત્ ॥૨॥

વ્યાખ્યા.

‘ અદત્તાદાન (ચોરી) ચાર પ્રકારે છે. પ્રથમ સ્વામીનું અદત્ત, બીજું જીવનું અદત્ત, ત્રીજું શ્રીતીર્થકરનું અદત્ત અને ચોથું ગુરુનું અદત્ત. તે ચાર ભેદમાં પહેલું જે સ્વામી અદત્ત છે તે સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા બે ભેદવાળું છે. શ્રાવકે સૂક્ષ્માદત્ત વિષે યતના કરવી અને સ્થૂલાદત્તનો ત્યાગ કરવો. ’ જે સુવર્ણ નાણું વિગેરે તેના સ્વામીએ ન આપ્યું હોય છતાં લેવું તે પહેલું સ્વામીઅદત્ત જાણવું. જે ફલ, ફુલ, પત્ર વિગેરે પોતાની માલેકીનું છે તેને છેદવું તે જીવાદત્ત છે; કારણ કે તે સચિત્ત (જીવ યુક્ત) હોવાથી તેના જીવોએ કાંઈ પોતાના પ્રાણ તેને આપ્યા નથી, માટે તે અદત્ત છે. ગૃહસ્થે આપ્યો આધાકર્મી આહાર જો મુનિ ગ્રહણ કરે તો તે તીર્થકરની આજ્ઞા રહિત છે તેથી તે ત્રીજું તીર્થકરાદત્ત કહેવાય છે. એવી રીતે શ્રાવકને અનંતકાય અમર્યાદિક પદાર્થો જે છે તે સ્વાતાં તીર્થકરઅદત્ત લાગે છે; અને જે સર્વ દોષથી રહિત હોય પણ ગુરુની આજ્ઞા વિના લેવાય કે વપરાય તે ચોથું ગુર્વદત્ત કહેવાય છે.

અહીં તો પ્રથમના સ્વામ્યદત્તનો અધિકાર છે. તેના સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા

बे भेद कक्षा छे. तेमां सूक्ष्म एटले स्वामीनी आज्ञा वगर जे कांई तृण के इंट जेवी वस्तु ग्रहण करवी ते अने बादर एटले जे लेवाथी लोकमां चोर कहेवाय ते, ते स्थूल पण कहेवाय छे. चोरीनी बुद्धिथी जे क्षेत्र तथा खळा विगेरेमांथी अल्प पण लेवुं, ते पण स्थूल अदत्तमां गणाय छे. ए रीते पहेला स्वामीअ-दत्तना बे भेद छे. तेमां श्रावकने सूक्ष्ममां यतना करवी अने स्थूलथी तदन निवृत्ति करवी. ए भावार्थ जाणवो.

हवे ते व्रतनुं फळ कहे छे—चोरी करवी ते वध करवाथी पण अधिक छे, कारण के वधवडे तो ते एकज मरे छे अने चोरीवडे धन हरवाथी तो बधुं कुटुंब क्षुधार्त्त थई मरी जाय छे. चोरीना कर्मने छोडनारो रोहिणीयो चोर देव-संपत्तिने पाम्यो हतो, तेथी प्राणान्ते पण विवेकीए परधन चोरवुं नहीं. आ वार्त्तानो संबंध नीचे प्रमाणे छे—

रोहिणीया चोरनी कथा.

वैभार पर्वतनी गुहामां लोहखुर नामे एक चोर रहेतो हतो. तेणे एक वखते पोताना पुत्र रोहिण्ये चोरने शिखामण आपी के, 'तारे कदि पण श्री वीरनी वाणी सांभळवी नहीं.' अन्यदा रोहिण्ये राजगृही नगरीमां चोरी करवा गयो. चोरी करीने पोताना स्थान तरफ जतो हतो त्यां मार्गमां श्रीवीर-प्रभुनुं समवसरण तेना जोवामां आव्युं. ते वखते 'वीरनी वाणी सांभळवी नहीं' एवी पोताना पितानी आज्ञानो भंग न थाय एटला माटे ते कानमां आंगळी राखीने चाल्यो. तेम चालतां तेने पगमां कांटो वाग्यो. ते कांटो काढ्या सिवाय चाली शकाय तेम न होवाथी तेणे कांटो काढवा एक हाथ नीचे कर्यो, ते वखते भगवंतनी आ प्रमाणेनी वाणी तेना सांभळवामां आवी.

अनिमिसनयणा मणकझझसाहणा पुष्पदामअङ्गिलाणा ।

चउरंगुलेण भूमि न च्छिविति सुरा जिणा विति ॥

“जेना नेत्रमां निमेष (मटका) थाय नहीं, जे मननी इच्छा प्रमाणे करी शके, जेनी पुष्पमाळा करमाय नहीं, अने जे पृथ्वीथी चार आंगुळ उंचा रहे, ते देवता कहेवाय—एम श्री जिनेश्वर कहे छे.” आ प्रमाणे सांभळी तेणे चितव्युं के, 'अरे धिकार, में आ वीरनी वाणी सांभळी !' एम चितवतो ते आंगळ चाल्यो. तेवामां चोतरफ फरता राजपुरुषो ते रोहिण्येने पकडीने राजा पासे लइ गया. राजाए तेनो वध करवानी आज्ञा करी, एटले अभयकुमार मंत्री

બોલ્યા-‘ સ્વામિન્ ! એને બધી હકીકત પૂછ્યા સિવાય, મુદા માલ વિના, તેમજ તેની કબુલત વિના તેને કેમ મારી શકાય ? ’ રાજાએ કહ્યું કે, ‘ ત્યારે તેને પૂછો. ’
 ઇટલે રોહિણીઓ બોલ્યો કે-“ હું શાલિપુરનો નિવાસી દુર્ગચંદ્ર નામે કુટુંબી (કણવી) છું. આજે કાર્યપ્રસંગે રાજગૃહીમાં આવ્યો હતો. બહાર નીકળતી વસ્તે દરવાજા બંધ હતા તેથી ભય પામી કીલ્લો ઉલ્લંઘીને હું મારે ગામે જતો હતો, તેવામાં પૂરરક્તકોએ મને પકડ્યો છે, માટે હું ચોર નથી. ” આ પ્રમાણે તેણે કહ્યું, તથાપિ તેને કારાગૃહમાં પૂર્યો અને તેની તપાસ કરવાને શાક્તીગામે માણસ મોકલ્યું. ત્યાં રોહિણીઆએ પ્રથમથી ગોઠવણ કરી રાखेलી હોવાથી તે ગામના માણસોએ રોહિણીઆના કહેવા પ્રમાણેજ કહ્યું. પછી તેની મુખજુબાન કબુલાત કરાવવા માટે અમયકુમાર તેને મદિરાપાન કરાવી વેશુદ્ધ કરીને પોતાના મહેલમાં લઈ ગયા. ત્યાં દોગંદુક દેવની જેમ અપ્સરા જેવી રમણીઓથી વીંટાયલા પલંગમાં તેને શયન કરાવ્યું અને ચીનાઈ વસ્ત્રોનો પોશાક પહેરાવ્યો. પછી જ્યારે તેનો કેફ ઊતરી ગયો ત્યારે ચારેતરફ દિવ્યસમૃદ્ધિ જોડીને તે વિસ્મય પામી ગયો. તે સમયે અમયની આજ્ઞાથી ત્યાં રહેલા પુરુષો ‘ જય પામો, આનંદ પામો. ’ એવા માંગલ્ય વચન ઉચ્ચારવા લાગ્યા, અને કહેવા લાગ્યા કે, ‘ હે દેવ ! તમે આ વિમાનમાં સ્વામીપણે ઊત્પન્ન થયા છો, અમે તમારા સેવકો છીએ, આ અપ્સરાઓ તમારી પત્નીઓ છે; તેમની સાથે આનંદથી ક્રીડા કરો અને તમારા પુણ્યયોગે મળેલી આ સર્વ સંપત્તિ ભોગવો. ’ આ પ્રમાણે કહીને તેઓ તેની આગળ સંગીત કરવા લાગ્યા. તેવામાં એક સુવર્ણની છડીવાળા દ્વારપાળે આવીને કહ્યું કે, ‘ હે દેવ ! તમારે પ્રથમ અહીં સ્વર્ગની સ્થિતિ વિષે સર્વ માહિતી મેળવવી. પ્રથમ તો જે અહિં દેવ નવો ઊત્પન્ન થાય છે તે પોતાના પૂર્વ ભવના કરેલા પુણ્ય પાપને જણાવે છે, માટે તે આપ જણાવો. ’ છડીદારનાં આવાં વચન સાંભળી તેણે વિચાર્યું કે, ‘ હું લોહચુરનો પુત્ર રોહિણેય છું, હું મૃત્યુ પામ્યો નથી, આ સર્વ કપટજાળ રચેલ જણાય છે. ’ આ પ્રમાણે વિચારી પ્રથમ સાંભળેલી વીર ભગવંતે કહેલી ગાથાનો અર્થ ચિંતવ્યો કે, ‘ જેના ચરણ પૃથ્વી ઉપર અડતા હોય, જેના શરીર પર પસીનો તથા મેલ થતો હોય, અને જેનાં નેત્ર દેવાતાં ઉઘડતાં હોય તે દેવતા હોય નહીં; માટે જરૂર આ કોઈ દેવ નથી અને હું પણ દેવ નથી. ’ આ પ્રમાણે ધ્યાન કરીને તે બોલ્યો કે, ‘ મેં પૂર્વ જન્મમાં સાત જેત્રોમાં ધન વાપર્યું હતું, કોઈવાર ચોરી વિગેરે અપકૃત્યો કર્યા નહોતા, અને દાનાદિ ધર્મ આચર્યો હતો, તેથી મને આવું સ્વર્ગસુખ પ્રાપ્ત થયું છે. ’ આ પ્રમાણેનો ઉત્તર સાંભળી

अभयकुमारे विचार्युं के, ' जे आवा दंभथी पण वंचित थयो नहीं ते छोडी मूकवाने योइय छे. ' पछी तेणे राजानी आज्ञावडे तेने छोडी मूकयो.

पछी रौहिण्ये चोरे चिंतव्युं के, ' मने धिकार छे, के जे हुं पितानी मिथ्या आज्ञाथी आटला वखत सुधी ठगायो. में इच्छावगर पण श्रीवीरप्रभुनुं एक वाक्य सांभळ्युं हतुं तो तेथी मने आज भवमां प्रत्यक्ष गुण थयो अने एवोज परभवे पण थशे. माटे हवे तो प्रभुए कहेला धर्मने सारी रीते सांभळी हुं मारा जन्मने सफल करूं. ' कह्युं छे के,

न देवं नादेवं न गुरुमकलंकं न कुगुरुं ।

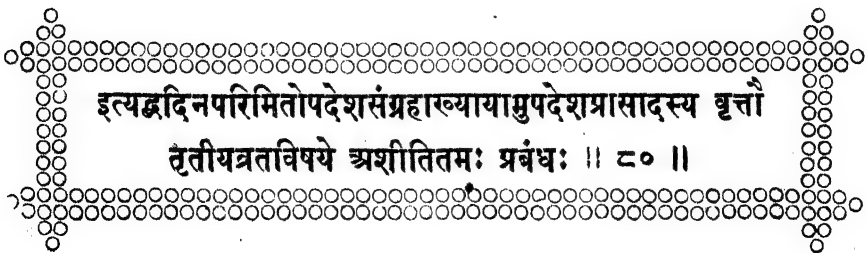
न धर्मं नाधर्मं न गुणपरिणद्धं न विगुणं ॥

न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निपुणं ।

विलोकंते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥ १ ॥

‘ जे लोको श्रीजिनवचनरूप नेत्रथी रहित छे, तेओ देव के कुदेव, गुरु के कुगुरु, धर्म के अधर्म, गुणी के अगुणी, कार्य के अकार्य, अने हित के अहित निपुणपणे जोइ शकता नथी. ’ आ प्रमाणे चिंतवी श्रीवीरप्रभुनी पासे जइने तेणे आ प्रमाणे देशना सांभळी के- “जे पुरुष चोरी करे ते आ लोकमां विविध प्रकारनी यातना (पीडा), परलोकमां नरकगति, अने तयारपछी पण दुर्भाग्य अने दरिद्रपणाने पामे छे. ” आ प्रमाणे जिनवाणी सांभळी ते रौहिण्ये श्रावकना बार व्रत स्वीकार्या. पछी श्रेणिक राजानी पासे जइ, पोतानी जाति, कुळ अने नाम तथा कर्म जणावी, पर्वतनी गुहामां चोरीवडे एकटुं करेलुं सर्व धन नगर-जनोने पालुं सोंपी दइ, दीक्षा लइने स्वर्गे गयो.

आ प्रमाणे रौहिण्ये चोर खोटा दंभथी जोयेली देवतानी समृद्धि उपरथी तेवी सत्य समृद्धि मेळववा माटे श्रीवीरवचने चोरीनो नियम धारण करी दंभ रहित (साची) एवी देवसमृद्धिने प्राप्त थयो.

વ્યાખ્યાન ૮૧ મું.

પુનઃ તે ત્રીજા વ્રત સંબંધીજ કહે છે.

આહૃતં સ્થાપિતં નષ્ટં, વિસ્મૃતં પતિતં સ્થિતમ્ ।

નાદદીતા સ્વકીયં સ્વ-મિત્યસ્તેયમણુવ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“કોઈનું હરણ કરી લાવેલું, મૂકેલું, ખોનાયેલું, વિસ્મૃત થયેલું, પડી ગયેલું કે રહેલું કોઈ બીજાનું ધન ગ્રહણ કરવું નહીં, તે અદત્તાદાનત્યાગ નામે ત્રીજું અણુવ્રત છે. ” તેનો એવો ભાવાર્થ છે કે, લાવેલું એટલે કોઈએ કોઈનું હરણ કરીને રાખવા આપેલું, મૂકેલું એટલે થાપણરૂપે પોતાની પાસે કે ભૂમિમાં મૂકેલું, નષ્ટ એટલે કોઈ ઠેકાણે ખોઈ નાખેલું કે જેની તેના ધણીને પણ સ્વર ન હોય, વિસ્મૃત થયેલું એટલે કોઈ ઠેકાણે એવી રીતે મૂકાયું હોય કે જે તેના સ્વામીને પણ સ્મરણમાં ન આવે તેવું, પડી ગયેલું એટલે ચાલતા કે વાહન ઉપરથી પડી ગયેલું, અને રહેલું એટલે તેના સ્વામીએ પોતાની પાસે રાખેલું-આવી જાતનું પારકું ધન લેવું નહીં. કદિ દ્રવ્ય સ્ત્રીઆદિ આપત્તિ આવે તો પણ પ્રાજ્ઞ પુરુષે તે ગ્રહણ કરવું નહીં. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ કુલીન પુરુષ પ્રાણાંત થાય તોપણ આ બે કામ કરે નહીં. એક પરદ્રવ્યનું હરણ અને બીજું પરસ્ત્રીનું આલિંગન. ” તે વિષે નીતિમાં પણ લખે છે કે, “ સુવર્ણ વિગેરે બીજાનું દ્રવ્ય પોતાની આગળ પડેલું જુએ તોપણ જેઓની બુદ્ધિ તેમાં પાષાણની જેવી રહે છે, તેવા સંતોષામૃતના રસવડે તૃપ્ત પુરુષો ગૃહસ્થપણામાં પણ સ્વર્ગના સુખને મેળવે છે. ” આ પ્રમાણે ત્રીજું અદત્તાદાન વિરમણ અણુવ્રત જાણવું. તે ઉપર પરમાર્હત કુમારપાઠ રાજાનો પ્રબંધ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે—

પરમાર્હત રાજા કુમારપાઠની કથા.

એક વખતે અણહિલપુર પાટણમાં કુમારપાઠની આગળ શ્રીહેમચંદ્રસ્રી અદત્તાદાન વિરમણરૂપ ત્રીજા વ્રતનું વ્યાખ્યાન કરતા હતા કે, “ હે રાજન્ ! જેણે પારકું દ્રવ્ય ચોર્યું, તેના આલોક, પરલોક, ધર્મ, વીર્ય, ધીરજ અને બુદ્ધિ એ સર્વ ચોરાયા સમજવા. ” સ્રીએ આ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે રાજાએ કહ્યું, “અહો ! પ્રજામાં જે જે પુરુષ અપુત્ર મરણ પામે તે તે પુરુષના ધનની આશાથી રાજા તેના પુત્રપણાને પામે છે; અર્થાત્ તેવાનું ધન રાજા લઈ લે છે. પણ આજથી હું તેવું

धन अने अदत्त धन लेवुं छोडी दउं लुं, आजथी मारे व्रीजा व्रतनो अंगीकार छे. ” आ प्रमाणे व्रत उच्चरी राजाए ते खाताना नीमेला पंचने बोलाव्या अने पूछयुं के, ‘ प्रतिवर्ष अपुत्रीयाना द्रव्य संबंधी राज्यने केटली आवक छे ? ’ तेमणे बोंतेर लाखनी आवक जणावी, एटले राजाए कहुं के, ‘ एवा अपुत्रीयानी रुदन करती स्त्रीनुं धन शा माटे लेवुं ? ’ एम कही ते संबंधी पट्टानो धारालेख फाडी नाख्यो. अने पछी आखा राज्यमां चोरीनुं अने मरी गयेलानुं धन छोडी देवानो पडह वगडाव्यो.

एक वखते राजानी सभामां चार महाजनना मुख्य पुरुषो आव्या. राजाने नमी विलखा थइने बेठा. एटले राजाए पूछयुं के—“ आजे सभामां आववानुं शुं कारण छे ? अने तमे केम आम विलखा थइ गया छो ? शुं कोइनी तरफथी तमारो पराभव तो नथी थयो ? ” महाजन बोल्या के, “ हे राजेंद्र ! आपना जेवा प्रजावत्सल अने दयाळु राजा पृथ्वीपर राज्य करता सता अमने पराभव के दुःख शेनुं होय ? पण एक हकीकत निवेदन करवानी छे ते माटे अमे आवेला छीए. ते हकीकत ए छे के—आपणा गुर्जरदेशनो निवासी कुबेरदत्त नामे एक मुख्य श्रेष्ठी समुद्रमार्गे व्यापारार्थे गयेलो, ते पाछो आवतां मार्गमां मृत्यु पामी गयो. छे. तेथी तेनो परिवार ते श्रेष्ठीने पुत्र न होवाथी रुदन करतो अमारी पासे आव्यो अने कहेवा लाग्यो के जो तेना घरनुं द्रव्य राजा संभाळी लइने पोताने स्वाधीन करे तो पछी अमे तेनी मरणोत्तर क्रिया करीए. हे राजन् ! तेनुं धन अगणित छे. ” गुर्जरपति बोल्या के, ‘ महाजनो ! में तो अपुत्र मरेलानुं धन लेवानो त्याग कर्यो छे; परंतु चालो, तेना घरनो सार तो जोइए. ’ एम कही राजा कुमारपाळ महाजन वर्गने साथे लइ तेने घरे गया. ते कुबेरश्रेष्ठीनुं घर के जेना शिखर उपर सुवर्णकळशनी श्रेणी हती, शब्द करती घुघरीओना नादथी दिग्मंडलने वाचाळ करती कोटीध्वजपणानी निशानीरूप ध्वजाओ फरकती हती, एक तरफ हस्तिशाळा अने अश्वशाळा शोभी रही हती. आवुं राज्यद्वार जेवुं कुबेरदत्तनुं घर जोइ गुर्जरपति विस्मय पाय्या. पछी तेनी अंदर आवेला उज्ज्वळ स्फाटिक मणिथी रचेला चैत्यगृहमां गया. तेमां मरकतमणिमय श्रीनेमिनाथनी मूर्ति बिराजती हती, तेने नमस्कार कर्यो. तेनी आगळ रत्न तथा सुवर्णना कलश, थाळ, आरती अने मंगलदीप विगेरे पूजानी सामग्री जोवामां आवी. पछी त्यांथी बहार, नीकळी तेनी व्रतोनी टीप वांचवा लाग्या. तेमां परिग्रह परिमाणव्रत विषे जोतां आ प्रमाणे लख्युं हतुं—“ छ कोटी सुवर्ण, आठ कोटी रौप्य द्रव्य, मोटा महामूल्यवान् दश मणि, घृतना बे हजार

કુંભ, ધાન્યના બે હજાર મોટાં માપ, પચાસ હજાર ઘોડા, એક હજાર હાથી, એંસી હજાર ગાયો, પાંચસો હઠ્ઠ, પાંચસો દુકાનો, પાંચસો ઘર, પાંચસો વહાણ અને પાંચસો ગાડાં-આટલી સમૃદ્ધિ મારે ઘેર વડિલોપાર્જિત છે તે રહેવા દેવી અને હવે જે લક્ષ્મી હું મારે હાથે ઉપાર્જન કરીશ તે બધી હું પુણ્યધર્મમાંજ વાપરીશ. ” આ પ્રમાણે સમૃદ્ધિપત્ર વાંચી રાજા હર્ષ અને વિસ્મય પામી જેવામાં તેના ઘરના દ્વાર પાસે આવ્યા તેવામાં કુબેરદત્તની માતા ગુણશ્રી આ પ્રમાણે રુદન કરતી બોલી કે, “ હે પુત્ર ! તું સમુદ્રમાર્ગે ગયો છું, તે પાછો ક્યારે આવી ઉત્તર આપીશ. તું આવીને તો જો, તારા વગર આ બધી લક્ષ્મી રાજ્યદરબારે જાય છે. ” તે સાંભળી રાજાએ ચિંતવ્યું કે, “ ઉત્તમ પુરુષો કહે છે કે, રાજ્યને અંતે નરક છે તે સત્ય છે; અને તે આવી રુદન કરતી સ્ત્રીઓના દ્રવ્ય લેવાના પાપથીજ છે. ” પછી રાજાએ કુબેરદત્તશેઠની માતા અને સ્ત્રી વિગેરેના આક્રંદ સાંભળી તેને કહ્યું કે, “ હે માતા ! તમે શામાટે શોક કરો છો ? ઇંદ્રથી માંડીને કીંડી સુધીના પ્રાણીઓનું મરણ તો અવશ્ય થવાનું છે. સંબંધીઓનાં સંબંધ એક વૃત્ત ઉપર રહેતા હોયોટા સંગમ જેવો છે અને મૃત્યુ પામેલાનું પાછું આવવું તે પાષાણ ઉપર વાવેલા બીજને અંકુરા થવાની ઇચ્છા કરવા જેવું છે, તેથી જે શોકથી આત્માને વૃથા ક્લેશ કરાવે છે તે અજ્ઞાની છે. ” આવો ઉપદેશ આપી રાજાએ કહ્યું કે, ‘ હે માતા ! આ તમારા પુત્રના મૃત્યુની સ્વર કોણ લાવ્યું ? ’ ગુણશ્રી બોલી-‘ વામ-દેવ નામે એક તેના મિત્રે આ સ્વર આપ્યા. ’ રાજાએ તેને બોલાવીને પૂછ્યું, ‘ એટલે તે બોલ્યો. ’ રાજેંદ્ર ! અહીંથી કુબેરદત્ત ભૃગુપુર (મરુચ) ગયા. ત્યાંથી પાંચસો પાંચસો પુરુષોથી ભરપૂર એવા પાંચસો વહાણ લઈ દૂરના બંદરોએ વ્યાપાર કરવા ગયા. ત્યાં વ્યાપાર કરતાં ચૌદ કોટી સુવર્ણ દ્રવ્યનો તેને લાભ થયો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં પ્રતિકૂળ પવનને લીધે તે પાંચસેં વહાણો વિષમ ગિરિના વમલમાં આવી પડ્યા. ત્યાં પૂર્વે કોઈ બીજાના પણ ૫૦૦ વહાણો ફસી રહેલા હતા તે પણ ત્યાંથી નીકળી શકતા ન હતા, ત્યાં આ વહાણો પણ આવી ભરાયા, તેથી શેઠ ઘણો સ્વેદ પામ્યા. તેવામાં કોઈ વહાણ ઉપર બેસીને એક સલાસી આવ્યો. તેણે કહ્યું કે-‘ અરે મુસાફરો ! તમારે નીકળવાનો એક ઉપાય હું કહું તે સાંભળો. અહીંથી નજીક પંચશૃંગ નામે એક દ્વીપ છે. ત્યાં સત્યસાગર નામે રાજા છે, તે એક વસતે મૃગયા રરવા ગયો હતો. તેમાં તેણે એક સર્ગર્ભા મૃગલીને મારી. તેને મરતી જોઈ તેના દુઃખથી તેનો પતિ મૃગ પણ મરણ પામ્યો. તે જોઈને સત્યસાગર રાજાને ઘણી દયા ઉપજી, તેથી તેણે સર્વત્ર અમાસીઘોષણા

करावी छे. आजे प्रथम तेमणे मोकलेला एक शुक्रपक्षीना मुखथी तमारी उपर पडेली आपत्ति जाणीने तेमणे मने अहीं मोकल्यो छे. आ पर्वतनी कठणमां एक द्वार छे, तेमां पेसीने गिरिनी पेली पार जवाय छे, त्यां एक उज्जड नगर छे, तेमां एक जिनचैत्य छे, त्यां जइने ते चैत्यनी अंदर रहेलो पडह वगाडवो, तेना नादथी त्रास पामीने त्यां रहेला भारंड पक्षीओ उडशे, एटले तेओनी पांखना प्रचंड वायुथी प्रेरायेला आ वहाण मार्गे चडी जशे. तमारें बचवानो मात्र आ एकज मार्ग छे, तेथी त्यां एकज माणसने मोकलो. पण ते माणस पाछो आवी शकशे नहीं. ’ तेणे आ प्रमाणे कह्युं, पण त्यां जवाने कोइनी हाम चाली नहि; तेथी दयाळु एवा कुबेरदत्त श्रेष्ठी पोतेज एकला त्यां गया अने पेला खलासीना कहेवा प्रमाणे कर्युं, जेथी तेना ने आगळना सर्वे वहाणो वमळमांथी नीकळी गया अने भृगुपुर क्षेमकुशळताथी आवी पहुँच्या; परंतु पछवाडे ते पर्वतपर रहेला कुबेरदत्तनुं शुं थयुं ते हुं जाणतो नथी. तेथी हे राजेंद्र ! तेनुं वीक्ष कोटी सुवर्ण, आठ कोटी रौप्य द्रव्य, अने हजार तुला प्रमाण रत्नो तमे ग्रहण करो.” गुर्जरपति ते द्रव्यने तृणवत् गणी, नहीं ग्रहण करतो सतो बोल्यो के, ‘ हे माता ! तमारो पुत्र थोडा काळमां आवशे. माटे जे आ द्रव्य छे, ते धर्ममां के तमारी इच्छा आवे तेमां वापरो. ’

आ प्रमाणे आश्वासन आपी राजा स्वस्थानके जता हता, तेवामां तो कुबेरदत्त एक स्त्री साथे विमानमां बेसी आकाशमार्गे त्यां उतर्यो. ते जोइ माताने अत्यंत हर्ष साथे आश्चर्य उत्पन्न थयुं. श्रेष्ठी राजाने अने माताने नमीने उभो रह्यो. राजाए पूछ्युं, ‘अहो साहसिक शिरोमणि ! ज्यां तमे गया हता, ते शून्य नगरमां शुं थयुं ? ’

श्रेष्ठी बोल्यो—“ हे स्वामिन् ! ते नगरमां एक मंदेलमां कोइ कन्या मारा जोवामां आवी. तेणे मने कह्युं के, ‘ हुं पाताळकेतु विद्याधरनी पुत्री छुं, हजु कुमारी छुं. मारा पिताए मांसनी लोलुपताथी एकदा एक मार्जारीनुं भक्षण कर्युं; तेथी मांस-भक्षणनुं व्यसन थतां ते राक्षस थयो. तेणे घणा लोकोने भक्षण कर्या, तेथी आ नगर उज्जड थइ गयुं छे. हाल ते आहारने माटे वहार गयेल छे. ’ कन्या आ प्रमाणे वात करे छे तेवामां तेनो पिता अने माता बने त्यां आव्या. तेओए मने ते कन्या आपी. पाणिग्रहण समये में एवुं माग्युं के, ‘ तमे मांस खावानो नियम ल्यो. ’ पछी तेने प्रतिबोध पमाळ्यो, एटले तेणे ते नियमनो स्वीकार कर्यो. ते विद्याधर मने स्त्रीसहित विमानमां बेसारी अहीं मूकीने हमणाज पाछो

पोताने स्थानके गयो. ” आ प्रमाणे तेनी हकीकत सांभळी कुमारपाळ राजा विस्मय पामीने बोल्या के, ‘ धन्य छे तमने ! के एवा संकटमां पण तमे पोताना नियमने छोडी दीधो नहीं. ’ आ प्रमाणे तेनी प्रशंसा करता गुर्जरपति त्यांथी गुरुने वंदन करवा गया. गुरुए कहुं के, ‘ हे राजन् ! जे अपुत्रियानुं धन ग्रहण करे छे ते तेमनो बधानो पुत्र थाय छे अने तमे ते द्रव्य संतोषथी छोडी दीधुं, तेथी तमे खरेखर सर्व राजाओना पण पितामह थया छो. ’

आ प्रमाणे राजर्षि, परमार्हत, नीतिराधव अने चौलुक्यसिंह इत्यादि बीरु-दोने धारण करनार अने जैन आगमना अर्थने जाणनार श्रीकुमारपाळ राजा परद्रव्यने ग्रहण करवामां विमुख थइ विजयवंत थया.

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यवृत्तौ
तृतीयव्रतविषये एकाशीतितमः प्रबंधः ॥ ८१ ॥

व्याख्यान ८२ मुं.

हवे ते त्रीजा व्रतना पांच अतिचार कहे छे.

स्तेनानुज्ञा तदानीता-दानं वैरुद्धगामुकम् ।

प्रतिरूपक्रियामाना-न्यत्वं वा स्तेयसंश्रिता ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ चोरने आज्ञा करवी, चोरीनुं द्रव्य लेवुं, राजाए निषेध करेल व्यापारादि आचरवुं, वस्तुमां तद्रूप हलकी चीजनी सेळभेळ करवी अने कूडा तोल माप राखवा. ए अदत्तादान विरमणव्रतना पांच अतिचार छे. ” चोरने आज्ञा करवी एटले चोरीना काममां तेमने प्रेरणा करवी. जेम के, ‘ केम हमणा व्यापार रहित बेसी रखा छो, जो तमारी पासे भातुं विगेरे कांइ न होय तो हुं आपीश, अथवा तमारी लावेली वस्तुओनो जो कोइ खरीद करनार नहीं मळे तो हुं खरीद करीश. ’ एवां वचनथी तेमने उत्साहित करवा अथवा चोरीना साधन जेवा के कोश, गणेशीओ विगेरे आपवा. इत्यादि प्रकारे तेने चोरीमां सहाय करवी ते. आवी रीते वर्तनार माणसने पण नीतिमां चोर गण्यो छे. कहुं छे के,

ચોરશ્ચૌરાર્પકો મંત્રી, ભેદજ્ઞો કાળઃક્રયી ।

અન્નદસ્થાનદશ્ચેતિ, ચૌરઃ સસત્રિધઃ સ્મૃતઃ ॥

“ ચોર, ચોરને સાધનો આપનાર, ચોર સાથે વિચાર ગોઠવનાર, ચોરનો ભેદ જાણનાર, ચોરેલી વસ્તુ खरीदनार, ચોરને અન્ન આપનાર અને ચોરને સ્થાન આપનાર એ સાતે પ્રકારના ચોર કહેવાય છે. ” એમાં પણ વ્રતી એવી શંકા કરે કે, મારે ચોરી કરવાનો ત્યાગ છે, કાંઈ ચોરને અન્નાદિ આપવાનો ત્યાગ નથી, તેથી તે કરવામાં શો દોષ છે? એવી શંકાને લીધે વ્રતભંગમાં સાપેક્ષ નિરપેક્ષપણું હોવાથી એ પ્રથમ અતિચાર કહેવાય છે. इति प्रथम अतिचार.

હવે બીજા અતિચારમાં ચોરી લાવેલા કુંકુમાદિ વસ્તુનું મૂલ્ય આપી ગ્રહણ કરવું તે. તે પણ લોભના દોષથી ગ્રહણ કરતાં અનુક્રમે તેના વ્રતનો ભંગ થાય. તેમાં વ્રતધારી એવું ધારે કે, ચોરી કરવાથી વ્રતનો ભંગ છે, પણ હું તો વ્યાપાર કરું છું, કાંઈ ચોરી કરતો નથી, તો તેમાં શો દોષ છે? એવા પરિણામે વ્રતની નિરપેક્ષતાના અભાવે વ્રતનો ભંગ થતો નથી, તેથી એ બીજો અતિચાર કહેવાય છે. इति द्वितीय अतिचार.

ત્રીજા અતિચારમાં રાજાની આજ્ઞાવિરુદ્ધ વર્તવું. જેમ કે, પોતાના રાજાની મનાઈ છતાં વ્યાપારને માટે તેના શત્રુરાજાના રાજ્યમાં જવું તે. ઉપલક્ષણથી રાજાએ નિષિદ્ધ કર્યાં હતાં ગુપ્ત રીતે દાંત, લોહખંડ, પાષાણ વિગેરે વસ્તુઓ લાવવી તે. જો કે મૂઝ ચાર પ્રકારના અદત્તાદાનમાં સ્વામીની આજ્ઞા વગર લેવું તે સ્વામ્યદત્ત કહેલું છે, અને તે આમાં આવી જાય છે, વળી તે ચૌર્ય દંડને યોગ્ય પણ થાય છે, તેથી તેના વ્રતનો ભંગ થાય છે. પણ રાજ્યવિરુદ્ધ વર્તનાર વ્રતી એમ ધારે કે, મેં વેપાર કર્યો છે, કાંઈ ચાંરી કરી નથી, તેથી મને લોકો ‘આ ચોર છે’ એમ કહી શકશે નહીં. એથી વ્રતનું સાપેક્ષપણું હોવાને લીધે તે ત્રીજો અતિચાર છે. इति तृतीय अतिचार.

હવે ચોથા અતિચારમાં પ્રતિરૂપ વસ્તુ સાથે સેઝમેઝ કરવી તે. જેમ ઢાંગરમાં પલંજી મેઝવે, ધીમાં ચરબી અથવા તેલ, કેશરમાં કસુંબો इत्यादि તે ચોથો અતિચાર ગણાય છે. इति चतुर्थ अतिचार.

હવે પાંચમા અતિચારમાં કૂટ તોલ માન આવે છે. એટલે શેર, મણ, खांडी વિગેરે તોલ અને માણ, પાલી, हाथ, गज વિગેરે માપ—તેમાં ન્યૂનાધિક તોલ માન માપ રાખી ન્યૂન માપે આપે અને અધિક માપે લે, તે પાંચમો અતિચાર છે. આ ચોથા અને પાંચમા અતિચારમાં પરને છેતરી પરદ્રવ્યનું ગ્રહણ કરવાથી

વ્રતનો મંગ થાય છે, તથાપિ વ્રતી એમ ધારે કે સ્વાતર પાડીને ચોરી કરવી તે ચોરી કહેવાય, આ તો વણિક કુલની આજીવિકાનો વ્યાપાર છે. એવી રીતે વ્રતની સાપેક્ષતા રહે છે, તેથી એ પાંચમો અતિચાર છે. એવી રીતે ત્રીજા વ્રતના પાંચ અતિચાર શ્રાવકે ત્યજી દેવા જોઈએ.

અહીં જે કૂટ માન કહ્યું, તેમાં તો પ્રગટ રીતે ચોરી રહેલી છે. તે વિષે નીતિ-કાર લખે છે કે, “ થોડું લાલનપાલનથી, થોડું કઠ્ઠાથી, થોડું માપથી, થોડું તોલથી અને થોડું ચોરીથી—એ પ્રમાણે ગ્રહણ કરતા એવા ધૂર્ત વણિકો પ્રત્યક્ષ ચોરજ છે. ” એથી આ કૃત્ય શ્રાવકને કરવું ઉચિત નથી. આ વ્રત પાઠવાથી વ્યવહારની પણ શુદ્ધિ થાય છે. કહ્યું છે કે, “ જેઓને શુદ્ધ અંતઃકરણથી પરદ્રવ્ય લેવાનો નિયમ છે તેઓની પાસે સમૃદ્ધિ સ્વયંવરા થઈ સામી આવે છે. ” ગૃહસ્થે મેઝવેલું અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય, એક વર્ષને અંતે રાજા, ચોર, અગ્નિ કે જલ વિગેરેથી જરૂર નાશ પામે છે, ચિરકાલ રહેતું નથી. તેમજ તે પુણ્યકાર્યમાં વપરાતું પણ નથી. કહ્યું છે કે,

અન્યાયોપાર્જિતં વિત્તં, દશ વર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ચૈકાદશે વર્ષે, સમૂલં ચ વિનશ્યતિ ॥ ૧ ॥

‘ અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય દશ વર્ષ સુધી રહે છે, જ્યારે અગ્યારમું વર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સમૂલગું વિનાશ પામે છે. ’ તે ઉપર વંચકશ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાંત છે. તે આ પ્રમાણે—

વંચકશ્રેષ્ઠીની કથા.

કોઈ નગરમાં હેલાક નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને હેલી નામે સ્ત્રી અને ચાલક નામે પુત્ર હતો. તે શ્રેષ્ઠી મધુર ભાષણ, સ્વોટા તોલ માપની રચના, નવી જુની વસ્તુઓ એકઠી કરવી. રસપદાર્થોમાં સેલમેલ કરવી, ચોરીથી લાવેલ ચીજ વેચાણ લેવી વિગેરે પાપવ્યવહારના પ્રકારોથી ગામના મુગ્ધ લોકોને છેતરી ધનોપાર્જન કરતો હતો. જો કે તે બીજાની વંચના કરતો હતો, તથાપિ પરમાર્થથી તો તે પોતાના આત્માનેજ વંચતો હતો. કપટી-પાપી જનો માયાની રચનાથી જગતને વંચે છે, પણ તેઓ સ્વરી રીતે પોતાનેજ વંચે છે.

આ પ્રમાણે હેલાકશેઠે ઘણું દ્રવ્ય મેઝવ્યું, પણ દરેક વર્ષને અંતે અન્યાયો-પાર્જિત હોવાને લીધે ચોર, અગ્નિ અને રાજા વિગેરેથી હરાઈ જવા લાગ્યું. અનુક્રમે તેનો પુત્ર યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો, એટલે કોઈ પરગામના શુદ્ધ શ્રાવક શ્રેષ્ઠીની

પુત્રી સાથે તેને પરણાવ્યો. પુત્રવધૂ શુદ્ધ શ્રાવિકા અને ધર્મની જ્ઞાતા હતી તે શેઠને ઘેર આવી. હેલાકશેઠની દુકાન તેના ઘરની નજીક હતી. જ્યારે કોઈ ગ્રાહક આવે ત્યારે તેને આપવા તથા લેવામાં પૂર્વે સંકેત કરી રાખેલા નામથી પુત્રની પાસે તોલનાં કાટલાં મંગાવે. જ્યારે લેવું હોય ત્યારે તે પાંચ પોષ્કર માગે, એટલે પુત્ર સવા શેરી આપે અને આપવું હોય ત્યારે ત્રિપોષ્કર માગે એટલે પોણો શેર આપે. આ સંકેતની વાત ધીમે ધીમે લોકોમાં જાહેર થવાથી લોકોએ હેલાકશેઠીનું નામ બંચકશેઠી એવું પાડ્યું.

એક વખતે ધર્મજ્ઞ પુત્રવધૂએ પોતાના સ્વામીને પૂછ્યું કે, ‘તમારા પિતા તમને બીજા નામથી કેમ બોલાવે છે?’ શ્રેષ્ઠીપુત્રે તેના ઉત્તરમાં વ્યાપાર સંબંધી સર્વ હકીકત પોતાની સ્ત્રીને નિવેદન કરી. તે સાંભળી ધર્માર્થી વધૂએ પોતાના સ્વસુર હેલાકશેઠીને વિજ્ઞાપિત કરી કે, ‘હે તાત ! આવા પાપવ્યાપારથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય ધર્મકાર્યમાં અને શારીરિક ઉપભોગમાં વપરાશે નહીં, તેમજ તે ઘરમાં પણ રહેશે નહીં, તેથી ન્યાયમાર્ગે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવું ઉત્તમ છે.’ શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે, ‘જો સાચા વ્યવહારથી ચાલીએ તો ઘરનો નિર્વાહ કેમ ચાલે? કોઈ વિશ્વાસ કરીને પેદા કરવા આપે નહીં.’ વધૂએ કહ્યું કે, ‘‘ ન્યાયથી મેઝવેલું ધન અલ્પ હોય તો પણ તે વ્યવહારશુદ્ધ હોવાથી તેનાવડે બીજું ઘણું મળે અને તે ઘરમાં પણ રહે. જેમ સારા ક્ષેત્રમાં વાવેલું બીજ. ઘણાં ફલવાળું હોઈ નિઃશંકપણે ભોગાદિકની પ્રાપ્તિને માટે થાય. કહ્યું છે કે, કૂટ માપ તોલ વિગેરેથી જે ધન ઉપાર્જન કરાય છે તે તપાવેલા પાત્ર પરના જલચિંદુની જેમ નાશ પામતું જોવામાં આવે નહિ, પરંતુ નાશ પામેજ છે. વઢી અન્યાયવડે મેઝવેલું દ્રવ્ય અશુદ્ધ, તેનાથી લાવેલું અન્નાદિ અશુદ્ધ, તે અન્નનો આહાર અશુદ્ધ, તેવડે શરીર અશુદ્ધ અને તેવા શરીરવડે કરેલું કૃત્ય પણ ઉચ્ચ ભૂમિમાં વાવેલા બીજની જેમ સફળ થતું નથી. જો આ વિષે પ્રતીતિ ન આવતી હોય તો છ માસ સુધી કૂટ વેપારની વૃત્તિ છોડી ન્યાયવૃત્તિથી વ્યાપાર કરો, એટલે સ્વર્ણ પડશે.’’ વધૂનાં આવાં વચનથી શ્રેષ્ઠીએ તેમ કર્યું, તો છ માસમાં તેણે પાંચ શેર સુવર્ણ ઉપાર્જન કર્યું.

સત્ય વ્યવહારથી લોકો તેનો જ વિશ્વાસ કરીને તેને ત્યાંથી જ લેવા દેવા લાગ્યા અને સર્વત્ર તેની કીર્તિ પ્રસાર પામી. શેઠે તે સુવર્ણ લાવી વધૂને અર્પણ કર્યું. વધૂએ ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યની પરીચ્છા કરવાને માટે તે સુવર્ણની એક પાંચશેરી કરાવી. પછી તેની ઉપર ચામડું મઢાવી પોતાના સાસરાના નામની મહોર કરી બે ત્રણ દિવસ સુધી ચાંટામાં રાખડતી મૂકી, પણ કોઈએ તે લીધી

नादि देखतो नथी. जेम दुध पीवाने इच्छतो मार्जार पोतानी उपर उगामी रहेली लाकडीने जोतो नथी तेम. पारधि, ढीमर अने मार्जार विगेरेथी पण चोरी करनार अधिक अपराधी छे, कारण के चोरनो राजा निग्रह करे छे अने पारधि विगेरेनो निग्रह करतो नथी. ” आ उपर एक नीचे प्रमाणे दृष्टांत छे—

श्रेणिकना पिता प्रसेनजित राजाना राज्यमां राजगृही नगरीने विषे लोहसुर नामे एक चोर रहेतो हतो. एक वखते तेणे द्युतक्रीडामां जीतेलुं द्रव्य याचकोने आपी दीधुं. पछी त्यांथी जतां मार्गे जुधातुर थयो, एटले पोताने घेर भोजन करवा माटे जवानी इच्छा करी; तेवामां राजाना महेलमांथी सरस रसोइनी सुगंध आवी; एटले तत्काळ तेने विचार थयो के, ‘ मारी पासे अंजनविद्या छे, तेथी मारे शुं अशक्य छे? माटे अंजनविद्याथी राजगृहमां जइने राजभोजन करूं. ’ आवुं विचारी ते अदृश्य विद्याथी राजमहेलमां गयो अने राजानी साथे एक थाळमां बेसी तेमांथी भोजन जमांने पोताने घेर गयो. पछी तो रसगृद्धि थवाथी एवी रीते प्रतिदिन करवा लाग्यो. शास्त्रमां कहुं छे के, “ सर्व इंद्रियोमां जिन्ह्वा इंद्रिय दुर्जय छे, कर्ममां मोहनी कर्म दुर्जय छे, व्रतमां ब्रह्मचर्य व्रत दुष्कर छे अने त्रण गुप्तिओमां मनोगुप्ति पाळवी मुश्केल छे. ” घणा दिवस सुधी तेम चालवाथी ओछो आहार थवाने लीधे राजानुं अंग कृश थइ गयुं. एक वखते मंत्रीए राजाने पूछयुं के, “ हे स्वामिन् ! तमारुं शरीर ग्लान केम छे ? शुं तमने अन्न उपर अरुचि थइ छे ? कारण के अन्न वगर शरीर, नेत्र वगर मुख, न्याय वगर राज्य, लवण विना भोजन, धर्म विना जीवितव्य अने चंद्र विना निशा ए शोभतां नथी. अथवा तमने कांइ चिंता तो नथी ? कारण के शरीरमां रहेली चिंता शरीरने बाळे छे, अने दुष्ट पिशाचीनी जेम नित्य रुधिर अने मांसने बाळी नाखे छे. ” राजा बोल्यो के, “ हे मंत्री ! मने मोटुं आश्चर्य ए थाय छे के हुं हमेशां बमणुं त्रगणुं जमुं छुं, पण कोइ अंजनसिद्ध पुरुष मारी साथे जमी जाय छे, तेथी नारकीना जीवोनी जेम मारो उदराग्नि शांत थतो नथी. ” आ प्रमाणे सांभळी मंत्रीए रसोडाना स्थानमां चोतरफ आकडानां सुकां पुष्पो वेर्या. भोजन समये पेला चोरना पगना आघातथी तेने खडखडता जोइ ते विषे निश्चय थयो. पछी बीजे दिवसे ते चंपाता पुष्पनो ध्वनि सांभळी, चोरने अंदर आवेलो जाणी, तत्काळ ते स्थानना द्वारने दृढ अर्गला आपी वासी दीधां अने अंदर प्रथमथी गुप्त राखेलो तीव्र धूमाडो कर्यो. धूमथी व्याकुळ थयेला चोरना नेत्रमांथी अश्रु-

ધારા ચાલી, તેથી તેણે કરેલું સિદ્ધાંજન ધોવાઈ ગયું, એટલે સર્વેએ તેને પ્રત્યક્ષ જોયો. પછી તત્કાલ તેને બાંધીને રાજા પાસે લઈ ગયા. તે વખતે ચોરે ચિંતવ્યું કે, “અહો ! દૈવયોગે મારું તો ભોજન અને ઘર બંને નષ્ટ પામ્યું. કહેવાય છે કે કોઈ ગર્જેદ્ર ગ્રીષ્મઋતુમાં ધામાર્ત અને તૃપાતુર થયો. તેથી એક પૂર્ણ સરોવરને જોઈ ત્વરાથી તે તરફ ચાલ્યો. પરંતુ તટ ઉપર થયેલા કાદવમાં તે ડૂબી ગયો, એટલે દૈવયોગે તે નીર અને તીર બંનેથી અટ થયો. વઢી કહ્યું છે કે, સર્પના ડશેલા પુરુષો માણે મંત્ર અને ઔષધવડે સ્વસ્થ થયેલા જોવામાં આવ્યા છે, પણ દષ્ટિવિષસર્પ જેવા દષ્ટિમાં વિષવાળા એટલે કરડી નજરવાળા રાજાઓએ ડશેલા પુરુષો ફરીવાર ઉઠેલા જોવામાં આવ્યા નથી. ”

પછી રાજાની આજ્ઞાથી સુભટોએ તે ચોરને નગરના જાહેર ભાગોમાં ફેરવી શૂલીએ ચડાવ્યો. ત્યારપછી રાજાના સુભટો ગુપ્ત રીતે સંતાઈ રહીને જોવા લાગ્યા કે, હવે જે પુરુષ આ ચોરની સાથે વાતચિત કરે તેની પાસે સર્વ નગર-જનનું ચોરેલું દ્રવ્ય છે એમ જાણીને તેને ત્યાં શોધવું. તેવામાં જિનદત્ત નામે એક શ્રેષ્ઠી તે માર્ગે નીકળ્યો. તેણે ચોરનું આક્રંદન સાંભળી ચોર પ્રત્યે કહ્યું કે, ‘અરે ચોર ! પાપરૂપી વૃક્ષનું આ ભવમાં આ વધ બંધન વિગેરે ફળ તને પ્રાપ્ત થયું છે અને પરલોકમાં નરકગતિની વેદનારૂપ ફળ પ્રાપ્ત થશે, કેમકે પ્રાણીએ ઉપાર્જન કરેલું કર્મ અન્યથા થતું નથી; પરંતુ હવે અંતકાળે પણ તું અદત્તાદાન (ચોરી ના ત્યાગરૂપ વ્રત અંગીકાર કર. ’ તે સાંભળી ચોરે કહ્યું, ‘અરે શેઠ ! મારા પગ શીયાલે ટપાઈ ગયા છે કાગડાઓએ મસ્તકને ટોલી નાખ્યું છે. આ પ્રમાણે મને પૂર્વ કર્મનું ફળ ઉદયમાં આવ્યું છે, હવે હું શું કરું ? પરંતુ મને તૃષ્ણા ધણી લાગી છે, તેથી કૃપા કરીને મને પાણી લાવી આપો. ’ શ્રેષ્ઠી તે વાત રાજવિરુદ્ધ જાણી મૌન રહ્યો. પુનઃ ચોરે દીન આલાપોવડે તેવીજ રીતે પાણીની માગણી કરી. જેથી શ્રેષ્ઠીએ હિંમત લાવીને કહ્યું કે, ‘હે ભદ્ર ! તું તારા આજ્ઞા ભવમાં કરેલા પાપની આલોચના કર. ’ શેઠના કહેવાથી ચોરે પોતાના આજ્ઞા ભવમાં કરેલા પાપ જણાવ્યા, એટલે જિનદત્તે ચોરી પ્રમુખના પચ્ચક્ષાણ કરાવ્યા, અને કહ્યું કે, “હે ભદ્ર ! એકત્વ અને અન્યત્વ ભાવના ભાવવાથી પ્રાણીના સર્વ પાપ ચ્ચાર્ધમાં પણ લય પામી જાય છે; તેથી તું હવે તે ભાવના ભાવ, સર્વ જીવોને મૈત્રીભાવે જો અને સર્વ પ્રકારની આપત્તિમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર નમસ્કાર મહામંત્રનું સ્મરણ કર. હું જલ લેવાને જાઉં છું. ” ચોરે પૂછ્યું કે, ‘કૃપાનિધિ ! આ પચ્ચક્ષાણથી અને નમસ્કારથી મારાં મહાપાપ જશે ? ’ શ્રેષ્ઠી બોલ્યા કે—

कृत्वा पाप सहस्राणि, हत्वा जंतुशतानि च ।

अमुं मंत्रं जपित्वा च, तिर्यचोपि दिवं गताः ॥ १ ॥

“ हजारो पाप करी अने सेंकडो जीवोनी हत्या करी, नवकार मंत्रने जपनारा तिर्यचो पण स्वर्गे गया छे. ”

आ प्रमाणे तेने उपदेश करी जिनदत्त श्रेष्ठी जळ लेवाने गयो. पछवाडे ते चोर समाधिथी मृत्यु पामी अंत समयेज आयुष्य बांधी सौधर्म देवलोकमां देवता थयो. “ अहो, सत्संगतिनुं फळ केवुं छे ! ” कहुं छे के,—

महानुभावसंसर्गः, कस्य नोन्नतिकारकः ।

गंगाप्रविष्टरथ्यांबुः, त्रिदशैरपि बध्यते ॥ १ ॥

“ महानुभाव पुरुषनो संसर्ग कोनी उन्नति करतो नथी ? गंगामां मळेलुं शेरीओनुं जळ देवताओथी पण वंदाय छे. ” जिनदत्त श्रेष्ठी जळ लइने आव्या, त्यां तो तेने मृत्यु पामेलो जोयो. परंतु पोते राजविरुद्ध कर्तुं छे एवुं जाणी ते शक्रावतार चैत्यमां जइने कायोत्सर्गे रह्या. सुभटोए सर्व वृत्तांत राजाने जणाव्युं; एटले राजाए आज्ञा करी के, ‘ हे सुभटो ! ए मूर्ख गाय जेवा पण कृत्ये बाध जेवा श्रेष्ठीने चोरनी जेम विडंबना करीने मारी नाखो. ’ सुभटोए तत्काळ श्रेष्ठीने राजानी आज्ञा जणावी, तथापि ते ध्यानथी चळित थया नहीं. पछी तेओ तेने अनेक प्रकारनी विडंबना करवा लाग्या. ते बखते पेलो ‘ लोहसुरदेव ’ भवप्रत्यय अवधिज्ञानवडे पोताना धर्मगुरुनी एवी अवस्था जोइने विचार करवा लाग्यो के,—

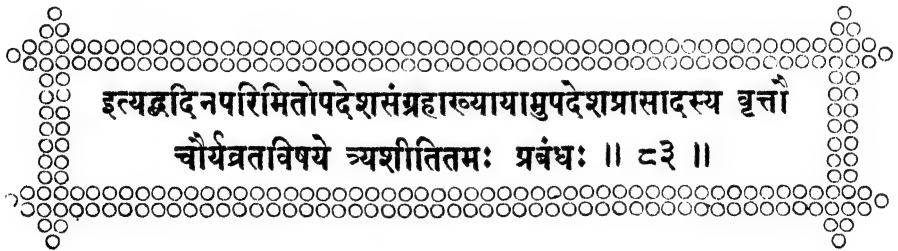
अक्षरस्यापि चैकस्य, पदार्थस्य पदस्य च ।

दातारं विस्मरन् पापी, किं पुनर्धर्मदेशिनं ॥ १ ॥

“ एक अक्षर, अर्ध पद के पद मात्रने भणावनारा गुरुने जे भूली जाय ते पापी कहेवाय छे, तो धर्मने बतावनारा गुरुने भूली जनार पापी कहेवाय तेमां तो शी नवाई ? ” आबुं विचारी प्रतिहारनो वेष लइ तरत ते त्यां आव्यो अने दंडाघातवडे सुभटोने मूर्छित करी नाख्या. ते हकीकत सांभळी राजा चतुरंग सेना लइने त्यां आव्यो. देवे तेने कहुं के, ‘ तमे घणा छो तेथी शुं थइ गयुं ? कहुं छे के, घणा गजेंद्रो होय पण ते दुबला सिंहनी बराबर पण थइ शकता नथी. कारण के सत्व प्रधान छे, कांइ मांसनो राशि प्रधान नथी. वनमां रहेला

अनेक गर्जेंद्रो पण शुं एक सिंहना नादवडे मदने तजी देता नथी ? तजी दे छे. ” आम कहीने एक राजा सिवाय बीजा बधाने तेणे पृथ्वी उपर पाडी नाख्या. पछी आखा नगर उपर आकाशमां शिला विकुर्वीने ते उपद्रव करवा लाग्यो. एटले राजा अने मंत्रीओ अंजलि जोडीने बोल्या के, ‘ हे देव ! अमारो अपराध क्षमा करो. ’ देव बोल्यो—‘ मारा धर्मगुरु श्रीजिनदत्त श्रेष्ठीने तेना अपराध विना तमे शा माटे पीडा करो छो ? ते महाशयना महिमाथी मने आ देवसमृद्धि प्राप्त थइ छे. ’ एम कहीने तेणे बधो पोतानो वृत्तांत कही संभळाव्यो. राजाए कहुं के ‘ साहित्यशास्त्रमां नारीएलना वृत्तो माटे कहुं छे के, ‘ ते पोताने प्रथम पायेला थोडा जळने याद करीने पोताना मस्तक उपर भार वहन करता सता पोताना जीवित पर्यंत माणसने अमृत जेवुं जळ आपे छे; तेज प्रमाणे साधु पुरुषो करेला उपकारने जीवित सुधी भूली जता नथी. ’ पछी प्रसन्न थयेला देवे कहुं के, ‘ तमे सर्वे मारा गुरुना चरणमां प्रणाम करो, अने तेमना मुखथी नवकार मंत्र सांभळी चोरी विगेरेना त्यागरूप व्रतने ग्रहण करो. ’ सर्वेए तेम कर्युं, अने जिनदत्त श्रेष्ठी मोटा उत्सववडे पोताने घेर आव्या. लोको पण प्रत्यक्ष जैनधर्मनी प्रशंसा करवा लाग्या.

उपर प्रमाणे लोहखुर चोर लोढानी शूलीए परोवायो हतो, छतां अल्प काळना पण नियमने धारण करी जिनदत्त श्रावकनी सहायथी आद्य विमानने विषे देवसमृद्धिने प्राप्त थयो.

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ

चौर्यव्रतविषये त्र्यशीतितमः प्रबंधः ॥ ८३ ॥

व्याख्यान ८४ मुं.

हजु ए त्रीजा व्रतनीज प्रशंसा करे छे.

अदत्तादाननैयम्य—ग्रहणैकरता नरः ।

लक्ष्मीपुंज इवाप्नोति । भवद्वये महत्पदम् ॥ १ ॥

व्याख्य.

“ अदत्तादानना नियमने ग्रहण करवामां तत्पर एवो पुरुष लक्ष्मीपुंजनी

જેમ બન્ને ભવને વિષે મહત્પદને પામે છે. ” અદત્તાદાન સામાન્યપણે બે પ્રકારનું છે. સચિત્ત અને અચિત્ત. સચિત્ત એટલે મનુષ્ય, પશુ વિગેરે અને અચિત્ત એટલે આભૂષણાદિ. તે બન્નેના ગ્રહણનો નિયમ એટલે વિરતિ-વિરામ પામવું તે. આ વિષે લક્ષ્મીપુંજનો પ્રબંધ છે, તે આ પ્રમાણે.

લક્ષ્મીપુંજની કથા.

હસ્તિનાપુરને વિષે સુધર્મા નામે વણિક અને ધન્યા નામે તેની સ્ત્રી, બન્ને દારિદ્ર્યપણાના દુઃખથી કાઠ નિર્ગમન કરતા હતા. એકદા રાત્રીએ સ્વપ્નમાં ધન્યાએ પદ્મહૃદમાં કમળને વિષે રહેલા લક્ષ્મીદેવીને જોયા. પ્રાતઃકાલે તે હકીકત તેણે પોતાના પતિને નિવેદન કરી. તે ઘણો ખુશી થયો. તેણે કહ્યું કે, ‘ હવે આપણું દારિદ્ર દૂર થશે. ’ તે સમયે કોઈ દેવ સ્વર્ગમાંથી ચવી ધન્યાની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તે વચ્ચે તેના પૂર્વભવના મિત્રદેવોએ તેના ઘરમાં સુવર્ણ વિગેરેની વૃદ્ધિ કરી. પૂર્ણ માસે પુત્રનો પ્રસવ થયો. સ્વજનોએ મઠી તેનું લક્ષ્મીપુંજ એવું યથાર્થ નામ પાડ્યું. તે બાળક શુક્લપક્ષના ચંદ્રની જ્યોત્સ્નાની જેમ વૃદ્ધિ પામ્યો. અનુક્રમે તે સ્વયં-વરમાં મોટા ધનાઢ્યની આઠ કન્યાઓ પરણ્યો. તે રમણીઓની સાથે સ્વગૃહમાં સુખાનુભવ કરતાં એક દિવસ ત્યાં કોઈ દેવે પ્રગટ થઈને તેને કહ્યું કે, “ હે મિત્ર ! તારા પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત સાંભલઃ—

પૂર્વે મણિપુરમાં ગુણધર નામે તું સાર્થવાહ હતો. એક વચ્ચે ગુણધરે આ પ્રમાણે એક મુનિની વાણી સાંભળી કે, “ પ્રાણીઓને દ્રવ્યનું હરણ મરણથી પણ વિશેષ દુઃખદાયક થાય છે, તેથી સુકૃતિ પુરુષોએ ચૌર્યત્યાગનું વૃત્ત અવશ્ય અંગીકાર કરવું. ” વઢી લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે, “ કૂડી સાક્ષી પૂરનાર, મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, કૃતઘ્ની અને ચોરી કરનાર, એ ચાર કર્મચાંડાલ કહેવાય છે, અને પાંચમો જાતિ ચાંડાલ છે. ” ભાનુએ જમીનપર જલ છાંટતી કોઈ ચંડાલણીને પૂછ્યું કે, “ મદિરા માંસની ભક્ષણ કરનારી હે ચંડાલણી ! તારા એક હાથમાં તો મનુષ્યની યોપરી છે, તે છતાં જમણા હાથવડે જમીનપર જલ કેમ છાંટે છે ? ” ચંડાલણી ઉત્તર આપે છેઃ—

મિત્રદ્રોહી કૃતઘ્ની ચ । સ્તેયી વિશ્વાસઘાતકી ।

કદાચિચ્છલિતો માર્ગે । તેનેયં ક્ષિપ્યતે છટા ॥ ૧ ॥

“ મિત્રનો દ્રોહ કરનાર, કૃતઘ્ની, ચોરી કરનાર અને વિશ્વાસઘાતી કદિ આ માર્ગે ચાલ્યો હોય તેવું ધારીને (તેથી અપવિત્ર થયેલી જમીનને પવિત્ર કરવા માટે) આ જલનો છંટકાવ કરું છું. ” વઢી—

કૂટસાક્ષી મૃષાવાદી । પદ્મપાતી જ્ઞગટ્ટકે ।

કદાચિચ્છલિતો માર્ગે । તેનેયં ક્ષિપ્યતે છટા ॥ ૨ ॥

“ યોટી સાક્ષી પૂરનાર, અસત્ય બોલનાર અને મળડામાં પદ્મપાત કરનાર આ માર્ગે ચાલ્યો હોય તેવું ધારી જલનો છંટકાવ કરું છું. ” “અગ્નિની શિખાનો સ્પર્શ કરવો સારો, સર્પના મુખનું ચુંબન કરવું સારું અને હઠ્ઠાહઠ ભેરને ચાટવું સારું, પણ પરદ્રવ્યને હરણ કરવું તે સારું નહીં. ” આ પ્રમાણેની દેશના સાંભળી ગુણધર અદત્તાદાનથી વિરામ પામ્યો.

એકદા વિશેષ ધનના લાભને અર્થે તે ગુણધર સાર્થવાહ ઘણો સાર્થ લઈ દેશાંતરે ચાલ્યો. માર્ગમાં વેગવાળા ઘોડાને લીધે તે સાર્થઘ્રષ્ટ થઈ મહા અરણ્યમાં નીકળી ગયો. એકાકી અશ્વ પર બેસીને ચાલ્યા જતાં લલ્લ મૂલ્યવાળી એક સુવર્ણમાળા પૃથ્વીપર પડેલી તેના જોવામાં આવી; પરંતુ તે લેવાથી અંગી-કાર કરેલા ત્રીજા વ્રતનો ભંગ થશે એવા ભયથી તેણે તે લીધી નહીં. ત્યાંથી આગલ ચાલતાં અશ્વની સ્ત્રીઓથી ઉઘડી ગયેલી ભૂમિમાં દ્રવ્યથી પૂર્ણ એવો એક તામ્રકુંભ જોવામાં આવ્યો. તેને પણ કાંકરા તૂલ્ય માની તે આગલ ચાલ્યો. ત્યાં અકસ્માત્ અશ્વ મૂર્છા ખાઈને ભૂમિપર પડ્યો. તે જોઈને તેણે મનમાં વિચાર્યું કે, ‘ જો કોઈ આ અશ્વને સજ્જ કરે તો હું તેને મારું સર્વ દ્રવ્ય આપું. ’ આવું ચિંતવી પોતે તૃષાતુર થવાથી જલ શોધવાને આગલ ચાલ્યો. તેવામાં એક વૃક્ષ સાથે બાંધેલો પાણીનો પોટલીઓ અને પાસે પાંજરામાં રહેલો પોપટ તેના જોવામાં આવ્યો. પાંજરામાં રહેલા શુકપક્ષીએ તેને કહ્યું કે, ‘ હે સુભગ ! તું આ પોટલીઆમાંથી જલ પી, હું તેના સ્વામીને કહીશ નહીં. ’ સાર્થપતિ બોલ્યો કે, “કદિ તૃષાને લીધે પ્રાણ ચાલ્યા જશે તો તે અનેક ભવને વિષે પાછા પ્રાપ્ત થશે, પણ હું પરંતુ અદત્ત તો ગ્રહણ કરીશ નહીં. કહ્યું છે કે, ‘ હાસ્યથી, રોષથી કે છઠ્ઠથી પણ જે પ્રાણી અદત્ત ગ્રહણ કરે તે તેનું અનિષ્ટ ફલ પ્રાપ્ત કરે છે. ’ જેમ કૃષ્ણ ઘણેવારે સ્ત્રી રુક્મિણીને વનમાં મોરના ઇંડાને લઈને હાથમાં ગોપવી રાખ્યું હતું, તેને શોધવાને મયૂરી સર્વત્ર ભ્રમતી જોઈ સોઠ ઘડી સુધી રાખીને પછી તેણે પાછું મૂક્યું, પણ તે ઇંડું હાથમાં લાગેલા અલતાના રંગથી રાતું થયેલું જોઈ મયૂરીએ ઘણીવાર સુધી સેવ્યું નહીં. તેવામાં વર્ષાદ આવ્યો અને તેના જલથી જ્યારે તે ધોવાઈ ગયું ત્યારે તેને સેવ્યું. આ કર્મથી રુક્મિણીને સોઠ વર્ષ સુધી પુત્રનો વિયોગ થયો. આ પ્રમાણે હાસ્યથી પણ અદત્તાદાન લેવાવડે તેનું કષ્ટ-કારી ફલ પ્રાપ્ત થયું. આ દૃષ્ટાંત હાસ્ય ઉપર છે અને રોષથી અદત્તાદાન લેવાના

~~~~~

વ્યાખ્ય ન ૮૫ મું.

હવે સ્વદારસંતોષ નામે ચોથું અણુવ્રત કહે છે.
સંતોષઃ સ્વેષુ દારેષુ, ત્યાગશ્ચાપરયોષિતામ્ ।
ગૃહસ્થાનાં પ્રથયતિ, ચતુર્થ તદણુવ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાં સંતોષ અને પરસ્ત્રીનો ત્યાગ એ ગૃહસ્થને ચોથું અણુવ્રત કહેવાય છે. ” ગૃહસ્થોએ પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાંજ સંતોષ રાખવો. બીજાની એટલે પોતાથી જુદા જે મનુષ્ય, દેવ અને તિર્યંચ તેની સ્ત્રીઓનો તેમજ અન્યપરિણીત, સંગ્રહિત અને વિધવા સ્ત્રીઓનો પણ ત્યાગ કરવો. જો કે અપરિગૃહિત દેવીઓ અને તિર્યંચની સ્ત્રીઓ કોઈએ ગ્રહણ કરેલી નથી, તેમજ વિવાહિત નથી, તથાપિ તેઓ વેશ્યાતુલ્ય તેમજ પરજાતિને ભોગ્ય હોવાથી પરસ્ત્રી કહેવાય છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો તેજ યોગ્ય છે. જે સ્વદારસંતોષી છે તેને તો બધી પરસ્ત્રીઓજ છે. દારશબ્દથી ઉપલક્ષણવડે સ્ત્રીઓએ પણ પોતાના પતિ સિવાય બીજા સર્વ પુરુષોને તજી દેવા એ ભાવાર્થ જાણવો. ગૃહસ્થોને માટે આ ચોથું અણુવ્રત શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલું છે.

મૈથુન બે પ્રકારનું છે. સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ. કામના ઉદયથી જે ઇન્દ્રિયોનો જરા વિકાર તે સૂક્ષ્મ અને મન, વચન, કાયાથી ઔદારિક દેહધારી સ્ત્રી સાથે જે સંભોગ કરવો તે સ્થૂલ. અથવા મૈથુનત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્ય બે પ્રકારનું છે. સર્વથી અને દેશથી. તેમાં સર્વથી વિરતિ સ્વીકારવાને અશક્ત એવા ઉપાસકે (શ્રાવકે) દેશથી આ વ્રત ગ્રહણ કરવું. આ વ્રત વિષે નાગિલનો પ્રબંધ છે. અહો ! બ્રહ્મચર્ય-વ્રત કેવું ઉત્તમ છે કે જે મુક્તિનું કારણ કહેવાય છે. વઠી તે નાગિલને વિપત્તિનું વિનાશક પણ થયું હતું. તે નાગિલની કથા આ પ્રમાણે—

નાગિલની કથા.

ભોજપુર નામના નગરમાં સર્વજ્ઞ ધર્મમાં તત્પર લક્ષણ નામે એક વશિક રહેતો હતો. તેને નવતત્ત્વને જાણનારી નંદા નામે પુત્રી હતી. એક વખતે વરને માટે શોધ કરતાં પિતાને તેણીએ આ પ્રમાણે જણાવ્યું કે “ હે પિતાજી ! જે પુરુષ કાજલ વગરનો, વાટથી રહિત, તેલના વ્યય વિનાનો અને ચંચળપણા રહિત દીવાને ધારણ કરે તે મારો પતિ થાઓ. ” પુત્રીનું આ વચન સાંભળી તેનો

दुष्कर अभिग्रह जाणीने चिंतातुर थयेला लक्षणशेठे ते वार्त्ता नगरमां उद्धो-
षणार्थी जाहेर करी. आ खबर नागिल नामना एक द्युतकारे सांभळी, एटले कोइ
यक्षनी सहायथी तेणे तेवो दीपक कराव्यो. ते नजरे जोइ श्रेष्ठी हर्ष पाम्यो अने
पोतानी पुत्री नंदा ते नागिलने परणावी. नंदा पोताना पतिने व्यसनासक्त
जाणी घणी कचवावा लागी, तथापि नागिले ते व्यसन छोड्युं नहि. तेथी
हमेशां द्रव्यनो व्यय थवा लाग्यो. लक्षणशेठ पुत्रीना स्नेहथी तेने द्रव्य पूरतो
हतो अने नंदा पतिनी साथे मन विना पण निरंतर परिचय राखती होती. एक
वखते नागिलना मनमां एवो विचार थयो के, 'अहो ! आ स्त्रीनुं केवुं गांभीर्य
छे के जे हुं मोटो अपराधी छतां मारी उपर कोप करती नथी. '

अन्यदा नागिले कोइ ज्ञानी मुनिने भक्तिपूर्वक पूछ्युं के, ' हे महामुनि !
आ मारी प्रिया शुद्ध आशयवाळी छतां पण मारी उपर मन धरती नथी, तेनुं शुं
कारण ? ' मुनिने ते नागिलने योग्य जाणी तेनी पासे अंतरंग दीपकनुं स्वरूप
आ प्रमाणे कहुं- ' तारी स्त्रीनी एवी इच्छा हती के " जे पुरुषना अंतःकरणमां
मायारूप काजल न होय, जेमां नवतत्त्व विषे अस्थिरतारूप वाट न होय, जेमां
स्नेहना भंगरूप तेलनो व्यय न होय अने जेमां समकितना खंडनरूप कंप
(चंचलता) न होय तेवा विवेकरूपी दीपकने जे धारण करतो होय ते मारो
पति थाओ. " आ प्रमाणे दीपना मिपथी ते स्त्रीए जे अर्थ धार्यो हतो, ते कोइ
जाणी शक्युं नहीं अने तें तो धूर्त्तपणार्थी यक्षने आराधीने कृत्रिम बाह्य दीपक
बताव्यो, एटले श्रेष्ठीए पोतानी पुत्री तने आपी. हवे तुं के जे महा व्यसननी छे
तेनी उपर शीलादिगुणे युक्त एवी ए तारी स्त्रीनुं मन लागतुं नथी; तेथी जो तुं
व्रतने अंगीकार करीश तो तारुं इच्छित पूर्ण थशे. '

नागिले पूछ्युं, ' भगवान् ! सर्व धर्ममां कयो धर्म श्रेष्ठ छे ? ' मुनि
बोल्या- " हे भद्र ! श्रीजिनेंद्रप्रभुए पोताना सुगंधवडे त्रण भुवनने सुगंधमय करनार
समकितपूर्वक शीलधर्मने सर्व धर्ममां श्रेष्ठ कहेलो छे. ते विषे शास्त्रमां कहुं छे
के, ' जे पुरुषे पोताना शीलरूप कपूरना सुगंधवडे समस्त भुवनने सुगंधी करेलुं
छे तेवा पुरुषने वारंवार नमीए छीए. ' वळी कहुं छे के, ' क्षणवार क्षणवार
भावना भाववी, अमुक वखत दान देवुं अने अमुक तपस्या करवी ते स्वल्पकाली-
न होवार्थी सुकर छे, पण यावज्जीवित शील पाळवुं ते दुष्कर छे. ' नारद
सर्व ठेकाणे क्लेश करावनार, सर्व जननो विध्वंस करनार अने सावध योगमां
तत्पर एवा छतां जे सिद्धिने पामे छे ते निश्चे करीने शीलनृज माहात्म्य छे. इत्यादि

ગુરુવાક્ય સાંભળી નાગિલ પ્રતિબોધ પામ્યો. અને તત્કાલ સમકિત, શીલ અને વિવેકરૂપ દીપકને સ્વીકારી તે દિવસથી તે શ્રાવકધર્મને આચરવા લાગ્યો.

એક વખતે નંદાએ કહ્યું કે, “ હે સ્વામી ! તમે બહુ સારું કર્યું કે આત્માને વિવેક પ્રત્યે પમાડ્યો. શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે, જિનેશ્વરની પૂજા, મુનિને દાન, સાધર્મીનું વાત્સલ્ય, શીલપાલન અને પરોપકાર તે વિવેકરૂપી વૃદ્ધના પલ્લવો છે. ” નાગિલ બોલ્યો-“ પ્રિયા ! સર્વને આત્માના હિતને અર્થે વિવેકવડે ધર્મ કરવાનો છે. વિવેકરૂપ અંકુશ વિનાનો મનુષ્ય સર્વદા દુઃખી હોય છે. તેવો મૂર્ખ બકરાના યુથના સ્વામી (ભરવાડ) ની જેમ હમેશાં હસતો હોય તો પણ તેનું હસવાપણું કાંઈ કામનું નથી. ”

આ પ્રમાણે સાંભળી નંદા ઘણો હર્ષ પામી અને ભાવથી તેની સેવા કરવા લાગી. અન્યદા તે પિતાને ઘેર ગઈ હતી અને નાગિલ એકલો ચંદ્રની જ્યોત્સ્નામાં સુતો હતો, તેવામાં કોઈ પતિવિયોગી વિદ્યાધરની પુત્રીએ તેને જોયો. તેથી તત્કાલ કામાતુર થઈ ત્યાં આવીને તેણે કહ્યું કે, “ હે મહાપુરુષ ! જો મને સ્ત્રીપણે સ્વીકારશો તો હું તમને બે અપૂર્વ વિદ્યા આપીશ. આ મારું લાવણ્ય જુવો, મારા વચનને અન્યથા કરશો નહીં. ” આ પ્રમાણે કહી, શરીરે ધ્રુજતી તે બાળા નાગિલના ચરણમાં પડી, એટલે નાગિલે જાણે અગ્નિથી બળ્યા હોય તેમ પોતાના પગને સંકોચી દીધા. એટલે તે બાળા એક લોઢાનો અગ્નિમય રક્ત ગોઠો વિકુર્વીને બોલી કે, ‘ અરે અધમ ! મને ભજ, નહીં તો હું તને ભસ્મીભૂત કરી નાખીશ. ’ તે સાંભળી નાગિલ નિર્ભયપણે વિચારવા લાગ્યો કે “ દશ અવસ્થારૂપ હોવાથી દશ મસ્તકવાળા રાવણની જેવો કામદેવરૂપ રાક્ષસ કે જે દેવદાનવોથી પણ દુર્જય છે તે પણ શીલરૂપ અસ્ત્રથી સાધ્ય થાય છે. ” આમ વિચાર કરે છે તેવામાં સૂત્કાર શબ્દ કરતી તે બાળાએ જાજ્વલ્યમાન લોઢાનો ગોઠો તેના ઉપર નાખ્યો. તે વખતે નાગિલે નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કર્યું, એટલે તે ગોઠો ખંડ ખંડ ચૂર્ણ થઈ ગયો. તે બાળા લજ્જાથી અદૃશ્ય થઈ જ્ઞાણવારમાં નંદાનું રૂપ લઈને એક દાસીએ ઉઘાડેલા દ્વારમાંથી ત્યાં આવી અને મધુર વાણીવડે બોલી કે-‘ હે સ્વામી ! મને તમારા વિના પિતાને ઘેર ગમ્યું નહીં, તેથી રાત્રી છતાં અહીં આવતી રહી. ’ તેને જોઈ નાગિલ વિચારમાં પડ્યો કે, ‘ નંદા વિષયભોગ સંબંધી સ્વપ્ન-તિના સંબંધમાં પણ સંતોષવાળી છે, તેથી તેની આવી ચેષ્ટા હોય નહીં. આનું રૂપ તો તેના જેવું છે પણ પરિણામ તેવા જણાતા નથી, તેથી એની પરીક્ષા કર્યા વિના વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી. ’ આમ વિચારી નાગિલે કહ્યું કે, ‘ હે પ્રિયે !

9.4

गुरुए देशनामां कहुं के, “ कोइ मनुष्य कोटी सोनैयानुं दान दे अथवा श्री-वीतरागनो कंचनमय प्रासाद रचावे तेने तेटलुं पुन्य न थाय के, जेटलुं ब्रह्मचर्यधारी पुरुषने थाय छे. ” केटलाएक प्राणी शीलवतीनी जेम दुःखमां पण पोतानुं शीलव्रत छोडता नथी. ते कथा आ प्रमाणे छे:—

शीलवतीनी कथा.

लक्ष्मीपुर नगरमां समुद्रदत्त नामे श्रेष्ठी हतो. ते पोतानी शीलवती नामनी प्रियाने घेर मूकी सोमभूति नामना एक ब्राह्मणनी साथे परदेशमां गयो. विप्र तो केटलाएक दिवस रही श्रेष्ठीनो संदेशपत्र लइ पोताने घेर पाछो आव्यो. आ खबर थतां शीलवती पोताना पतिए मोकल्ले संदेशपत्र लेवाने सोमभूतिने घेर गइ. विप्र ते सुंदर स्त्रीने जोइने कामातुर थयो, तेथी बोल्यो के, ‘ हे कृशोदरी ! प्रथम मारी साथे क्रीडा कर, तो पछी तारा पतिनो संदेशपत्र आपुं. ’ ते चतुर स्त्री विचारिने बोली के, ‘ हे भद्र ! रात्रीना पहेला पहोरे तमारे मारे घेर आववुं. ’ आ प्रमाणे कहीने ते सेनापति पासे आवी अने कहुं के, ‘ हे देव ! सोमभूति मारा पतिनो संदेशपत्र लाव्यो छे, पण मने आपतो नथी. ’ ते सांभळी अने तेनुं स्वरूप जोतां मोह पामी ते बोल्यो के, ‘ हे सुंदरी ! प्रथम हुं कहुं ते कबुल कर तो पछी तने ते पत्र अपावुं. ’ व्रतभंगना भयथी तेने बीजे पहारे पोताने घेर आववानुं कही ते मंत्री पासे गइ. तेनी पासे फरियाद करतां तेणे पण मोह पामी उपर प्रमाणे मागणी करी, एटले तेने त्रीजे पहोरे घेर आववानुं कही ते राजा पासे गइ. राजाए पण तेवीज प्रार्थना करी, एटले तेने चोथा पहोरे आववानुं कहुं. पछी घेर आवी पोतानी सासुनी साथे संकेत कर्यो के, ‘ तमारे मने चोथे पहोरे बोलाववी. ’ आ प्रमाणे संकेत करी ते पोताना एकांतवासमां तैयार थइने रही. पहेले पहोरे पेलो ब्राह्मण आव्यो. तेनी साथे स्नानपान विगेरेमांज पहेलो प्रहर निर्गमन कर्यो, तेवामां करेला संकेत प्रमाणे सेनापति आव्यो. तेनो शब्द सांभळतांज ब्राह्मण भयथी कंपवा लाग्यो. एटले तेने एक मोटी पेटीना खानामां नाख्यो. एवी रीते सेनापति, मंत्री अने राजाने पण पेटीना जुदा जुदा खानामां पूर्यो. आ प्रमाणे चारेने पूरी प्रातःकाळे रुदन करवा लागी. एटले तेना कुटुंबीओए आवीने पूछ्युं के, ‘ भद्रे ! केम रुदन करे छे ? ’ ते बोली के, ‘ मारा स्वामीनी दुःखवार्त्ता सांभळीने रुदन करुं छुं. ’ ते सांभळी तेना संबंधीओ आ शोठ अपुत्र मरण पामेलो होवाथी तेना खबर आपवा माटे राजा, मंत्री अने सेनापतिनी पासे गया, पण तेओ तो

તેમને સ્થાને મળ્યા નહીં; ઇટલે તેઓએ રાજપુત્ર પાસે જઈને વિજ્ઞાપિત કરી કે, ‘ હે કુમાર ! સમુદ્રદત્ત શ્રેષ્ઠી પરદેશમાં અપુત્ર મૃત્યુ પામ્યા છે, માટે તેની સમૃદ્ધિ આપ ગ્રહણ કરો. ’ કુમાર તેને ઘેર ગયો, તો ઘરમાં બીજું તો કાંઈ જોયું નહીં, માત્ર એક મોટી પેટી તેના જોવામાં આવી. ઇટલે તે રાજભુવનમાં લઈ જઈ ઉઘડાવી તો તેમાંથી વિપ્ર વિગેરે ચારે જણા લજ્જા પામતા સતા બહાર નીકળ્યા. રાજાએ બ્રાહ્મણ, સેનાપતિ અને મંત્રી ત્રણેને દેશપાર કર્યા અને શીલવતીનો સારી રીતે સત્કાર કરી તેની ઘણી પ્રશંસા કરી.

આ પ્રમાણે ગુરુ પાસે ધર્મ સાંભળીને કુમારે સ્વદારાસંતોષ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. દેવચંદ્રે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. શુદ્ધ આહારને ગ્રહણ કરતા સતા તે મહા તપસ્વી થયા.

એક વખતે દેવચંદ્ર મુનિ ત્રિહાર કરતાં કરતાં શ્રીપુરની નજીકના એક દેવાલયમાં આવીને રહ્યા. તે સાંભળી કુમારચંદ્ર રાજા તેમને વાંદવા ગયો અને વાંદીને પાછો આવ્યો. તે સ્વર જાણી રાણીએ એવો અભિગ્રહ કર્યો કે, “ કાલે સવારે દેવચંદ્ર યતિને વાંદ્યા પછી ભોજન કરીશ. ” પ્રભાતે મુનિને વંદન કરવા નીકળી ત્યાં વચમાં નદીએ પૂર આવેલું હતું અને ઉપર જલ્લટિ પળ થતી હતી. તેથી રાણી સ્થલિત થઈને નદીને કાંઠેજ ઉભી રહી. ઇટલે રાજાએ તેને બોલાવીને કહ્યું કે, ‘ હે પ્રિયા ! તમે નદીને એમ કહો કે, ‘ હે નદી દેવી ! જે દિવસે મારા દીયરે વ્રત લીધું છે તે દિવસથી માંડીને જો મારા પતિ સ્વસ્થ રીતે બ્રહ્મચર્ય વ્રતને ધારણ કરી રહ્યા હોય તો મને માર્ગ આપો. ’ તે સાંભળી રાણીએ ચિંતવ્યું કે, ‘ મારા પતિ આમ કહે છે, પણ તેના બ્રહ્મચર્યની વાત હું શું નથી જાણતી ! તોપણ ઠીક છે, જે હશે તે ત્યાં જણાશે, માટે હમણાં તો પતિનું વાક્ય સ્વીકારું; કેમકે જો પતિના વાક્યમાં શંકા લાવું તો મારું પતિવ્રત સંકટિત થાય. ’ તે વિષે કહ્યું છે કે—

સતી પત્યુઃ પ્રભોઃ પત્ની, ગુરો શિષ્યઃ પિતુઃ સુતઃ ।

આદેશે સંશયં કુર્વન્, સંકલ્પત્યાત્મનો વ્રતં ॥ ૧ ॥

“ જો સતી સ્ત્રી પતિના વાક્યમાં, સેવક રાજાના વાક્યમાં, શિષ્ય ગુરુના વાક્યમાં અને પુત્ર પિતાના વાક્યમાં શંકા લાવે તો તેઓ પોતાના વ્રતને સંકટિત કરે છે. ” આશું ચિંતવીને તે નદીની પાસે ગઈ અને વિનયથી પોતાના પતિનું વાક્ય કહ્યું, ઇટલે તત્કાલ નદીએ માર્ગ આપ્યો. તે માર્ગે નદી ઉતરી સામે કાંઠે દેવાલયમાં જઈ પોતાના દીયર મુનિ પાસેથી ધર્મ સાંભળ્યો. મુનિએ પૂછ્યું, ‘ તમને નદીએ શી રીતે માર્ગ આપ્યો ? ’ દેવીએ જે બન્યું હતું તે યથાર્થ કહી સંભળાવ્યું.

एटले मुनि बोल्या के, ‘ भद्रे ! सांभळो, मारा सहोदर बंधु पण मारी साथेज व्रत लेवाने इच्छता हता पण लोकोना अनुग्रहने माटे तेमणे राज्यनो स्वीकार कर्यो छे. तेओ व्यवहारथी जो के राज्यनो अने इंद्रियोना भोगनो अनुभव करे छे, तथापि ते निश्चयथी ब्रह्मचारीज छे. कादवमां कमळनी जेम गृहवासमां रहेता एवा पण ते राजानुं मन निर्लेप होवाथी तेने विषे ब्रह्मचारीपणुं घटे छे. ’ पळी ते राणीए अभिग्रह पूरो थवाथी वनना एक भागमां जइ साथे लावेली शुद्ध आहारवडे पोताना दीयरने प्रतिलाभित कर्या अने पोते पण भोजन कर्युं. पळी ज्यारे तेनी जवानी इच्छा थइ, एटले चालती वखते राणीए मुनिने पूछयुं के, ‘ मारे नदी शी रीते उतरवी ? ’ मुनिए कहुं के, “ तमे नदीनी आ प्रमाणे प्रार्थना करो के, ‘ हे नदीदेवी ! जो आ मुनि व्रत ग्रहण कर्युं त्यारथी सदा उपवासी रहीने विचरता होय तो मने मार्ग आपो. ” आथी विस्मय पामी राणी नदीने तीरे गइ, अने मुनिनुं वाक्य संभळावतांज नदीए मार्ग दीधो. ते मार्गे नदी उतरनी ते पोताने घेर आवी. विस्मय पामेली राणीए राजाने ए वृत्तांत जणावी पूछयुं के, ‘ हे स्वामिन् ! आजेज मेंतमारा बंधु मुनिने पारणुं कराव्युं हतुं, ते छतां तेओ उपवासी केम कहेवाय ? ’ राजा बोल्या—‘ देवी ! सांभळो, ते विषे शास्त्रमां कहुं छे के, “ साधु निरवद्य आहार करता होवाथी नित्य उपवासी छे, मात्र उत्तरगुणनी वृद्धि करवाने माटे तेओ शुद्ध आहार ले छे, तथापि ते उपवासीज छे. ” वळी बीजे पण कहुं छे के:—

अकृताकारितं शुद्ध—माहारं धर्महेतवे ।

अश्नतोपि मुनेर्नित्यो—पवासफलमुच्यते ॥ १ ॥

“ नहीं करेलो अने नहीं करावेलो एवो शुद्ध आहार मुनि, चारित्र धर्मना प्रतिपालनने माटे वापरे छे, तेथी तेने नित्य उपवासनुं फळ प्राप्त थाय छे. ”

इत्यादि वचनोथी पोताना भर्त्ता अने दीयरनुं माहात्म्य जाणी राणीए मन वचन कायावडे शीलादि धर्म स्वीकार्यो.

उपर प्रमाणे शीलव्रतना माहात्म्यथी जेम नदीए राजानी प्रियाने मार्ग आप्यो, तेम जे प्राणी ते व्रतने मनमां धारण करे छे तेने कर्मरूप समुद्र अक्षर एवा शिवमार्गने आपे छे.

इत्यह्मदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यवृत्तौ
चतुर्थव्रतविषये षडशीतितमः प्रबंधः ॥ ८६ ॥

વ્યાખ્યાન ૮૭ મું.

આ ચોથા વ્રતમાં પણ જે વર્જવા યોગ્ય પાંચ અતિચાર
છે તે કહે છે.

इत्वरान्तागमोऽनात्तागतिः परविवाहनम् ।

મદનાત્યાગ્રહોઽનંગક્રીડા ચ બ્રહ્મણિ સ્મૃતા ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ થોડા કાલ માટે કોઈએ રાखेलી વેશ્યાનો સંગમ, કોઈએ નહીં ગ્રહણ કરેલી એવી વેશ્યા સ્ત્રીનો સંગમ, પારકા વિવાહનું કરાવવું, કામભોગમાં તીવ્ર અનુરાગ અને અનંગક્રીડા-એ પાંચ બ્રહ્મવર્ય વ્રતમાં અતિચાર છે તેને ત્યજી દેવા.”

इत्वरान्ता એટલે પ્રત્યેક પુરુષ પાસે જનારી વેશ્યાને કોઈએ અમુક કાલ માટે પોતાની કરી રાखી હોય તેનું ગ્રહણ અથવા કાંઈ મૂલ્ય ઠરાવી અમુક કાલ સુધી પોતે સ્ત્રી તરીકે સ્વીકારવી તે. એ પ્રમાણે કોઈએ પોતાની કરી રાखेलી વેશ્યાનું સેવન કરનાર પુરુષ પોતાની બુદ્ધિકલ્પનાથી તેને પોતાની સ્ત્રી સમાન ગણી મનમાં વ્રતની સાપેક્ષ વૃત્તિ ધરાવે કે ‘ મારે તો પરસ્ત્રીનો માત્ર ત્યાગ છે અને આ તો આટલો કાલ મારી સ્ત્રી થયેલી છે, તેથી મારા વ્રતનો મંગ થતો નથી. ’ પણ તે થોડા કાલ સુધી બીજાની પરિગ્રહભૂત થયેલી હોવાથી વસ્તુતાએ તેને બીજાની સ્ત્રીજ જાણવી જોઈએ, તેથી એ અતિચાર છે. इति પ્રથમ અતિચાર.

બીજા અતિચારમાં અનાત્તા એટલે કોઈએ નહીં ગ્રહણ કરેલી વેશ્યા અથવા વ્યભિચારિણી સ્ત્રી કે જેનો પતિ વિદેશે ગયેલો હોય, તેથી સ્ત્રીનું આસેવન કરવું, અને તેમાં એવી બુદ્ધિ કરવી કે, ‘ આ સ્ત્રી કાંઈ પરસ્ત્રી ન ગણાય. ’ પણ તે ધારણામાં અજ્ઞાનતા હોવાથી અતિચાર લાગે છે. इति દ્વિતીય અતિચાર.

આ બે માત્ર પરસ્ત્રીત્યાગરૂપ વ્રતવાળાને અતિચાર છે, પણ જેને સ્વદારા-સંતોષ વ્રત હોય તેને તો અનાચારજ છે, અર્થાત્ તેમ કરવાથી તેના વ્રતનો મંગ થાય છે.

ત્રીજા અતિચારમાં બીજાની સંતતિનો કન્યાદાનના ફલની ઇચ્છાથી અથવા સંબંધ વિગેરે કારણથી જે વિવાહ કરાવી આપવો તે અતિચાર જાણવો. આવકે તો પોતાની સંતતિને વિષે પણ સંખ્યા પરિમાણ કરવા રૂપ અભિગ્રહ કરવો. એ સંબંધાય છે કે, ‘ કૃષ્ણ અને ચેટકરાજાને પોતાની સંતતિનો પણ વિવાહસંબંધ

કરવાનો નિયમ હતો. ' આ પણ અંતરસદ્ભાવપણું હોવાથી અતિચાર છે. હિતિ તૃતીય અતિચાર.

કામમોગને વિષે જે તીવ્ર અનુરાગ તે ચોથો અતિચાર છે. હિતિ ચતુર્થ અતિચાર.

પાંચમો અતિચાર અનંગ ક્રીડા-કામપ્રધાન ક્રીડા. તે પરસ્ત્રીને અધરચુંબન, આલિંગન વિગેરે કરવું તે; અથવા સ્ત્રીના સંબંધમાં વાત્સ્યાયનમુનિએ રચેલા કામશાસ્ત્રમાં બતાવેલા ચોરાશી આસન વિગેરેને સેવવા તે. હિતિ પંચમ અતિચાર.

આ પ્રમાણે ચોથા બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં એ પાંચ અતિચાર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. આ વ્રતને વિષે રોહિણીનું ઉદાહરણ છે તે આ પ્રમાણે:—

રોહિણીની કથા.

પાટણપુરા નંદરાજા રાજ્ય કરતા હતા, તે વખતે તે નગરમાં ધનાવહ નામે એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને રોહિણી નામે શીલવતી પ્રિયા હતી. અન્યદા ધનાવહ શ્રેષ્ઠી સમુદ્રયાત્રા કરવા ગયો હતો અને ઘેર રોહિણી એકલી હતી. તેવામાં એક વખતે એવું બન્યું કે રાજાએ રોહિણીને તેના ગોલમાં બેઠેલી જોઈ. તેને જોઈ રાજા કામાતુર થયો; તેથી તત્કાલ દાસીને રોહિણીની પાસે મોકલી. દાસીએ ત્યાં જઈને કહ્યું કે, ' હે રોહિણી ! તમારું પુણ્ય મોટું લાગે છે કે જેથી નંદરાજા તમારું આલિંગન કરવાના અભિલાષી થયા છે. ' આ સાંભળી રોહિણીએ ચિંતવ્યું કે, " અહો ! મૂઠ લોકો પોતાના કુલધર્મને પણ ત્યજી દેતાં શરમાતા નથી. તેથી આ રાજા ઉન્મત્ત હસ્તીની જેમ મારા શીલરૂપ વૃદ્ધને ઉલ્ખેડી નાલશે, માટે કોઈ ઉપાયથી તેને સમજાવવો યોગ્ય છે. " આમ વિચારી તેણીએ દાસીને કહ્યું કે, ' હે ભદ્રે ! આજ રાત્રે તું રાજાને મારે ત્યાં મોકલજે. ' દાસીનાં વચનથી રાજા હર્ષ પામીને રાત્રે તેને ઘેર આવ્યો. રોહિણીએ ભૂમિ તરફ દષ્ટિ રાખી તેનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો. પછી મોજનને માટે પોતાના ગૃહમાંથી જુદા જુદા વેષ ધરનારી સ્ત્રીઓ પાસે સુવર્ણના, રૂપાના અને કાંસા વિગેરેના નવી નવી જાતના પાત્રો મૂકાવ્યા, અને તેમાં તે દાસી-ઓએ લાવામાં એકજ રસ આપે એવા પણ જુદા જુદા વર્ણના મોજ્ય પદાર્થો જુદા જુદા અનેક ઓરડામાંથી લાવી લાવીને મૂક્યા. રાજાએ જુદા જુદા પાત્રોમાંથી રસનો સ્વાદ લેવા માંડ્યો. તથાપિ બધા પાત્રમાંથી એકજ સ્વાદવાળો રસ આવવાથી તે વિસ્મય પામી ગયો. જેથી તેણે રોહિણીને પૂછ્યું કે, ' મુઞ્ઞે ! આ જુદા જુદા પાત્ર છતાં અને તેમાં જુદા જુદા વર્ણવાળી વસ્તુ છતાં તેનો રસ એકજ પ્રકારનો આવે છે, તેનું શું કારણ ? '

रोहिणी बोली के, “ राजेंद्र ! जे विवेकी होय ते तो एकज पात्रमायी स्वाद ले, कारण के सर्वनो स्वाद एकज छे. जेम एमां स्थान ने वर्णनो भेद छतां रसनं विशेषणं जणातुं नथी, तेमज एकज स्त्रीजातिमां रूप के वेषादिना भेदथी शो फेर पडे छे ? जेम कोइ माणस आंतिथी आकाशमां अनेक चंद्र जुए, पण वस्तुताए चंद्र एकज छे, तेम कामी कामभ्रमथी आंत थइ एकज स्त्रीजातिने अनेकपणे जुए छे.

हे राजन् ! लौकिक शास्त्रमां पण लिंगपुराणने विषे अब्रह्म विषे लखे छे के, ‘ एक मास सुधी निराहार रहेतो अने पारणाने दिवसे कंदमूळ खातो एवो तापस पण मनमां तापसीने इच्छवाथी कमाडमां मुख नाखीने मृत्यु पाम्यो हतो. ’ ए कथा एवी छे के, सेलकपुरना उद्यानमां एक मठने विषे मासोपवासी तापस रहेतो हतो. एकदा त्यां कोइ तापसी आवी चडी. तापसे तेणीने रात्रिवास करवा आग्रह कर्यो, पण पोताना शीलभंगना भयथी तेणे सूचव्युं के, ‘ भो तापसी ! रात्रे तमारे मजबूत रीते कमाड वासीने शयन करवुं. कारण के अहिं एक रात्रस आवे छे ते कदि मारा जेवा स्वरथी तमने बोलावे अने एंधाणी पण आपे, तथापि तमारे कमाड उघाडवा नहीं, जो उघाडशो तो ते रात्रस तमारा देहने गळी जशे. ’ आ प्रमाणे कही तापस मठनी बहार सुतो. अर्धरात्रे कामविकार उत्पन्न थवाथी तेणे अनेक रीते आलाप करी तापसीने बोलावी. पण पूर्वशिक्षित तापसीए द्वार उघाडवुं नहीं. छेवटे अंदर पेसवाने छिद्र पाडी तेमां मुख नाख्युं, परंतु ते दबावाथी तापस त्यांज मृत्यु पामी गयो. परंतु तेना शीलनुं खंडन नहीं थयेल होवाथी ते देवता थयो. प्रातःकाळे सर्वनी समीप प्रगट थइ ते देवे पोतानुं स्वरूप कही बतावीने मैथुननो निषेध कर्यो. वळी विष्णुपुराणमां पण लखे छे के, “ वाराणसीमां गंगाना तीर उपर नंद नामना तापसे घणां वर्ष सुधी तपस्या करी हती. एक वखते गंगामां स्नान करती कोइ स्त्रीने जोइने ते मोह पामी गयो. तेनी पाछळ पाछळ तेनेघेर जइ तेनी प्रार्थना करी. त्यारे ते स्त्री बोली के, ‘ हे तपस्वी ! हुं चांडाली छुं, अने तमे तपस्वी छो; तो मारा जेवी नीच साथे तमारे व्रत खंडन करवुं योग्य नथी. ’ तेना ए वचनने नहीं गणकारीने ते कामार्त्त तापसे तेनी साथे रतिक्रीडा करी. पछी आंखो उघडी, एटले तेने घणो पश्चात्ताप थयो. तेथी कामने धिक्कार करतो पोतानुं मस्तक शिला उपर पटकीने ते मृत्यु पाम्यो. ते वखते ते आ प्रमाणे बोन्यो हतो—

१ कामांधपणे नेत्र बिंचायेला हता, ते सट्टिचार आववाथी उघळ्या एम समजवुं.

श्री रामराम धिग्धिग् मे, जन्मनो जीवितस्थ च ।

याश्चरं दुश्चरं तप्त्वा, चांडालीसंगमं गतः ॥ १ ॥

‘अरे राम, राम, मारा जन्मने अने जीवितने धिकार छे, के जे हुं दुश्चर तपस्या तपी प्रांते चांडालीना संगमने प्राप्त थयो.’

श्रीजीतरागना शासनमां पण कहुं छे के, “जेम किंपाकना फळ खाती वखते सारां अने मीठां लागे छे, पण परिणामे मृत्यु आपे छे; तेम विषयभोग पण भोगवती वखते सारां लागे छे, पण परिणामे अनेक भवमां मृत्यु आपे छे.” आवां ते रोहिणीनां वचनो सांभळी नंदराजाए अन्यायरूप ब्रह्मणे रुक्मिनारी एवी ते रोहिणीने खमावीने कहुं के—

संति विश्वे दुराचारो-पदेष्टारः पदे पदे ।

हितार्थमुपदीकर्तुं, विरला एव केचन ॥ १ ॥

“आ विश्वमां दुराचारनो उपदेश करनारा तो स्थाने स्थाने छे, पण हितार्थनो उपदेश करनारा कोइ विरलाज होय छे.” एम कही स्वदारासंतोष व्रत ग्रहण करी नंदराजा पोताने घेर आव्यो.

हवे धनावह शेठ परदेशथी वणुं धन कमाइ घेर आव्यो. घेर आव्या पछी एक वखते दासी पासेथी राजाना आववाना खबर सांभळी तेणे चितव्युं के, “जरूर मारी स्त्रीए पोताना शीलने खंडित कर्युं हशे. अही बीजा मनुष्य विनाना स्थानमां आवेलो राजा आवी सुंदर स्त्रीने केम छोडी दे?” आखी रात आवा संकल्प विकल्प करतो राजा रोहिणीनी उपर निःस्नेह थयो. ते अरसामां पुण्योदयथी एवं बन्युं के, वर्षादने लीधे नदीमां मोहुं पूर आव्युं अने तेथी सर्व नगर रुंधाइ गयुं. ते वखते रोहिणी सर्व लोकोनी समक्ष गोपूर (दरवाजा) उपर चडी हाथमां जळ लइने बोली के, ‘हे सरिता! गंगाना जळनी जेम जो मारुं शील निर्मळ होय तो तुं आ नगर पासेथी पाछी ओसर.’ तत्काळ नदीनुं पूर उतरी गयुं अने सर्व जनोए तेना शीलनी मोटी प्रशंसा करी. धनावह श्रेष्ठीए स्नेह सहित थइ तेना शीलधर्मने प्रणाम कर्यो.

उपर प्रमाणे महासती रोहिणीए शीलव्रतनी दृढतावडे जैनधर्मनी प्रभावना करीने अने पोताना मनुष्य जन्मने कृतार्थ करीने सुकृतनी मोटी प्रतिष्ठाने प्राप्त करी.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
चतुर्थव्रतातिचारविषये सप्ताशीतितमः प्रबंधः ॥ ८७ ॥

व्याख्यान ८८ मुं.

हवे ब्रह्मचर्यव्रत- रक्षण करवाथी शो गुण थाय ते कहे छे.

ज्ञानादिसर्वधर्माणां, जीवितं शीलमेव ये ।

रक्षन्ति प्राणिनस्तेषां, कीर्त्तिर्माति न विष्टपे ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ ज्ञानादि सर्व धर्मनुं जीवित शील छे. जे प्राणीओ ते शीलनी रक्षा करे छे तेओनी कीर्त्ति आ जगतने विषे माती नथी. ” ज्ञानादि ए वाक्यमां आदि शब्दबडे दर्शन, चारित्र विगेरे ग्रहण करवा. तेना प्राणरूप ब्रह्मचर्य (शील) छे, अर्थात् ते बिना सर्व धर्म व्यर्थ छे. ते विषे अन्य दर्शनीना शास्त्रमां पण कह्युं छे के, “ हे युधिष्ठिर ! जे एक रात्रि पण ब्रह्मचारी रह्यो होय, तेने जे गति मळे, ते गति हजारो यज्ञोथी पण मेळवी शकाती नथी. ”

जिनागममां तो ब्रह्मचारीने स्त्रीना विकारी अंग साधुं जोवा विगेरेनो पण निषेध करेलो छे. कह्युं छे के, “ स्त्रीना गुप्त अंग रागोत्पादक होवार्थी ब्रह्मचारीए जोवा नहीं, तेम स्पर्शवा नहीं. कदि ते जोवाइ जाय के स्पर्शाइ जाय तो तेमां रागबुद्धि न करवी. कह्युं छे के, ‘ स्त्रीनुं रूप नजरे पडी जाय तो जोया वगर रहेवाय नहीं, पण डाह्या माणसे तेमां राग के द्वेष करवानुं छोडी देवुं. ’ वळी गायनी योनिनुं मर्दन करीने गोमुत्र लेवुं नहीं, पण ज्यारे ते स्वेच्छाए पुत्रोत्सर्ग करे त्यारे लेवुं. कदि खास काम होय तो तेमां चित्तनी एकाग्रता न करवी. जो कदि स्वप्नमां स्त्रीनो भोग थाय तो तत्काळ उठी इर्यापथि प्रतिक्रमणपूर्वक एकसो आठ श्वासोच्छ्वासनो काउस्सग करवो. वळी स्त्रीओनी इंद्रियो जोवामां अने तेमनी साथे भाषण करवा विगेरेमां सर्वत्र यतनापूर्वक निवृत्ति करवी. आ प्रमाणे जे प्राणीओ ब्रह्मव्रतने पाळे छे तेओनी कीर्त्ति आ विश्वमां माती नथी. ” आ बिषयमां जिनपाळनो प्रबंध छे ते आ प्रमाणे:—

जिनपाळनी कथा.

पानगरांमां माकंद नामे एक वणिक रहेतो हतो. तेने भद्रा नामे स्त्री

१ चार लोगस्सनो, सागरवरगंभीरा

हती, अने जिनपाळ अने जिनरक्षक नामे बे पुत्र होता. तेमणे अग्यार वखत समुद्रमां सफर करीने निविघ्ने पुष्कळ द्रव्य उपार्जन कर्युं हतुं. अन्यदा आग्रह करीने बारमी वखत मुसाफरीए जवाने तैयार थया. मातापितानी आज्ञा लइ वहाण भरीने चाल्या. मार्गमां प्रतिकूल पवनवडे वहाण शिला साथे अथडाइ भांगी गयुं. बंने एक पाटीयुं मळवाथी तरीने रत्नद्वीपे पहुँच्या. त्यां एक वनमां क्रीडावापीनी अंदर तेओ जळक्रीडा करवा लाग्या. तेवामां ते रत्नद्वीपवासी देवीए प्रत्यक्ष थइने कहुं के, ' तमे बंने मारी साथे भोग भोगवो, नहींतर आ खड्गथी तमारो शिरच्छेद करीश. ' बंनेए भयथी ते स्वीकार्युं. पछी तेना शरीरमां शुभ पुद्गलो संक्रमावी अशुभ पुद्गलोने दूर करीने ते तेमनी साथे भोग भोगववा लागी. एक वखते ते रत्नद्वीपनी देवीने सौधर्मइंद्रे आदेश कर्यो के, ' एकवीश वार काष्ट विगेरे काढीने लवणसमुद्रने निर्मळ करो. ' आवो आदेश आवतां ते देवीए बंनेने शिखामण आपी के, ' तमारे बंनेए दक्षिण बाजुना वनमां जवुं नहीं, कारण के त्यां दृष्टिविष सर्प छे, तेथी अहींज रहेवुं. कदि जवुं होय तो बीजी त्रण बाजुना वनमां जवुं. ' आ प्रमाणे कहीने देवी पोताने कामे गइ.

पछवाडे बंने जणे विचार्युं के, ' आपणने देवीए दक्षिण बाजुना वनमां जवाने शामाटे अटकाव्या दृशे, माटे ते बाजु जवुं तो खरुं. ' आम विचारी तत्काळ तेओ कौतुकथी तेज वनमां गया. तो त्यां अस्थिनो मोटो समूह जोवामां आव्यो. आगळ जतां एक पुरुषने शूलीए चढावेलो जोयो. बंनेए तेने पूछ्युं के, ' तुं कोण छे ? ' ते बोल्यो के, ' हुं वणिक छुं, वहाण भांगवाथी अहिं आवी चढ्यो हतो. आ द्वीपनी अधिष्ठायिका देवीनी साथे में भोग भोगव्या होता, पण ज्यारे तमे आव्या त्यारे ते देवीए मने थोडा अपराधमां आवी दशाए पहुँचाव्यो छे. ' आ प्रमाणे सांभळी तेओ भय पामीने विचारवा लाग्या के, ' जेवी आनी गति थइ तेवी गति आपणी पण थवानी. ' पछी पुनः पूछ्युं के, ' अमारो छुटको अहींथी शीरीते थाय ? ' ते बोल्यो के, " अहिंथी पश्चिम दिशामां एक शैलक यक्ष छे, ते पर्वतिथिए मोटा शब्दथी बोले छे के, हुं कोने तारुं अने कोनुं पालन करुं ? तमारे तेनी पासे जइ तेनी पूजा करवी अने जे समये ते बोले ते वखते कहेवुं के, हे यक्षराज ! अमने तारो ने अमारुं पालन करो. " आ प्रमाणे सांभळी तेओए ते यक्ष पासे जइ ते प्रमाणे कहुं, एटले ते यक्ष बोल्यो के, " हे भद्रो ! ते व्यंतरी महा दुष्टा छे, परंतु तमारे तेनाथी भय पामवुं नहीं. में विकुर्वेला आ अश्वनी पृष्ठ उपर तमे बेसो. ते देवी

तमारी पासे आवीने सराग अने मधुर वाणीथी तमने क्षोभ पमाडशे, तथापि तमारे चळित थवुं नहीं. तेम करतां जेनुं मन तेनी वाणीथी क्षोभ पामशे तेने हुं समुद्रमां पाडी नाखीश. ” यत्ननो आ ठराव तेमणे कबुल कर्यो. पछी यक्ष अश्वरूपे थइ पोतानी पीठ उपर तेमने बेसारीने चाल्यो.

अहिं रत्नद्वीपनी देवी इंद्रनी आज्ञा प्रमाणे काम करी पोताना वासगृहमां आवी. त्यां तेओने जोया नहीं एटले ते तेनी पछवाडे दोडी अने समुद्रमार्गे तेओ यक्षरूपीनी पीठपर बेसीने जता हता, त्यां आवी राग भरेली मधुर वाणी-वडे बोली के-‘ अरे प्राणवल्लभो ! मने अवळाने दजी दइने तमारे चाल्युं जवुं घटित नथी, मारा अपराधने क्षमा करो. ’ इत्यादि अनेक आलापथी तेने पूर्ण रागी जाणी जिनरक्षित क्षोभ पामी गयो. यक्षे अवधिज्ञानवडे जिनरक्षितना चित्तने विषयासक्त जाण्युं, एटले तत्काळ पोतानी पीठ उपरथी तेने पाडी नाख्यो. एटले रत्नदेवीए खड्गथी तेना कटके कटका करी नाख्या. जिनपाले दृढ प्रति-ज्ञाथी. तेनी सन्मुख पण जोयुं नहीं, तेथी तेने क्षेमकुशळ चंपानगरीमां पहाँवाडी यक्ष पोताने स्थानके गयो.

जिनपाले सर्व वृत्तांत पोताना मातापिताने जणाव्यो. पछी वैराग्य पामी श्री वीरप्रभु पासे दीक्षा लइने ते सौधर्म देवलोकमां देवता थयो. त्यां बे सागरो-पमनुं अयुष्य भोगवी महाविदेह क्षेत्रमां सिद्धिने पामशे.

उपरना दृष्टांतमां तत्त्वरूप जे उपनय छे ते छट्टा अंगमां विस्तारथी कखो छे. ते आ प्रमाणे-जेओ आ संसारमां रह्या सता निरंतर विषयभोगनी आकांक्षा राखे छे, तेओ घोर संसारसागरमां पडे छे, अने जेओ भोगनी अपेक्षा राखता नथी तेओ संसार अटवीनो पार पामे छे. आ संसारमां दुःखी जीवने श्रीजिना-ज्ञाना वचन ते सेलक यत्नना पृष्ठ समान छे, जे समुद्र ते संसार छे, अने जे पोताने घेर पहाँचवानुं ते सिद्धिगमन तूल्य छे. जे देवी ते मोहिनीरूप छे, तेमां जे लुब्ध थइ क्षोभ पामे ते जिनरक्षितनी जेम संसारसमुद्रमां पडे छे अने विष-यमोहवडे अनंत जन्ममरणना दुःखने पामे छे; अने जे प्राणी मोहिनीथी क्षोभ पामता नथी ते जिनपालनी जेम संसारसागरमां नहीं पडतां ते जेम पोताने घरे पहाँच्यो तेम प्रधान सुख-सिद्धिसुखने प्राप्त करे छे. आ प्रमाणे ते कथानो उपनय छे.

उपरनी कथा उपरथी समजवानुं ए छे के, रत्नद्वीपनी देवीमां दृढ काम-नाने राखनार अने भोगस्पृहा करनार जिनरक्षित द्रव्य भाव बंने प्रकारना

(११६)   श्री उपदेशप्रासाद भाषान्तरभाग २ जो. स्तंभ ६ द्वे.

समुद्रमां पण्यो अने विषयमां निरपेक्ष रहेनार जिनपाल श्री परमात्माना सभाभां यक्षानुं पात्र थयो.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ
चतुर्थव्रतविषये अष्टाशीतितमः प्रबंधः ॥ ८८ ॥

व्याख्यान ८६ मुं.

चोथा व्रतनो भंग थवाथी बीजा बधा व्रतोनो

भंग थाय छे ते कहे छे.

व्रतानामपि शेषाणां, चतुर्थव्रतभंगके ।

लीलया भेदतामाहुः, तस्मादुःशीलतां त्यज ॥ १ ॥

व्याख्य.

“ चोथा व्रतनो भंग थवाथी बाकीना बधा व्रतनो सहेज भंग थइ जाय छे तेथी हे जीव ! तुं दुःशीलपणानो त्याग कर. ” चोथा व्रतनो भंग थतां बाकीना प्राणातिपात विरमण विगेरे चार व्रतोनो पण अवश्य भंग थाय छे ते विषे श्रीजिनेश्वर भगवंत कहे छे के—

स्त्रीनी योनिमां एक बे त्रण लाखथी मांडी उत्कृष्टा लक्ष पृथक्त्व बेइंद्रिय जीव उत्पन्न थाय छे. पुरुषनी साथे संयोग थतां जेम वांसनी भुंगळी रुथी भरी होय तेमां लोढानी तपावेली सळी नाखतां रु बळी जाय, तेम ते जीवोनी हिंसा थाय छे. वळी पंचेंद्रिय मनुष्य एवा एक पुरुषे भोगवेली स्त्रीना गर्भमां एक साथे उत्कृष्टा नव लाख गर्भज जीवो उत्पन्न थाय छे. ते नव लाख जीवमां जे विशेष आयुवाळा होय छे ते जीवे छे, बाकीना त्यांज विलय पामे छे. आवां ज्ञानीनां वचन उपरथी श्रद्धा भंग थतां प्राणातिपात विरमण नामे पहेलुं व्रत भंग थाय छे. तेम बीजुं मृषावादना त्यागरूप व्रत पण नाश पामे छे, कारण के कामीजन सत्यवादी होता नथी. ते विषे नीतिमां लखे छे के, ‘ वणिक्, वेश्या, चोर, द्यूतकार, व्यभिचारी, द्वारपाळ अने कौल (नास्तिक) ए सात मृषा-वादना मंदिररूप छे. ’ तेम बीजा व्रतनो भंग पण थाय छे. अहीं कोइ शंका करे के, ‘ पिता विगेरेनी आज्ञाथी परखेली स्त्रीनुं सेवन करतां बीजुं व्रत जे

અદત્તાદાનના ત્યાગરૂપ છે, તેનો મંગ કેમ કહેવાય ? ’ તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, ‘ અબ્રહ્મ (દુઃશીલ) સેવન કરવાથી તીર્થંકર અદત્ત લાગે છે, કારણ કે તીર્થંકરોએ મુમુક્ષુ પુરુષોને સર્વથા અબ્રહ્મ સેવવાનો નિષેધ કર્યો છે. વઢી સ્વામી જે મંડલાધિપતિ તેનું પણ અદત્ત લાગે છે. બાકીના બે પ્રકારના અદત્ત પોતાની મેઠે તર્કથી જાણી લેવા. ’ એ પ્રકારે ત્રીજા વ્રતનો પણ મંગ થાય છે. ચોથા વ્રતનો મંગ તો સુલ્લોજ છે. પાંચમું જે પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ વ્રત તેનો મંગ કર્યા સિવાય સ્ત્રીનો સંબંધ થવોજ સંભવતો નથી. દંડકાચાર ગ્રંથમાં લખે છે કે, ‘ જે પોતાના આત્માને સ્ત્રીના સંગમાં સ્થાપે છે, તેણે નવ વાડને માંગી નાહી અને દર્શન ગુણનો ઘાત કર્યો સમજવો. વઢી તેનાથી બીજા સર્વ વ્રતોનો પણ મંગ થાય છે. ’

આ પ્રમાણે ઘણાં દોષથી દૂષિત એવું અબ્રહ્મ (દુઃશીલ) છે, એમ જાણીને હે જીવ ! તું દુઃશીલતાને છોડી દે. હવે કોઈ ગૃહસ્થ છતાં પણ પ્રથમ વચથી તે યાવજીવિત બ્રહ્મવ્રતને પાઠે છે તે વિષે કહે છે કે, “કોઈ ઉત્તમ પુરુષ બાઠવચથી માંડીને તે વ્રતને આદરે છે. જેમ એક દંપતીએ શુક્લપદ્મ અને કૃષ્ણપદ્મના નિયમથી બ્રહ્મચર્ય પાઠ્યું હતું. ” તેની કથા નીચે પ્રમાણે છે:—

વિજયશેઠ ને વિજયારાણીની કથા.

કચ્છદેશમાં એક નગરને વિષે અર્હદાસ નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને અર્હદાસી નામે પત્ની હતી. તેમને વિજય નામે એક પુત્ર હતો. તે ગુરુની પાસે ભણતો હતો. એક વખતે તે વિજયે કોઈ મુનિના મુખથી આ પ્રમાણે શીલનું માહાત્મ્ય સાંભળ્યું કે:—

અમરાઃ કિંકરાયંતે, સિદ્ધયઃ સહસંગતાઃ ।

સમિપસ્થાયિની સંપત્, શીલાલંકારશાલિનાં ॥ ૧ ॥

“ જેઓએ શીલરૂપ અલંકારને ધારણ કરેલો છે તેઓને દેવતાઓ સેવક થઈને રહે છે, સિદ્ધિઓ સાથે આવી મળે છે અને સંપત્તિ તો સમીપેજ હાજર રહે છે. ” આવી દેશના સાંભળી વિજયે સ્વદારાસંતોષ વ્રત ગ્રહણ કર્યું, અને તેમાં પણ કૃષ્ણપદ્મમાં તેનું પણ સેવન કરવું નહીં એવો નિયમ લીધો.

તેજ નગરમાં બીજો ધનાવહ નામે શ્રેષ્ઠી રહે છે. તેને ધનશ્રી નામે સ્ત્રી છે. તેની પુત્રી વિજયાએ એક વખતે શીલનું વર્ણન સાંભળી એવું વ્રત લીધું કે, ‘ કૃષ્ણપદ્મમાં પોતાના પતિને પણ સેવવો નહીં. ’ ધુણાચર ન્યાયથી એવું બન્યું કે, તુલ્ય રૂપવાળા તે વિજય અને વિજયાનોજ પરસ્પર સંબંધ થઈ વિવાહ થયો.

विजया सोल शृंगार सजी, नवीन भव्य वस्त्रो धारण करी हर्ष पामती एकांति पोताना पति पासे आवी. एटले विजये पोतानी ते सुलोचना प्रियाने कहुं के, “ अरे प्रिया ! तूं मारुं हृदय छे, तेमज मारो तूं जीव, श्वास अने प्राण छे; आ संसारमां प्राणीओने प्रियजन तेज संसारसुखनुं सर्वस्व छे. हे चकोराक्षी ! जो तारा जेवी प्रिया होय तो पछी स्वर्गसुखनुं शुं काम छे ? अने जो तारा जेवी प्रिया न होय तो स्वर्गनुं सुख पण शा कामनुं छे ? पण हे शुभे ! में पूर्वे एवो नियम लीधो छे के, शुद्धमन, वचन, कायाथी शील पाळवुं. तेना हवे मात्र त्रण दिवस बाकी छे, ते व्यतित थया पछी कृष्णपक्षमां आपणे रति-सुखने अनुभवशुं. ” आ प्रमाणेनां पोतानां पतिनां वचनो सांभळी विजया अत्यंत ग्लानि पामी गइ. विजये ग्लानि थवानुं कारण पूछथुं, एटले ते बोली के, ‘ हे स्वामिन् ! मारे कृष्णपक्षमां शील पाळवानो नियम छे. ’ ते सांभळतां विजयने घणो खेद थयो. त्यारे विजयाए कहुं के, ‘ हे स्वामीनाथ ! तमे बीजी स्त्री परणीने तेनी साथे सुखभोग भोगवो, खेद करशो नहीं. पुरुषोने तो त्रधारे स्त्रीओ होय छे. वसुदवने बाँतेर हजार स्त्रीओ हती अने चक्रवर्त्तीने एक लाख ने बाणु हजार स्त्रीओ होय छे. ’ ते सांभळी विजय बोल्थो के, “ हे सुशीले ! मने आ बातमां कांइपण खेद थतो नहीं; कारण के मारा मातापिताए मने दीक्षा लेतां लेतां बळात्कारे परणाव्यो हतो. वळी विषय सेववाथी कांइ आयु-प्यनी वृद्धि थती नहीं, तेमज तेथी जगतमां महत्व के सर्व जीवोमां आधिक्य प्राप्त थतुं नहीं. केवल ते मननी उत्सुकता मात्र छे, ते विषे श्रीविशेषावश्यक वृत्तिमां लखे छे के, ‘ प्रेतनी जेम स्त्रीने वळगी सर्व अंगने महान् प्रयास आपी प्राणी जे क्रीडा करे छे तेनार्थी तेने सुखी केम कहेवाय ? ’ वळी पशु पक्षीओ पण विषयने तो सेवे छे तो तेमां शुं तत्त्व छे ? हे सुंदरी ! आ जीवे देवताना भवमां असंख्याता वर्ष सुधी अगणित विषयो भोगव्या छे. ते विषे लोकप्रकाशमां कहुं छे के, ‘ कल्पवासी देवताओने एकवार भोग भोगवतां बे हजार वर्ष वही जाय छे. तेवी रीते बीजा देवताओने पांचसो पांचसो वर्ष अनुक्रमे ओछा करवा, एटले पंनरसो वर्ष ज्योतिषीने, एक हजार वर्ष व्यंतरने अने पांचसो वर्ष वनपतिने एकवार भोग भोगवतां वही जाय छे. ’ हे कमळाक्षी ! आ संसारमां जे पुष्पमाळा, चंदन तथा स्त्री विगेरेनुं पुद्गलजनित सुख छे ते नाश-वंत छे, अने बीजाना संयोगथी थयैलुं जे सुख ते वस्तुताए दुःखरूपज छे. काश्य के ते मनना संकल्पथी अने उपचारथीज उत्पन्न थयैलुं छे. ते

શ્રીજિનમદ્રગણિ જ્ઞાનાશ્રમણ કહે છે કે, ‘ જેમ આફરો ચઢે તથા સંનિપાત રોગ થાય ત્યારે ક્વાથ વિગેરે અસત્ય ઉપચાર કરે તે દુઃખરૂપ થાય છે, તેમ વિષય-સુખ તે પ્રમાણે અસત્ય ઉપચાર માત્ર હોવાથી દુઃખરૂપજ છે. ’ અર્થાત્ વિષય-સુખ તે ક્વાથ, તથા ડાંખ દેવાની ચિકિત્સાની જેમ ઉપચારપણે સુખરૂપ લાગે છે, પણ તે દુઃખરૂપ છે. પારમાર્થિક સુખ તો શ્રીસિદ્ધાર્થના જેવું નેજા થાય છે. આત્મિક આનંદનો રોધ કરનાર સાતા અસાતા વેદનીકર્મથી ઉપજેલા સંયોગ વિયોગ સ્વભાવવાળા સુખને સુખ કોણ કહે ? તે વિષે કહ્યું છે કે, સાતા અને અસાતા એ બંને સોનાની ને લોઢાની બેડી પહેર્યા તુલ્ય છે. સ્વરૂપ સુખ તો તે બંનેના વિરહથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. લૌકિક સુખ દેહ ને ઇન્દ્રિયની અનુકૂળતાવડે ગણાય છે, પણ વાસ્તવિક સુખ દેહના અભાવથીજ છે. માટે હે મૃગાક્ષી ! દુઃખ-દાયક વિષયમાં મારું મન રુચિ કરતું નથી. તે વિષય ઉપર કહ્યું છે કે,—

વિષસ્ય વિષયાણાં ચ, પશ્યતાં મહદંતરં ।

• ઉપમુક્તં વિષં હંતિ, વિષયાઃ સ્મરણાદપિ ॥ ૧ ॥

“ વિષ અને વિષય એ બે વચ્ચે મોટું અંતર છે, વિષ તો સ્વાધ્યાયી મારે છે પણ વિષયો તો સ્મરણ માત્રથી મારે છે. ” તેથી હે સુંદરી ! હવે ગંગાના જલ જેવું નિર્મલ શીલં મારે ત્રિવિધે જન્મપર્યંત રહો. પણ આપણે આ વૃત્તાંત આપણા માતા પિતાને જણાવવો નહીં, છતાં તેમાંથી જ્યારે કોઈ આ વૃત્તાંત જાણે તો પછી આપણે અવશ્ય દીક્ષા લઈશું. ” આવો નિશ્ચય કરી તે દંપતી પોતાના જીવિતની જેમ શીલનું રક્ષણ કરવા લાગ્યા. બંને જણા રાત્રે એક શય્યામાં સુવે છે, તથાપિ તેઓમાંથી કોઈને કામોદીપન થતું નથી. હમેશાં એકાંતમાં પણ તેઓ શાંત-નુંજ વર્ણન કર્યા કરે છે. આ પ્રમાણે ભાવચારિત્ર પાઠતાં તેમને ઘણો સમય વ્યતિત થયો.

અન્યદા વિમલ નામે કોઈ કેવલીશુનિ ચંપાનગરીમાં સમવસર્યા. તેમની દેશના સાંભળીને જિનદાસ શ્રેષ્ઠીએ પૂછ્યું કે, ‘ ભગવન ! મેં એવો અભિગ્રહ લીધો છે કે, મારે ચોરાશી હજાર સાધુઓને પારણું કરાવવું. આ મારો મનોરથ ક્યારે સફળ થશે ? ’ કેવલી બોલ્યા કે, “ એવા મુમુક્ષુ સાધુઓનો એક સાથે યોગ શી રીતે થાય ? કદિ દૈવયોગે તેટલા સાધુઓ મળી જાય તોપણ આકાશપુષ્પની જેમ તેટલા શુદ્ધ અન્નપાનની સામગ્રી મળવી તે દુર્લભ છે. તેથી હે શ્રાદ્ધ ! તું કચ્છ દેશમાં જા અને ત્યાં રહેલા વિજયાં અને વિજય દંપતીની માતપાશ્વી વિગેરેથી ભક્તિ કર, તેથી તને તેટલું પુણ્ય થશે. કહ્યું છે કે, ચોરાશી હજાર

સાધુઓને પારણું કરાવતાં જેટલું પુણ્ય થાય તેટલું પુણ્ય શુક્લ અને કૃષ્ણ પદ્મના શીલવ્રતધારી એવા દંપતીને મોજન કરાવવાથી થાય છે. ” આ પ્રમાણે સાંભઠી જિનદાસે તે દંપતીનો વૃત્તાંત પૂછ્યો, એટલે કેવળીએ તેને સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભઠી જિનદાસ શ્રેષ્ઠી ભક્તિથી ભરપૂર હૃદયે કચ્છ દેશમાં આવ્યો, અને તે દંપતીની અનિર્વાચ્ય ભક્તિ કરી. તેમજ નગરજનોની આગઠ તેમનું દુશ્વર ચરિત્ર પ્રગટ કર્યું. તે વચ્ચે તેમના માતાપિતાએ પણ તે વાત જાણી. શ્રાવક જિનદાસ ધારેલો મનોરથ પૂર્ણ કરી પોતાને ઘેર ગયો અને તે દંપતી પણ પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવાથી દીક્ષા લઈ મુક્તિને પ્રાપ્ત થયા.

आ प्रमाणे शीलना प्रभावथी ते दंपती, मुनिथी पण विशेष प्रशंसाने पात्र थया. तेथी सर्व भव्य प्राणीओए सौभाग्यनां हेतुभूत अने संसारदुःखनुं निवारण करनार शीलव्रतने सर्वदा पाळवुं.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यवृत्तौ
चतुर्थव्रतविषये एकोननवतितमः प्रबंधः ॥ ८९ ॥

व्याख्यान ६० मुं.

હવે સ્ત્રીઓમાં અનેક દોષ છે એમ જાણીને આ ચતુર્થ વ્રત
ગ્રહણ કરવું તે વિષે કહે છે.

स्त्रीषु कापट्यमूलेषु, नरो धीमान् न विश्वसेत् ॥
वदंत्यन्यं गृहंत्यन्यं, तृप्तिर्न विषये कदा ॥ १ ॥

व्याख्या.

“કપટનું મૂલ એવી સ્ત્રીઓનો બુદ્ધિમાન પુરુષે કદિ વિશ્વાસ કરવો નહીં. સ્ત્રીઓ બીજાને બોલાવે છે અને બીજાને સ્વીકારે છે, તેને કદિપણ વિષયથી તૃપ્તિ થતી નથી.” સ્ત્રીઓને વિષયમાં કદિપણ તૃપ્તિ થતી નથી તે ઉપર નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “સ્ત્રીઓને પુરુષથી ચમણો આહાર હોય છે, ચાર ગણી લજ્જા હોય છે, છ ગણો વ્યવસાય હોય છે અને આઠ ગણો કામ હોય છે” આ શ્લોકના ભાવાર્થ ઉપર ભર્તૃહરિ રાજાનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

भर्तृहरिराजानी कथा.

अवंती नगरीमां भर्तृहरि नामे राजा हतो. तेना राज्यमां मुकुंद नामे एक निर्धन ब्राह्मण रहेतो हतो. तेणे लक्ष्मी मेळववाने माटे हरसिद्धि देवीनी आराधना करवा मांडी. देवीए संतुष्ट थइ तेने अल्प पुण्यवान् जाणीने अमर फळ आप्युं अने कहुं के, ' तारा भाग्यमां अल्प पुण्यने लीधे द्रव्य नथी, माटे आ अमर फळ ले. आ फळनुं भक्षण करवाथी तुं घणुं जीवीश अने शरीरे निरोगी रहीश. ' मुकुंद ते फळ लइने घेर आव्यां. पछी फळ खावानी इच्छा करतां तेने विचार थयो के, ' आ फळ मारे खाइने शुं करवुं, मारे तो वधारे जीववाथी उलटी हानि छे, तेथी जे जगतना आधारभूत होय तेने आपुं तो तेनी कृतार्थता थाय. ' आ प्रमाणे विचारी तेणे अवंतीपति भर्तृहरिने ते फळ आप्युं. राजाए पोतानी पट्टराणी पिंगला उपर घणी प्रीति होवाथी तेने ते फळ आप्युं, अने तेनो समग्र प्रभाव जणाव्यो. राणीए पोतानो जारपति जे हाथीनो महावत हतो तेने तेनो प्रभाव जणावीने ते फळ आप्युं. महावते विचार्युं के ' मारे वधारे जीवीने शुं करवुं छे ? माटे मारी प्राणप्रिया जे वेश्या छे तेने आपुं के जेथी ते मारी उपर प्रसन्न रहे. ' आम विचारी तेणे वेश्याने आप्युं. वेश्याए चिंतव्युं के, ' मारे आ फळ खाइने शुं करवुं छे, माटे आ फळ सर्व प्रजाना नाथ भर्तृहरिने आपुं. ' आम विचारी तेणीए ते फळ राजाने आप्युं. राजा भर्तृहरिने ते फळ ओळखी वेश्याने पूछ्युं के, ' आ फळ तने क्यांथी मळ्युं ? ' राजदंडना भयथी वेश्याए यथार्थ हकीकत जणावी; एटले राजाए हाथीना महावतने बोलावीने पूछ्युं. ताडनादिकना भयथी तेणे राणीनुं नाम आप्युं, एटले राणीने पूछ्युं, परंतु तत्काळ भयथी विद्वळ बनेली राणी कांइ पण उत्तर आपी शकी नहीं. राजा स्त्रीने अवध्य जाणी संसारनी असारता विषे विचार करी आ प्रमाणे बोन्न्यो के-

यां चिंतयामि सततं मयि सा विरक्ता,

साप्यन्यमिच्छति जनं स जनोन्यसक्तः ॥

अस्मत्कृते च परितुष्यति काचिदन्या,

धिकं तां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥१॥

“ जे स्त्रीने माटे हुं हंमेशां चिंतवन करुं छुं ते स्त्री मारामां विरक्त छे अने ते बीजा पुरुषने इच्छे छे, ते पुरुष बीजी स्त्रीमां आसक्त छे अने ते स्त्री वळी मारे

માટે સંતુષ્ટ થાય છે. માટે તે રાણીને, તે જારને, કામદેવને, આ વેશ્યાને અને મને ધિક્કાર છે. ”

સંમોહયંતિ મદયંતિ વિડંબયંતિ,
 નિર્ભર્ત્સયંતિ રમયંતિ વિષાદયંતિ ॥
 एता प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां,
 किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥૨॥

“ સ્ત્રીઓ મોહ ઉત્પન્ન કરે છે, મદ ચડાવે છે, વિડંબના કરે છે, તરછોડી નાંખે છે, રમાડે છે અને ખેદ કરાવે છે. અહો ! સુંદર નેત્રોવાળી સ્ત્રીઓ પુરુષોના દયાલુ હૃદયમાં પેશીને શું શું નથી કરતી ? સર્વ કરે છે. ” આ પ્રમાણે વિચારી રાજા ભર્તૃહરિષ્ માઠવાનું રાજ્ય તૃણવત્ છોડી દઈ વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને યોગી સંન્યાસીનો વેષ લઈ પૃથ્વી ઉપર ફરવા લાગ્યો.

एक वखते पृथ्वीपर फरतां फरतां ते राजा कोई वनमां रहेता तापसना आश्रममां गयो. तापसने नमी आगळ वेठो. तापसे राजा छतां तेनो अनादर कर्यो, एटले राजाए विचार्युं के, ‘ जरूर आ कोई मायावी लागे छे, तेथी छुपी रीते आनी मायानुं अवलोकन करूं. ’ आवुं धारी राजा एकांते छुपो रह्यो. रात्रि पडतां ते तापसे पोतानी जटामांथी एक डाबली काढी. ते उघाडीने तेमां जलनी अंजळी छांटी एटले एक सुंदर स्त्री उत्पन्न थइ. तेनी साथे कामसेवन करी ते तापस सुइ गयो. पछी थोडीवारे ते स्त्रीए पोतानी वेणीमांथी एक डाबली काढी अने तेने जळनी अंजळी छांटी एटले तेमांथी देवकुमार जेवो एक पुरुष उत्पन्न थयो. तेनी साथे भोगविलास करी पाछी ते डाबली तेणे पोतानी वेणीमां गोपवी दीधी. पछी तापसे जागीने पण ते स्त्रीने डाबलीमां गोपवी दीधी. आ प्रमाणे तेनुं चरित्र प्रत्यक्ष जोइ राजाए चिंतव्युं के—

मत्तेभकुंभदलने भुवि संति शूराः,
 केचित् प्रचंडमृगराजवधेपि दक्षाः ॥
 किंतु ब्रवीमि त्वां पुरतः प्रसह्य,
 कंदर्पदर्पदलने वि त्वा मनुष्याः ॥૩॥

“ અહો ! આ પૃથ્વી ઉપર ઉન્મત્ત હાથીઓના કુંભસ્થલને તોડી પાડનારા શૂરવીરો છે અને પ્રચંડ કેશરીસિંહનો વધ કરનારા વીરો પણ છે, પરંતુ મારે

तेवा बळवंतोनी आगळ आग्रहथी कहेवुं जोइए के, कामदेवना गर्वने तोडनारा तो विरला मनुष्योज छे. ” आ प्रमाणे विचारी राजा भर्तृहरि श्रीपुरनगरना उद्यानमां जइ कोइ वृक्षनी नीचे सुइ गयो.

आ अरसामां एवुं बन्युं के ते नगरनो राजा अपुत्र मृत्यु पामेलो होवाथी तेना मंत्रीओए पांच दिव्य प्रगट कर्या. ते अहीं सुतेला राजानी पासे आवीने उभा रह्या. मंत्रीओए नगरजन साथे त्यां आवी राजाने जगाड्यो अने राज्य लेवाने कहुं. राजाए जणाव्युं के, ‘ मारे राज्यनुं कांइ पण प्रयोजन नथी. ’ नगरजनोए विनंतिपूर्वक कहुं के, ‘ हे महाराज ! आप आ राज्य स्वीकारो अने अमोने कृपा करीने जीवितदान आपो. ’ एटले राजाए दयार्थी ते राज्य स्वीकार्युं अने न्यायपूर्वक राज्य चलाववा लाग्यो. पछी सर्वजनोए बळात्कारे प्रथमना राजानी एक पुत्री हती ते तेने परणावी. ते नवयौवना राणी एक वखते राज-महेलना गोखमां बेठी हती, त्यां कोइ श्रेष्ठीनो सुंदर पुत्र तेना जोवामां आव्यो. तेने जोइ ते बाळाए कटाक्ष बाणवडे तेनुं हृदय घायल कर्युं. श्रेष्ठीकुमार पण ते राणीने मळवा उत्सुक थयो; तेथी ते इच्छा पूर्ण करवाने माटे एक पुरुषना प्रमाणनी अने सहस्र दीवाओनी श्रेणीवाळी पोली दीवी तेणे करावी, तेमां पोते पेठो अने संकेत करी राखेला पुरुषोए ते दीवी राजाने भेट करी. राजाए ते अंतःपुरमां मूकावी. पछी ज्यारे समय आव्यो त्यारे ते तेमांथी नीकळ्यो अने राणीनी साथे विषयभोग भोगवी पाछो तेमां पेशी गयो. एवी रीते हमेशां करवा लाग्यो. एक समये तेना वस्त्रनो दोरो दीवीना काष्ठना सांधानी बहार रही गयेलो ते राजाना जोवामां आव्यो. तेने खेंचतां ते लांबो लाग्यो, एथी तेने तेमां कोइ जारपुरुष छे एवो निश्चय थयो. पण ते वखते ते कांइ बोल्यो नहीं.

पछी एक दिवसे पातानी पटराणीने हाथे रसवती करावी पेला योगीने भोजन करवाने निमंत्रण कर्युं. ते भोजन करवा आव्यो एटले तेनी आगळ छ पत्रावळी मांडी. तापस भोजन करवा बेठो, एटले राजाए कहुं के, ‘ महाराज ! तमारी जटामां रहेली स्त्रीने बहार काढो. ’ तापसे भयथी तेम कर्युं. पछी ते स्त्रीने राजाए कहुं के, ‘ तुं पण तारी डाबलीमांथी पुरुषने काढ. ’ स्त्रीए पण तेम कर्युं. पछी पोतानी राणीने कहुं, ‘ तुं पण आ दीवीमांथी तारा पतिने बहार लाव, शामाटे तेने कारागृहमां राख्यो छे ? तेनी साथे भोजन कर. ’ राणीए पण भयथी तेम कर्युं. पछी ते सर्वने भोजनादिवडे संतुष्ट करी अंतरमां उग्र वैराग्यने धारण करता राजा भर्तृहरि सर्व मंत्री अने नगरजनोने बोला-

(૧૨૪)   શ્રી હયવેશપ્રાસાદ ભાષાન્તર-ભાગ ૨, જો-સ્તંભ ૬ ટો.

વીને જણાવ્યું કે, ‘ આવા વિષયને ધિકાર છે. ’ પછી તેવી આઘોષણા આજ્ઞા નગરમાં કરાવી. ભર્તૃહરિરાજાએ વીજીવાર રાજ્ય છોડી દઈ નિશ્ચલ શીલ વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને તે એકજ વ્રતના આરાધનથી દેવપણાને પ્રાપ્ત થયો. એ મહારાજા ભર્તૃહરિનો રચેલો વૈરાગ્યશતક ગ્રંથ અઘાપિ લોકમાં વિખ્યાત છે.

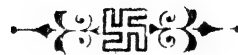
“ મૃગના જેવા લોચનવાળી સ્ત્રીઓના ચરિત્ર જોઈને કયો પુરુષ તેનાથી વિરક્ત ન થાય ? જુઓ ! રાજા ભર્તૃહરિએ પણ પોતાના અમરફળને જોઈને યોગ ધારણ કર્યો હતો. ”

इत्यद्भुतदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ
चतुर्थव्रतविषये नवतितमः प्रबंधः ॥ ६० ॥

“ શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના મહિમાવડે અને શ્રીવિજયસૌભાગ્યદ્ધરિના પ્રસાદવડે પોતાના ગુરુભાઈ પ્રેમવિજયને અર્થે શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિએ આ ઉદ્યમ કર્યો છે. તેનો છટો સ્થંભ સોઠા અધિકારવડે પૂર્ણ થયો. ”

“ વર્ષના દિવસ જેટલા અધિકારવાળા આ ગ્રંથને રચતાં જે પુણ્યની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તે પુણ્ય-કર્તા કહે છે કે-મારા કર્મના ક્ષયમાટે અને મહોદયની પ્રાપ્તિ-માટે થાઓ. ”

इति षष्ठः स्तंभः समाप्तः ।

॥ सप्तमः स्तंभः ॥

व्याख्यान ६१ मुं.

हवे कामदेवथी अतृप्त एवी स्त्रीनो त्याग करनार पुरुष श्रेष्ठ छे ते कहे छे.

स्त्रीणां कामस्य वांछासु, संतोषो जायते नहि ।

तस्मात्तासु विरक्तत्वं, भजेत्स पुरुषोत्तमः ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ स्त्रीओने कामनी इच्छाओमां संतोष थतो नथी, तेथी स्त्रीओमां जे विरक्तपणुं राखे ते पुरुष उत्तम कहेवाय छे. ”

आ संबंधने विषे एक भिल्लनो प्रबंध छे ते आ प्रमाणे—

भिल्लनी कथा.

एक समये श्रीवीरप्रभु कौशांबी नगरीना उद्यानमां समवसर्या. ते खबर सांभळी चंडप्रद्योतन राजा अने शतानिक राजानी पत्नी मृगावती प्रभुनी देशना सांभळवा आव्या. भगवंत देशना आपवा लाग्या, तेवामां कोइ भिल्ले आवीने प्रभुने पूछ्युं के, ‘या सा?’ अर्थात् ‘जे हुं धारुंछुं ते ते?’ प्रभु बोल्या. ‘सा सा’ एटले ‘जे तुं धारे छे ते तेज छे.’ आवो जवाब सांभळी गौतम गणधरे प्रभुने पूछ्युं के, ‘हे भगवंत ! आ भिल्ले आपने शुं पूछ्युं अने आपे शुं जवाब दीधो ते अमे कांइ समज्या नहीं.’ प्रभु बोल्या—“हे गौतम ! सांभळ. आ भरतचंद्रमां चंपा नामे नगरी छे. ते नगरीमां अनंग नामे एक सोनी रहेतो हतो. ते अत्यंत कामगृद्ध होवाथी जे जे रूपवती कन्या देखे तेने घणुं द्रव्य खर्चीने पण परणतो हतो. एम करतां तेने घेर पांचसो स्त्रीओ एकठी थइ. ते सर्वने तेखे सरखा आभूषणो कराव्या हता, परंतु जे दिवसे जेनो वारो होय ते दिवसे ते स्त्री सुंदर वेष पहरी तेनीपासे आवती अने तेनी साथे ते सोनी क्रीडा करतो. बीजी स्त्रीओ तेनी आज्ञा प्रमाणे साधारण वेष धरीने रहेती हती. आ प्रमाणे तेमनो काळ निर्गमन थतो हतो. तेम करतां करतां अनुक्रमे एवं थयुं के ज्यारे ते सोनी आडो अवळो जाय त्यारे बीजी स्त्रीओ हर्षथी शृंगार धारण करवा लागी, पण तेवा बखतमां कदापि जो ते आवी चडतो तो ते तेमने ताडन करतो

हत्तो. आवी रीते इर्घ्याना भरपूरपणावडे करीने ते स्त्रीओ उपर एवो अविश्वासी थयो के तेमांनी कोइ स्त्रीने कोइने घेर भोजन करवा पण मोकलतो नहीं. छेवटे तेमने माटे एकस्तंभवाळो आवास करावी तेमां तेमने राखी अने जेम भूत पीपळाना स्थानने छोडे नहीं तेम ते गृहद्वारने नहीं छोडतां त्यांज बेसी रहेवा लाग्यो. हत्याथी दग्ध थयेलानी जेम ते कोइने घेर जमवा जतो नहीं अने कोइने पोताने घेर जमवा लावतो पण नहीं.

एक वखते कोइ मित्र तेने आग्रह करी बळात्कारे भोजन करवा पोताने घेर तेडी गयो. त्यां ते पोताने शत्रुए कारागृहमां नाख्यो होय तेम मानवा लाग्यो. आ समयनो लाग जोइ तेनी स्त्रीओ हर्ष पामी अने तत्काळ तेमणे खान विलेपन करी सर्व अंगे वस्त्राभूषणो धारण कर्या. पछी प्रीतिपूर्वक जेवी ते दर्पणमां पोताना रूपने जोती हती तेवामां ते पिशाचना जेवो क्रूर गृहपति सोनी आवी चड्यो. पोताना घरना द्वार पासे आवतांज स्त्रीओनी तेवी चेष्टा जोइने ते तेमनी उपर घणो गुस्से थयो; एटले तेमांथी एक स्त्रीने तेणे एवी मारी के ते तत्काळ यमराजना गृहनी अतिथि थइ गइ. ते देखाव जोइने सर्व स्त्रीओने एक साथे मय उत्पन्न थयो, तेथी तत्काळ तेमणे चिंतव्युं के, 'आ पापी आपणने पण आ स्त्रीनी जेम मारी नाखशे, माटे आपणे एकत्र थइने तेनेज मारीए.' आवो विचार करीने ते सर्व स्त्रीओए पोताना हाथमां रहेला दर्पण दूरथी तेनापर फेंक्या. समकाळे चारसो ने नवाणु दर्पणोना प्रहारथी ते सोनी मृत्यु पाम्यो. पछी सर्व स्त्रीओ पश्चात्ताप करी घर बाळी ते सोनीनी साथेज बळी मुइ.

ते चारसो ने नवाणु स्त्रीओ पश्चात्ताप अने अकामनिर्जराथी मृत्यु पामी कोइ अरायमां चोरकुळमां पुत्रपणे उत्पन्न थइ. अनुक्रमे ते सर्व लोकोने लुंटा-नारा महातस्कर थया. जे स्त्री पहेलां मरण पामी हती, ते कोइ गाममां दरिद्री ब्राह्मणने घेर पुत्रपणे प्रगट थइ. अनुक्रमे ते पुत्र पांच वर्षनो थयो. पांच वर्ष सुधी पेला सोनीनो जीव तिर्थच योनिमां भमी तेज दरिद्री ब्राह्मणने घेर पुत्री-पणे उत्पन्न थयो. मातापिताए पेला पुत्रने आ बालिकानो पालक कर्यो. ते बालिका हंमेशां बहु रोती हती, थोडीवार पण रुदन करवाथी विराम पामती नहीं. एक वखते तेना बंधुए तेना उदर उपर हाथ फेरववा मांड्यो. एम करतां तेना गुह्यभागपर स्पर्श थइ जवाथी तत्काळ ते रोती बंध पडी अने हसवा लागी. आथी तेना बंधुए तेना रुदनने शान्त करवानो उपाय मेळव्यो. त्यारथी ज्यारे ते बाळा रुवे के ते तेनी योनि उपर पोतानो हाथ अडाडतो, एटले तरतज ते शान्त

થતી. એક વખતે આવો ઉપાય કરતાં તે પુત્રને તેના માતાપિતાએ જોયો. તેથી તરતજ તેને મારીને ઘર બહાર કાઢી મૂક્યો. ત્યાંથી વનમાં જતાં તે પુત્ર પેલા ચારસો ને નવાણુ ચોરને મળ્યો, ત્યારથી તેઓ બરાબર પાંચસો થયા.

પેલી બાઝા બાલ્યવયથીજ કુલટા થઈ. એક વખતે તે બાઝા કોઈ ગામે ગઈ હતી. તે દિવસે પેલા ચોરોએ તે ગ્રામ ભુંટયું અને તે બાઝાને પકડીને લઈ ગયા, પછી સર્વેએ મઢીને તેને પોતાની સ્ત્રી કરી. તે એકલી સર્વની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગી. અન્યદા કેટલાએક ચોરોએ તેનાપર દયા આવવાથી વિચાર્યું કે, 'આ બાઝા એકલી જો સર્વેની સાથે નિરંતર ભોગ ભોગવશે તો જરૂર તે મૃત્યુ પામી જશે; તેથી તેની પ્રીતિને માટે કોઈ બીજી સ્ત્રી હરી લાવીએ તો ઠીક.' આવો વિચાર કરી તે ચોરો એક બીજી સ્ત્રીને હરી લાવ્યા. પછી સર્વ ચોરો તે બંને સ્ત્રીઓની સાથે ભોગસુખ અનુભવતા કાઠ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા. કેટલાએક દિવસો ગયા પછી પ્રથમની સ્ત્રી કે જે ઘણી કામી હતી તેણે પાપબુદ્ધિથી વિચાર્યું કે, "આ બીજી સ્ત્રી મારા કામવિલાસમાં વિગ્ન કરનારી સપત્ની થઈ છે, તો કોઈ ઉપાયવડે હું તેને મારી નાશું તો સારું." આવો વિચાર કરીને તે તેના છિદ્ર જોવાં લાગી. એક દિવસે એવું બન્યું કે, બધા ચોરો ધાડ પાડવા ગયા, તેથી ઘર નિર્જન થયું, એટલે તે ઈર્ષાલુ અને ક્રોધીષ્ટ પાપી સ્ત્રીએ પેલી સરઠ સ્ત્રીને છેતરીને કોઈ ડુંડા કુવામાં નાસી દીધી. થોડીવારે પેલા ચોરો ચોરી કરીને આવ્યા અને પૂછ્યું કે, 'તારી સપત્ની બેન ક્યાં ગઈ છે?' તે બોલી—'ક્યાં ગઈ તે હું જાણતી નથી.' ચોરોએ ચિંતવ્યું કે, 'જરૂર તે વિચારી મુગ્ધાને આ પાપણિએ મારી નાસી હશે.' તે સમયે પેલા વિપ્રચોરે વિચાર્યું કે, 'આ દુર્મતિ સ્ત્રી મારી બેન તો નહીં હોય? પણ તે શી રીતે જણાય? જો કોઈ જ્ઞાની આવે તો પૂછી જોઉં.' આ પ્રમાણે તે ચિંતવતો હતો તેવામાં (શ્રીવીરપ્રભુ કહે છે કે) તેણે અમારું આગમન લોકો પાસેથી સાંભળ્યું, એટલે તત્કાલ તે અહિં આવ્યો અને પોતાની બેન સંબંધી પ્રશ્ન કરવામાં લજ્જા આવી, તેથી તેણે ગૂઢ રીતે પૂછ્યું, એટલે તેનો ઉત્તર પણ અમે ગૂઢ રીતે આપ્યો.

આ પ્રમાણે તેનું ઘટનાંત સંભળાવીને પ્રભુએ કહ્યું કે, 'હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! આ સંસારમાં પાંચ ઇંદ્રિયો તેને વશ થયેલા પ્રાણીઓને ઘણી વિડંબના કરે છે અને ભવોભવ સંસારમાં રચડાવે છે.'

આવા વીરપ્રભુનાં વાક્ય સાંભળી તે વિપ્રે સંવેગ પામી પ્રભુની પાસે ચારિત્ર લીધું. પછી તે ચોરની પછીમાં ગયો. ત્યાં તે વિપ્રમુનિએ પ્રતિબોધ પમાડેલા બીજા ૪૬૬ ચોરોએ પણ તેની પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું.

अहीं वीरप्रभुनी तथाप्रकारनी वाणी सांभळी मृगावती बोली के, 'हे स्वामी ! चंडप्रद्योतन राजानी आज्ञाथी हुं पण दीक्षा लइश. ' पछी तेणे चंडप्रद्योतन राजाने कहुं के, ' हे राजेंद्र ! जो मने आज्ञा आपो तो हुं श्रीवीरप्रभुनी पासे व्रत धारण करूं ?' प्रभुना प्रभावथी वैर रहित थयेला चंडप्रद्योतने आज्ञा आपी, एटले मृगावती पोताना पुत्रने चंडप्रद्योतन राजाना उत्संगमां बेसारी श्रीवीरप्रभुनी पासे दीक्षा लीधी. ते समये चंडप्रद्योतन राजानी अंगारवती विंगेरे आठ स्त्रीओए पण मृगावतीनी साथे दीक्षा लीधी. चंडप्रद्योतन राजाए मृगावतीना पुत्र उदयनने कौशांबीना राज्यउपर स्थापित कर्यो अने पोते पोताना अवन्तिदेशमां चाल्यो गयो.

पेलो अनंगसेन सोनीनो जीव स्त्रीपणे उत्पन्न थइ कामना परवशपणाथी घणा भवोमां परिभ्रमण करशे.

'या सा' एवा शब्दवडे संदेहने पूछता एवा चोरने प्रभुए 'सा सा' एवो उत्तर आप्यो, तेथी प्रतिबोध पामी तेणे दीक्षा लइ बीजा चोरने प्रतिबोध पमाळ्यो अने तेओए पण व्रत ग्रहण कर्युं.

इत्यद्भ्यदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ
चतुर्थव्रतविषये एकनवतितमः प्रबंधः ॥ ६१ ॥

व्याख्यान ६२ मुं.

स्त्रीओ स्वभावथीज बहु कामी होय छे, छतां कोइ कोइ स्त्रीओ स्वीकार करेला व्रतने आपत्तिमां पण छोडती नथी.

आपद्रूपे मत्स्यभी । नयन्ति शीलकांचनं ।

नैर्मल्यं याः स्त्रियः काश्चित्ताः स्युः केषां न चित्रदाः ॥ १ ॥

व्याख्या.

'जे कोइ स्त्रीओ आपत्तिरूप मोटा अग्निमां शीलरूप सुवर्णने निर्मळ करे छे, तेवी स्त्रीओ कोने आश्चर्य न पमाडे ?' आ विषे अंजना सतीनो प्रबंध छे, ते आ प्रमाणे—

अंजना सतीनी कथा.

जंबूद्वीपमां आवेला प्रल्हादन नामना नगरने विषे प्रल्हादन नामे राजा अने प्रल्हादनवती नामे राणी होती. तेमने पवनंजय नामे कुमार हतो. ते समये वैताढ्यगिरि उपर अंजनकेतु राजा अने अंजनवती राणीने अंजना नामे पुत्री थइ होती. ते यावनवती थतां तेनुं पाणिग्रहण कराववाने अंजनकेतु राजा अनेक कुमारोना चित्रो पटउपर आळेखावी मंगावी तेने बतावतो हतो; तथापि कोइ कुमारना रूप उपर तेने प्रीति थती नहोती. एक वखते राजाए भविष्यदत्त अने पवनंजय कुमारना रूप चित्रपट उपर आळेखी मंगावी तेणीने बताव्या. बंने कुमारना कुल, शील, वळ अने रूप सुंदर जोइ ते चित्रो तेणे पोतानी पासे राख्या.

एक वखते राजा अंजनकेतु मंत्रीओनी साथे ते कुमारोना गुण विगेरेनो विचार करवा लाग्यो. तेणे मुख्य मंत्रीने पूछ्युं के 'आ कुमारमां विशेष कोण छे?' मंत्रीए कहुं " महाराज ! भविष्यदत्त कुमारमां जो के घणा गुणो छे तथापि श्रीभगवंते कहुं छे के, ते भविष्यदत्त अठार वर्षनी वये मोक्ष पामशे, तेथी ए आपणी कन्याने योग्य वर नथी; सर्व रीते आ पवनंजय कुमारज योग्य छे. " आ प्रमाणे मंत्रीना कहेवाथी राजाए तेनी साथे अंजनाना लग्न निधार्या.

आ खबर पवनंजय कुमारने थतां ते रूपभदत्त नामना पोताना मित्रने साथे लइ अंजनानुं लावण्य तथा तेनो प्रेम जोवा माटे त्यां आव्यो. बंने नील वस्त्र धारण करी रात्रे गुप्त रीते श्वसुरगृहना अंतःपुरमां दाखल थया. त्यां मधुर आलाप थतो सांभळवामां आव्यो. कोइ सखी अंजनाने कहेवा लागी—' स्वामिनी ! तमे छेवटे जे बे कुमारोना चित्र जोया हता, तेमां जे भविष्यदत्त छे ते गुणोथी अधिक अने धर्मज्ञ छे, पण ते अल्प आयुष्यवाळो छे एवुं जाणी तेने छोडी दीधो छे; अने बीजा पवनंजय दीर्घायु होवाथी तेनी साथे आपनो संबंध थयो छे. ' ते सांभळी अंजना बोली, " सखी ! अमृतना छांटा थोडा पण मीठा अने दुर्लभ होय छे, अने विष हजार भार होय तोपण ते कशा कामनुं होतुं नथी. " ते सांभळी पवनंजय कुमार तेना उपर क्रोधायमान थइ खड्ग खेंचीने तेने मारवा तैयार थयो. तेने मित्रे वार्यो अने कहुं, ' मित्र ! आ वखते रात्री छे, आपणे पारके घेर आव्या छीए, वळी आ कुमारी कन्या छे, ज्यांसुधी तेने तमे परणी नथी त्यांसुधी ते परकीया छे, तेथी तेने हणवी योग्य नथी. ' पछी बंने त्यांथी पोताने स्थानके चाल्या गम्हा. तयारथी पवनंजय तेनी उपर अत्यंत खेद वहन करवा लाग्यो.

પછી તેની સાથે પાણીગ્રહણ કરવાને તે ઇચ્છતો નહીં હતો, તથાપિ તેના પિતા વિગેરેએ તેને માંડમાંડ સમજાવીને તેને પરણાવ્યો. પરંતુ ચોરીમાંડપમાં પવનંજય કુમારે રાગથી તેના મુખ સામું પળ જોયું નહીં અને પરણ્યા પછી પણ તેણીને તેણે બોલાવી નહીં. આથી તે નિરંતર દુઃખી સ્થિતિને અનુભવવા લાગી. થયેલા ઉપાયે પણ તેને મર્ત્યારનું સુખ પ્રાપ્ત થયું નહીં. એવી રીતે બાર વર્ષ વીતી ગયા.

એ અવસરે પ્રતિવાસુદેવ રાવણ વરુણ વિદ્યાધરને સાધવા ગયો હતો. ત્યાંથી તેનો એક દૂત પ્રહ્લાદન રાજાને બોલાવવા માટે આવ્યો. પ્રહ્લાદન રાજાને ત્યાં જવા તૈયાર થતા જોઈ પવનંજય તેમનું નિવારણ કરી, તેમની આશીષ લઈ, દષ્ટિ-માર્ગે રહેલી અંજનાની સામું પળ જોયા વગર ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. પ્રયાણ કરતાં માર્ગે માનસસરોવર આવ્યું, ત્યાં તેણે પડાવ કર્યો. ત્યાં કમલવનને વિકાસ પામેલું જોઈ તે આનંદ પામ્યો. રાત્રિએ ચક્રવાક પક્ષીની સ્ત્રીને કરુણ સ્વરે વિલાપ કરતી તેણે સાંભળી. તે આ પ્રમાણે:—

આયાતિ યાનિ પુનરેતિ પુનઃ પ્રયાતિ ।

પદ્માંકુરાણિ વિતનોતિ ધુનોતિ પક્ષૌ ॥

ઉન્માદતિ ભ્રમતિ કુંજતિ મંદમંદં ।

કાંતાવિયોગવિધુરા નિશિ ચક્રવાકી ॥ ૧ ॥

તે સૂચવતી હતી કે, “પતિના વિયોગથી આતુર એવી આ ચક્રવાકી રાત્રીને વિષે આવે છે, જાય છે, ફરીવાર આવે છે, કમલના અંકુરને તાણે છે, પાંચો ફફડાવે છે, ઉન્માદ કરે છે, ભમે છે અને મંદમંદ બોલે છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી તેણે પોતાના મિત્ર ઋષભદત્તને તેનું કારણ પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યો કે— ‘ મિત્ર ! દૈવયોગે આ પક્ષીઓને રાત્રે વિયોગજ થાય છે. આ પક્ષિણી આમ પોકાર કરતી કરતી મૃતપ્રાય થઈ જશે અને પ્રાતઃકાલ પડશે એટલે તેનો પતિ જ્યારે તેને મઠશે ત્યારે પાછી તે નવીન દેહવાલી થશે. ’

આ વખતે અંજનાનું પૂર્વે બાંધેલું મોગાંતરાય કર્મ ક્ષીણ થઈ ગયું, તેથી પવનંજયના મનમાં તત્કાલ એવો વિચાર આવ્યો કે, ‘ અરે ! મારી પત્ની અંજનાને છોડ્યા મને બાર વર્ષ વીતી ગયા છે, તો તે વીચારીના તે વર્ષો શી રીતે વ્યતીત થયા હશે ? માટે ચાલ, અહીંથી એકવાર પાછો ઘેર જઈ તેને મળી આવું. ’ આમ વિચારી કુમાર રાત્રે ગુપ્ત રીતે પાછો ઘેર આવ્યો; અને તે દિવસેજ રતુસ્નાતા થયેલી અંજનાને પ્રેમપૂર્વક મોગવી. પછી પોતાના નામથી અંકિત મુદ્રિકા તેને

નિશાની માટે આપી તે પાછો પોતાના કટકમાં આવ્યો. તેના ગયા પછી અનુ-
ક્રમે અંજનાને ઉદરવૃદ્ધિ થતાં તેની સાસુએ તેના પર કલંક આપ્યું. તેણીએ પોતાના
પતિના નામથી અંકિત મુદ્રિકા બતાવી. તથાપિ તે કલંક ઉતર્યું નહીં; અને તેને
એક દાસીની સાથે તેણે ગૃહની બહાર કાઢી મૂકી. ત્યાંથી નીકળીને તે પોતાના
પિતાને ઘેર આવી, પરંતુ ત્યાં પણ કલંકની વાર્તા જાણીને તેણે તેને રાખી નહીં;
ઘટલે તેણીએ માત્ર એક દાસી સાથે વનમાં મટકવા માંડ્યું. પૂર્ણ મામ થતાં
તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો, અને મૃગબાલીની જેમ તે તેનું પાલન કરવા લાગી.

એક વચ્ચે દાસી જલ લેવા ગઈ હતી. ત્યાં તેણે માર્ગમાં એક મુનિને કાચો
ત્સર્ગે રહેલા જોયા. તેણે અંજનાને તે વાત કરી; ઘટલે અંજના તેની પાસે જઈ
નમસ્કાર કરીને બેઠી. મુનિએ કાચોત્સર્ગ પારી ધર્મદેશના આપી તે સાંભળી
અંજના પોતાને પડેલા દુઃખનું કારણ પૂછ્યું. મુનિએ અવધિજ્ઞાનથી તેનો પૂર્વ-
ભવ જણાવ્યો કે, “ હે અંજના ! કોઈ ગામમાં એક ધનવાન શ્રેષ્ઠીની તું
મિથ્યાસ્ત્રી સ્ત્રી હતી. તારે એક બીજી સપત્ની હતી. તે પરમ શ્રાવિકા હતી. તે
પ્રતિદિન જિનપ્રતિમાની પૂજા કરીને પછી ભોજન લેતી હતી. તું તેની ઉપર દ્વેષ
ધારણ કરતી સતી હમેશાં તેના અપવાદ દર્શાવતી અને તેના મર્મનું ઝડપાટન
કરતી હતી. એક વચ્ચે તું તેની જિનપ્રતિમાને કચરામાં સંતાડી દીધી; તેથી
જિનપૂજા કર્યા વગર તેણીએ મુશ્કેલીમાં જઈ પળ નાચ્યું નહીં, પણ તે ઘણી આકુ-
લવ્યાકુલ થઈ ગઈ. ઘટલે તેણે જેને તેને પ્રતિમા વિષે પૂછવા માંડ્યું તેવામાં
કોઈએ કચરામાં રહેલી પ્રતિમા બતાવવા માંડી, પણ તું બતાવવા ન દેતાં તેની
ઉપર ધુલ નાખી. એવી રીતે બાર મહૂર્ત સુધી રાખતાં જ્યારે તે ઘણી દુઃખી થઈ,
ત્યારે તું દયા લાવી તેને પ્રતિમા લાવી આપી. તે પાપથી તારે તારા પતિ સાથે
બાર વર્ષનો વિયોગ થયો હતો. હવે તે કર્મ ક્ષીણ થવાથી તારો મામો અહીં
આવી તને પોતાને ઘેર લઈ જશે. ત્યાં તારો સ્વામી પણ તને મળશે. ” આ
પ્રમાણે મુનિ કહેતા હતા તેવામાં એક વિદ્યાધર ઉપર થઈને જતો હતો તેનું વિમાન
ત્યાં સ્થલિત થયું. વિદ્યાધરે તેનું કારણ જાણવા નીચે જોયું, ત્યાં પોતાની
માણેજ અંજનાને તેણે ઓળખી; ઘટલે તત્કાલ નીચે ઉતરી દાસી અને પુત્ર
સહિત તેને પોતાના વિમાનમાં બેસાડી આકાશમાર્ગે ચાલ્યો.

અંજનાનો બાલક ઘણો ચપલ અને ઉગ્ર પરાક્રમી હતો. તેથી ચાલતા
વિમાનની ઘુઘરીઓનો નાદ સાંભળી તે બાલકને ઘુઘરી લેવાનું કૌતુક થયું, તેથી
તેણે ઘુઘરી લેવા ચપલતાથી આગલ આગલ હાથ લંબાવવા માંડ્યો. એમ કરતાં

અકસ્માત્ વિમાનમાંથી તે નીચે પડી ગયો. આ જોઈ અંજનાને મહા દુઃખ ઉત્પન્ન થયું. તેણે આક્રંદ સ્વરે રુદન કરવા માંડ્યું કે, “ અરે પ્રભુ ! આ શો ગજબ ! અરે હૃદય ! શું તું વજ્રથી ઘડાયેલું છે અથવા વજ્રના જેવું છે કે પતિના વિયોગે પણ તું ખંડે ખંડ થઈ ગયું નહીં; અને અત્યારે પુત્રવિયોગે પણ ખંડિત થતું નથી ? આટલે ઝંઘેથી પડેલો પુત્ર શું બચવાનો છે ? ” આ સાંભળી તેની પછવાડે તેનો મામો ભૂમિપર ઉતર્યો. તેણે શિલાના ચૂર્ણ (રેતી) ઉપર પડેલા બાઠકને જેવો ને તેવો ઉપાડી લઈ તેની માતાને આપ્યો. પછી તે વિદ્યાધરે પોતાને ઘેર પહોંચી અંજનાને બાઠક સહિત ઘેર મૂકી પોતાનું કોઈ કાર્ય કરવા માટે અન્ય સ્થાનકે ગયો.

અહીં પવનંજય વરુણ વિદ્યાધરને સાધી ઘેર આવ્યો. માતા પિતાને પ્રણામ કરી પોતાની પત્નીના વાસગૃહમાં ગયો. તો ત્યાં સ્ત્રીને જોઈ નહીં. તત્કાલ માતા પિતાને પૂછ્યું, ત્યારે તેમણે કલંક લાગવાથી કાઠી મૂક્યા સંબંધી વાર્તા કહી. તે સાંભળી પવનંજય વિરહવ્યાકુલ થઈ મરણને માટે ચંદનની ચિતા રચી બઠવા તૈયાર થયો. તે સમયે તેના મિત્ર ઋષભદત્તે કહ્યું, ‘ સખે ! જો ત્રણ દિવસમાં અંજનાને ન લાવું તો પછી તારે અવશ્ય ચિતામાં બઠવું. ’ આ પ્રમાણે કહી તેનું નિવારણ કરી ઋષભદત્ત વિમાનમાં બેસી આકાશમાર્ગે પરિભ્રમણ કરતાં ત્રીજે દિવસ સૂર્યપુરે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં ઉપવનમાં સ્ત્રીઓની તથા બાઠકોની ગોષ્ઠી થતી તેણે સાંભળી. તે વચ્ચે કોઈ બાઠકે કહ્યું, ‘ મિત્રો ! અહીં અંજના નામે કોઈ સુંદરી પુત્ર સહિત આવેલી છે, તે આપણા રાજા સૂર્યકેતુની સભામાં દરરોજ આવે છે. ’ આવા શબ્દો અકસ્માત્ સાંભળી ઋષભદત્ત હર્ષ પામ્યો અને તત્કાલ તેને આવીને મળ્યો. અંજના તેને જોઈ લજ્જાથી નમ્ર મુખ કરીને પોતાના મામાની પાછલ ડાબી રહી. ઋષભદત્ત પાસેથી પતિના દિગ્વિજયની તેમજ તેના વિરહ-વ્યાકુલપણની વાર્તા સાંભળી ત્યાં જવાને ઉત્સુક થઈ. પછી તેણે મામાની આજ્ઞા લીધી. તેણે પણ પુત્ર સહિત ઋષભદત્તને સોંપી, ઇટલે ઋષભદત્ત તેને લઈ વેગથી પવનંજયના નગરમાં આવ્યો. તેના આવ્યાના ખબર સાંભળી પવનંજય ઘણો હર્ષ પામ્યો, અને મોટા ઉત્સવથી તેણે સ્ત્રી પુત્રને નગરપ્રવેશ કરાવ્યો. સર્વ લોકો પણ પરમ આનંદ પામ્યા.

પવનંજય અને અંજના વચ્ચે દંપતીને પ્રતિદિન પ્રીતિમાં વૃદ્ધિ થવા લાગી. તે પુત્રનું નામ તેમણે હનુમાન્ પાડ્યું. તે અતુલ બઠવાન્ થયો. એક વખતે વીશમા તીર્થંકર શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામીના તીર્થના કોઈ મુનિઓ ત્યાં પધાર્યા. તેમની દેશના સાંભળી પવનંજય અને અંજનાએ વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી. પછી

“ आ प्रमाणे सती अंजनानुं सुंदर चरित्र सांभळी तेने हृदयमां धारण करीने भव्य प्राणीओए शीलना सुगंधथी हृदयने सुगंधी करवुं. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ
शीलविषये द्वीनवतितमः प्रबंधः ॥ ६२ ॥

व्याख्यान ६३ मुं.

वामांगीनां मुखादीनि, किं वीक्ष्य वीक्ष्य हृष्यसि ।

क्षणं हर्षमिषादत्ते, श्वभ्रादिषु रुजं पराम् ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ अरे मूर्ख ! सुंदर स्त्रीओना मुख विगेरे जोइने तुं शुं हर्ष पामे छे ? ते क्षणवार हर्ष आपवाना मिषथी नरकादिकमां महा मोटी पीडाने आपे छे. ” आ विषे एवी भावना करवी के कवि स्त्रीना मुखने चंद्रनी उपमा आपे छे, पण ते श्लेष्म अने थुंक विगेरे निंद्य वस्तुओथी भरपूर छे. अने ते मुख रत्नप्रभादि नारकीना प्रयाणनुं मुख छे. स्त्रीना काळा केशनी वेणी मौक्षमार्गे जतां आडी सर्पिणीरूप छे. तेनो सुंदर सीमंत (सेंथो) सीमंत नामना नरकावासने आपनार छे. तेनी नासिका स्वर्गनी नाशिका (नाशकरनारी) छे. स्त्रीना बिबाधरनुं पान करनार पोताने सर्वस्व मळेनुं माने छे, पण ते मिषे यमराज तेनुं आयुष्य पीवे छे ते जाणतो नथी. मूढ कामी तेना कुचकुंभने आलिंगन करी सुवे छे, पण ते तेनाथी थनारी कुंभीपाकनी वेदनाने भूली जाय छे. अज्ञ माणस स्त्रीने भुजानुं आलिंगन दइने सुवे छे अने तेमां बहु सुख माने छे, पण गर्भनी वेदना अने योनिमांथी नीकळतां थयेलां दुःखनुं तेने विस्मरण थइ जाय छे. आ सर्वनो विचार करीने जे वामांगीनो त्याग करे छे तेने खरेखरो विवेकी समजवो. कणं छे के,—

દર્શનાત્ સ્પર્શનાત્ શ્લેષાત્, યા હંતિ સમજીવિતં ।

હેયોઽવિષનાગીવ, વનિતા સા વિવેકીભિઃ ॥ ૧ ॥

“જે સ્ત્રી દર્શનથી, સ્પર્શથી અને આલિંગનથી સમતારૂં જીવિતને હણે છે, તે સર્પિણી જેવી સ્ત્રી વિવેકી પુરુષોએ તજી દેવા યોગ્ય છે. ” સ્ત્રીઓના સંસર્ગથી થતું દુઃખ તો સિંહાદિકના સંબંધથી થતા દુઃખથી પણ અધિક છે. કહ્યું છે કે,—

નિરંકુશા નરે નારી, તત્કરોત્યસમંજસા ॥

યત્ક્રુદ્ધા સિંહશાર્દુલાઃ, વ્યાલા અપિ ન કુર્વતે ॥૧॥

“ નિરંકુશ થયેલી સ્ત્રી પોતાના પુરુષઉપર જે અઘટિત આચરે છે તેવું ક્રોધી થયેલા સિંહ, શાર્દુલ કે સર્પો પણ આચરતા નથી. ” આ વિષે સુકુમાલિકાનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

સુકુમાલિકાની કથા.

ચંપાપુરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને યથાર્થ નામવાળી સુકુમાલિકા નામે રાણી હતી. રાજા જિતશત્રુ તેનાપર ઇટલો બધો આસક્ત હતો કે, તે રાજ્યાદિકની પણ ચિંતા કરતો નહીં. આવી રાજાની વર્તણૂકથી પ્રધાન-વર્ગે રાજાને સ્ત્રી સહિત મદિરાપાન કરાવી અરણ્યમાં તજી દીધો અને તેના પુત્રને રાજ્ય ઉપર બેસાડ્યો. જ્યારે મધનો નીસો ઉતરી ગયો ત્યારે તે બંને રાજા રાણી વિચાર કરવા લાગ્યા, ‘ અરે ! આપણે અહીં ક્યાંથી ? આપણી મહા કોમલ શય્યા ક્યાં ગઈ ? આપણા રાજવૈભવનું શું થયું ? ’ આમ વિચારતાં બંને ત્યાંથી આગલ ચાલ્યા. થોડે દૂર જતાં સુકુમાલિકાને તૃષા લાગી. તેના કંઠ અને તાલ્લ સુકાઈ ગયા. તેણે રાજાને કહ્યું, ‘ સ્વામી ! મારા જીવિતને બચાવવા જલ્લ લાવી આપો. ’ રાજા જલ્લ લાવવાને ગયો, પણ કોઈ ઠેકાણે જલ્લ જોવામાં આવ્યું નહીં. પછી શાસ્ત્રના પત્રનો પડીઓ કરી તેમાં પોતાના બાહુની નસમાંથી રુધિર કાઢી તે પડીઓ પૂર્ણ ભર્યો. તે લાવી રાણીને કહ્યું કે, ‘ પ્રિયે ! આ શાસ્ત્રોચીઆનું જલ્લ અતી મલીન છે, તેથી નેત્ર મીંચીને પી જા. ’ રાણીએ તેમ કરીને પાન કર્યું. પછી જળવારે તે બોલી—‘ સ્વામી ! મને જીવ્હા બહુ લાગી છે. ’ તેથી રાજાએ દૂર જઈ છરીવડે પોતાના સાથઠનું માંસ છેદી તેને અગ્નિમાં પકાવી રાણીની પાસે મૂક્યું અને પછીનું માંસ કહી તેણીને સ્વરાવ્યું. અનુક્રમે ત્યાંથી કોઈ દેશમાં આવી પોતાના આભૂષણો વેચી કાંઈક વ્યાપાર કરીને રાજા તેનું પોષણ કરવા લાગ્યો.

एक वखते राणीए कह्युं, 'स्वामी ! ज्यारे तमे व्यापार करवा बहार जाओ छो त्यारे हुं एकली घरमां रही शकती नथी.' आवां वचन सांभळी राजाए एक पांगला माणसने चोकीदार तरीके घरपासे राख्यो. ते पांगला माणसने कंठ घणो मधुर हतो, तेथी राणी मोह पामी, अने तेने स्वामी तरीके स्विकार्यो. त्यारथी सुकुमालिका पोताना पतिने मारवाना छिट्रो जोवा लागी. एक वखते राजा राणीने लइने वसंतऋतुमां जलक्रीडा करवा माटे गंगातटे गयो. राजाए मधुपान कर्तुं. ज्यारे राजा बेभान थयो, त्यारे राणीए तेने गंगाना प्रवाहमां वहेतो मूकी दीधो. पछी राणी सुकुमालिका पेला पांगलाने स्वेच्छाथी गायन करावती कांधउपर बेसाडी भीख मागती भमवा लागी. ते जोइ लोको तेने पूछवा लाग्या के, 'आ कोण छे ?' त्यारे ते कहेती के, 'मारा मातापिताए आवो पति जोयो छे, एथी तेने स्कंध उपर वहन करुं छुं.'

अहिं जितशत्रु राजाने गंगामां तणातां एक काष्ठ प्राप्त थयुं. तेना योगे ते तरीने बहार नीकल्यो. अने नदी कीनारे कोइ एक वृक्षनी तळे सुइ गयो. ते समयें समीपे आवेला कोइ नगरनो राजा गुजरी गयो, तेथी तेना मंत्रीओए पंचदिव्य कर्या, ते त्यां आवीने उभा रह्या. एटले राजाने जागृत करी मंत्रीओए राज्य उपर बेसायों. दैवयोगे पेली सुकुमालिका पंगुने लइने तेज नगरमां आवी चडी. ते बने सतीपणाथी अने गीतमाधुर्यथी ते नगरमां विख्यात थया. तेनी विख्याति सांभळी राजाए तेमने पोतानी पासे बोलाव्या. तेने जोतांज राजाए ओळखी लीधा. तेथी ते बोल्थो के, 'हे बाइ ! आवा बिभत्स पांगलाने उपाडीने तुं केम फरे छे ?' ते बोली 'मातापिताए जेवो पति आप्यो होय तेने सतीओए इंद्रना जेवो मानवो.' ते सांभळी राजा बोल्थो—'हे पतिव्रता ! तने धन्य छे. पतिना बाहुनुं रुधिर पीधुं अने साथळनुं मांस खाधुं, तोपण छेवटे गंगाना प्रवाहमां नाखी दीधो. अहो ! केवुं तारुं सतीपणुं !' आ प्रमाणे कही ते न्याथी राजाए स्त्रीने अवध्य जाणी पोताना देशनी हृदपार करी, अने आवुं प्रत्यक्ष स्त्रीचरित्र जोइ तेणे सर्व स्त्रीओनो त्याग करवारूप महाव्रत लीधुं.

“सुकुमालिकानुं चरित्र जोइ जितशत्रु राजा विषयसुखथी विरक्त थयो अने कामक्रोधादि शत्रुओनो जय करी तेणे पोतानुं जितशत्रु नाम सार्थक कर्तुं.”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशासादस्यवृत्तौ
स्त्रीत्यागविषये त्रिनवतितमः प्रबंधः ॥ ९३ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૪ મું.

સ્ત્રીજ્ઞાતિ અનેક ગુણની હાનિ કરે છે તે કહે છે.

ગુણિનાં ગુણતો ભ્રંશં, કર્તુ કટં રચેદ્રહું ।

યા સા પરિહર્તૃવ્યા, વિઘ્નકર્ત્રી શુભે પથિ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે સ્ત્રી ગુણી પુરુષોને ગુણમાંથી અટકાવવા બહુ કપટ રચે છે તેવી સ્ત્રીને શુભ માર્ગમાં વિઘ્ન કરનારી જાણી દૂરથી છોડી દેવી. ” લૌકિકમાં ગુણી પુરુષો શંકર વિગેરે કહેવાય છે. તેને તેમની સ્ત્રીએ ખીલડીને રૂપે મોહિત કર્યા હતા. તે સ્ત્રીનાં વચનથી નૃત્ય કરતા શંકર દેવતાને હાસ્ય કરવા યોગ્ય બન્યા હતા. સેવાઠ અને જલમાત્રના આધારવડે નિર્વાહ કરનારા તાપસો પણ સ્ત્રીઓના વિલાસથી ભ્રાંત થઈ શીલઅટક થયેલા છે. તે વિષે તેમના શાસ્ત્રમાં કહેલ છે, કે—

સુગુપ્તાનામપિ પ્રાય, ઇન્દ્રિયાણાં ન વિશ્વસેત્ ॥

વિશ્વામિત્રોપિ સોત્કંઠઃ, કંઠે જમ્રાહ મેનકા ॥ ૧ ॥

“ ઇન્દ્રિયો મલે પ્રકારે ગોપવેલી હોય તોપણ તેનો વિશ્વાસ કરવો નહીં. કારણકે વિશ્વામિત્ર જેવાં પણ ઉત્કંઠિત થઈને મેનકાને ગ્રહણ કરી હતી. ” તે વિષે નીચે પ્રમાણે કથા અન્ય શાસ્ત્રમાં છે: —

મહાશય વિશ્વામિત્ર શૂંક ફઠ અને જલનો આહાર કરી સૂર્ય સામે નેત્ર રાખી તપસ્યા કરતા હતા, તેથી તેમનામાં નવું સ્વર્ગ વસાવવાની શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ હતી. આ સ્વર્ગ ઇન્દ્રને થવાથી તેણે તેમને તપથી અટકાવવા મેનકાને ત્યાં મોકલી. મેનકાના વિવિધ વિલાસથી મુનિ ધ્યાનઅટક થયા અને તીવ્ર અનુરાગ-વડે તેને મોગવી. ચિરકાલ ધ્યાનભંગ સ્થિતિમાં રહેતાં પાછું ચૈતન્ય પ્રાપ્ત થવાથી જાગૃત થયેલા મુનિએ મેનકાને પૂછ્યું કે, ‘તમે મારું ધ્યાન ભંગ કર્યું તેને કેટલો સમય વ્યતીત થયો ? ’ મેનકા બોલી—‘ નવસો અને સાત વર્ષ નવ માસ અને ત્રણ દિવસ વીતી ગયા. ’ આવી રીતે વારંવાર અપ્સરાઓ મોકલીને ઇન્દ્રે તેમના તપનો ભંગ કર્યો હતો. જેથી તે શક્તિહીન થઈ ગયા હતા. તે વિષે વિસ્તારથી વૃત્તાંત મહાભારતમાંથી જાણી લેવો.

બકી લોકોત્તર (જૈન) શાસ્ત્રમાં પણ આષાઢભૂતિ, આર્દ્રકુમાર અને અરણિક વિગેરે ગુણવાન્ મુનિઓ સ્ત્રીઓની રચેલી કપટજાલમાં પડેલાનાં દૃષ્ટાંતો

छे, तेथी तेवी स्त्रीओ त्याग करवा योग्यज छे. वली वल्कलचीरीए पण स्त्री-संगमां घणा दोषो जाणी तेनो त्याग कर्यो हतो. तेनो प्रबंध आ प्रमाणे—

श्री वल्कलचीरी मुनिनो प्रबंध.

पोतनपुरनामना नगरमां सोमचंद्र नामे राजा हतो, तेने धारिणी नामे पत्नी हती. एक वखते धारिणी पोताना पति सोमचंद्रना माथाना केश कांचकीथी ओळती हती, ते वखते मस्तकपर श्वेत केश जोड बोली के—‘ हे स्वामी ! आ जरावस्थानो दूत आव्यो. ’ राजा पोताने आवेला धोळा केशने जोडने विचारवा लाग्यो के, ‘ मारा वृद्ध वडिलोए तो यौवन वयमां व्रत ग्रहण करेलुं छे, मने धिकार छे के हुं अद्यापि माथे पळी आव्या तोपण धर्म आचरतो नथी. ’ ते सांभळी राणी बोली—‘ हे स्वामी ! हजुपण धर्मकार्यमां विलंब करो नहीं. ’ ते सांभळी राजा सोमचंद्रे पोताना पुत्र प्रसन्नचंद्रने राज्य उपर बेसाडी तत्काळ तापसव्रत धारण कर्नु. धारिणी राणी गर्भवती हती, तथापि एक धात्रीने साथे लड पति साथे चाली नीकळी. समय पूर्ण थतां अनुक्रमे धारिणीने पुत्र थयो, परंतु प्रसवनी उग्र पीडामां ते मृत्यु पामी; एटले सोमचंद्र तापसने चिंता थड पडी के हवे आ माता वगरनो पुत्र शी रीते उद्धरशे ? स्वर्गमां गयेली देवी धारिणी अवधिज्ञाने पोताना तापसपतिनी चिंता जाणी भेंशनुं रुप लड त्यां आवी अने पोताना बाळकने धवराव्यो. एवी रीते देवमाता अने धात्रीए पालन करेलो ते बाळक मोटो थयो. तेना तापसपिताए ते बाळकने वल्कल वस्त्रोमां वींटाळी तेनुं वल्कलचीरी एवुं नाम पाडचुं. अनुक्रमे त्रण वर्षनो थयो त्यारे भेंशरूपे आवेली पूर्व भवनी माता देवलोकमां चाली गड. पळी तापसे वनफळ तथा धान्यथी पोषण करेलो ते बाळक अनुक्रमे सोळ वर्षनो थयो. ते पुत्र मात्र ‘ तात, तात ’ एटलुंज बोलतो अने तेना पिताने नमस्कार करतो हतो. तेमज वनफळ लावी पितानुं पोषण करतां शीख्यो हतो.

एक वखते प्रसन्नचंद्र राजा कोड भिल्लना मुखथी पोताना सहोदरनो प्रबंध सांभळी तेने मळवाने उत्सुक थयो; तेथी तेणे वेश्याओने बोलावीने कहुं के, ‘तमे कोडपण उपाये लोभावी मारा बंधुने अहीं लावी आपो. पण तमारे तेने दूरथी जोवो, नहीं तो सोमचंद्र तापस तमने शापथी भस्म करशे. ’ आवां तेनां वचनथी ते वेश्याओ तापसोनो वेष लड सोमचंद्र तापसना आश्रम पासे आवी. वल्कल-

चीरीए तेमने दूरथी आवती जोइ एटले तेणीओ तापसरूपे होवाथी तेमने तापस जाणी तेणे नमस्कार कर्यो. पछी वनमांथी लावेला फळ तेमना आहारने माटे आगळ धर्या. ते फळोने जोइने कपटमुनिओ बोल्या, ' महाराज ! आवां निरस फळोने अमे शुं करीए ? अमारे तो पोतनपुरनां फळो जोइए. हे मुनि ! तमे अमारा आश्रमना फळनी वानकी जुवो. ' एम कही ते कपटी वेश्याओए तेने एकांतमां बेसाडी खांड, साकर अने द्राक्ष विगेरे मधुर मेवा विगेरेनो आग्रहथी आहार कराव्यो. ते मधुर फळना स्वादथी हर्ष पामी ते मुनि बीला, आंमली अने कोठांनां फळो जे पोते खातो हतो तेना स्वादमां उद्वेग पाम्यो. जेम जेम ते मुनि लोभायो तेम तेम तेओ विशेष स्वादवाळी वस्तुओ तेने खावा आपवा लागी. पछी ते मुनिना हाथने पोताना स्तन अने कोमळ गाल विगेरे उपर मूक्यो. तेथी ते तापस बोल्यो के ' महाशय ! तमारुं शरिर आवुं कोमळ केम छे ? अने आ तमारा हृदय उपर बे वेदिका शेनी छे ? ' ते बोली- ' अमारा पोतन आश्रमना फळोनुं आस्वादन करवाथी आवां अंग थाय छे; तेथी तमे पण आ आश्रमने छोडी पोतनाश्रममां आवो. ' पछी वल्कलचीरी तेमनी साथे त्यां जवानो संकेत करी पोताना पात्रो एकांते गोपवीने फरीवार तेमनी पासे आच्यो. कहुं छे के:—

तावन्मौनी यति ज्ञानी, सुतपस्वी जितेंद्रियः ।

यावन्न योषितां दृष्टि-गोचरे यांति पुरुषः ॥

“ ज्यांसुधी पुरुष सुंदर स्त्रीओने दृष्टिगोचर थयो नथी त्यांसुधी ज ते मुनि, यति, ज्ञानी, तपस्वी अने जितेंद्रिय रहे छे. ” आ समये सोमचंद्राष्टवि आम तेम फरतां त्यां आवता हता, तेमने दूरथी आवता जोइ अगाउथी संकेत करी वृक्ष उपर राखेला पुरुषोए ते स्त्रीओने तेवा खबर आप्या, एटले तत्काळ तेओ शापना भयथी नाशी गइ अने राजानी आगळ आवीने ते वृक्षांत जणाव्यो. ते सांभळी राजाए “ अहो ! मारो बंधु बनेथी अष्ट थयो, तेथी तेना शा हाल थशे ? ” आवुं चिंतवी तेनी दिलगीरीमां आखा नगरमां गीत नृत्यादिकनो प्रतिषेध कर्यो.

हवे अहिं वल्कलचीरी वनमां भमतो हतो, त्यां कोइ रथवाळाए तेने दीठो, एटले तेणे पूछथुं के— ‘ मुनि ! तमे क्यां जाओ छो ? ’ ते बोल्यो, ‘ हुं पोतनाश्रममां जवा इच्छुं छुं. ’ एटले रथवाळाए कहुं के— ‘ हुं पण त्यांज जउं छुं. ’

वल्कलचीरी रथनी पळवाडे पळवाडे चाल्यो. ते रथमां रथवाळानी स्त्री

बेठी हती तेने मुनि ' हे तात ' ' हे तात ' एम कहेवा लाग्यो. त्यारे ते स्त्रीए तेना पतिने कहुं के, ' आ मुनि स्त्री पुरुषनो भेद पण जाणतो नथी. ' पछी रथिके तेने मुग्ध जाणी मोदक खावा आप्या. तेनो स्वाद लइ मुनि बोल्यो ' अहो जाणवामां आव्युं, आ फळ पूर्वे मने पेला महाशयोए आप्या हता तेज छे. ' पछी आगळ जतां रथिके एक चोरने युद्ध करी जीती लीधो. चोरे रथिकने घणुं धन आप्युं. ते लइ रथिक पोतनपुरमां आव्यो. त्यां रथीए मुनिने कहुं के, ' हे बाळमुनि ! आ धन ल्यो. धन वगर अहींआ स्थान भोजन मळशे नहीं. ' पछी तेने केटळुंक धन आपी " आ पोतनाश्रम छे " एम कही ते रथिक त्यांथी चाल्यो गयो.

हवे बालमुनि नगरमां चाल्यो. त्यां दुकानोनी श्रेणी अने हवेलीओ जोइ विचार करवा लाग्यो के ' हुं क्यां आव्यो ? आ आवुं शुं हशे ? ' वळी मार्गे कोइ नर के नारी मळे तो ते तेने ' तात ! वंदन करुं छुं. ' एम कहेवा लाग्यो. लोको तेने तेम करतां जोइने हसवा लाग्या. आम करतां कोइ वेश्या तेना जोवामां आवी, एटले तेने मुनि जाणी मूल्य आपीने निवास तथा फळादिकनी तेणे याचना करी. तेणीए तेने पोताना घरमां बोलावीने अभ्यंग स्नान कराव्युं. मुनिए उपसर्गनी जेम ते सहन कर्युं. पछी तेणीए तेनी साथे पोतानी पुत्रीनुं पाणिग्रहण कराव्युं. सोमचंद्रना पुत्र बालमुनि वेश्याना गीत नृत्य सांभळी अने जोइ चिंतवन करवा लाग्या के, ' आ वधा शुं भणे छे ? तेओ मने फळ केम आपता नथी ? ' आ वखते राजाए ते वेश्याने घेर थतो मृदंग ध्वनि सांभळ्यो, तेथी तत्काळ तेने बोलावी राजाए पूछ्युं के- ' मारे घेर शोक छतां तुं वाद्य केम वगाडे छे ? ' वेश्या बोली- ' दैवज्ञ (जोषी) ना वचनथी में एक तापसकुमारने कन्या आपी छे, तेना हर्षमां मारे त्यां वाद्य वागे छे. ' आ वार्ता सांभळी तेज वखत राजानुं दक्षिण अंग फरक्युं, तेथी तेने निश्चय थयो के, ' जरूर मारो बंधुज त्यां आव्यो हशे. ' आथी राजा तरत ते वेश्याने घेर गयो. त्यां पोताना अनुज बंधुने जोइ राजाए प्रेमथी तेनुं विवाहमंगळ कर्युं अने पोताना बंधुने ते स्त्री सहित दरबारमां लाव्यो. अनुक्रमे ते सर्व कळामां कुशळ थयो. पछी राजाए आ वृत्तांत पोताना पिता सोमचंद्रने जणाव्यो, तेथी ते शोक रहित थयो.

हवे राज्यमां रहेतां अने स्त्री साथे विषयसुख भोगवतां वल्कलचीरीने बार वर्ष बीती गया. एकदा अर्धरात्रे जागृत थतां वल्कलचीरीने विचार आव्यो के, ' अहो ! मारा अकृतज्ञपणाने धिकार छे अने मारा अजितेंद्रियपणाने पण धिकार

छे, के जेथी हुं मारा पिताने भूली जइने अहीं पड्यो रह्यो छुं. ' आ प्रमाणे विचारीने ते पोताना पिताने जोवा अति उत्सुक थयो. तेथी प्रातःकाळे भाइनी आज्ञा लइने पिता पासे जवा चाल्यो. वडील भाइ पण लघु बंधुनी साथे जवाने तैयार थयो. बंने भाइए वनमां जइ पिताने प्रणाम कयों. सोमचंद्रमुनिए पोताना लघु पुत्रने उत्संगमां बेसाडी तेना सर्व समाचार सांभळ्या. ते वखते हर्षनां अश्रु आवतां तेमना नेत्रना पडळ उतरी गया. पछी वल्कलचीरी पूर्वे गोपवी राखेला तापसपणाना उपकरणो काढी तेने उत्तरीयवस्त्रना छेडाथी संमार्जन करतां विचारमां पड्या के, ' अहो ! में पूर्वे आवुं जोयुं छे. ' ए प्रमाणे उहापोह करतां तेने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं. तेणे पोतानो पूर्व भव दीठो, एटले तेणे जाण्युं के- ' अहो ! गत भवमांज मूकेलुं साधुपणुं पण मारा जाणवामां आव्युं नहीं, माटे स्त्रीविषयना लंपटपणाने धिक्कार छे. ' आ प्रमाणे शुभ ध्यान ध्यातां तेने त्यांज केवळज्ञान उत्पन्न थयुं. तेनी देशनाथी तेना पिताए पण दीक्षा लीधी, अने प्रसन्नचंद्र ब्रह्मचर्य व्रत अंगीकार करी घेर गया.

प्रत्येकबुद्ध वल्कलचीरी मुनि श्री वीरप्रभुनी पासे गया अने अनुक्रमे कर्म खपावीने मोक्षे गया. एवी रीते वल्कलचीरी मुनि पोताना आत्मप्रदेशने लागेली कर्मनी वर्गणानुं तापसपणाना वल्कलादि उपकरणोनी रजनी साथे; मार्जन करी द्रव्य अने भावथी रजपणाने दूर करता सता कामदेवने जीतनारा अने प्रत्येकबुद्ध थया.

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ
स्त्रीसंगत्यागविषये चतुर्नवतितमः प्रबंधः ॥ ६४ ॥

व्याख्यान ६५ मुं.

मातरं स्वसुतां जामिं, रागांधो नैव पश्यति ।

पशुवद्रमते तत्र, रामापि स्वसुतादिषु ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ कामरागथी अंध थयेलो पुरुष माता, पुत्री के बेनने पण जोतो नथी, तेनी साथे पशुनी जेम रमे छे; जेम पशु पोतानी माता विगेरेनी साथे अवि-

वेकीपणाने लीधे स्वेच्छाए क्रीडा करे छे, तेवी रीते कामांध एवो पुरुष के स्त्री पण अविवेकीपणे पुत्रपुत्र्यादिमां प्रवर्त्ते छे. ” आ विषे अढार नातरानो प्रबंध कहेवाय छे, ते आ प्रमाणे—

अढार नातरानो प्रबंध.

मथुरापुरीमां कामदेवनी सेना जेवी कुबेरसेना नामे एक वेश्या हती. ते प्रथम गर्भना भारथी खेदित थइ त्यारे तेणे पोतानी माताने ते दुःख जणाव्युं. माताए कह्युं, ‘ वत्से ! तारो गर्भ पाडी नाखुं जेथी तने खेद दूर थाय. ’ वेश्या बोली के, ‘ तेम करवुं तो अयुक्त छे. ’ पछी समय आवतां तेणीए एक पुत्र अने पुत्रीने जन्म आप्यो. ते वखते तेनी माता बोली के, “ वत्से ! आपणो उद्यम मात्र यौवन उपर छे, अने आ बे स्तनपान करनारां बाळको तारा यौवनने हरी लेशे. कह्युं छे के—‘ वेश्या जाति यौवन उपर जीवनारी छे, तेथी तेणे जीवनी पेठे यौवननी रक्षा करवी. ’ माटे आ जोडलाने विष्टानी जेम बहार त्यजी दे. ” वेश्याए ते स्वीकार्युं. पछी दश दिवस सुधी तेनुं पालन करी, कुबेरदत्त अने कुबेरदत्ता एवा बे नामथी अंकित बे मुद्रिका करावी तेमनी आंगळीमां पहेरावी, अने तेमने एक पेटीमां पूरी ते पेटी यमुनानदीना प्रवाहमां वहेती मूकी दीधी.

जळना तरंगोना प्रवाह साथे तणाती तणाती ते पेटी सौर्यपुर समिपे आवी. त्यां कोइ बे गृहस्थ श्रेष्ठीओए ते पेटी ग्रहण करी अने ते बाळकोने बंने श्रेष्ठीए पुत्र पुत्रीपणे राखीने मोटा कर्या. अनुक्रमे ज्यारे तेओ यौवनवयने प्राप्त थया त्यारे ते बंनेने परस्पर योग्य जाणी तेमनो मोटा उत्सवथी विवाह कर्यो. ए दंपती परस्पर अति स्नेहथी रहेवा लाग्या.

एक वखते तेओ सोगठाबाजी रमता हता तेवामां कुबेरदत्तना करमांथी नीकळीने पेली नामांकित मुद्रिका कुबेरदत्ताना उत्संगमां पडी. ते लइने जोतां कुबेरदत्ता विचारमां पडी अने बोली के, ‘ आ बंने मुद्रिका आकृति विगेरेथी तुन्य छे तेथी एम जणाय छे के आपण बंने सहोदर युगलीआ हइशुं, परंतु दैवयोगे आपणो विवाह थइ गयो छे. ’ पछी ते बंनेए जइने पोतपोतानी माताने पूछ्युं त्यारे माताए तेमनो पूर्व वृत्तांत जणाव्यो. ते सांभळी बंने बोल्या के, ‘ हे माता ! तमे आबुं अकृत्य केम कर्युं ? ’ माता बोली—‘ वत्सो ! हजु तमारुं मात्र पाणिग्रहणज थयुं छे, बीजुं कांइ पाप थयुं नथी, तेथी ए संबंध त्यजी द्यो. ’ कुबेरदत्तने कह्युं के, ‘ तुं व्यापार करवा माटे परदेश जवा इच्छे छे तो हाल

प्रदेश जा. त्यांथी कुशळक्षेम पाळो आव्या पळी तारो बीजी स्त्रीनी साथे विवाह करशुं. ' ते सांभळी कुबेरदत्ताने पोतानी बेन गणी, वेचवा माटे अनेक प्रकारना करियाणा लइने कुबेरदत्त मथुरापुरीए गयो. अनुक्रमे केटलेक दिवसे त्यां पेली कुबेरसेना वेश्यानी साथेज तेने संबंध थयो. तेनी साथे सुखभोग भोगवतां तेनाथी एक पुत्र उत्पन्न थयो.

अहीं कुबेरदत्ताए विषयविरक्त थइने दीक्षा लीधी. उग्र तपस्या करतां तेने अवधिज्ञान प्राप्त थयुं, तेथी तेणे कुबेरदत्ताने मातानी साथे विलास करतो जोयो. तेने प्रतिबोध करवा माटे ते साध्वी मथुरापुरी आव्या अने तेना घरनी नजीक आवेला एक उपाश्रयमां निवास कर्यो. त्यां रहीने तेणीए धर्मदेशना आपी. एक वखते ते वेश्यानो पुत्र पारणामां सुतो सुतो रोतो हतो, तेने साध्वी आ प्रमाणे हुलरावती सती हालरडां गावा लागी. ते विषे श्री परिशिष्टपर्वमां लख्युं छे केः—

“ हे वत्से ! रो नहीं, तुं मारो भाइ थाय छे, पुत्र थाय छे, दीयर थाय छे, भत्रीजो थाय छे, काको थाय छे, अने पुत्रनो पुत्र थाय छे. हे बाळक ! जे तारो पिता छे ते मारो सहोदर बंधु थाय छे, पिता थाय छे, पितामह थाय छे, स्वामी थाय छे, पुत्र थाय छे, अने सासरो थाय छे. हे बाळक ! जे तारी माता छे ते मारी माता थाय छे, मारा पितानी माता थाय छे, भोजाइ थाय छे, बहु थाय छे, सासु थाय छे अने सपत्नी थाय छे. ”

ते सांभळी कुबेरदत्त बोल्यो के, ‘ हे साध्वी ! आवुं अघटित केम बोलो छो ? ’ साध्वीए कहुं के, “ सांभळो, आ बाळक मारो सहोदर बंधु थाय छे, कारण के अमे बे एक उदरथी उत्पन्न थया छीए, वळी आ बाळक मारा पतिनो पुत्र होवाथी मारो पण पुत्र थाय छे, तेमज मारा पतिनो अनुजबंधु होवाथी मारो दीयर पण थाय छे, वळी ते मारा भाइनो पुत्र छे तेथी मारो भत्रीजो पण थाय छे, तथा ते मारी माताना पतिनो (पितानो) भाइ छे तेथी मारो काको पण थाय छे, अने मारी सपत्नी जे कुबेरसेना तेनो पुत्र जे कुबेरदत्त तेनो आ पुत्र छे तेथी ते मारा पुत्रनो पुत्र पण कहेवाय छे.

हवे तेना पितानी साथे जे मारे छ संबंध छे ते आ प्रमाणे—आ बाळकनो जे पिता ते मारो भाइ थाय, कारणके तेनी अने मारी माता एक छे. तथा आ बालकनो जे पिता ते मारो पिता थाय कारण के ते मारी मातानो स्वामी छे. वळी जे आ बाळकनो पिता ते मारो पितामह थाय, कारणके मारी माता कुबेर-

સેના તેનો પતિ કુબેરદત્ત તેનો આ બાઢક અનુજ બંધુ છે તેથી કાકો અને તેનો પિતા કુબેરદત્ત તેથી તે વૃદ્ધ પિતા થાય, તથા જે આ બાઢકનો પિતા તે મારો સ્વામી થાય, કારણ કે તેની સાથે મારો વિવાહ થયેલો છે. વઢી ં મારી શોક્યનો પુત્ર છે તેથી મારો પુત્ર પણ થાય, તથા જે આ બાઢકનો પિતા તે મારો સાસરો પણ થાય, કારણ કે તે મારા દીયરનો પિતા છે.

વઢી મારે આ બાઢકની માતા સાથે છ સંબંધ છે તે આ પ્રમાણે-જે આ બાઢકની માતા તે મારી પણ માતા થાય, કારણ કે તેણીથી મારો જન્મ થયેલો છે. તથા જે આ બાઢકની માતા તે મારી પિતામહી થાય, કારણ કે તે મારા કાકાની માતા છે. તથા જે આ બાઢકની માતા તે મારી મોજાહ થાય, કારણ કે મારા માઈની સ્ત્રી થાય છે. તથા જે આ બાઢકની માતા તે મારી પુત્રવધૂ પણ થાય, કારણ કે મારી શોક્યના પુત્ર કુબેરદત્ત તેની તે સ્ત્રી થાય છે. તથા જે આ બાઢકની માતા તે મારી સાસુ પણ થાય, કારણ કે મારા પતિની માતા થાય છે. તથા ંની માતા મારી શોક્ય પણ થાય, કારણ કે મારા પતિનીજ તે બીજો સ્ત્રી થાય છે.

આ પ્રમાણે સાંમઢી કુબેરદત્તે તેનો સર્વ વૃત્તાંત પૂછ્યો. સાધ્વીએ તે કહી બતાવ્યો, તે સાંમઢી વૈરાગ્ય પાર્મિને તેણે દીઢ્ઢા લીધી, અને કુબેરસેનાએ પણ શ્રાવિકાપણું સ્વીકાર્યું.

આ પ્રમાણે જે વિવેકી પુરુષ વિષયના દોષને ચિત્તમાં ધારી રાગાંધપણાને મૂકી દે અને શુભ શીલનું આચરણ કરે તે કુબેરદત્તાની જેમ જગતમાં ઉત્તમ સંપત્તિને પામે છે.

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यग्रंथस्य
वृत्तौ विषयत्यागे पंचनवतितमः प्रबंधः ॥ ६५ ॥

વ્યાખ્યાન ૬૬ મું.

હવે વિષયમાં સુખ અલ્પ છે અને વિડંબના ઘણી છે
તે બતાવે છે.

સુખં વિષયસેવાયા-મત્યર્થપં સર્વપાદપિ ।

દુઃખં નાલ્પતરં દ્વૌદ્ર-ચિંદ્રાસ્વાદકમર્ત્યવત્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ વિષયસેવામાં સર્ષપના દાણાથી પણ ઘણું થોડું સુખ છે અને દુઃખ ઘણું છે. જેમ મધુના ટીપાના આસ્વાદન કરનારને થયું હતું તેમ. ” વિષયસેવામાં અલ્પ સુખ છે, તે વિષે આગમમાં પણ કહ્યું છે કે, “ જેમાં સુખ ક્ષણવાર છે અને દુઃખ बहुकाल પર્યંત છે, દુઃખ અત્યંત મઠે છે અને સુખ દૂર રહે છે, એવું અનર્થની શાળારૂપ કામભોગજન્ય સંસારસુખ મોક્ષનું પ્રતિપક્ષી છે. ” વ્હી કહ્યું છે કે, “ કંપ, લેદ, ભ્રમ, મૂર્છા, ફેર, ગ્લાનિ, વળનો ક્ષય અને રાજયક્ષમા (ક્ષય) વિગેરે રોગ મૈથુનસેવાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ” વ્હી ઉપદેશમાલામાં કહ્યું છે કે, “ જેમ પામા (સ્વસ) રોગવાળા મનુષ્યને મીઠી સુજલી આવે તે વચ્ચે તે સંજવાળવાથી પરિણામે દુઃખ થાય છે છતાં તે વચ્ચે સુખ માને છે તેમ મોહાતુર પુરુષ વિષયસુખને પરિણામે દુઃસ્વરૂપ છતાં સુસ્વરૂપ માને છે. ” પામાને સુજલી કરનાર જેમ તે વચ્ચે સુખ માને છે પણ તે દુઃસ્વરૂપ છે, તેમ પુરુષને વિષયસેવાનું સુખ પણ દુઃસ્વરૂપ જાણવું. વ્હી કહ્યું છે કે “ હે ગૌતમ ! દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી અને પરસ્ત્રીની સેવાથી પ્રાણી સાત વાર સાતમી નારકીય જાય છે. ” વ્હી કહ્યું છે કે “ કોઈપણ પુરુષ પરસ્ત્રીની સાથે જેટલા આંશોના મીચકારા કરે તેટલા હજાર કલ્પસુધી તે નર-કાગ્નિવઢે પચાય છે. ” આ પ્રમાણે વિષયજન્યસુખ મધુવિંદુને આસ્વાદન કરનાર પુરુષની જેમ દુઃસ્વરૂપ છતાં સુસ્વરૂપ લાગે છે. તે મધુવિંદુનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે—

મધુવિંદુનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ પુરુષ સાર્થથી ભૂલો પડી મોટા અરણ્યમાં પેટો. ત્યાં જાણે સાક્ષાત્ યમરાજ હોય તેવા કોઈ હસ્તીએ તેને અવલોકન કર્યો. તે ઉન્મત્ત હાથી તે પુરુષની સામે દોડ્યો. તેના ભયથી દડાની જેમ ઉછાલતો ને પડતો તે પુરુષ નાટો. થોડે જતાં આગળ એક કુવો જોવામાં આવ્યો. તેથી તેણે વિચાર્યું કે, ‘ આ હાથી જરૂર મારા પ્રાણ લેશે, તેથી આ કુવામાં ઝંપાપાત કરવો સારો. ’ આવું ધારી તે કુવામાં પડ્યો. તે કુવાના કાંઠા ઉપર એક વડનું વૃક્ષ ઉગ્યું હતું. તેની વડવા-હાથો કુવામાં લટકી રહી હતી, તેથી પડતો એવો તે પુરુષ તે વડની વડવાઈ સાથે વચમાં લટકી રહ્યો. તેણે નીચે દૃષ્ટિ નાંખીને જોયું તો કુવાની અંદર જાણે બીજો કુવો હોય તેવો એક અજગર મુખ ફાડીને જોવામાં આવ્યો. વ્હી તે કુવાના ચારે સુનામાં ધમણની જેમ ફુંફાડા મારતા ચાર સર્પો જોવામાં આવ્યા. ઉપર નજર કરતાં તેણે આલંબન કરેલા વડની શાખાને છેદવાને માટે કાઢા અને

धोळो एवा बे उंदर पोताना करवतना जेवा दांतथी प्रयत्न करतां नजरे पड्या. तेमज उन्मत्त गजेंद्र पण तेने मारवाने माटे वडनी शाखाने सुंढवडे वारंवार हलाववा लाग्यो. तेथी ते वृक्षनी शाखा उपर रहेला एक मधपुडामांथी उडीने केटलीक मच्चिकाओ पेला पुरुषने दंश करवा लागी. आ प्रमाणेनी पीडाथी दुःखी थता ते पुरुषे कुवामांथी नीकळवाने माटे उंचुं मुख कर्तुं. तेवामां पेला मधपुडामांथी मधना बिंदु टपकवा लाग्या. ते पेला पुरुषना ललाट उपर पडीने मुखमां आव्या, तेनो स्वाद पामीने ते सुख मानवा लाग्यो. ते वखते कोइ विद्याधर तेने आपत्तिमांथी मुक्त करवाने माटे विमान सहित त्यां आवी कृपाथी बोल्यो के, ' हे मनुष्य ! चाल, आ विमानमां बेसीने सुखी था. ' तेणे कहुं के, ' हे देव ! क्षणवार राह जुओ, जेटलामां हुं आ मधुना बिंदु चाटी लउं. ' पछी विद्याधरे फरीवार पूछ्युं, तथापि तेणे तेवोज जबाब आप्यो. छेवटे विद्याधर कंटाळी पोताने स्थानके चाल्यो गयो.

उपरना दृष्टांत विषे एवो उपनय छे के, जे उन्मत्त हाथी ते मृत्यु समजवुं. ते सर्व जीवोनी पछवाडे भम्या करे छे. ते विषे श्रीवस्तुपाळ चरित्रमां कहुं छे के,

लोकः पृच्छति मे वार्त्ता, शरीरे कुशलं तव ॥

कुतः कुशलमस्मां, आयुर्याति दिने दिने ॥ १ ॥

“ कोइ प्रसंगे नगरजनोए मंत्री वस्तुपालने कुशलता पूछी, त्यारे मंत्री बोल्या के, लोको मने शरीरनी कुशलता पूछे छे, पण मारी कुशलता शी रीते कहेवाय ? कारणके आयुष्य तो दिवसे दिवसे चाल्युं जाय छे. ” वळी अन्यत्र कहुं छे के-“ आ विश्व शरण वगरनुं, राजा वगरनुं अने नायक विनानुं छे के जेथी कोइपण उपाय न चाले तेम यगराजस्य राक्षसथी तेनो ग्रास थया करे छे ” “ वळी जुओ के जे श्रेणिकराजाने इंद्र स्नेहथी आलिंगन करीने पोताना अर्धासन उपर बेसाडतो हतो, तेवो श्रेणिकराजा पण अशरण थइ अश्रोतव्य-दशा (मरण दशा) ने पामी गयो. ” “ वळी जेम पशुओ मृत्युनो उपाय जाणता नथी, तेम विद्वानो पण तेनो उपाय जाणता नथी. आवी उपाय जाणवानी मूढताने धिक्कार छे. ”

हवे जे कुवो कस्यो ते संसार जाणवो, ते गमनागमनरूप जलथी भरेलो छे. जे अजगर ते भयंकर नरकभूमि समजवी. चार खुणे जे चार सर्पो हता, ते

ક્રોધાદિ ચાર કષાયો જાણવા. જે વડવૃક્ષ તે મનુષ્યનું આયુષ્ય સમજવું. જે કાઠો અને ધોળો બે ઉંદર કહ્યા તે મનુષ્યના આયુષ્યને છેદન કરનારા શુક્રપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષ સમજવા. જે મલ્લિકાઓ તે જ્વર, અતિસાર, વાયુ વિગેરે વ્યાધિઓ સમજવા, અને જે મધુર્બિંદુ તે વિષયરાગ સમજવો, કે જે માત્ર ક્ષણવાર સુખ આપનાર છે.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, “ જે દેવતાને સુખ મળે છે તે અલ્પ નથી, પણ ઘણું છે; કેમકે તે ઘણા કાઠ રહે છે. ” દેવતાને એક ભવમાં અનેક સ્ત્રી સાથે સંભોગ પ્રાપ્ત થાય છે. તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ ઇંદ્રના એક અવતારમાં બે કોડાકોડી, પંચાશી લાખ ક્રોડ, એકોતેર હજાર ક્રોડ, ચારસો ક્રોડ, એક-વીશ ક્રોડ, સત્તાવન લાખ, ચાર હજાર, વસો અને પચાસ દેવીઓ થાય છે. ઇથી દેવતાને વિષયનું સુખ મધુર્બિંદુના સુખની જેમ અલ્પ કેમ કહેવાય ? ” એ સત્ય છે, પણ હે વત્સ ! અનાદિકાલ પર્યંત ભોગવેલાં નિગોદાદિ દુઃખને આશ્રીને દેવનું સુખ પણ તેના જેવુંજ અલ્પ છે. વઠી દેવતામાંથી ચ્યવેલો પ્રાણી તિર્થંચાદિ ગતિમાં અનંતકાલ સુધી વારંવાર મમ્યા કરે છે, ઇથી તે અપેક્ષા પણ તેનું સુખ મધુર્બિંદુના જેવું સ્વલ્પજ છે. જેમ કોઈ પુરુષે કંઠ સુધી મિષ્ટાન્ન खाधું હોય તે વિકાર પામી અર્જીર્ણરૂપ થતાં વમન, વિરેચન અને લંઘન વિગેરેનું ઘણું દુઃખ તે અનુભવે છે. તેમ કામભોગાદિ સુખ દેવાદિકને પણ પરિણામે મહા મર્યંકર છે, એમ જાણી મુનિજનો મનથી પણ તે સુખને ઇચ્છતા નથી.

“ આ પ્રમાણે કામભોગસંબંધી સુખ કિંપાકના ફળની જેમ પરિણામે દારૂળ અને મધુર્બિંદુની જેવું અલ્પ છે; એવું મનમાં વિચારી કયો સદ્બુદ્ધિમાન અને શીલદૃષ્ટિવાળો પુરુષ તેમાં રાગને પ્રાપ્ત થાય ? ”

इत्यद्भिनदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यग्रंथस्यवृत्तौ
मधुर्बिंदुदृष्टान्तेन विषयत्यागविषये पणवतितमः प्रबंधः ॥६६॥

વ્યાખ્યાન ૬૭ મું,

હવે મહાસતીનું લક્ષણ કહે છે.

યા શીલભંગસામગ્રી-સંભવે નિશ્ચલા મતિઃ ।

સા સતી સ્વપતૌ રક્તે-તરાઃ સંતિ ગૃહે ગૃહે ॥ ૧ ॥

व्याख्या.

“ शीलनो भंग थवानी सामग्रीनो संभव छतां पण जेनी बुद्धि निश्चळ रहे अने जे पोताना पतिमांज रक्त होय ते स्त्री सती कहेवाय, बाकी बीजी (असती) स्त्रीओ तो घेर घेर छे. ” आ उपर शीलवतीनी कथा छे ते आ प्रमाणे—

शीलवतीनी कथा.

जंबूद्वीपने विषे नंदन नामना नगरमां रत्नाकर नामे श्रेष्ठी रहेतो हतो. तेने पुत्र नहोतो, तेथी तेणे अजितनाथ भगवंतनी शासनदेवी अजितबलानी आराधना करी, एथी अजितसेन नामे पुत्र थयो. ते मोटो थइ शीलवती नामे स्त्रीमी साथे परणयो. शीलवती शकुनशास्त्रादि भणेली हती, तेथी शकुनशास्त्रने अनुसारे अनेक वखत द्रव्य बतावी आपवार्थी ते घरनी अधिष्ठात्री थइ पडी हती. तेनो स्वामी अजितसेन बुद्धिना प्रवळथी राजानो मंत्री थयो हतो. एक वखते राजाए कोइ सीमाडाना राजा उपर चडाइ करवा जतां पोतानी साथे आववा मंत्रीने पण आज्ञा करी. मंत्रीए शीलवतीने पूछ्युं के, “ प्रिया ! मारे राजानी साथे जवुं पडशे, पाछळ तुं एकाकी घेर शी रीते रहीश ? कारण के स्त्रीओनुं शील तो पुरुष समीपे होवार्थीज रहे छे. जे स्त्री प्रोषितभर्तृका (जेनो पति परदेश गयो होय तेवी) होय ते उन्मत्त गजेंद्रनी जेम घणी वार स्वेच्छाथी क्रीडा करे छे. ” पतिनां आवां वचनो सांभळी नेत्रमां अश्रु लावीने शीलवतीए शीलनी परीक्षा बतावनारी एक पुष्पनी माळा स्वहस्तवडे गुंथी पतिना कंठमां आरोपण करी अने बोली के, ‘ हे स्वामी ! ज्यांसुधी आ माळा करमाय नहीं त्यांसुधी मारुं शील अखंड छे एम समजवुं. ’ पछी मंत्री निश्चित थइने राजानी साथे बहारगाम गयो.

एक वखते राजा अजितसेन मंत्रीना कंठमां वगर करमायली माळा जोइ विस्मय पाम्यो, अने ते विषे पासेना माणसोने पूछ्युं; तयारे तेणे तेनी स्त्रीनुं सतीपणुं वर्णवी बताव्युं. पछी कौतुकी राजाए सभा वच्चे आवी परस्पर हास्यवार्त्ता करनारा मंत्रीओने कहुं के, ‘ आपणा अजितसेन मंत्रीनी स्त्रीनुं सतीपणुं खरेखरुं छे. ’ ते सांभळी एक बीजो मंत्री बोली उठ्यो—“ महाराज ! तेमने तेमनी स्त्रीए भमाव्या छे. स्त्रीओमां सतीपणुं छेज नहीं. शास्त्रमां कहुं छे के, ‘ ज्यांसुधी एकांत के वखत मळे नहीं त्यांसुधीज स्त्रीनुं सतीपणुं छे. ’ माटे जो तमारे परीक्षा करवी होय तो मने त्यां मोकलो. ” पछी अशोक नामना ते हास्य करनारा मंत्रीने अर्ध लाख द्रव्य आपीने राजाए शीलवती पासे मोकल्यो.

अशोक उज्ज्वल वेश धारण करी नगरमां गयो. त्यां कोइ माळीनी स्त्रीने मळीने कसुं के, 'तुं शीलवतीनी पासे जइ कहे के, कोइ सौभाग्यवान पुरुष तने मळवाने इच्छे छे.' मालणे कसुं, 'ते वार्त्तामां द्रव्य घणुं जोइशे, कारण के धन एज मनुष्यानुं उत्तम वशीकरण छे.' अशोके कसुं के, 'जो ते कार्य सिद्ध थशे तो अर्ध लक्ष द्रव्य आपीश.' आथी मालण संतुष्ट थइ शीलवतीनी पासे गइ अने शीलवतीने बधो वृत्तांत जणाव्यो. शीलवतीए मनमां विचार्युं के, 'परस्त्रीना शीलनुं खंडन करवा इच्छनार आ पुरुष तेना पापनुं फळ भोगवो.' एम विचारी तेणे ते वात कबुल करी, अने मालणनी पासे अर्ध लक्ष द्रव्य मांग्युं. मालणे ते आपवां कबुल कर्युं, एटले मळवानो दिवस नकी कर्यो. पछी शीलवती पोतानी बुद्धिथी विचार करी घरना एक ओरडामां कुवा जेवो उंडो खाडो कराव्यो अने तेनी उपर पाटी वगरनो मांचो मूकी तेनी उपर ओछाड पोचो पोचो बांधी राख्यो. मळवानो समय थतां अशोक मंत्री पोताना आत्माने कृतार्थ मानतो अर्ध लक्ष द्रव्य साथे लइ त्यां आव्यो. अगाउथी शिखवी राखेली दासीए कसुं के, 'लावेळुं द्रव्य मने आपो अने अंदर मांचा उपर जइने बेसो.' अशोक अर्ध लाख द्रव्य तेने आपी उतावळो ते अंधकारवाळा ओरडामां जइ मांचा उपर बेठो, तेवो तरतज संसारमां बहुकमीं प्राणी पडे तेम ते खाडामां पड्यो. "रावणनी जेम व्यसनीने आपत्तिओ सुलभ छे." खाडामां पडेलो अशोक ज्यारे लुधातुर थतो त्यारे उपरथी शीलवती चप्परपात्रमां अन्न आपती हती. एवी रीते बहु दिवस तेमां रहेवाथी 'अ' उडी जवाने लीधे अशोक मंत्री शोकरूप थइ रह्यो.

एक मास बीत्या छतां अशोक मंत्री पाछो न आववाथी कामांकुर नामे बीजो मंत्री तेवीज प्रतिज्ञा लइने आव्यो, शीलवतीए तेनी पासेथी पण अर्ध लक्ष लइने तेज खाडामां तेने नाख्यो. पछी एक मासे ललितांग नामे त्रीजो मंत्री आव्यो, तेने पण अर्ध लाख द्रव्य लइ तेज खाडामां नाखी दीधो. चोथे मासे रतिकेलि नामे मंत्री आव्यो, तेने पण अर्ध लक्ष द्रव्य लइ तेज खाडामां नाख्यो. आ प्रमाणे ते चारे मंत्रीओ चतुर्गतिरूप संसारमां दुःखनो अनुभव करता जीवोनी जेम ते पाताळ जेवा खाडामां दुःखनो अनुभव करवा लाग्या.

अनुक्रमे सिंहराजा शत्रुनो जय करी पाछो आव्यो, अने मोटा उत्सवथी तेणे नगरमां प्रवेश कर्यो. ते समये पेला मंत्रीओए शीलवतीने कसुं, 'हे स्वामिनी ! अमे तमारं माहात्म्य जोयुं, तेम अमारा कृत्यनुं फल पण भोगव्युं, माटे हवे अमने बहार काढो.' शीलवती कसुं के, "ज्यारे हुं 'भवतु (थाओ)'

एम कहुं त्यारे तमारे बधाए साथे ' भवतु ' एम कहेवुं. " मंत्रीओए ते कबुल कर्यु. पछी शीलवतीए पोताना पतिने कहीने राजाने भोजननुं आमंत्रण कर्यु. आगले दिवसे सर्व रसवती तैयार करी ते खाडावाळा ओरडामां गुप्त रीते राखी मूकी. भोजन करवा आववाने दिवसे रसोडामां अग्नि पण सळगाव्यो नहीं अने जळने स्थाने जळ पण राख्युं नहीं, तेम कांइ पण भोजननी सामग्री त्यां रसोडामां राखी नहीं. राजा भोजन करवाने आव्यो, पण तेणे भोजननी सामग्री कांइ जोइ नहीं, तेथी चमत्कार पामी भोजन करवा बेठो. पछी शीलवती खान करी पेला ओरडामां जइ पुष्पमाला हाथमां राखी धूप दीप करी बेठी अने बोली के—“ राजा भोजन करवाने माटे आव्या छे माटे नाना प्रकारना पक्वान्न भवन्तु (थइ जाओ.) ” एटले खाडानी अंदरथी ते चारे मंत्रीओए उंचे स्वरे कहुं के, “ भवन्तु. ” पछी मोदक विगेरे सामग्री ते ओरडामांथी बहार लाववामां आवी. पछी घृत विगेरेने माटे पण उपर प्रमाणे कहुं, वली विलेपन तथा शाक विगेरेने माटे पण तेमज कहुं, ते बघी वखते तेओए “ भवन्तु ” ए शब्द कह्यो. एवी रीते राजानुं भोजन संपूर्ण थयुं. पछी तांबूल विगेरे आपीने मंत्री अजितसेन राजाना चरणमां पड्यो, एटले राजाए पूछ्युं के, ‘ मंत्री ! आ प्रमाणे रसोइ विगेरे साथी तैयार थइ ? ’ मंत्रीए कहुं के ‘ ते ओरडामां मने प्रसन्न थयेला चार यक्षो छे ते जे मागीए ते आपे छे. ’ राजाए कहुं के ‘ ते अमने आपो ’ कारण के ज्यारे नगरनी बहार जवुं पडे छे. त्यारे त्यां जे भोजन मागीए ते वचन मात्रमांज थइ जाय. ’ राजाना आग्रहथी मंत्रीए तेमने आपवानुं कबुल कर्यु.

पछी गुप्त रीते ते चारेने खाडामांथी काढी सारा मोटा कंडीआमां तेमने नाख्या, अने सारा वखथी तेने ढांकी ‘ आ यक्षोनुं स्वरूप कोइने बताववुं नहीं, ’ एम कही राजाने अर्पण कर्या. राजा ते कंडीआने रथमां मूकी पोते आगळ पेदल चाली रस्ते पवित्र जळ छंटावतो दरबारमां लाव्यो. अंतःपुरनी स्त्रीओ पाछळ पाछळ चालती ते यक्षोना गुण गावा लागी. आवी रीते तेमने दरबारमां लावीने एक पवित्र स्थानके राख्या; अने सवारने माटे रसोइ तैयार करवानी रसोइआने ना पाडवामं आवी. प्रभातकाळ थतां भोजन वखते पवित्रपणे तेमनी पूजा करी राजाए विज्ञप्ति करी के, ‘ स्वामी ! पक्वान्न तथां दाळ भात आपो, अने जातजातना शाक अने भोज्य पदार्थ आपो. ’ एटले ते चारे जणे “ भवतु ” एम कहुं, पण कांइ थयुं नहीं. एटले राजाए कंडीआ उघाड्या. त्यां तो तेमां चार पिशाचना जेवा मनुष्यो जोवामां आव्या. दाढी, मुंछ अने माथाना केश

કહીને એક ચિત્રપટ બતાવ્યું. રાજા તે જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી પૂછ્યું કે, 'આ કોનું ચિત્ર છે?' દત્તે કહ્યું કે, 'સ્વામી! વિશાલપુરના સ્વામી વિજયસેન રાજાની પુત્રી કલાવતીનું છે. તે બાળાએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, જે પુરુષ મારા ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપી નિર્ણય કરશે તેને હું વરીશ.' તે સાંભળી રાજાએ સરસ્વતી દેવીની આરાધના કરી અને તેમને પ્રમત્ત કર્યા. શારદા પ્રત્યક્ષ થઈને બોલ્યા કે, 'હે વત્સ! તારા કરસ્પર્શથી કાષ્ટની પુતળી પણ તને પૂછેલા પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરશે.' પછી કૃતાર્થ થયેલો રાજા વિશાલપુર નગરે જઈ સ્વયંવરમંડપમાં બેઠો; એટલે કલાવતી રાજકન્યા જાણે લલ્હમીદેવી હોય તેમ સહીઓથી પરવરેલી ત્યાં આવી. પછી કન્યાની આજ્ઞાથી સર્વ રાજાઓના સામઠતાં પ્રતિહારીએ ઊંચે સ્વરે કહ્યું કે, "હે રાજાઓ! આપ સર્વે આ ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપો. 'દેવ કોણ? ગુરુ કોણ? તત્ત્વ શું? અને સત્ત્વ શું?' આ ચાર પ્રશ્નોનો ઉત્તર જે સ્પષ્ટ કરી બતાવશે તે આ કલાવતીની વરમાળાને યોગ્ય થશે." પછી સર્વે રાજાઓએ પોતપોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો, પણ કલાવતીએ તે માન્ય કર્યો નહીં, એટલે શંખરાજાએ મંડપના સ્તંભ ઉપર રહેલી એક પુતળીના મુખથી આ પ્રમાણે ઉત્તર અપાવ્યા.

વિતરાગઃ પરો દેવો, મહાવ્રતધરો ગુરુઃ ।

તત્ત્વં જીવાદયો જ્ઞેયાઃ સત્યભિન્દિર્યાનિગ્રહઃ ॥૧૥

"જે વીતરાગ હોય તે પરમ દેવ, મહાવ્રતધારી હોય તે ગુરુ, જીવ અજીવાદિ તત્ત્વ, અને ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ તે સત્ત્વ." આવો ઉત્તર સાંભળી વાજિત્રોના ધ્વનિ સાથે 'સત્ય' એવો ઉચ્ચાર કરી રાજકુમારી કલાવતીએ તેમના કંઠમાં સ્વયંવરમાળા આરોપણ કરી; પછી તેનું પાણિગ્રહણ કરીને શંખરાજા કલાવતી સાથે પોતાને નગરે આવ્યો.

અન્યદા કલાવતી સગર્ભા થઈ. તે સ્વર સાંભળી તેના માઈએ તેને તેડી લાવવા માટે એક સેવકને મોકલ્યો અને તેની સાથે બે બાજુબંધ મોકલાવ્યા. તે માણસ કલાવતીને મઝ્યો અને તેના માઈએ આપેલા બાજુબંધ આપ્યા. કલાવતી તે બાજુબંધ હાથે પેહેરી ઘણો હર્ષ પામી અને તે સેવકને વિદાય કર્યો. તે બાજુબંધની શોભા જોઈ તેણે પોતાની સહીને કહ્યું કે, "જેણે આ બાજુબંધ મને મોકલાવ્યા છે તેની ઉપર મારો ઘણો સ્નેહ છે, તે દીર્ઘાયુ થાઓ." કલાવતીનું આ વાક્ય રાજાએ ગુસ્સે રહીને સાંભળ્યું. તેથી રાજાના મનમાં 'અન્ય પુરુષ સાથે તેનો સ્નેહ છે' એવી શંકા આવી, એટલે તેનો ક્રોધ પ્રદિપ્ત થયો. તેણે વિચાર્યું કે,

અંતર્વિષમયા હ્યેતત્ , બહિરેવ મનોહરા ।

ગુંજામલસમાકારા, યોષિતઃ કેન નિર્મિતા ? ॥ ૧ ॥

“અહો ! સ્ત્રીઓ અંદર વિષમય છે અને બહારથી મનોહર લાગે છે. આવી ચનોઠીના ફલ જેવી સ્ત્રીઓ કોણે બનાવી હશે ? ” આવી કુલવાન ઉત્તમ જણાતી સ્ત્રી પણ કુલટા છે. પરંતુ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે સત્ય છે કે, “ જલમાં જેમ માછલાના પગલાં અને આકાશમાં પક્ષીઓના પગલાં જોવામાં આવતા નથી, તેમ સ્ત્રીઓના ચરિત્રનો બ્રહ્મા પણ પાર પામી શકતા નથી. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી રાજા શંખે બે ચંડાઢળીને આજ્ઞા કરી કે, ‘ તમારે કલાવતીને હું વનમાં મોકલાવું ત્યાં જઈને તેની બાજુબંધ સહિત બંને ધુજા છેદીને મારી પાસે લાવવી. ’ પછી રાજાની આજ્ઞાથી શય્યાપાલક કલાવતીને રથમાં બેસાડી કોઈ વનમાં મૂકી આવ્યો; ઇટલે પેલી બે ચંડાઢળીઓએ આવી તેના બે હાથ છેદી નાખ્યા, અને રાજાની પાસે લાવી હાજર કર્યા.

કલાવતીએ હાથની પીઢાથી તત્કાલ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વખતે તેને પવિત્ર કરવાને હાથ ન હોવાથી પગે પગે સમિપ રહેલી નદીને કાંઠે લઈ ગઈ, તેવામાં તે નદીમાં પૂર આવ્યું; તેથી પુત્રનું રક્ષણ કરવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. આ પ્રમાણે સર્વ તરફથી આપત્તિ આવેલી જોઈ કલાવતી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને બોલી કે, “ જો મેં ત્રિકરણ શુદ્ધિએ શીલ પાળ્યું હોય તો આ નદીનું પૂર વિગેરે આપત્તિઓ દૂર થઈ જાઓ. ” તત્કાલ શાસનદેવીએ તેના ધુજ નવ-પદ્મવિત કર્યા અને નદીનું પૂર શાંત કરી આકાશમાં રહીને ઘુપ્પટ્ટિ કરી. તેવામાં કોઈ તાપસ ત્યાં આવી કલાવતીને પોતાના આશ્રમમાં લઈ ગયો અને પુત્રીની જેમ તેની રક્ષા કરી, તેનું તથા પુત્રનું લાલનપાલન કરવા લાગ્યો.

અહિં રાજાએ પોતાના મિત્ર શ્રેષ્ઠીપુત્ર દત્તને પૂછ્યું કે, ‘ આજકાલ પટ્ટરાણીના પિયરથી કોઈ આવ્યું છે ? ’ શ્રેષ્ઠીપુત્રે કહ્યું, ‘ સ્વામી ! આજેજ એક માણસ આવેલ છે, તેની સાથે પટ્ટરાણીને માટે તેના માઈ જયસેને બે બાજુબંધ મોકલાવ્યા છે, તે મેં પટ્ટરાણીનેજ પહોંચાડ્યા છે. ’ આ સ્વર સાંભળી શંખ રાજા મૂર્છા ખાઈને પૃથ્વી ઉપર ઢલી પડ્યો. તેના મિત્રે ચંદન વિગેરેથી તેને સાવ-ધાન કર્યો; ઇટલે તે પોતાની મૂર્ખતાને નિંદવા લાગ્યો. અરે ! મારા જેવા અવિ-ચારીને ધિક્કાર છે ! નીતિમાં કહ્યું છે કે:—

અવિ-શ્યકૃતં ન્યસ્તં, વિશ્વસ્તં ન્તમાદતં ।

ઉક્તં મુક્તં ચ તત્પ્રાયો, મહાઽ-શ્યકૃન્નૃણાં ॥ ૧ ॥

“ जे विचार्या वगर करे, स्थापे, विश्वास करे, आपे, आदरे, बोले अने जमे ते प्रायः माणसने पश्चात्ताप करावनार थाय छे. ” वळी कहुं छे के, “ जे कांइ कार्य गुणवान् के गुण रहित करवामां आवे तेमां पंडित पुरुषे तेनुं परिणाम प्रयत्नपूर्वक प्रथम विचारवुं; कारण के जे कार्य अति साहसथी करवामां आवे छे तेनुं परिणाम एवी विपत्तिमां आवे छे के जेनो विपाक हृदयने दहन करे तेवा शल्यरूप थइ पडे छे. ” वळी राजा विचारे छे के—‘हवे हुं कोइने मुख केम बतावी शकीश ? तेथी चितामां आ देहने दग्ध करी नाखुं.’ आ प्रमाणे विचारे छे तेवामां कोइ मुमुक्षु मुनि उपवनमां आवीने देशना आपे छे तेवा खबर सांभळी शंखराजा ते सांभळवा माटे त्यां गयो.

मुनिए देशनामां कहुं के, “ आ संसाररूप अरण्यमां जीव पूर्व कर्मने वश थइ मृगतृष्णानी जेम भ्रांतिए भरेला थइ मृगनी जेम वृथा भग्या करे छे. ” आ देशनाने अंते राजाए पोतानी पत्नीने मळवानो उपाय पूछ्यो, अने पोताने आवेला स्वप्ननी बात कही. मुनि बोल्या के, “ तने आवेला स्वप्नने अनुसारे ते राणीए एक पुत्रने जन्म आप्यो छे अने ते तने थोडा दिवसमां मळशे. ” आ प्रमाणे सांभळी राजा प्रसन्न थइने नगरमां आव्यो, अने तत्काळ तेनी शोध करवा जवानी दत्तश्रेष्ठीने आज्ञा करी.

दत्तश्रेष्ठी फरतो फरतो पेला तापसना आश्रममां आव्यो. त्यां कलावती तेनां जोवामां आवी. श्रेष्ठीए कहुं, ‘ हे सुशीले ! अग्निमां प्रवेश करता ताश पतिने आवीने बचाव. ’ तत्काळ कलावती कुळपतिनी रजा लइने पोताना नगरमां आवी. तेने जोइने राजा नीचुं मुख करीने रह्यो, अने पोतानां दुष्ट आचरणनी निंदा करी मिथ्या दुष्कृत आप्युं. कलावती पण ते सघळं पोतानाज करेला कर्मोनुं फळ मानी सुखे त्यां रही.

एक वखते ते दंपतीए कोइ ज्ञानीने पोताना पूर्व भवनो वृत्तांत पूछ्यो. मुनिए ज्ञानदृष्टिथी जोइने कहेवानो आरंभ कर्यो—“ पूर्वे श्रीमहाविदेह क्षेत्रने विषे नरविक्रम नामे राजा हतो, तेने सुलोचना नामे पुत्री हती. तेणीए क्रीडा करवाने माटे एक पोषट पांजरामां राख्यो हतो, अने हमेशां मधुर मधुर फळ खवरावीने तेनुं पोषण करती हती. एक वखते ते सुलोचना पोषटने साथे लइ सीमंधरप्रभुना बिंबने वांदवा माटे गइ. वीतरागना बिंबना दर्शन थतांज शुकने जातिस्मरण ज्ञान थयुं. तेथी पूर्व भवे व्रतद्वी विराधना करेली तेना जाणवामां आवी. तेने याद आव्युं के, में पूर्वभवे विहरमान एवा श्रीसीमंधरादि प्रभुनी

સ્તુતિ અને વર્ણન શ્રદ્ધાથી કર્યું હતું. તે આ પ્રમાણે—“ મેરુથી પૂર્વે મહાવિદેહ સ્ત્રેણે વિષે પુષ્કળાવતી વિજયમાં પુંડરીકિણી નામે નગરી છે. ત્યાં કુંથુનાથ અને અરનાથના આંતરામાં શ્રીસીમંધરસ્વામીનો જન્મ થયો. શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી અને નમિનાથના આંતરામાં રાજ્ય છોડીને તેમણે દીક્ષા લીધી. અનાગત ચોવીશીના ઉદય અને પેઢાઠ જિનને આંતરે તે મોક્ષ પામશે. વિહરમાન એવા વીશે તીર્થકરોને દરેકને સો કોટી સાધુઓ અને દશલાખ કેવલજ્ઞાનીનો પરિવાર છે. સર્વ સંખ્યાએ બે કોટી કેવલજ્ઞાની ને બે હજાર કોટી સાધુઓ થાય છે. તેઓને હું અહર્નિશ નમું છું. ” (તેમના શ્રાવક શ્રાવિકાની સંખ્યા તો સાંભળી નથી.) इत्यादि જિનગુણના પઠન પાઠનમાં હું તત્પર હતો. પણ મુનિની ક્રિયામાં શિથિલ હતો, તેથી ચારિત્રની આરાધના કરી શક્યો નહીં. પ્રાંતે તે પાપની આલોચના કર્યા વગર કાઠ કરવાથી હું પોપટ થયો છું. હું મારો મનુષ્ય જન્મ અને રત્નત્રય ફોગટમાં હારી ગયો છું. હવેથી હું હંમેશા એ પ્રશ્નને નમીને પછી ભોજન કરીશ. આવો તેણે અભિગ્રહ ધારણ કર્યો.

સુલોચના તે પોપટને પાંજરાસહિત લઈને ઘેર આવી. બીજે દિવસે ભોજન સમયે તે પછી રાજકુમારીના કરમાંથી ઉડીને સત્ત્વર શ્રીતીર્થકરને નમવા ચાલ્યો ગયો. તે સ્ખર જાણીને રાજાએ તેને પકડી લાવવા સેવકોને આજ્ઞા કરી; એટલે પછીને પકડનારા પુરુષોએ કોઈ વૃક્ષ ઉપર રહેલા તે પોપટને ગુપ્ત રીતે પકડી લીધો, અને રાજકુમારીને સોંપ્યો. સુલોચનાએ ફરીવાર ઉડી જાય નહીં તેવું ધારીને તેની બંને પાંખો છેદી નાંખી. એથી એ પછી સમાધિથી મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો, અને પૂર્વના પ્રેમથી તે રાજકુમારી પણ તેની દેવાંગના થઈ. ત્યાંથી ચ્યવી તે કીરપછી શંખરાજા થયો અને સુલોચના રાજકન્યા આ કલાવતી થઈ.”

આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી જેમને જાતિસ્મરણ થયું છે એવા તે દંપતીએ કર્મના ફળનો નિશ્ચય કરી ઘેર જઈ રાજ્યઉપર પુત્રને બેસારી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી સુશીલપણે ઘણા કાળ સુધી નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી તેઓ દેવલોકે ગયા. તે ધર્મશીલ દંપતી ત્યાંથી ચ્યવી કુકર્મના લેશમાત્રને દ્વીષ કરી અનુક્રમે મોક્ષને પ્રાપ્ત થશે.

इत्यद्भिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ
शीलविषये अष्टनवतितमः प्रबंधः ॥ ६८ ॥

व्याख्यान ६६ मुं.

हवे तत्त्वने जाणनारा दंपती संकटने विषे पण पातारुं

ब्रह्मव्रत छोडता नथी ते विषे कहे छे.

कुत्रचिदंपतीयोगः, स्याच्छीलव्रततत्परः ।

तेन सर्वसुखावाप्तिः, प्राप्ते दुःखेऽपि जातुचित् ॥ १ ॥

व्याख्या.

“शीलव्रत पाळवामां तत्पर एवा दंपतीनो पण कोइ ठेकाणे योग थाय छे; तेवा दंपतीने पूर्व कर्मना उदयथी कदि दुःख प्राप्त थाय तोपण पाछी सर्व सुखनी प्राप्ति थाय छे. ” ते उपर चंदनमलयागिरिनो प्रबंध छे. ते आ प्रमाणे—

चंदन मलयागिरिनी कथा.

कुसुमपुर नामना नगरमां चंदन नामे राजा राज्य करतो हतो. तेने मलयागिरि नामे शीलवती पत्नी हती. तेमने सायर अने नीर नामे बे पुत्रो थया हता. एक वखते राजा वासगृहमां सुतो हतो तेवामां कुलदेवीए आवीने कहुं के, “ हे राजा ! तारी माठी दशा थशे; माटे सत्वर राज्य छोडीने बीजे चाल्यो जा. कारण के, मनुष्यने सुख के दुःख जे प्राप्त थवानुं होय छे ते अवश्य प्राप्त थाय छे. दैव पण तेनुं उल्लंघन करवाने समर्थ नथी.” आ प्रमाणे सांभळी राजाए चिंतव्युं के, “ मित्रने के शत्रुने आपाति तो अवश्य थवानी, तेथी जे तेनी सामे चाले ते सुभट अने जे नाशी जाय ते हीनसत्त्व कहेवाय. ” आवुं विचारी बे पुत्र अने स्त्रीने लइ राजा रात्रे चाली नीकळ्यो. फरतो फरतो अनुक्रमे कुशस्थळ नगरे आव्यो. त्यां राजा चंदन देवनो पूजारी थयो अने राणी मलयागिरि वनमांथी काष्ट लावी नगरमां बेचवा लागी. एक वखते काष्ट बेचवा गयेली मलयागिरि कोइ सार्थवाहनी दृष्टिए पडी. सार्थवाह तेना रूप अने स्वरथी मोह पामी गयो, तेथी ते तेना इंधणा लइने तेनुं अधिक मूल्य आपवा लाग्यो. एवी रीते तेणे तेना मनमां विश्वास बेसाडी दीधो. एक वखते प्रयाण करवुं हतुं त्यारे तेने मूल्य आपवाना मिषथी आगळ करी प्रपंचथी लोभावीने दूर लइ गयो. पछी बळात्कारे रथमां बेसाडी दइ मार्गे चाल्यो. मलयागिरि पतिवियोगथी निःश्वास नाखवा लागी. त्यारे सार्थवाहे कहुं के, “हे सुभ्रु ! मारी साथे सुख भोगवो, अने मारा कामसंतापने शांत करो.” मलयागिरि बोली—

“अग्नि मध्य बल्लवो भलो, भलोज विषको पान ।

शील खंडवो नहिं भलो, नहिं कुछ शील समान ॥ १ ॥

माटे हे वीर ! तूं मने छोडी दे, शा माटे तूं मारो अंत ले छे ? कदि कृत्तांत कोपे तोपण हुं आ भवमां शील खंडन करीश नहीं. ”

अहिं राजा चंदने वखतसर न आववाथी मलयागिरिने चारे तरफ शोधी, पण ते मळी नहीं. तेथी ते बे पुत्रनी साथे विलाप करवा लाग्यो-“ ज्यारे दैव प्रतिकूल थाय छे त्यारे अमृत पण झेर थाय छे, रज्जु सर्प थाय छे अने उंदरनुं दर पाताळरूप थाय छे. ” पछी राजा तेनी शोधने माटे ते नगर छोडी पुत्र सहित गामेगाम करवा लाग्यो. मार्गे एक नदी आवी. तेने उतरवा माटे एक पुत्रने आ कांटे वृक्ष साथे बांधी राखी एक पुत्रने स्कंध उपर चडावी नदी उतरी गयो. पछी बीजा पुत्रने लेवा आववा माटे नदीमां पेठो. अंतराळे आवतां नदीमां प्रबळ पूर आव्युं, एटले ते तणायो. ते समये स्त्री अने पुत्रना विरहथी पीडित थइने ते बोल्थो के—

“किहां चंदन मलयागिरि, किहां सायर किहां नीर ।

जो जो पडे विपत्तडी, सो सो सहे शरीर ” ॥१॥

आम बोलतो आमतेम फांफां मारवा लाग्यो, तेवामां एक काष्टनो खंड तेना हाथमां आव्यो, तेने आधारे तरी कांटे नीकळी ते विचारवा लाग्यो के, ‘अहो ! में राज्य भोगव्युं ते पण मने दैवयोगे विपाकने अर्थे थयुं. दैव दुष्कृति प्राणी-ओने दुःखने माटे जीवित आपे छे, जेम कीरमजनो रंग बनाववा माटे पकडेला मनुष्योनुं पोषण ते दुःख उपजाववा माटेज होय छे. हवे मारे जीवीने शुं करवुं ? ’ वळी तेणे फरी विचार्युं के, “ मृत्यु पामतां पण जीवने कर्म छोडतां नथी. कहुं छे के, मृत्यु पामतां पण पोतानुं करेलुं पाप तो अवश्य भवांतरे पण भोगववुंज पडे छे, त्यारे ते अहिंज भोगववुं सारुं छे. ” आवुं विचारी ते मृत्यु न पामतां आनंदपुर नामना नगरे आव्यो.

आनंदपुरमां कोइना घरे जइ चंदने विश्राम कर्यो, त्यां कोइ एक स्त्री तेने जोइने मोह पामी. ते तेनी सेवा चाकरी करीने बोली के—

दोहा—“ तुम परदेशी लोक हो, दुओ न कीसी साथ ।

जमो रहो तव जन्म लगे, हम तुम एकज साथ ” ॥१॥

आवां वचन सांभळी पोताना शीलव्रतनो भंग थशे एवी बीकथी तेणे दुंकांमांज

तेने उत्तर आप्यो के, “ हे सुंदरी ! जेनुं चित्त स्थिर नथी एवा दुःखी नरनी साथे प्रीति करवाथी तने शो लाभ थवानो छे ? ” आवो उत्तर आपी ते त्यांथी अन्यत्र जवा चाल्यो. मार्गमां श्रीपुर नगरनी नजीक आवेला कोइ वृक्ष नीचे जइने ते बेटो. क्षणवार बेसीने ते निद्रावश थइ गयो. तेवामां ते नगरनो राजा अपुत्र मृत्यु पामवाथी मंत्रीओए पंचदिव्य कर्या. ते पांच दिव्य आ राजानी उपर थया, तेथी तेने राज्य मळ्युं. चंदन राजा न्यायथी राज्य करवा लाग्यो. एक वखते प्रधानोए तेना चरणमां पडी स्त्री परणवा कळुं, तथापि तेणे कोइनी साथे पाणिग्रहण कर्यु नहीं.

अहिं सायर अने नीर जे नदीने बे कांटे बे वृक्ष पासे रखा हता, तेमने कोइ सार्थवाहे जोया. तेथी पोताना पुत्रनी जेम तेमनी सार संभाळ करतो ते तेमने पोताना नगरे लइ गयो. अनुक्रमे सायर अने नीर यौवन वयने प्राप्त थया. त्यारे तेओ सार्थवाहनी आज्ञा लइ श्रीपुर नगरे जइने कोटवाळना ताबामां नोकर रखा. ए नगरमां तेमना पिता चंदन राज्य करे छे. तेवामां पेलो सार्थवाह के जे मलयागिरि उपर मोह पामीने तेने उपाडी गयो हतो ते फरतो फरतो मलयागिरिने लइने श्रीपुरमां आव्यो. ते केटलीएक भेटो लइ चंदन राजाने मळवा गयो. भेट आगळ धरी एटले राजा खुशी थइने बोळ्यो. ‘ सार्थवाह ! तमारे जे जोइए ते मागी ल्यो. ’ सार्थवाहे रात्रे पोताना सार्थनी अने सामाननी रक्षा करवाने माटे पहेरेगीरनी मागणी करी. राजाए कोटवाळने आज्ञा करी, एटले तेणे पेला बे भाइ सायर अने नीरने त्यां रक्षा करवाने मोकल्या. ज्यारे रात्रि पडी अने सर्व पहेरेगीरो भेगा थइ पोतपोतानो वृत्तांत, कहेवा लाग्या, ते वखते सायर अने नीरे पण पोतानुं सर्व वृत्तांत कही संभळाय्युं. ते वृत्तांत तंबुमां बेठेली मलयागिरिना सांभळवामां आव्युं, तेथी तत्काळ तेमने पोताना पुत्र जाणी ते बहार आवी अने हर्षथी भेटी पडी. पुत्रोए पण पोतानी माताने नमी तेनुं वृत्तांत सांभळ्युं. अने कळुं के ‘ माता ! प्रभातमां सर्व सारुं थशे, चिंता करशो नहिं. ’ प्रातःकाळ थयो एटले ते माता अने पुत्रो राजानी पासे गया अने पोतानी सर्व हकीकत कही बतावी. राजा चंदने तेमने पोताना परिवारपणे ओळख्या, एटले पेला अन्याय करनारा सार्थवाहने शिक्षा करीने नगर बहार काढी मूक्यो. पछी बार वर्षनो वियोग दूर करी बंने राज्यना सुखने अनुभवतो चंदन राजा आनंदथी रहेवा लाग्यो, छेवळे ते दंपती शीलनुं प्रतिपालन करीने स्वर्गे गया.

करती ते मृगाची इलापुत्रना जोवामां आवी. तेणीना सुंदर नेत्र, मुख, स्तन अने हाथ, पग विगेरे जोइ हाथिणीना दर्शनथी हाथीनी जेम ते दुर्मदावस्थाने प्राप्त थयो. “कामी पुरुष कांइपण कृत्याकृत्यने जाणतो नथी.” ते विषे कहुं छे के, “ज्यांसुधी मृगाचीना लोचनना कटाक्ष तेना पर पड्या नथी त्यांसुधीज विद्वाननी बुद्धि अने तेनो निर्मळ विवेकरूपी दीपक स्फुरे छे.” कामरूप सर्पे डसेला इलापुत्रे जांगुली विद्यानी जेम ते नटीनुंज स्मरण करता सता एवी प्रतिज्ञा करी के, “जो आ विकसित कमळ जेवा लोचनवाळी स्त्री साथे मारो विवाह न थाय तो प्राण उपर पण रोष धारण करीने हुं अग्निमां प्रवेश करीश.” आवा माठा संकल्पवडे व्यग्र चित्तवाळो थयो सतो ते घेर आव्यो. तेने चपळ चित्तवाळो जोइ मातापिताए आग्रहथी पूछ्युं. एटले तेणे पोताना हृदयनी वात कही संभळावी. ते सांभळी मातापिता जाणे वज्रथी हणायो होय तेवा थइने बोल्या के, ‘पुत्र ! तुं हंस जेवो थइ कागडाने योग्य कर्मनी इच्छा करतां केम लाजतो नथी ?’ ते बोल्यो—“मारुं मानस (मन अथवा सरोवर) ए स्त्री विना आनंद पामतुं नथी, एटलामां जाणी लेजो. ते विषे बहु कहेवाथी सर्युं.” आ प्रमाणेनां तेनां वचन सांभळी ते पुत्रने सुधारवानुं अशक्य धारी श्रेष्ठी मौन धारीने रह्यो.

इलाकुमारे तो लजा छोडी दइने पोतानी मेळेज नट लोकोने घणुं द्रव्य आपवावडे ते नर्तकीनी मागणी करी. नट बोल्यो के—‘आ कन्या तो अमारो अक्षय भंडार छे तेने शी रीते आपी शकाय ? ते छतां जो तमारी इच्छा एनी उपरज होय तो नट थइने ज्यां ज्यां अमे जइए त्यां त्यां अमारी साथे चालो.’ एलापुत्र लजा छोडी ते नट लोकोनी साथे चाली नीकळ्यो. थोडा दिवसमां तेमनी पासेथी नृत्यपणुं शीखी गयो. पछी ते नट बोल्यो के, “हे पुरुष ! हवे नृत्य करीने धन उपार्जन करी आपो, जेथी अमे तमारो विवाह करीए.” एलाकुमार ते वात कबुल करीने तेओनी साथे कमावा नीकळ्यो.

नट फरता फरता बेणातटे पहोंच्या अने ते नगरना राजानी पासे नाटक करवा गया. त्यां तेमणे आकाश सुधी उंचो एक वांस खोड्यो. तेनी उपर मोडुं एक काष्ठ मूक्युं. तेमां बे मजबूत खीला रोप्या. पछी इलापुत्र पगमां पादुका पहेरीने ते वांसपर चड्यो अने एक हाथमां तीक्ष्ण खड्ग अने बीजा हाथमां त्रिशूल लइ ते वांस उपर रमवा लाग्यो. तेतुं अद्भुत नृत्य जोइ सर्व लोको बहु खुशी थया, पण राजानी पहेलां कोइए दान आप्युं नहीं. राजानी इष्टि

पेली नटी उपर पडी; तेथी ते तेना उपर रागथी मोह पामी गयो अने चितवन करवा लाग्यो के, ' जो आ नट वांसना अग्र भाग उपरथी पडे तो हुं नटीने स्वाधीन करूं. '

आवी बुद्धिथी नाटक करीने नीचे आवेला इलापुत्रने तेणे कहुं के, ' अरे नट ! तुं फरीथी खेल कर के जेथी हुं सारी रीते जोउं. ' तेणे विशेष धन मळवाना लोभथी फरीवार खेल करी बताव्यो. तथापि शठपणाथी राजाए कांड आप्युं नहीं. एवी रीते इलापुत्रने वांसपरथी पाडवानी इच्छाए राजाए त्रीजी वार पण नृत्य कराव्युं. त्रीजीवार नाटक करीने उतर्या पछी वळी राजाए कहुं ' हवे चोथी वखत नृत्य कर, हुं तारा दारिद्र्यने दूर करीश. ' तेणे लोभथी तेम कर्तुं. बीजा लोको राजानो अभिप्राय जाणीने तेनी निंदा करवा लाग्या. इलापुत्रे पण विचार्युं के, " जरूर राजानुं मन आ नटीमां कामार्च थयुं छे. आकार अने मनोभावथी ते जणाइ आवे छे. माटे अहो ! आ कामावस्थाने, मने अने राजाने धिक्कार छे. अरे ! में मारा उत्तम कुळने मलीन कर्तुं. " आ प्रमाणे तेना मनमां पूर्ण वैराग्य उत्पन्न थयो. तेवामां वांस उपर रहेला एलापुत्रे कोइ धनाढ्यने घेर इंद्रियोने जितनारा मुनिने एषणापूर्वक गोचरी करता, सुंदर स्त्रीथी प्रतिलाभित थता अने वंदाता जोया. ते जोइ एलापुत्रे चितव्युं के, ' अहो ! जीवाजीवादि नवतत्त्वने जाणनारा, स्त्रीसंभोगथी पराङ्मुख रहेनारा, पोताना देहनी पण दरकार नहीं राखनारा अने केवल मोक्षाभिलाषी एवा आ मुनिओने धन्य छे, जेओने आवी सुंदर शरीरवाळी, मारी नटीथी पण असंख्याधिक रूप-वाळी स्त्री मोदक विगेरे पदार्थो आपवाने विनंति करे छे, तथापि ते मुनि कागडाना मैथुननी जेम तेनी सामुं पण जोता नथी, अने हुं केवो रागांध छुं, के जे आ नीच कन्या उपर आसक्त थइ पड्यो छुं. अहो ! मारा आवा कृत्यने धिक्कार छे, तेमज आ संसारना स्वरूपने पण धिक्कार छे. ' आ प्रमाणे विषयमां तदन विरक्त थइ शुभ ध्यान ध्यातां इलापुत्रने सामायिक चारित्र पर्यंत सर्व भाव फरसी गया. तेना प्रभाववडे प्रांते तेना घाटा घाटी कर्मनो क्षय भवाथी लोकालो-कने प्रकाश करनारुं केवळज्ञान जाणे संकेत करी राखेल होय तेम तेने उत्पन्न थयुं.

पछी वांस उपरथी नीचे आवतां इलापुत्र केवळीने देवताओए साधुनो वेष अर्पण कर्यो. ते धारण करीने इलापुत्रे धर्मदेशना आपी. ते सांभळी राजा प्रमुख सभ्योए तेमने नटी उपर थयेला रागनुं कारण पूछ्युं. केवळीए पोताना पूर्व-भवनी वार्त्ता कही संभळावी. तेमां जणाव्युं के, "पूर्वे ब्राह्मणना भवमां में मारी

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्यवृत्तौ
एलापुत्रचरिते शततमः प्रबंधः ॥ १०० ॥

व्याख्यान १०१ मुं.

ए शीलव्रतनो श्री जिनेन्द्र भगवंते पण आदर करेलो छे, तेथी
ते आचरवा योग्य छे ते विषे कहे छे.

येषां मुक्तिर्ध्रुवं भावि, शीलं चरन्ति तेऽपि हि ।

तदा संसारिजीवानां, कार्योऽजस्रं तदादरः ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“ જે જિનેંદ્રોની અવશ્ય તેજ ભવે મુક્તિ થવાની છે, તે જિનેંદ્રો પણ શીલને આચરે છે, માટે સંસારી જીવોએ તો શીલ પાઠવામાં હમેશાં આદર કરવો. ”
આ વિષે શ્રીમલ્લિપ્રમુદનો સંબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

શ્રી મલ્લિનાથની કથા

અપર વિદેહક્ષેત્રને વિષે સલિલાવતી વિજયમાં વીતશોકા નગરીને વિષે મહાબલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને વૈશ્રમણ, ચંદ્ર, ધરણ, પૂરણ, વસુ અને અચલ નામે છ મિત્રો હતા. અન્યદા તે બાલમિત્રોની સાથે તેણે દીક્ષા લીધી, અને તેમની સાથે માસદ્વપણ વિગેરે તપસ્યા કરવા લાગ્યો; પરંતુ તેમનાથી તપમાં વધવા માટે રોગાનું બ્હાનું કાઢી તપને અંતે તે પારણું કરતો નહીં, અને તપોવૃદ્ધિ કરતો હતો. આવી રીતે માયાથી અધિક તપ કરવાવડે પોતાના મિત્ર સાધુની વંચના કરવાથી તેણે સ્ત્રીવેદ બાંધ્યો, અને વીશ સ્થાનકની આરાધના નિમિત્તે ઉગ્ર તપ કરવાથી તીર્થંકર નામકર્મ પણ સંપાદન કર્યું. અંતે તે છ મિત્રો સાથે ચારિત્ર પાઠી મૃત્યુ પામીને જયંત વિમાનમાં દેવતા થયા.

મહાબલનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવીને વિદેહ દેશની મિથિલાનગરીમાં કુંભરા-જાની સ્ત્રી પ્રભાવતીની કુલિમાં પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો. જન્મ્યા પછી માતાપિતાએ મલ્લિ એવું નામ પાડ્યું. વીજા છ મિત્રો જુદા જુદા દેશમાં ઉત્પન્ન થયા. મલ્લિ-કુમારી કાંઈક ઉણા સો વર્ષ થયા, એટલે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વ મિત્રોની સ્થિતિ જાણી તેમને પ્રતિબોધ કરવાને માટે જેની ફરતા છ ગર્ભગૃહ (અંદર દેખી શકાય તેવા ઓરડા) છે એવા એક ઘરમાં એક પોતાની સુવર્ણની પોલી પ્રતિમા કરાવીને મૂકી. તે પ્રતિમાના મસ્તક ઉપર છિદ્ર કરાવ્યું, અને તેને કમ-ઢવડે ઢાંકી રાખ્યું. પછી પ્રતિદિન એક એક ગ્રાંસ મલ્લિકુંવરી તેમાં નાખવા લાગ્યા.

અચલ નામના મિત્રનો જીવ સાકેતનગરને વિષે પ્રતિબુદ્ધિ નામે રાજા થયો હતો. એક વખતે તે રાજા પ્રિયા સાથે નાગદેવની યાત્રાને અર્થે ગયો. ત્યાં આતિ-મોટી પુષ્પદામનાં આભૂષણથી ભૂષિત પોતાની પ્રિયાને જોઈ વિસ્મય પામીને રાજાએ મંત્રીને કહ્યું કે, ‘ હે મંત્રી ! તમે આવું પુષ્પઆભૂષણ કોઈ ઠેકાણે જોયું છે ? ’ મંત્રી બોલ્યો—‘ હે દેવ ! તેમાં શો આગ્રહ ! ત્રણ જગતમાં કુંભ રાજાની પુત્રી મલ્લિકુમારીનું સ્વરૂપ ઘણું આશ્ચર્યકારી છે, અને તેના જેવી પુષ્પામરણની

शोभा काइपण जोवामां आवती नथी. ' मंत्रीनां आवां वचन सांभळी राजा प्रतिबुद्धिने तेनापर प्रेम उत्पन्न थयो, तेथी मल्लिकुमारीनी मागणी करवा माटे एक दूतने मोकल्यो.

बीजा मित्र धरणनो जीव चंपानगरीमां चंद्रच्छाय नामे राजा थयो हतो. एक वखत अर्हन्नक नामे कोइ वहाणवटी श्रावके आवी राजाने दिव्य कुंडल भेट कर्या. राजाए पूछ्युं ' पृथ्वीपर फरतां कांइ आश्चर्य तारा जोवामां आव्युं छे ? ' ते बोल्यो--' स्वामी ! हुं समुद्रमां वहाण लइने जतो हतो, त्यां कोइ देव-ताए आवी मारा वहाणने डोलावीने कहुं के, 'तुं जैन धर्म छोडीने मारो आश्रय कर तो हुं तारा वहाणने तारुं.' बीजा पण घणा उपसर्ग कर्या तथापि हुं निश्चळ रह्यो. तेथी तेणे प्रसन्न थइ मने चार कुंडल आप्यां. तेमांथी एक कुंडलनी जोडी में कुंभराजाने भेट करी. तेणे पोतानी पुत्री मल्लिकुमारीना हाथमां ते आपी. हे राजा ! ए कन्या विश्वने आश्चर्य करनारी मारा जोवामां आवी छे. ' ते सांभळी राजा चंद्रच्छाये तेनी मागणीने माटे दूत मोकल्यो.

त्रीजा मित्र पूरणनो जीव श्रावस्तीनगरीमां रुक्मी नामे राजा थयो हतो. एक समये तेणे पोतानी पुत्रीने सुवर्णमंडपमां स्नान कराववानो मोटो महोत्सव कर्यो. ते समये कोइ पुरुष घणा देशमां मुसाफरी करीने त्यां आव्यो हतो, तेने राजाए पूछ्युं के, ' तें कोइ ठेकाणे आवो श्रेष्ठ महोत्सव जोयो छे ? ' तेणे कहुं ' हे देव ! विदेह राजानी पुत्री मल्लिकुमारीना जन्मोत्सव आगळ लाखमे अंशे पण आ रमणीय नथी. ' ते सांभळी राजाए तत्काळ तेने माटे दूत मोकल्यो.

चोथा मित्र वसुनो जीव वाराणसीनगरीमां शंख नामे राजा थयो हतो. अहीं अर्हन्नके आपेला मल्लिकुमारीना देवार्पित कुंडल भांगी गया, तेने समा करवा माटे सुवर्णकारोने बोलावीने आप्या. पण सोनी लोको ते सुधारी शक्या नहीं, तेथी राजाए तेओने नगरनी बहार काढी मूक्या. तेओ शंखराजानी सभामां आव्या. शंखराजाए तेमने क्यांथी आव्यानुं पूछ्युं, एटले तेओए पोताने मिथिला नगरी छोडवी पड्यानुं वृत्तांत सविस्तर कही संभळाव्युं. तेथी आश्चर्य पामी राजाए तेमने पूछ्युं के, ' ते मल्लिकुमारी केवी छे ? ' एटले तेओए तेनुं अलौकिक स्वरूप वर्णवी बताव्युं. ते सांभळी शंखराजाए तेने माटे दूत मोकल्यो.

पांचमा मित्र वैश्रवणनो जीव हस्तिनापुरमां अदीनशत्रु नामे राजा थयो हतो. अहीं मल्लिकुमारीने मल्लदिन नामे एक अनुज बंधु हतो. ते चित्रकारोनी पासे पोतानो खानगी सभामंडप चित्रावतो हतो. त्यां कोइ चतुर चित्रकार के

जेने देवतानुं वरदान हतुं, तेणे पडदामांथी मल्लिकुमारीनो अंगुठो जोइने तेमनुं बधुं रूप यथार्थ चित्रमां आळेखी लीधुं. तेवामां मल्लदिनकुमार पोतानी स्त्रीनी साथे ते चित्रशाल्यां आव्यो. त्यां पोतानी मोटी व्हेन मल्लिकुमारीने प्रत्यक्ष जोइ लज्जाथी पाळो वळ्यो. त्यारे तेनी धात्रीए कहुं के, ' तेतो चित्र छे. ' एटले तत्काळ पेला चित्र करनारने पकडीने तेनो वध करवानी आज्ञा करी. पळी बीजा चित्रकारोए तेनुं कारण समजावीने तेने मांड मांड छोडाव्यो; तथापि कुमारें ते चित्रकारनी आंगळी छेदीने देश बहार काढी मूक्यो. ते त्यांथी नीकळीने हस्तिनापुरमां रहेला अदिनशत्रु राजाने मळ्यो. राजाए तेने मिथिलामांथी नीकळवानुं कारण पूछ्युं. त्यारे तेणे पोतानो वृत्तांत कहेतां मल्लिकुमारीना अद्भूत रूपनुं पण वर्णन करी बताव्युं; तेथी मोह पामी राजाए तेने माटे दूत मोकल्यो.

छद्दा मित्र अभिचंद्रनो जीव कांपिल्य नगरमां अजितशत्रु नामे राजा थयो हतो. अहीं एकदा मल्लिकुमारीए कोइ तापसीने वादमां हरावी, तेथी ते कोप करीने कांपिल्य नगरमां अजितशत्रु राजा पासे आवी, अने मल्लिकुमारीना अनुपम रूपनुं तेनी पासे वर्णन कर्तुं. जे सांभळी राजाए तेने माटे दूत मोकल्यो.

आ प्रमाणे ते छए राजाना दूतोए एक साथे आवीने कुंभ राजा पासे मल्लिकुमारीनी मागणी करी. राजाए ते नहीं स्वीकारतां छए दूताने अपद्वारथी काढी मूक्या. दूताना अपमानयुक्त वचन सांभळी ते छए राजाआने कोप उत्पन्न थयो; तेथी सर्वेए मिथिला उपर चडाइ करी. कुंभराजाने तेमने जितवानो उपाय सूज्यो नहीं. तेथी चितमां आकुळव्याकुळ थवा लाग्या. पिताने तेवी स्थितिमां जोइ मल्लिकुमारीए आश्वासन आपीने कहुं के, ' हे पिता ! तमे दूत मोकलीने ते छए राजाआने कहेवरावो के तमने हुं कन्या आपीश; एटले विश्वास पामीने तेओ जुदा जुदा अहीं आवशे; पळी हुं तेमने समजावीश. ' कुंभराजाए ते प्रमाणे कहेवराववा साथे एवी गोठवण करी के जेथी तेमने प्रथम मल्लिकुमारीए पेला गर्भगृहमां जुदा जुदा द्वारथी प्रवेश कराव्यो. तेमां पूर्वे युक्तिथी बनावेली मल्लिकुमारीनी प्रतिमाने जोइ तेओ ' आ मल्लिकुमारीज छे ' एम मानता तेना रूपने विषे मोह पामी निर्निमेषपणे ते प्रतिमाने जोइ रखा. एटलामां मल्लिकुमारीए आवीने तालुस्थाने राखेला ढांकणाने दूर कर्तुं, एटले तेमांथी मृत्यु पामेला सर्पादिकना तथा मनुष्यना गंधथी पण महा उत्कट दुर्गंध उछळ्यो; तेथी ते छए राजाओ पोतपोतानी नासिका ढांकवा लाग्या. त्यारे मल्लिकुमारीए कहुं के,

‘ अरे राजाओ ! तमे आम पराङ्मुख केम थया ? ’ तेओ बोल्या के, ‘ अमे आ दुर्गधथी पराभव पामी गया छीए. ’ मल्लिकुमारी बोल्या, ‘ अरे देवानुप्रियो ! हमेशा उत्तम आहारनो एकेक कोळीओ चपन करवाथी आ सुवर्णनी पुतळीमां पण तेनो पुद्गळ परिणाम आवा दुर्गधरूप थयो, तो आ औदारिक देह के जे मांस रुधिरादि सात धातुओथी बनेला छे तेमां दररोज नखातां अन्नना ३२ कवळथी केवो पुद्गळ परिणाम थाय ते विचारो. हे राजाओ ! तमे मारा पर मोह पामो छो पण विचारो के आ स्त्रीदेहमां सारभूत शुं छे ? वळी हे राजाओ ! तमे पूर्वे मोटुं देवसंबंधी आयुष्य भोगव्युं छे तेना सुखना प्रमाणमां आ मनुष्य भवनुं सुख शी गणत्रीमां छे. ’ आ प्रमाणे कहीने तेमनो पूर्वभव कही संभळाय्यो. ते सांभळी तेओने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं. पछी मल्लिकुमारी बोल्या के, ‘ अरे भाइओ ! हवे मारे दीक्षा लेवी छे. तमे शुं करशो ? ’ तेओ बोल्या के ‘ अमे पण दीक्षा लइशुं. ’ आ प्रमाणे कही संसारमांथी निर्वेद पामी तेओ पोतपोताना राज्यमां गया अने पोतपोताना पुत्रोनो राज्य उपर अभिषेक कर्यो.

श्री मल्लिप्रभुए सांवत्सरिक महादान आप्या पछी पोष शुक्ल एकादशीने दिवसे अष्टम भक्त करी अश्विनी नक्षत्रनो चंद्र थतां जन्मथी सो वर्षनी वये त्रणसो राजाओ अने त्रणसो स्त्रीओ साथे सिद्ध भगवंतनी साक्षीए महाव्रतने अंगीकार कर्युं. तेज दिवसे तेमने केवलज्ञान उत्पन्न थयुं. पेला छ राजाओए पण तेमनी पासे आवीने दीक्षा ग्रहण करी. तेमना शासनमां भिषग् विगेरे अट्ठावीश गणधर, चालीश हजार साधुओ, पंचावन हजार साध्वीओ, त्रण लाख ने सीत्तेर हजार श्राविका, अने एक लाखने एशींहजार श्रावको थया. पोताना परिवार साथे मल्लिप्रभु विहार करी पंचावन हजार वर्षनुं आयुष्य भोगवी पांचसो साधु अने पांचसो साध्वीओनी साथे फाल्गुन शुक्ल द्वादशीए भरणी नक्षत्रमां श्रीसमेतशिखरगिरि उपर मोक्षने प्राप्त थया.

“ आ प्रमाणे अवश्य मोक्षने पामनारा श्रीमल्लिनाथ प्रभुए पण जेम शीलने पालन कर्युं तेम भव्य प्राणीओए अवश्य शीलनुं पालन करवुं. ”

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यग्रंथस्यवृत्तौ
शीलविषये एकोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०१ ॥

व्याख्यान १०२ मुं.

हवे मैथुन सेववार्थी घणा गुणनी हानि थाय छे ते कहे छे.

वाक्यमंत्ररसादीनां, सिद्धिः कीर्त्यादयो गुणाः ।

नश्यन्ति तत्क्षणादेव, अब्रह्मसेवनान्नृणाम् ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ अब्रह्म (मैथुन) सेवन करवार्थी मनुष्योना वचनसिद्धि, मंत्रसिद्धि, रसादिकनी सिद्धि अने कीर्ति विगेरे गुणो तत्काळ नाश पामी जाय छे. ” ते विषे सत्यकि विद्याधरनो संबंध छे, छे आ प्रमाणे:—

सत्यकि विद्याधरनी कथा.

चेटक महाराजानी पुत्री सुज्येष्ठा साध्वी थया हता. तेओ एकदा आतापना करता हता, ते वखते तेनुं सौंदर्य जोड़ने पेढाळ नामे विद्याधर तेनापर मोह पामी गयो, तेथी तत्काळ धूमाडो विकुर्वी दिग्मूढ करी तेणे भ्रमररूपे तेने सेवी. तेनाथी सत्यकि नामे एक पुत्र थयो. ते अनुक्रमे विद्याग्रहणने योग्य थयो, त्यारे सोनाना पात्रमां वाघणनुं दुध राखवानी जेम विद्याओ आपवासारु पेढाळ विद्याधरे साध्वी पासेथी अपहरीने तेने विद्यामंत्र विगेरे आप्युं. रोहिणी विद्याए सत्यकिना जीवने तेनुं आराधन करतां पांच जन्मसुधी मृत्यु पमाड्यो हतो, छठे जन्मे छ मास आयुष्य बाकी रह्युं ते वखते प्रसन्न थइ हती पण तेणे आदरी नहोती; ते आ सातमे भवे पूर्व जन्ममां साधेली होवार्थी वगर आराध्ये संतुष्ट थइ अने ललाटमां छिद्र करी ते द्वारा हृदयमां जड़ने रही. दिव्य अनुभावथी ते ललाटनुं छिद्र दिव्य नेत्ररूप थइ गयुं. पछी पोताना पिता पेढाळने साध्वीना शीलनो लोप करनार जाणी सत्यकिए मारी नाख्यो; अने माताना तथा जिने-श्वरना वचनथी तेणे दृढ समाकित अंगीकार कर्गुं. पछी त्रिकाळ जिनपूजा कर-वार्थी तेणे तीर्थकरनामकर्म संपादन कर्गुं. श्री लोकप्रकाशमां कहुं छे के “ स-त्यकि महादेव एवा नामथी विख्यात अग्यारमो रुद्र थयो. ते सत्यकि विद्या-धरनो जीव आवती चोवीशीमां सुव्रत नामे अग्यारमा तीर्थकर थशे. ”

सत्यकि अविरतिपणाने लीधे स्त्रीओमां आसक्त थइ अनेक राजादिकनी स्त्रीओने बळात्कारे सेवन करतो हतो. तेथी एकदा उज्जयिनी नगरीना चंडप्रद्योत राजाए एवो पडह वगडाव्यो के, ‘सत्यकिने वश करी शके तेवी कोइ स्त्री छे?’ ते वखते उमा नामनी वेश्याए कहुं के, ‘ हुं ते निशाचरने वश करीश. ’ पछी

राजाए तेने तेनी इच्छा प्रमाणे करवानी आज्ञा आपी. एक वखते उमाए चंद्र-
शाळा (अगाशी) उपर रही तेने पोतानुं सौंदर्य बताव्युं. ते जोतांज सत्यकि
सत्वर त्यां आवी तेने सेववा लाग्यो. एक वखते वेश्याए एकांतमां पूछ्युं के,
'तमारी पासे कइ कइ विद्याओ छे ? ' तेणे कहुं के, " मारी पासे रोहिणी विगेरे
विद्याओ छे अने ते सर्वदा मारा अंगमांज रहे छे, पण ज्यारे हुं मैथुन करुं छुं
त्यारे ते विद्याओने अने खड्गने दूर मूकुछुं, ते वखते मारामां जरा पण बळ
रहेतुं नथी. " आ वात वेश्याए राजानी आगल निवेदन करी; अने कहुं के
" जो कोइ शब्दवेधी पुरुष ज्यारे ते मारी साथे मैथुनासक्त होय त्यारे तेने मारे
तो ते मरी जाय, अन्यथा मरशे नहीं. पण ते पुरुष एवो चतुर होवो जोइए
के, जे मारो बचाव करीने तेने एकलानेज हणी शके. तेवो पुरुष कोइ छे ? "
पछी तेवा पुरुषनी शोध करतां राजानी पासे रहेनारा केटलाक शस्त्रकुशल पुरुषोए
पोताना चातुर्यनी परीक्षा आपी. ते एवी रीते के, कमलना पत्रो उपराउपर राखीने
राजाए कहुं के, ' उपरना आटला पत्र वींधवा अने नीचेना आटला बचाववा. '
एटले तेओए उपरना तेटलाज वींध्या अने नीचेना बचाव्या. पछी राजाए ते
कळा वेश्याने बतावीने कहुं के, ' आ युक्तिथी तारुं रक्षण करशुं. ' वेश्या ते वातनो
स्वीकार करीने पोताने घेर गइ. पछी ते सुभटोए संकेत प्रमाणे गुप्त रही उमा
वेश्या साथे मैथुन करता एवा सत्यकिने जोइ ते युक्तिथी तेने मारी नाख्यो. ते
साथे उमाने पण विषकंदलीरूप जाणी मारी नाखी. सत्यकि मृत्यु पामीने नरके गयो.

पछी काळसंदीपक नामे सत्यकिना मित्र विद्याधरे ते वात जाणीने उज्जयिनी आखी
नगरी चूर्ण करी नाखवा माटे आखी नगरी उपर शीला रची. एटले राजाए तेने
भोगादिक धर्या. ते विद्याधरे आकाशमां रहीने पोताना मित्र सत्यकिनुं महत्व वधा-
रवा माटे सत्यकिना नामथीज कहुं के ' तमे मने कामभोग करतां मारी नाख्यो
छे, तेथी जो मैथुनासक्त अवस्थाने रूपे मारी मूर्ति करीने मारी पूजा करो अने
शंकर पार्वतीना नामथी अमारा गुण गाओ तो जीवता मूकुं, अन्यथा मूकीश
नहीं. ' लोकोए ते प्रमाणे करवुं कबुल कर्युं. " मरणना भयथी प्राणी शुं
करता नथी ? " अनुक्रमे इश्वरनुं लिंग जळाधारी रूप योनिमां राखीने तेनी पूजा
प्रवर्ती. " विषयलंपटपणाने धिकार छे के जेनी आसक्तिथी आवो बळवान
सत्यकि पण पोतानी शक्तिने कुंठित करी नाखीने नरके गयो.

॥ इति सत्यकि विद्याधर प्रबंध ॥

हवे सुज्येष्टाए केवी रीते दीक्षा लीधी हती तेनुं वृत्तांत आ प्रमाणे-विशाळा
नगरीमां चेटक राजानी एक पुत्री सुज्येष्टा नामे हती. एक वखते तेणीए

मिथ्यात्वने स्थापन करती कोइ एक तापसीने वादमां जिती लीधी. ते तापसीए तेनुं स्वरूप चित्रपट उपर आलेखी श्रेणिक राजाने बताव्युं. ते जोइ श्रेणिक राजा मोह पामी गयो. तेनी प्रेरणाथी तेना मंत्री अभयकुमारे विशाळानगरीमां आवी राजमहेल पासे एक दुकान मांडी. तेमां चित्रपट उपर श्रेणिक राजानुं चित्र आलेखी नित्य तेनी पूजा करवा लाग्यो. एक वखते ते चित्र सुज्येष्ठानी दासीओना जोवामां आव्युं. तेमणे ते लइ जइने सुज्येष्ठाने बताव्युं. श्रेणिकनुं स्वरूप जोइ सुज्येष्ठा मोह पामी गइ; एटले तेणे पोतानो अभिप्राय अमयकुमारने जणाव्यो. पछी अभयकुमारे तेना महेलथी राजगृहीना सीमाडा सुधी एक सुरंगा करावी. श्रेणिक राजाए ते द्वारा त्यां आवी तेने लइ जवानुं जणाव्युं. राजा आव्या. सुज्येष्ठा चिल्लणाने लइ तैयार थइने आवती हती तेवामां पोताना आभूषणनो डाबलो भूली गइ, ते लेवाने पाछी गइ. राजा श्रेणिक चेटक राजाना भयथी तत्काळ सुज्येष्ठाने बदले चिल्लणाने लइने कागडानी जेम नाशी गयो. सुज्येष्ठा संकेतस्थले आवी त्यां तो चेल्लणाने के राजाने जोया नहि, एटले तेणे उंचे स्वरे पोकार कर्यो के ' कोइ चेल्लणाने हरी जाय छे. ' ते सांभळी चेटक राजा त्यां दोडी आव्या. तेणे श्रेणिक राजाना अंगरक्षक सुलसाना बत्रीश पुत्रोने एक बाणे मारी नाख्या; कारणके तेओ सर्व साथे जन्मेला अने समुदायी कर्म-बंधवाळा हता. पछी चेटक महाराजाए पोताना नगरमां आवीने सुज्येष्ठाने माटे विवाहनी सामग्री तैयार कराववा मांडी. त्यारे सुज्येष्ठाए पिताने वारीने दीक्षा ग्रहण करी; कारणके ते सती होवाथी वचनसाक्षीए श्रेणिक राजाने वरेली होवाने लीधे वीजा पुरुषने वरी नहीं. पण पेढाल विद्याधरे कपटथी तेने भोगवी, जेथी तेने गर्भ रह्यो. एटले गणधरे तेना सतीत्वने विषे वीरभगवंतने पूछ्युं. वीरभगवंते कळुं के " ते सुज्येष्ठानो दोष नथी, ते तो निश्चळ शीलवाळीज रहेली छे. श्रेणिकराजाना संमना अभावथी तेणे मनसाक्षीए सर्वथा शील अंगीकार कर्युं छे. " पछी सुज्येष्ठा साध्वीए यावजीव सुधी मन, वचन, कायाथी शुद्ध एवुं शीलव्रत पाळ्युं. ते विषे कहेवाय छे के " चेटक राजाने सात पुत्रीओ हती, ते सर्वे शीलवती हती, एम तीर्थकरोए तेमनी श्लाघा करेली छे. "

इति सुज्येष्ठा प्रबंध.

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ
शीलविषये द्वयुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०२ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૩ મું.

સ્ત્રીચરિત્ર જાણવાને કોઈપણ કુશલ નથી તે વિષે કહે છે.

સુશ્રિષ્ટામપિચ સ્ત્રીણા—મહો કપટનાટકમ્ ।

ન સ્યાદ્વેદ્યાપિ મેઘાવી, તસ્ય તત્ત્વાવબોધને ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ સ્ત્રીઓનું કપટરૂપ નાટક એવું યોજાયેલું હોય છે કે જેનું તત્ત્વ સમજવાને બુદ્ધિવાન (બ્રહ્મા) નું ડહાપણ પણ કામ લાગતું નથી. ” તે વિષે નુપૂરપંડિતાનું દષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—

નુપૂરપંડિતાની કથા.

રાજગૃહી નગરીમાં દેવદત્ત નામે એક સોની રહેતો હતો. તેને દેવદિન્ન નામે એક પુત્ર હતો. તેને દુર્ગિલા નામે સ્ત્રી હતી. એક વચ્ચે તે ઝીણા અને આર્દ્ર વસ્ત્ર પહેરી નદીમાં સ્નાન કરતી હતી. તેવીજ સ્થિતિમાં તે કોઈ નાગરિક પુરુષના જોવામાં આવી. તેને જોઈ મોહ પામીને તે પુરુષ આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ સુંદરિ ! આ નદી અને વૃત્તો તે સારી રીતે સ્નાન કર્યું ? એમ પૂછે છે અને હું તો તારા ચરણકમલમાં પડીને પૂછું છું. ” દુર્ગિલાએ તેને ઉત્તર આપ્યો કે—“ મને સ્નાન વિષે પૂછનારા નદી તથા વૃત્તોનું કલ્યાણ થાઓ; અને મને તે વિષે પૂછનાર પુરુષનું મનઃચ્છિત હું પૂર્ણ કરીશ. ” આ પ્રમાણે સાંભળી તે નાગરિક તેને મઠવાને ઉત્સુક થયો. પછી તે કોઈ તાપસીને મળ્યો અને તેને પોતાની ઇચ્છા સમજાવી દુર્ગિલાને ઘેર મોકલી. તેણીએ દુર્ગિલાને પેલા નાગરિકના પ્રેમની વાત કરી એટલે દુર્ગિલા બોલી—“ અરે પાંખંડીની ! તું આવું અશ્રાવ્ય કેમ બોલે છે, મારા ઘરમાંથી ચાલી જા. ” આમ કહીને ઘરમાંથી નીકળતી તે તાપસીના પૃથ્વિ ઉપર તેણે કજ્જલનો થાપો આપ્યો. તાપસીએ નાગરિક પાસે આવી પોતાના અપમાનનું વૃત્તાંત જણાવ્યું; અને પૃથ્વિ ભાગ લેવાવ્યો. તે જોઈ નાગરિક સમજી ગયો કે, તે ચતુરાને મને કૃષ્ણપદ્મની પંચમીની રાત્રે મઠવાનો સંકેત આપ્યો. પણ ક્યા સ્થળે મઠવું ? તે જણાવ્યું નથી. તેથી તેણે તાપસીને પુનઃ મિત્તા માગવાને મિષે તેને ઘેર મોકલી. તાપસી ત્યાં જઈને બોલી કે ‘ હે સુંદરી ! તે નાગરિકને મઠવાનું સ્થળ કહે. ’ એટલે દુર્ગિ-

लाए रोष करी तेने हाथे पकडी पछवाडेना वाडामां आवेला अशोक वृक्ष तळे थइने पाछले द्वारे काढी मूकी. तापसीए ते वात पेला पुरुष आगळ जणावी. एटले तंणे जाण्युं के, ' कृष्णपंचमीए वाडामां अशोक वृक्ष तळे तेनुं मळवुं थशे.' ज्यारे संकेतनो दिवस आव्यो त्यारे ते त्यां गयो. बंने त्यां मळ्या अने विनोद करतां तेमना नेत्र मुद्रित थइ गयां. ते वखते तेनो सासरो देवदत्त मूत्रोत्सर्ग करवाने त्यां आव्यो. त्यां पुत्रवधू साथे बीजा पुरुषने जोइ तेना डावा पगमांथी एक नुपूर काढी लीधुं. तत्काळ दुर्गिलाना जाणवामां ते वात आवी, एटले तेणीए पेला जारने जगाडी शिखडावीने तेने घेर मोकली दीधो. पछी पोताना घरमां जइ पोताना पतिने मधुर वाणीथी कळुं के, ' प्राणेश ! चालो, आज तो आपणे अशोक वृक्ष नीचे जइने निद्रा लइए.' पतिए कबुल कर्युं, एटले बंने जण त्यां जइने सुता. थोडीवार पछी निद्रा पामेला पतिने जगाडीने स्त्रीए कळुं के, ' तमारा कुळमां आ केवी रीत कहेवाय के सासरो जाते आवी पुत्रवधूना पगमांथी नुपूर काढी ले. ' ते सांभळी तेना पतिने क्रोध चडथो. तेथी प्रातःकाळे तेणे पोताना पिताने कळुं के, ' अरे पिता ! हुं मारी स्त्री साथे सुतो हतो, ते वखते तमे नुपूर लइ गया ते शुं ? पुत्रवधूनुं गुह्य सासराए जोवुं योग्य नथी. ' पिताए कळुं, ' अरे पुत्र ! कोइ जार तेनी साथे सुतो हतो तेथी में तेम कर्युं हतुं अने पछी तने त्यां लइ जइ सुवारीने तेणे आ कपट करेलुं छे. '

ते सांभळी दुर्गिला बोली के, 'ते वात असत्य छे, हुं मारुं सत्य देवतानी आगळ बतावीश. ' एम कही ते सर्वने लइ नगर बहार रहेला कोइ प्रभाविक यक्षनी पासे पोतानुं सत्य बताववा चाली. मार्गमां प्रथमथी संकेत करी राखेलो पेलो जार जुदो वेष लइ गांडो बनीने आव्यो, अने दुर्गिलाने गळे वृक्षने जेम वानर वळगे तेम वळगी पडथो. तेने दूर करी यक्षना मंदिर पासे आवी पवित्र थइ तेने पूजीने बोली के. " हे देव ! आ गांडो पुरुष अने मारो पति ते सिवाय जो कोइ त्रीजो पुरुष मने लग्न थयो होय तो तमे मने योग्य शिक्षा करजो. " ते सांभळी यक्ष विचारमां पडथो के ' आनुं सत्य असत्यरूप छे, माटे तेनुं शुं करवुं ? ' आम विचारे छे तेवामां तो ते स्त्री तेनी बे जंघा वच्चे थइने नीकळी गइ, एटले लोकोए तेनी प्रशंसा करी अने त्यारथी नुपूरपंडिता एवा नामथी ते ग्रह्यात थइ. आवा तेना चरित्रथी विस्मय पामेला देवदत्त सोनीनी ते दिवसथी निद्रा उडी गइ.

देवदत्तना ते गुणथी राजाए तेने पोताना अंतःपुरनो अधिकारी रत्नक नीम्यो. राजाना अंतःपुरनी मुख्य राणी कोइ हाथीना महावत साथे आसक्त हती. तेना महेलनी पासे हाथी रहेता, तेथी रात्रे ते द्वारा ते महावतने मळती हती. आजे आ नवीन सोनी पहेरेगीर थवाथी अंतःपुरमां जागतो हतो, एटले ते राणी वारंवार तेने जोबा आवती पण तेने जागतो जोइ पाछी फरती हती. पछी राणीनुं वृत्तांत जाणवानी इच्छाथी देवदत्त कपटनिद्राथी सुइ गयो. एटले राणी तेने सुतेलो जोइ महेलना गोख पासे आवी. त्यां पेला जार महावते हाथी उभो करी राखेलो हतो तेणे पोतानी शूढवडे राणीने नीचे उतारी. एटले महावत तेना वांसांमां हाथीनी सांकळ मारीने बोल्यो के. ' मोडी केम आवी ? ' त्यारे तेणे नवा नीमायेला पहेरेगीरनी वार्त्ता कही. पछी रात्रिना छेछा पहेरे पाछी महावते तेवी रीतेज उपर पहोंचाडी दीधी. आ सर्व चरित्र देवदत्तना जोवामां आव्युं. तेथी तेणे विचार्युं के, ' ज्यारे राजानी स्त्रीओनुं आवुं आचरण छे तो पछी बीजा साधारण माणसोनी स्त्रीओ कुशील होय तेमां शुं आश्चर्य ! ' आ प्रमाणे विचारवाथी ते चिंता रहित थइ गयो. तेथी तेने छ मासे तेज रात्रीए पूरी निद्रा आवी गइ. तेनी निद्रानो वृत्तांत जाणी ज्यारे ते जाग्यो त्यारे राजाए तेनुं कारण पूछ्युं. तेणे सर्व वृत्तांत स्पष्टपणे कही जणाव्यो. पछी राजाए ते राणीने ओळखी काढवा सारु अंतःपुरनी सर्व स्त्रीओने कहुं के, ' तमे सौ उघाडे वांसे उभी रहो, अने हुं कमळना दडानो प्रहार करुं ते सहन करो. ' सर्व स्त्रीओए ते स्वीकार्युं. अनुक्रमे ते प्रमाणे करतां ज्यारे पेली कुलटा राणीनो वारो आव्यो, त्यारे कमळपुष्पथी तेनापर प्रहार करतांज ते कपटवडे मूर्छा खाइने पृथ्वीपर पडी गइ. राजा तेना स्त्रीचरित्रने जाणीने बोल्यो के, " अरे स्त्री ! तुं मदोन्मत्त हाथी साथे रमे छे, छतां कर्तुम हाथीथी बीहे छे, अने लोढानी सांकळनो मार खाइ हर्ष पामे छे छतां आ कमळपत्रना घातथी मूर्छा खाय छे. " आ प्रमाणे कही राजाए क्रोधथी आज्ञा करी के, ' आ हाथी, महावत अने राणीने पर्वतना ऊंचा शिखर उपर चडावीने भुपापात करावो. ' पछी महावत ते राणीने हाथी उपर बेसाडी हाथीने पर्वतना शिखर उपर लइ गयो. त्यां हाथीनो पहेलां एक पग उंचो कराव्यो, पछी बे पग उंचा कराव्या अने छेवटे त्रण पग उंचा रखावी एक पगे उभो राख्यो. हाथीनी आ कळाथी रंजित थयेला लोकोए राजाने विनंति करी के, ' स्वामी ! आवा गजेंद्ररत्नने मारवो योग्य नथी. ' स-

जाए तेने अभयदान आप्युं, अने महावतने कहुं के, ' ते हाथीने गिरिथी नीचे उतारी दे. ' महावते कहुं के, ' जो अमने अभयदान आपो तो हुं तेने कुशळ-ताथी नीचे उतारुं. ' राजाए तेने पण अभयदान आप्युं. एटले तेणे हाथीने हळवे हळवे क्षेमकुशळ नीचे उतार्यो. पछी राणीने अने महावतने राजाए देश-पार कर्या.

राणी अने महावतने त्यांथी नीकळीने आगळ जतां मार्गमां एक देवालय आव्युं, त्यां रात्रि पडवाथी ते बंने सुइ गया. तेवामां कोइ चोर गाममांथी चोरी करीने त्यां आव्यो. कोटवालने तेनी खबर पडतां तेणे आवीने देवालयने घेरी लीधुं. अंदर महावत तो निद्रावश थइ गयो हतो, पण पेला चोरना करस्पर्शथी राणी जाग्रत थइ अने तेने जोइने बोली के, ' तुं मने स्त्री तरीके अंगिकार कर. ' चोरे कहुं के, ' जो तुं प्रातःकाले कोटवाल पासे मने तारो स्वामी कही मारा जीवनी रक्षा करे तो हुं तारो स्वामी थइ तने स्वीकारुं. तेणीए ते वात कबुल करी. प्रातःकाळे कोटवाले सुभटो साथे अंदर प्रवेश करीने पूछ्युं के, ' तमारामां कोण चोर छे ? ' राणीए दृष्टिनी संज्ञा करीने महावतने बताव्यो. एटले तेओए तेने पकडी गुन्हो साबित गर्णीने शूळीए चडावी दीधो. शूळी उपर रखा सता तेने तृषा लागी, तेथी मार्गे चान्या जता कोइ श्रावकने देखीने तेणे तेनी पासे जळ माग्युं. श्रावक तेने नवकार मंत्रनुं पद आपी जळ लेवा गयो. तेना आव्या अगाउ शूळी उपर नवकार मंत्रने स्मरण करतो महावत मृत्यु पामीने व्यंतरनीकायमां देव थयो.

अहिं पेली दुष्ट राणी चोरनी साथे चाली नीकळी. मार्गमां एक नदी आवी. नदीमां पूर जोइ चोरे कहुं के, ' प्रथम तारा वस्त्रादि मने आप, तेने पेले तीर मूकी आवीने पछी हुं तने सुखेथी लइ जइश. हुं ज्यांसुधी आवुं त्यां सुधी तुं अहिं रहेजे. ' तेणीए तेम कर्तुं. चोरे नदीने सामे तीरे जइने विचार्युं के, ' आ स्त्री पोताना पतिनी जेम मने पण दुःखमां पाडशे तेथी एनो संग करवो योग्य नथी. ' आवुं विचारी ते चोर पोतानो स्वार्थ साधी तेने छोडीने परभार्यो चान्यो गयो.

अहिं राणी नग्नपणे हताशा थइ सती वनमां भमती पोकार करवा लागी. एवामां व्यंतर थयेलो तेनो पति शीयाळनुं रूप लइने तेने प्रतिबोध करवा आग्यो. तेणे मुखमां मांस राख्युं हतुं, ते मांसनी पेशी नदीना तीर उपर मूकी नदी-कांठे आवेला मत्स्यने पकडवा दोडथी. एटले मत्स्य तो नदीना जळमां पेशी

ગયો, અને પેલું માંસ હતું તે સમડી ઉપાડી ગઈ. તે વચ્ચે શીયાળ વીલણો થઈ આમતેમ જોવા લાગ્યો. તે જોઈ ટુર્ગિલા બોલી કે-‘ અરે મૂર્ખ ! તું ઉભયબ્રષ્ઠ થયો, હવે શું જુવે છે ! ’ શીયાળ બોલ્યો-‘ અરે સ્ત્રી ! તું તો ત્રણથી બ્રષ્ઠ થઈ છું, હવે બીજાના દોષ શામાટે જુએ છે ? ’ એ પ્રમાણે કહીને તેણે દિવ્ય રૂપ પ્રગટ કરી કહ્યું કે, ‘ અરે પાપિણી ! તैं જેને મારી નલાવ્યો હતો તે હું મહાવત છું. જૈન ધર્મના પ્રભાવથી મને આ ઉત્તમ ગતિ પ્રાપ્ત થઈ છે, માટે તું પણ તે ધર્મને અંગીકાર કર. ’ રાણીએ તે વાત સ્વીકારી. એટલે તેણે તેને કોઈ સાધ્વી પાસે મૂકી. ત્યાં તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અનુક્રમે સદ્ગતિને પામી.

“ આ પ્રમાણે તે રાણી પ્રાંતે શીલવ્રતને પામ્યા છતાં નુપૂરપંડિતાની અસ-
તીપણાની અપકીર્તિનો નાદ અદ્યાપિ વિરામ પામતો નથી. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
स्त्रीचरित्रविषये व्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०३ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૪ મું.

ચોથા વ્રતને ધારણ કરનાર શ્રાવક આષાઢ ચાતુર્માસ્યના સત્કૃત્યો અવશ્ય કરે છે, તેથી હવે ચાતુર્માસ્યના કૃત્યોનું વર્ણન કરે છે.

આષાઢાચતુર્માસ્યાં. વિશેષાદ્વિધિપૂર્વકમ્ ॥

અભિગ્રહાઃ સદા પ્રાહ્યાઃ, સમ્યગર્હા વિવેકિભિઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ વિવેકી પુરુષોએ આષાઢ ચાતુર્માસને વિશે હંમેશા પોતાને યોગ્ય એવા અભિગ્રહો વિધિપૂર્વક વિશેષે ધારણ કરવા. ” આનો ભાવાર્થ એવો છે કે, પ્રથમ દ્વાદશ વ્રતનું ઉચ્ચારણ કરવા બચ્ચે જેણે પાંચમું વ્રત આદર્યું હોય તેણે અવશ્ય કરીને તે નિયમોમાં દરેક ચાતુર્માસે સંક્ષેપ કરવો એટલે મોકલું રાખેલું હોય તેમાંથી ઓછું કરી તે નિયમો પાલવા. અને જેણે પાંચમું વ્રત અંગિકાર કર્યું ન હોય તેણે પણ પ્રત્યેક ચાતુર્માસે યોગ્ય અભિગ્રહો સ્વીકારવા. તેમાં પણ આષાઢાદિ ચાતુર્માસ્યમાં તો તે વિશેષપણે વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કરવા.

વર્ષારુતુમાં ગાડાં ઢાંકવા, રથ જોડવા, હઠથી खेડ કરવી, ઘોડેસ્વાર થઈ ફરવું વિગેરે નિષેધ કરવા યોગ્ય છે, કારણકે ભૂમિ સાથે મેઘના જઠનો સ્પર્શ થવાથી લીલા ઘાસના અંકુરો, સૂક્ષ્મ સંમૂર્છિમ દેડકીઓ, પાંચે વર્ણની લીલફુલ, અલસીયા, શંખજાતિના જીવો, મમોલા, કાત્રા, ચુડેલના ગુચ્છો અને ભૂમિછત્ર (બીલાડીના ટોપ) વિગેરે અનેક જીવોની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ છે. તથા ચાતુર્માસ્યમાં એવા જીવની રક્ષાને માટે પૂર્વોક્ત શકટખેટનાદિનો અભિગ્રહ ધારણ કરવો યોગ્ય છે. કદિ જો કૃષિકર્મ વિગેરેથીજ આજીવિકા હોય તો એક બે વિગેરે ક્ષેત્ર खेડવાની છુટ રાખી તેથી વિશેષ ક્ષેત્ર खेડવાનો ત્યાગ કરવો. મુખ્ય રીતે તો વર્ષાકાલમાં સર્વ દિશાઓમાં ગમનાગમન કરવાનો નિષેધ કરવો ઉચિત છે, જેવો નિયમ કૃષ્ણ વાસુદેવે અને કુમારપાળે લીધો હતો. કહ્યું છે કે, “ સર્વ જીવોની દયાને માટે વર્ષારુતુમાં એક સ્થાને વસવું. ” પૂર્વે શ્રી નેમિપ્રભુના ઉપદેશથી શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે ચાતુર્માસ સુધી દ્વારકાની બહાર જવાનો નિયમ લીધો હતો અને કુમારપાળે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિના વચનથી નિયમ લીધો હતો કે “ સર્વ ચૈત્યોનું દર્શન અને ગુરુનું વંદન મૂકીને પ્રાયઃ નગરને વિષે પણ ભ્રમીશ નહીં ”

એકવચનીપણામાં યુધિષ્ઠિર જેવા કુમારપાળરાજાએ અંગીકાર કરેલા પૂર્વોક્ત નિયમને મોટું કાર્ય પડયે હતે પણ છોડી દીધો નહોતો. શકદેશનો મ્લેચ્છ રાજા કુમારપાળના એ નિયમની વાત જાણીને તેના દેશનો ભંગ કરવાને માટે આવ્યો, છતાં અભિગ્રહધારી કુમારપાળરાજા વર્ષારુતુમાં તેની સામે યુદ્ધ કરવા ગયો નહીં. રાજાને ધર્મમાં સ્થિર કરવાને માટે હેમચંદ્રસૂરિએ દેવશક્તિથી તે મ્લેચ્છરાજાને બાંધી અણાવ્યો અને પોતાના રાજ્યમાં છ માસ પર્યંત જીવ ન હણવાની કબુલત કરાવ્યા પછી તેને છુટો કર્યો.

જો કે વર્ષારુતુમાં સર્વ દિશાઓમાં ગમન કરવાનો નિષેધ છે; છતાં કદિ સર્વ દિશાનો નિયમ ન કરી શકાય તો જે દિશામાં ગયા વગર નિર્વાહ થાય તેમ ન હોય તે શિવાય બીજી દિશાઓમાં જવાનો નિયમ લેવો. એજ પ્રમાણે જો સર્વ સાચિત્ત વસ્તુઓનો ત્યાગ થઈ શકે નહીં તો જેના વિના નિર્વાહ ન ચાલે તે શિવાય બીજી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો. જેમ નિર્ધનને હાથી ઘોડા અને મરુદેશમાં નાગરવેલ, તેમજ પોતપોતાના સમય વગર આત્રપ્રાપ્ત વિગેરે અપ્રાપ્ય છે તેનો તે સ્થિતિમાં, તે દેશમાં, તે કાળે પણ ત્યાગ થાય તો તેથી વિરાતિરૂપ મહાપ્રાપ્ત થાય છે. અન્યથા તે તે વસ્તુનું ગ્રહણ કરવાપણું પ્રાપ્ત નહીં થતાં છતાંપણ પશુની જેમ અવિરતિપણું લાગે છે અને તે તે નિયમના ફલથી વંચિત થવાય છે. જેમ

एकज वार भोजन कर्मा छतां पण पञ्चस्काण कर्मा वगर एकासणानुं फळ मळे नहीं तेम समजवुं. अछती वस्तुनो पण नियम लीधो होय तो कदि कोइवार तेनो योग मळी जाय तोपण नियम ग्रहण करेलो होवाथी ते वस्तुनुं ग्रहण थतुं नथी, तेथी तेने नियमनुं फळ स्पष्टरीते थाय छे. जेम वंकचूळ नामना चोरना स्वामीए गुरुपासे अजाण्या फळ न खावा एवो नियम लीधो हतो; ते एकवार अरण्यामां बीजा चोर साथे गयो. त्यां सघळा लुधार्त्त थया, त्यारे चोर लोको किंपाक जातिना विषफळ लइ आव्या. ते खावानी बीजाओए घणी प्रेरणा करी, तथापि अजाण्या फळना नियमने लीधे वंकचूले ते खाधां नहीं. अने बीजा साथेना चोरोए खाधां तेथी तेओ मृत्यु पामी गया अने वंकचूल बच्यो. माटे एक पच्चनो, एक मासनो, बे मासनो, त्रण मासनो, वा एक, बे, के त्रण वर्ष सुधीनो यथा-शक्ति नियम लेवो. जे माणस ज्यांसुधी नियमो पाळी शके त्यांसुधीने माटे नियमो ग्रहण करवा. परंतु क्षणवार पण नियम वगर रहेवुं नहीं. कारणके विरतिनुं मोटुं फळ छे अने अविरतिथी घणा कर्मोनो बंध थवा विगेरे अनेक दोष छे.

वर्षा चातुर्मास्यमां विशेषपणे नियम ग्रहण करवा ते आ प्रमाणे—दररोज बे वार त्रणवार दर्शन करवा, अष्टप्रकारी पूजा करवी, संपूर्ण देववंदन करवुं, (त्रण काळ देव वांदवा), सर्व जिनबिंबनुं अर्चन अने वंदन करवुं, स्नात्रमहोत्सवो करवा, गुरुने द्वादशावर्त्त वंदना करवी, अपूर्व ज्ञाननो अभ्यास करवो, वैयावच्च करवी, ब्रह्मचर्य पाळवुं, प्रासुक जळ पीवुं, सचित्त वस्तुनो त्याग करवो; वळी वादळामांथी जळवृष्टि थाय त्यारे रायण, आंबा विगेरेना फळमां एळो पडे छे तेथी तेनो त्याग करवो. आर्द्रा नक्षत्र बेसतां पक्व आम्रफळमां तेमज तेना रसमां कीडा जेवा तेना जेवाज वर्णवाळा जीवो उत्पन्न थाय छे, तेथी तेनो तेमज वासी कठोळथी बनेला पुडला, वडां विगेरेनो त्याग करवो. पापड, वडी, सुकां शाक भाजी, सर्व जातना तांजलजा विगेरे पत्रशाक, खारेक, टोपरा, सूकी रायण, खजुर, द्राक्ष, नहीं धोयेली खांड अने सुंठ विगेरेमां लीलफुल अने कुंधुवा तथा येल विगेरे उत्पन्न थवानो संभव होवाथी ते ते पदार्थो त्यजी देवा. कदि औषधि विगेरेमां तेमांथी कोइ चीजनी जरूर पडे तो तेने यतनाथी शोधीने ग्रहण करवी.

बनी शके तो चोमासामां खाटला उपर सुवुं, दातण अने जोडा विगेरेनो त्याग करवो; वर्षा चातुर्मास्यमां पृथ्वी खोदवानो, नवीन वस्त्र रंगाववानो अने ग्रामांतर गमन करवा विगेरेनो निषेध करवो. वस्त्र धोवराववानुं पण परिमाण बांधवुं. वर्षाचातुर्मां पृथ्वीउपर लिपवानो अने छाया थापवानो सर्वथा निषेध

કરવો. કારણકે છાણમાં બે ઘડી પછી અનેક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં પણ વર્ષાઋતુમાં તો વિશેષે થાય છે. વલી ઘરની મીંતો, સ્તંભ, પલંગ, કમાડ, પાટ, પાટલા, સીંકા, ઘી તેલ તથા જલ વિગેરેના પાત્રો, હંધણા અને ધાન્યપ્રમુખ સર્વ વસ્તુઓને લીલફુલથી રહિત રહેવાને માટે યથાયોગ્ય खुल्ली गरमीમાં રાખવી, રક્ષા ચોપડવી, ચુનો ચોપડાવવો, મેલ કઢાવવો, હવાના મેજવિનાની જગ્યામાં મૂકવી, પાણીને બે ત્રણ વાર ગઢવું. તેલ, ગોઠ, છાશ અને જલવિગેરેના પાત્રોને સારી રીતે ઢાંકવા. ઓસામણ અને સ્નાનતું જલ નીલફુલરહિત અને જે દર વિગેરેથી પોલી ન હોય તેવી ભૂમિમાં છુટું છુટું થોડું થોડું ઢોઢવું. ચુલો અને દીવા ઉઘાડા ન રાખવા. ધાંડવું, દઢવું, રાંધવું, તેમજ વસ્ત્ર અને ભાજનો ધોવા-વિગેરેમાં સારી જતના કરવી. અને જિનપ્રાસાદ તથા ઉપાશ્રય વિગેરે ધર્મલયો પણ સારીરીતે જોડ, સમરાવીને યથાયોગ્ય જતના કરવી.

અન્યમતીઓના શાસ્ત્રોમાં પણ આ વાત કેટલાક નિયમો કહેલા છે. વ-શિષ્ટ પૂછે છે કે, “ હે બ્રહ્મા ! ચોમાસામાં શ્રીવિષ્ણુભગવાન્ સમુદ્રમાં જડને શામાટે સુવે છે ? તે સમયે કયા કયા કાર્યોનો ત્યાગ કરવો ? અને તે પ્રમાણે ત્યાગ કરવાથી શું ફલ પ્રાપ્ત થાય ? તે કહો. ” બ્રહ્મા કહે છે કે-“ દેવાધિપતિ વિષ્ણુભગવાન્ સુતા નથી, તેમ જાગતા પણ નથી, પણ વર્ષાઋતુમાં તેવો ઉપ-ચાર કરેલો છે. તેથી જ્યારે શ્રી વિષ્ણુ ચોમાસામાં યોગધ્યાનમાં લીન થાય છે, તે સમયે જે જે વર્જવા યોગ્ય છે તે સાંભળો—વર્ષાઋતુમાં પ્રવાસ કરવો નહીં, મૃત્તિકા ખોદવી નહીં, વૃતાંક (રિંગણા), અડદ, ચોઢા, કલથી, તુવેર અને કાલીંગડા વિગેરે વસ્તુઓ તથા મૂઢા, તાંજલજા વિગેરે પત્રશાક ખાવા નહીં. અને એકજ વાર જમવું. ચાતુર્માસ્યમાં જે એ પ્રમાણે વર્તે તે પુરુષ ચતુર્થેજ થઈ પરમ-ગતિને પામે છે. વઢી કાયમ રાત્રિભોજન કરવું નહીં. ચાતુર્માસ્યમાં તો વિશેષે કરીને રાત્રે ખાવું નહીં. જે પ્રાણી એ પ્રમાણે વર્તે તે આ લોકની તથા પરલોકની સર્વ કામનાને પામે છે. વઢી વિષ્ણુ શયન કરે તે સમયે જે મઘ માંસનો પણ ત્યાગ કરે તેને માસે માસે સો અશ્વમેઘ યજ્ઞોનું ફલ મળે છે. ઇત્યાદિ.” વઢી માર્કંડે મુનિ કહે છે કે “ હે રાજા ! જે માણસ ચાતુર્માસ્યમાં તૈલ મર્દન કરે નહીં, તે ઘણા પુત્ર તથા ધનવઢે યુક્ત અને નિરોગી થાય છે. જે પુષ્પાદિ ભોગનો ત્યાગ કરે તે સ્વર્ગલોકમાં પૂજાય છે. જે કઢવો, ધારો, તીંધો, મીંઠો, કણાયલો અને ધારો-એ છ રસને વર્જે છે તે કદિપણ નિર્માળીપણું પામતો નથી. તાંબુલ તજવાથી

भोग अने लावण्यने पामे छे. जे पाका कंदमूळ, फळ, पत्र, पुष्पादि तजे छे ते दीर्घ वंशने पामे छे. जे पृथ्वी उपर संथारो करीने सुबे ते विष्णुनो अनुचर थाय छे. जे एकांतरे उपवास करे ते ब्रह्मलोकमां पूजाय छे; अने जे नख केश वधारे छे तेने दिवसे दिवसे गंगास्नाननुं फळ मळे छे. तेथी चातुर्मास्यमां उपवासनो नियम धरवो अने पारणे सदा मौनपणे भोजन करवुं. टुंकांमां सर्व प्रयत्नवडे चातुर्मास्य व्रत धारण करवुं.” आ प्रमाणे भविष्योत्तर पुराणमां तथा अनेक लोक लोकोत्तर शास्त्रने विषे चातुर्मासिक कृत्य संबंधी वर्णन करेलुं छे, ते जाणीने तेनो अंगीकार करवानुं स्वीकारवुं. ते विषे एक नीचे प्रमाणे दृष्टांत छे—

विजयपुर नगरमां विजयसेन नामे राजा राज्य करतो हतो. तेने घणा पुत्रो हता. तेमां विजयश्री नामे पुत्र राज्यने योग्य होवाथी एने बीजो कोइ परामव करवा न इच्छे अथवा मारी न नाखे एवुं चिंतवीने राजा तेने आदर आपतो नहोतो. तेथी ते पुत्र दुःख पामीने विचारवा लाग्यो के, “ मारे अहिं रहेवुं शा कामनुं छे ? माटे हुं तो देशांतरे जाउं, कछुं छे के—जे पुरुष घरमांथी नीकळीने पृथ्वीपर रहेला अनेक सुंदर देखावो अने आश्चर्यो न जुए ते पुरुष कुवाना देडका जेवो छे. वळी जे पुरुष मुसाफरी करी पृथ्वीपर भमे ते विचित्र भाषाओ जाणो, अनेक प्रकारनी देश देशनी रीतिओ समजे, जोवे अने घणां आश्चर्योनुं अवलोकन करे. ” आवुं चिंतवी ते राजपुत्र एकलो हाथमां खड्ग लइ नगरनी बहार नीकळी गयो. पृथ्वीपर स्वेच्छाए भमतां ते कोइ अरण्यामां आवी चढ्यो. मध्यान्ह समय थवाथी क्षुधा अने तृषावडे पीडित थयो. तेवामां सर्व अंगे दिव्य आकृतिवाळा पुरुषे प्रगट थइने तेने स्नेहपूर्वक बोलावी एक सर्व उपद्रवने वारनारुं अने बीजुं सर्व इष्टनुं साधनारुं—एवा बे रत्नो आप्या. कुमार पृच्छयुं के, ‘ तमे कोण छो ? ’ तेणे कछुं, ‘ पोताना नगरमां गया पछी कोइ मुनिना मुखेथी तुं मारुं चरित्र जाणीश. ’ पछी कुमार ते रत्नोना प्रभावथी सर्वत्र विलास करतो कुसुमपुरमां आव्यो. ते नगरना राजा देवशर्माने तीव्र नेत्रपीडा उत्पन्न थइ हती; तेथी ते मटाडनार कोइ पुरुषनी शोधने माटे पडह वागतो हतो. कुमार ते पडह छवीने रत्नना प्रभावथी तेना नेत्रनी पीडा हरी लीधी. राजाए संतुष्ट थइने तेने राज्य आप्युं, पुण्यश्री नामनी पोतानी पुत्री परणावी, अने पोते दीक्षा लइने चाली नीकळ्यो. अनुक्रमे तेना पिताए पण पोतानुं राज्य तेने सोंपीने दीक्षा लीधी. आ प्रमाणे विजयश्री कुमार बने राज्यने भोगववा लाग्यो.

એકદા દેવશર્મા રાજર્ષિ ત્રણ જ્ઞાની થયા સતા ત્યાં પધાર્યા. તેમણે કુમારને તેના પૂર્વ ભવની વાર્તા કહી કે, “ હેમાપુરી નામે નગરીમાં સુવૃત્ત નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો. તેણે ગુરુ પાસે યથાશક્તિ ચાતુર્માસ્ય સંબંધી નિયમો ગ્રહણ કર્યા. તેનો એક સેવક હતો. તેણે પણ પ્રતિવર્ષે વર્ષાચાતુર્માસ્યમાં રાત્રિભોજન, મધ, મધુ અને માંસના ભોજનનો ત્યાગ કર્યો. તે સેવક મૃત્યુ પામીને તું થયો છું, અને જે સુવૃત્ત શ્રેષ્ઠી હતો તે મહર્દિક દેવ થયો છે. તેણે પૂર્વ ભવના તારા સ્નેહથી તને બે રત્નો આપ્યાં હતાં. ” આ પ્રમાણે સાંભળી વિજયશ્રી કુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પછી તે વિવિધ પ્રકારના નિયમોને પાઠીને સ્વર્ગે ગયો. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિને પામશે. આ દૃષ્ટાંતથી ચાતુર્માસ્ય સંબંધી નિયમોનો મહિમા જાણી લેવો.

વઠી બીજા ચાતુર્માસ્યમાં પણ યથાયોગ્ય નિયમો ધારણ કરવા. જેમકે ફાલ્ગુન માસની પૂર્ણિમાથી આરંભી કાર્તિક શુદ્ધિ પૂર્ણિમા સુધી પ્રાયઃ પત્રવાહન શાક ભક્ષણ કરવું નહીં. તેમજ તલ વિગેરે પદાર્થો ન રાખવા. કારણકે તેથી ઘણા ત્રસ જીવોનો વિનાશ થવા સંભવ છે. વઠી સામાન્યે કહેલું છે કે, “ અજાણ્યું ફઠ, નહીં શોધેલું શાક, પત્ર, સોપારી વિગેરે આપ્યાં ફઠ, ગાંધીના હાટનાં ચૂર્ણ, મલીન ધી અને પરીક્ષા વગરના માણસે લાવેલા બીજા પદાર્થો સ્નાત્રાથી માંસભક્ષણ તુલ્ય દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

જો કે એ ત્રણે ચાતુર્માસ્યમાં યથાયોગ્ય વિધિ નિયમો પાઠવા, તેમાં પણ પ્રથમ તિથિઓ તો અવશ્ય પાઠવી. તે તિથિઓના ત્રણ પ્રકાર છે. બે ચૌદશ, બે અષ્ટમી, અમાસ અને પૂર્ણિમા-એ છ ચારિત્રતિથિ કહેવાય છે. બે બીજ, બે પંચમી અને બે એકાદશી-એ છ જ્ઞાનતિથિ કહેવાય છે. એ તિથિઓમાં જ્ઞાનની આરાધના કરવી. બાકીની દર્શનતિથિઓ કહેવાય છે, તેમાં દર્શનનો મહિમા કરવો. સામાન્યપણે એ સર્વ તિથિઓમાં દેવાર્ચન તથા શાસ્ત્રશ્રવણ વિગેરે ક્રિયાઓ કરવી. તેમાં પણ ચાતુર્માસિક પર્વને દિવસે વિશેષપણે કરવી. કહ્યું છે કે, “ સામાયિક, આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ), પૌષ્ઠ, દેવાર્ચન, સ્નાત્ર, વિલેપન, બ્રહ્મચર્ય, દાન અને તપ ઇત્યાદિ ભવ્ય જનોના ચાતુર્માસ્યના આશ્રયણો છે. ” સંક્ષેપમાં એટલુંજ કે, એ કાર્યો ચાતુર્માસ્યના અલંકારરૂપ છે. તેથી હે ભવ્યો ! તમારે સેવવા યોગ્ય છે. તેમાં પ્રથમ મુહૂર્ત (બે ઘડી) સુધી જે રાગદ્વેષના દેહોમાં મધ્યસ્થપણું રાખવું તે સામાયિક કહેવાય છે. તેવા સામાયિકને આચ-

रनारा श्रावको वे प्रकारना होय छे. ऋद्धिमान् अने ऋद्धिरहित. तेमां जे ऋद्धिरहित श्रावक होय ते चैत्यमां, साधुनी पासे, पौषधशाळामां अथवा घेर ए चार स्थानकमां जे निर्विघ्न स्थळ होय त्यां सामायिक करे छे अने जे ऋद्धिमान् श्रावक होय ते जैनशासननी उन्नतिने माटे मोटा आडंबर साथे उपाश्रये जइनेज सामायिक करे छे. अठारसो धनाढ्योनी साथे कुमारपाळ राजा उपाश्रये जइने सामायिक करता हता. तेनी अने चंद्रावतंसकराजानी जेम सामायिक करवुं. हवे जे आवश्यक क्रिया छे ते उभय कालने विषे करवानी छे. ते विषे कछुं छे के, 'वस्त्रमां उत्तम शुं? पडी (पट्टवस्त्र); मरुदेशमां दुर्लभ शुं? क (जळ); पवनथी पण चपळ शुं? मण (मन); दिवसनं पाप कोण हरे? " पडिकमण, " अर्थात् दिवसना पापने हरनार पडिकमण छे एम सिद्ध थाय छे. ते प्रतिक्रमण महणसिंह श्रावकनी जेम दटताथी करवुं. पौषध चारे पर्वणीए चारे प्रकारे करवो. केशर बरास विगेरेथी अर्चन, जलादिकथी स्नात्र अने कुंकुम विगेरेथी विलेपन ए त्रण पदवडे समस्त पूजानो संग्रह जाणी लेवो. ब्रह्मचर्य सुदर्शनश्रेष्ठीनी जेम पाळवुं. ते विषे एटले सुधी कछुं छे के, 'परस्त्रीना अवयवनुं आभूषण पण जोवुं नहीं.' ते बावतमां एक दृष्टांत छे के, ज्यारे रावणे सीतानुं हरण कर्गुं त्यारे राम लक्ष्मण तेने पगले पगले वनमां शोधवा नीकळतां सुग्रीव विगेरे वानरोने मळ्या. तेमने सीतानी शोध विषे पूछतां तेओए कुंडळ विगेरे सीताना आभूषणो जे तेणीए मार्गमां नाखी दीधेला ते बताव्या. रामे ते ओळखवाने माटे लक्ष्मणने बताव्या. त्यारे लक्ष्मणे कछुं के,

कुंडलैः नाभिजानामि, नाभिजानामि कंकणैः ।

नुपूरैस्त्वभिजानामि, नित्य पादाब्जवंदनात् ॥ १ ॥

“ कुंडळवडे के करना कंकणवडे हुं ओळखतो नथी पण नुपूरवडे ओळखुं छुं के ते सीतानाज छे; कारणके हुं दररोज ते पूज्य भाभीना चरणमां वंदन करतो हतो, तेथी ते दीठेला होवाथी ओळखुं छुं, बीजा आभूषणोवाळा अंग के ते परना आभूषण में कोई दिवस जोया नथी तेथी तेने ओळखतो नथी. ” आ दृष्टांतथी परस्त्रीना अंग उपरना आभूषणो पण जोवा योग्य नथी एम समजवुं.

दान पांच प्रकारनां प्रसिद्ध छे, अने दुष्ट एवा आठ जातिना कर्मोने हणनार तप कहेवाय छे. इत्यादि अनेक चातुर्मासनां कृत्यो छे. तेमां तत्पर एवा

१ अष्टमी, चतुर्दशी, पूर्णिमा, अमावास्या—ए चार मुख्य पर्वणी कहेवाय छे.

२ आहार पोसह, शरिर सत्कार पोसह, अव्यापार पोसह, ब्रह्मचर्य पोसह.

श्री उपदेशप्रासाद भाषान्तर--भाग २, जो-स्तंभ ७ मो.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्यवृत्तौ
चातुर्मास्यनियमविषये चतुर्थोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०४ ॥

इंद्रियना विषयभोगमां घणुं पाप છે અને તેથી ઘણું દુઃખ
ભોગવવું પડે છે તે કહે છે—

पापान्यपि बहून्यत्र, सारं किं मूढ पश्यसि ॥ १ ॥

व्याख्या.

તે વિષે સિદ્ધાંતમાં પણ કહું છે કે, “કામી જનને મુખનો વિપર્યયજ થાય છે—પ્રથમ તો તે જે જે સ્ત્રીને દેખે તેની ઉપર મન કરે છે, અને તેથી વાયુબડે ચલાયમાન થયેલા વૃક્ષની જેમ તેનો આત્મા નિરંતર અસ્થિર રહ્યા કરે છે.”

સાહિત્યમાં કશું છે કે, “કોઈ કામી થયેલો પછી જલાશયના ઇક તીરથી નીજે તીરે જાય છે, દીન થઈને ચિંત્તમાં પડે છે, યોગીની જેમ નિશ્ચલ મનવડે નેત્ર સ્તંબ કરી ધ્યાન ધરે છે, અને પોતાની છાયાને જોઈને શબ્દ કર્યા કરે છે.

કાંતામાં મુગ્ધ થયેલા પત્નીની પણ આવી સ્થિતિ થઈ જાય છે, તેથી આ પૃથ્વી-પર જેઓએ કામવાસના નિવૃત્ત કરી છે તેવા પુરુષોને ધન્ય છે અને કામીના દુઃસ્ત્રી જીવિતને ધિક્કાર છે ! ”

સ્ત્રી સાથેના વિષયભોગમાં પાપ પણ વધુ છે તે વિષે શ્રીસિદ્ધાંતમાં કહેલ છે કે, “ ગર્ભવંતી લાચ સ્ત્રીઓના નિર્દયપણે પેટ ફાડે અને તેમાંથી નીકળેલા સાત આઠ માસના તરફડતા ગર્ભને મારી નાખે તેથી જેટલું પાપ લાગે તે કરતાં પણ નવગણું પાપ સાધુને એકવાર સ્ત્રીને સેવવાથી લાગે છે. ” સાધ્વીની સાથે એકવાર કામ સેવવાથી તેથી હજારગણું પાપ લાગે છે, અને જો તીવ્ર રાગથી કામક્રિડા કરે તો કોટીગણું પણ પાપ લાગે છે અને તેનું બોધિવીજ નાશ પામે છે. ઇત્યાદિ પાપો કહેલાં છે.

વઢી યોગશાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે કે, “યોનિયંત્રમાં જે સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે મૈથુનવડે પીડિત થઈને મૃત્યુ પામે છે તેથી મૈથુનનો ત્યાગ કરવો.”

કામશાસ્ત્રના કર્તા વાત્સ્યાયન પણ યોનિમાં જંતુની ઉત્પત્તિ જણાવે છે. તે કહે છે કે, “ યોનિરક્તમાં કોમલ મધ્યભાગે સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે. ” એ પ્રમાણે સ્ત્રીના સંગથી અસંખ્ય જીવોનો ઘાત થાય છે, માટે હે મૂઢ ! તું એ વિષયમાં શું સાર જુએ છે ? લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે,

ભિન્નાશનં તદપિ નિરસમેકવારં,

શય્યા ચ ભૂ પરિજનો નિજદેહમાત્રં ।

વસ્ત્રં તુ શીર્ણપટલ્લંડમયી ચ કંથા,

હા હા તથાપિ જંતુઃ ત્રિષયાભિલાષી ॥ ૧ ॥

“ ભિન્નાર્થી ભોજન મળે તે પણ એકજ વાર અને નિરસ મળે, ભૂમિ ઉપર સુવાનું હોય, પોતાનું શરીરજ માત્ર પરિજન હોય, જીર્ણ અને ફાટેલી કંથા તે વસ્ત્રમાં હોય, તથાપિ સ્નેહની વાત છે કે, તેવા પ્રાણીઓને પણ વિષયની અભિલાષા થયા કરે છે. ” એ કામભોગમાં માત્ર સંકલ્પજ સારનો છે, પરમાર્થે જોતાં તેમાં બીજો કાંઈ પણ સાર જોવામાં આવતોજ નથી.

જે પ્રાણી ભાવથી સ્ત્રીસંગનો ત્યાગ કરે છે તેજ બ્રહ્મચારી કહેવાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—

રામાસંગં પરિત્યજ્ય, વ્રતં બ્રહ્મ સમાચરેત્ ।

બ્રહ્મચારી સ વિજ્ઞેયો, ન પુનર્વદ્ધઘોટકઃ ॥૧॥

“ સ્ત્રીનો સંગ ભાવથી છોડીને જે બ્રહ્મચર્ય પાળે તેજ બ્રહ્મચારી કહેવાય, કાંઈ બાંધેલા અશ્વની જેમ બ્રહ્મચર્ય પાળે તે બ્રહ્મચારી કહેવાય નહીં. ” અર્થાત્ જે સ્ત્રીમાં આસક્તિ છોડીને ભાવથી શીલ પાળે તેનેજ સ્વચ્છ બ્રહ્મવ્રતધારી જાણવો. સ્ત્રીઓને લૌકિકશાસ્ત્રમાં તેમજ લોકોત્તરશાસ્ત્ર (જૈન શાસન) માં દોષની ધારણરૂપ કહેલી છે; ઇટલુંજ નહીં પણ તે પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી છે, સ્વજન-સ્નેહની વિધાત કરાવનારી છે અને ઘણી માયાવી છે. તે વિષે કહ્યું છે કે,

ન સા કલા ન તત્ જ્ઞાનં, ન સા બુદ્ધિર્ન તદ્ બલં ।

જ્ઞાયતે યદ્વશાહ્લોકે, ચરિત્રં ચલચત્તૂષાં ॥ ૧ ॥

“ તેવી કોઈ કલા, તેવું કોઈ જ્ઞાન, તેવી કોઈ બુદ્ધિ અને તેવું કોઈ બલ નથી કે જેથી ચપલ નેત્રવાળી સ્ત્રીઓનું ચરિત્ર જાણી શકાય. ” સ્ત્રીના સંગથી મુંજરાજાને મોડું દુઃખ પ્રાપ્ત થયું હતું. તેની કથા આ પ્રમાણે—

મુંજરાજાની સંતોષ કથા.

માલવદેશમાં પરમારવંશી શ્રીસિંહભટ નામે એક રાજા હતો. તે એક વચ્ચે વનની શોભા જોવાને શરકટના વનમાં ગયો હતો. ત્યાં એક તરતનો જન્મેલો બાલક મુંજના ઘાસમાં પડેલો તેના જોવામાં આવ્યો, તેથી તેને લઈ તેનું મુંજ નામ પાડી પુત્ર કરીને રાખ્યો. ત્યારપછી સિંધુલ નામે તે રાજાને પુત્ર થયો. અનુક્રમે સિંહભટરાજા ગુજરી જવાથી મુંજ રાજ્ય ઉપર આવ્યો. તેણે પોતાના માઈ સિંધુલને ઊંચ પરાક્રમવાળો જાણીને કારાગૃહમાં નાખ્યો. સિંધુલને શ્રીભોજ નામે પુત્ર થયો. તેના જન્મ વચ્ચે મુંજે કોઈ નિમિત્તિયાની પાસે તેનું ભાગ્યબલ જોવરાવ્યું. નિમિત્તિયાએ લગ્નબલ જોઈને કહ્યું કે, “ આ ભોજકુમાર પચાસ વર્ષ સાત માસ અને ત્રણ દિવસ સુધી ગૌડદેશ સહિત દક્ષિણદેશનું રાજ્ય ભોગવશે. ” આ પ્રમાણે સાંભળી મુંજરાજાના મનમાં આવ્યું કે, ‘ આ ભોજકુમાર છતાં મારા પુત્રને રાજ્ય મળશે નહીં, તેથી ભોજકુમારને મારી નાખવા માટે ચંડાળોને સોંપી દઉં. ’ આવું વિચારી તેને ચંડાળને સોંપ્યો. ચંડાળો જ્યારે તેને વધસ્થાને લઈ ગયા, ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે, ‘ તું ઇષ્ટનું સ્મરણ કર. ’ બાલક ભોજે બુદ્ધિથી વિચારી પોતાના કાકા યોગ્ય એક પત્રઉપર આ પ્રમાણે કાવ્ય લખી આપ્યું—

માંધાતા ચ મહિપતિ કૃતયુગાલંકારમૂતો ગતઃ ।

સેતુર્યેન મહોદધૌ વિરચિતઃ ક્વાસૌ દશાસ્યાંતકૃત્ ॥

अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो याता दीवं भूपते !

नेकैनापि समं गता वसुमति नूनं त्वया यास्यति ॥ १ ॥

“ कृतयुगना अलंकाररूप मांधाता राजा पण चाल्यो गयो, जेणे समुद्र उपर पाज बांधी होती एवा रावणना मारनार रामचंद्र पण चाल्या गया, ते सिवाय बीजा युधिष्ठिर विगेरे राजाओ पण गया, परंतु ते कोइनी साथे आ पृथ्वी गइ नथी, पण लागे छे के हे राजन् ! तमारी साथे तो जरूर आ पृथ्वी आवशे. ” चंडाळोने दया आववाथी भोजने बचाव्यो अने पेलुं पत्र लइ जइ तेमणे राजाने आप्युं. ते वांची मुंजराजा तत्काळ क्रोध रहित थइ गयो, अने सत्वर भोजकुमारने बोलावी युवराजपद आप्युं.

एकदा मुंजराजा भोजकुमारने राज्य सोंपी तैलंग देशना राजानी साथे युद्ध करवा गयो. तैलंग भूपे तेने जीती लइ कारागृहमां नाख्यो. त्यां मृणालवती नामनी ते राजानी बहेन होती, तेनी साथे वार्त्ताविनोद करतां मुंजने संबंध जोडायो. भोजकुमार मुंजराजाने छोडाववा माटे कारागृह सुधी एक सुरंगा खोदावी अने ते द्वारा मुंजने आववानो संकेत आप्यो. एक वखते मुंजराजा दर्पणमां पोतानुं स्वरूप जोतो हतो, तेवामां मृणालवती पछवाडेथी गुप्त रीते आवी पोतानुं मुख पण तेमां जोवा लागीं, ते वखते पोताना मुख उपर जरावस्थानो आभास थतो जोइ ते खेद करवा लागीं. तेने मुंजे कहुं के, “ हे मृणालवती ! यौवन चाल्युं गयुं तेनो तुं खेद कर नहीं; कारणके साकरने खांडीए तो पण तेनी मीठाश जती नथी. ” आ प्रमाणे तेने शांत करी, मुंज पोताना स्थानप्रत्ये जवाने तैयार थयो; परंतु मृणालवतीमां लुब्ध होवाथी तेने कहुं के, ‘ प्रिया ! अहिंथी एक सुरंग करावी छे, तेवडे हुं मारा स्थानमां जाउं छुं, माटे जो तमे साथे आवशो तो हुं तमने त्यां लइ जइने पट्टराणी करीश. ’ मृणालवती बोली के, ‘ कांत ! थोडीवार राह जुओ, हुं विचार करी लउं. ’ पछी तेणे विचार कयों के, ‘ जो आ त्यां जशे तो जरूर मने छोडी देशे, माटे ते अहिंज रहे तेवी गोठवण करूं. ’ आवुं विचारी तेणे आ खबर गुप्त रीते पोताना भाइने आपी दीधा. ते खबर जाणी राजाए तेनी उपर विशेष जापतो कयों; अने तेने प्रत्येक घरे भिक्षा मागवा मोकल्यो. घरे घरे भिक्षा माटे भटकतां कंटाळी गयेलो मुंज आ प्रमाणे बोलतो हतो—

“ इत्थीपसंग मत को करो, तिबविस्तास दुःखपुंज;

घर घर तिणे नचावीओ, जीम मक्कड तिम मुंज ॥ १ ॥

“स्त्रीनो प्रसंग कोइपण प्राणी करशो नहीं. तेमां पण स्त्रीजातिनो विश्वास तो दुःखना ढगलारूपज छे. जुओ तेनो विश्वास करवाथी मर्कटनी जेम आ मुंजने ते घरे घरे नचावे छे. “ वळी मोटा यतिओना वेष छोडी जेओ आ दासी जेवी स्त्रीओ उपर राचे छे ते पुरुष आ मुंजराजानी पेटे घणा पराभवने सहन करे छे. वळी जे बुद्धि पछवाडे उपजी, ते जो पहेली उपजी होत तो आ मुंजराजनी मृणालवतीए जे दशा करी ते थात नहीं.

एक वखते मुंजराजे कोइने घेर जइ स्त्रीनी पासे भिच्चा मागी. ते स्त्रीए गर्वथी मुंजनो तिरस्कार कर्यो. त्यारे मुंजराजे कहुं के, “ हे धनवती स्त्री ! आ तारा घरना गायोना समूहने जोइने तुं आटलो बधो गर्व कर नहीं, केमके आ मुंजराजाना चौदसो ने छोंतेर हाथीओ चाल्या गया छे.” एकदा अक्षयतृतियाने दिवसे मुंजराजा कोइने घेर भिच्चा मागवा गयो, त्यां कोइ गृहस्थनी स्त्रीए घीना बिंदुए टपकतो मांडो हाथमां लइ मोढावडे बटकुं भर्यु. ते जोइ मुंज बोल्हो के—

रेरे ! मंडक ! मा रोदी, यदहं खंडितोऽनया ।

रामरावणमुंजाद्याः, स्त्रीभिः के के न खंडिताः ॥ १ ॥

“ अरे मांडा ! मने आ स्त्रीए खंडित कर्यो एम धारी तुं रो नहीं, कारण के राम रावण अने मुंज विगेरे कया कया पुरुषोने स्त्रीओए खंडित नथी कर्या ? ” आगळ जतां कोइ घरमां कोइ स्त्री रेंटीओ फेरवती हती तेनो अवाज सांभळी मुंज बोल्हो के—“ अरे रेंटीआ ! आ स्त्री तने भमावे छे तेम जाणी तुं रो नहीं, कारण के स्त्री कोने नथी भमावती ? एक खोटा कटाक्षना आक्षेपमात्रमां भमावी दे छे तो जेने हस्तवडे आकर्षण करे तेनी तो वातज शी करवी ! वळी ते चंद्रलेखानी जेवी कुटिल छे, संध्यानी जेवी क्षण राग धरनारी छे अने नदीनी जेम नीचा स्थळमां जनारी छे, तेवी स्त्री सर्वथा छोडी देवा योग्य छे. ”

आ प्रमाणे मुंजराजाने घणा वखत सुधी भिच्चा मंगावी छेवटे तेने यमराजनो अतिथि कर्यो.

उपर प्रमाणे लौकिक शास्त्रमां पण स्त्रीनो संग त्याज्य कहेलो छे तो जैन-शास्त्रमां तो विशेष प्रकारे कहेल छे एम समजवुं. स्त्रीना संगनो जे भावथी त्याग करे तेनेज खरा ब्रह्मचारी जाणवा, पण बांधेला घोडानी जेम निरुपाये ब्रह्मचर्य पाळे तेने ब्रह्मचारी न जाणवा. केमके बांधेला घोडा द्रव्यथी विषयसेवन नथी

करता पण मनमां वारंवार घोडीनुं स्मरण कर्या करता होवाथी ते बहु कर्म बांधे छे. अश्वब्रह्मचर्य उपर एक दष्टांत कहेवाय छे ते आ प्रमाणे—

कोइ एक राजानी पासे कोइ पुरुषे आवी एक उत्तम अश्व भेट कर्यो. राजाए तेने अश्वशाळामां बंधाव्यो. एकदा ते अश्वशाळानी पासे एकांत प्रदेशमां कोइ मुनि गह्वरां रखा. ते हमेशा धर्मोपदेश करता हता, तेमां अन्यदा तेमणे कहुं के, “ शीलव्रतना द्रव्य अने भावथी चार भेद थाय छे. तेमां प्रथम भेद द्रव्यथी शील पाले पण भावथी नहीं. वस्तुनी अप्राप्तिथी भवदेवनी पेठे. तेमज नैषधपति नळराजाए दीक्षा लीधी त्यारपछी पूर्वे लाखो वर्ष सुधी सुखभोग भोगव्या छतां दमयंती साध्वीने जोइ पाछो राग उत्पन्न थयो. दमयंतीए पोताना व्रतनुं खंडन थशे एवा भयथी अनशन कर्युं, अने मृत्यु पामीने देवता थइ. पछी नळराजाने ते प्रतिबोध करवा आवीने प्रतिबोध कर्यो. पछी नळराजा पण मृत्यु पामी वैश्रमण (कुबेर) भंडारी थया. कहुं छे के, ‘ विधिथी धर्म आदर्यो होय पण जो तेमां सरागपणुं रहे तो ते धर्म मुक्तिने साधे नहीं. नळराजा स्व-वीर (वृद्ध) थया छतां पण सरागपणुं रहेवाथी ते उत्तराधिपति कुबेर नामे लोकपाळ थया.’ आ प्रथम भेद जाणवो.

वळी कोइ जीव द्रव्यथी स्त्रीसंग (स्पर्शमात्र) करे पण भावथी शि-ळव्रत पाळे छे. एक शय्यामां सुनारा विजय शेठ अने विजय राणीनी जेम; तेमज पाणिग्रहण समये जंबूस्वामीनी जेम, ए बीजो भेद जाणवो. कोइ जीव द्रव्य अने भाव बनेथी शील पाळे. राजिमती अने मल्लीनाथजीनी जेम, ए त्रीजो भेद जाणवो. अने केटलाक जीवो द्रव्यथी पण शील पाळे नहीं अने भावथी पण पाळे नहीं. आ भंगमां संसारी घणा जीवो जाणवा. ए चोथो भेद समजवो.” ए प्रकारे धर्मदेशनाने सांभळता एवा अश्वे मनवडे ब्रह्मचर्य ग्रहण कर्युं.

एक वखते राजाए तेनी ओलाद वधारवाने माटे ते अश्वने घोडी साथे संगम कराववा मांड्यो, पण ते अश्वे ते कार्यमां उत्साह कर्यो नहीं; तेथी राजाए विस्मय पामी गुरु पासे जइने पूछ्युं के ‘ भगवन् ! आ अश्व घोडीने केम सेवतो नथी ? ’ मुनि बोल्या के, ‘ तेणे मनथी ब्रह्मचर्य व्रत ग्रहण कर्युं छे. ’ राजा बोल्हो—‘ महाराज ! आ अश्वे तो प्रथम घणीवार काम सेव्यो छे, फक्त आ वखतेज आम करे छे; पण मारा बीजा घणा अश्वो छे के जेमणे जन्मथी ब्रह्म-चर्य पाळ्युं छे, तेथी आ अश्व करतां तो तेओ उत्तम अने प्रशंसनीय जणाय

(१८६) श्री उपदेशप्रासाद भाषान्तर-भाग २ 'जो-स्तंभ ७ मौ.

छे. ' गुरु बोल्या के, "हे राजन् ! एम न समजबुं; कारण के ते तारा बाधिला घोडा ब्रह्मचारी कहेवाय नहीं. केमके तेओ प्रतिदिन विषयने याद कर्या करे छे; तेथी तेओमां शीलनो एक अंश पण गणाय नहीं. वळी आ अश्व तो ब्रह्मचर्य पाळवाथी स्वर्गने पामशे. ' ते सांभळी राजा प्रतिबोध पाम्यो, अने तत्काळ तेणे श्रावकधर्म अंगीकार कर्यो.

आ कथानो उपनय मनमां धारीने जे प्राणी ब्रह्मव्रतने ग्रहण करे तेने खरेखरो गुणी समजवो.

हवे आ व्रत संबंधी वर्णननो उपसंहार करे छे के, " त्रण लोकमां पण ब्रह्मचारी जेवो कोइ गुणी नथी, माटे हे भवी प्राणीओ ! तमे ए ब्रह्मव्रत अवश्य आचरण करो. " आ चोथुं व्रत सूत्रवचनने अनुसारे घणा प्रबंधोथी में वीवरी बताव्युं छे, ते लखवाथी मने जे पुण्य उपार्जन थयुं होय तेवढे मने सर्वदा सुखनी प्राप्ति थाओ.

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्यवृत्तौ
शीलविषये पंचोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०५ ॥

इति सप्तमः स्तंभः

अष्टमोऽंशः.

व्याख्यान १०६ मुं.

हवे परिग्रह परिमाण नामे पांचमुं व्रत कहे छे.
परिग्रहाधिकं प्राणी, प्रायेणारंभकारकः ।
स च दुःखखनिनूनं, ततः कल्प्या तदल्पता ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ प्राणी प्राये अधिक परिग्रहने माटे आरंभ करे छे अने ते प्राणीने निश्चे करीने दुःखनी खाणरूप थाय छे. तेथी परिग्रहनी अल्पता करवी जोइए.” समस्त प्रकारना धनादिनुं जे ग्रहण करवुं ते परिग्रह कहेवाय छे. तेवा परिग्रह-वडे जे अधिक होय ते परिग्रहाधिक प्राणी कहेवाय छे. तेवा प्राणी प्राये अधिक आरंभ करे छे. कोइ प्राणी संप्रति जानो जेम तेवा परिग्रह (धन) ने शुभ क्षेत्रमां पण वावे छे; तेथी मूल श्लोकमां प्रायेण-‘ प्राये करीने ’ ए पदनुं ग्रहण करेलुं छे. ते परिग्रह निश्चये दुःखनी खाणरूप छे, माटे तेनी अल्पता (ओछा-पणुं) करवी; एटले आटलुंज धन राखवुं एवो नियम करवो. अहिं एवी भावना छे के, परिग्रह बे प्रकारनो छे. बाह्य अने अभ्यंतर. धनधान्यादि ते बाह्य परिग्रह अने रागद्वेषादि ते अभ्यंतर परिग्रह, अथवा सचित्त अने अचित्त एवा पण परिग्रहना बे प्रकार छे. सचित्त पशु दासी (द्वीपद, चतुष्पद) विगेरे अने अचित्त वस्त्र आभूषण विगेरे. तेमां गृहस्थे (श्रावके) सचित्ताचितादि परिग्रहना अपां ~~सचित्ताचिता~~ विराम पामवुं; एटले के ते संबंधी इच्छानुं परिमाण करवुं ए पांचमुं अणुव्रत कहेवाय छे.

हवे तेनुं फळ बतावां परिग्रहनो नियम करवानी
आवश्यकता बतावे छे.

परिग्रहमत्वाद्धि, मज्जत्येव भवांबुधौ ।

मत्तापात इव प्राणी, तद्वत्तत्त्वात्परिग्रहम् ॥ २ ॥

વ્યાખ્યા.

“જેમ ઘણા ભારથી વહાણ સમુદ્રમાં ડુબી જાય છે, તેમ પ્રાણી ઘણા પરિગ્રહથી સંસારસમુદ્રમાં ડુબી જાય છે, તેથી પ્રાણી પરિગ્રહને તજી દેવો. ” અર્થાત્ પરિમાણ વગરના પરિગ્રહને ધારણ કરનાર પ્રાણી તેવા વહાણની જેમ આ સંસારમાં ઇટલે કે નરકાદિક દુર્ગતિમાં ડુબી જાય છે; તેથી ગૃહસ્થે ધનાદિક પરિગ્રહ-સંબંધી ઇચ્છાપરિમાણ કરવું. તે વિષે વિદ્યાપતિનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

વિદ્યાપતિની કથા.

પોતનુર નગરમાં સૂર નામે રાજા હતો. તે નગરમાં વિદ્યાપતિ નામે ધનાઢ્ય અને જૈન શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે શ્રેષ્ઠીને શૃંગારમંજરી નામે સ્ત્રી હતી. એકદા વિદ્યાપતિને સ્વપ્નમાં લક્ષ્મીદેવીએ આવીને કહ્યું કે, “ હું તારા ઘરમાંથી આજથી દશમે દિવસે ચાલી જઈશ. ” વિદ્યાપતિ તરતજ જાગી ગયો અને ‘ હું નિર્ધન થઈ જઈશ ’ એવી ચિંતા કરવા લાગ્યો. “ આ લોકમાં જે પ્રાણી પ્રકૃતિથી (મૂઠથી) નિર્ધન હોય તેને તેવી પીડા થતી નથી કે જેવી પીડા દ્રવ્ય મેઠવ્યા પછી નિર્ધન થયેલાને થાય છે. ” શૃંગારમંજરી પતિને ઉદ્વેગનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે સ્વપ્નનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું, અને જણાવ્યું કે, “ આ લોકમાં જેની પાસે ધન હોય તેને શત્રુ પણ સ્વજન થઈ જાય છે અને દરિદ્રીને સ્વજન હોય તે પણ શત્રુ થાય છે. જે અપૂજ્ય છતાં પૂજાય છે, જે અમાન્ય છતાં માન પામે છે અને જે અવંચ છતાં વંદાય છે તે ધનનો પ્રભાવ છે. ” શૃંગારમંજરી બોલી—“ સ્વામી ! તમે શા માટે ખેદ કરો છો ? લક્ષ્મી ધર્મવડેજ સ્થિર થાય છે. જ્યાંસુધી પાંચમું પરિગ્રહપરિમાણવ્રત ન લીધું હોય ત્યાંસુધી ત્રણ ભુવનની લક્ષ્મીના પરિગ્રહથી જે પાપ થાય તે અવિરતિવડે લાગ્યા કરે છે. ” આવા પ્રિયાના વચનથી વિદ્યાપતિ પાંચમું વ્રત અંગીકાર કર્યું અને સાત ચેત્રમાં લક્ષ્મી વાપરવા માંડી. આઠ દિવસમાં સર્વ લક્ષ્મી વાપરી નાણી. આઠમા દિવસની રાત્રીએ તેણે વિચાર્યું કે, ‘ હવે લક્ષ્મી વિના પ્રાતઃકાળે યાચકોને મુશ્કેલી રીતે બતાવી શકાશે ? તેથી વિદેશમાં ચાલ્યા જવું તેજ ઉત્તમ છે. ’ આવી ચિંતા કરતો તે સુઈ ગયો. નિદ્રામાં પોતાનું ઘર લક્ષ્મીથી પરિપૂર્ણ તેના જોવામાં આવ્યું. જાગૃત થયો ઇટલે પ્રત્યક્ષ લક્ષ્મીને જોઈને તેણે સંઘ કાઢી ચતુર્વિધ સંઘને શત્રુંજયની યાત્રા કરાવવામાં ધનવ્યય કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. હવે જ્યારે નવમો દિવસ પૂરો થયો ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે, ‘ આવતી કાલે દશમો દિવસ છે, તેથી કદિ લક્ષ્મી જવાની હોય તો મને સુખેથી જાઓ. ’ આવું વિચારી તે

सुइ गयो. लक्ष्मीए स्वप्नमां आवीने कहुं के, “ हुं तारा पुण्यथी विशेष वधीने तारा घरमां स्थिर थइ छुं, कारणके,—

त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभिः पनेस्त्रिभिर्दिनैः ।

अस्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमश्नुते ॥१॥

“ अति उग्र करेला पुण्य अने पापनुं फळ त्रण वर्षे, त्रण मासे. त्रण पखवाडीए अथवा त्रण दिवसे अहिंज प्राप्त थाय छे. ” एम शास्त्रमां कहेलुं छे. वळी ते विषे श्रीहर्ष कवि लखे छे के, ‘ संपत्ति अने विपत्ति पूर्व पुण्य संबंधी वैभवना बंधथी अने नाशथी प्राप्त थाय छे; अर्थात् पुण्यवैभवना बंधथी संपत्ति प्राप्त थाय छे अने पुण्यवैभवना नाशथी विपत्ति प्राप्त थाय छे; तेथी ए संपत्तिने सुपात्रना करकमलमां अर्पण करवी. कारणके ते विधिए बतावेलुं तेनुं शांतिक पौष्टिक कर्म छे; अर्थात् संपत्तिने जो सुपात्रमां अपाय तो ते विपत्तिने अटकाववामां शांतिक पौष्टिक कर्मरूप थाय छे. ’ माटे हे श्रेष्ठी ! हुं हवे तारा घरमांथी नीकळी शकुं तेम नथी. तेथी यथेच्छ रीते मने भोगवजे. ” विद्यापति जागृत थइ पोतानी प्रियाने कहुं, ‘ प्रिये ! लक्ष्मी आपणा घरमां स्थिर थइ छे, परंतु जो तेथी आपणा पांचमा व्रतनो भंग थाय तेम होय तो आपणे तेवे छोडीने अहिथी चाल्या जइए. ’ स्त्रीए तेम करवानी संमति आपी, एटले ते दंपती प्रातःकाळे घर छोडीने चाली नीकळ्या.

नगरनी बहार नीकळतांज पंचदिव्यथी राज्य मळ्युं. मंत्री विगेरे प्रार्थना करीने विद्यापतिने राजभुवनमां लइ गया. तेणे व्रतभंगना भयथी राज्याभिषेक करवानी ना पाडी, तेवामां आकाशवाणी थइ के, “ अरे श्रेष्ठी ! अद्यापि तारे भोग्यकर्म छे, तेथी लक्ष्मीनुं फळ ग्रहण कर. ” आ प्रमाणे सांभळ्युं एटले तेणे राज्यसिंहासन उपर श्रीवीतरागनी प्रतिमा बेसाडी, मंत्रीओने राज्यकार्य सोंपी दीधुं अने न्यायपूर्वक जे द्रव्य आवे ते बधुं जिननामथी अंकित करवा मांड्युं. पोते ग्रहण करेलो नियम छोडयो नहीं.

अनुक्रमे पोताना पुत्रने राज्य उपर बेसाडी पोते दीक्षा लइने देवलोके गया. त्यांथी च्यवी पांच भव करीने विद्यापति श्रेष्ठी मोक्षपदने प्राप्त थया.

“ आ प्रमाणे विद्यापतिनुं दृष्टांत सांभळी धर्मनी स्पृहावाळा भव्य प्राणीओए परिग्रहपरिमाण रूप पांचमुं व्रत ग्रहण करवामां तत्पर थबुं. ”

त्यद्भदिनपरिमितोपदेशस्तस्मात्प्रासादस्यग्रंथस्यवृत्तौ
पंचम परिग्रहपरिमाणव्रतविषये षष्टोत्तरशततमः प्रबंधः ॥१०६॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૭ મું.

હવે વર્જવા યોગ્ય પાંચમા વ્રતના પાંચ અતિચાર કહે છે.

ધનધાન્ય- કુપ્યસ્ય, ગવાદેઃ ક્ષેત્રવાસ્તુ નઃ ।

તારસ્ય હેઘ્નશ્ચ સંખ્યાતિક્રમોઽત્ર પરિગ્રહે ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ ૧ ધન ધાન્ય; ૨ સામાન્ય ધાતુના પાત્રાદિ; ૩ ગાય વિગેરે પશુઓ તથા નાસદાસાંઓ; ૪ ક્ષેત્ર તથા વસ્તુ; ૫ રૂપું અને સુવર્ણ-તેની પરિમાણ કરેલી સંખ્યાનો જે અતિક્રમ-તે પાંચ અતિચાર છે. ”

ધન ચાર પ્રકારનું છે. ૧ ગણિમ, ગણી શકાય તેવું જાયફલ, સોપારી વિગેરે. ૨ ધરિમ, તોલની ધારણ કરીને વેચી શકાય તેવું કેશર, ગોઠ વિગેરે. ૩ મેઘ, માપીને વેચી શકાય તેવું. ઘી, તેલ, લૂણ વિગેરે અને ૪ પરિચ્છેદ્ય, છેદીને-અથવા પરીક્ષા કરીને વેચી શકાય તેવું-રત્ન, વસ્ત્ર વિગેરે. ધાન્ય ઇટલે ઢાંગર વિગેરે ચોવીશ પ્રકારનું ધાન્ય. તે ચાર પ્રકારના ધન અને ચોવીશ પ્રકારના ધાન્યના કરેલા પ્રમાણનો જે અતિક્રમ તે પ્રથમ અતિચાર; ઇટલે તેનો મૂઢા માપ વિગેરેથી પરિમાણ બાંધીને નિયમ કરેલો હોય તેના પછી મોટા મૂઢા વિગેરે બાંધવા તે. इति પ્રથમ પરિગ્રહાતિચાર.

કુપ્ય-ઇટલે સોનારૂપા સિવાયની ત્રાંબું, કાંસું, પીતલ વિગેરે ધાતુ, તેના પાત્રો; માટીના, વાંસના અને કાષ્ટના પાત્ર તથા હઠ વિગેરે પદાર્થો; શસ્ત્ર, માંચા અને ગાલમધ્ધરીઆ વિગેરે; ધરનો ઉપસ્કર (ધરવકરી) તેનું પરિમાણ સંખ્યાદિવડે થાય છે. જેમકે આટલાં થાઠી, પાત્રો અથવા કચોઠાં વિગેરે રાખવા. એવી નિયમિત સંખ્યા રાખી હોય તેનો અતિક્રમ કરવો, સંખ્યા બરાબર રાખવા માટે પાત્ર ભાંગીને મોટા કરાવવા વિગેરે. તે બીજો કુપ્યાતિક્રમ અતિચાર કહેવાય છે. इति દ્વિતીય પરિગ્રહાતિચાર.

ગાય વિગેરે પશુઓ, બઢ્ઢ, મેંશો, આદિ શબ્દથી વેપગા નાસદાસાં વિગેરે તથા ચારપગા પ્રાણીઓ પાઠા વિગેરે અને હંસ, પોપટ વિગેરે પક્ષીઓનો સમૂહ જાણવો. તેની કરેલી સંખ્યાનો અતિક્રમ-તે ગવાદિઅતિક્રમ-જેમકે અણુક સંખ્યા પ્રમાણે ગાય, મહિષી, ઘોડી, દાસ દાસી વિગેરે રાખેલાં હોય તેમના ગર્ભથી થયેલાં બચાં હોય તે પરિમાણથી અધિક સંખ્યા થતા હોય છતાં ન ગણવા તે અતિચાર. इति તૃતીય ગવાદિ પરિગ્રહાતિચાર.

हवे क्षेत्र एटले धान्यनी उत्पत्तिनी भूमि. ते सेतु, केतु अने उभय एवा भेदथी त्रण प्रकारनुं छे. तेमां जेमां रेंट विगेरेथी पाणी पवाय ते सेतु क्षेत्र, जे वरसादना पाणीथी निपजावाय ते केतु क्षेत्र अने ते बंने प्रकारे जेमां जळ पवाय ते उभय क्षेत्र. वास्तु एटले घर विगेरे, तथा गाम नगर विगेरे, तेमां गृहादि त्रण प्रकारना छे. खात, उच्छ्रित अने खातोच्छ्रित--तेमां जे भूमिगृहादि (भोंयरा विगेरे) ते खात, महल माळ विगेरे ते उच्छ्रित अने भूमिगृह तथा तेनी उपर रहेलां घर ते खातोच्छ्रित. ते क्षेत्र तथा वास्तुना करेला परिमा. थी अधिक थवाथी नाना मोटां करी संख्या सरखी राखवी, वच्चेथी वाड के भीत काढी नाखवी ते क्षेत्रवास्तु प्रमाणातिक्रम. इति चतुर्थ क्षेत्रवास्तुप्रमाणातिक्रम अतिचार.

हिरण्य ते सोनुं अने रजत ते रूपुं तेनुं परिमाण कर्तुं होय तेथी अधिक थये छते स्त्री पुत्रोने आपी देवुं--तेना निमित्तनुं ठराववुं, ते सुवर्णरूप्यातिक्रमनामे परिग्रहनो पांचमो अतिचार थाय छे. इति परिग्रहनो पांचमो अतिचार.

आ पांचमा अणुव्रतमां ए पांच अतिचारनो त्याग करवो, कारणके अतिचार लगाडवाथी व्रतनी मलिनता थइ जाय छे. अहिं एवी भावना छे के, 'विवेकी मनुष्ये मुख्य वृत्ति ए तो धनधान्यादि परिग्रह जे प्रथम पोता पासे होय तेनो पण संचेप करी नाखवो, परंतु जो तेम करवानी शक्ति न होय तो इच्छा परिमाण तो अवश्य करवुं; कारणके तेनुं पोतानी इच्छा प्रमाणे परिमाण करवुं ते तो सर्वने सहेलुं छे.' अहिं कोइ शंका करे के, 'घरमां तो सो रुपिया पण न होय अने इच्छा परिमाणमां हजार, लाख विगेरेना परिमाणनी मेळववुं. राखे तो तेथी शो गुण थाय ?' तेना समाधानमां कहे छे के, 'जे परिमाण बांध्युं तेथी अधिक द्रव्यनी इच्छा न करवी, तेज मोटो गुण छे. कारणके जेम जेम अधिक द्रव्य मेळववानी इच्छा, तेम तेम अधिक दुःख छे. घरमां सुखे निर्वाह चालतां छतां जे माणस अधिक अधिक धन उपार्जन करवा प्रवर्ते छे ते निरंतर अनेक क्लेशने अनुभवे छे.' ते विषे सिंदूर प्रकरणमां कहुं छे के--"आ प्राणी जे मोटी अटवीमां भटके छे, विकट देशमां ममे छे, गहन समुद्रमां पेसे छे, अतुल क्लेशवाळी खेती खेडे छे, कृपण स्वामीनी सेवा करे छे अने धनथी अंध थयेली बुद्धिवाळो गजेंद्रोनी घटाथी दुश्चर एवी रणभूमिमां मरणने पण स्वीकारे छे. ते वधुं लोभनुंज चेष्टित छे." तेथी जो परिग्रह अल्प होय तो अल्प दुःख अने अल्प चिंता रहे छे. ते विषे धर्मशास्त्रमां लखे छे के--

जह जह अप्पो लोहो, जह जह अप्पो परिग्रहारंभो ।

तह तह सुह पवहुइ, धम्मस्स य होइ संसिद्धि ॥ १ ॥

“ जेम जेम अल्प लोभ अने जेम जेम अल्प परिग्रहारंभ, तेम तेम सुख वृद्धि पामे छे अने धर्मकार्यनी सिद्धि थाय छे. ” तेथी कोइपण प्रकारे इच्छानो प्रसार अटकावीने आ व्रतने स्वीकारुं. आ व्रत विषे पेथड श्रावकनो प्रबंध छे ते आ प्रमाणे—

पेथड श्रावक्या कथा.

कांकरेजनी नजीकना एक गाममां पेथड नामे एक उर्ध्वकेश (ओस-वाळ) जातिनो भलो वणिक रहेतो हतो. तेने पत्निनी नामे पत्नी हती. तेमने डंडाण नामे एक पुत्र थयो. ते बाळक दरिद्र अवस्थाने लीधे दुःखी थतो हतो. एवामां श्री धर्मघोष नामे आचार्य त्यां पधार्थी. तेमनी पासे पांचमुं परिग्रहपरिमाण व्रत अंगीकार करतां पेथडे ‘ एक हजार द्रव्य उपरांत वधारे द्रव्य मारे राखवुं नहीं ’ एम कहुं; एटले गुरुए कहुं के—“ ज्ञान अने चेष्टावडे तमारुं भाग्य बहु मोटुं छे एम जणाय छे, माटे हे श्रावक ! एटलाज द्रव्यथी तमारे शुं थशे ? ” पेथड बोल्हो—“ भगवन् ! हमणा तो मारी पासे कांइ पण द्रव्य नथी, पण कदि आपना कहेवा प्रमाणे आगळ मळे तो मारे पांच लाख उपरांतनुं द्रव्य धर्ममार्गे खर्ची नाखवुं. ” तेनी दृढता जोइ गुरुए तेने ते प्रमाणे पंचत्काण कराव्युं. त्यारपछी दरिद्रावस्थानुं दुःख वृद्धि पामतां पुत्रने सुंडलामां मूकी माथे उपाडीने ते माळवा तरफ चान्यो.

अनुक्रमे ते देशना मुख्य गाममां पेसतां आडो सर्पने उतरतो तेणे जोयो, एटले ते अटकीने उभो रह्यो. तेवामां एक शुकनवेत्ता त्यां आवी चल्ह्यो. तेणे पेथडने पूछ्युं के—‘ केम उभो रह्यो ? ’ तेणे सर्पने आडो उतरतो बताव्यो. शुकनज्ञाताए सर्प तरफ दृष्टि करीने जोयुं तो तेना मस्तक उपर कालीदेव (चकली) ने बेठेली जोइ, तेथी तत्काळ ते बोल्ह्यो के, “ जो तुं अटक्या वगर चान्यो गयो होत तो तने माळवानुं राज्य मळत, तथापि आ शुकनने मान आपी हजु अंदर प्रवेश कर. आ शुकनवडे तुं महा धनवान् थइश. ” शुकनशास्त्रमां कहुं छे के, “ जो गामथी नीकळतां डाबो स्वर थाय, सर्प जमण्यो थाय अने डाबी तरफ शियाळ बोले तो स्त्री स्वामीने कहे छे के, स्वामीनाथ ! साथे कांइ भातुं लेशो नहीं, आ शुकनज भातुं आपशे. ”

पोताने थयेला शुक्रननुं फळ सांमळी पेथड गाममां गयो. त्यां गोगा राणाना मंत्रीने घेर सेवक थइने रह्यो. एकदा राजाए घणा अश्वो वेचाथी लीधा तेनुं धन आपवाने मंत्रीने कहुं, एटले मंत्रीए कहुं के, 'मारी पासे धन नथी.' एटले राजाए कहुं के, 'धन क्यां गयुं? नासुं बतावो.' मंत्री दिग्मूढ थइ गयो, तेथी कांइ बोली शक्यो नहीं. तत्काळ राजाए तेने पहेरामां बेसाज्यो. आ खबर मंत्रीनी स्त्रीने थतां तेणीए ते वृत्तांत पेथडनी आगळ जणाव्यो. पेथड राजानी पासे आव्यो अने बोल्यो के, 'स्वामी! मंत्रीने जमवा मोकलो.' राजाए कहुं के, 'नासुं आप्या वगर मोकलीश नहीं.' पेथडे कहुं के, 'स्वामी! एक वर्षनो हिसाब हुं आपीश. हुं पेथड नामे तेनो सेवक छुं.' पछी राजाए तेने छोटो कयों. मंत्रीने भोजन करी पाछो राजा पासे रजु कयों. राजाए पेथडने चतुर जाणी पोतानो मंत्री बनाव्यो; तेथी अल्प समयमां पेथडनी पासे पांच लाख द्रव्यनी संपत्ति एकठी थइ गइ. तयारपछी जे अधिक लाभ थयो तेवडे तेणे चौवीश तीर्थकरोना चोराशी प्रासादो कराव्या. पोताना गुरु त्यां पधार्या तयारे तेमने नगरमां प्रवेश करावतां बोंतेर हजार द्रव्य वापर्युं. बत्रीश वर्षनी वय थइ एटले शीलव्रत ग्रहण कर्युं. शत्रुंजयथी गिरनार सुधीनी एक ध्वजा सोनेरी रुपेरी पट्टावाळी चडावी. बावन धडी प्रमाण सुवर्ण देवद्रव्यमां आपीने इंद्रमाळ पहेरी; अने सिद्धगिरि उपर श्री ऋषभदेव प्रभुना चैत्यने एकवीश धडी सुवर्ण-वडे मढीने जाणे सुवर्णनुं शिखर होय तेवुं सुवर्णमय बनाव्युं. आ प्रमाणे तेणे घणुं द्रव्य धर्मकार्यमां वापर्युं.

“आ पांचमुं जे परिग्रह प्रमाण नामे व्रत छे ते धर्मने विषे संपत्तिनुं एक महत् स्थान छे, तेने संपादन करीने जेम पेथड श्रावके स्थाने स्थाने समृद्धि अने सुख संपादन कर्युं, तेम तमे पण ते व्रतने दृढताथी धारण करवावडे करो.”

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यवृत्तौ
पंचमव्रतविषये सप्तोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०७ ॥

व्याख्यान १०८ मुं.

हवे परिग्रहपरिमाण व्रत ग्रहण न करवाथी शुं दोष थाय ते कहे छे.

श्रुत्वा परिग्रहक्लेशं, मम्मणस्य गतिं तथा ।

धर्मान्वेषी सुखार्थी वा, कुर्यान्न च परिग्रहम् ॥ १ ॥

વ્યાખ્યા.

“ પરિગ્રહથી થતો ક્લેશ અને તેથી થયેલી મમ્મણ નામના શેઠની ગતિ સાંભળીને ધર્મને શોધનારા અથવા સુખાર્થી પુરુષે (ઘણો) પરિગ્રહ રાખવો નહીં.” મમ્મણ શેઠનો પ્રબંધ આ પ્રમાણે—

રાજગૃહી નગરીમાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો, તેને ચિહ્નના નામે પત્ની હતી. એક વખતે અર્ધ રાત્રે ચેલ્લણા ગોસ્વામી બેઠી હતી, તેવામાં નદીના પૂરમાં તણાઈ આવતા કાષ્ટને બહાર ખેંચી કાઢતો એક પુરુષ વિજળીના પ્રકાશથી તેના જોવામાં આવ્યો. તે જોઈ તેણીએ શ્રેણિકરાજાને કહ્યું કે, “ હે સ્વામી ! તમે પણ મેઘની જેમ ભરેલાનેજ ભરો છો, તમારા નગરમાં આવો ગરીબ સ્થિતિનો માણસ છે, તેની તો તમે ચિંતા પણ નથી કરતા. આ તો તમારી મોટી ચતુરાઈ છે !” આવાં પ્રિયાનાં વચન સાંભળી શ્રેણિકે માણસ મોકલી તે ગરીબ માણસને બોલાવીને પૂછ્યું કે ‘ અરે ! તું કોણ છું અને શામાટે અત્યારે નદીમાંથી કાષ્ટ ખેંચે છે ? ’ તે બોલ્યો કે ‘ હું મમ્મણ નામે વણિક છું, મારે ઘેર બે બઢદ છે, તેમાં બીજા બઢદનું એક શીંગડું ઓછું છે, તે પૂરું કરવા માટેજ આ પ્રયાસ છે. ’ આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો અને કૌતુકથી દેવી સાથે તે વણિકને ઘેર ગયો. ઘરને ત્રીજે માલે સુવર્ણના બે મોટા વૃષભ તેણે રાજાને બતાવ્યા. તેના શીંગડા રત્નજડિત હતા, તે જોઈ વિસ્મય પામેલા રાજાએ દેવીને કહ્યું, ‘ પ્રિયા ! આપણે ઘેર આવું એક પણ રત્ન નથી, તો આને શું આપવું ? ’ મમ્મણ બોલ્યો— ‘ સ્વામી ! આ શીંગડાને માટે મારા પુત્રો વહાણવટાનો વ્યાપાર કરે છે, મારે ઘેર કોઈ ચોલા અને તેલ વિના કાંઈ ખાતું નથી. જો હું બીજો વ્યાપાર કરું તો મારે દુકાન વિગેરે લેવી પડે અને તેમાં ખર્ચ થઈ જાય; તેથી આ વર્ષાસમયમાં રાત્રે નદીમાંથી કાષ્ટ કાઢી, તેને વેચી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરું છું. ’ આ પ્રમાણે તેની બેહદ કૃપણતા જોઈ રાજા મસ્તક ધૂળાવતો પોતાને ઘેર ગયો અને મમ્મણ શેઠ છેવટ સુધી અપૂર્ણ મનોરથવાળો રહી મૃત્યુ પામીને નરકે ગયો.

इति मम्मण प्रबंध.

“ આ પ્રમાણે કેટલાએક મહા પાપી અપરિમિત પરિગ્રહની ઇચ્છાવડે નરકે જાય છે; તેથી પરિગ્રહનું પરિમાણ કરવું, તે ઉત્તમ છે. ” તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, “ સગર રાજા પુત્રોથી તૃપ્ત થયો નહિ, કુચિકર્ણ ગાયોના ધણથી સંતોષ પામ્યો નહીં, તિલકશ્રેષ્ઠી ધાન્યથી તૃપ્ત થયો નહિ અને નંદરાજા સોનાના ઢગલાઓથી પણ તૃપ્ત થયો નહી. ”

सगरराजानो प्रबंध आगळ कहेवामां आवशे. बाकीना त्रण प्रबंध टुंकामां आ प्रमाणे-मगध देशमां कुचिकर्ण नामे श्रेष्ठी हतो. तेने लाखो गायो होती. अनेक गोवाळो दिवसे दिवसे तेने उछेरता हता. ते हंमेशा नव नवी गायोना दुध दहीं खातो हतो. एक वखते दुध विगेरे अतिशय खावाथी आ-कुळव्याकुळ थइ गायोनाज ध्यानथी मृत्यु पामीने ते तिर्यचयोनिमां उत्पन्न थयो.

अचलपुरमां तिलक नामे श्रेष्ठी हतो. तेणे एक समये दुकाळ पडवाथी पूर्वे करेला धान्यमां मोटो लाभ उपार्जन कर्चो. तयारपल्ली फरीने वळी कोइ निमित्तिकना वचनथी अगाउथी दुकाळ पडवानो जाणी तेणे गामोगाम धान्यना मोटा कोठार भराव्या अने घणा धान्यनो संग्रह कर्चो. तेमां अनेक क्रोडोगमे जीवोनी हिंसा थती तेने पण तेणे गणी नहीं. दैवयोगे ते वर्षमां पाछळथी वर्षाद पड्यो जेथी दुकाळ पड्यो नहीं; अने तेना कोठारोमां पाणी पेशी जवाथी धान्य फुली गयुं एटले तेना सर्व कोठारो फुटी गया. धान्य बधुं तणावा लाग्युं. ते देखी तेनुं हृदय फाटी गयुं अने मृत्यु पामी ते नरके गयो.

पाटलीपुर नगरमां उदायी राजा राज्य करतो हतो. तेना कोइ शत्रुए साधुने वेपे आवी तेने मारी नाख्यो. तेने कांइ संतान नहोतुं, तेथी तेनुं राज्य शून्य थइ गयुं. आ अवसरमां ते नगरने विषे एक नापित अने वेश्याथकी उत्पन्न थयेलो नंद नामे छोकरो हतो. तेने एवुं स्वप्न आव्युं के, ' तेणे पोताना आंतरडाथी पाटलीपुरने वींटी लीधुं.' प्रातःकाळे तेणे पोताना उपाध्यायने ए स्वप्ननुं फळ पूछ्युं. उपाध्याये कहुं के, ' आ स्वप्नथी तने आ नगरनुं राज्य मळशे. ' पल्ली तरतज उपाध्याये पोतानी पुत्री तेने परणावी. नंद कन्यानुं पाणिग्रहण करी मोटा महोत्सवथी पोताने घेर जतां राजमार्गे आव्यो, तेवामां राज्यना मंत्रीओए मंत्रवडे अधिवासित करेला हाथीए आवीने नंदनी उपर कळश ढोळ्यो; एटले तत्काळ तेने राज्य उपर बेसाडवामां आव्यो. केटला-एक सांमतो नंदनी आज्ञाने मानवा न लाग्या, एटले नंदे महेलनी भीत उपर चीतरेला सुभटोनी सामुं जोयुं; तेथी तत्काळ तेओए भीतथी भूमिपर उतरीने तेमांथी केटलाकने मारी नाख्या. पल्ली सर्व सांमतो तेनी आज्ञा मानवा लाग्या. नंदे घणा आकरा ने अघटता कर लइ घणुं द्रव्य एकटुं कर्चुं; अने समुद्रने कांठे तेणे ते द्रव्यवडे सोनानी नव डुंगरीओ करावी. तयारथी तेनुं नवनंद एवुं नाम पृथ्वीमां प्रख्यात थयुं. प्रजा उपर घणो जुलम करवाथी ते अपकीर्त्तिनुं अने पापनुं भाजन थइने नरके गयो.

(૧૬૬) શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ ભાષાન્તર ભાગ ૨ જો. સ્તંભ ૮ મો.

“ દ્રવ્ય અલ્પ હોય પણ જો તે વિશ્વોપકારી થાય તો તે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે, પણ નંદરાજાની જેમ ઉપકાર વગરનું અપરિમિત દ્રવ્ય પણ શા કામનું ? જુઓ ! જગતમાં જેવો હિમરુચિ (ચંદ્ર) પ્રીતિકારક છે તેવો હિમસમૂહ નથી અને જેવો અલ્પ જઠ આપનાર પણ મેઘ પ્રિય છે તેવો ઘણા જલવાળો સમુદ્ર પ્રિય નથી. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
पंचमव्रतविषये अष्टोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०८ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૦૮ મું.

પરિગ્રહમાં આસક્ત એવો પુરુષ અનેક પ્રકારના પાપો કરે છે તે વિષે કહે છે.

પરિગ્રહાર્થમારંભ—મસંતોષાદિતત્ત્વતે ।

સંસારતદ્ધિસ્તેનેવ, ગૃહીત તદિદં વ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ પરિગ્રહને અર્થે અસંતોષ હોવાને લીધે આરંભ વધે છે અને તેથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે, માટે આ પરિગ્રહપરિમાણ વ્રત અવશ્ય ગ્રહણ કરવું. ” ઇટલે કે ધનને માટે જ્યારે સંતોષ થતો નથી ત્યારે તેથી થયેલી તૃષ્ણાની વૃદ્ધિવડે છેતી વિગેરે અનેક પ્રકારના આરંભો કરે છે, સગા બંધુનો પણ વધ કરવા તત્પર થાય છે અને તેવા આરંભવડે સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે, તેથી પરિગ્રહનો અવશ્ય નિયમ ગ્રહણ કરવો. આ વિષે બે ભાઈઓનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

સોમ અને શિવન્ત નામે બે ભાઈઓનો પ્રબંધ.

અવંતી નગરીમાં સોમ અને શિવદત્ત નામે બે ભાઈ રહેતા હતા, તેઓ દ્રવ્ય મેળવવાને માટે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગયા. ત્યાં અનેક જાતના અર્ધર્થ તથા કર્મ-દાનના વ્યાપારો કરીને તેમણે કેટલુંક દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પછી તે દ્રવ્યની વાંસઠી કટીઈ બાંધી બંને ભાઈ પોતાના નગર તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં વારાફરતી વાંસઠી પોતપોતાની કેડે બાંધતા. તે જ્યારે મોટા ભાઈની કેડે હતી ત્યારે તેને

વિચાર થયો કે, ‘ જો હું આ અનુજ બંધુને મારી નાખું તો પછી મારી પાસે કોઈ ભાગ માગે નહીં. ’ આવા કુવિચારથી તે અનુજ બંધુને લઈને ગંધવતી નદીને તીરે આવ્યો; ઇટલે તેને વિચાર થયો કે, ‘ અહો ! આ ધન કેવું અનર્થકારી છે કે જેથી મને આવો કુવિકલ્પ થયો. તેથી આનો ત્યાગ કરવો તેજ યોગ્ય છે. ’ આવું ધારીને તેણે દ્રવ્યની વાંસઠ્ઠી નદીના ધરામાં નાખી દીધી. અનુજ બંધુણ પૂછ્યું કે, ‘ માઈ ! આમ કેમ કર્યું ? ’ ત્યારે તેણે પોતાનો માટો અભિપ્રાય જણાવ્યો ઇટલે નાના માઈણ પણ કહ્યું કે, ‘ તેં ઘણું સારું કર્યું કે જેથી મારી દુષ્ટ બુદ્ધિ પણ નાશ પામી. ’ પછી તેઓ પોતાને ઘેર આવ્યા.

હવે પેલી દ્રવ્યની વાંસઠ્ઠી કોઈ મત્સ્ય ગઠી ગયો. તે મત્સ્યને કોઈ માઝીણ જાઠમાં પકડ્યો. તે મત્સ્ય તે બંનેની માતાણ વેચાતો લીધો. માતાણ પોતાની પુત્રીને આપ્યો. મત્સ્યને વિદારતાં તેણીણ દ્રવ્યની વાંસઠ્ઠી દીઠી, ઇટલે તત્કાઠ તેણે ધોઠામાં ગોપવી દીધી. માતાણ પૂછ્યું, ‘ ધોઠામાં શું છે ? ’ તેણીણ કહ્યું કે, ‘ કાંઈ નથી. ’ પછી માતા શંકાને લીધે જેવી તે જોવા તેની પાસે આવી તેવો પુત્રીણ છરીનો ધા કર્યો, તેથી તેની માતા ધાયલ થઈને મૃત્યુ પામી. તેવામાં તેના બંને માઈઓ ઘેર આવ્યા. તેમણે બ્હેનના ધોઠામાંથી પડતી પેલી દ્રવ્યની વાંસઠ્ઠી જોઈ, તેથી તત્કાઠ વિચાર્યું કે, ‘ અહો ! દ્રવ્ય કેવું અનર્થદાયક છે ! ’ પછી વૈરાગ્ય પામીને તેઓ ગુરુ પાસે ગયા. ત્યાં ગુરુના મુખથી આ પ્રમાણેની વાણી સાંભઠી—“ આ જગતમાં તૃષ્ણારૂપી ધાણ એવી ડંડી છે કે તે કોઈથી પૂરી શકાતી નથી, તેમાં મોટા મોટા પદાર્થો નાખીણ તો તેથી તે ડલટી વધારે ધોદાય છે. તૃષ્ણાવાઠો જીવ દ્રવ્ય પ્રઘટ કરવાને માટે ધણા પાપો કરે છે, પણ તેથી શું તેને કાંઈ પણ સુખ થાય છે ? નથી થતું; કેમ કે પાપદ્રવ્યથી શું સુખ હોય ? વઠી ધર્મઞ્છદ્ધિ, ભોગઞ્છદ્ધિ અને પાપઞ્છદ્ધિ-એમ ત્રણ પ્રકારની ઞ્છદ્ધિ કહેવાય છે. તેમાં ધર્મઞ્છદ્ધિ તે કે જે ધર્મકાર્યમાં ઉપયોગી થાય છે, ભોગઞ્છદ્ધિ તે કે જે શરીરના ભોગમાં વપરાય છે અને પાપઞ્છદ્ધિ તે કે જે ધર્મકાર્યમાં વપરાતી નથી, તેમ શારિરીક ભોગમાં પણ વપરાતી નથી પણ માત્ર અનર્થરૂપ ફઠનેજ આપે છે. તેવી ઞ્છદ્ધિ પૂર્વકૃત પાપના યોગે પ્રાપ્ત થાય છે અને પુનઃ પાપ કરાવે છે. તે ઉપર એક નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે તે સાંભઠો—

વસંતપુરમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વણિક અને સોની એ ચાર જ્ઞાતિના ચાર મિત્રો હતા, તેઓ દ્રવ્ય મેઠવવાને માટે દેશાંતર ચાલ્યા. માર્ગમાં રાત્રિ પડતાં એક ઉઘાનમાં વડવૃક્ષની નીચે તેઓ વિશ્રાંત થયા. ત્યાં તે વૃક્ષની શાખા સાથે

लटकतो एक सुवर्णनो पुरुष तेओना जोवामां आव्यो. ते सुवर्णपुरुष बोल्यो के, ' हुं अर्थ छुं पण अनर्थने आपनार छुं. ' ते सांभळी तेओए भय पामीने तेनो त्याग कर्यो. परंतु सोनीथी तेनो लोभ मूकायो नहीं, एटले सोनीए ते पुरुषने ' पड ' एम कहुं, एटले ते पड्यो. सोनीए बीजाओथी छानो तेने एक खाइमां गोपव्यो, पण सर्वनी दृष्टि तेनापर पडी. पछी आगळ चालतां बे जण कोइ गामनी बहार रह्या अने बे जणने गाममां भोजन लेवा मोकल्या. जे बे बहार रह्या हता तेमणे चिंतव्युं के, ' आपणे गाममां गयेला बे आवे के तेमने मारीने पेलुं सुवर्ण लेवुं. ' बे जणा जे गाममां गया हता तेमणे चिंतव्युं के, ' आपणे अन्नमां विष भेळवीने लइ जवुं के जे खाइने बहार रहेला बे मृत्यु पामे तो आपणने बेने बधुं सुवर्ण मळे. ' आवा विचारथी तेओ विषान्न लइने बहार आव्या. जेवा तेओ पेला बेनी पासे आव्या के ते बंनेए संकेत प्रमाणे तेमने खड्गथी मारी नाख्या. पछी पेलुं विषान्न तेओ जम्या के जेथी तेओ पण मृत्यु पामी गया. आ प्रमाणे चारे मृत्यु पाम्या. आवी जे ऋद्धि ते पापद्धि समजवी.

उपरनुं दृष्टांत सांभळी भवि प्राणीओए हंमेशां पोतानी समृद्धि धर्मकार्यमां वापरवी. ' मारी पासे अल्प धन छे ' इत्यादि कारणने लइने धर्मकार्य करवामं विलंब करवो नहीं. कहुं छे के,

देयं स्तोकादपिस्तोकं, नव्यपेक्षो महोदयः ।

इच्छानुसारिणी शक्तिः, कदा कस्य भविष्यति ॥१॥

“ थोडामांथी थोडुं पण धर्मकार्यमां वापरवुं, वधारे द्रव्य थवा उपर मुलतवी राखवुं नहीं. कारण के इच्छा प्रमाणे द्रव्यनी शक्ति क्यारे थशे तेनो कांइ निश्चय नथी. ” वळी कहुं छे के,

स्वकार्यमव्यकुर्वीत, पूर्वान्हे वा परान्हिकं ।

नहि मृत्यु प्रतिक्षेत, कृतं वा ह्यनयाऽकृत ॥ १ ॥

“ आवती कालनुं काम आज करवुं, अने मध्यान्हे करवानुं होय ते सवारे करवुं, कारणके मृत्यु एवी राह जोतुं नथी के आणे कर्तुं छे के नथी कर्तुं ? ” केटलाएक जीवो कृपणताथी द्रव्यनी हानिना भयवडे धर्मकार्यमां द्रव्यनो व्यय करता नथी तेमज परिग्रहनुं परिमाण पण करता नथी, तेथी तेओ चक्रीपणा विगेरेनी उंची पदवीने पामता नथी; परंतु अति लोभथी पराभव पामीने अशो-कचंद्रनी जेम नरके जाय छे. घणा पुरुषो धननी इच्छाथी पारावार दुःखने

“ જે પ્રાણીઓ પરિગ્રહમાં આસક્ત હોય છે તેઓ નિર્દયપણાથી અસત્ય, ચૌર્ય વિગેરે અનેક પાપો આચરે છે, અને તેથી કરીને તેઓ સંસારસમુદ્રમાં અધોગમન કરે છે, માટે ઉત્તમ પુરુષોએ આ વ્રતને અવશ્ય ગ્રહણ કરવું કે જેથી શિવપદને પ્રાપ્ત થવાય. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशग्रासादग्रंथस्यवृत्तौ
पंचमव्रतविषये नवमोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १०६ ॥

इत्युक्तं सातिचारं पंचमव्रतम् ।

—*ॐ*—
व्याख्यान ११० मुं.

हवे छहुं दिग्विरति रूप व्रत कहे छे.

दशदिग्गमने यत्र, मर्यादा कापि तन्यते ॥

दिग्विरताख्यया ख्यातं, तद्गुणव्रतमादिमम् ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ જેમાં દશ દિશાઓમાં જવાને કાંઈક મર્યાદા કરાય છે તે દિગ્વિરતિ નામે પહેલું ગુણવ્રત કહેવાય છે.” એટલે જે વ્રતમાં પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈઋતિ, પશ્ચિમ, વાયવ્ય, ઉત્તર, ઈશાન, અધો અને ઉર્ધ્વ—એ દશ દિશાઓમાં ગમન કરવાને કોઈપણ મર્યાદા કરાય છે તે પ્રથમ ગુણવ્રત છે; અને તે ઉત્તરગુણરૂપ વ્રત કહેવાય છે. ગુણવ્રતનો અર્થ એવો છે કે ‘અણુવ્રતનો ગુણ જે ઉપકાર તેને અર્થે જે થાય તે ગુણવ્રત કહેવાય.’ તેમાં પહેલું ગુણવ્રત દિગ્વિરતિ નામે છે. આ વ્રત લેવાથી પાપસ્થાનોની પણ વિરતિ થાય છે. તે કહે છે—ગમનાગમનની મર્યાદાવડે સ્થાવર જંગમ જીવોના મર્દનની નિવૃત્તિ થતી હોવાથી તપાવેલા લોઢાના ગોઠા જેવા ગૃહસ્થે આ વ્રત ગ્રહણ કરવામાં આદર કરવો, એટલે ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓની ગમનાગમન કરવાથી હિંસા થાય છે, તે હિંસાનો ગમના-

ગમન બંધ થયેલ સ્થાનમાં રોધ થવાથી ગૃહસ્થને આ વ્રત આદરવા યોગ્ય છે. હિંસાનો નિષેધ થતાં અસત્યાદિક બીજા પાપોનો પણ નિષેધ થઈ જાય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે, ‘ત્યારે આ વ્રત સાધુએ પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ.’ તો તેના સુલાસા માટે ગૃહસ્થને લોઢાના તપાવેલા ગોઢાનું વિશેષણ આપે છે કે-ગૃહસ્થ આરંભ પરિગ્રહમાં નિરંતર તત્પર હોવાથી તે જ્યાં જાય, સ્વાય, સુવે, અથવા કાંઈ વ્યાપાર કરે, તેમાં તપેલા લોઢાના ગોઢાની જેમ અનેક જીવોનું મર્દન કરે છે અને સાધુ તેમ કરતા નથી; કારણકે તે તો પંચસમિતિ ને ત્રિગુપ્તિમાન્ હોય છે, તેથી તેમને એ દોષ લાગતો નથી.

આ વ્રતનો સ્વીકાર કરનારા ગૃહસ્થને ત્રસ તથા સ્થાવર જીવોને અભયદાન તથા લોભસમુદ્રની નિયંત્રણા ઇત્યાદિ મહાન્ લાભ થાય છે. ગૃહસ્થ લોઢાના ગોઢા જેવો છે. તે વિષે સર્વજ્ઞ ભગવંતે સિદ્ધાંતમાં પણ કહ્યું છે કે— “અગ્નિના તણ્ણાઓથી પ્રકાશમાન લોઢાના ગોઢા જેવો ગૃહસ્થ નિરંતર હોય છે; અને અવિરતિરૂપ પાપ તેને પોતાને તેમજ સમસ્ત જીવોને પણ બાઢે છે.” વઢી કહ્યું છે કે, “જીવ સર્વ સ્થાને પોતાના દેહવડે જો કે ગમનાગમન કરતો નથી તો પણ તે અવિરતિ હોવાથી તેને અવિરતિપણાથી બંધાતું પાપ નિરંતર લાગ્યા કરે છે.” વઢી પૂર્વ ભવમાં તજી દીધેલા દેહવડે જો કોઈપણ જીવોનો વધ થાય છે તો તેનું પાપ પણ અવિરતિવડે જ્યાં નવો દેહ ધર્યો હોય ત્યાં તે જીવને લાગે છે. પણ જો પૂર્વનો દેહ વિનાશ પામી જાય તો અથવા વ્રત લીધું હોય તો તેથી તેવા પાપનો બંધ થતો નથી; માટે વિરતિ કરવામાંજ કલ્યાણ છે, એવું વૃદ્ધ પુરુષોનું વાક્ય છે.

હવે પહેલા ગુણવ્રતનું ફલ કહે છે—“જે પ્રાણી દિગ્વિરતિ વ્રત લઈને ગમનાગમનમાં સંકોચ કરે છે, તે પ્રાણી સિંહની જેમ સંસારનું ઉલ્લંઘન કરવા માટે ફાઢ મારવાનો આરંભ કરે છે.” આ વિષે સિંહશ્રેષ્ઠીની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

વસંતપુર નામના નગરમાં કીર્તિપાલ નામે રાજા હતો. તેને ભીમ નામે એક પુત્ર હતો અને જેના હૃદયમાં જૈનધર્મની વાસના હતી એવો સિંહ નામે એક શ્રેષ્ઠી મિત્ર હતો. તે પોતાના કુમારથી પણ રાજાને વિશેષ પ્રિય હતો. એક વખત કોઈ એક પુરુષે રાજસભામાં આવીને કહ્યું કે, ‘હે દેવ ! નાગપુરના રાજા નાગચંદ્રને રત્નમંજરી નામે એક રૂપવતી કન્યા છે. તેના એક રોમરાયના દર્શન કરવાથી પણ બે બ્રહ્મનો અનુભવ થાય છે અને તેનું દર્શન થવાથી બે કામદેવથી પૂર્ણ થવાય છે. તે કન્યાને તુલ્ય કોઈ બીજી કન્યા નથી. એ કન્યા તમારા કુમારને યોગ્ય છે, એવું ચિંતવી તેમણે મને વિશ્વાસી જાણી તમારી પાસે પ્રાર્થના

करवा मोकल्यो छे; माटे तेने वरवा सारु तमारा कुमारने मारी साथे मोकलो. ' दूतनां आवां वचन सांभळी राजाए पोताना प्रियमित्र सिंहने कहुं, ' मित्र ! आपण बंनेमां कांइ पण अंतर नथी, माटे कुमारने लइने नागपुर जाओ अने तेनो विवाह करी आवो. ' सिंहश्रेष्ठीए अनर्थदंडना भयथी राजाने कांइ पण उत्तर आप्यो नहीं; एटले राजा जरा क्रोध लावीने बोल्यो के—' शुं तमने आ संबंध रुचतो नथी ? ' श्रेष्ठी बोल्यो—“ राजेंद्र ! मने रुचे छे, पण में सो योजन उपरांत जवा आववानो नियम लीधो छे अने इहांथी नागपुर सवासो योजन दूर थाय छे; तेथी व्रत भंग थवाना भयथी हुं त्यां जइश नहीं. ” आ प्रमाणे सांभळतांज धी होमावाथी अग्निनी जेम राजाना कोषाग्निनी ज्वाळा विशेष प्रज्वलित थइ, अने ते बोल्यो के—' अरे ! शुं तुं मारी आज्ञा नहीं माने ? तने ऊंट उपर बेसाडी सहस्र योजन सुधी मोकली दइश. ' सिंह बोल्यो—' स्वामी ! हुं तमारी आज्ञा प्रमाणे करीश. ' ते सांभळी तरत राजा हर्ष पाय्यो. पछी पोताना पुत्रने सैन्य साथे तैयार करी अने सिंह श्रेष्ठीने सर्व क्रियामां आगेवान ठरावी कुमार साथे खाने कर्यो. मार्गसां सिंहे प्रतिबोध आपीने भीमकुमारनी संसारवासना तोडी नाखी. सो योजन चाल्या पछी सिंह श्रेष्ठी आगळ चाल्यो नहीं, एटले सैनिकोए एकांते कुमारने जणाव्युं के, ' कुमार ! अमने राजाए गुप्तपणे आज्ञा करी छे के, जो सिंहश्रेष्ठी सो योजनथी आगळ न चाले तो तमारे तेने बांधीने नागपुर लइ जवो. ' आ विचार कुमारे पोताना धर्मगुरूने निवेदन कर्यो. सिंहे राजकुमारने कहुं, ' कुमार ! आ असार संसारमां प्राणीने शरीर पण पोतानुं थतुं नथी तो बीजुं कोइ शेनुं थाय ? माटे हुं तो अहीं पादपोपगम अनशन करीश. पछी तेओ मने बांधी लइ जइने शुं करशे. ' आ प्रमाणे कहीने सिंहश्रेष्ठी सिंहनी जेम अनशन लेवा चाल्यो. कुमार पण तेनी साथे गयो. एवामां रात्रि पडी. सैनिकोए कुमारने अने सिंहने जोया नहीं एटले तेओ चारे तरफ तेमने शोधवा लाग्या. एम करतां थोडे दूर आवेला कोइ पर्वत उपर ते बंने तेमना जोवामां आव्या; परंतु दीक्षा अने अनशन आदरी बेटेला तेनने जोइ सैनिको प्रणाम करीने बोल्या के—' हे महाशयो ! अमारो अपराध क्षमा करो. पण हे स्वामी ! आ खबर जाणी महाराजा अमने घाणीमां घालीने पीली नाखशे. ' आ प्रमाणे तेमणे घणा कालावाला कर्या, तथापि तेओ जरा पण क्षोभ पाय्या नहीं. कहुं छे के, “ संतोषरूपी अमृतवडे तृप्त थयेला योगी भोगनी इच्छा करता नथी; कारण के ते तो माटी तथा सुवर्णमां अने शत्रु तथा मित्रमां एक बुद्धि राखे छे. ”

अनुक्रमे आ खबर कीर्त्तिपाळ राजाना सांभळवामां आवी, तेथी तेने बहु क्रोध चड्यो. तेणे निश्चय कर्यो के, ' कुमारने बांधीमे परणाववो अने सिंहने शत्रुनी जेम मारी नाखवो. ' आवा विचारथी राजा तेमनी पासे आव्यो. त्यां तो व्याघ्रादिक प्राणीने ते बंनेना चरणनी सेवा करतां जोइ राजा आश्चर्य पाय्यो अने विचार्यु के ' आ बंनेने भक्तिवचनोथीज बोलाववा. ' आवुं चित-वीने तेणे चाडु वाक्योथी तेमने बोलाववा मांड्या, परंतु दृढ प्रतिज्ञावाळा तेओ किंचित् पण चळित थया नहीं. अनुक्रमे मासोपवासने अंते केवळज्ञान पामी सुरासुरोए नमेला ते बंने मुक्तिने प्राप्त थया. तेमनुं मुक्तिप्रयाण जाणी कीर्त्ति-पाळ राजाए उंचे स्वरे कणुं के—

न योजनशतादुर्द्ध, यास्यामि तव निश्चयः ।

असंख्यैर्योजनैर्मित्र, मां मुक्त्वा किमगाच्छिवं ॥ १ ॥

“ हे मित्र ! तारो एवो निश्चय हतो के मारे सो योजनथी वधारे जवुं नहीं पण आ वखते तुं मने मूकीने असंख्य योजन दूर रहेला शिवनगरमां केम चाल्यो गयो ? ” आ प्रमाणे विलाप करतो कीर्त्तिपाळ राजा पोतानी राजधानीमां आव्यो.

“प्राण त्याग करवा ते सारा पण स्वीकार करेला व्रतनो त्याग करवो ते सारुं नहीं, आवो दृढ विचार राखी भव्य प्राणीओए सिंहश्रेष्ठीनी जेम दिग्विरति व्रत ग्रहण करवुं.”

इत्यद्वदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यग्रंथस्यवृत्तौ
षष्ठे दिग्विरतिव्रतविषये दशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥११०॥

व्याख्यान १११ मुं.

हवे दिग्विरति व्रतना पांच अतिचार कहे छे.

स्मृत्यंतर्धानमूर्ध्वाध-स्तिर्यग्भागव्यतिक्रमाः ।

क्षेत्रवृद्धिश्च पंचेति, स्मृता दिग्विरतिव्रते ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ करेला क्षेत्रप्रमाखुं भूली जवुं, उंचा नीचा अने तिरछा निमेला क्षेत्रनुं

उल्लंघन करवुं, अने धारेली क्षेत्र मर्यादामां वधारो करवो-ए पांच छठा व्रतना अतिचार छे." भावार्थ एवो छे के कोइए पूर्व दिशामां सो योजननुं प्रमाण बांध्युं होय पण जत्ती वखते व्याकुळता विगेरेथी तेने विस्मरण थाय के 'में पचासनुं परिमाण कर्युं छे के सोनुं ?' एवा संदेहर्था ते पचासथी वधारे गमन करे तोपण तेने दोष लागे ते प्रथम अतिचार कहेवाय. जो के ए अतिचार सर्व अतिचारने साधारण छे, पण पांचनी संख्या पूर्ण करवाने पृथक् ग्रहण करेलो छे, तेथी ग्रहण करेलां व्रतनुं वारंवार स्मरण करवुं, कारण के सर्व आचरण स्मरणमूळ छे. नियमित करेला क्षेत्रथी बीजे लाभ थतो होय तोपण ते त्यजी देवो. इति प्रथम अतिचार.

बीजा अतिचारमां उर्ध्व भागे एटले पर्वतना शिखर विगेरे पर जवाने करेलो नियम, त्रीजा अतिचारमां अधो भागे एटले अधोग्राम, भूमिगृह तथा कूप विगेरेमां जवानो करेलो नियम अने चोथा अतिचारमां तिरछुं पूर्वादि दिशाओमां जवा माटे करेलो नियम, जे नियम बे त्रण योजनथी मांडीने अनुकूलता प्रमाणे करेलो होय तेनुं उल्लंघन करवुं. ए बीजो, त्रीजो अने चोथो अतिचार जाणवो. इति द्वितीय, तृतीय अने चतुर्थ अतिचार.

उपर कहेला उर्ध्व दिशा विगेरेना त्रण अतिचारोने माटे आवश्यक निर्युक्तिनी वृत्तिमां आवो विधि कहेलो छे के, ' उर्ध्व दिशाए गमन करवानुं परिमाण करेळुं होय अने वानर के कोइ पक्षी वस्त्रामरण लइने ते परिमाणथी वधारे दूर जाय तो नियमने लीधे त्यां जवुं कल्पे नहीं; पण जो ते वस्तु त्यांथी पडे अने कोइ लावी आपे तो ग्रहण करवी कल्पे. ' आवी हकीकत हाल पण संमेतगिरि विगेरे उपर संभवे छे. एवीरीते सर्व दिशाओ माटे जाणी लेवुं. योगशास्त्रमां तो एम कहुं छे के- 'जे प्रमाणे व्रत लीधुं होय ते प्रमाणे वर्त्तवुं.'

हवे पांचमो अतिचार कहे छे-पूर्वादि दिशानुं क्षेत्र नियमित कर्युं होय तेमां वधारो करवो, एटले जुदी जुदी दिशाओमां सो सो योजन जवानो नियम लीधेलो होय, पछी कोइ कार्य आवी पडवाथी अथवा लोभने लीधे अमुक दिशाए सो योजनथी वधारे जाय अने बीजी दिशामां तेटला योजन घटाडे; आ प्रमाणे करेला प्रमाणमां वधारो घटाडो करवो, ए भंगाभंगरूप पांचमो अतिचार छे. इति पंचम अतिचार.

उपर प्रमाणे दिग्विरति व्रतना पांच अतिचार वर्जवा. ए व्रत उपर कुमारपाळ राजानो प्रबंध छे ते आ प्रमाणे—

કુમારપાઠ રાજાના પ્રબંધ.

એક વચ્ચે પાટણમાં શ્રીહેમાચાર્યે કુમારપાઠ રાજાની પાસે છટ્ટા વ્રત વિષે આ પ્રમાણે કહ્યું કે, “ હે રાજેન્દ્ર ! વિવેકી પુરુષોએ સર્વદા જીવદયાને માટે છટ્ટું વ્રત ગ્રહણ કરવું. તેમાં પણ વર્ષાકાલમાં તો વિશેષપણે ગ્રહણ કરવું. કહ્યું છે કે—

દયાર્થ સર્વ જીવાનાં, વર્ષાસ્વેકત્ર સંવસેત્ ।

‘ સર્વ જીવોની દયાને માટે વર્ષાઋતુમાં એક સ્થાનેજ રહેવું. ’ પૂર્વે શ્રીનેમિ-પ્રભુના ઉપદેશથી શ્રીકૃષ્ણે પોતાના નગરની બહાર જવાનો નિયમ લીધો હતો. ” આ પ્રમાણે સાંભળી ચૌલુક્યસિંહ કુમારપાઠે પણ એવો નિયમ લીધો કે, “ સર્વ ચૈત્યોના દર્શન કરવા જવું અને ગુરુને વંદન કરવા જવું, તે સિવાય હું પ્રાયે નગરમાં પણ ભ્રમીશ નહીં. ” તેનો આ નિયમ સર્વત્ર પ્રખ્યાત થઈ પ્રસરી ગયો.

આ નિયમની વાર્તા વાતમીદારો દ્વારા ગીજનીના રાજા શકયવનપતિ (બાદશાહ) ના જાણવામાં આવી, તેથી તત્કાલ ગુર્જર દેશની સમૃદ્ધિ ગ્રહણ કરવાને અને તે દેશને ભાંગવાને યવનપતિએ ચડાઈ કરી. આ વૃત્તાંત ચરલો-કોથી જાણી ગુર્જરપતિ કુમારપાઠ મંત્રી સહિત મોટી ચિંતામાં પડ્યા. પછી ઉપાશ્રયે આવી ગુરુને કહ્યું કે—‘ ભગવન્ ! જો હું તે યવનપતિની સામે નહીં જાઉં તો તેથી દેશનો ભંગ તથા લોકને પીડા થશે; અને જો જાઉં છું તો મારા નિયમનો ભંગ થાય છે. ’ ગુરુ બોલ્યા—‘ હે રાજન્ ! તમે આરાધેલો ધર્મજ તમારી સહાય કરશે, માટે ચિંતા કરશો નહીં. ’ આ પ્રમાણે રાજાને ધીરજ આપીને શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ પચાસન કરી કોઈ ઇષ્ટ દેવતાનું ધ્યાન ધરવા બેઠા. એક મુહૂર્ત વ્યતિત થયું તેવામાં આકાશમાંથી એક પલંગ ઉતરતો દીઠો. તે પલંગમાં એક પુરુષ સુતો હતો, તે ઉઠીને ગુરુની આગળ ઉભો રહ્યો. રાજાએ પૂછ્યું કે, ‘ આ કોનો પલંગ છે ? ’ ત્યારે ગુરુએ જે હતું તે યથાર્થ કહ્યું. તે પલંગમાં સુતેલો પુરુષ યવનપતિ બાદશાહ હતો, તે પલંગમાંથી ઉઠીને આસપાસ જોતાં વિચારમાં પડ્યો કે, ‘ તે સ્થાન ક્યાં ગયું કે જ્યાં મારું સૈન્ય છે ? આ ધ્યાન ધરનાર કોણ છે ? વઢી આ રાજા પણ કોણ છે ? ’ इत्यादि चिंतवन करतो जोइ सूरि बोल्या—‘ हे यवनपति ! तूं शुं विचार करे छे ? जे पृथ्वी उपर पोताना धर्मनुं एकछत्र ऐश्वर्य धारण करे, तेने देवता पण सहाय करे छे. माटे जो तारे स्वहित करवुं होय तो देवताओ पण जेनी शक्तिनुं उल्लंघन करी शकता नथी एवा आ वज्रपंजररूप धर्मात्मा राजाने शरणे जा. ’ तत्काळ यवनपति

भय, उद्वेग अने लज्जाने प्राप्त थयो. पछी सूरिने प्रणाम करी श्रीकुमारपाळराजाने नम्यो अने बोल्थो के—“ हे राजन् ! मारा अपराधने क्षमा करो, आजथी हुं यावजीव तमारी साथे संधि करीश. अत्यारे मारा जीवनी रक्षा करीने ‘ जग-जीवपालक ’ एवा तमारा बिरुदने सत्य करो. प्रथम तमारं पराक्रम में सांभळ्युं हतुं पण ते भूली जइने हुं अहि आव्यो. हवे कदि पण तमारी आज्ञानुं उल्लंघन करीश नहीं. तमारं कल्याण थाओ; अने मने मारा आश्रममां पहींचाडो. ” राजर्षि कुमारपाळ बोल्थो के—“ हे यवन ! जो तुं तारा देशमां छ मास सुधी अमारी प्रवर्त्ताव तो हुं छोडुं. तारे मारी एटली आज्ञानो अमल करवो तेज मारी इच्छा छे. बळात्कारथी के छळथी पण जीवरक्षा कराववी एवो मारो निश्चय छे अने एम करवाथी मने अने तने बंनेने पुण्य थशे. ” यवनराज आवुं ते बलिष्ठ राजानुं वचन उल्लंघन करवाने समर्थ थयो नहीं. पछी कुमारपाळ तेने पोताना महेलमां लइ गयो अने त्रण दिवस सुधी राखी घणो सत्कार करी, जीवदयानी शिक्षा आपीने पोताना आसजननी साथे तेने स्थानके पहींचाड्यो. कुमारपाळना सेवको गीजनीमां छ मास सुधी जीवरक्षा करावी, यवनपतिए आपेली अश्व विगेरेनी भेटो लइने कुमारपाळनी पासे पाटणमां आव्या, अने ते वार्त्ता कहीने चौलुक्यपतिने आनंद पमाड्यो.

“आ प्रमाणे सर्व राजाओए अने मुनिओए स्तुति करेला मार्गमां चालनारा कुमारपाळराजाए सेंकडो कष्ट भोगवीने पण छट्ठा व्रतनुं पालन कर्युं.”

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ
षष्ठमव्रतविषये एकादशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥१११॥

व्याख्यान ११२ मुं.

लोभनो प्रसार पण छट्ठा व्रतथी निवृत्त थाय छे ते कहे छे.

जगदाक्रममाणस्य, प्रसरहोभवारिधेः ।

स्खलनं विदधे तेन, येन दिग्विरतिः कृता ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ जे प्राणी आ दिग्विरतिरूप छट्ठे व्रत ग्रहण करे छे, ते आ जगत

बधानुं आक्रमण करनार लोभरूपी महासमुद्रनी स्खलना करे छे. ” भावार्थ एवो छे के, आ लोभरूपी समुद्र विविध कल्पना करवाथी प्रसरे छे, ते आखा जगतने दबावे छे, कारण के जे लोभने वश थाय छे तेने त्रण लोकनी संपत्ति अने इंद्र, चक्रवर्ती तेमज पाताळपति नागेंद्रनुं स्थान मेळववाना मनोरथ थाय छे. ए रीते ते सर्व जगतने दबावे छे. एवा लोभरूपी समुद्रनी स्खलना ते करी शके के जेणे आ दिग्विरति व्रत ग्रहण कर्युं होय. कारण के ते प्रतिज्ञा करेली सीमाथी आगळ जवाने इच्छतो न होवाथी प्राये करीने करेली सीमानी बहार रहेला सुवर्ण, रूपुं अने धन धान्य विगेरेनो ते लोभ करतो नथी; अने जेने तेवो नियम होतो नथी ते तृष्णावडे सर्वत्र भ्रमण कर्या करे छे. आ विषे चारु-दत्तनो प्रबंध छे ते आ प्रमाणे—

चारुदत्तनी कथा.

चंपा नगरीमां भानु नामे श्रेष्ठी रहेतो हतो, तेने चारुदत्त नामे पुत्र हतो. ते यौवन वयने प्राप्त थयो एटले पिताए योग्य कन्या साथे परणाव्यो. पण कोइ कारणने लइने वैराग्य आववाथी ते विषयथी विरक्त थइ पोतानी स्त्री पासे पण जतो नही. अन्यदा तेना पिताए चातुर्य शीखववाने माटे तेने एक गणिकाने घेर मोकल्यो. चारुदत्त हळवे हळवे ते गणिकापर आसक्त थयो. छेवटे तेणे वेश्याना प्रेमाने वश थइ पोतानुं घर पण छोडी दीधुं; अने बार वर्ष सुधी वेश्याने घेर रह्यो. एक वखते तेना पिता भानुश्रेष्ठीनो अंतसमय आव्यो, एटले तेणे पुत्रने बोलावीने कह्युं के “ हे वत्स ! तें जन्मथी मांडीने मारुं वचन मान्युं नथी पण हवे आ छेवटनुं एक वचन मानजे. ते ए के ज्यारे तने संकट पडे त्यारे नवकार मंत्रने संभारजे. ” आ प्रमाणे कही तेनो पिता मृत्यु पाम्या. थोडा दिवस पछी तेनी माता पण मृत्यु पामी. चारुदत्ते दुर्व्यसनथी मातापितानी सर्व लक्ष्मी उडावी दीधी. चारुदत्तनी स्त्री तेना पिताने घेर चाली गइ.

अहीं ज्यारे धन खुटी गयुं त्यारे स्वार्थी वेश्याए तेने घरमांथी काढी मूक्यो, एटले ते सासराने घेर आव्यो. सासरेथी थोडुं धन लइ कमावा माटे वहाणे चढ्यो. दैवयोगे, वहाण भांग्युं, पण पुण्ययोगे पाटियुं मेळवी कुशलक्षेम किनारे आव्यो. त्यांथी पोताना मामाने घेर गयो. त्यांथी द्रव्य लइ कमावामाटे पगरस्ते चान्यो. मार्गे धाड पडी एटले सघळुं द्रव्य चोर लइ गया. पाछो दुःखी थइ पृथ्वीपर भटकवा लाग्यो; एवामां कोइ योगी मळ्यो. तेणे अर्धोअर्ध भाग ठरावी रसकूपिकामांथी रस लेवाने मांची उपर बेसाडीने तेने उतार्यो.

रसनो कुंभ भरीने उपर आव्यो एटले कुंभ लइने योगीए मांची कूपिकामां नाखी दीधी. चारुदत्त कुवामां पड्यो ने योगी नाशी गयो. त्यां कोइ मृत्यु पामता पुरुषने तेणे नवकार मंत्र संभळाव्यो. त्रीजे दिवसे चंदनघो त्यां रस पीवा आवी. त्रण दिवसनो लुधातुर चारुदत्त तेने पुंछडे वळगीने घेणा कष्टे बहार नीकळ्यो. आगळ चालतां तेना मामानो पुत्र रुद्रदत्त तेने मळ्यो. रुद्रदत्ते कळुं के, ' बे घेटा लइने आपणे सुवर्णद्वीपे जइए.' चारुदत्ते हा पाडी एटले बे घेटा लइने तेओ समुद्रने तीरे आव्या. पळी रुद्रदत्ते कळुं के ' आ बे घेताने हणीने तेना चर्मनी अंदर छरी लइने पेशीए. अहीं भारंड पत्नी आवशे ते मांसनी बुद्धिथी आपणने उपाडीने सुवर्णद्वीपे लइ जशे; एटले आपणे चामडाने छेदी बहार नीकळीने त्यांथी सुवर्ण लावशुं. ' चारुदत्त बोल्यो के—'ए वात खरी पण आपणाथी जीवनो वध केम थाय ?' एटलामां तो रुद्रदत्ते शस्त्रनो घा करीने एक घेताने मारी नाख्यो. पळी जेवो बीजाने मारवा जाय छे तेवो चारुदत्ते घेताने नवकार मंत्र संभळाव्यो. घेटाए अनशनव्रत ग्रहण कर्तुं. पळी बंने जणा ते घेताना चर्मनी धमणमां पेठा; एटले भारंड पत्नी ते धमण लइने आकाशे उडयुं. मार्गमां बीजुं भारंड मळवाथी तेनी साथे युद्ध थतां तेना मुख-मांथी चारुदत्तवाळी धमण पडी गइ. धमण सहित चारुदत्त एक सरोवरमां पड्यो. तेमांथी बहार नीकळीने ते ठेकाणे ठेकाणे भमवा लाग्यो. अनुक्रमे एक चारण मुनि तेना जोवामां आव्या. मुनिने नमीने ते पासे बेठो. मुनि बोल्या—'रे भद्र ! आ अमानुष स्थळमां तुं क्यांथी आव्यो ?' तेणे पोतानुं सर्व दुःख जणाव्युं, एटले मुनिराजे छटुं व्रत वर्णवी बताव्युं. चारुदत्ते प्रीतिथी ते व्रत ग्रहण कर्तुं.

आ अरसामां कोइ देवे त्यां आवी प्रथम चारुदत्तने अने पळी मुनिने वंदना करी. ते समये कोइ बे विद्याधर ते मुनिने वांदवा आव्या हता. तेमणे पेला देवने पूछ्युं के, " हे देव ! तमे साधुने मूकीने प्रथम आ गृहस्थने केम नम्या ? " देव बोल्यो के—'पूर्वे पिप्पलाद नामे ब्रह्मर्षि घणा लोकोने यज्ञ करावी, पापमय शास्त्रो प्ररुपीने नरके गया हता, (तेनी उत्पत्ति बीजा व्रतनी कथाना प्रसंगे कहेली छे.) ते पिप्पलाद ऋषि नारकीमांथी नीकळी पांच भव सुधी बकरा थया. ते पांचे भवमां यज्ञमांज होमाया. छठे भवे पण बकरो थया; परंतु ते भवमां आ चारुदत्ते अनशन करावी नवकार मंत्र संभळाव्यो. तेना महिमाथी मृत्यु पामीने ते स्वर्गे गया. ते हुं देव छुं. अवधिज्ञानथी पूर्व भव जाणीने आ मारा गुरुए आपेला नवकार मंत्रनो महिमा कहेवाने अने उपकारी गुरुने वांदवाने हुं अहिं आव्यो

હું. પૂર્વના મારા પરના મહાન્ ઉપકારથી મેં પ્રથમ તેને વંદન કરીને પછી સાધુને વંદના કરી છે.” આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળી ચારુદત્તે વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને અનેક પ્રકારની તપસ્યા કરીને તે સ્વર્ગે ગયો.

“ जेम चारुदत्त दिग्विरति व्रत लीधेलुं न होवाथी अनेक स्थाने भमी भमीने दुःखी थयो, तेम जे प्राणी ते व्रत ग्रहण नहीं करे ते दुःखी थशे; तेथी भव्य प्राणीओए छटुं दिग्विरति व्रत अवश्य ग्रहण करवुं. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्यवृत्तौ
षष्ठव्रतविषये द्वादशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ ११२ ॥

व्याख्यान ११३ मुं.

केटलाएक विकट संकट आवे तोपण आ छट्टुं ब्रत

છોડતા નથી તે ઉપર કહે છે.

स्वल्पकार्यकृतेऽप्येके, त्यजन्ति तृणवद्ब्रतम् ।

दृढव्रता नराः केचित्, भवंति संकटेऽप्यहो ॥ १ ॥

व्याख्या.

“કેટલાએક હીનસત્ત્વી જીવો અલ્પ કાર્યને માટે પણ ગ્રહણ કરેલા વ્રતને તૃણની જેમ છોડી દે છે અને કેટલાએક પુરુષો સંકટમાં પણ દૃઢ વ્રતવાળા રહે છે.” તે વિષે મહાનંદકુમારની કથા છે તે નીચે પ્રમાણે—

महानंदकुमारनी कथा.

અવંતી નામની નગરીમાં ધનદત્ત નામે એક કોટીશ્વર શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે જૈનધર્મી હતો. તેને પદ્મા નામે પ્રિયા હતી. સેંકડો મનोरथ કરતાં તેમને જય-કુમાર નામે એક પુત્ર થયો. તે પુત્રના જન્મ વખતે, નામ પાડવાને વખતે અને અન્નપ્રાશન વિગેરે સંસ્કારોમાં પિતાએ મોટા મહોત્સવો કર્યા. કહ્યું છે કે—“રાગ, પ્રેમ, લોભ, અહંકાર, પ્રીતિ અને કીર્તિ એટલા સ્થાનોમાં કોણ દ્રવ્યનો વ્યય નથી કરતું ?” જ્યારે જયકુમાર યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તેણે વ્યસનાસક્ત થઈ પિતાના એશ્વર્યને ઉઢાવી દીધું. કહ્યું છે કે—“વ્યસનરૂપી અગ્નિમાં દ્રવ્ય-રૂપી ધીની આહતિ પડવાથી તે વ્યસનાગ્નિ અધિક અધિક વધે છે, અને પછી

જ્યારે દારિદ્ર્યરૂપી જલ્લનો યોગ થાય છે ત્યારે તે તત્કાલ શમી જાય છે.” એક વખતે જયકુમાર કોઈ ધનાઢ્યના ગૃહમાં ચોરી કરવા ગયો. ત્યાં અકસ્માત્ સર્પે તેને દંશ કર્યો. વિષ ચઢવાથી તે તત્કાલ મૃત્યુ પામ્યો. પ્રાતઃકાલે રાજાએ તેના પિતાને પકડી-ને કેદ કર્યો. મહાજને રાજાની પાસે જઈ તેના પુત્રની હકીકત કહીને તેને છોડાવ્યો.

ધનદત્તને પહેલી સ્ત્રીથી બીજો પુત્ર થયો નહીં, એટલે તે સ્ત્રીએ પોતાના સ્વામીને આગ્રહથી કહ્યું કે, ‘સ્વામી ! બીજી સ્ત્રીનું પાણિગ્રહણ કરો.’ પછી વઢી રહે બીજો દુષ્ટ પુત્ર થાય એવા ભયથી ધનદત્તે તે વાત ધ્યાનમાં લીધી નહીં. કહ્યું છે કે, “ જેમનું હૃદય દુર્જનના દોષથી દૂષિત થયેલું હોય છે તેવા પુરુષોને એકાએક સજ્જન ઉપર પણ વિશ્વાસ આવતો નથી. ઉપ્પણ દૂધથી દાણેલો બાલક દહીંને પણ પુંકીને પીવે છે. ” એક દિવસે પદ્માએ બહુ આગ્રહથી કહ્યું કે-“ હે સ્વામી ! તમે શામાટે ભય રાખો છો ? બધા પુત્રો કાંઈ તેવા થતા નથી. શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારના પુત્રો કહ્યા છે-પ્રથમ અભિજાત જે પિતાથી અધિક થાય તે, બીજા અનુજાત પિતાના તુલ્ય થાય તે, ત્રીજા અપજાત પિતાથી કાંઈક ન્યૂન થાય તે અને ચોથા કુલાંગાર કુલમાં અંગારારૂપ થાય તે. તેઓમાં પ્રથમ પ્રકારના પુત્ર શ્રી આદીશ્વર પ્રભુ વિગેરે જેવા, બીજા પ્રકારના પુત્ર ભરતચક્રીના પુત્ર સૂર્યયશા વિગેરે જેવા, ત્રીજા પ્રકારના પુત્ર સગર ચક્રવર્તીના પુત્ર જન્મકુમાર વિગેરે જેવા અને ચોથા પ્રકારના પુત્ર કૌણિકરાજા જેવા સમજવા. વઢી સર્વ વૃત્તો કાંઈ કાંટાઢા થતા નથી, માટે હે સ્વામી ! તમે પુનઃ પાણિગ્રહણ કરો. ”

આવાં સ્ત્રીનાં યુક્તિપૂર્વક આગ્રહવાળાં વચનથી ધનદત્તે કોઈ ધનવંત શેઠની કુમુદ્રતિ નામની કન્યા સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે કુમુદ્રતિ સગર્મા થઈ. એકદા ‘ કોઈએ આવી રાતું કાંસાનું કચોલું લઈ લીધું ’ એવું તેને સ્વપ્ન થયું. તે વાર્તા ધનદત્તને જણાવતાં તેણે કહ્યું કે, ‘ આપણો પુત્ર બીજાને ઘેર રહેશે. ’ અનુક્રમે પુત્ર પ્રસવ્યો. પૂર્વ પુત્રના ભયથી ધનદત્તે તેને એક જીર્ણોદ્યાનમાં જઈને ત્યજી દીધો. તેને છોડીને પાછા વળતાં આકાશમાં દેવવાણી થઈ કે “ હે શ્રેષ્ઠી ! આ તારા પુત્રનું તારે એક સહસ્ર દ્રવ્યનું ઋણ છે તે આપીને જા. ” ભય પામેલા ધનદત્તે તરતજ તેટલું દ્રવ્ય લાવીને ત્યાં મૂક્યું. પછી તે બાલકને તે ઉદ્યાનના માઢીએ ઘેર લઈ જઈ પુત્ર કરીને રાખ્યો. કહ્યું છે કે, “ મનુષ્યો જેની ઇચ્છા કરતા નથી તેવી વસ્તુ સહજમાં પ્રાપ્ત કરે છે અને જેની હમેશાં ઇચ્છા કરે છે તે કદિ પણ પ્રાપ્ત થતી નથી. અહો ! વિધાતાનું વિપરીતપણું પણ કેવું છે ? ”

ધનદત્ત શેઠને ત્યારપછી પૂર્વના જેવાજ સ્વપ્નથી સૂચિત વીજો પુત્ર થયો. ધનદત્તે તેને પણ પૂર્વની જેમ છોડી દીધો. તે સમયે આકાશવાણી થઈ કે, ' શ્રેષ્ઠી ! આ કુમારનું તારે દશ હજારનું કરજ છે તે મૂકીને પછી જા. ' તેણે તેવી રીતે કર્યું. તે ત્યાગ કરેલો પુત્ર કોઈ ધનપતિ લઈ ગયો. પછી શુભ સ્વપ્નથી સૂચિત વીજો પુત્ર થયો, સ્ત્રીએ ઘણું વાર્યા છતાં પણ શ્રેષ્ઠી તેને ઉદ્યાનમાં તજી દેવા ગયો. ત્યાં દિવ્ય વાણી થઈ કે, ' અરે શ્રેષ્ઠી ! આની પાસે તારું કોટાનુ-કોટી દ્રવ્ય લેણું છે, તે લીધા વગર એને શામાટે છોડી દે છે ? ' આવી વાણી સાંભળી હર્ષિત થઈને તેને પાછો લાવી સ્ત્રીને અર્પણ કર્યો, અને તેનું મહાનંદ એવું નામ પાડ્યું. મહાનંદકુમાર પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો સતો યૌવનને પ્રાપ્ત થયો. અનુક્રમે સર્વ કલાઓનું પાત્ર થયો. વાલ્યવયમાંજ તેણે સમકિતમૂલ શ્રાવકના બાર વ્રત ગ્રહણ કર્યા. તેમાં છઠ્ઠા દિગ્વિરતિ વ્રતમાં ચાર દિશાએ તિરછા સો સો યોજનનું પરિમાણ રાખ્યું. યૌવનવયમાં આવતાં પિતાએ તેને એક ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠીની કન્યા પર-ણાવી. પછી વ્યાપાર કરતાં અલ્પ દિવસમાં કોટીગમે દ્રવ્ય તેણે સંપાદન કર્યું.

દાતવ્યલભ્યસંવંધો, વજ્રવંધોપમો ધ્રુવં ।

ધનશ્રેષ્ઠીહ દૃષ્ટાન્ત-ચ્ચિકુપુત્રસુપુત્રયુગ્ ॥ ૧ ॥

“ આ સંસારમાં લેણાદેણાનો જે સંવંધ છે તે નિશ્ચય વજ્રવંધના જેવો છે. તેના ઉપર ત્રણ કુપુત્ર અને એક સુપુત્રવાળા ધનશ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાન્ત છે. ” મહાનંદકુમારે સાત કોટી દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાં વાપર્યું.

એક વખતે કોઈ યોગી આકાશગામિની વિદ્યા સાધવાને માટે કોઈ ઉત્તર-સાધકને શોધતો હતો. તેણે મહાનંદકુમારને જોઈને કહ્યું કે-‘ હે પુણ્યવાન ! તમે મને સહાય કરો કે જેથી મારી વિદ્યાની સિદ્ધિ થાય. ’ મહાનંદે તે કબુલ કર્યું, અને રાત્રે પર્વતના કોઈ ભાગમાં યોગીની સાથે ગયો. ત્યાં યોગીના મંત્ર-જપના બઠથી કોઈ દેવી પ્રગટ થઈને બોલી કે, ‘ હે યોગી ! હું તારા ઉત્તરસા-ધકને વિદ્યા આપું છું; તારા કર્મમાં તે વિદ્યા નથી, અને વિદ્યાતા પણ કર્મમાં હોય તેથી અધિક આપવાને સમર્થ નથી. ’ કહ્યું છે કે:—

બ્રહ્મા યેન કુલાલવન્નિયમિતો બ્રહ્માંડભાંડોદરે ।

વિષ્ણુર્યેન દશાવતારગહને ક્ષિતો મહાસંકટે ॥

રુદ્રો યેન કપાલપાણિષ્ટિકે ભિક્ષાટનં કારિતો ।

સૂર્યો બ્રામ્યતિ નિત્યમેવ ગગને તસ્મૈ નમઃ કર્મણે ॥૧॥

“ જેણે આ બ્રહ્માંડરૂપી ભાજન બનાવવાને બ્રહ્માને કુંભાર કરેલો છે, વિષ્ણુને દશ અવતાર લેવાના મહા સંકટમાં નાખ્યો છે, અને શિવને ધોપરીનું પાત્ર લઈ ભિચારન કરાવેલું છે, તેમજ જે હમેશાં સૂર્યને આકાશમાં મમાવે છે, તે કર્મને નમસ્કાર છે. ” આ પ્રમાણે કહી તે દેવી વિજલીની જેમ અંતર્ધાન થઈ ગઈ. મહાનંદકુમારને તેવી મહાવિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ તો પણ સંવરને ધારણ કરનાર સાધુની જેમ તેણે તે વાત કોઈને જણાવા દીધી નહીં, અને સમુદ્રની જેમ પોતે કરેલી દિગ્મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન પણ કર્યું નહીં. અનુક્રમે મહાનંદને એક પુત્ર થયો.

એક વખતે તે બાલકને દુષ્ટ સર્પે દંશ કર્યો. ત્યારે ધનદત્ત શ્રેષ્ઠીએ તેને નિર્વિષ કરવા માટે આજ્ઞા શહેરમાં પડહ વગડાવ્યો. તે સાંભળી એક વિદેશી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, ‘ હે શ્રેષ્ઠી ! અહીંથી મારું નગર એકસો દશ યોજન દૂર છે. ત્યાં મારી સ્ત્રી ઘણી વિદ્યાવાળી છે. જો કોઈ તેને અહીં લઈ આવે તો આ બાલક સદ્ય સજીવન થાય. ’ તે સાંભળી ધનદત્તે મહાનંદને કહ્યું કે, ‘ હે પુત્ર ! વિદ્યાના બલથી તું સદ્ય ત્યાં જા અને તે સ્ત્રીને લઈ આવ. ’ મહાનંદે પોતાને દિગ્વિરતિ વ્રતનો જે નિયમ છે તે કહ્યો. ધનદત્તે દરેક વ્રતમાં છ આગાર રહેલા છે તે સમજાવીને કહ્યું કે, ‘ આ કારણે જવામાં તને દોષ નથી. ’ તથાપિ મહાનંદે માન્યું નહીં. તે વાત સાંભળી તે નગરના રાજાએ આવીને કહ્યું કે, ‘ હે મહાનંદ ! આ નાના બાલકને જીવિત આપવા જેવો વીજો ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ કોઈ નથી; અને તેવા ધર્મકાર્યમાં અને તીર્થયાત્રામાં એક હજાર યોજન જવામાં પણ ગૃહસ્થને કાંઈ દોષ લાગતો નથી. ’ તથાપિ મહાનંદે તે વાત કબુલ કરી નહીં. ત્યાં રહેલા વીજા અનેક લોકો કહેવા લાગ્યા કે, ‘ અરે ! આ મહાનંદનું હૃદય કેવું કઠોર છે કે આવી બાલહત્યાર્થી પણ તે ભય પામતો નથી. ’ મહાનંદે રાજાને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે, ‘ સ્વામી ! આ પુત્ર મને પ્રાણથી પણ પ્રિય છે, પણ તેનાથી પણ મને ધર્મ અધિક પ્રિય છે; માટે સ્વીકાર કરેલા વ્રતને કલ્પાંતે પણ હું છોડીશ નહીં. ’

તે સાંભળી રાજા બોલ્યો—‘ મહાનંદ ! જો તું ધર્મિષ્ઠ હોય તો તારું માહાત્મ્ય સર્વને બતાવ. ’ તે સમયે વિદ્યાદેવીની વાણી થઈ કે—‘ અરે કુમાર ! જલની અંજલિવડે તે બાલકને તું સિંચન કર. ’ આ સાંભળી મહાનંદે તેમ કર્યું એટલે તત્કાલ બાલક વિપરહિત થઈ ગયો અને લોકોમાં જૈન ધર્મનો ઘણો મહિમા થયો.

એક વખતે ધનદત્તશેઠની પ્રેરણાથી પોતાના કુટુંબનો પૂર્વભવ પૂછવાને માટે મહાનંદકુમાર આકાશમાર્ગે સીમંધરપ્રભુની પાસે ગયો. ત્યાં પ્રભુને પ્રણામ કરીને

તેણે પોતાના કુટુંબનો પૂર્વભવ પૂછ્યો. પ્રભુ બોલ્યા-“ ધનપુરનગરમાં સુધન નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને ધનશ્રી નામે સ્ત્રી હતી. તે સુધન શ્રેષ્ઠીને ધનાવહ નામે એક બાલમિત્ર હતો. તેઓ બંને સાથે વ્યાપાર કરતા હતા. સુધન પોતાના મિત્રનું ધન ઘરમાં વાપરતો. તેમ વાપરતાં તેણે સો સોનૈયા દ્રવ્ય તેનું બગાડ્યું. બીજા કોઈ એક વણિકના વીશ સોનૈયા આપવાના હતા તે તેણે ઉતાવળથી આપ્યા નહીં એટલે તેની પાસેજ રહી ગયા. ત્રીજા કોઈ વણિકે સુધનનું લેણું આપતાં દશ સોનૈયા આંતિથી વધારે આપી દીધા. સુધનના જાણવામાં તે વાત આવી, પણ તેણે લોભથી પાછા આપ્યા નહીં. આ ત્રણ શલ્યની તેણે ગુરુપાસે આલોચના પણ કરી નહીં. અન્યદા તેણે કોઈ સાધર્મીને એકસો સોનૈયા આપીને યાવજીવિત સુખી કર્યો. કહ્યું છે કે, “ મૂર્છિત થયેલા માણસને તે અવસરે જો એક અંજલિ જલ આપ્યું હોય તો તે મરતો બચી જાય છે, પણ તેના મૃત્યુ પામ્યા પછી સો ઘડા પાણી રેડે તોપણ તેથી કાંઈ થતું નથી. ”

અનુક્રમે સુધન, ધનશ્રી, તેનો મિત્ર, પેલા બે વણિક અને પેલો સાધર્મી એ છાણ જણા શ્રાવકધર્મ પાઠી મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને તે સ્ત્રી પુરુષ ધનદત્ત અને કુમુદ્રતી નામે તારા માતા પિતા થયા અને બાકીના ચાર તેના પુત્રો થયા. તેમાં સુધનનો જીવ તે તારો પિતા અને પેલા સાધર્મિકનો જીવ તે તું થયો છું. તારા પિતાને જે પેલો પુત્ર થયો હતો તે ધનાવહનો જીવ હતો. પૂર્વે તારા પિતાએ પોતાના મિત્ર ધનાવહની સો સોનૈયાની હાનિ કરી હતી તેથી તેણે પુત્ર થઈને તેનું સર્વસ્વ ગુમાવ્યું. તેણે મનમાં ધર્મનિંદા કરી હતી તેથી તે અલ્પ આયુષ્યવાલો થયો. બે વચલા પુત્ર જે તારા પિતાને થયા હતા, તેમનું પૂર્વભવનું દેવું હતું, તેથી તે પચાસગણું ને હજારગણું આપવું પડ્યું. આ કુમુદ્રતીએ પૂર્વભવમાં એક વચતે પોતાના ઘરની મહિષી (મેંસ) ને બે પાઠા અવતર્યા હતા ત્યારે એવું દુધ્યાન કર્યું હતું કે, ‘ જો કોઈ આ બે પાઠાને હરી જાય તો સારું. ’ આવા દુધ્યાનથી આ ભવમાં તેને જન્મતાંજ બે પુત્રનો વિયોગ થયો. ”

આ પ્રમાણે શ્રી સીમંધરપ્રભુ પાસેથી પૂર્વભવ સાંભળી મહાનંદકુમાર ઘણો આનંદ પામ્યો, અને નિઃસંદેહ થઈને પોતાને ઘેર આવ્યો. ત્યાં તે સર્વ વૃત્તાંત તેણે માતાપિતાને જણાવ્યો. તે સાંભળી તેના માતાપિતા વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લઈને સ્વર્ગે ગયા, મહાનંદકુમારે પોતાના પેલા બે સહોદર બંધુને શોધી કાઢી ધર્મ પમાડ્યો. પછી પોતે યોગ્ય સમયે દીક્ષા લઈ માર્હેન્દ્રદેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને સિદ્ધિને પામશે.

“आ प्रमाणे भव्य प्राणीओए जेमां दिशाओनो घणो संक्षेप कराय छे तेवा दिग्विरति व्रतने स्वीकारी कष्टमां पण पोतानी बुद्धि निश्चळ राखी धनदत्त शेठना पुत्र महानंदकुमारनी जेम ते व्रतनुं पालन करवुं. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ
दिग्विरतिव्रतविषये त्रयोदशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ ११३ ॥

व्याख्यान ११४ मुं.

हवे भोगोपभोग नामे बीजुं गुणव्रत कहे छे.

सकृत्सेवोचितो भोगो, ज्ञेयोऽन्नकुसुमादिकः ।

मुहुः सेवोचितस्तूप-भोगः स्वर्णागनादिकः ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ एक वखत सेववा योग्य अन्न, पुष्प विगेरे ते भोग कहेवाय अने वारं-वार सेववा योग्य अन्न, पुष्प विगेरे ते उपभोग कहेवाय छे. ” आ भोगोपभोग नामनुं बीजुं व्रत, भोगथी अने कर्मथी बे प्रकारनुं छे. तेमां भोग बे प्रकारनो छे. जे एक वार कोठामां क्षेपन करवा विगेरेथी भोगवाय ते भोग, जेवा के आहार, पुष्प विगेरे अने जे वारंवार शरीरना बाह्य भागथीज भोगवाय ते उप-भोग, जेवा के सुवर्ण, स्त्री विगेरे. आ भोगोपभोग व्रत भोगववा योग्य वस्तुओनुं परिमाण करवाथी थाय छे. कहुं छे के-“ जेमां यथाशक्ति भोगोपभोग वस्तुनी संख्या विगेरेनुं परिमाण थाय ते भोगोपभोगमान नामे बीजुं गुणव्रत कहेवाय छे. ” आ जगतमां भोगोपभोगनी वस्तुओ अपरिमित छे, तेथी श्रावके तेनुं परिमाण करवुं जोइए. मुख्यवृत्तिए उत्सर्गे तो श्रावके अचित्तभोजीज थवुं जोइए. पण जो तेम न बनी शके तो सचित्त विगेरेनुं परिमाण बांधवुं. ते परिमाण बांधवा योग्य वस्तु आ प्रमाणे-सचित्त, द्रव्य, विगइ, उपानह, तांबूल, वस्त्र, पुष्प, वाहन, शय्या, विलेपन, ब्रह्मचर्य, दिशागमन, स्नान, अने भक्त-पान-आ चौद प्रकारना नियमो करवाना छे.

जे सजीव ते सचित्त कहेवाय छे. ते सजीव द्रव्य पूर्वाचार्ये कहेली गाथा-वडे जाणी लेवां. तेमां पिष्ट (लोट) नुं सचित्तपणुं आ प्रमाणे कहेलुं छे-

श्रावण तथा भाद्रपद मासमां पांच दिवस सुधी चाळ्या वगरनो मिश्र रहे छे, आसो अने कार्तिक मासमां चार दिवस मिश्र रहे छे, मागशर अने पोष मासमां त्रण दिवस मिश्र रहे छे, माघ अने फाल्गुन मासमां पांच पहोर मिश्र रहे छे, चैत्र अने वैशाख मासमां चार पहोर सुधी मिश्र रहे छे, अने जेठ तथा अशाढ मासमां त्रण प्रहर मिश्र रहे छे. तयारपछी ते अचित्त थइ जाय छे. पण जो चाळ्यो होय तो एक मुहूर्त्त पछी अचित्त थाय छे. अचित्त थया पछी केटले काळे पाछो बगडे छे, ते विषे कोइ ग्रन्थमां लखेलुं जोवामां आवतुं नथी. पण ज्यां सुधी तेना वर्णादि बदलाय नहीं अथवा एळ विगेरे जीवात पडे नहीं त्यां सुधी ते कल्पे छे. हवे जळने माटे सचित्त अने अचित्तपणुं आ प्रमाणे छे. काचुं पाणी तो सर्वथा सचित्तज छे. जो गृहस्थ हंमेशां तेने त्यजी देवाने अशक्त होय तो तेणे एक अथवा बे घडा विगेरेनुं परिमाण करवुं. पक्व जळ पण अमुक काळ सुधी अचित्त रहे छे. ते विषे लख्युं छे के, “ अग्नि उपर त्रण उकाळा आवे तयारे जळ प्रासुक थाय, तेवुं जळ साधुने कल्पे. पण तेमां एटलुं विशेष के ग्लान विगेरेने माटे त्रण पहोर उपरांत एक मुहूर्त्त सुधी ते राखी शकाय. ते अचित्त जळने मूकवानुं पण जो योग्य स्थान न होय तो ते एक मुहूर्त्तनी अंदर पण सचित्त थइ जाय छे. जो त्रिफला अथवा राख के चुना विगेरेथी प्रासुक कर्तुं होय ते त्रण मुहूर्त्त (छ घडी) पछी प्रासुक थाय छे एम श्रीजिनेंद्रप्रभुए कहुं छे; अने प्रासुक कर्ता पछी पाछुं छ घडीए ते सचित्त थाय छे एम रत्नसंचय नामना ग्रंथमां लख्युं छे. वली कहुं छे के, ग्रीष्मऋतुमां पांच पहोर पछी सचित्तता थाय छे. शीतकाळनी रुतु स्निग्ध छे तेथी शिशिर ऋतुमां चार पहोर पछी जळ सचित्त थाय छे अने वर्षारतु अति स्निग्ध छे तेथी तेमां प्रासुक जळ त्रण पहोरे सचित्त थइ जाय छे. उपर कहेली मर्यादाथी अधिक काळ सुधी जो राखवुं होय तो तेमां चार चुनो अथवा बकरानी लींड़ीओ नाखवाथी ते सचित्त थतुं नथी. आ प्रमाणे प्रवचनसारोद्वारना १३६ मां द्वारमां कहेलुं छे तेथी जाणी लेवुं. हवे ते जळ बहारना अग्नि विगेरे शस्त्रना संपर्कथी वर्ण गंध विगेरे बदलाइने अचित्त थाय तयारे वापरवुं, पण जे स्वभावे करी अचित्त थयुं होय ते वापरवुं नहीं. महाज्ञानीओ पण बाह्य शस्त्रना योगविना अचित्त थयेला जळने ग्रहण करता नथी; कारण के तेम करवाथी व्यवहार-मर्यादा विचारतां घणा दोष लागवानो भय रहे छे. ते उपर एक कथा प्रसंग छे—

एक वखते श्रीवीरप्रभु घणा शिष्यो साथे विहार करता हता, मार्गमां एक

अचित्त सरोवर तेमना जोवामां आव्युं, तेमां त्रस जीव के सेवाळ पण बीलकुल नहोती, तथापि तेमणे पोताना तृषातुर शिष्योने ते जळ पीवानी आज्ञा आपी नहीं; तेवीज रीते एक वखत विहार करतां घणा शिष्यो बहुज जुधातुर थया अने देहचिंत्तांथी पीडित थया; ते वखते अचित्त तलनुं भरेलुं गाडुं जोवामां आव्युं. तेमज बाह्य शस्त्र विना थयेल अचित्त स्थंडिल पण दीठी ते छतां ते तल वापरवानी के तेवा स्थंडिल उपर ठळे जवानी आज्ञा आपी नहीं. श्रुत-ज्ञाननुं प्रमाणपणुं बताववाने माटे. जेथी सामान्य श्रुतज्ञानी पण बाह्य शस्त्रना संपर्क विना जळ विगेरेनुं अचित्तपणुं स्वीकारे नहीं; अने केटलीएक अचित्त वस्तुओ पण निःशुक्रपणे वापरे नहीं जेमके गळो सूकी होय तो पण ते उपर जळ सिंचन करवाथी ते सचित्त थइ जाय छे. वळी एम सांभळ्युं छे के, उदर-मांथी विष्टाद्वारा नीकळेला केटलाक सखत चीमडाना बीज पाक्या विना नीक-ळेला होवाथी उगी नीकळे छे; एथी अचेतन वस्तुमां पण यतना करवा योग्य छे.

आ सचित्त अने आ अचित्त विषेनी स्पष्टता बहुश्रुतना मुखथी निश्चय-पूर्वक करीने पळी सातसुं व्रत ग्रहण करवुं. तेमां सचित्तादि सर्व भोग्य वस्तु-ओना नाम लइ लइनेज एनो नियम करवो. जेम आनंद प्रमुख श्रावके करेल छे तेम. जे सर्वथा सचित्त वस्तुनो त्याग करवा अशक्त होय तेणे प्रतिदिन एक बे इत्यादि संख्याथी नियम करवो. ए प्रकारे जुदी जुदी वस्तु प्रतिदिन फेरबदल करतां सर्व सचित्तनुं ग्रहण पण थइ जाय, अने विशेष विरति न थाय. पण जो नाम साथे अमुक अमुक वस्तु राखीने बाकीनी सचित्त वस्तुनो याव-जीव नियम कर्गो होय तो तेथी बाकीनी बधी सचित्त वस्तुनो त्याग थइ जवाथी स्पष्ट रीते घणुं फळ थाय. ते विषे पूर्वसूचिनुं वचन छे के “ जेओ पुष्प, फळ, रस, मदिरा, मांस अने महिलानो स्वाद जाणतां छतां तेनो त्याग करीने विरति थाय छे तेवा दुष्करकारकने हुं वंदना करुं छुं. ” सर्व सचित्त वस्तुना त्यागविषे अंबड परिव्राजकना सातसो शिष्योनुं दृष्टांत उववाई (औपपातिक) सूत्रमां तथा भगवतिसूत्रमां कहेलुं छे. ते आ प्रमाणे—अंबड परिव्राजकना सातसो शिष्योए श्री वीरप्रभु पासे श्रावकना व्रत ग्रहण कर्गो हतां. तेमां सचित्तनो तेमज अदत्तादाननो सर्वथा त्याग करेलो होवाथी तेओ बीजाना आपेला प्रासुक अन्नजळनोज आहार करता हता. एक वखते ग्रीष्मऋतुमां तेओ गंगाने कांठे फरता हता, तेवामां तेमने अति तृषा लागी. तृषाथी अत्यंत

પીડીત થયા તો પણ તેમણે ગ્રહણ કરેલો દટ નિયમ કે અમારે કદિપણ સચિત્ત અને અદત્ત જઠ સર્વથા ગ્રહણ કરવું નહીં, તેથી તેમણે સમીપ રહેલા ગંગાના જઠને પણ સચિત્ત તેમજ અદત્ત ધારી ગ્રહણ કર્યું નહીં; અને ' અહો ! આ અપ્-કાયર્જીવ અમારા કુટુંબી હોવાથી હણવા યોગ્ય નથી ' આવું ચિંતવન કરતાં તેઓ ગંગાની રેતીમાંજ અનશન કરી મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મદેવલોકમાં હંદ્રસમાન દેવતા થયા.

આ દૃષ્ટાંત જાણી શ્રાવકે સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરવો; અથવા પ્રત્યેક મિશ્ર વસ્તુ પ્રમુખનું પરિમાણ કરવું. તે વિષે કહ્યું છે કે, " જે નિર્દોષ આહાર, અચિત્ત આહાર અને પરિમિત આહારવડે આત્માને ધર્મમાર્ગે પ્રવર્તીવે છે તે ગુણવંત શ્રાવક કહેવાય છે. " તેથી પ્રથમ કહેલા ચાંદ નિયમ લીધા સિવાય એક દિવસ પણ નિર્રથક જવા દેવો નહીં.

હવે દ્રવ્યની વ્યાખ્યા કહે છે—સચિત્ત અને વિકૃતિ (વિગદ) સિવાય જે વસ્તુ મુખમાં નચાય તે સર્વ દ્રવ્ય કહેવાય છે. તેના નામ—ચીચડી, રોટલી, નિવીયાતાં, મોદક, લાપસી, પાપડ, ચૂરમું, કરંબો અને ઘીર વિગેરે. કોઈ દ્રવ્ય ઘણા ધાન્યાદિકથી નિપજેલું હોય પણ પરિણામાંતરને પામી જવાથી તે એકજ દ્રવ્ય ગણાય છે, અને એકજ ધાન્યમાંથી બનેલી પૂરી, થૂલી, ઘુઘરી, રોટલી, સાતપડા, માંડા, માલપુવા, ઢોકલા, ચાચરા, વડા, દહીંથરા વિગેરે જુદા જુદા નામવાળા અને જુદા જુદા સ્વાદવાળા હોવાથી તે જુદા જુદા દ્રવ્ય કહેવાય છે. ફળ, ફુલ, ફળી વિગેરે એક નામવાળા છતાં પણ જુદા જુદા સ્વાદ હોવાથી તેમજ પરિણામાંતરને પામેલા નહીં હોવાથી તેનામાં બહુદ્રવ્યપણું રહેલું છે; અથવા બહુશ્રુતની આજ્ઞાથી અન્યથા રીતે પણ દ્રવ્યની સંખ્યા ગણવી. રૂપાવિગેરેની શલાકા તથા હાથના અંગુલી વિગેરે મુખમાં નચાય છે પણ તે દ્રવ્યમાં ગણાય નહીં.

વિગયના દુધ, દહીં, ઘી, તેલ, ગોઠ અને કઢાઈમાં થયેલાં સર્વ પકાન્ન એમ છ મેદ પડે છે. આમાંથી દરરોજ બની શકે તેટલીનો ત્યાગ કરવો.

ચોથો મેદ ' ઉપાનહ ' એટલે પગરખાની જોડ તથા કાઠની પાદુકા. તેમાં પણ કાઠની પાવડીથી ઘણા જીવની ઘાત થાય છે, માટે તે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

પાંચમો મેદ ' તાંબૂલ ' એટલે પાન, સોપારી, કાથો વિગેરે સ્વાદિષ્ટ દ્રવ્ય. તેમાં પત્ર તે નાગરવેલ વિગેરેના સમજવા. નાગવલ્લીપત્ર હમેશાં જઠથી મિંજેલા રચાય છે તથા તેમાં લીલ, ફુલ; કુંથવા તથા હંડા પ્રમુખ ઘણા જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તેમની વિરાધના થાય છે; તેથી પાપમીરુ પુરુષો તેનો રાત્રે

ઉપયોગ કરતાજ નથી. તેમ છતાં જેઓ ઉપયોગ કરે છે તેઓ દિવસે સારી રીતે શોધીને ઉપયોગ કરે છે. પ્રત્યેક સચિત્ત વસ્તુમાં એક શરીરે એક જીવ હોય છે, પણ ફळाદિકમાં અસંખ્ય જીવોની વિરાધના થવાનો સંભવ છે. તે વિષે શ્રી આ-ચારાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનના बीजा उद्देश्यानी वृत्तिમાં કહ્યું છે કે, “ बादर एकेंद्रियमां ज्यां एक पर्याप्त जीव होय છે त्यां असंख्य अपर्याप्त जीव होय છે, अने सूक्ष्ममां ज्यां एक अपर्याप्त जीव होय છે त्यां नियमथी असंख्य पर्याप्त जीव होय છે. ” તેમજ શ્રી પ્રज्ञापनासूत्रમાં પણ કહ્યું છે કે, “ वनस्पतिमां ज्यां एक बादर पर्याप्त जीव होय त्यां तेनी निश्राए प्रत्येक वनस्पतिमां अपर्याप्त जीव संख्याता अथवा असंख्याता होय अने साधारण वनस्पतिमां तो नियमा अनंता जीवो उत्पन्न थाय છે. ” એવી રીતે નાગરવેલના એક પાન વિગેરેમાં અસંખ્ય જીવો હણાય છે અને તદાશ્રિત લીલફુલના સંભવે તો અનંત જીવો હણાય છે, તેથી તેનો અવશ્ય નિયમ (ત્યાગ) કરવો.

છઠ્ઠા નિયમમાં ‘ વસ્ત્ર ’ એટલે પંચાંગ વેશ-તેમાં ધોતી, પોતી કે રાત્રિએ પહેરવાનું વસ્ત્ર વિગેરે ન ગણવું.

સાતમા નિયમમાં ‘ પુષ્પ ’ જે મસ્તકે અને કંઠે પહેરવાને યોગ્ય છે, તેનો નિયમ કરવો. કદિ તેનો ત્યાગ કર્યો હોય તો પણ તે દેવપૂજામાં કલ્પે છે.

આઠમો નિયમ ‘ વાહન ’ એટલે રથ, પોઠિયા તથા સુખપાલ વિગેરે.

નવમો નિયમ ‘ શયન ’ એટલે ળાટલા વિગેરે.

દશમા નિયમમાં ‘ વિલેપન ’ એટલે દેહના ભોગને અર્થે ચંદન, ફુલેલ તેલ તથા અત્તર વિગેરે-તેનો નિયમ કરવો. તેનો નિયમ છતાં પણ દેવપૂજાદિકમાં લલાટે તિલક કરવું, હાથે કંકણ કરવું અને હાથ ધુપવા વિગેરે કલ્પે છે.

અગ્યારમા નિયમમાં ‘ બ્રહ્મચર્ય ’ એટલે રાત્રિ દિવસ સંબંધી પોતાની વિવાહિત પત્ની આશ્રી અબ્રહ્મસેવનનું પ્રમાણ બાંધવું-મોકલાપણું ટાલવું.

બારમો નિયમ ‘ દિક્ષરિમાણ ’ જેનો અર્થ દિગ્વિરતિ વ્રતમાં લઁચાયેલ છે. વઁલી આગઁલ દશમા વ્રતમાં લઁચશું.

તેરમો નિયમ ‘ સ્નાન ’ એટલે તેલ વિગેરે ચોઁલી આઁલે શરીરે સ્નાન કરવું તે. તેનું પ્રમાણ કરવું.

ચૌદમો નિયમ ‘ ભાત ’ એટલે રાંધેલું ધાન્ય, સુઁહડી વિગેરે. તેનું ત્રણ શેર, ચાર શેર વિગેરે પ્રમાણ કરવું, ઁહડબુઁજા વિગેરેનું પ્રહણ કરવાથી ઁણા શેર પણ થાય છે.

व्याख्या.

“ मद्य बे प्रकारनुं कहेलुं छे, मांस त्रण प्रकारनुं कहेवाय छे, मधु त्रण प्रकारनुं छे अने माखण चार जातनुं होय छे—ए सर्व त्याग करवा योग्य छे.” आ चारे विकृतिअने अभक्ष्य जाणी विवेकी पुरुषोए त्यजी देवी. कारण के तेमां तत्समान रंग विगेरेथी जोवामां आवी शके नहीं तेवा अनेक जीवोनी उत्पत्ति थया करे छे.

मद्य काष्ट अने पिष्टथी उत्पन्न थतुं होवाथी बे प्रकारनुं छे. सर्व अभक्ष्यमां प्रथम मद्यनुं ग्रहण तेने सर्वथी महा अनर्थना हेतुभूत जाणीने करेलुं छे. ते विषे शास्त्रमां कहुं छे के, “ मद्य दुर्गतितुं मूल छे अने ते लज्जा, लक्ष्मी, बुद्धि तथा धर्मनो नाश करनारुं छे. ” वळी कहुं छे के—“ मद्यपानवडे उन्मत्त थयेलो पुरुष बाळा, युवति, वृद्धा, ब्रह्मणी अने चंडाळी गमे तेवी परस्त्रीने पण भोगवे छे. ” एक वखत कृष्ण वासुदेवे श्रीनेमिनाथने पूछथुं के, “ स्वामी ! आ मारी नगरीनो विनाश शावडे थशे ? ” प्रभु बोल्या—“ मदिराथी. ” ते सांभळी कृष्णे आखा नगरमांथी मदिराने कढावी नाखी. एक वखते शांभ अने प्रद्युम्न बंने दूर वनमां गया, त्यां मदिरा जोइने तेनुं पान कर्युं. पछी मदविहल थइ तेमणे द्वैपायन तापसने बांध्यो ने मार्यो. तत्काळ ते तापसे “ हुं यादवोनो तथा तेना नगरनो दाहक थाऊं ” एवुं नियाणुं कर्युं. ते सांभळी रामकृष्ण तेनी पासे आव्या अने प्रणाम कर्यो. तापस बोल्या के—“ हुं तमारा बे विना बीजा सर्वने हणीश. ’ रामकृष्णे धणुं समजाव्या पण समज्या नहीं. अनुक्रमे ते मृत्यु पामी अग्रिकुमार देव थयो. तरतज ते क्रोधायमान थइने यदुपुरीने दहन करवा आव्यो. ते समये नगरीना लोकोए बार वर्ष सुधी आचाम्ल व्रत कर्युं, तेथी ते तेमनो पराभव करी शक्यो नहीं. अन्यदा कोइ लौकिक पर्वमां लोकोए आचाम्ल कर्युं नहीं, एटले ते छळ पामी तेणे आखुं द्वारकानगर बाळी नाखुं. राम अने कृष्ण जीवता बहार नीकळ्या. रोहिणी, देवकी अने वसुदेव नगरनी प्रतोळीमां दबाई मृत्यु पामीने स्वर्गे गया. एम संभळाय छे के, “ मद्यथी अंध थयेला एवा सांभे सर्व यादवकुलने हणी नाखुं अने पितानी नगरीने पण बाळी नाखी; अर्थात् तेना कारणभूत थया. ”

मद्यना त्याग विषे पंचम काळमां उत्पन्न थयेला अंबागणिआ श्रावकनो संबंध छे, ^१ ते श्रावकनी जेम मद्यनो त्याग करवो.

१ छए विगयना त्याग सहित एकवार ज्मनुं ते (आंबिल). २ आ संबंध जाणवामां आव्यो नथी.

માંસ ત્રણ પ્રકારનું છે. જલચર માંસ, સ્થલચર માંસ, અને સ્થેચર માંસ-અથવા ચર્મ, રુધિર અને માંસ એવા પણ ત્રણ ભેદ છે. માંસ પણ અત્યંત દુષ્ટ છે. કહ્યું છે કે,

આમાસુઅ પક્કાસુઅ, વિપચ્ચમાનાસુ મંસપેસીસુ ।

સયયં ચિય ઉવવાઓ, ભણિઓ અ ણિગોઅજીવાણં ॥

“કાચા માંસમાં, પક્વ માંસમાં, રંધાતા માંસમાં અને તેની પેશીઓમાં, તેના જેવા વર્ણવાળા નિગોદીઆ (લીલફુલ આશ્રી) અનંત જીવો નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે.” વઢી યોગશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “જ્ઞાણે જ્ઞાણે ઉત્પન્ન થતા અસંખ્ય સંમૂર્ધિમ જીવોની સંતતિવડે દુષિત એવું માંસ જે નરકના માર્ગમાં પાથેય સમાન છે, તેનું કયો બુદ્ધિમાન્ ભક્ષણ કરે?” માંસમાં અનંતા નિગાદીઆ જીવ જ્ઞાણે જ્ઞાણે વિસામા વગર પુનઃ પુનઃ ઉત્પન્ન થયા કરે છે. આ પ્રમાણે તે શ્લોકની ટીકામાં કહેલું છે. વઢી લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “શુક્ર અને શોણિતથી ઉત્પન્ન થયેલું માંસ વિદ્યારૂપ કહેવાય છે. વઢી તે પુરિષમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી ઉત્તમ પુરુષે તેનો ત્યાગ કરવો.” વઢી “અગ્નિ, મધુ, વિષ, શસ્ત્ર, મદ્ય અને માંસ એ છ વસ્તુ પાંડિતોએ પોતે ગ્રહણ કરવી નહીં, તેમ કોઈને આપવી પણ નહીં.” સ્માર્તલોકો કહે છે કે-

ન માંસભક્ષણે દોષો, ન મદ્યે ન ચ મૈથુને ।

પ્રવૃત્તિરેષા ભૂતાનાં, નિવૃત્તિસ્તુ મહાફલા ॥૧॥

“માંસ ભક્ષણ કરવામાં, મદ્ય પીવામાં અને મૈથુન સેવવામાં કાંઈ દોષ નથી, એ તો પ્રાણીમાત્રની પ્રવૃત્તિ છે; પણ જો તેથી નિવૃત્તિ રાખે તો તે મોટું ફલ આપે છે.” આ શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો અયોગ્ય છે; કારણ કે જે આચરવાથી દોષ નથી લાગતો, છતાં તેથી નિવૃત્તિ કરવી તે મહા ફલ આપે છે. આનો અર્થ દેહીતોજ અઘટિત છે; અને તેવો અર્થ કરવાથી તો નિર્દોષ એવા શુભ ધર્મથી પણ નિવૃત્તિ કરવાનો પ્રસંગ આવે, તેથી એ શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો યોગ્ય છે-“માંસ ભક્ષણ કરવામાં અદોષપણું નથી (માંસ ભક્ષણેઽદોષો ન) એવી રીતે મદ્ય પીવામાં અને મૈથુન સેવવામાં પણ અદોષપણું નથી, કારણ કે તે મદ્ય માંસ ને મૈથુન પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિનાં સ્થાન છે, અર્થાત્ તેમાં અસંખ્યાતા ને અનંતા જીવો ઉપજે છે. અહીં જીવોની ઉત્પત્તિરૂપ પ્રવૃત્તિ સમજવી; તેથી મદ્ય, માંસ ને મૈથુનથી નિવૃત્તિ કરવી તે મહા ફલવાળી છે.”

વઠી માંસ અગ્નિ પ્રમુખ ઉપાયથી પણ અચિત્ત થતું નથી; બીજી સર્વ વસ્તુઓ ઉપાયથી પ્રાસુક થાય છે પણ માંસ તો કદિ પણ થતું નથી. એથીજ તેને માટે ઉપર કહેલી ગાથામાં (આમાસુઅ) इत्यादि પદ છે. વઠી માંસ સિવાય બીજી વસ્તુઓ અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રથી અચિત્ત થાય છે પણ અગ્નિથી સંસ્કાર કરાતા માંસમાં તે વચ્ચે પણ નિગોદીઆ જીવો ઉત્પન્ન થયા કરે છે. તેથી ઉપર ગાથામાં (વિપચ્ચમાણાસુ) એવું પદ છે. વઠી કહ્યું છે કે, “ જે પુરુષ સેકડો કૃમિથી આકુલ, પરુ, રુધિર અને ચરબીથી મિશ્રિત એવા માંસનું ભક્ષણ કરે છે, તે પુરુષને શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા પુરુષો શ્વાન જેવોજ ગણે છે. ”

હવે મધ ત્રણ પ્રકારનું છે, માત્તિક (માંસીથી થયેલું), કૌતિક (કુત્તાથી થયેલું) અને આમર (મમરીથી થયેલું.) આ ત્રણે પ્રકારનું મધ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે, “ માંસીઓના મુખની લાલથી થયેલું અને લાલો જંતુઓના નાશથી બનેલું એવું શુદ્ધ મધ કે જે નરકને આપનારું છે, તેને બુદ્ધિ-માન પુરુષો શામાટે સ્વીકારે ? ” પુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે,

સતપ્રામેષુ યત્પાપ-મગ્નિના ભસ્મસાત્ કૃતે ।

તદેતત્ જાયતે પાપં, મધુર્બિદુપ્રભક્ષણાત્ ॥ ૧ ॥

“ સાત ગામ વાઙ્મયાથી જે પાપ લાગે તેટલું એક મધના બિંદુનું ભક્ષણ કરવાથી લાગે છે. ”

યો દદાતિ મધુ શ્રાદ્ધે, મોહિતો ધર્મલિપ્સયા ।

સ યાતિ નરકં ઘોરં, શ્વાદકૈઃ સહ લંપટૈઃ ॥ ૨ ॥

“ જે ધર્મની ઇચ્છાથી મોહ પામી શ્રાદ્ધમાં મધ આપે છે, તે તેના શ્વાનારા લંપટ પુરુષોની સાથે ઘોર નરકમાં જાય છે. ” વઠી કહ્યું છે કે, “ જે માણસ ઔષધની ઇચ્છાથી મધ ખાય છે તે પણ થોડા કાલમાં ઘણું ઉગ્ર દુઃખ પામે છે, કેમકે જીવવાની ઇચ્છાએ ભક્ષણ કરેલું વિષ શું તત્કાલ જીવિતને શિદ્ધા નથી કરતું ? અર્થાત્ કરે છે. ”

હવે માંસના ચાર પ્રકારનું છે. ગાયનું, મેંશનું, બકરાનું અને ગાઢરનું—તેના દોષ વિષે કહ્યું છે કે, “ જેમાં સૂક્ષ્મ શરીરવાળા પ્રાણીઓ નિરંતર ઉપજે છે એવું માંસ તેને સેવનારા પ્રાણીઓને તેના પાપથી તત્કાલ નરકગતિ આપે છે. ” છાશમાંથી બહાર કાઢીને રાખેલા માંસમાં એક અંતર્મુહૂર્તમાં ઘણા સૂક્ષ્મ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે તેવા માંસના વિવેકી પુરુષો કેમ ભક્ષણ કરે ?

એવી રીતે ઉપર કહેલી ચાર વિગદોને અમલમાં (ભક્ષણ કરવાને અયોગ્ય)

જાણી ધર્મજ્ઞ એવા વિવેકી પુરુષોએ ત્યજી દેવી. કારણ કે તેમાં તત્સમાન વર્ણ-
વાળા તજાતીય અનેક સૂક્ષ્મ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે કે જે આપણી જેવા સામાન્ય
જીવોની દૃષ્ટિને અગોચર છે; અતીન્દ્રિય જ્ઞાનીઓ તેને જોઈ શકે છે. કહ્યું છે કે—

મજે મહુંમિ મસંમિ નવનીયંમિ ચઉથ્થણં ।

ઉવજ્જંતિ અણંતા, તઠ્ઠવણ્ણા તથ્થ જંતુણો ॥ ૧ ॥

“ મધ, મધુ, માંસ અને માંસલક્ષણમાં તેના જેવા વર્ણવાળા અનંતા જીવો
ઉપજે છે. ” અહિં મધ વિગેરેના વર્ણ જેવાજ વર્ણવાળા અનંતા નિગોદરૂપ જંતુ
ઉત્પન્ન થાય છે એમ સમજવું. એથી તે ચારે વિગઈ અમર્ય છે. આ ગાથાનો
અર્થ કરતાં કોઈક એમ વિચાર કરે છે કે, “ નિગોદીઆ જીવ તો સર્વત્ર ચૌદ
રાજલોકમાં અવારિતપણે ઉપજે છે, તેથી જો તે નિમિત્તે ત્યાજ્ય ગણશું તો સર્વ
વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો જોઈશે; માટે એનો અર્થ પૂર્વે કર્યો છે તેવો બંધવેસતો
નથી; તેનો અર્થ એમ સંભવે છે કે નિગોદીઆની જેવા સૂક્ષ્મ ઇટલે રસમાં ઉત્પન્ન
થતા બેહંદ્રી જીવોની તેઓમાં ઉત્પત્તિ જાણવી. આવા કારણથી કેટલીક પ્રતમાં
તે ગાથાના ત્રીજા પાદમાં (અણંતા) ને બદલે (અસંખ્યા) એવો પણ પાઠ
દેખાય છે. વળી મદિરામાં રસોત્પન્ન જીવની ઉત્પત્તિને લીધે અસંખ્યાત જીવપણું
શ્રીહૈમીનામમાળામાં પણ કહ્યું છે. “ રસજામદ્યકીટાદ્યાઃ ” ઇટલે રસથી ઉત્પન્ન
થયેલા જીવ તે મદિરા વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો જાણવા. એ વાક્યથી એમ
સિદ્ધ થાય છે કે, મદિરામાં રસથી ઉત્પન્ન થતાં બેહંદ્રિય જીવો અસંખ્યાતા ઉપજે,
અનંતા નહીં. વળી તેમણેજ શ્રીયોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ અંતર્મુહૂર્ત પછી તેમાં
જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે. ” આ શ્લોકમાં જીવની ઉત્પત્તિનો કાઠ પ્રતિપાદન કર્યો
છે, તેથી નિગોદીઆ જીવોની ઉત્પત્તિ સંભવતી નથી; કારણકે તેમની ઉત્પત્તિનો
તો તેમાં તેની પૂર્વે પણ સંભવ છે, અને તેને માટે તો કાંઈ કાઠનો નિયમ નથી. આ
ઉપરથી એમ જણાય છે કે, ચાર મહાવિગયમાં નિગોદના જીવવડે અમ-
ર્યપણું નથી, પણ અસંખ્ય એવા રસોત્પન્ન જીવવડે છે. આ પ્રસંગ વિચારવા
યોગ્ય છે. અત્ર પ્રસંગોપાત તે ઉપર વિચાર દર્શાવ્યા છે.

“ ઉપર બતાવેલી ચાર વિકૃતિઓને જે ભવી પ્રાણીઓ ત્યજે છે, તે શ્રીજૈન-
ધર્મના ધારક ગૃહસ્થો દેવતાદિકની સંપત્તિને પામે છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
भोगोपभोगव्रतविषये पंचदशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥११५॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૬ મું.

હવે બાકીના અમર્ય કહે છે.

બહુજીવાકુલામર્ય, મવેદુંબરપંચકમ્ ।

હિમં વિષં તથા ત્યજ્યાઃ, કરકાઃ સર્વમૃત્તિકાઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાખ્યા.

“ ઘણા જીવોથી વ્યાપ્ત એવા ઉદુંબર વિગેરે પાંચ જાતિના ફલો અમર્ય છે, તથા બરફ, વિષ, કરા અને સર્વ જાતની મૃત્તિકાઓ પણ અમર્ય હોવાથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ” તેનો માર્થ એવો છે કે, ઉંબરડા વિગેરે પાંચ જાતિનાં ફલ મશલાના જેવી આકૃતિવાળા ઘણા સૂક્ષ્મ જંતુઓથી સર્વદા વ્યાપ્ત હોય છે; તેથી તે અમર્ય છે. તે પાંચ જાતિ આ પ્રમાણે—બડનાં ફલ, પીપરનાં ફલ, ઉંબરડાનાં ફલ, પીપલાના ટેટા અને કાકોદુંબરનાં ફલ. એ પાંચે જાતિના ફલોનો ત્યાગ કરવો.

હિમ એટલે બરફ તેમાં શુદ્ધ અસંખ્યાત અપ્કાય જીવો રહેલા છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે.

વિષ એટલે સોમલ, અફીણ વિગેરે. ઔષધિપ્રયોગે નિર્વિષ કરેલું હોય તો પણ વિષને મર્ય કરવાથી ઉદરમાં રહેલા ગંડોલક વિગેરે ઘણા જીવોનો ઘાત છે તેથી અમર્ય છે.

પાણીના કરા પણ અસંખ્ય અપ્કાય જીવવાળા હોવાથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. અહિં કોઈ શંકા કરે કે, ‘ એવી રીતે ગણશો તો જલ પણ અમર્ય થશે. ’ તે સત્ય છે, પણ જલવિના જીવનનો નિર્વાહ થતો નથી અને કરા વિના મુખે નિર્વાહ થઈ શકે છે, તેથી તેનો નિષેધ કરેલો છે.

સર્વ જાતની મૃત્તિકાઓ (માટીઓ) પેટમાં ગયા પછી પણ દેહકા વિગેરે પંચેન્દ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિની હેતુરૂપ છે. તેમજ મહારોગાદિકને કરનારી છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે. મૃત્તિકાવિષે સર્વજાતની એ શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે તેથી ટાંકી, ગેરુ, હરિતાલ વિગેરે તેના બીજા મેદનો પણ ત્યાગ જાણી લેવો. મીઠું પણ અગ્નિ વિગેરે શસ્ત્રોથી પ્રાસુક થયેલું હોય તોજ લેવું, બીજું નહીં. તેને અચિત્ત થવાનો બીજો પ્રકાર પણ છે. શ્રાદ્ધવિધિમાં લખે છે કે, “ કોઈ પણ સચિત્ત વસ્તુ સો યોજન ઉપરાંત જવાથી તેને મલતા આહારના પરમાણુના અમાત્રથી, નવનવા

पात्रमां फेरवाथी, पछडावाथी अने पवन तथा धूमाडो लागवाथी अचित्त थाय छे. लवण प्रमुखना सचित्तपणानो विध्वंस थाय छे. ” बळी हरिताळ, मणशील, पीपर, खजुर, द्राक्ष अने हरडे ए वस्तुमांथी केटलीक वस्तु उपर प्रमाणे सो योजन दूर गया पछी ग्रहण कराय छे अने केटलीएक ग्रहण नथी कराती. तेमां गीतार्थ कहे ते प्रमाण समजवुं. लवणादिक सो योजन गया पछी केवी रीते अचित्त थाय ? ए प्रश्नना जबाबमां एटलुंज कहवानुं के, ज्यां ते उत्पन्न थयुं होय ते देशने योग्य तेने आहार मळवानो अभाव थवाथी, एक पात्रमांथी बीजा पात्रमां वारंवार फेरववाथी, तेमज वायु, अग्नि [तडको] अने धूमाडो लागवाथी अचित्त थाय छे. कछुं छे के, शस्त्र त्रण प्रकारनां छे. स्वकायशस्त्र, परकायशस्त्र ने उभयकायशस्त्र. ते आ प्रमाणे-खारुं पाणी ने मीठुं पाणी मेळववाथी बनेना जीवोनो विनाश थाय ते स्वकायशस्त्र, अग्नि बीजा जीवोने बाळे ते परकायशस्त्र अने जळ अग्नि भेळा थवाथी तेमज काची माटी ने पाणी भेळा थवाथी बनेनो विनाश थाय ते उभयकायशस्त्र. पीपर, खजुर, द्राक्ष, हरडे विगेरे पण लवणनी जेम सो योजन उपरांत गया पछी अचित्त थवानो संभव छे; पण तेमांथी केटलीक वस्तु परंपराए आदरे छे, अने केटलीक आदरता नथी. एटले के पीपर हरडे प्रमुख वस्तु अचित्त गणीने वपराय छे अने खजुर द्राक्ष विगेरे वपराती नथी. तेज प्रमाणे लवण पण जो अग्निथी प्रासुक थयुं होय तो ज वापरवुं, अपक्व होय तो वापरवुं नहीं; कारणके ते मृत्तिकारूप होवाथी अभक्ष्य छे.

हवे चौदमुं रात्रिभोजन नामनुं अभक्ष्य कहे छे.

चतुर्विधं त्रियामाया-मशनं स्यादभक्ष्यकम् ।

यावज्जीव तत्प्रत्याख्या, धर्मेच्छुभिरुपासकैः ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ रात्रे चारे प्रकारनुं अशन अभक्ष्य छे, तेथी धर्मनी इच्छावाळा उपासको (श्रावको) ए यावज्जीवसुधी तेना पञ्चस्काण करवा. ” चार प्रकारनुं एटले अशन, पान, खाद्य अने स्वाद्य ते चारे प्रकारनुं भोजन रात्रे अभक्ष्य छे. कारणके ते समये तेमां घणा जीवो उद्भववे छे. ते विषे श्रावकदिनकृत्यमां कछुं छे के,

तज्जोणिअ जीवाणं, तहा संपाइमाण्यं ।

निसिभत्ते वहो दीढो, सव्वदंसीहिं सव्वहा ॥ १ ॥

“ ચારે પ્રકારના આહારરૂપ યોનિથી ઉત્પન્ન થતા તેમજ ઉપરથી પડતા અનેક ત્રસ જીવોનો સર્વથા પ્રકારે સર્વજ્ઞોએ રાત્રિભોજનમાં વિનાશ દીટેલો છે. ”

સાથવા વિગેરે રાંધેલા પદાર્થમાં નિગોદની જેમ ઊરણીકાદિ જીવ ઉપજે છે, તેથી તેઓ તે યોનિવાળા કહેવાય છે. વઠ્ઠી સંપાતિમ એટલે ઉપરથી આવીને પડતા પતંગીઆ, ફુદાં, કુંથુવા, કીડી વિગેરેનો પણ રાત્રે વધ થતો સર્વજ્ઞ પુરુષોએ જોયેલો છે. શીતયોનિવાળા ત્રસજીવો ભૂમિ, વસ્ત્ર અને આહારાદિમાં રાત્રે ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી રાત્રે અસંખ્ય જીવોનો ઘાત કહેલો છે. વઠ્ઠી આકાશમાર્ગે એટલે અગાસીમાં તો દિવસના આઠમા ભાગથી અપ્કાય જીવોની વૃષ્ટિ થાય છે તે પ્રમાણે ચાર ઘડી દિવસ ચડે ત્યાંસુધી રહે છે, તેથી જો આકાશસ્થળે બેસીને ભોજન કરે તો અનંત જીવોનો પણ ઘાત થાય છે. કારણકે “ જથ્થ જલં તથ્ય વશં ” જ્યાં જલ ત્યાં વનસ્પતિ હોયજ-એમ સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે અને વનસ્પતિ અનંત જીવાત્મક પણ હોય છે.

વઠ્ઠી રાત્રિભોજન કરવાથી આલોક આશ્રી પણ ઘણા પ્રકારની હાનિનો સંભવ છે. ભોજનમાં કીડી આવી જાય તો બુદ્ધિને હણે છે, મલ્લિકા આવે તો વમન થાય, જુ આવે તો જલોદર થાય અને કરોઠ્ઠીઓ આવે તો કુષ્ટ રોગ થાય છે. વઠ્ઠી રાત્રે પાત્ર ધોતાં અને એટું નાચતાં કુંથુવા વિગેરે ઘણા જીવો હણાય છે-ઇત્યાદિ રજનીભોજનના દોષ કહેવાને કોણ સમર્થ છે ? રાત્રિભોજનના દોષ ઘણા છે, અને તે કહેવાનું આયુષ્ય થોડું છે, તથાપિ સંતેષમાં તેના દોષ કહું છું—

કોઈ એક જીવ છન્નુ ભવ સુધી જીવહિંસા કરે તેટલું પાપ એક સરોવરને શોષવાથી લાગે છે, એકસો આઠ ભવ સુધી તેવા સરોવરને શોષનારને જે પાપ લાગે તેટલું પાપ એકવાર દાવાનઠ્ઠ લગાડનારને લાગે છે, એકસો એક ભવ સુધી દવ આપનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એક કુવ્યાપાર કરનારને લાગે છે, એકસો ચુંમાઠ્ઠીસ ભવ સુધી કુવ્યાપાર કરવાવડે જેટલું પાપ લાગે તેટલું એક કુકર્મીને લાગે છે. એકસો ચુંમાઠ્ઠીસ ભવ સુધી કુકર્મીને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એકવાર ઘોડું આઠ આપનારને લાગે છે, એકસો એકાવન ભવ સુધી ઘોડું આઠ આપનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એકવાર પરસ્ત્રીગમન કરનારને લાગે છે, નવાણું ભવ સુધી પરસ્ત્રીગમન કરનારને જેટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ એકવાર રાત્રિભોજન કરનારને લાગે છે. આ પ્રમાણે રત્નસંચય નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે. તેનું તત્ત્વ તો બહુશ્રુત જાણે છે.

વઢી કહ્યું છે કે, “ જે બુદ્ધિમાન પુરુષો સર્વથા રાત્રે આહાર વર્જે છે, તેમને એક માસે પક્ષોપવાસનું ફલ થાય છે. ” તે માટે શ્રાવકોએ યાવજીવ સુધી રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરવો. દરરોજ રાત્રે ચતુર્વિધ આહારના પચ્ચલ્લાણ કરવા. જો ચારે આહાર ત્યજવાની શક્તિ ન હોય તો અશન તથા સ્વાદિમ તો અવશ્ય ત્યજવા; અને સ્વાદિમ તે સોપારી વિગેરે દિવસે સારી રીતે શોધી રાખી રાત્રે ગ્રહણ કરવા; નહીં તો તેમાં ત્રસ જીવોની હિંસાનો પણ દોષ લાગે છે. મુખ્ય રીતે તો પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે રાત્રિની નજીકની બે બે ઘડી આહારનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે, “ રાત્રિભોજનના દોષને જાણનાર જે પ્રાણી દિવસના મુખમાં અને અવસાનમાં બે બે ઘડી છોડીને ભોજન કરે છે, તે પુણ્યનું ભાજન થાય છે. ” વઢી “ રાત્રિભોજન કરવાથી ઘુવડ, કાક, માર્જાર, ગીધ, સાબર, સુવર, સર્પ, વીંછી અને ઘોનો અવતાર આવે છે. ” આ પ્રમાણે રાત્રિભોજનનું પારલૌકિક ફલ છે.

રાત્રિભોજન વિષે રામાયણમાં પણ દોષ જણાવ્યો છે. તે સંબંધ આવો છે કે, લક્ષ્મણ અને સીતા સહિત રામચંદ્ર વનવાસમાં ગયા હતા, તે પ્રસંગમાં એક દિવસ કુર્બર નગરની બહાર એક વડના વૃક્ષ નીચે રાત્રિવાસો રહ્યા હતા. તે નગરના રાજા મહીધરને વનમાઝા નામે એક પુત્રી હતી. તે લક્ષ્મણની ઉપર પ્રથમથી રાગી થયેલી હતી. તે લક્ષ્મણનો વનવાસ સાંભળી છેદયુક્ત થઈ સતી દૈવયોગે તેજ વનમાં તેજ રાત્રે ગળે ફાંસો ખાવા આવી. આ દેખાવ રાત્રે જાગૃત રહેલા લક્ષ્મણના જોવામાં આવ્યો. લક્ષ્મણે તેની પાસે જઈને પૂછ્યું, ‘ એટલે તેણીએ જે સત્ય હતું તે કહી આપ્યું. તત્કાલ લક્ષ્મણે પાશ છેદી નાશીને તેનું પાણિગ્રહણ કર્યું. વનમાઝા કે જે શુભ લક્ષણવાળી સુચરિતા હતી, તેણે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે લક્ષ્મણને યોગ્ય વર જાણી પોતાનો સ્વામી કર્યો. પછી લક્ષ્મણે તેણીને જણાવ્યું કે, ‘ હમણાં તમે પિતાને ઘેર રહો, જ્યારે હું વનવાસ પૂર્ણ કરી પાછો વળીશ ત્યારે તમને સાથે લઈ જઈશ. ’ તથાપિ તે રાગી રમણીએ માન્યું નહીં. પછી લક્ષ્મણે સ્ત્રી, ગાય, બાલહત્યા વિગેરે સોગન લીધા; તો પણ તેણીએ માન્યું નહીં. ત્યારે લક્ષ્મણે કહ્યું કે ‘ જે તમે કહો તે સોગન હું લઉં. ’ વનમાઝા બોલી કે—‘ આ જગતમાં રાત્રિભોજન કરનારને જે-ટલું પાપ લાગે તેટલું પાપ જો હું પાછો ન આવું તો મને લાગે ’ આવા જો સોગન ન્યો તો હું સત્ય માનું. લક્ષ્મણે તેવા સોગન લીધા; એટલે તેણીએ લક્ષ્મણને મુક્ત કર્યા.

उपरना दृष्टांतमां वनमाळाए स्त्री, गाय अने बाळहत्या करतां पण रात्रि-भोजननुं पाप बहु मोडुं मानीने लक्ष्मणने तेवा सोगन आप्या हता, तेथी रात्रि-भोजननुं पाप घणुं उग्र छे एम सिद्ध थाय छे; माटे सर्व भवी प्राणीओए अव-श्य ते नियम ग्रहण करवो.

इत्यद्भिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ रात्रिभोजनविषये षोडशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥११६॥

व्याख्यान ११७ मुं.

रात्रिभोजनरूप अभक्ष्य दुस्त्याज्य छे एवुं धारी पुनः
तेनो प्रतिबोध करवा माटे विवेचन करे छे.

स्वपरसमये गर्ह्य, आद्यं स्वभ्रस्य गोपुरम् ।

सर्वज्ञैरपि यत्त्यक्तं, पापात्म्यं रात्रिभोजनम् ॥ १ ॥

व्याख्या.

“ स्व अने पर शास्त्रमां निंदवा योग्य, नरकना प्रथम द्वाररूप अने सर्वज्ञो-ए त्यजेतुं रात्रिभोजन पापरूप छे.” आ श्लोकमां स्व अने पर शास्त्रमां निंदित करेलुं एम कहुं छे ते विषे स्वशास्त्रमां लखे छे के-‘ प्रासुक आहार होय अने महा ज्ञानी पुरुषो कुंथुवा विगेरे सूक्ष्म जीवोने पण जोइ शके तेम होय ते छतां तेओ पण रात्रिभोजनने टाळे छे. कदि दीपक विगेरेना साधनथी कीडी वि-गेरे स्थूल जीवो देखी शकाय पण सूक्ष्म जीवनी दया नहीं पळावाथी मूळ व्रतनी विराधना थाय, माटे रात्रिभोजन निषेधुं छे. ’ ते विषे परशास्त्रमां पण लखे छे के—

मृते स्वजनमात्रेपि, सूतकं जायते किल ।

अस्तंगते दिवानाथे, भोजनं क्रियते किमु ? ॥ १ ॥

“ मात्र स्वजन मृत्यु पामवाथी पण जो सूतक लागे छे तो सूर्य अस्त पामतां भोजन करवुं केम घटे ? ”

મધ્યમાંસાશનં રાત્રૌ, ભોજનં કંદભક્ષણં ।

યે કુર્વતિ વૃથા તેષાં, તીર્થયાત્રા જપત્તપઃ ॥ ૨ ॥

“ જે મધ્ય પીવે, માંસ खાય, રાત્રિભોજન કરે, અને કંદનું ભક્ષણ કરે તેઓની તીર્થયાત્રા, જપ અને તપ સર્વ વૃથા થાય છે. ” તેમજ તેનું કરેલું એકાદશીનું વ્રત રાત્રીજાગરણ, પુષ્કરતીર્થની યાત્રા, અને ચાંદ્રાયણ વ્રત પણ વૃથા થાય છે એમ પદ્મપુરાણમાં કહ્યું છે. વઢી ભારતના અઢારમા પર્વમાં લખેછે કે, ‘ હે યુધિષ્ઠિર ! તપસ્વીએ તો વિશેષે કરીને રાત્રે જઠ પણ પીવું નહીં અને વિવેકી ગૃહસ્થે પણ પીવું નહીં. ’ મહાભારતમાં કહ્યું છે કે, “ રાત્રે જઠ રુધિર સમાન અને અન્ન માંસ સમાન થાય છે, તેથી રાત્રિભોજન કરનાર રુધિર અને માંસનું ભક્ષણ કરે છે. ”

વઢી અન્ય શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, “ રાત્રે આહુતિ, સ્નાન, શ્રાદ્ધ, દેવાર્ચન અને દાન કરવાં નહીં અને ભોજન તો વિશેષપણે નહીં કરવું. ”

વઢી પ્રથમ શ્લોકમાં રાત્રિભોજન નરકનું આઘ દ્વાર છે. એમ કહ્યું છે તે વિષે પદ્મપુરાણના પ્રભાસખંડમાં લખે છે કે,

ચત્વારો નરકદ્વારા, પ્રથમં રાત્રીભોજનં ।

પરસ્ત્રીગમનં ચૈવ, સંધાનાનંતકાયિકે ॥ ૧ ॥

“ ચાર નરકના દ્વાર છે, તેમાં પ્રથમ દ્વાર રાત્રિભોજન, બીજું પરસ્ત્રીગમન, ત્રીજું દ્વાર બોઠ અથાણું અને ચોથું દ્વાર અનંતકાય (કંદમૂઠ નું ભક્ષણ છે. ” વઢી આયુર્વેદમાં કહ્યું છે કે, “ જ્યારે સૂર્ય અસ્ત પામે છે ત્યારે હૃદયકમઠ તથા નામિકમઠ સંકોચ પામે છે. એથી રાત્રે ભોજન કરવું નહીં. તેમજ તેમ કરવાથી સૂક્ષ્મ જીવનું ભક્ષણ થઈ જાય છે તે કારણથી પણ કરવું નહીં. ” સ્કંદપુરાણમાં રુદ્રે રચેલા સૂર્યની સ્તુતિરૂપ કપાઠમોચન સ્તોત્રને વિષે લખે છે કે,

એકભવતાશનાન્નિત્યં, અગ્નિહોત્રફલં લભેત્ ।

અનસ્તભોજનાન્નિત્યં, તીર્થયાત્રાફલં લભેત્ ॥ ૧ ॥

“ હંમેશ એક વાર ભોજન કરવાથી અગ્નિહોત્રનું ફઠ મઠે છે અને જેઓ સૂર્યાસ્ત પછી ભોજન કરતા નથી તેઓને નિત્યયાત્રાનું ફઠ મઠે છે. ”

ઈત્યાદિ અનેક શાસ્ત્રવચનોથી રાત્રિભોજન પાપાત્મક છે, તેથી સર્વ દ્રવ્યને જોનારા શ્રી સર્વજ્ઞપુરુષોએ તેને ત્યજી દીધેલું છે, કારણ કે, તેઓ સર્વજ્ઞ હોવાથી

રાત્રીસમયે ભોજનમાં ઉત્પન્ન થતા સૂક્ષ્મ જીવોનો વધ નિવારવાને અસમર્થ હતા, અર્થાત્ તેવા અંતર્દષ્ટિવાળા સર્વજ્ઞોએ પણ નિષિદ્ધ કર્યું છે. તો બાહ્યદષ્ટિવાળા આપણે તો વિશેષપણે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે-એ તાત્પર્ય છે. આ વ્રત ઉપર ત્રણ મિત્રનો પ્રબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

કોઈ ગામમાં એક શ્રાવક, બીજો ભદ્રિક અને ત્રીજો મિથ્યાત્વી-એમ ત્રણ વર્ણિક મિત્રો રહેતા હતા. એક વખતે તેઓએ કોઈ ગુરુ પાસે આ પ્રમાણે ધર્મ સાંભળ્યો—“ રાત્રે જાલ પીવા કરતાં સ્વાદિમ ખાવામાં બમણું પાપ લાગે છે, સ્વાદિમથી ખાદિમમાં ત્રણગણુ પાપ લાગે છે અને ખાદિમથી અશનમાં ત્રણગણું લાગે છે. ” વળી “ રાત્રે અંધકારમાં સૂક્ષ્મ જીવો દષ્ટિ પડતા નથી, તેથી જે રાત્રે બનાવ્યું તે દિવસે ખાય તો પણ તેને રાત્રિભોજન સરખું સમજવું. ” એમ રત્નસંચય નામના ગ્રંથમાં લખેલું છે. આ પ્રમાણે છતાં જે અજ્ઞાની પ્રાણીઓ કદાપ્રહથી રાત્રિભોજનને વર્જતા નથી તેઓ એકાચ તથા મરુકની જેમ બહુ દુઃખ પામે છે. તે એકાચનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે—

એકાચની કથા.

દશાર્ણપુરમાં ધનશ્રી નામે એક શ્રાવકની પુત્રી હતી, તેનો ધનદેવ નામે પતિ હતો. ધનશ્રીએ માંડમાંડ સમજાવી એક દિવસ ધનદેવને રાત્રિ દિવસચરિમનું પ્રત્યાખ્યાન કરાવ્યું. તેજ રાત્રિએ કોઈ વ્યંતરદેવી ધનદેવની પરીક્ષા કરવાને માટે તેની બેહનનું રૂપ લઈ ભોજન આપવા આવી. ધનશ્રીએ ઘણો વાર્યો તો પણ ધનદેવ ભોજન કરવા બેઠો. તત્કાલ દેવીએ લપડાક મારીને તેના લોચન બહાર કાઢી નાખ્યા. પછી તેની પત્ની ધનશ્રીએ કાયોત્સર્ગ કરીને કોઈ દેવીને આરાધી, એટલે તે દેવીએ આવીને કોઈ તરતમાં મારેલા ઘેટાના નેત્ર લાવી તેને લગાડી દીધા, તેથી તે દેવે તો થયો; અને ત્યારથી એકાચ નામથી પ્રસિદ્ધ થયો.

મરુકની કથા શ્રાદ્ધદિનકૃત્યવૃહદ્વૃત્તિથી જાણી લેવી.

આ પ્રમાણે રાત્રિભોજન સંબંધી દેશના સાંભળી પેલા શ્રાવકમિત્રે તો કુલાચારને લીધે ઘણા નિયમો ગ્રહણ કર્યા. બીજા ભદ્રિકમિત્રે બહુ વિચારીને એક પ્રસ્તુત નિયમ ગ્રહણ કર્યો અને જે મિથ્યાત્વી હતો તે તો જરાપણ પ્રતિબોધ પામ્યો નહીં. પેલા બંને મિત્રનું કુટુંબ પણ અનુક્રમે તે નિયમમાં તત્પર થયું. હવે જે શ્રાવક હતો તે ક્રમેક્રમે શિથિલ થતો ગયો. કોઈ કોઈવાર તજવા યોગ્ય એવી દિવસની આઘની તથા અંતની બે બે ઘડીમાં પણ ખાવા લાગ્યો અને છેવટે રાત્રે

પણ ભોજન કરવા લાગ્યો. એક વખતે તે શ્રાવક અને ભદ્રિક બંને કોઈ રાજ-
કાર્યમાં જોડાયા. સવારે જમ્યા વિના ગયેલા તે સાયંકાલે ઘેર આવતાં ભોજનનું
અસુર થઈ ગયું. સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. પછી તેમના સંબંધી અને મિત્રોએ ઘણો
આગ્રહ કર્યો તો પણ ભદ્રિકે ભોજન કર્યું નહીં; અને પેલો શ્રાવક ‘ હજુ ક્યાં
પૂરેપૂરી રાત્રી પડી છે ’ એમ બોલતો અંધકારમાં પણ નિઃશૂકપણે ભોજન કરવા
બેઠો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

રયણીભોજને જે દોષા, તે દોષા અંધયારંમિ ।

જે દોષા અંધયારંમિ, તે દોષા સંકટંમિ મુહે ॥ ૧ ॥

“ રાત્રિભોજનમાં જે દોષ છે તે દોષ અંધકારમાં જમવાથી લાગે છે અને
અંધકારમાં ભોજન કરવાથી જે દોષ લાગે છે તે દોષ સાંકડા મુઠવાલા પાત્રવડે
લાગેલાથી લાગે છે. ” આ પ્રમાણે કહ્યું છે. તો પછી રાત્રીએ અંધકારમાં
જમતાં મહાન્ દોષ લાગે તેમાં તો શું કહેવું ?

હવે પેલો શ્રાવક ભોજન કરવા બેઠો તેના ભોજનમાં તેના મસ્તકમાંથી જુ
પડી, તેનું મદ્ધણ કરવાથી તેને જલોદરનો વ્યાધિ થયો, જેથી તે પંચત્વ પામી
ગયો. ત્યાંથી તે માર્જાર યોનિમાં આવ્યો. તે ભવમાં અશુભ ધ્યાનવડે મૃત્યુ પામી
પહેલી નરકે ગયો. પેલો મિથ્યાત્વી પણ રાત્રે સર્પના વિષવાળા અન્નને જમવાથી
મૃત્યુ પામી માર્જાર થયો અને ત્યાંથી પહેલી નરકમાં ઉત્પન્ન થયો.

ભદ્રિકનો જીવ મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. જે શ્રાવકનો
જીવ હતો તે પહેલી નારકીમાંથી નીકળી એક નિર્ધન બ્રાહ્મણને ઘેર શ્રીપુંજ
નામે પુત્ર થયો; અને જે મિથ્યાદૃષ્ટિ હતો, તે પણ નારકીમાંથી નીકળી તેનોજ
અનુજ બંધુ થયો. અહિં ભદ્રિકના જીવે અવધિજ્ઞાનવડે તેની ઉત્પત્તિ જાણી ત્યાં
આવી નિયમભંગનું ફલ જણાવીને તેમને પ્રતિબોધ આપ્યો. તે ઉપરથી તે બંનેએ
સર્વ અમરચના નિયમો ગ્રહણ કર્યા. તે બંનેના માતાપિતા બ્રાહ્મણ અને મિથ્યાત્વી
હોવાથી તેમણે તેમના કદાગ્રહનો નિગ્રહ કરવાને માટે સર્વથા ભોજન નિષિદ્ધ
કર્યું. બંનેને ઉપરાઉપરી ત્રણ લંઘન થઈ. ત્રીજી રાત્રે પેલા સૌધર્મદેવે તે નગરના
રાજાના ઉદરમાં પીડા ઉત્પન્ન કરી. તે અનેક ઉપાયોથી શાંત થઈ નહીં ત્યારે તે
દેવે જણાવ્યું કે, ‘ રાત્રિભોજનના નિયમવાળા શ્રીપુંજના હસ્તસ્પર્શથી રાજાની
પીડા શાંત થશે. ’ તત્કાલ મંત્રીઓએ શ્રીપુંજને ત્યાં બોલાવ્યો; એટલે તે ઉંચે

સ્વરે બોલ્યો કે, 'જો મારું વ્રત સત્ય હોય તો આ રાજાની પીઢા શાંત થાઓ.' આ પ્રમાણે કહી તેણે રાજાના શરીરને કરથી સ્પર્શ કર્યો, ઇટલે તત્કાલ રાજા વ્યથા રહિત થયો. રાજાએ પ્રસન્ન થઈને તેને પાંચસો ગામનું આધિપત્ય આપ્યું. શ્રીપુંજે સર્વસ્થળે પોતાના નિયમનો મહિમા ફેલાવ્યો. અનુક્રમે આયુ પૂર્ણ કરીને શ્રીપુંજ અનુજબંધુ સાથે સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી ચ્યવી અનુક્રમે તે ત્રણે સિદ્ધિપદને પામશે.

વ્રતાત્તમાત્રાન્નહિ ધર્મપૂર્ણતા, નિમિત્તમુખ્યં પરિણામસંગતં ।

સમદ્રકોપાસકયોઃ પ્રબંધતઃ, વિચાર્ય તત્ત્વં નિશિભોજનં ત્યજા ॥૧॥

“ માત્ર વ્રત લેવાથી કાંઈ ધર્મની પૂર્ણતા થતી નથી, પણ તેમાં દૃઢતા સાથે શુભ પરિણામ રાખવા તે મુખ્ય છે. આ હકીકત ઉપર મદ્રક અને શ્રાવક એ બે મિત્રનો પ્રબંધ છે તે ઉપરથી તત્ત્વને વિચારીને રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરો. ”

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यग्रंथस्यवृत्तौ ।
रात्रिभोजनाविषये सप्तदशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ ११७ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૮ મું.

હવે બાકીના અમદ્ય વિષે કહે છે.

અનંતકાયસંધાને, બહુબીજં ચ મદ્યકમ્ ।

આમગોરસમિશ્રં ચ, દ્વિદલં સૂક્ષ્મસત્ત્વજમ્ ॥ ૧ ॥

તુચ્છફલં ચ વૃન્તાકં, રસેન ચલિતં તથા ।

અજ્ઞાતફલમેતાનિ, હ્યમદ્યાણિ દ્વિવિંશતિઃ ॥ ૨ ॥

વ્યાખ્યા.

“ ૧૫ અનંતકાય, ૧૬ બોલ અથાણા, ૧૭ બહુબીજવાળાં ફલ, ૧૮ કાચા ગોરસે મિશ્ર એવા દ્વિદલ કે જેમાં સૂક્ષ્મ જંતુ ઉપજે છે, ૧૯ તુચ્છફલ, ૨૦-વૃન્તાક, ૨૧ ચલિત રસવાળી વસ્તુઓ અને ૨૨ અજાણ્યા ફલ-એ પ્રમાણે બાવીશ અમદ્ય જાણવા.

અનંતકાય ઇટલે સાધારણ વનસ્પતિ, તેનું મદ્ય અનંત જીવનો ઘાત થવામાં હેતુરૂપ છે, તેથી તે અમદ્ય છે તેનું સ્વરૂપ આગળ કહેવાશે.

સંધાન ઇટલે લીંબુ, આંબલી, બીલી વિગેરેનું બોઝ અથાણું. તે અનેક જી-
વોની ઉત્પત્તિનું નિમિત્ત છે, તેમજ લવણવાળાં શાક રાઈ સાથે મિશ્ર કરેલાં
ત્રણ દિવસથી વધારે રહે તો અમૃત થાય છે એવો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે; પરંતુ
ચારમાં નાંખેલા લીંબુ વિગેરેનો ગંધ રસ વિગેરે બદલાય તો ત્રણ દિવસ તડકે
રાંખેલા પણ અનાચિર્ણ થાય એમ વૃદ્ધો કહે છે.

બહુબીજ ઇટલે પંપોટા, અંજીર વિગેરે. દાડમ વિગેરે ફાળોની જેમ અંતર-
પડ વગરના કેવળ બીજવાળા ફાળો, તેઓમાં પ્રત્યેક બીજે બીજનો ઘાત થાય
છે. અને જે ફાળ બહુબીજવાળું હોય પણ અંદર પડ હોય જેવા કે દાડમ ટિં-
હોરા વિગેરે તે અમૃત નથી.

આમ ગોરસ, ઇટલે ઊના કર્યા વિનાના દુધ, દહીં ને છાશ-તેમાં જો દ્વિ-
દલ મિશ્ર થાય તો તેમાં કેવળીગમ્ય સૂક્ષ્મ જંતુઓ ઉપજે છે. શાસ્ત્રમાં દ્વિદલનું
લક્ષણ આ પ્રમાણે કહ્યું છે-“જેને પીલવાથી તેલ નીકળે નહીં અને પીલતાં બે
દલ (દાઢ) જુદા પડે તે દ્વિદલ કહેવાય છે, ઇંડી રાઈ વિગેરેને પીલવાથી બે
દલ થાય છે પણ તેમાંથી તેલ નીકળે છે માટે તે દ્વિદલ ન કહેવાય.” આવાં
કઠોળની સાથે ટાઢાં દુધ, દહીં કે છાશ ધાવાં નહીં, તે વિષે પરશાસ્ત્રમાં પણ
લખે છે કે—

ગોરસં માષમધ્યે તુ, મુદ્ગાદિસુ તથૈવ ચ ।

ભક્ષમાણં ભવેન્નુનં, માંસતુલ્યં ચ સર્વદા ॥ ૧ ॥

“અડદ અને મગ વિગેરે કઠોળમાં ગોરસ ભેળવીને ભક્ષણ કરે તો તે માંસ-
તુલ્ય થાય છે.” તેથી ઘોઢવડાં ઇટલે કાચા દહીંમાં નાંખેલા વડાં અમૃત
છે. પણ જો પ્રથમ કાચી છાશ કે દહીંને ગરમ કરીને પછી તેમાં દ્વિદલ નિષ્પ-
ન્ન પદાર્થ નાંખે તો તે દોષયુક્ત નથી, એમ વૃદ્ધો પાસેથી સાંભળ્યું છે. આ વા-
તને કેટલાંક ટુંઢિયાદિક માનતા નથી પણ તે તેમનો દુરાગ્રહ છે. વિચાર-
સંસક્ત નિર્યુક્તિમાં કહ્યું છે કે, ‘જો બિયા જાતના વૃક્ષની યષ્ટિ અને અંકોલ
વૃક્ષની ઘાણી કરાવીને તેમાં સેલડી પીલે તો તત્કાલ સંમૂર્ઝિમ માછલાંઓ
ઉત્પન્ન થાય છે.’ તેવી રીતે અહીં પણ જાણવું. વળી કહ્યું છે કે “મગ તથા
અડદ વિગેરે દ્વિદલ કાચા ગોરસમાં પડતાં તત્કાલ ત્રસ જીવ ઉત્પન્ન થાય
છે, તેમજ બે દિવસ ઉપરાંતના દહીંમાં પણ ત્રસ જીવ ઉપજે છે.” કોઈ
ઠેકાણે ‘તિદિગુંવરિ’ ઇટલે ત્રણ દિવસ પછી એવો પાઠ છે, તે યોગ્ય લાગતો

નથી. કારણ કે જે દિવસ વ્યતિત થયેલું ત્યાં અમર્ય છે. એમ શ્રી યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. આટલા ઉપરથી કાચા ગોરસ સાથે દ્વિદલ મિશ્ર થવાથી તેમાં અનેક સૂક્ષ્મ જીવ ઉપજે છે એમ સિદ્ધ થાય છે, તેથી તે અમર્ય જાણવું. એ પ્રથમ શ્લોકનો અર્થ થયો.

હવે તુચ્છ ફલ એટલે મહુડાં, લીંબું, બોર, કોઠાં વિગેરે. ઉપલક્ષણથી તુચ્છ પુષ્પ તથા પત્રનું પણ ગ્રહણ કરવું. અહિં પુષ્પ તે કેરડા વિગેરેના લેવા અને પત્ર તે વર્ષાકાળમાં થતી તાંદળજા વિગેરેની ખાજી લેવી; તથા કોમલ મગ-ચોલાની સીંગો પણ ગ્રહણ કરવી, કારણ કે તેમાં ઘણા જીવો હજાય છે અને વૃક્ષિ થતી નથી.

હવે વૃંતાક કે જે કામોદીપક અને નિદ્રાવર્ધક હોવાથી દૂષિત છે, તે વિષે લૌકિકશાસ્ત્રમાં પણ લખે છે કે-“ શિવ પાર્વતીને કહે છે, હે પ્રિયે ! વૃંતાક, કાર્લીંગડા અને મૂઝા વિગેરેનું ભક્ષણ કરનાર મૂઢ પુરુષ અંતકાળે મને સંભારશે નહીં. ” વઢી “શાસ્ત્રને જાણનાર પુરુષે વૃંતાક, ધોઝા વૃંતાક, મૂઝા અને રાતા મૂઝા વર્જવા એમ મનુષ્ય કહેલું છે. ” આ પ્રમાણે ભારતના શાંતિપર્વના પ્રથમ પાદમાં લખે છે.

વઢી રસથી ચલિત એટલે બેસ્વાદ થયેલાં વાસી, દ્વિદલ, પુલ્લા, વડાં અને રાંધેલા કુર વિગેરે. તે સિવાય બીજું પણ કહેલું સર્વ અન્ન ત્યજી દેવું, કારણકે તે બહુ જીવ સંસક્ત થઈ જાય છે. વઢી કહ્યું છે કે, “તેવાં અન્નનો સંચય કરવાથી મિથ્યાત્વ વધે છે, વાપરવાથી વિરાધના થાય છે અને તેમાં ઉંદર વિગેરે ઘણી જાતના સંમુર્ચિષ્ઠ જીવો ઉપજે છે. ” એનો ભાવાર્થ એવો છે કે, તેવું અન્ન જો રાત્રે વાસી રાખ્યું હોય તો તે જોડને બીજા મિથ્યાત્વ પામે છે અને કેટલાક નિંદા કરે છે કે, “ જુઓ આ શ્રાવક ! કેવો સંચય કરનાર છે ! ” વઢી તેવી રીતે વાસી રાખવાથી સંયમની પણ વિરાધના થાય છે, તેમજ તેવા સાથવા વિગેરેને રાખી મૂકવાથી કરોઢીઆની જાઢ તથા બીજા સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓની જાતિ તેમાં ઉપજે છે. પોઢી, માલપુવા વિગેરે વાસી રાખવાથી તેમાં ઝાઢીઆ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. તેવા આહારની અમિલાષા કરવા ઉંદર આવે છે, અને તેના કરડવાનો અવાજ સાંભઢી માર્જાર વિગેરે ત્યાં આવી તેનું ભક્ષણ કરી જાય છે. ઇત્યાદિ ઘણાં દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે શ્રીવૃહત્કલ્પની ટીકામાં કહેલું છે. ઝાઢીઆ જીવ દ્વીદ્રિષ જાતિના છે એમ વૃદ્ધ સંપ્રદાય છે. કેટલાક ઢુંઢકાદિ આ ઢઢીતરસને અમર્ય માનતા નથી તે અયુક્ત છે. કારણ

કે રોટલી વિગેરેમાં તે પ્રત્યક્ષ જણાય છે. ઉપલક્ષણથી કાલાતિક્રમ થયેલા પક્ષાન્ને પળ ચઢિતરસમાં ગણવું. તે વિષે એમ લખ્યું છે કે, “ જે દિવસ પક્ષાન્ન કર્યું હોય ત્યારથી વર્ષાકાળમાં પંદર દિવસ સુધી કલ્પે, શીતકાળમાં એક માસ સુધી કલ્પે અને ઉષ્ણઋતુમાં વીશ દિવસ સુધી કલ્પે. મુનિ ત્યાં સુધી તે ગ્રહણ કરે. ” કેટલાએક એમ કહે છે કે, જ્યાંસુધી વર્ણ, ગંધ, રસાદિ વગડ્યું ન હોય ત્યાંસુધી કલ્પે છે. વઢી આદ્રા નક્ષત્રથી આંવાનો રસ, અને બે દિવસ પછીનું દહીં અને છાશ પણ સેવવા યોગ્ય નથી. આ પ્રમાણે અભચ્ચ-અભચ્ચનો વિચાર સંપ્રદાયથી જાણી લેવો.

વઢી અજાણ્યું ઇટલે જેની જાતિ કે નામ જાણવામાં ન હોય તેવાં ફળ, પત્ર, પુષ્પ અને મૂળનો ત્યાગ કરવો. તે વિષે બ્રહ્માંડપુરાણમાં લખે છે કે, ‘ અભચ્ચનું ભક્ષણ કરવાથી કંઠરોગ વિગેરે થાય છે. ’ શાંતાતપ ઋષિના રચેલા શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, ‘ અભચ્ચનું ભક્ષણ કરવાથી હૃદયમાં કૃમિ ઉત્પન્ન થાય છે. ’

ઉપર પ્રમાણે સર્વ મઢીને બાવીશ પ્રકારના અભચ્ચ છે. એ બીજા શ્લોકનો અર્થ કહ્યો.

“ ઉપર કહેલા સર્વ અભચ્ચ પાપરૂપ છે, તેથી શ્રીજિનેંદ્રના આગમના મર્મને જાણનારા વ્રતધારી ગૃહસ્થોએ ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને તે સર્વદા સેવવા નહીં. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
अभच्यविषये अष्टादशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥११८॥

વ્યાખ્યાન ૧૧૬ મું.

ચઢિત રસ ઇટલે વાસી અન્ન વિગેરે અભચ્ચ કહ્યું છે, પણ તેનો બાઢગોપાઢ વિગેરે સર્વથી ત્યાગ થવો અશક્ય છે માટે પુનઃ તેનું વર્ણન કરે છે.

રસૈઃ ચલિત નિઃસ્વાદં, દ્વ્યક્ષાણાં યોનિસ્થાનકં ।

પર્યુષિતં કુત્સિતાન્નં, ભૂક્ષણાદુઃખમાસદેત્ ॥ ૧ ॥

“ચઢિતરસ ઇટલે રસથી ચઢિત થયેલું, નિઃસ્વાદ થયેલું, બેઈન્દ્રિય જીવોની

ઉત્પત્તિનું સ્થાનક, વાસી રહેલું, અથવા કોહી ગયેલું અન્ન ભક્ષણ કરવાથી પ્રાણી દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે. ” આ અર્થને દૃઢ કરવાને નીચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે—

કનકપુર નામના નગરમાં જિનચંદ્ર નામે એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને શીલવતી નામે પત્ની હતી. તે ઉભયથી ગુણસુંદર નામે એક પુત્ર થયો હતો. તે બાલ્યવયથી ધર્મ રહિત હતો. એક વખતે તેની માતાએ તેને કહ્યું કે, “ વત્સ ! તું વાસી ભોજન કર નહીં; કેમકે વાસી ભોજન કરવાથી દેહમાં ધાધર, કરોઢિયા, અને ત્વચા-વિકાર વિગેરે તથા વાત સંબંધી અનેક રોગો થશે, વઠ્ઠી બુદ્ધિનું હીનપણું થશે. તે સાથે ત્રસ જીવની હિંસા જાગશે. તે સંબંધી વિશેષ દોષો જાણવા હોય તો શ્રી સમયામૃતસૂરિની પાસે જઈને જાણી લેજે ’ તેણે ઉદ્યાનમાં રહેલા તે ગુરુ પાસે જઈને તેના દોષ પૂછ્યા; એટલે ગુરુ બોલ્યા કે, ‘ તું સુભાગનગરમાં જા, ત્યાં થાવર નામે એક ચંડાળ છે, તે તને એના દોષ કહેશે. ’ ગુણસુંદર સુભાગનગરે ગયો, ત્યાં થાવર ચંડાળનું ઘર શોધી તેને વાસીના દોષ પૂછ્યા. થાવરે કહ્યું કે ‘ હું કહીશ. ’ પછી તે ચંડાળે એક ગૃહસ્થની દુકાનેથી શાઠ, ઢાઠ વિગેરે સીધું તેને અપાવ્યું. તેણે લીધું અને તે કોઈ કૃપણને ઘેર મૂલ્ય આપીને રંધાવ્યું. જ્યારે તે ભોજન કરવા બેઠો ત્યારે તે કૃપણની સ્ત્રીએ પુછ્યું કે, ‘ તમે ક્યાંથી આવ્યા છો ? ’ ગુણસુંદરે પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તે ઉપરથી તે સ્ત્રીએ પોતાના માઈ તરીકે ઓઠાવ્યો. બીજે દિવસ ગુણસુંદર જવાને તૈયાર થયો. પણ તે સ્ત્રીએ આગ્રહથી રોક્યો. પછી તેણીએ પોતાના લુબ્ધ પતિ પાસે શાઠિ વિગેરે સારું ભોજન રાંધવા માગ્યું; એટલે તેણે કહ્યું કે, ‘ વાલ અને તેલ લઈ જઈને ભોજન કરાવ, બીજું નહીં મળે. ’ પણ તે સ્ત્રીએ તો બીજી દુકાનેથી ઘી ઝાંડ વિગેરે લાવી ગુણસુંદરને માટે ઘેવર વિગેરે કરવા માંડ્યા. તે વાતની તેના પતિને સ્વર પડી, એટલે તે બહુ સ્વેદ પામ્યો અને ક્રોધથી તેણે વાસી અન્ન સ્વાધું. તેથી તે તત્કાલ હૃદય ફાટીને મૃત્યુ પામ્યો. સ્ત્રીએ જાણ્યું કે, ‘ મેં મારા માઈને ભોજન કરવા રાખ્યો તેથી આ બન્યું. ’ પણ તેણીએ આ વાત કોઈને જણાવી નહીં; કારણકે જો તે વાત વહાર પડે તો તે અપુત્ર હોવાથી બધું દ્રવ્ય રાજા લઈ જાય. આવા ભયથી તે વાત કોઈને જણાવ્યા સિવાય તેણીએ શ્રેષ્ઠીના શબને ઘરમાં સ્થાપી સોડીને ઢાંકી દીધું. પછી તેણીએ પોતાના બંધુને ગુપ્ત રીતે તે વાત જણાવી અને કહ્યું કે, “ માઈ ! તું અહીં રહીને તારા બંનેનીના ચાર કોટી દ્રવ્યનો વ્યાપાર કર અને શ્રેષ્ઠી વિષે કોઈ તને પૂછે તો તારે કહેવું કે, ‘ તે દસીઆ વાટે વ્યાપાર કરવા ગયા છે. ’ જો તેને જીવતો કહીશું તો મારે સૌભાગ્યવતીનો વેપ રચાશે અને જો મૃત્યુ પામેલો

કહીશું તો વિધવાપણું મોગવનું પડશે; તેથી શોક કે રૂદન કાંઈ કરવું નહીં; કેમકે તેમ કરવાથી ઉલટું નુકશાન છે.” આવાં મગિનીનાં વચનથી ગુણસુંદર ત્યાં રહી દુકાને બેસીને વ્યાપાર કરવા લાગ્યો.

હવે પેલો ચંડાલ ગુણસુંદરને અન્ન અપાવી ઘેર ગયો. ભોજન સમય થતાં તેની સ્ત્રીએ ‘ આ આજેજ રાંધ્યું છે ’ એમ કઠોર અને અસત્ય વચન કહી, તે ચંડાલને વાસી ભોજન સ્વાદ આપ્યું. તે સાથે બાવીશ પહોરની છાશ પણ આપી. તે સમયે કાંઈક અંધકાર પણ થયો હતો. ચંડાલે ‘ તે વાંસી છે ’ એમ જાણ્યું પણ ક્ષુધાર્ત્ત હોવાથી પોતાના નિયમને ગણ્યા વગર તેણે સ્વાદ્યું; તેથી શૂલના રોગવડે ગાઢ નિદ્રામાં મૃત્યુ પામ્યો અને ગુણસુંદરની બહેનના ઉદરમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. (જે રાત્રે શેઠ જીવતા હતા.)

કેટલાક દિવસો ગયા પછી ગુણસુંદર માતંગના પાડામાં ગયો. ત્યાં થાવર માતંગને ઘેર શોકયુક્ત આક્રંદ સાંભળી તેણે કોઈને પૂછ્યું, ‘ એટલે તેણે થાવર ચંડાલનું મરણ જણાવ્યું. તે સાંભળી ગુણસુંદર સ્વેદ પામ્યો અને ‘ અરે ! તેને અકસ્માત્ શું થયું ? તેના મરણ પામવાથી મારો સંદેહ પણ ભાંગ્યો નહીં. ’ એમ વિમાસવા લાગ્યો. પછી તે સ્વદેશ જવાને તૈયાર થયો, પણ તેની બહેને પોતાને પુત્રનો જન્મ થતાં સુધી રોક્યો.

એક દિવસ ગુણસુંદર હાટે બેઠો હતો, તેવામાં કોઈ સ્ત્રીએ આવીને તેને કહ્યું કે, ‘ તને તારો ભાણેજ તેડાવે છે. ’ તે વિસ્મય પામીને ઘેર ગયો. ત્યાં તરતના જન્મેલા બાલકને દીઠો. તેણે કહ્યું કે, ‘ તું થાવર ચંડાલને ઘેર જા, ત્યાં તરતના જન્મેલા બાલકને થાવરની સ્ત્રી મારી નાખે છે તેને બચાવ. ’ ગુણસુંદરે ત્યાં જઈ ચંડાલની કહ્યું કે, ‘ અરે ! શા માટે હિંસા કરે છે ? ’ ચંડાલની બોલી—‘ શું કરું ? આ પુત્ર જ્યારે ઉદરમાં આવ્યો ત્યારે તમારા મિત્ર મૃત્યુ પામ્યા અને ઘરમાં અત્યંત દારિદ્ર્ય આવ્યું. ’ પછી ગુણસુંદરે તેને ઘણું દ્રવ્ય આપીને તે પુત્રને મૃત્યુથી બચાવ્યો. પછી તે ઘેર આવ્યો, એટલે તેનો ભાણેજ બોલ્યો કે—‘ મામા ! તમારો સંદેહ ભ્રમ થયો ? ’ મામાએ કહ્યું, ‘ ભ્રમ થયો નથી. ’ ત્યારે તે બોલ્યો—‘ હું થાવરચંડાલનો જીવ છું. તે તમારા જેવા સાધર્મીની ભક્તિ કરવાથી અને અમલનો નિયમ પાલવાથી ચાર કોટી દ્રવ્યનો સ્વામી થયો છું. તેમાં પણ મેં કંઈચિત્ વિરાધના કરી હતી, તેથી તે મર્યાદા હું શૂલરોગના મહાવ્યાધિથી મૃત્યુ પામ્યો હતો. અને જે તમારા બહેની શ્રેષ્ઠી હતા તે લોભથી તેમજ વાસી અન્નનું મધ્યમ કરવાથી મૃત્યુ પામીને થાવરચંડાલને ઘેર પુત્રપણે અવતર્યા છે, માટે હવે

गुरुसाक्ष्यात्मसौख्यार्थं, त्याज्यानि वंकचूलवत् ॥ १ ॥

व्याख्या.

“जेना नाम जाणवामां न होय तेवां अजाण्यां फळ, पुष्प अने पत्रोने आत्मसुखने माटे गुरुनी साक्षीए वंकचूलनी जेम त्यजी देवां.”

ते वंकचूलनो प्रबंध आ प्रमाणे—

वंकचूलनी कथा.

ढींपुरी नामे नगरीमां विमलयश नामे राजा हतो. तेने पुष्पचूल अने पुष्पचूला नामे पुत्र पुत्री हता. तेमां पुष्पचूल प्रकृतिथी बळवान् अने उद्धत हतो, तेथी लोकमां वंकचूल एवा नामथी प्रख्यात थयो हतो. तेनी रंजाडथी कंटाळीने प्रजाए राजाने फरियाद करी. राजाए क्रोध पामी तेने नगरीनी बहार काढी मूक्यो. तेना अनुरागथी तेनी स्त्री अने तेनी बहेन पुष्पचूला तेनी पाछळ गयां. अरण्यमां जतां भिल्ल लोकोए तेने पोतानो राजा कर्यो.

एक वखते ते सिंहगुहा नामनी पाळमां कोइ आचार्य पधार्या. तेमणे वर्षाकाळना चार मास रहेवाने माटे वंकचूलनी पासे स्थाननी याचना करी. वंकचूले कष्टुं के, ‘जो अहिं रहेवुं होय तो मारी सीममां धर्मोपदेश करवो नहीं, मौन रहेवुं.’ स्वरिए कष्टुं के, ‘ते अमारे मान्य छे, पण ज्यांसुधी अमे रहीए त्यांसुधी तमारे जीवहिंसा करवी नहीं.’ वंकचूले ते स्वीकार्युं. चार मास पछी विहार करवानो समय आव्यो एटले आचार्ये वंकचूलने जणाव्युं. कष्टुं छे के “साधु, पक्षी, अमरनां टोळां, गोकुळ अने मेघ एक ठामे रहेतां नथी.” स्वरिनी साथे केटलेक सुधी वंकचूल वळाववा गयो. ज्यारे पोतानी सीमा पूरी थवाथी ते उभो रह्यो त्यारे स्वरि बोल्या के, “हे भद्र ! तुं आटला अभिग्रह ले— १ अजाण्या फळ खावां नहीं. २ सात आठ पगलां पाछा हठीने कोइनी उपर घा करवो, ३ राजानी स्त्रीने सेववी नहीं अने ४ कागडानुं मांस खावुं नहीं. आ नियम सुगम लागवाथी वंकचूले ग्रहण कर्या. पछी ते गुरुने नमीने पोताने घेर गयो.

एक समये वंकचूल बीजा चोरोनी साथे कोइ साथने लुंटीने अरण्यमां पेठो. ते वखते सर्वने लुधा लागी. बीजा चोर लोकोए क्षुधार्त थइ किंपाकना फळ खाधा अने वंकचूले अज्ञात फळनो अभिग्रह होवाथी ते फळनुं नाम न जाणवाना कारणथी खाधा नहीं. बीजा चोर मृत्यु पामी गया; कारण के किंपाकना फळ विषमय होय छे. ते जोइ वंकचूले विचार्युं के, ‘अहो ! नियमनुं फल केवुं उचम !’

पछी ते त्यांथी रात्रे पोताने घेर आव्यो, त्यां पोतानी पत्नी साथे तेणे एक पुरुषने सुतेलो जोयो; एटले कोपथी तेने मारवाने तैयार थयो. त्यां गुरुए आपेलो नियम याद आववाथी सात आठ पगलां पाछो हळ्यो; तेथी हाथमां उगामेलुं खड्ग द्वार साथे अथडायुं, तेना अवाजथी तेनी ब्हेन जागी उठी अने बोली के 'तुं कोण छे?' स्वर उपरथी ब्हेनने ओळखीने तेणे पूछ्युं के, 'आवो पुरुष वेष केम लीधो छे?' तेणीए कळुं के, 'पुरुषनो (तारो) वेष लइने नटनुं नृत्य जोवा सभामां गइ हती. त्यांथी पाछी फरतां थाकी जवाथी वेष बदल्या विना एमने एम मारी भाभी साथे सुइ गइ हती.' ते सांभळी तेणे पोताने नियम देनारा गुरुनी प्रशंसा करी.

एक वखते पेला सूरिना शिष्यो त्यां आव्या, तेमने नमी वंकचूले श्रीजिन-प्रासाद कराववा विषे धर्मदेशना सांभळी. तेथी तत्काळ तेणे तेज पल्लीमां चर्मणवती नदीने तीरे एक जिनप्रासाद कराव्यो. तेमां श्रीवीरभगवंतनी स्थापना करी. अनुक्रमे ते तीर्थ थयुं. ए तीर्थनी यात्रा करवाने कोइ वणिक स्त्री साथे त्यां आव्यो. चर्मणवती नदी उतरवाने ते दंपती वहाणमां बेठा. प्रासादनुं शिखर जोतां ते वणिकनी स्त्री चंदनादिक उत्तम द्रव्यो सुवर्णना कचोळामां लइ लइने तेनी सामे नाखवा लागी. एटलामां ते वणिकस्त्रीना हाथमांथी कचोळं नदीमां पडी गयुं. ते जोइ वणिक बोल्यो—'अरे भद्रे ! बहु खोटुं थयुं, आ कचोळं राजानुं छे, आपणे घराणे राख्युं छे, तेमां अमूल्य रत्न जडेला छे, हवे हुं तेने शुं उत्तर आपीश ?' पछी ते वणिकनी आज्ञाथी कोइएक माछी ते लेवा नदीमां पड्यो. अंदर शोधतां श्रीपार्श्वनाथना बिंबना खोळामां रहेलुं ते कचोळं तेणे दीडुं. ते लइने तेणे वणिकने आप्युं. ते रात्रे खलासीने स्वप्न थयुं के, 'नदीमां पुष्पमाळा नाखवी, ते माळा जे स्थाने स्थिर थाय तेनी नीचे श्रीपार्श्वनाथजीना बिंबनी शोध करवी, अने ते बिंब लइने वंकचूलने आपवुं.' खलासीए ते प्रमाणे कर्युं अने श्रीपार्श्वनाथजीनुं बिंब काढीने वंकचूलने आप्युं. तेथी घणा खुशी थइ तेणे ते माछीने पुष्कळ दान आप्युं; अने श्रीवीरप्रभुना प्रासादनी बहार मंडपमां ते बिंबने तेणे स्थापित कर्युं. पछी नवीन चैत्य बंधावी तेमां स्थापवाने माटे ते बिंब लेवा मांडयुं, घणा पुरुषोए मळीने प्रयत्न कर्यो, पण ते बिंब त्यांथी चलित थयुं नहीं, त्यांज रळुं. अद्यापि ते त्यांज छे. तयारपछी एक दिवस पेला माछीमारे आवीने कळुं के, 'हे स्वामिन् ! बीजुं एक बिंब अने सुवर्णनो रथ नदीमां ते स्थानके छे.' एटले वंकचूले सभावचे पूछ्युं के, 'आ बंने बिंब विषे कोइ कांइपण हकीकत जाणे छे ?' एटले एक वृद्ध पुरुषे कळुं के, "देव ! पूर्वे

પ્રજાપાલ નામે રાજા શત્રુના સૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરવા ગયા હતા, તે સમયે શત્રુના ભયથી તે રાજાની રાણી પોતાનું સર્વસ્વ અને આ બે બિંબ સુવર્ણરથમાં રાખીને આ ચર્મણવતી નદીને જલદુર્ગ ધારી તેમાં એક વહાણમાં રહી હતી. એવામાં કોઈ દુર્જને આવીને તેને કહ્યું કે, ‘ રાજા મૃત્યુ પામ્યા. ’ તે સાંભળતાંજ તેણીએ તે બિંબ તથા રથ સહિત વહાણજ આક્રમણ કરવા વડે જઠમાં ડુબાડી દીધું. પોતે જિનધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને દેવતા થયેલ હશે, નહીં તો આ બિંબનો મહિમા કોણ કરે ? તે બે બિંબમાંથી એક બિંબ તમે લાવ્યા છો અને બીજું એક બિંબ ત્યાં જ રહેલ જણાય છે. ” આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળી તે બિંબ લેવાને માટે વંકચૂલે અનેક ઉપાય કર્યા પણ તે નીકળ્યું નહીં. એમ સંભળાય છે કે, ‘ તે બિંબ અઘાપિ ત્યાંજ છે અને વર્ષમાં એક દિવસ દર્શન આપે છે. ’ શ્રી વીરપ્રજ્ઞના બિંબની અપેક્ષાએ શ્રીપાર્શ્વનાથના બિંબ બહુ નાના હોવાથી શ્રીવીરપ્રજ્ઞની આગળ તે ચાલકરૂપ છે એવું ધારી ત્યાંના મેવાડી ભિલ્લ વિગેરે લોકોએ તેનું ચેલ્લણ પાર્શ્વનાથ એવું નામ પાડ્યું. તે સિંહગુહા પહાડીને ઠેકાણે અનુક્રમે મોટું નગર વસેલું છે. અઘાપિ શ્રીવીરભગવંતની તથા ચેલ્લણપાર્શ્વનાથની યાત્રા કરવા અનેક સંઘો ત્યાં આવી તેમને આરાધે છે.

એક વખતે વંકચૂલ ઉજ્જયિની નગરીમાં ઘોના પૂછે વઢગીને રાજાના મંડારગૃહમાં પેઠો. ત્યાં તે રાજાની મુખ્ય પટરાણીના જોવામાં આવ્યો, ઇટલે તેણે કોપ કરીને પૂછ્યું કે, ‘ તું કોણ છું ? ’ તેણે કહ્યું કે, ‘ હું ચોર છું. ’ રાણીએ કહ્યું કે, ‘ ભય પામીશ નહીં પણ મારી સાથે સંગમ કર. ’ વંકચૂલે કહ્યું કે, ‘ તું કોણ છું ? ’ તે બોલી કે, ‘ હું રાજાની રાણી છું. ’ ચોરે કહ્યું કે, ‘ જો તું રાજપત્ની હો તો મારી માતા છો, માટે હું પાછો જાઉં છું. ’ તે સાંભળી રાણીએ નચ્ચવડે પોતાના શરીરે વિદારણ કરીને પોકાર કર્યો, ઇટલે તત્કાલ રત્નકપુરુષોએ આવીને વંકચૂલને બાંધી લીધો. આ બધી હકીકત ગુપ્ત ઉમેલા રાજાએ સાંભળી હતી; તેથી રાજાએ ચિંતવ્યું કે, ‘ અહો ! સ્ત્રીચરિત્ર કેવું દુર્લભ છે ! ’ પ્રાતઃકાલે રત્નકો તેને રાજાની પાસે સભામાં લઈ ગયા. રાજાએ તેના બંધન છોડાવ્યા; ઇટલે તે નમસ્કાર કરીને આગળ બેઠો. રાજાએ પૂછ્યું કે, ‘ તું મારા મંદિરમાં કેમ પેઠો હતો ? ’ વંકચૂલ બોલ્યો કે, ‘ દેવ ! હું ચોરી કરવાને પેઠો હતો, ત્યાં મને દેવીએ દીઠો, ઇટલે સિપાઈઓ પાસે પકડાવ્યો. ’ વંકચૂલે પેલી નીચ વાર્તા કહી નહીં, તેથી રાજા ઘણો સુશી થયો અને તેને પુત્ર કરીને રાખ્યો. રાજાએ પટરાણીને મારવા માંડી, ત્યારે વંકચૂલે તેને બચાવી. આવી

रीते प्रत्यक्ष नियमोनुं फळ देखी वंकचूल मनमां वारंवार विचारवा लाग्यो के, 'अहो ! नियमोनुं फळ केवुं उत्तम छे.'

एक वखते राजाए तेने कोइनी साथे युद्ध करवा मोकल्यो. त्यां ते शत्रु-सैनिकोना गाढ प्रहारोथी घायल थयो. राजसेवकों तेने राजा पासे लइ आव्या. राजाए तेना औषध माटे घणा वैद्योने एकठा कर्या. वैद्योए कागडाना मांसनुं औषध बताव्युं, पण वंकचूले तेनो नियम करेलो होवार्थी ते औषधनी इच्छा करी नहीं. पळी राजाए तेना मित्र जिनदासने नजीकना गामथी बोलाव्यो. जिनदास उजयिनीए आवतो हतो, त्यां मार्गमां वे देवीओने रुदन करती तेणे दीठी. श्रेष्ठीए पूछ्युं के, 'भद्रे ! केम रुवो छो ?' ते बोली के, 'भद्र ! अमे वंने भर्तार वगरनी सौधर्मदेवलोकनिवासी देवीओ छीए काकपक्षीनुं मांस न खाय तो वंकचूल अमारो पति थाय तेम छे; पण तमारा वचनथी जो ते नियमनो भंग करशे तो ते दुर्गतिने पामशे अने अमे भर्तार विनानी रहेणुं, एथी अमे रुदन करीए छीए.' ते सांभळी जिनदास बोल्यो के—'देवी ! रुदन करो नहीं, हुं तेने विशेष दृढ करीश.' पळी जिनदास उजयिनी आव्यो अने राजानी प्रेरणा छतां वंकचूलने तेणे कणुं के, "मृत्यु आवे ते सारुं, दारिद्र्यनो संगम थाय ते सारुं, पण ग्रहण करेला व्रतनो भंग करवो ते सारुं नहीं." इत्यादि. छेवटे मृत्यु पामीने ते अच्युतकल्पमां देवता थयो. ज्यारे जिनदास त्यांथी पाळो वळ्यो त्यारे पाळी पेली वंने देवीओने मार्गमां रुदन करती तेणे दीठी. एटले पूछ्युं के, 'भद्रे ! हवे केम रुवो छो ? में तेने मांसभक्षण करवा दीधुं नथी.' ते बोली के, 'भद्र ! ते नियमनी अधिक आराधना करवार्थी अच्युत देवलोक-मां देवता थयो, एटले अमे तो भर्तार विनानीज रही.' ते सांभळी जिनदास पोताने घेर गयो. तयार्थी आ ढोंपुरी तीर्थने निर्माण करनार वंकचूल अधिक प्रख्यात थयो.

"जेम श्री वंकचूल चोर छतां अंगीकार करेला नियमोने दृढपणे पाळवा-थी अच्युतकल्पने पाम्यो, तेम अन्य भव्य प्राणीओ पण सर्व अभक्ष्यनो त्याग करवार्थी अत्यंत सुखनी पुष्टिने पामे छे."

इत्यद्भिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य
वृत्तौ रात्रिभोजनविषये विंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥१२०॥

आठमो स्तंभ समाप्त.

નવમ સ્તંભ પ્રારંભ.

વ્યાખ્યાન ૧૨૧ મું.

સાતમા વ્રતની અંતર્ગત

અનંતકાય સ્વરૂપ.

પ્રસિદ્ધા આર્યદેશેષુ, કંદા અનંતકાયિકાઃ ।

દ્વાત્રિંશઃ સંખ્યયા જ્ઞેયા, ત્યાજ્યાસ્તે સપ્તમે વ્રતે ॥૧૧॥

વ્યાખ્યા.

“આ આર્યદેશમાં કંદ વિગેરે વત્રીશ પ્રકારના અનંતકાય પ્રસિદ્ધ છે, તે સાતમા વ્રતમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.” કંદ પ્રમુખ અનંતકાય વત્રીશ પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે-૧ સૂરણ કંદ, ૨ વજ્રકંદ, ૩ લીલી હઠ્ઠદર, ૪ લીલું આદુ, ૫ લીલો કચુરો, ૬ સતાવરી, ૭ વિહ્વાલી (વરિયાલી કંદ), ૮ કું-આર, ૯ થોર, ૧૦ ગલો, ૧૧ લસણ, ૧૨ વંશકારેલા, ૧૩ ગાજર, ૧૪ લુણીની માજી, ૧૫ લોઢીની માજી, ૧૬ ગિરિકર્ણિકા, ૧૭ વત્રના કુંપલી-આ, ૧૮ સરસુઆ, ૧૯ થેગી, ૨૦ લીલી મોથ, ૨૧ લોણરુઘ વઘ્ઘી, ૨૨ સિદ્ધહુડા, ૨૩ અમૃતવેલ, ૨૪ મૂઝા (કાંદા), ૨૫ ભૂમિમાંથી નીકળતા બી-લાડીના ટોપ, ૨૬ બિદલના અંકુરા, ૨૭ ઢક વથ્થુલો, ૨૮ સૂઅરવલ્લ, ૨૯ પલ્લંક, ૩૦ કોમલ (કાચી) આંબલી, ૩૧ આલુ કંદ, ૩૨ પિંડાલુ-આ વધા નામે કરી અનંતકાય છે; તે સિવાય બીજા લક્ષણવડે અનંતકાય છે, આ સર્વ કંદજાતિ અનંતકાયિક છે. તેઓના પ્રસિદ્ધ ભેદ નામથી કહે છે. ૧ સૂરણ કંદ પ્રસિદ્ધ છે. ૨ વજ્રકંદ પ્રસિદ્ધ છે. ૩ આર્દ્ર (લીલી) હઠ્ઠદર, ૪ આર્દ્રકંદ શું-ગવેર તે લોકમાં ‘આદુ’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે, ૫ આર્દ્રકચૂરક, ૬ શતાવ-રી, ૭ વિહ્વારિકા એક જાતની પ્રસિદ્ધ વેલ છે, ૮ કુમારી એટલે કુંવાર, ૯ થોર, ૧૦ ગઢુચી એટલે ગઢો, ૧૧ લશુન કે લસણ, ૧૨ વંશકારેલા, ૧૩ ગાજર, ૧૪ લવણક એક જાતની વનસ્પતિ છે, જેને બાઢવાથી સજ્જિ-કા (સાજી) ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૫ લોઢક એટલે કમલિનીનો કંદ, ૧૬ ગિરિકર્ણિકા એક જાતની વેલ. ૧૭ કુંપલીઆ-પાત્રા-તે પ્રૌઢ પત્ર થયા પહેલાં

બીજ ઉગવાને સમયે જે અંકુરા થાય છે તે બધા લેવા. અહિં શિષ્ય શંકા કરે છે કે “ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે ‘ સર્વ કિશલય-કુંપલીઆ ઉગતી વચ્ચે અનંતકાય છે. ’ તે વાક્ય તો તમે સત્ય કર્યું, પણ અન્યત્ર શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે, ‘ જોવિય મૂલે જીવો, સોવિય પત્તં પઢમયા એતિ ’ એટલે જે મૂળનો જીવ છે તે પણ પ્રથમ ઉગતાં પત્રમાં આવે છે. ’ એ વાક્યનું સમાધાન શું ? એક ઠેકાણે સાંધો છો તો બીજે ઠેકાણે તુટે છે. ” ગુરુ કહે છે—“ તેનો ઉત્તર સાંભळ, ઉતાવळો ન થા. જે બીજ છે તેનો જીવ વર્ષાકાळ તથા પૃથ્વી વિગેરે સામગ્રી પામીને ઉગવાની અવસ્થામાં તેનો તે રહે છે અથવા બીજો પણ હોય છે. બીજ, મૂળ ને પ્રથમ પત્રમાં એકજીવપણું કહેલું છે, તે અમે પણ જાણીએ છીએ. પણ કહ્યું છે કે, ‘ બીજમાં મૂળપણે ઉત્પન્ન થઈને તે બીજનો જીવ અથવા બીજો જીવ તે પછી થનારી ઉગવાની અવસ્થાને ઉત્પન્ન કરે છે. ’ ઉદ્ભવ વચ્ચે કિશલય-કુંપલીઆની અવસ્થામાં જરૂર અનંતા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તે મૂળનો જીવ પોતાની સ્થિતિના અવસ્થા વિનાશ પામી તેજ જીવ અનંતકાયપણાને પ્રાપ્ત કરી ઝ્યાંસુધી પ્રથમ પત્ર થાય ત્યાંસુધી વધે છે એટલે તેમાં વિરોધ આવતો નથી; કેમકે કિશલયમાં અનંતકાયપણું અને એકકર્તાપણું વંને હોય છે. ” કેટલાએક આચાર્યો પ્રથમ પત્ર એ શબ્દથી બીજની પહેલી ઉગવાનીજ અવસ્થા કહે છે. પછી તે પ્રત્યેક હો કે સાધારણ હો. સાર એ છે કે સર્વ પ્રકારના કિશલય અનંતકાયિક છે. ૧૮ ચરસુઓ. ૧૯ થેગ તે ગોપીકંદ. ૨૦ લીલી મોથ. ૨૧ લવણનો બીજો પર્યાય અમર નામના વૃક્ષની ત્વચા. તે ત્વચા સિવાય તેના બીજા અવયવ લેવા નહીં. ૨૨ બાવીશમો ભેદ ચિલોડા તે પ્રસિદ્ધ છે. ૨૩ ત્રેવીશમો ભેદ અમૃતવલ્લી છે. ૨૪ ચોવીશમો ભેદ મૂળા છે. તે વિષે ભારતમાં પણ લખે છે કે,

પુત્રમાંસં વરં ભુક્તં, ન તુ મૂલકભક્ષણં ।

ભક્ષણાન્નરકં ગચ્છે—દ્વર્જનાત્ સ્વર્ગમાપ્નુયાત્ ॥ ૧ ॥

“ પુત્રનું માંસ ખાવું સારું પણ મૂળાનું ભક્ષણ કરવું સારું નહીં. જો મૂળા ખાય તો નરકે જાય છે અને તેને વર્જવાથી સ્વર્ગે જવાય છે. ” વઢી કહ્યું છે કે—

રક્તમૂલકમિત્યાદુ-સ્તુલ્યં ગોમાંસભક્ષણં ।

શ્વેતં તદ્વિદ્ધિ કૌતેય, મૂલકં મદિરોપમં ॥ ૧ ॥

“ હે કુંતાના પુત્ર ! જે રાતો મૂળો ખાય છે તે ગાયના માંસ જેવો છે અને શ્વેત મૂળો છે તે મદિરા જેવો છે. ” વઢી કહ્યું છે કે—

યસ્મિન્ પ્રહે સદાન્નાર્થ, કંદમૂલાનિ પચ્યતે ।

સ્મશાનતુલ્યં તદ્વેશ્મ, પિતૃભિઃ પરિવર્જિતં ॥ ૧ ॥

“ જેના ઘરમાં હમેશાં ખાવાને માટે કંદમૂલ રંધાય છે, તેનું ગૃહ સ્મશાન જેવું છે અને પિતૃઓ તેને ત્યજી દે છે. ”

૨૫ પચત્રીશમો ભેદ ભૂમિરુહ ઇટલે છત્રકનો છે, તે વર્ષાકાઠમાં પૃથ્વીને ફાડીને ઉગીને નીકળે છે, તેને બીલાડીના ટોપ કહે છે, ૨૬ છત્રીશમો ભેદ વિરુદ્ધ ઇટલે અંકુરિત થયેલા દ્વિદલ ધાન્યનો છે, ૨૭ સત્તાત્રીશમો ઢંકવથુ-લાનો છે, તે એક જાતનું શાક થાય છે, ૨૮ અઠાત્રીશમો ભેદ શૂકર નામે વાલનો છે, તેમાં ધાન્યવાલ લેવા નહીં, ૨૯ ઓગણત્રીશમો ભેદ પત્થંક જાતના શાકનો છે, ૩૦ ત્રીશમો ભેદ કોમઠ આંબલીનો છે, ૩૧ એકત્રીશમો ભેદ આલુકંદનો છે, ૩૨ ચત્રીશમો ભેદ પિંડાલુ નામે કંદજાતિનો છે, આ પ્રમાણે ચત્રીશ પ્રકારનાજ અનંતકાય જાણવા નહીં, પણ સિદ્ધાંત યુક્તિથી તે સિવાય બીજા પણ જાણી લેવા. કહ્યું છે કે, “ જેની નસો, સંધીઓ અને ગાંઠ ગુપ્ત હોય, જેના માંગતા સરખા કકડા થાય અને જે છેદ્યા થકાં પણ પાછાં ઉગે તે સાધારણ શરીર કહેવાય; અને તેથી વિપરીત તે પ્રત્યેક શરીર કહેવાય. ” તે એક શરીરમાં રહેલ અનંત જીવોને શ્વાસોશ્વાસ તથા આહાર વિગેરે સર્વ એક સાથેજ હોય છે, તેને દુઃખ અનંતુ છે. તે સાધારણ વનસ્પતિ કહેવાય છે, તેના સોયના અગ્ર જેટલા ભાગમાં પણ અનંત જીવો કહેલા છે; તેથી વિપરીત લક્ષણ જેનામાં હોય તે પ્રત્યેક વનસ્પતિ કહેવાય છે. આ વિષે ઘણું કહેવાનું છે, પણ તે લોકપ્રકાશ ગ્રંથથી તથા વનસ્પતિસમ્પત્તિકાથી જાણી લેવું.

લૌકિક શાસ્ત્રમાં (૩૮૧૧૭૨૬૭૦) આટલી સંખ્યાનો એક ભાર કહેલો છે. બીજે ઠેકાણે ત્રણ ક્રોડ એકાશી લાખ બાર હજાર એકસો ને સીત્તેર (૩૮૧૧૨૧૭૦) આટલી સંખ્યાનો એક ભાર કહેલો છે. એક એક જાતિના એક એક પત્રાદિકની જુદી જુદી ગણતરી કરતાં અઠાર ભાર વનસ્પતિ થાય છે એમ કહેલું છે. તે આ પ્રમાણે:—

ચાર ભાર પુષ્પ, આઠ ભાર ફલ, ને છ ભાર વેલો—એમ ત્રણે મઠીને અઠાર ભાર વનસ્પતિ થાય છે, એમ શેષનામે કહેલું છે; અથવા પદ્માંતરે એમ પણ કહ્યું છે કે—ચાર ભાર કડુ, બે ભાર તિક્ત, ત્રણ ભાર મિષ્ટ, ત્રણ ભાર મધુર, એક ભાર ત્વાર, બે ભાર કષાય, એક ભાર વિષસહિત, બે ભાર વિષરહિત—એમ અઠાર ભાર છે; અથવા છ ભાર કંટક, છ ભાર સુગંધી, અને છ ભાર ગંધરહિત—એમ પણ

अठार भार कहेला छे. वळी एम पण कहुं छे के, चार भार पुष्प वगरनी वन-
स्पति, आठ भार फळ वगरनी वनस्पति, अने छ भार फळ अने फुलवाळी
वनस्पति—एम अठार भार वनस्पति छे.

जे अनंतकाय छे ते अभक्ष्य छे. कदि ते अचित्त थयेल होय तो पण ते
ग्रहण करवा योग्य नथी. तेमां जे सुंठ विगेरे छे ते ग्राह्य छे. आ प्रमाणे अ-
नंतकायनुं स्वरूप जाणीने ते सातमा व्रतमां त्याग करवा योग्य छे. मांटे ते
अनंतकाय वस्तुनुं भक्षण करवुं नहीं. ए विषे धर्मरुचिनी कथा छे, ते आ
प्रमाणे:—

धर्मरुचिनी कथा.

वसंतपुर नगरमां जितशत्रु नामे राजा हतो. तेने धारणी नामे राणी हती.
तेमने धर्मरुचि नामे एक पुत्र थयो हतो. एक वखते कोइ तापस पासे दीक्षा
लेवानी इच्छाथी राजा पुत्रने राज्य उपर बेसाडवाने उद्युक्त थयो. ते खबर
सांभळी धर्मरुचिए पोतानी माताने पूछ्युं के, 'माता! मारा पिताजी शा माटे
राज्यनो त्याग करे छे?' माताए कहुं, "पुत्र! आ राज्यलक्ष्मी शा कामनी
छे? आ राज्यलक्ष्मी चपळ, नरकादि सर्व दुःखना हेतुरूप, स्वर्ग तथा मोक्षना
मार्गमां भोगलरूप, परमार्थे पापरूप अने आ लोकमां मात्र अभिमान कराव-
नारी छे; एथी तारा सुज्ञ पिता तेनो त्याग करी सर्व सुखनो साधक धर्म कर-
वाने उद्युक्त थया छे." ते सांभळी धर्मरुचिए कहुं के, 'हे जननी! ज्यारे
एवी राज्यलक्ष्मी छे त्यारे शुं हुं मारा पिताने एवो अनिष्ट छुं, के ते सर्व दोष-
नी भूमिरूप राज्यलक्ष्मी मने वळगाडे छे.' आ प्रमाणे कही तेणे पण पितानी
साथे दीक्षा लीधी अने सघळी तापसक्रिया ते यथार्थपणे पाळवा लाग्यो.

एक वखते अमावास्याने आगले दिवसे (चौदशे) एक तापसे उंचे स्वरे
आवोषणा करी के, 'हे तापसो! आवती काले अमावास्या होवाथी अनाकुट्टि
छे. माटे आजे दर्भ, पुष्प, समिध, कंद, मूळ तथा फळ प्रमुख लावी मूकवा
योग्य छे.' ते सांभळी धर्मरुचिए गुरु थयेला पिताने पूछ्युं, 'पिताजी! आ
अनाकुट्टि एटले शुं?' तेमणे कहुं, 'पुत्र! लता विगेरेने छेदवां नहीं ते अना-
कुट्टि कहेवाय छे. ते अमावास्यानो दिवस के जे पर्व गणाय छे ते दिवसे न
करवुं. कारण के छेदनादि क्रिया सावध गणाय छे.' ते सांभळी धर्मरुचि
चितववा लाग्यो के, "मनुष्यादिकना शरीरनी जेम जन्मादि धर्मेने युक्तपणाने
लीधे वनस्पतिमां पण सजीवपणुं स्फुटपणे प्रतीत थाय छे." त्यारे जो सर्वदा

अनाकुट्टि थाय तो वधारे सारुं. आवुं चितवनारा धर्मरुचिने अमावास्याने दिवसे तपोवननी नजीकना मार्गे चाल्या जता केटलाएक साधुओ जोवामां आव्या. तेणे साधुओने पूछ्युं के, ' शुं तमारे आजे अनाकुट्टी नथी, के जेथी आ वनमां प्रयाण करो छो ? ' तेओए कहुं के, " अमारे तो यावजीवित अनाकुट्टि छे ' तेम कही साधुओ चाल्या गया. ते सांभळी उहापोह करतां धर्मरुचिने जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं; तेथी तेने याद आव्युं के, ' हुं पूर्व भवमां दीक्षा लइ मृत्यु पामी, देवलोकनुं सुख अनुभवीने अहीं आव्यो छुं. पूर्वे में सर्वे वनस्पति जीवने अभयदान आप्युं हतुं, तो हवे आ भवमां पण तेनी हिंसा करवी मने योग्य नथी. ' आवुं विचारी ते प्रत्येकबुद्ध थयो. पछी तेणे बीजा कंदादिकनुं भक्षण करनारा तापसोने पण तेना पचस्काण कराव्या.

मेघोष्ट्रहस्त्यादभवेषु भक्षणं, वल्ल्यादिकानां बहुधा विधायितम् ।
श्राद्धत्वप्रात्वाथ विधेहि रक्षणं, तासां यथा धर्मरुचिमुनींद्रवत् ॥ १ ॥

“ बकरा, उंट अने हाथी विगेरेना भवमां वल्ली प्रमुखनुं बहु प्रकारे भक्षण करेलुं छे, तो हवे श्रावकपणाने प्राप्त करीने हे जीव ! ते वल्ली विगेरेनुं रक्षण कर, के जेथी धर्मरुचि मुनींद्रनी जेम उत्तम फल प्राप्त थाय. ”

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्यग्रंथस्य वृत्तौ
एकविंशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२१ ॥

व्याख्यान १२२ मुं.

भोगोपभोग व्रतना वीश अतिचार छे, तेमां प्रथम भोग-
संबंधी पांच अतिचार कहे छे:-

सचित्तस्तेन संबंधः, संमिश्रोऽभिषवस्तथा ।

दुष्पक्काहार इत्येते, भोगोपभोगमानगाः ॥ १ ॥

“ सचित्त, सचित्तनी साथे संबंधवाळुं, मिश्र, अपक्व अने दुष्पक्व-आ पांच प्रकारनी वस्तुओनो उपभोग करवो ते भोगोपभोग व्रतना पांच अतिचार छे. ” तेमां सचित्त ते कंद विगेरे जाणवा. तेनो नियम लेनार कोइ मनुष्य अनाभोगपणे तेनुं भक्षण करे ते पहेलो सचित्त अतिचार जाणवो. धान्यनुं सचित्तपणुं एटला काळ सुधी छे के ज्यांसुधीमां बीज निर्बीज थइ जाय के जे वाव-

વાર્થી પુનઃ અંકુરિત ન થાય. તે વિષે કહ્યું છે કે, “જવ, ગોધુમ અને શાલી એ ત્રણ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય છે, તિલ અને દિદલ-એ પાંચ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય છે. અલસી, કોસંબો, કોદરા વિગેરે સાત વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય છે. જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત પછી યોનિ-બીજનો વિધ્વંસ થાય છે. તથા સેદુક-કપાસ તે ત્રણ વર્ષ પછી નિર્જીવ થાય છે. ઇત્યાદિ સચિત્તનો વિચાર સૂત્રથી જાણીને એના અતિચારનો ત્યાગ કરવો. ૧

સચિત્તની સાથે પ્રતિબદ્ધ વસ્તુ ઇટલે વૃત્તાદિકની સાથે સંબંધવાળો તત્કાલ ગ્રહણ કરેલ ગુંદર વિગેરે અથવા રાયણ. યજુર, કેરી અને ચારેક પ્રમુખ, તેમજ સચિત્ત બીજ જેની અંદર રહેલ છે એવું પાકેલું ફળ તે પક્વ છે, તેથી પ્રાસુક છે માટે હું તેને ભક્ષણ કરીશ અને તેમાં બીજ અપ્રાસુક છે તેથી તેનો ત્યાગ કરીશ. એવી બુદ્ધિથી આશું ફળ મુખમાં નાખે તે સચિત્તપ્રતિબદ્ધ આહારરૂપ બીજો અતિચાર છે. ૨

જે સચિત્તની સાથે મિશ્ર હોય તે મિશ્રાહાર કહેવાય; અથવા તિલમિશ્ર જવ ધાન્ય વિગેરે મિશ્રાહાર કહેવાય. અથવા સચિત્તના સંભવવાળા અપક્વ જવ, અગ્નિથી સંસ્કાર કર્યા વગરની કણિક વિગેરે-તેને લોટ છે એમ જાણી અચિત્તબુદ્ધિથી આહાર કરે. પણ જે પિષ્ટ (લોટ) ચાઢ્યો હોય તે અંતર્મુહૂર્ત પછી અચિત્ત છે અને ચાઢ્યો ન હોય તે મિશ્ર છે. કારણકે નહીં ચાઢવાથી તેમાં ધાન્યના નસીયા પ્રમુખ રહે છે, તેથી તેનું અપરિણતપણું સંભવે છે. મિશ્રકાઢનું માન પૂર્વે કહેલું છે. તેના આહારથી અનાભોગાદિવડે અતિચાર થાય તે ત્રીજો અતિચાર છે. ૩

અભિષવ ઇટલે અનેક વસ્તુઓના સંધાનથી ઉત્પન્ન થાય તે અથાણું, મદિરા, સરકો ઇત્યાદિ, માંસનો પ્રકાર અથવા ચાંડ વિગેરે, અથવા તો સુરા થઈ શકે એવા દ્રવ્યનો કે તેવા વૃક્ષનો ઉપયોગ-આ પણ સાવધ આહારને છોડનારાને અનાભોગવડે આહારમાં આવવાથી જે અતિચાર થાય તે ચોથો અતિચાર છે. ૪

દુઃપક્વ ઇટલે મંદ પક્વ એવો આહાર જેમકે, અર્ધો સેકેલો સાથવો, ચણા, જવ, ગોધુમ, જાડા માંડા અને તિંડુરા પ્રમુખ ફલાદિ, તેમાં દુઃપક્વપણાથી સચેતનપણાનો સંભવ છે અને પક્વપણાથી અચેતન છે; તે છતાં દુઃપક્વને અચિત્તધારી સચિત્તના ત્યાગી એવા ભક્ષણ કરનારાને જે અતિચાર લાગે તે પાંચમો અતિચાર છે.

વઢી તે વિષે શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણસૂત્રમાં “અપ્પોલ૦ દુપ્પોલ૦ તુચ્છો સહિ૦” ઇત્યાદિ ગાથામાં કહેલ છે. તેમાં અપક્વ અને તુચ્છ ઔષધિનો

આહાર તે સચિત્તની અંતર્ગત જાણવો.— આ પાંચ અતિચાર ભોગોપભોગપારિમાણ વ્રતની અંદર જાણી લેવા. અને તે ભોજનઆશ્રી છોડી દેવા. આ વિષે ધર્મરાજાનું ઉદાહરણ છે, તે આ પ્રમાણે:—

ધર્મરાજાની કથા.

કમલપુર નગરમાં કમલસેન નામે રાજા હતો. એક વચ્ચે તેની પાસે કોઈ નિમિત્તિઓ આવ્યો. તેણે રાજાને કહ્યું કે, ‘ વાર વર્ષનો દુકાળ પડશે. ’ તે સાંભળી રાજા અને લોકો નિત્ય ચિંતાતુર રહેવા લાગ્યા. તેવામાં અશાહો મેઘ અત્યંત વર્ષ્યા; તેથી સર્વ અતિ હર્ષ પામ્યા. તે ઉપર એક કાવ્ય છે—

તાવન્નાતિપરા ધરાધિપતયસ્તાવત્રજાઃ સુસ્થિતાઃ ।

તાવન્મિત્રકલત્રપુત્રપિતરસ્તાવન્મુનીનાં તપઃ ॥

તાવન્નાતિસુરીતિકીર્તિવિમલાસ્તાવચ્ચ દેવાર્ચનં ।

યાવત્સ પ્રતિવત્સરં જલધરઃ ક્ષોણિતલે વર્ષતિ ॥૧॥

માર્થ— જ્યાંસુધી પ્રતિવર્ષ પૃથ્વીપર મેઘ વર્ષે ત્યાંસુધી રાજાઓ નીતિથી વર્તે છે, ત્યાંસુધી પ્રજા સ્વસ્થ રહે છે, ત્યાંસુધી મિત્ર, સ્ત્રી, પુત્ર અને પિતાનો સંબંધ રહે છે, ત્યાંસુધી મુનિઓથી તપસ્યા થાય છે, ત્યાંસુધી નીતિ, રીતિ અને નિર્મલ કીર્તિ પ્રવર્તે છે અને ત્યાંસુધીજ દેવપૂજા પણ થાય છે. ૧

પછી સર્વ લોકો પેલા નિમિત્તિઆનું ઉપહાસ્ય કરવા લાગ્યા. અન્યદા કોઈ ચતુર્જ્ઞાની યુગંધર નામે મુનિ ત્યાં પધાર્યા. રાજાપ્રમુખે તેમની પાસે આવી વંદના કરીને પૂછ્યું કે, ‘ હે ગુરુમહારાજ ! આ નિમિત્તિઆનું કથન કેમ જાણું પડ્યું ? ’ ગુરુમહારાજ બોલ્યા— ‘ રાજન્ ! પુરિમતાલ નગરમાં પ્રવરદેવ નામે કોઈ ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેનું કુલ ક્ષિત્રભિન્ન થઈ ગયું હતું અને તે નિરંતર અવિરતિપણે સર્વ-ભક્ષી હતો. એકદા તેને અજીર્ણ થવાથી કુષ્ઠરોગ થયો. લોકોએ તેને ધિક્કારવા માંડ્યો. એક વચ્ચે કોઈ મુનિને જોઈને તેણે પૂછ્યું, ‘ મહારાજ ! મને કુષ્ઠરોગ થવાનું શું કારણ છે ? અને આ રોગ શી રીતે ઉપશમી જાય ? તે કહો. ’ મુનિ બોલ્યા— ‘ ભદ્ર ! તારો આત્મા અવિરત હોવાથી અસંતોષીપણાને લીધે તું જ્યાં ત્યાં જો તે વસ્તુ ખાતો હતો, તેથી પ્રબલ અજીર્ણ થવાને લીધે તને કુષ્ઠરોગ ઉત્પન્ન થયો છે. જો હવે વિરતિ થઈ ચતુર્વિધ આહારનું પરિમિત ભોજન કરીશ તો તારા રોગનો નાશ થશે. ’ મુનિનાં વચનથી તેણે ત્યારથી એક અન્ન, એક વિગદ, એક શાક અને પ્રાસુક જલ લેવાનો નિયમ કર્યો. એમ મિત્રભોજી થવાથી અનુ-

ક્રમે તે નિરોગી થઈ ગયો. પછી જેણે ધર્મનું માહાત્મ્ય જાણ્યું છે એવો તે નિષ્પાપ વૃત્તિથી વ્યાપાર કરતાં અનુક્રમે કોટિ પરિમિત ધનવાલો થયો; પરંતુ પોતે ભોગો-પભોગથી પરાઙ્મુખ થઈ નિયમિત આહારનુંજ ભોજન કરનાર અને સુપાત્રને દાન આપનાર થયો.

એક વખતે દુકાળના સમયમાં તે પ્રવરદેવે લાખો મહર્ષિઓને પ્રાસુક ઘૃતા-દિકનું દાન દીધું અને લાખો સાધર્મીઓનો પ્રચ્છન્ન દાન આપીને ઉદ્ધાર કર્યો. એવી રીતે યાવજીવિત અઁંડિતપણે વ્રત પાળી છેવટે મૃત્યુ પામીને સૌધર્મદેવ-લોકમાં શક્રેંદ્રનો સામાનિક દેવતા થયો.

એક વખતે તે દેવ સ્વર્ગના ચૈત્યોને નમસ્કાર કરતાં પોતાના મૃત્યુને નજીક જાણીને આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે, ‘ જ્ઞાન દર્શનથી શુદ્ધ એવા શ્રાવકના કુલમાં દાસ થવું તે ઉત્તમ છે પણ મિથ્યાતાવથી મોહિત બુદ્ધિવાળા ચક્રવર્તી થવું તે ઉત્તમ નથી. ’ આવી ભાવના ભાવતાં ત્યાંથી ચ્યવીને આ નગરમાં શુદ્ધબોધ શ્રાવકને ઘેર વિમલા નામની પત્નીના ઉદરમાં તે ઉત્પન્ન થયો. તેના જન્મથી અને શુભ ગ્રહચાર વિગેરેના યોગથી દુષ્કાળ પડવાનો હતો છતાં નષ્ટ થયેલ છે.”

આવું ગુરુનું વચન સાંભળી રાજા વિસ્મય પામ્યો અને રાણી વિગેરે પરિવારસહિત તે શુદ્ધબોધ શ્રાવકને ઘેર ગયો. ત્યાં સર્વ લક્ષણસંપન્ન પુત્રને જોઈ રાજા બહુ ખુશી થયો. પછી તેને પોતાના ઘોડામાં બેસાડી રાજાએ આ પ્રમાણે એક શ્લોક કહ્યો—

“મૂર્તિમાનિવ ધર્મસ્ત્વ—મિત્થં દુર્ભિન્નભંગમૃત્ ।

इति तस्याभिधा धर्म, इति धात्रीभृता कृता ॥૧॥

“ હે વત્સ ! તું જાણે મૂર્તિમાન્ ધર્મ હોય તેવો છું અને તું દુકાળનો મંગ કરનાર છું, તેથી હું રાજા તારું નામ ‘ધર્મ’ એવું પાડું છું.” હવેથી હું તારો કોટ-વાલ છું અને તું ધર્મરાજા છે. આ પ્રમાણે કહી રાજા ઘેર ગયો. પછી તે ધર્મ-કુમાર યૌવનમાં ઘણી રાજકન્યાઓ પરણ્યો. તે રાજાના પુણ્યથી નિરંતર સુખિષ્ટ વિગેરે થયા અને સર્વત્ર અદ્વૈતપણે હર્ષ પ્રવચ્યો.

સમકિત મૂલ્ય બાર વ્રતનો આરાધક તે ધર્મરાજા અનેક ભોગ ભોગવી અનુક્રમે દીધા લઈ તેજ ભવે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિને પ્રાપ્ત થયો. “ આ

प्रमाणे ते धर्मराजाना बे भवतुं वृत्तांत सांभळीने जैनधर्ममां तत्पर एवा श्रावको-
सातसुं व्रत अंगीकार करवुं.

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ
सप्तमव्रतविषये द्वाविंशोत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२२ ॥

व्याख्यान १२३ मुं.

हवे कर्मादान संबंधी पंदर अतिचार कहे छे.

अंगारवनशकट—भाटकस्फोटजीविका ।

दंतलाचारसकेश—विषवाणिज्यकानि च ॥ १ ॥

यंत्रपीडानिर्लाञ्छन—मसतीपोषणं तथा ।

दवदानं सरःशोष, इति पंचदश त्यजेत् ॥ २ ॥

भावार्थ—अंगारकर्म, वनकर्म, शकटकर्म, भाटककर्म अने स्फोटकर्म, ए पांच प्रकारना कर्मवडे आजीविका करवी. दांत, लाख, रस, केश अने विषनो व्यापार करवो. यंत्रपीडा एटले घाणी विगेरे यंत्रो चलाववा, निर्लाञ्छन कर्म करवुं, कुलटा स्त्री विगेरेनुं पोषण करवुं, दावानळ मूकवो अने सरोवरने शोषवुं—ए पंदर कर्मादाननो त्याग करवो ?—२.

हवे पंदर कर्मादाननुं विवेचन करे छे—उपरना श्लोकमां बे जीविका शब्द छे ते प्रत्येक कर्मादाननी साथे जोडवो.

१ अंगारकर्म—एटले काष्ठ दहन करीने नवा अंगारा पाडवा—चुनो तथा इंटनी भट्टी करनारा तेमज कुंभार, लुहार, कलाल, सोनी अने भाडभुंजा विगेरेनुं कर्म ते अंगारकर्म कहेवाय छे. तेनाथी जे आजीविका करवी ते अंगार आजीविका कहेवाय छे. ए आजीविका मुख्यत्वे अग्निथी चाले छे. अग्नि दश तरफ धारवाळुं (दशधारं) खड्ग छे. कारण के तेमां सर्व जगतने दहन करवानी शक्ति छे, तेवी आजीविकांमां ' छजीवनिकायनो ' वध थाय छे; तेथी ए व्यापार गृहस्थने त्याग करवा योग्य छे. ए पहेलो कर्मादान संबंधी अतिचार जाणवो.

૨ વનકર્મ—વનસ્પતિ સંબંધી છેદેલાં અને વગર છેદેલાં પત્ર, પુષ્પ, ફલ, કંદ, મૂળ, તુણ, કાષ્ઠ અને તાંસ વિગેરે લાવીને વેચવા; તેમજ વાગ તથા વનકટી વિગેરે કરવાં તે ‘વનકર્મ’ કહેવાય છે. તેનાથી આજીવિકા કરવી તે ‘વનકર્મ આજીવિકા’ કહેવાય છે. એ આજીવિકા વૃદ્ધને આશ્રીને હોવાથી તેમાં વૃદ્ધાદિકના આશ્રીત એવા ત્રસ પ્રમુખ જીવોનો વધ થાય છે. એ બીજો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૩ સાહીકર્મ—ગાડાં અને ગાડાંનાં અવયવો-પૈડાં વિગેરે કરવાં, ગાડાં સેડવાં અથવા તે વેચવાં, તે ‘શકટકર્મ’ કહેવાય છે. ગાડાં ચલાવવાવડે આજીવિકા કરવાથી માર્ગમાં રહેલા ષટ્જીવનિકાયનો વધ થાય છે. એ ત્રીજો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૪ માહીકર્મ—ઉંટ, વઢદ, પાડા, સ્વચ્છર અને ઘોડા વિગેરેના માહાં કરવાં એટલે માહે આપી માર વહન કરાવવું તે ‘માટકકર્મ’ કહેવાય છે; તેથી માર-વાહક પ્રાણીઓને વધુ દુઃખ થાય છે. એ ચોથો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૫ ફોડીકર્મ—જવ, ગોધુમ, મગ, અડદ અને ચણા વિગેરે ધાન્યની કર-ડ કરાવવી, એટલે ધાન્ય છૂટું પાડવું, સાથવો કરવો. દાઢ કરાવવી. શાલીને સંડાવી ચોંચા કરવા, તલાવ વાપી અને કુવાને માટે પૃથ્વી સોદાવવી, ઢઢ સે-ડવું અને જાણમાંથી પાણા કઢાવી ઘડાવવા-એ ‘સ્ફોટકકર્મ’ કહેવાય છે. તેનાથી આજીવિકા કરવી તે ‘સ્ફોટક આજીવિકા’ છે. તેમાં કણના દલન-થી વનસ્પતિકાય જીવોનો, ભૂમિ સોદવાથી પૃથ્વીકાયનો અને તેને આશ્રીને રહેલા ત્રસાદિ જંતુઓનો વધ થાય છે. એ પાંચમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

હવે પાંચ વાણિજ્ય સંબંધી પાંચ અતિચાર કહે છે.

૧ પ્રથમ દંતવાણિજ્ય—એટલે હાથીના દાંત, હંસ વિગેરે પક્ષીના રોમ, મૃગોના ચર્મ, ચમરીમૃગના પુચ્છ સાવર વિગેરેના શૃંગ. તેમજ શંખ, ક્ષીપ, કાઢી અને કસ્તૂરી વિગેરેના ઉત્પત્તિસ્થાને જઈ તે તે પ્રકારના ત્રસકાય જીવોના અંગાદિ ગ્રહણ કરવા ને તેનો વ્યાપાર કરવો-એ ‘દંતવાણિજ્ય’ કહેવાય છે. કદિ પોતે તે જીવોની હિંસા ન કરે પણ તેના ઉત્પત્તિસ્થાને વ્યાપારીને આવેલા જોઈ મિલ્લ વિગેરે નીચ લોકો લોભથી તત્કાલ હસ્તીપ્રમુખ જીવોનાં વધ કરે છે અને

તેના વ્યાપારીઓને જોડતી ચીજો લાવી દે છે. તેથી તે ત્યાજ્ય છે. એ છઠ્ઠો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૨ બીજું લાક્ષણિક—ઘટલે લાખ વિગેરે હિંસક વસ્તુઓનો વ્યાપાર. લાખમાં ત્રસ જીવો ઘણા હોય છે. વઢી તેના રસમાં રુધિરનો ભ્રમ થાય છે. ધાવડીની ત્વચા અને પુષ્પ મદિરાનું અંગ છે અને તેનો કલ્ક ઘણા જીવોની ઉત્પત્તિના હેતુરૂપ છે. ગઢી ઘણા જીવોના ઘાતથી થાય છે. મનશિલ અને હડતાલમાં ઘણા માછી વિગેરે જીવોની હિંસા થાય છે. પડવાસ ત્રસ જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે. ટંકણસાર, સાબુ અને ચારાદિકમાં પ્રત્યક્ષ મહાદોષ જોવામાં આવે છે. લાખ વિગેરેના દોષયુક્તપણા વિષે ‘મનુસ્મૃતિ’માં પણ કહ્યું છે કે—“લાખ, ગઢી, તિલ, ચાર, કસુંબો, દુધ, ઘી, દહીં અને છાશને વેચનારો બ્રાહ્મણ શુદ્ર કહેવાય છે.” આ સાતમો કર્મદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૩ ત્રીજું રસવાણિજ્ય ઘટલે મધ, મદીરા, માંસ, માછણ, દુધ, દહીં, ઘી અને તેલ વિગેરે રસ પદાર્થોનો વ્યાપાર કરવો તે. તેમાં પણ પ્રથમ કહેલી યુક્તિથી દોષો જાણી લેવા. દુધ વિગેરેમાં સંપાતિર્મ જીવોનો પણ વધ થાય છે. બે દિવસ ગયા પછી દહીં અને છાશમાં મહાન્ દોષ ઉદ્ભવે છે. તેમાં પણ છાશ તો સોઠ પોહોરની અંદર પણ ગઢીને પીવા યોગ્ય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “જો છાશ ગઢીના વગરની ગ્રહણ કરે તો ઘણા દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે તેમાં માછણનો યોગ હોય તો તત્કાલ જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ આવે છે. ઘી અને તેલના વ્યાપારમાં પણ દુધ્ધ્યાનથી મહા પાપ લાગે છે. કદિ બીજી રીતે આજીવિકા ચાલે તેમ ન હોય તેથી ઘી તેલ વેચવાવડે આજીવિકા કરવી પડે તો તેમાં અશુભ ધ્યાનનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે, “અભિપ્રાયના વશથી પાપ-ધ્યાન (દુધ્ધ્યાન) થાય છે, કાંઈ વસ્તુના દર્શનથી થતું નથી.” આ વિષય ઉપર વિદ્વાનોએ ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા જાણી લેવી. તે કથા આ પ્રમાણે છે:—

ઘૃત તથા ચર્મના વ્યાપારીની કથા.

એકજ નગરના રહેવાસી કોઈ બે વણિક આષાઢ માસમાં પોતપોતાના વ્યાપારને અર્થે દેશાંતર જતાં માર્ગમાં કોઈ ગ્રામે કોઈ શ્રાવિકાને ઘેર જમવા ગયા. શ્રાવિકાએ તેઓને પૂછ્યું કે, ‘તમે કઈ કઈ વસ્તુનો વ્યાપાર કરો છો?’ તેઓએ

कहुं के, 'माता ! अमारामां एक घीनो व्यापारी छे अने बीजो चामडानो व्यापारी छे. तेनी खरीदी करवा जइए छीए.' ते सांभळी श्राविकाए विचार्युं के, 'जे घीनो व्यापारी छे तेना परिणाम अत्यारे सारा वर्त्तता हशे. जेम के, 'जो मेघ सारा वर्षे तो गायो अने भैंसो दुध घणुं आपे, एटले घी सोंघुं थाय.' आवा शुभ परिणामनुं चितवन तेने थया करे; अने जे चर्मनो व्यापारी छे तेना मनमां अत्यारे पापी विचार वर्त्तता हशे. जेम के 'जो मेघ सारा वर्षे नहीं तो पशुओ घणा मरी जाय एटले चामडां सोंघां थाय. ' आवा परिणाम सारा नथी. " आबुं विचारी ते श्राविकाए घीना व्यापारीने घरमां ज्यां चंदरवो बांध्यो हतो, तेनी नीचे बेसाडी जमाडयो अने चर्मना व्यापारीने घरनी बहार उघाडा भागमां बेसाडीने जमाडयो. तेओ जमी रह्या पछी पोतपाताना काममां प्रवर्त्या. तेओ पोतपोतानुं कार्य करीने पाछा फरतां फरीथी ते श्राविकाने घर जमवा आव्या; जमवाने अवसरे श्राविकाए तेमने प्रथम करतां उलटी रीते बेसाडयो. एटले घीना व्यापारीने बहार अने चर्मना व्यापारीने घरनी अंदर बेसाडयो. तेमणे श्राविकाने तेम करवानुं कारण पूछ्युं. घीना व्यापारीए कहुं के, " हे माता ! प्रथम तमे जे अमारी बैठक करी हती ते योग्य हती, कारण के मने घीना व्यापारीने घरमां बेसाडयो हतो ते उत्तम व्यापारने लीधे योग्य हतुं. तो आ वखते आम उलटापणुं केम कर्युं ? " चामडाना व्यापारीए कहुं के, "माता ! आ वखते हुं चामडानो अधम व्यापारी छतां तेने घरमां बेसाडयो अने घीना उत्तम व्यापारीने बहार बेसाडयो—तेम विपरीतपणुं करवानो शो हेतु छे ? " श्राविका बोली—“ हे पुत्रो ! सांभळो, जे घीनो व्यापारी छे तेनी मनोवृत्ति हमणा अशुभ थइ छे, ते घी मोंघुं थाय एम इच्छे छे. घीनुं मोंघापणुं पशुओने उपद्रव थवाथीज थाय छे; अने ते उपद्रव मेघ अने घास प्रमुखना अभावे थाय छे. अने चर्मना व्यापारीनी मनोवृत्ति हाल सारी छे. ते हाल चर्मने मोंघा थवाने इच्छे छे; अने चर्मनुं मोंघापणुं पशुओना आरोग्यथी थाय छे; हे भद्र ! आबो विचार करीने में तमारा बनेना आसननुं विपरीतपणुं करेलुं छे; कारणके हुं श्राविका छुं. गुणी बिना बीजाने मान आपती नथी. एथीज में ए प्रमाणे कर्युं छे. " आ वृत्तांत सांभळी तेओ प्रतिबोध पाम्या अने पाप-व्यापार छोडीने शुभ व्यापारमां प्रवर्त्या. आ कथा सांभळी गृहस्थोए रसवाणिज्यनो त्याग करवो. आ आठमो कर्मादान संबंधी अतिचार छे.

४ चोथुं केशवाणिज्य—एटले दासी दास विगेरे माणसानो, अने गाय

१ गुलामी धंधो.

પ્રમુખ પશુઓ તથા પક્ષિઓનો વિક્રય કરવો તે. આ નવમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર છે.

૫ પાંચમું વિષવાણિજ્ય-ઘટલે કોશ, કોદાલી, અને લોઢાના હઠ વિગેરેનો તથા અનેક પ્રકારના શસ્ત્રોનો વ્યાપાર. આદિશબ્દથી વચ્છનાગ તથા સોમલ વિગેરે વિષોનું પણ ગ્રહણ કરવું. શસ્ત્ર અને વિષ પ્રત્યક્ષપણે જીવિતને હણનારા જોવામાં આવે છે, તેથી તેનો વ્યાપાર પાપરૂપ છે. અન્યમતિ પણ વિષાદિ વાણિજ્યનો નિષેધ કરે છે:—

કન્યાવિક્રયિણશ્ચૈવ, રસવિક્રયિણસ્તથા ।

વિષવિક્રયિણશ્ચૈવ, નરા નિરયગામિનઃ ॥ ૧ ॥

“ કન્યાનો વિક્રય કરનાર, રસ પદાર્થનો વિક્રય કરનાર, અને વિષનો વિક્રય કરનાર પુરુષો નરકે જાય છે. ”

આ દશમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

અંગારકર્મપ્રમુખાનિ પંચ, કર્માણિ દંતાદિકવિક્રયાણિ ॥

વિહાય શુદ્ધવ્યવસાયકશ્ચ, ગૃહી પ્રશસ્યો જિનશાસનેસ્મિન્ ॥૧॥

“ અંગારકર્મ વિગેરે પાંચ કર્મ અને દંતવાણિજ્ય વિગેરે પાંચ વાણિજ્યને છોડી શુદ્ધ વ્યવસાય (વ્યાપાર) કરનાર ગૃહસ્થ (શ્રાવક) આ જિનશાસનમાં પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ
सप्तमव्रतविषये त्रयोविंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥१२३॥

વ્યાખ્યાન ૧૨૪ મું.

પંદર કર્માદાનમાં છેલ્લા પાંચ અતિચાર કહે છે.

૧૧ અગ્યારમું યંત્રપિલણકર્મ-યંત્રપીઢા ઘટલે શિલા (ઢીપર), ચારણીઓ, મુશલ (સાંઘેલું), ઘંટી, રેંટીઓ, નિશાતરો અને કંકપત્ર (કાંકશી) વિગેરેનો વિક્રય કરવો-અથવા તેલની ઘાણી ચલાવવી, શેલડીના વાઢ કરવા, ગોઠ જમાવવો, સરસવ, અઢસી, ઢોલ, ઇરંડી વિગેરેને પીલવાબંધે તેલ કાઢવું,

જઠ્યંત્ર (પાણી કાઢવાના રૅટ) ચલાવવા-તે યંત્રપીડા સંબંધી કર્મમાં અનેક ત્રસ જીવોનો પણ વધ થાય છે. તેજ કારણથી કહ્યું છે કે. ' સ્વાંડણી, પેષણી ઘંટી, ચુલો, જઠકુંભી (પાણીઆરું) અને માર્જની (સાવરણી) એ પાંચ ગૃહસ્થને હિંસાનાં સ્થાન છે. '

બઢી તેલની ઘાણી વિગેરે મહાપાપના હેતુ છે. તે વિષે શિવપુરાણમાં પણ કહ્યું છે કે, “ હે રાજન્ ! જે તેલની ઘાણી ચલાવે છે તેને તેમાં જેટલા તલની સંખ્યા પીલાય છે તેટલા હજાર વર્ષ સુધી રૌરવ મર્કમાં રંધાવું પડે છે. ” તેમજ “ જે તલનો વ્યાપાર કરે છે તે તલની જેવા હલકા થાય છે, તલની જેવા ક્ષુદ્ર થાય છે અને તલની જેમ પીલાય છે. ” તેમાં પણ ફાલ્ગુનમાસ પછી તલ પીલાવવા, તલ સ્વાવા કે તલનો વ્યાપાર કરવો તેમાં મોટો દોષ લાગે છે. કારણ કે તે સમયે તેમાં ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિનો સંભવ છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “ ફાલ્ગુનમાસ પછી તલ કે અલસી રાખવી નહીં, તેમજ ગોઠ તથા ટોપરાં વિગેરે પણ રાખવાં નહીં; કારણ કે વર્ષાકાલમાં તેમાં જીવોત્પત્તિ થવાથી ઘણા જીવોની હિંસા થાય છે. ” તેથી તે સમય ઉપરાંત તલ રાખવા નહીં. તલનો વ્યાપાર દુઃખદાયક છે એમ જણાવવા માટે તલના વ્યાપારી તિલભટ્ટની કથા કહે છે:—

તિલભટ્ટની કથા.

પૃથ્વીપુર નામના નગરમાં ગોવિંદ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે હમેશાં તલનો વ્યાપાર કરતો હતો; તેથી તેનું તિલભટ્ટ એવું નામ પ્રસિદ્ધ થયું હતું. તેને એક સ્વેચ્છાચારી સ્ત્રી હતી. તેણે તલની વચ્ચારમાંથી છાની રીતે પાંચ મુઢા તલ નેચી તેના પૈસામાંથી પોતાને મનગમતા ભોજન, વસ્ત્ર અને આભૂષણ મેળવ્યાં અને દુર્વ્યસન સેવવા લાગી.

એક વખતે તે સ્ત્રી વિચારવા લાગી કે, ‘ જો મારો પતિ આ તલ વેચવાની વાત જાણશે તો મને હેરાન કરશે; માટે પ્રથમથીજ તેનો કાંઈક ઉપાય કરી રાખું. ’ આ પ્રમાણે વિચારીને એક વખતે તે તિલભટ્ટ રાત્રે પોતાના શાલિના સ્ત્રીની રક્ષા કરવાને ગયો હતો તે અવસર જોઈને તે સ્ત્રીએ નગરની બહાર જઈ પિશાચણીનું રૂપ કર્યું. તે દિવસે મુનિપતિ નામે રાજર્ષિ મુનિની બારમી પ્રતિમા વહેવાને માટે હેમંતઋતુમાં તેજ વનને વિષે કાચોત્સર્ગે રહ્યા હતા. સંધ્યાકાળે ગાયો ચારીને નગરમાં આવતા ગોવાળો તે મુનિને જોઈ તેમને શીત ન લાગે તેવા

હરાદાથી પોતાના વસ્ત્ર તે મુનિને ઓઢાડી પોતપોતાને ઘેર ગયા હતા. પેલી સ્ત્રી તે મુનિની આગઠ આવી, મુલ્ક ઉપર કાજઠ લગાડી, કાઠા વસ્ત્રો પહેરી, હાથમાં ઉઘાડું લલ્લ લઈ અને માથે લઠતી સઘડી લઈ ભયંકર શબ્દ કરતી શાલિના ચેત્રમાં રહેલા પોતાના પતિ તિલભટ્ટ પાસે ગઈ અને લોલી કે, “ અરે તિલભટ્ટ ! હું ખુલ્લી છું માટે તારું ભક્ષણ કરીશ. જો તારે જીવવાની ઇચ્છા હોય તો તારી તલની વલારો મને અર્પણ કર. ” તિલભટ્ટ ભયથી વિહલ થઈ તેના પગમાં પડીને લોલ્યો કે, “ હે માતા ! જાઓ, મારી વલારના લધા તલનું ભક્ષણ કરો. ”

આલું ચરિત્ર કરીને તે સ્ત્રી પાછી જ્યાં મુનિપતિ મુનિ કાઉસગ્ગધ્યાને રહેલા હતા ત્યાં આવી. તેણે વિચાર્યું કે, ‘ મારું આ ચરિત્ર આ મુનિએ જોયું છે, તેથી તે સવારે લોકોની આગઠ કહી દેશે માટે જલ્લતા અગ્નિથી તેને લાઠી નાલું. ’ આલું ચિંતલવી મુનિના શરીર ઉપર રહેલા વસ્ત્રો સઠગાવીને તે પોતાને ઘેર ગઈ, અને અસલ વેષ ધારણ કર્યો. મુનિપતિ મુનિ તો પ્રલઠ આયુષ્યને લીધે જીવતા રહ્યા. તેમણે અગ્નિના પ્રલઠ ઉપદ્રવમાં પણ શુભ ધ્યાન છોડયું નહીં. તે વલતે તેમણે ચિંતલ્યું કે, ‘ અહો ! આ અગ્નિ તો જડ ંવા શરીરના પુદ્ગલોને લાઠે છે. પોતાનું ઘર દૂર છતાં લીજાનું ઘર લઠતું જોડને તો મૂઠ પુરુષ શોક ઘરે છે. હે ચેતન ! તારું ઘર તો જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ છે, તેનું યત્નથી સમતારૂપ જલ્લલડે સિંચન કર, કે જેથી તેને ક્રોધરૂપ અગ્નિની જ્વાલા લાગે નહીં. ’ આવા શુભ ધ્યાનમાં તત્પર ંવા તે મુનિના મુલ્કનું અલલોકન કરવા સૂર્યનો ઉદય થયો. સર્વત્ર પ્રાતઃકાઠ થયો ંટલે પેલા ગોલાઠીઆઓ ત્યાં આવ્યા. તેમણે મુનિની આવી સ્થિતિ જોડને તે નગરના કુંચિક નામના શ્રેષ્ઠીને તે લાત જણાવી. કુંચિક શેઠે અલ્લંકારી શ્રાલિકાને ઘેરથી લલ્લપાક તેલ લાવીને તેલડે મુનિના દેહને નિરોગી કર્યું. પેલો તિલભટ્ટ રાત્રે ઘેર આવી સુઈ ગયો. પણ તેને ભયથી જ્વર આવ્યો અને વિચારમાં પડ્યો કે, ‘ અરે ! મારી તલની લધી વલારો ગઈ, હલે હું શું કરીશ ? ’ આમ વિચારતાં તેનું હૃદય પાટી જલાથી તે મૃત્યુ પામ્યો. પછી ઘણા ભવ સુધી તે તલમાંજ ઉત્પન્ન થયો. પ્રાલે કરીને ંમ જાણલું કે, ‘ જે આ ભવમાં ઘાંચી થઈને તલ પીલવાનું કામ કરે છે તે મરીને તલમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેણે તલપણે પીલેલા જીલો તેને તિલયંત્રમાં પીલે છે. ’ આમ વિચારી શ્રાલકોએ તલ પીલવાનો વ્યાપાર છોડી દેલો. ંત્યાદિ યંત્રપીલણ કર્મ તે અગ્યારમો કર્મદાન સંલંધી અતિચાર જાણલો.

૧૨ લારમું નિલંછણ કર્મ—તે ગાય વિગેરેના કાન, કાંલલ, શીંગડા અને

પુંછ છેદવા, તેને નાથવા, આંકવા, નપુંસક કરવા (સ્વાસી કરવા), બાઠવા, તેમજ ડંટ પ્રમુખની પીઠ ગાઠવી-એ નીલંછન કર્મ કહેવાય છે. તે પ્રમાણે કરવાથી ગાય, બઠદ, અશ્વ અને ડંટ વિગેરેને ઘણી કદર્થના થાય છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. એ બારમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૧૩ તેરમું દવદાન કર્મ—તે અરણ્યમાં એક ભાગનો દાહ કરવાથી વનચર પ્રાણીઓ સુખે ચરે અને જુનું ઘાસ બાઠવાથી નવા અંકુરાની પેદાશ વધે એટલે ગાય પ્રમુખને ઘણો ચારો થાય અથવા વૃદ્ધિ પહેલાં જો ચેત્રમાં દવ મૂક્યો હોય તો પછી તેમાં ઘણા ધાન્યની નિષ્પત્તિ થાય. એવી હચ્છાથી લોભબુદ્ધિવડે તે પ્રમાણે કરે. વઢી ભિલ્લ પ્રમુખ પુણ્યબુદ્ધિથી કહે છે કે, ‘અમારા શ્રેયને અર્થે ધર્મદીપોત્સવી કરવી, એટલે ડુંગર ઉપર દવ સઠગાવવો.’ તેમ વઢી કોઈ કૌતુકથી પણ દવ સઠગાવે છે; તથા કેટલાક હુતાશણીમાં મોટો અગ્નિ સઠગાવવાથી ઘણું પુણ્ય માને છે. પરંતુ આવા દવ લગાડવાથી કોટીગમે જીવોનો વધ થાય છે. પાંચ-મા અંગ શ્રી ભગવતીજીમાં ગણધર મહારાજાએ પ્રશ્નને પૂછ્યું કે “હે સ્વામી! જે માણસ અગ્નિને વધારે સઠગાવે તેને વધારે પાપ કે જે જલ કે ધૂલવડે અગ્નિને બુઝાવે તેને વધારે પાપ?” પ્રશ્ન કહ્યું કે, “હે ગૌતમ! જે અગ્નિને વધારે તે ક્ષિપ્ત કર્મ બાંધે અને જે બુઝાવે તે અક્ષિપ્તર (ઘણાં હઠવાં) કર્મ બાંધે.” તેથી શ્રાવકે દવ મૂકવા સંબંધી કર્મ કરવું નહીં. આ તેરમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૧૪ ચૌદમું સરશોષણ કર્મ—સરોવર વિગેરેને શોષવામાં જલચર પ્રાણી મત્સ્ય વિગેરેનો તેમજ છજીવનિકાયનો વધ થાય છે, માટે તે કર્મ પણ ત્યજી દેવું. એ ચૌદમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

૧૫ પંદરમું અસતિપોષણ કર્મ—પૈસા કમાવાને માટે દુઃશીલ દાસીઓ રાખવી. શુક, સારિકા, મોર, માર્જાર, કુકડા, માંકડા, શ્વાન અને ડુકર વિગેરેનું પોષણ કરવું—એ ‘અસતિપોષણ’ કહેવાય છે. કારણકે એવા જીવો જો અશુભ અન્નપાનથી પોષણ પામવાવડે પુષ્ટ થાય છે, તો ડંદર, સશલા વિગેરે ઘણા જીવોની હિંસા કરી પોતાને સુખ કરનારા થાય છે. આવું વિચારી તેમનું પોષણ કરવું નહીં. તેમનું પોષણ કરવાથી પાપની વૃદ્ધિ થાય છે; તોપણ તેઓને અભય-દાન તો આપવું. એ પંદરમો કર્માદાન સંબંધી અતિચાર જાણવો.

આ પ્રમાણે પંદર કર્માદાનનો ત્યાગ કરવો. શ્રીભગવતીજી અંગમાં શ્રાવકને માટે પંદર કર્માદાનનો સર્વથા નિષેધ કહેલો છે તે ઉત્સર્ગીક જાણવો. કહ્યું છે કે,

“હાહ્યા મનુષ્યો ન્યાયપરાયણપણેજ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનો યત્ન કરે છે; કારણકે સંપદા મેઠવવાનો કષ્ટ વિનાનો ઉપાય ન્યાયજ છે. ” ઉપલક્ષણથી દેવ, જ્ઞાન, પાશંડી અને પાસંથ્યાના ધનવહે, તેમજ દેશ, કાઠ અને જાતિ વિગેરેને અનુચિત એવા વ્યાપાર કરવાવહે જે દ્રવ્ય મેઠવવું તે પણ અન્યાયવૃત્તિ છે.

દેવદ્રવ્ય તો વ્યાજે લેવું તે પણ મહાન્ દોષોને આપનારું છે. તે વિષે લૌકિકશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:—

દેવદ્રવ્યેણ યા વૃદ્ધિ—ગુરુદ્રવ્યેન યદ્ધનં ।

તદ્ધનં કુલનાશાય, મૃતોપિ નરકં વ્રજેત્ ॥ ૧ ॥

“ દેવદ્રવ્યથી જે દ્રવ્યવૃદ્ધિ કરવી અને ગુરુદ્રવ્યથી જે ધન મેઠવવું, તે ધન કુલના નાશને અર્થે થાય છે, અને તે દ્રવ્યનો મેઠવનાર મૃત્યુ પામીને પણ નરકે જાય છે. ” આ વિષે એક મહાભારતમાં દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—પૂર્વે શ્રીરામ-ચંદ્રજીના રાજ્યમાં એક વચ્ચે કોઈ શ્વાન રાજમાર્ગમાં બેઠો હતો. તેને કોઈ બ્રાહ્મણે કાંકરાવહે માર્યો; એટલે તે શ્વાન રોષ કરી પોતાને નિરપરાધે મારનાર બ્રાહ્મણના વચ્ચનો છેડો મજબુત પકડીને બોલ્યો કે—‘ અરે વિપ્ર ! તં મને નિરપરાધીને કેમ માર્યો ? ’ તે સમયે એ કૌતુક જોવાને ઘણા લોકો એકત્ર મળ્યા; અને તેમને ન્યાય-સભામાં લઈ ગયા. રાજા રામચંદ્રે શ્વાનના મુખથી બધી હકીકત સાંભળી પેલા બ્રાહ્મણને દંડ કરવા યોગ્ય ગણી શ્વાનને પૂછ્યું કે, ‘ આ તને મારનાર બ્રાહ્મણનો શો દંડ કરું ? ’ શ્વાન બોલ્યો કે—‘ તે દુષ્ટને કોઈ મહાદેવનો પૂજારી કરો. ’ રાજાએ પૂછ્યું કે, ‘ એવો દંડ આપવાનું શું કારણ ? ’ શ્વાન બોલ્યો—“ મહારાજ ! આજથી સાતમે ભવે હું કોઈ મહાદેવનો પૂજારી હતો. હંમેશા મહાદેવની પૂજા કરી રહે દેવદ્રવ્ય ખાવામાં આવે એવા ભયથી હું હાથ ધોઈને ભોજન કરતો હતો. એક વચ્ચે એવું બન્યું કે, કોઈ પર્વનો દિવસ આવ્યો એટલે મહાદેવનું લિંગ દુધ દહીં અને ઘૃતવહે પૂરવામાં આવ્યું. પછી મહાદેવની પાલાલ કરવા વચ્ચે જામી ગયેલું ઘી મારા નખમાં ભરાઈ રહ્યું. ભોજન કરતી વચ્ચે ઉષ્ણતાને લીધે તે ઘી ઓગળી ગયું, તે અજાણપણે મારા ખાવામાં આવી ગયું. તે દેવદ્રવ્ય ભક્ષણના દુષ્કૃત્યથી હું સાત ભવથી શ્વાનનો અવતાર પામ્યા કરું છું. આ ભવે તમારા પ્રભાવથી જાતીસ્મરણ થતાં મને માનુષી વાણી પ્રાપ્ત થઈ છે. ” આ વાત સાંભળી તે બ્રાહ્મણે શ્વાનને પ્રસન્ન કરી તે સિવાય કોઈ બીજો દંડ કરાવવા પ્રાર્થના કરી.

આવી રીતે અજાણપણે પણ જો દેવદ્રવ્ય ખાવામાં આવે તો દુઃખનું કારણ

थाय छे, तेथी विवेकी पुरुषोए पोतानी शक्ति प्रमाणे देवद्रव्यनुं रक्षण करवुं. आ वृत्तांत सांभळी अनेक रीते अन्यायवृत्ति छोडी देवी, यशोवर्मा राजानी जेम क्यारे पण नीति छोडवी नहीं.

यशोवर्मा राजानी कथा.

कल्याणकटक नामे नगरमां यशोवर्मा नामे राजा राज्य करतो हतो. ते न्याय आपवामां सदा तत्पर रहेतो. लोकोने न्याय आपवाने माटे तेणे पोताना गृहना द्वार उपर एक न्यायघंटा बांधी होती. एक वखते तेना राज्यनी अधिष्ठात्री देवी राजा यशोवर्माने न्यायवृत्तिनी परीक्षा करवाने एक गायनुं रूप अने तेनी साथे एक तत्काळ जन्मेला वाछडानुं रूप करीने राजमार्गमां बेठी. ते वखते यशोवर्मा राजानो पुत्र पोताना वाहनने वेगथी दोडावतो त्यां आव्यो. वेगने लीधे तेनी गाडी वाछडानी उपर थडने पसार थड गड, तेथी ते वत्स मृत्यु पाम्यो. ते जोड गाय मोटे स्वरे रुदन करवा लागी अने अश्रुधारा छोडवा लागी. कोइए गायने सूचना करी के, राजद्वारे जड फरियाद करीने न्याय मेळव; एटले गाय त्यां गड अने तेणीए शींगडाना अग्रभागवडे पेली न्यायघंटा वगाडी. राजा यशोवर्मा ते वखते भोजन करवा बेठो हतो. तेणे घंटानो शब्द सांभळी सेवकोने कहुं के, “कोण घंटा वगाडे छे ? तपास करो.” सेवकोए जोडने कहुं के, “ महाराज ! कोइ नथी, आपं भोजन करी ल्यो. ” राजा बोल्हो-“ निर्णय कर्या सिवाय केम भोजन थाय ? ” एम कही भोजननो थाळ छोडी राजद्वारनी दोढीए आवीने जोयुं तो त्यां बीजुं कोइ जोवामां आव्युं नहीं, पण पेली गायने दीठी. एटले कहुं के, “ हे धेनो ! शुं तारो कोइए पराभव कर्यो छे ? कर्यो होय तो ते मने बताव. ” ते सांभळी गाय आगळ चाली एटले तेनी पछवाडे राजा चाल्यो. गाये पेलो मृत्यु पामेलो पोतानो वाछडो ज्यां पड्यो हतो त्यां लड जड ते बताव्यो. ते जोड राजाए सर्वनी वच्चे कहुं के, “ जेणे आ वत्स उपर गाडी हांकी होय, ते मारी आगळ हाजर थड जाओ. ” बधा ते वाक्य सांभळी रखा, पण कोइ प्रगट थयुं नहीं; एटले राजाए प्रतिज्ञा करी के, ‘ ज्यारे आ वार्त्ता स्फुट थयो, अर्थात् आनो गुन्हेगार मळशे त्यारे हुं भोजन करीश. ’ राजाने एक लांघण थड एटले बीजे दिवसे प्रातःकाळे राजकुमारे आवीने जणाव्युं के, ‘ हे देव ! तेमां हुं अपराधी छुं, तेथी जे योग्य लागे ते दंड करो. ’ पळी राजाए नीतिशास्त्रने जाणनारा विद्वानोने एकठा करीने पूछयुं के, ‘ आ राजकुमारने शो दंड

आपवो जोइए ? ” नीतिवेत्ताओए कहुं—“ महाराजा ! राज्यने योग्य आ एकज पुत्र छे, तेने शो दंड होय ? ” राजा बोल्यो—“ राज्य कोनुं ? अने पुत्र कोनो ? मारे तो नीतिज मोटी छे. सोमनीतिमां कहुं छे के, पोतानो पुत्र होय तोपण तेने अपराध प्रमाणे दंड आपवो जोइए; तेथी जे तेने योग्य दंड होय ते कहो. ” आवा राजानां वचनो सांभळी ते विद्वानोमांथी एक बोल्यो के—“नीतिमां एम कहुं छे के, जे बीजाने जेवी व्यथा करे तेवी व्यथा तेने करवी; कारणके जे जेवुं करे तेने तेवुं करवुं जोइए. ” ते सांभळी राजाए पोतानी गाडी मंगावी अने पुत्रने बोलावी कहुं के, ‘हे पुत्र ! तुं अहीं सुइ जा.’ ते विनितपुत्र तत्काळ सुइ गयो. राजाए सेवकोने कहुं के, ‘आ कुमारनी उपरथी गाडी वेगवडे पसार करो. ’ कोइ तेम करी शक्युं नहीं. उलटा सर्व राजाने वारवा लाग्या. ते छतां राजा तेमनुं नहीं मानीने पोते गाडी उपर बेसी पुत्रना चरण उपरथी जेवामां गाडीने पसार करवा जता हता, तेवामां देवीए प्रगट थइ राजानी उपर पुष्पनी वृष्टि करी अने गाय के वत्स कांइ जोवामां आव्युं नहीं. देवी बोली—‘ हे राजन् ! में तारी परीक्षा करवा माटे बधी रचना करी हती. प्राणप्रिय एवा एकना एक पुत्रथी पण तने न्याय व्हालो छे एम सिद्ध थयुं छे, माटे धन्य छे तने, तुं निर्विघ्ने राज्य कर. ’

आ प्रमाणे न्यायसंबंधी दृष्टांत मनमां धारण करीने गृहस्थ-एटले श्रावके न्यायवृत्ति छोडवी नहीं. शुद्ध व्यापारवडे द्रव्यनी वृद्धि करवी. ते शुद्ध व्यापार चार प्रकारना छे. १ यथार्थ बोलवुं, २ वंचना (ठगवा) वगरनी क्रिया करवी. ३ अपायनुं प्रकाश न करवुं (चाडी न खावी). ४ सद्भाव (मैत्रीभाव) राखवो. तेमां जे प्रथम ‘ यथार्थ बोलवुं ’ ते आ प्रमाणे—“ धर्म तथा अधर्मने जाणनारा भावश्रेष्ठ पुरुषो बीजा ठगाय तेवुं न बोले; हमेशां सत्य अने मधुर वचनज बोले. तेमां पण धर्मने पीडा करे तेवुं तो कदि पण बोलेज नहीं. ’ कमळश्रेष्ठी विगेरेनी जेम.

बीजो प्रकार जे ‘ अवांचिका क्रिया ’ एटले जेथी बीजाने व्यसन-दुःख थाय तेवा हेतुवाळी मन, वचन अने कायाना व्यापाररूप चेष्टा न करवी. ते अवांचिका क्रिया. जेम के, “जे शुद्ध धर्मनो अर्थी होय ते प्रतिरूप विधिंवडे तेमज खोटां त्राजवां, काटलां विगेरेथी ओछुं वधतुं लेवा देवावडे बीजाने छेतरे नहीं.”

त्रीजो प्रकार ‘ अपाय प्रकाश करवो नहीं ’ एटले जे अशुद्ध व्यापार

करवाथी भावी अनर्थ थाय; जेवा के. राजदंड अने नरकमां पडवुं विगेरे. तेवा अशुद्ध व्यापारनो प्रकाश करवो नहीं, अर्थात् तेवी कोइनी चाडी खाइने पोताना धनने वधारवुं नहीं.

चोथो प्रकार ' मैत्रीपणानो भाव राखवो ' एटले सारा मित्रनी जेम निष्कपटपणे वर्त्तवुं. दंभथी कोइने छेतरवुं नहीं. एवी रीते न वर्त्ततां जे प्राणी गायना जेवा मुखवाळी अने वाघना जेवा आचरणवाळी वृत्तिथी व्यवहार करे छे ते कोइनो विश्वासपात्र थतो नथी अने पापनुं भाजन थाय छे. आ प्रमाणे जाणीने शुद्ध वृत्तिथी द्रव्यनी वृद्धि करवी. गृहस्थोने दरेक कार्यनी सिद्धि द्रव्यथी थाय छे, परंतु धर्मथी अविरुद्ध व्यापारवडे वैभवनी वृद्धि करवी. ए सर्वनो भावार्थ छे.

“ देश, जाति अने कुळना धर्मनो नाश करनार कुबुद्धिने छोडी देवाथीज नीतिमां तत्पर थवाय छे अने तेवा नीतिवान्पणाथीज उत्तम उपासक (श्रावक) शुभ संपत्तिने अने व्यापारनी शुद्धिने प्राप्त करे छे. ”

इत्यद्भदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाध्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तां
सप्तमव्रतविषये पंचविंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥१२५॥

व्याख्यान १२६ मुं.

शुद्ध व्यापार केवी रीते थाय ? ते कहे छे.

निंदायोग्यजनैः सार्द्धं कुर्यान्न क्रयविक्रयौ ।

द्रव्यं कस्यापि नो देयं. साक्षिणं भूषणं विना ॥१॥

भावार्थः—“ निंदा करवा योग्य लोकोनी साथे खरीदी के बेचाणनुं काम करवुं नहीं अने साक्षी राख्या विना के घरेणा विना कोइने द्रव्य आपवुं नहीं. ”

विस्तारार्थ—निंदा करवा योग्य लोको जेवा के, नट, धूतारा, वेश्या, कलाल, कसाइ, माछी, वागुरिक (वाघरी), राजद्रोही अने पूजारा विगेरे, तेमनी साथे गृहस्थे क्रयविक्रय (खरीदी के बेचाण) न करवा. तेमज शस्त्र-धारी पुरुषोनी तथा राजा विगेरेनी. साथे अल्प पण व्यवहार करवाथी प्राये कांइ पण गुण थतो नथी; केमके जेने पोताने हाथे द्रव्य आपीने पाछुं मागतां

મય ઉત્પન્ન થાય તેની સાથે વ્યવહાર કરવાથી શું શુભ ફલ થાય ? કહ્યું છે કે, “ બ્રાહ્મણ સાથે અને શસ્ત્રધારીની સાથે શ્રેય ઇચ્છનાર વણિકે કદિપણ વ્યવહાર કરવો નહીં. ”

વઠી જે જુગાર અને ધાતુવાદ પ્રમુખથી દ્રવ્યની ઇચ્છા કરે છે, તેઓ મેશના કુચડાથી પોતાનું ઘર ધોલું કરવાને ઇચ્છે છે. કદિ તેવા પ્રકારથી કે અશુદ્ધ વ્યવહાર કરવાથી લાભ પ્રાપ્ત થાય તો તે લાભ લાંબો કાલ રહેતો નથી. કહ્યું છે કે, “ સ્વોટા માપ અને સ્વોટા તોલથી જે કાંઈ દ્રવ્ય ઉપાજન થાય છે તે તપેલા પાત્ર ઉપર મૂકેલાં જલના બિંદુની જેમ નાશ પામતું જાંવામાં પણ આવતું નથી. ”

વઠી ઘણા લોકોની સાક્ષી વગર કોઈને દ્રવ્ય આપવું નહીં. તેમજ ન દીઠેલું અને પરીક્ષા કર્યા વગરનું કરિયાણું લેવું નહીં, અને લેવું ત્યારે પણ ઘણા લોકોના સમુદાય સમક્ષ લેવું કે જેથી કદિ વાંધો પડે તો તે જોનારા સાક્ષીઓ સહાય આપે. સાક્ષી રાખીને આપેલું દ્રવ્ય વા કોઈ વસ્તુ પુનઃ કાઢાંતરે પણ પ્રાપ્ત થાય છે. તે ઉપર એક વણિકનું દૃષ્ટાંત કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે:—

ધૂર્ત વણિકનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ ધનાઢ્ય ધૂર્ત વણિક વિદેશે જતો હતો. માર્ગે ચાલતાં એક અરણ્ય આવ્યું. તેમાં ચોરલોકોની ધાડ મઠી. તેણે વણિકને જુહાર કરી તેની પાસેથી દ્રવ્ય માગ્યું. વણિકે કહ્યું, ‘ કોઈ સાક્ષી રાખીને વધું દ્રવ્ય સુશીથી બ્યો, કોઈ અવસરે મને પાછું આપજો અને મને મારશો નહીં. ’ ચોરોએ વિચાર્યું કે, ‘ આ વણિક મુગ્ધ (મોઠો) જણાય છે. ’ પછી તેમણે કોઈ બિલાડાને સાક્ષી રાખી તેનું સર્વ દ્રવ્ય લઈને તેને છોડી મૂક્યો. તે વણિક અનુક્રમે તે ચોરલોકોના ગામઠામ વિગેરે જાણી લઈને પોતાને ગામે ગયો. કેટલેક કાલે તે ચોરલોકો ઘણી વસ્તુઓ લઈને વેચવા માટે તેના ગામમાં આવ્યા. વણિકે તેમને ઓઠાંતરે પોતે આપેલું દ્રવ્ય માગ્યું. ચોરોએ આનાકાની કરવા માંડી એટલે પરસ્પર કઠ્ઠા થઈ પડ્યો. ન્યાયાધીશ આગઠ તેઓ ગયા. ન્યાયાધીશે પૂછ્યું કે, ‘ આ વાતમાં કોઈ સાક્ષી છે ? ’ એટલે પેલો વણિક કોઈ કાઠા બિલાડાને લઈ આવી પોતાની કાંચમાં રાખીને બોલ્યો કે, ‘ આ બિલાડો સાક્ષી છે. ’ ચોરલોકોએ કહ્યું કે, ‘ અમારે તે સાક્ષી જાવો છે, કે તે કેવો સાક્ષી છે ? ’ વણિકે ચોરોને તે બતાવ્યો, એટલે ચોરલોકો બોલી ઉઠ્યા કે— ‘ નહીં, આ તો કાઠો છે અને તે તો કાત્રો હતો. ’ આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળી તેમના મુખનીજ કબુલાત

જાણી ન્યાયાધીશે તેમની પાસેથી ચઢાત્કારે સર્વ દ્રવ્ય પેલા વણિકને અપાવ્યું. આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી સાક્ષી રાખવાનું ફઠ જાણી કોઈને સાક્ષી વિના ગુપ્ત રીતે કાંઈપણ દ્રવ્ય આપવું નહીં કે મૂકવું નહીં.

તેમજ કોઈને અલંકાર (ધરાણું) લીધા વિના અંગઉધારે દ્રવ્ય આપવું નહીં. કારણ કે તેમ કરવાથી કદિપણ મૂઝ ધનનો નાશ થતો નથી. કહ્યું છે કે, “ ધનની રક્ષા કરવામાં પરાયણ એવા પુરુષે નટને, વેશ્યાને, જુગારીને અને જારપુરુષને ઉધારે દ્રવ્ય આપવું નહીં. ” તેમાં પણ મુખ્ય રીતે ગૃહસ્થોએ વધારે કિંમતનું ધરાણું રાખીને દ્રવ્ય આપવું યોગ્ય છે. નહીં તો માગતી વચ્ચે ક્લેશ, વિરોધ, ધર્મની હાનિ, લાંઘણ, ધરણું ધાલીને બેસવું અને સોગન ખાવા વિગેરે અનેક અનર્થ કરવા પડે છે. તેમાં કદિ સોગન ખાવાનો વચ્ચત આવે તોપણ જેમતેમ સોગન ખાવા નહીં. તેમાં પણ વિશેષે કરીને દેવ, ગુરુ, જ્ઞાન, ધર્મ અને તીર્થયાત્રા વિગેરેના સોગન ખાવા નહીં. તે વિષે પૂર્વવિદ્વાનો કહે છે-“ જે મૂઢ પુરુષો ઓટા કે સાચા ચૈત્યના સોગન લે છે, તે બોધિબીજનું વમન કરે છે અને અનંત સંસારી થાય છે. ”

વઠ્ઠી જો કદિ લાંઘણ કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય તેમ લાગે તો પોતે જાતે લાંઘણ કરવી, પણ બીજા વાઠ વૃદ્ધ પ્રમુખને લાંઘણ કરાવવી નહીં. કારણ કે ઢંઢળઞ્ઞિષે એક જ્ઞાનમાત્ર પંદરસો જીવોને લાંઘણ કરાવી હતી, તેથી તેમને છ માસ સુધી આહાર મળ્યો ન હતો. ઇત્યાદિ અનેક દોષોની ઉત્પત્તિ પોતાની બુદ્ધિથી વિચારીને વધારે કિંમતનું ધરાણું રાખીને દ્રવ્ય આપવું. આ વિષયની હિતશિક્ષા માટે પૂર્વમુનિઓએ એક દૃષ્ટાંત કહેલું છે, તે આ પ્રમાણે:—

પૂર્વમુનિઓએ કહેલું દૃષ્ટાંત.

જિનદત્ત નામના કોઈ શ્રેષ્ઠીને મુગ્ધ (મોઢો) એવા નામે પુત્ર હતો. સ્વભાવે પણ તે મુગ્ધ હતો. પિતાની પાસે પુષ્કળ દ્રવ્ય હોવાથી તે નિશ્ચિંત રહેતો હતો. એક વચ્ચે જિનદત્તનો અંતકાઠ આવ્યો, ઇટલે તેણે પોતાના પુત્રમાં મોઢાપણનો ગુણ જોઈ ગૂઢાર્થ વાક્યોથી આ પ્રમાણે શિક્ષા આપી-“ હે વત્સ ! ૧ ઘરની આસપાસ દાંતની વાડ કરવી. ૨ બીજાને ધન આપ્યા પછી માગવું નહીં. ૩ માથે જરા પણ બોજો ઉપાડવો નહીં. ૪ હમેશાં દિવસને સફળ કરવો. ૫ સ્ત્રીને સ્થંભ સાથે બાંધીને મારવી. ૬ મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવું. ૭ સુખે શયન કરવું. ૮ પ્રત્યેક ગામે ઘર કરવું. ૯ દુરવસ્થા આવે ત્યારે ગંગા અને યમુનાની

વચ્ચે સ્ત્રોતરૂં. જો એ વાતમાં કાંઈ શંકા પડે તો મારા મિત્ર સોમદત્તને પૂછવું. અને ૧૦ પ્રત્યેક સ્ત્રોતરૂં ધન વાવવું. ”

આ પ્રમાણે કહી શ્રેષ્ઠી જિનદત્ત મૃત્યુ પામ્યા. ત્યારપછી પિતાની શિશ્નાના ગૂઢ અર્થથી અજાણ એવો તેનો પુત્ર તે પ્રમાણે કરવાથી નિર્ધન થઈ ગયો, એટલે મુંઝાઈને પાટલીપુત્ર નગરમાં પિતાના મિત્ર સોમદત્ત શ્રેષ્ઠીને ઘેર ગયો. શ્રેષ્ઠીએ તેને મુગ્ધ જાણી ઘણીવાર સ્ત્રોતરૂં કરીને પછી ચોઢા પ્રમુખનું ભોજન પીરસ્યું. તે કુધાપીડિત હોવાથી સુખડીની જેમ ખાઈ ગયો. પછી નામું માંડવા વિગેરેમાં ઘણી રાત્રિ નિર્ગમન કરાવી એટલે તે મુગ્ધ બગાસાં ખાવા લાગ્યો અને અંગ મરડવા લાગ્યો; એટલે તેને માંકણવાળો માંચો સુવા આપ્યો. જેમાં તે તત્કાલ નિદ્રાવશ થઈ ગયો. શ્રેષ્ઠીએ બ્રહ્મમૂર્તે (ચાર ઘડી રાત્રિ બાકી હોય ત્યારે) તેને જગાડ્યો. મુગ્ધે પ્રાતઃકાળે ઊઠીને પિતાને કહેલી શિશ્નાનો ભાવાર્થ પૂછ્યો, એટલે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું—“ સાંભલ, ઘરની આસપાસ દાંતની વાડ કરવી, એટલે સર્વની આગલ હિતકારી અને પ્રિય વચન બોલવું, કે જેથી પોતાના મુખમાં રહેલા દાંતની પોતાની ફરતી વાડ થાય છે. કહ્યું છે કે,

જીહ્વામાં અમૃત વસે, વિષ મી અનેક પાસ;

એકે વોલ્યે કોડી ગુણ, એકે કોડી વિનાશ ॥ ૧ ॥

‘ જિહ્વામાં અમૃત અને વિષ બંને વસે છે. એક વચને કોડોગમે ગુણ થાય છે, અને એક વચને કોડોગમે વિનાશ થાય છે. ’ આ પ્રમાણે પહેલી શિશ્નાનો ભાવાર્થ સમજવો. ૧

“ બીજાને ધન આપ્યા પછી માગવું નહીં ” એટલે સવાયું કે દોહું ઘરેણું રાક્ષીનેજ દ્રવ્ય આપવું કે જેથી તેની પાસે માગવા જવું પડે નહીં. તે પોતાની મે-ઠેજ દેવા આવે. આ પ્રમાણે “ દ્રવ્ય આપ્યા પછી માગવું નહીં ” એવી બીજી શિશ્નાનો ભાવાર્થ છે. ૨

“ માથે બોજો ઉપાડવો નહીં ” એ શિશ્નાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, માથાપર કરજ સંબંધી ભાર રાખવો નહીં. તે વિષે શ્રી જિનાગમમાં કહ્યું છે કે, “ જે પ્રમાણે નિર્વાહ થઈ શકે તે પ્રમાણેજ વચન બોલવું અને અર્ધે માર્ગે છાંડવો પડે નહીં તેટલો ભાર ઉપાડવો. ” વઢી કરજ કાપવામાં પણ વિલંબ કરવો નહીં. કયો મૂઢ પુરુષ આ લોક અને પરલોકના કારણરૂપ ઋણને ધણમાત્ર પણ ધારણ કરે. કહ્યું

છે કે, “ ધર્મના આરંભમાં, કરજ ફીટાડવામાં, કન્યાદાનમાં, દ્રવ્યની પ્રાપ્તિમાં, શત્રુનો ઘાત કરવામાં, અગ્નિને બુઝાવવામાં અને રોગને શમાવવામાં કાઠક્ષેપ કરવો નહીં. ” તૈલનું મર્દન, કરજનું ફીટાડવું અને કન્યાનું મૃત્યુ-એ તત્કાલ તો દુઃખરૂપ લાગે છે પણ પરિણામે સુખરૂપ છે. આ ભવમાં જો કરજ આપે નહીં તો ભવાંતરમાં તેનો સેવક અથવા પાડો થઈને અવતરવું પડે છે. વઠી કરજ રા-ખવાથી બંનેને પરસ્પર ભવાંતરે વૈરવૃદ્ધિ પ્રમુખ પણ થયા કરે છે.

એવી એક કથા છે કે, માવડ શ્રેષ્ઠીને પૂર્વના ઋણ સંબંધે એક પુત્ર થયો હતો. તે નઠારા સ્વમ્મથી સૂચવેલો અને મૃત્યુયોગમાં ઉત્પન્ન થયો હતો તેથી શ્રેષ્ઠીએ તેને નદીના તીર ઉપર રહેલા કોઈ વૃક્ષ નીચે છોડી દીધો. તે વચ્ચે તે બાલક પ્રથમ રુદન કરી પછી હસતો હસતો બોલ્યો કે, “ હે શ્રેષ્ઠી ! હું તમારી પાસે લાખ સોનૈયા માગું છું, તે આપો, નહીં તો તમને અનર્થ પ્રાપ્ત થશે. ” એટલે શ્રેષ્ઠીએ તેને પાછો ઘરે લઈ જઈને તેના જન્મોત્સવ વિગેરેમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય સ્વચર્યું. ષષ્ઠીને દિવસે લલ્લ સોનૈયા પૂરા સ્વર્ચાઈ ગયા, એટલે તે મૃત્યુ પામી ગયો. એવી રીતે ત્રીજો પુત્ર ત્રણ લાખ પૂરા સ્વર્ચ કરાવી મૃત્યુ પામ્યો. ત્રીજો પુત્ર સારા સ્વમ્મથી સૂચિત આવ્યો. તેણે કહ્યું કે, “ મારે તમારા ઓગણીશ લાખ સોનૈયા દેવા છે. ” તે પુત્રનું નામ જાવડ પાડ્યું. તેણે માતાપિતાને નિમિત્તે ધર્મકાર્યમાં તેટલું દ્રવ્ય સ્વર્ચવાનો નિર્ણય કર્યો. પછી કાશ્મીર દેશમાંથી નવ લાખ સોનૈયા સ્વર્ચી શ્રીઋષભ, પુંડરિક અને ચક્રેશ્વરીની મૂર્તિઓ લઈ આવ્યો. એક લાખ સોનૈયા સ્વર્ચી તેની પ્રતિષ્ઠા (અંજનશલાકા) કરાવી. તે પછી અઢાર વહાણ વડે વ્યાપાર કરી અસંખ્ય દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તે દ્રવ્યવડે શત્રુંજય ઉપર લેપ્યમય વિંચ હતા તે ઉત્થાપી તેને સ્થાને મણિમય વિંચની પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ કથા સાંભળીને ધર્માર્થી પુરુષે તે ભવમાંજ ઋણનો સંબંધ મુક્ત કરવો. પોતાનો દેવાદાર માણસ જો કરજ આપવાને અસમર્થ હોય તો ‘ જો શક્તિ થાય તો આપજે, નહીં તો મારે ધર્મસ્થાને હજો. ’ એમ તેની આગલ કહી દેવું, પણ ઋણનો સંબંધ ચિરકાલ રાખવો નહીં. આ પ્રમાણે વંને જણે પરસ્પર વિવેક કરવો. આ પ્રમાણે પ્રસંગોપાત કહેલી વાર્તાથી જાણવું કે, ઋણનો ભાર માથાપર રાખવો નહીં. ઇતિ તૃતીય શિક્ષાર્થઃ (૩).

“ દિવસને સફળ કરવો ” એ શિક્ષાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, ગૃહસ્થે દર-રોજ કાંઈપણ દ્રવ્ય પેદા કરવું; કેમકે ગૃહસ્થનો દિવસ તેથી સફળ થાય છે. કહ્યું છે કે, “ વણિક, વેશ્યા, કવિ, માટ, ચોર, જુગારી અને બ્રાહ્મણ જે

दिवसे नवा द्रव्यनो लाभ थाय नहीं, ते दिवसने निष्फळ माने छे. " गीत, नृत्य अने निंदा विकथा विगरे करवावडे दिवस गाळवाथी दिवस सफळ थतो नथी. (इति चतुर्थ शिद्धार्यः) ४.

" स्त्रीने स्थंभ साथे बांधीने मारवी " ए शिद्धानो भावार्थ एवो छे के, स्त्रीने छोकरांवाळी थया पछीज शिद्दा करवी घटे तो करवी के जेथी ते पुत्रा-दिकना स्नेहरूप स्थंभ साथे बंधायेली होवाथी ताडन करवाथी पण कांइ विपरीत करी शकती नथी. (इति पंचम शिद्धार्यः) ५.

" मिष्टान्न भोजन करवुं " ए शिद्धानो भावार्थ एवो छे के, ज्यारे सारी पेठे चुधा लागे त्यारे खावुं. तेवे वखते जे कांइ भोजन करीए ते सर्व मिष्ट लागे छे, कांइ पक्वान्नज मिष्ट कहेवाता नथी. गइ काले तें जे भोजन कर्युं ते हलकुं भोजन हतुं, तो पण तने केवुं मिष्ट लाग्युं हतुं ? तेम हमेशां ज्यारे क्षुधा लागे त्यारेज भोजन लेवुं. श्रावकना पांत्रीश गुणोना विवरणमां कहुं छे के,

अजीर्णे भोजनत्यागी, काले भोक्ता च सात्म्यतः ।

" अजीर्ण होय त्यांसुधी भोजननो त्याग करे अने वखतसर पोताना शरीरने अनुकूल भोजन करे. " पूर्वे करेलुं भोजन अपक छतां नवुं भोजन करवाथी घणा रोग थाय छे. वैद्यकशास्त्रमां कहुं छे के, " मळमां अने वायुमां दुर्गंध छुटे, विष्टा अपचा जेवी आवे, शरीर भारे लागे, अन्न उपर अरुचि थाय अने अशुद्ध ओडकार आवे-ए छ अजीर्णनां स्पष्ट चिन्हो छे. " तेथी अजीर्ण सते भोजन छोडी देवुं अने भुख लागे त्यारे वखतसर खावानी लोलुपता छोडीने भोजन करवुं. कहुं छे के,

कंठनालमतिक्रांतं, सर्वं तदशनं समं ।

क्षणमात्रसुखस्यार्ये, लौल्यं कुर्वीत नो बुधाः ॥ १ ॥

" गळाथी नीचे उतर्या पछी बधुं भोजन सरखुं छे, माटे मात्र क्षणिक सुखने माटे प्राज्ञपुरुषोए लोलुपता करवी नहीं."

जिव्हे प्रमाणं जानिही, भोजने वचने तथा ।

अतिभुक्तमतिवोक्तं, प्राणीनां मरणप्रदं ॥ १ ॥

" हे जीव्हा ! तुं भोजन अने वचनमां प्रमाण राखजे. कारण के, अति

करेलुं भोजन अने अति बोलेलुं वचन प्राणीओने मृत्युदायक थइ पडे छे. ”
 क्षुधा लागी होय ते वखते खाधेलुं विष पण अमृत जेवुं थाय छे. एवी एक
 वार्त्ता छे के, ‘ कोइ राजा वखतसर भोजन करतो हतो. तेने रोगी करवाने माटे
 कोइ वैद्ये रसोइआने शिखव्युं के, ‘ तारे कांइ मिष करीने रसोइ करवाना
 वखतमां विलंब करी राजानो भोजन वखत उल्लंघन कराववो. ’ रसोइआए तेम
 कर्युं. राजाए रसोइमां विलंब थशे एम जाणी भीनी कणिकमां घी गोळ मिश्र
 करी खाइ लीधुं अने तेवी रीते भोजननो वखत साचवी लीधो; तेथी ते खाधेलुं
 पण राजाने पची गयुं, अजीर्ण न थयुं, तेथी पेलो वैद्य विलखो थयो. ’ आ प्रमाणे
 प्रसंगोपात जणावेली हकीकतथी जाणवुं के ज्यारे क्षुधा लागे छे त्यारे गमे
 तेवुं भोजन पण मिष्ट लागे छे. ६.

“ सुखे शयन करवुं ” ए शिद्धानो भावार्थ एवो छे के, ज्यारे बराबर
 निद्रा आववा लागे त्यारेज सुवुं; अन्यथा सुवुं नहीं. काले में जे मांचो आप्यो
 हतो तेमां तने केवी सुखे निद्रा आवी हती ? तेवी रीते महेनत करीने ज्यारे
 निद्रा आवे त्यारे सुवानी टेव पाडवी. ७.

“ गामेगाम घर करवुं ” ए शिद्धानो भावार्थ एवो छे के, प्रत्येक ग्रामे
 मैत्री करवी के जेथी ज्यां जइए त्यां पोताना घरनी जेम सर्व भोजनादि
 साध्य थाय. ८.

“ दुरवस्था आवे त्यारे गंगा अने यमुनानी वच्चे खोदवुं ” ते शिद्धानो
 भावार्थ एवो छे के गंगा अने यमुना नदी नहीं पण तारे घेर गंगा अने
 यमुना नामनी बे गायोनी कौंठ छे, तेनी वच्चे खोदवुं. त्यां तारा पिताए द्रव्य
 डाटेलुं छे. ९.

“ प्रत्येक क्षेत्रे धन वाववुं ” तेनो अर्थ एवो छे के, क्षेत्र एटले धर्मस्थान,
 तेमां धन वाववुं के जेथी महत्फल प्राप्त थाय. लोकमां पण ‘ एकगणुं दान
 अने सहस्रगणुं पुण्य ’ एवी कहेवत छे. खात्रना ढगलावाळा क्षेत्रमां धन
 नाखवुं, एम एनो अर्थ न समजवो. वळी साधमीरूप क्षेत्रमां धन वाववुं, एटले
 तेमनी साथे व्यवहार करवो ए योग्य छे. कारण के कदि तेनी पासे द्रव्य रही
 जाय तोपण तेनो उपयोग धर्मकार्यमांज थाय; पण नीच माणसरूप क्षेत्रमां
 धन नाखी देवुं नहीं. १०.

“ एवी रीते मुग्ध पुत्र पिताए आपेलो शिद्धानो गूढार्थ जाणया वगर

दुःखी थयो अने पाछळ्ळी तेनो भावार्थ समजी शुद्ध व्यवहार करवाथी सुखी थयो, तेम बीजाओए पण ते दृष्टान्तो सार समजी शुद्ध व्यवहार करवो. ”

इत्यद्वदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ
सप्तमव्रतविषये षट्विंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १२६ ॥

व्याख्यान १२७ मुं.

शुद्ध व्यवहार विषे बीजी विशेष हितशिच्छा कहे छे.

कार्पण्याच्चातिराटित्वं, न कुर्यादर्थम(स्या)र्जकः ।

मायाबुद्धिं च सर्वत्र संत्येजद्वयवसायवान् ॥ १ ॥

भावार्थः—“ द्रव्यनी वृद्धि करवाने इच्छनारा व्यापारीए कृपणपणा-
ने लइने अति राडियापणुं करवुं नहीं अने सर्व ठेकाणे कपटबुद्धिनो
त्याग करवो. ”

विस्तारार्थः—द्रव्य उपार्जन करवाने इच्छनारा पुरुषे कृपणता करवी नहीं.
कृपणता करवाथी भुवनभानु केवलीना जीवे सोमदत्तना भवमां पोताना
मामाना पुत्रनी पासे द्रव्य मागवा जतां लांघण करीने कोटी रत्न लीधां हतां.
पछी शेष रहेलां पांच रत्नने माटे पोते अने तेना मामानो पुत्र सात दिवस
सुधी भुख्या रह्या, तेमां तेना मामानो पुत्र मृत्यु पामी गयो. आ वार्त्ता लोकमां
प्रसरी तेथी कोइ तेनी साथे व्यवहार करतुं नहीं. एक वखते ते पांचसो गाडां
लइने वनमां काष्ट लेवा गयो. त्यां एकाकी वृक्ष छेदतां कोइ गुहामांथी व्याघ्र
नीकळ्यो अने तेनुं भक्षण करी गयो. त्यां मरण पामीने. ते एकेंद्रियपणाने
प्राप्त थयो. एवी रीते कृपणपणार्थी ते सर्व दिशाओमां घणुं भम्यो; पण पुण्यथी
अधिक द्रव्य तेने प्राप्त थयुं नहीं, माटे गृहस्थे कृपणपणुं छोडी देवुं.

अहीं कोइ शंका करे के, ‘ द्रव्यने ज्यां त्यां वेरी नाखवाथी तेनी
स्थिरता शी रीते थाय ? ’ तेना उत्तरमां कहेवानुं के, ‘ गृहस्थे अर्चित्य स्थळमां
तेने राखवुं, पण अवसरे कृपणपणुं करवुं नहीं. ” ते विषे एक वार्त्ता कहेवाय
छे के, “ कोइ श्रेष्ठीने घेर नवी पुत्रवधू आवी. ते एक वखते पोताना सासराने
दीवा उपरथी पडेलो तेलनो छांटो उपान्ह उपर चोपडतां देखी विस्मय पामी

अने विचारमां पडी के आ ते मारा सासरानुं कृपणपणु हशे के कांइ बीजो हेतु हशे ? ' आबो संदेह पडवाथी तेनी परीक्षा करवा माटे तेणीए खोटो मिष करीने कहुं के, ' मारुं माथुं दुःखे छे. ' पछी सुइ जइने घणो पोकार करवा लागी. सासराए तेने माटे घणा उपाय करवा मांड्या पण मटथुं नहीं; एटले तेणीए कहुं के, ' मने पहेलां आ प्रमाणे थतुं तयारे साचा मोतीनुं चूर्ण करी तेनो माथे लेप करवाथी मारी पीडा शमी जती. ' ते सांभळी सासरो खुशी थयो अने तत्काळ मोती मंगार्वीने वटाववा मांड्या. एटले ते पुत्रवधू हर्ष पामी बेठी थइ, अने पोताने पडेली संदेहनी वात कही बतावी. ते सांभळी श्रेष्ठीए कहुं के, " जे कुमार्गे पडेली एक कोडीने पण एक हजार सोनामहोर जेवी गणी शोधे छे अने अवसरे कोटी द्रव्य वापरवामां पण छुटो हाथ मूके छे, तेनो संबंध लक्ष्मी कदिपण छोडती नथी. "

बैळा द्रव्यना अर्थीए अति क्रेश के क्रोध करवो नहीं. कारण के क्षमागुण लक्ष्मीनी वृद्धि करनारो छे. कहुं छे के,

होममंत्रबलं विप्रे, नितिशास्त्रबलं नृपे ।

राजाबलमनाथानां, वणिग्पुत्रे क्षमाबलं ॥ १ ॥

ब्राह्मणोने होम ने मंत्रनुं बळ होय छे. राजाने नीतिशास्त्रनुं बळ होय छे, अनाथ जनोने राजानुं बळ होय छे अने वणिकने क्षमानुं बळ होय छे. " वळी कहुं छे के, " अर्थनुं मूळ प्रिय वचन अने क्षमा छे; कामनुं मूळ वित्त, शरीर अने वय छे. धर्मनुं मूळ दान, दया अने दम छे; अने मोक्षनुं मूळ सर्व अर्थनी निवृत्ति छे. "

एवी वार्त्ता छे के एक वखते लक्ष्मी अने दारिद्र्यने परस्पर पोताने रहेवा विषे विवाद थयो. तेओ बने इन्द्रनी पासे गया. प्रथम दारिद्र्ये इन्द्रने कहुं के, ' आ लक्ष्मी माराथी बीहे छे, तेथी ते सर्व ठामे भम्या करे छे; अने हुं निर्भय छुं, तेथी ज्यां जउं छुं त्यां स्थिर थइने रहुं छुं. ' इन्द्रे लक्ष्मीने पूछयुं के, ' तुं क्यां रहे छे ? ' लक्ष्मी बोली:—

गुरवो यत्र पूज्यन्ते, वित्तं यत्र नयार्जितं ।

अदंतकलहो यत्र, तत्र शक्र वसाम्यहं ॥ १ ॥

" ज्यां गुरु-बडिलनी पूजा थाय छे, ज्यां न्यायथी द्रव्य मेळवांय छे अने

ज्यां परस्पर कळह थतो नथी, त्यां हे शक्र ! हुं वसुं छुं. ” पळी इन्द्रे दारिद्रने कळुं, ‘ तुं क्यां रहे छे ? ’ एटले ते बोल्हुं: —

धुतपोषी निजद्वेषी, धातुवादी सदालसः ।

आयव्ययमनालोची, तत्र तिष्ठाम्यहं हरे ॥ १ ॥

“ ज्यां जुगारनुं पोषण थाय, ज्यां स्वजननो द्वेष थाय, ज्यां धातुवादि थतो होय ज्यां सदा आलस रहेलुं होय अने ज्यां आवक तथा खर्चनी तपास थती न होय त्यां हुं वसुं छुं. ” पळी इन्द्रे कळुं के-‘ ज्यां क्लेश कंकास न होय त्यां लक्ष्मीए रहेवुं अने ते सिवाय बीजे स्थळे दारिद्रे रहेवुं. ’ आ प्रमाणे ठराव करी आपीने तेमनो विवाद भांगी नाख्यो.

आ वार्त्ता सांभळीने तेमांथी एटलो सार लेवो के ‘ उत्तम श्रावके शांति-थीज कार्य साधवुं, क्लेशथी नहीं. ’ कळुं छे के, “ जेओ घणा तीक्ष्ण अने घणां निष्ठुर होय छे तेओ पण मृदुता राखवाथी वश थाय छे. जुवो ! कठोर एवा दांत दामनी जेम मृदुतावाळी जिव्हानी उपासना करे छे. ” कोइनी पासे लेणुं मागवुं होय तो ते पण कोमळ अने धीरा वचनथी मागवुं, कठोर वचनवडे मागवाथी धर्म अने यशनी हानि थाय छे. कदि जो कोइ मोटा माणस साथे द्रव्यनी लेवड-देवड थइ गइ होय तो तेनी साथे नरमाशवडेज कार्य सिद्ध करवुं, कळह विगेरे करवा नहीं. कळुं छे के, “ उत्तम माणस साथे प्रणिपातथी काम लेवुं अने सरखानी साथे पराक्रमथी काम लेवुं. ”

वळी व्यापारीए सर्वत्र क्रयविक्रय निमित्ते पारका ग्राहक वाळवामां, नामामां विपरीत लखवामां के लांच लेवादेवा विगेरेमां माया-कपट अने पर-वंचना करवी नहीं. कळुं छे के, “ जे प्राणी विविध उपायवडे माया रची बीजाने छेतरे छे ते महामोहनो मित्र स्वर्ग तथा मोक्षना सुखथी पोताना आत्मानेज छेतरे छे. ” प्राये करीने माया-कपटरहितपणे कापड, सूतर अने सोना रूपा विगेरेनो व्यापार करवो; अर्थात् जेम बने तेम जेमां अल्प पाप थाय ते व्यापार करवो.

अहिं कोइ शंका करे के ‘ साधारण स्थितिवाळा व्यापारीने माया-कपट कार्या विना केवळ शुद्ध व्यापारथी निर्वाह शी रीते थाय ? ’ उत्तरमां कहेवानुं के ‘ घणां कुडकपटथी जे द्रव्य उपार्जन कर्तुं होय ते वर्ष पळी अंते राजा,

ચોર, અધિ, જલ કે રાજદંડ વિગેરેથી હરાઈ જાય છે, ચિરકાલ સ્થાયી રહેતું નથી. તેમ દેહના ઉપભોગમાં કે ધર્મકાર્યમાં બાપરવામાં પણ ઉપયોગી થતું નથી. ' કહ્યું છે કે,

અન્યાયોપાર્જિતં વિત્તં, દશવર્ષાણિ તિષ્ઠતિ ।

પ્રાપ્તે ચૈકાદશે વર્ષે, સમૂલં ચ વિનશ્યતિ ॥ ૧ ॥

“ અન્યાયથી મેળવેલું ધન દશ વર્ષ સુધી રહે છે, જ્યારે અગીઆરમું વર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે સમૂલગું નાશ પામે છે. ” તે પ્રમાણે આગરશ્રેષ્ઠી, પાપવૃદ્ધિ અને રંકશ્રેષ્ઠી વિગેરેને બન્યું હતું; તેથી જે માયા-કપટ રહિતપણે વર્તવું તે આ લોકમાં પણ પ્રતિષ્ઠાના હેતુભૂત થાય છે. વિહાર, આહાર અને વ્યવહાર એ ત્રણે તપ-સ્વીઓના જોવાય છે અને ગૃહસ્થનો તો શુદ્ધ વ્યવહારજ જોવાય છે. વૃદ્ધો પા-સેથી એવી પણ એક વાર્તા સાંભળી છે કે, ‘ પુણિક નામે શ્રેષ્ઠી માત્ર પચવીશ દોકડાનો સ્વામી હતો, અને તે હમેશાં સાડાવાર દોકડા પેદા કરી શુદ્ધવૃત્તિથી ગૃહભાર નિર્વાહ કરતો હતો. ’

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, ‘ કેટલાએક ન્યાયધર્મથી ચાલનારા દારિદ્ર્યપ્રમુ-ખના દુઃખથી પીડાતા જોવામાં આવે છે, અને કેટલાએક અધર્મથી વ્યાપાર કર-નારા ઐશ્વર્ય અને સમૃદ્ધિ વિગેરેથી સુખી દેખાય છે. તો પછી શુદ્ધ વ્યવહારની પ્રધાનતા ક્યાં રહી ? ’ તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, ‘ તેમાં પૂર્વ કર્મના વિપાકની મુખ્યતા છે, આ ભવના કર્મની મુખ્યતા નથી. ’

કર્મ ચાર પ્રકારનું છે. તે વિષે શ્રીધર્મઘોષસૂરિ કહે છે કે, ‘ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય, પાપાનુબંધી પુણ્ય, પુણ્યાનુબંધી પાપ અને પાપાનુબંધી પાપ-એમ ચાર પ્ર-કારનું કર્મ છે. જિનધર્મની સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના કરનાર ભરતચક્રી જેવા-ઓનું પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય, અજ્ઞાનકષ્ટવડે કોણિકની જેમ સમૃદ્ધિ પામવી તે પાપા-નુબંધી પુણ્ય, તે ભવમાં પાપના ઉદયથી દરિદ્રી થયેલા એવા દ્રમકમુનિની જેમ બને તે પુણ્યાનુબંધી પાપ, અને કાલકશૌરિકાદિકની જેમ થાય તે પાપાનુબંધી પાપ સમજવું. ’

કોઈ માણસને પાપાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી આ ભવમાં વિપત્તિ જોવામાં આવતી નથી; તથાપિ પરિણામે આગામી ભવમાં તેને અવશ્ય વિપત્તિ પ્રાપ્ત થવાની એમ સમજવું. તે વિષે એક એવી વાર્તા છે કે ‘ કોઈ શ્રાવક અને ચોર બંને પોત-પોતાના ઘરમાંથી સાથે નીકળ્યા. શ્રાવક ચોરની આગલ આગલ પ્રભુના દર્શન

करवा जतो हतो, त्यां मार्गे तेना पगमां कांटो वाग्यो अने पेला चोरने आगळ जतां एक रूपीओ जड्यो तेथी ते हर्ष पाम्यो. आथी श्रावक विचारमां पड्यो, के, 'अहो ! अधर्मीने सारुं फळ अने धर्मीने दुःख-आ केवी वात ?' आ संदेह तेणे गुरु पासे जइने पूछ्यो एटले गुरु बोल्या के, ' हे श्रावक ! तारुं पाप प-गमां कांटो वागवार्थी नाश पाम्युं अने ते चोरने आगळ जतां राजाना सुभटो पकडीने शूळीए चडावशे. ' क्षणवारमां तेमज वन्युं, अने ते पेला श्रावकना सांभळवामां आवुं. तयारथी ते श्रावक निरंतर शुद्ध व्यापारमां तत्पर थयो.

“ आ प्रबंधने हृदयमां उतारी द्रव्यनी हानिना हेतुरूप कृपणता विगेरे दो-पोने तजी दइ हमेशां शुद्ध व्यवहार राखवो के जेथी द्रव्यनी वृद्धि थाय. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रथस्य वृत्तौ
सप्तमव्रतविषये सप्तविंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥१२७॥

व्याख्यान १२८ मुं.

माया-कपट करवानुं फळ कहे छे.

कूटस्य जल्पनं मोक्ष्यं, राज्ञां पुरो विशेषतः ।

दंभात्कीर्तिश्रियोर्हानिः, तस्मात् श्राद्धः परित्यजेत् ॥१॥

भावार्थः—“ कुड-कपटथी बोलवुं नहीं, तेमां पण विशेषे करीने राजानी आगळ तो बोलवुंज नहीं. दंभ करवाथी कीर्ति अने लक्ष्मीनी हानि थाय छे, तेथी गृहस्थे (श्रावके) तेनो त्याग करवो. ”

विशेषार्थ—लेवड-देवड विगेरेमां कपटथी बोलवुं नहीं; तेमज कोइनुं गुह्य बीजानी आगळ प्रकाशित करवुं नहीं, कहुं छे के, “ पोताना अने पोतानी स्त्रीना आहार, सुकृत, द्रव्य, गुण, दुष्कर्म, मर्म अने मंत्र एटलां कोइनी आ-गळ प्रकाश करवा नहीं. ”

अहीं कोइ शंका करे के, ‘ आ श्लोकमां तो सत्य भाषण करवानो निषेध कर्यो; कारण के उपरनी बाबतमां कोइ पूछे तो तेनी आगळ प्रकाश न करवाथी असत्यज बोलवुं पडे, तेथी तमे कूट-भाषण करवानो निषेध केम करो छो ? तेना

उत्तरमां कहेवानुं के, “कोइ आयुष्य, द्रव्य, अने घरनुं छिद्र विगेरे पूछे तो तेना उत्तरमां जूठुं बोलवुं नहीं, पण तेने ‘आवा प्रश्नथी शुं?’ एम कही भाषासमिति (बोलवानी युक्ति) वडे प्रत्युत्तर आपवो. ” तेमां वळी राजानी आगळ तो कूट-वचननो विशेषपणे त्याग करवो. उपलक्षणी गुरु-वडील प्रमुखनी आंगळ पण जे यथार्थ होय तेज कहेवुं. कहुं छे के, “मित्रनी आगळ सत्य कहेवुं, स्त्रीनी पासे प्रिय कहेवुं, शत्रुनी आगळ मधुर अने खोटुं कहेवुं अने स्वामी आगळ अनुकूल तथा सत्य होय ते कहेवुं. ” ते उपर एक वार्त्ता कहेवाय छे ते आ प्रमाणे:—

“ दिल्लीशेहरमां महणसिंह नामे एक शाहुकार हतो. ते सत्यवादी अने शुद्ध व्यवहारवाळो छे एवी तेनी प्रशंसा सांभळी बादशाहे तेने बोलावीने पूछ्युं के, ‘तारी पासे केटलुं धन छे?’ महणसिंहे जवाब आप्यो के, ‘हुं चोपडा जोइ लेखुं करीने आपने कहीश. ’ एम कही घेर आवी सारी रीते लेखुं करी बादशाह पासे आवीने कहुं के ‘साहेब ! मारी पासे चोरासी हजार द्रव्य छे.’ बादशाहे विचार्युं के, ‘में तेनी पासे थोडुं द्रव्य छे एम सांभळ्युं हतुं अने आ शाहुकारे तो वधारे कहुं, माटे ते बराबर सत्य कहे छे. ’ आथी खुशी थइ राजाए महणसिंहेने पोतानो कोशाध्यक्ष बनाव्यो; तेथी जे सत्य होय तेज कहेवुं. ”

असत्य कहेवाथी दंभ कर्यो कहेवाय छे, अने तेथी कीर्त्ति अने लक्ष्मीनी हानि थाय छे, माटे श्रावके दंभ छोडी देवो. आ प्रसंग उपर धर्मबुद्धिनी कथा छे ते आ प्रमाणे:—

धर्मबुद्धि तथा पापबुद्धिनी कथा.

भीमपुर नामना नगरथी पापबुद्धि अने धर्मबुद्धि नामे बे मित्र द्रव्य कमावाने माटे देशांतर गया हता. त्यां द्रव्य उपार्जन करी पाछा पोताने घेर त्वराथी आवता हता. कहुं छे के, “विद्या प्राप्त करीने घरे आवनारा शिष्योने अने देशांतरथी द्रव्य पेदा करीने घरे आवनारा व्यवहारीओने एक कोश पण सो योजन जेटलुं लागे छे. ” आ प्रमाणे उतावळे चालतां पोताना गाम पासे आव्या एटले बोजो वधारे होवाथी तेओ केटलुं द्रव्य गामनी बहार दाटीने घेर आव्या, कहुं छे के, “प्राज्ञ पुरुषे कोइने अल्प द्रव्य पण बतावुं नहीं; कारणके द्रव्य जोवाथी मोटा मुनिनुं मन पण चळित थाय छे. ” वळी कहुं छे के, “जेम जळमां मांस पडे तो मत्स्य खाइ जाय छे, पृथ्वीपर होय तो हिंसक प्राणी खाइ जाय छे अने आकाशमां होय तो गंधि विगेरे पक्षीओ खाइ जाय छे, तेम द्रव्यवान्ना द्रव्य विषे पण जाणी लेवुं. ”

એક વખતે પેલા બે મિત્રમાંથી પાપબુદ્ધિ રાત્રે જઈને દાટેલું દ્રવ્ય કાઢી લઈ તે ટાકો કાંકરાથી પૂરી ઘેર આવ્યો. અન્યદા ધર્મબુદ્ધિ પાપબુદ્ધિ પાસે આવીને કહ્યું કે, ‘ હું દ્રવ્ય વિના દુઃખી થાઉં છું, માટે ચાલો, પેલું દ્રવ્ય કાઢી લાવીએ. ’ પાપબુદ્ધિ બોલ્યો-‘ ચાલો જઈએ. ’ પછી બંને દ્રવ્ય લેવા ગયા. ત્યાં ટાકો ધો-દીને જોતાં દ્રવ્ય રહિત જોઈ પેલો દાંભિક પાપબુદ્ધિ કપટથી માથું કુટવા લાગ્યો અને બોલ્યો-“ અરે ! ધર્મબુદ્ધિ ! આમાંથી તુંજ ધન કાઢી ગયો છે. ” ધર્મ-બુદ્ધિએ કહ્યું કે, “ મેં લીધું નથી પણ તેં લીધું છે, અને આ ટાકી માયા કરે છે; મેં તો દંભવૃત્તિ કરવાના પચ્ચલ્લાણ લીધા છે.” આ પ્રમાણે વાદ-વિવાદ કરતાં બંને રાજદ્વારમાં ફરિયાદે ગયા. બંને પરસ્પર એક બીજાના દૂષણ કહેવા લાગ્યા. તે સાંભળી ન્યાયાધિકારીઓએ કહ્યું કે, ‘ તમે બંને દિવ્ય કરી બતાવો. ’ એટલે પાપબુદ્ધિ બોલ્યો કે-“ તમે અમારો ન્યાય બરાબર કર્યો નહીં. કેમકે ન્યાયમાં પ્રથમ દિવ્ય હોયજ નહીં. કહ્યું છે કે-પ્રથમ તો વાદ-વિવાદ સાંભળીને ન્યાય આપવો, અને જો તે બરાબર ન જણાય તો પછી સાક્ષીઓ લઈને ન્યાય આપવો, અને જો સાક્ષીનો અભાવ હાય તો પછી છેવટે દિવ્ય કરાવવું-એમ વિદ્વાનો કહે છે. આ વાતમાં તો અમારે જ્યાં દ્રવ્ય હતું, તે વનની દેવી સાક્ષી છે, તે જે ચોર હશે તેનું નામ આપશે. ” અધિકારીઓએ કહ્યું, “ તે વાત સત્ય છે. કહ્યું છે કે, જો વાદ-વિવાદમાં એક ચંડાલ પણ સાક્ષી મળે તો ત્યાં દિવ્ય કરાવવું નહીં; તો જ્યાં દેવતા સાક્ષી હોય ત્યાં તો વાતજ શી કરવી ? ” આ પ્રમાણે ન્યાયાધિકારીઓએ માન્ય કરીને ઠરાવ્યું કે, ‘ કાલે સવારે ત્યાં જઈ વન-દેવતાને પૂછવું. ’

પાપબુદ્ધિ ઘેર આવ્યો અને રાત્રે પોતાના પિતાને કોઈ ખીજડીના વૃક્ષના કો-ટરમાં ગોપવ્યો. પછી તે વૃક્ષની આસપાસ સિંદૂર અને તેલ લગાવ્યું. તેણે પોતાના પિતાને શીખવાડ્યું કે, ‘અહીં જ્યારે વનદેવીને પૂજવામાં આવે ત્યારે તમારે સ્વર બદલાવીને કહેવું કે, ધર્મબુદ્ધિ ગોમુખી વાઘ છે, તેણે આવીને ધન કાઢી લીધું છે.’ આમ શીખવીને તે ચાલ્યો ગયો. ત્રીજે દિવસે ધર્મબુદ્ધિ, પાપબુદ્ધિ, રાજા અને અધિકારી પ્રમુખ લોકો વનમાં ગયા. પછી વનદેવીની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે, “ હે-વનદેવતા ! આ દ્રવ્ય કોણે લીધું છે તે કહો. ” એટલે ખીજડીના કોટરમાંથી એવો શબ્દ નીકળ્યો કે, “ગોમુખો વાઘ ધર્મબુદ્ધિ દ્રવ્ય લઈ ગયો છે.” પછી અધિકારીઓ ધર્મબુદ્ધિને કહેવા તત્પર થયા કે, ‘આ દ્રવ્ય તેં લીધું છે.’ તેવામાં ધર્મબુદ્ધિએ સર્વની સમક્ષ તે ખીજડીના વૃક્ષને અગ્નિ લગાડ્યો, જેથી તે વૃક્ષ બઢવા માંડ્યું, એટલે

तेम आस्तिक पुरुषोए करनुं नहीं. ते त्रणमां निःश्रेयस (कन्याण) सुखने साधनार ते धर्म कहेवाय छे. सर्व अर्थ (प्रयोजन) नी सिद्धि करे ते अर्थ कहेवाय छे; अने शब्दादि पांच इंद्रियोने प्रीति उपजावे ते काम कहेवाय छे. ए त्रणमांथी कोइ पण एकने आसक्तिवडे सेववाथी बीजाओने बाधा थाय छे. अतिमुक्तकुमार तथा जंबुस्वामीनी जेम कोइ एकला धर्मनेज सेवे छे.

म्लेच्छ कुळमां पण केटलाएक लघुकर्मी थाय छे. ते विषे एक एवी कथा छे के, अहमद बादशाह दररोज सवामण पुष्पनी शय्यामां सुतो हतो. एक वखते कोइ दासी कौतुकथी ते शय्यामां सुइ गइ. तत्काळ ते निद्रावश थइ गइ. तेवामां बादशाह अकस्मात् राजसभामांथी त्यां आवी चड्यो, अने दासीने सुतेली जोइ एक चाबुक मारी. दासी हसती हसती बेठी थइ अने पृथ्वी उपर उभी रही. बादशाहे आग्रहथी तेने हास्य करवानुं कारण पूछ्युं. एटले दासी बोली—“ साहेब ! आपे मने एक प्रहार कयों तेथी फुलनी शय्यामां थोडीवार सुवानुं मारुं पाप तो नष्ट थइ गयुं, पण आप हमेशां अनेक वृत्ताना फूलो मंगावी तेनी शय्या करावीने तेपर निद्रा करो छो, ते पापनो दंड केटलो थशे ? ते विचारतां मने हास्य आवे छे. ” दासीनां आवां वचनो सांभळीने बादशाहे ते दिवसथी पुष्पशय्यामां सुवानुं छोडी दीधुं.

एक वखते तेज बादशाह चतुरंग सेना लइ उपवनमां जतो हतो. मार्गमां कोइ उंट मृत्यु पाम्युं, तेथी सर्व सैन्य उभुं थइ रह्युं. ते जोइ बादशाहे पूछ्युं के— ‘सैन्य आगळ केम चालतुं नथी ?’ अमात्ये आवीने उंटना मृत्युनी बात कही. बादशाह मृत्युना तत्त्व विषे कांइपण जाणतो नहतो; तेथी पूछ्युं के, ‘मृत्यु एटले शुं ?’ अमात्योए कहुं, ‘स्वामी ! काने सांभळे नहीं, आंखे देखे नहीं अने खाय पीवे नहीं ते मृत्यु. ’ राजा ते सांभळी विस्मय पाम्यो; अने मृत्यु पामेला उंट पासे जइने कहुं के—‘अरे पशु ! उठ, खान पान कर. क्रोधथी आवी निद्रा न करीए. ’ तयारे बीजाओए कहुं के, ‘साहेब ! आ तो निर्जीव थयुं छे. ’ एम कही घणी युक्तिओथी मृत्युनुं स्वरूप समजाव्युं, ते उपरथी बादशाह पोते विचार करवा लाग्यो के—‘अहो ! आवुं मृत्यु अणचितव्युं आवशे तयारे आपणी कोण रक्षा करशे ?’ एम विचारी तत्काळ सर्वनो त्याग करी पोतानी जातिना श्रेष्ठ धर्म (फकीरी)नो स्वीकार कयों. ते उपरथी लोकोमां पण आ प्रमाणेनी कहेवत छे:—

દોહા.

સોલ સહસ્સ સાહેલિયાં, તુરી અઢારહ લરક ।

સાહેબ તેરે કારણે, છોડ્યાં સહેર બુલરક ॥ ૧ ॥

અન્ય શાસ્ત્રોક્ત આ સંબંધ ઉપયોગી જાણીને અહીં કહ્યો છે. જેમ તે બાદ-શાહે અર્થ અને કામનો ત્યાગ કરી અર્હિસા, સત્ય વિગેરે ધર્મ સ્વીકાર્યો એવી રીતે બીજાઓએ પણ યથાયોગ્ય પ્રવર્તન કરવું.

કોઈ મંમણશ્રેષ્ઠીની પેઠે એકલા અર્થનેજ સાધે છે, પણ તે અયોગ્ય છે. કારણ કે ધર્મ અને કામને ઉલ્લંઘન કરીને ઉપાર્જન કરેલા ધનનો ઉપભોગ બીજાઓ કરે છે અને પાપનું ભાજન પોતે થાય છે. જેમ સિંહ હાથીનો વધ કરનાર પોતે થાય છે અને તેના મૌક્તિક અને દાંત વિગેરેનો સ્વામી બીજો થાય છે. કહું છે કે,

કિટિકાસંચિતં ધાન્યં, મક્ષિકાસંચિતં મધુઃ ।

ઋપણોપાર્જિતા લક્ષ્મીઃ, પરૈરેવોપભુજ્યતે ॥ ૧ ॥

“કીડીઓનું સંચય કરેલું ધાન્ય, માસીઓનું સંચેલું મધ અને કૃષ્ણે ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મી-તેનો ઉપભોગ બીજાજ કરે છે.”

વઢી કોઈક એકલા કામનેજ સેવે છે. અર્થ અને ધર્મને સેવતા નથી. વિષ-યસુખમાં લુબ્ધ એવા બ્રહ્મદત્તચક્રી વિગેરેની જેમ. તે વિષે લૌકિકશાસ્ત્રમાં પણ એક વાર્તા છે કે, સવાલાંચ ગામનો અધિપતિ અને દિલ્લીનો સ્વામી પૃથુરાજ ચહુવાળ કામાસક્ત થવાથી રાજ્યભ્રષ્ટ થયો હતો. તેની હકીકત એવી છે કે, એક વખતે પૃથુરાજ પાંગુરાજાના અંતઃપુરમાંથી તેની પુત્રી સંયોગિતાને છઠ્ઠી હરી ગયો અને પોતાના નગરમાં આવ્યો. પછી અત્યંત કામાસક્ત અને રાજ્ય-ચિંતાથી રહિત એવા તે રાજાની વાત કોઈ મ્લેચ્છ બાદશાહના જાણવામાં આવી. તેથી તત્કાલ તે બાદશાહે તેનાપર ચડાઈ કરીને સુખે સુખે તેનું રાજ્ય લઈ લીધું અને તેની બંને આંખોના પોપચાં સોયદોરાથી સીવી લઈ સોયદોરાસહિત લોઢાના પાંજરામાં પૂર્યો. ત્યાં તે મહા દુઃખ પામ્યો.

શ્રીજૈનઆગમમાં પણ એકલા કામસેવન ઉપર અનંગસેન સોનીનો સંબંધ છે. શ્રીઘોષદેશમાઝાની વૃત્તિમાં તેને સ્ત્રીનું દાસત્વ કરનારો વર્ણવ્યો છે. તે સિવાય રિપુમર્દન વિગેરેના સંબંધ પણ કામાસક્તિ ઉપર કહેલા છે. આ પ્રમાણે ધર્મ, અર્થ અને કામ સંબંધી એકસંયોગી ત્રણ ભાંગા થાય છે.

હવે દ્વિકસંયોગી ભાંગા બતાવે છે. ઇટલે બેમાં આસક્તિ અને એકમાં નહીં, એવી રીતે પણ ત્રણ ભાંગા થાય છે તે આ પ્રમાણે—કોઈ ધર્મ અને અર્થમાં આસક્ત હોય છે, પણ કામમાં આસક્ત હોતા નથી. કુમારપાઠરાજાની જેમ. કુમારપાઠ ધર્મ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં ઘણી રાજકન્યાઓ પરણ્યા હતા. પણ વ્રત લેવા વચ્ચે અલ્પ આયુષ્યને યોગે બીજી રાણીઓ મરણ પામી હતી અને એક ભૂયલ્લદેવીજ જીવતી હતી. વ્રત લીધા પછી તે પણ કેટલેક કાલે મૃત્યુ પામી. પછી તેમના બહોંતેર સામંતાદિક વર્ગે ઘણી વિનંતિ કરી કે, ‘ હે પ્રજાપાઠ મહારાજા ! પુનઃ પાણિગ્રહણ કરો. ’ ત્યારે કુમારપાઠે કહ્યું કે, ‘ હવે સંસાર વધારવાના ઉપાય-ભૂત પાણિગ્રહણના આગ્રહથી સર્વ. મારે આજથી યાવજીવિત શીઘ્રવ્રત હો, કે જેથી બધી ક્રિયાઓ સફળ થાય. ’ સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે, “ શીઘ્રથી વ્રત, દાન, તપ અને નિયમ વિગેરે મળે પ્રકારે આચરેલા થાય છે. ” સામંતોએ કહ્યું, “ રાજન્ ! પટરાણી વિના માંગલિક ઉપચારો શી રીતે થાય. બીજા લોકોની જેમ રાજાઓ રાણી વગરના ક્યાંક સાંભળ્યા નથી, તેમ જોયા પણ નથી. ” રાજાએ કહ્યું, ‘ અરે ! શ્રીગાંગેય (ભીષ્મ પિતામહ) ને કેમ ભૂલી જાઓ છો ? જેમણે જન્મથીજ પાણિગ્રહણ કર્યું નહોતું. ’ પછી કુમારપાઠે સામંતાદિકથી પરવરેલા ગુરુ પાસે જઈને તેમને મુખે બ્રહ્મવ્રત અંગીકાર કર્યું. ત્યારથી મંત્રીઓ રાજધર્મ સંબંધી માંગલિક ઉપચારો—આરાત્રિક અને મંગલપ્રદીપ કરવાને અવસરે રાણી ભૂયલ્લદેવીની સુવર્ણની મૂર્તિ કરાવીને રાજાની પડછે મૂકતા હતા. બ્રહ્મ-ચર્ય ગ્રહણ કર્યું તે વચ્ચે ગુરુએ કુમારપાઠને રાજર્ષિનું ચિરુદ આપ્યું હતું.

આ પ્રમાણે તે મહાપુરુષને યુક્ત છે; પણ વ્યવહારમાં રહેલા ગૃહસ્થને કેટલીક વચ્ચે કામપીડાવડે પરસ્ત્રી વિગેરેનો ઉપદ્રવ થાય છે.

કોઈ ધર્મ અને કામનેજ સેવે છે, અર્થને સેવતા નથી. અર્થાત્ દ્રવ્યોપાર્જન કરવાની ચિંતા કરતા નથી; પણ એવી રીતે ધર્મ અને કામની સેવા કરનારને કરજ વધે છે અને માનની હાનિ થાય છે. તેથી ગૃહસ્થે પ્રયત્નથી ધન ઉપાર્જન કરવું. કહ્યું છે કે, “ એવું કોઈ પણ કાર્ય નથી કે જે અર્થ વિના સિદ્ધ થાય, તેથી મતિમાન્ પુરુષે યત્નથી અર્થને સાધવો. ”

આ સંબંધમાં એવી એક વાર્તા છે કે, “ એક ધનદત્ત નામે મિથ્યાત્વી શ્રેષ્ઠી હતો. તે ધર્મબુદ્ધિથી બ્રાહ્મણોને દાન આપતો અને વારંવાર જ્ઞાતિનું પોષણ કરતો. વઢી કન્યાદાન, ગોદાન इत्यादि दानो અપ્યતો તેમાં તેણે એક લાખ દ્રવ્ય સ્વર્ચી નાખ્યું અને નવું ધન ઉપાર્જ્યું નહીં. વઢી કામની લોલુપતામાં પણ તેનું ઘણું ધન

गयुं. तेथी ते निर्धन थइ गयो अने अपमानने प्राप्त थयो. पछी ते पोतानो धर्म वेचवाने माटे साथवानुं भातुं लइने देशांतरे चाल्यो. मार्गे कोइ वनमां भोजन करवाने बेठो. तेवामां कोइ मासक्षपणी मुनि त्यां पधार्या. धनदत्ते तेने दान आप्युं. पछी तेणे पोताना धारेला कोइ गृहस्थने घेर जइ पूर्वकृत धर्मने वेचवा माग्यो. ते गृहस्थे पोताना पूर्वजोना कहेवाथी धनदत्तने कहुं के, ' जो पेला मुनिदर्शननुं फळ मने आप तो हुं तने मुखे माग्युं द्रव्य आपुं. ' ते सांभळी धनदत्त तेनो जवाब पण न आपतां तत्काळ पोताना घर तरफ चाली निकळ्यो. मार्गमां अरण्यनी अंदर उंबराना फळ पड्या हता, ते पोटकीमां बांधीने घेर आव्यो. मुनिदानना पुण्यथी मुनिनी भक्ति करनार वनदेवताना प्रसादवडे ते सर्व स्वर्णमयी थइ गया. पछी ते आवक प्रमाणे खर्च करवा लाग्यो अने उत्तम आवक थयो. " आ वार्त्ता सांभळीने गृहस्थे यथायोग्य आचरण स्वीकारवुं.

कोइ अर्थ अने कामनीज सेवा करे छे, धर्मने सेवता नथी. सागर श्रेष्ठी अने धवल श्रेष्ठीनी जेम; परंतु अधर्मीनुं परिणामे कांडपण कल्याण थतुं नथी.

कोइ धर्म, अर्थ अने काम-ए त्रणेने सेवता नथी. पण तेओ ए त्रणथी अतीत एवा चोथा वर्ग (मोक्ष) ना आराधक होय छे. तेथी तेवा मुनिमहाराजाने ए भांगाना स्वामी पोतानी मेळे जाणी लेवा.

कोइ धर्म, अर्थ अने काम-ए त्रणेने सेवे छे. ए भांगाना स्वामी अभय-कुमार अने सुलसा विगेरेने जाणी लेवा.

आ प्रमाणे सांभळीने त्रण वर्गमांथी कोइने पण बाधा करवी ते गृहस्थने योग्य नथी. कहुं छे के, " जे गृहस्थना धर्म, अर्थ अने कामनी सेवा वगर शून्य दिवसो जाय छे ते लुहारनी धम्मणनी जेम श्वास लेय छे छतां जीवन नथी एम समजवुं. "

जो दैवयोगे त्रण वर्गमां परस्पर प्रतिबंध थवानो संभव लागे तो उत्तर उत्तरने पीडा थतां पूर्व पूर्वनी बाधानो त्याग करवो. जेमके, कामने बाधा थती होय तो धर्म अने अर्थने बाधा न थाय तेम करवुं. कारण के जो धर्म अने अर्थ होय तो काम प्राप्त थवो सहेलो छे. ' अने काम अर्थने बाधा थती होय तो थवादइने पण धर्मने धारण करवो. कहुं छे के, " आवकमांथी एक भाग भंडारमां राखवो, एक भाग वेपारमां रोकवो, एक भाग धर्ममां अने पोताना उपभोगमां वापरवो अने एक भागवडे सर्वनुं भरण-पोषण करवुं. " वळी सिंदूरप्रकरणमां पण कहुं छे के,

33

विसेमिरानी कथा.

विशाळानगरीमां नंद नामे राजा हतो. तेने विजयपाळ नामे पुत्र, बहुश्रुत नामे अमात्य अने भानुमती नामे राणी होती. राजा राणी उपर एवो आसक्त हतो के तेने सभामां पण पासे बेसाडतो. एक वखते मंत्रीए विज्ञप्ति करी के, “ हे देव ! सभामां राणीने पासे राखीने बेसवुं ते अनुचित छे. कहुं छे के, ‘ राजा, अग्नि, गुरु अने स्त्री जो अति पासे रखा होय तो विनाश करे छे अने अति दूर रखा होय तो फळ आपता नथी, तेथी तेमने मध्यम भावथी सेववा. ’ तेम करतां जो आपनी पासे राखवानी इच्छाज होय तो राणीनुं रूप चित्रावीने ते चित्र पासे राखो. ” राजाए मंत्रीनां वचनथी तेम कर्तुं. ते विषे किरातार्जुनीय काव्यमां कहुं छे के, “ जे पोताना स्वामीने सारी रीते साची शिखामण आपे नहीं, ते मित्र के मंत्री शेनो ? अने जे पोताने अणगमतुं सांभळे पण नहीं, ते स्वामी पण शेनो ? तेथी जे राजा अने मंत्री सदा परस्पर अनुकूल होय, तेमनी साथेज सर्व संपत्तिओ प्रीति करे छे. ”

एकदा राजाए ते चित्र पोताना शारदानंदन नामना गुरुने बताव्युं. गुरुए पोतानुं पांडित्य दर्शाववाने कहुं के, “ राणीने डावा साथळमां तिल छे, ते आ चित्रमां कर्यो नथी. ” ते सांभळी नंदराजाने शंका थई के, ‘ आ मारी राणीनो जार हशे. ’ ते उपरथी तेणे मंत्रीने आज्ञा करी के, ‘ आ गुरुने मारी नखावो. ’ प्रधान विचारीने काम करे तेवो हतो, तेथी तेणे शारदानंदनने पोताने घेर गुप्तपणे राख्यो.

एक वखत राजकुमार शीकार करवाने माटे वनमां जतां कोइ डुकरनी पळवाडे दोळ्यो. ते घणे दूर चाल्यो गयो. सायंकाळ थइ जवाथी राजकुमार सरोवरमांथी जळपान करीने व्याघ्रादिकना भयथी कोइ वृक्ष उपर चढी गयो. ते वृक्ष उपर एक वानर रहेतो हतो, तेना शरीरमां ते वृक्षनो निवासी कोइ व्यंतर पठो. तेथी ते वानर मनुष्यवाणीथी बोल्यो के, ‘ हे कुमार ! नीचे व्याघ्र आवेलो छे, पण तुं मारा उत्संगमां सुखे सुइ जा. ’ कुमार विश्वास राखीने सुतो. नीचे रहेला व्याघ्रे तेनी घणी याचना करी तोपण वानरे तेने आप्यो नहीं. थोडी वार पछी कुमार जाग्यो, एटले वानर ते कुमारना उत्संगमां सुइ गयो. पेल्ला वाघे कुमारने कहुं के, “ अरे कुमार ! ए वानरनो विश्वास शुं राखे छे ? कहुं छे के,

‘ नदी, नखवाळां प्राणी इत्यादिनो विश्वास करवो नहीं. ’ वळी एम पण कहे-
वाय छे के, ‘ क्षणमां रुष्ट अने क्षणमां तुष्ट तेमज क्षणे क्षणे रुष्ट तुष्ट थनारा अने
जेमनुं चित्त स्थिर नथी तेवाओनो प्रसाद पण भयंकर छे. ’ माटे तुं एने मूकी
दे. ” क्षुधातुर वाघनां आवां वचनथी राजकुमारे ते कपिने पडतो मूक्यो. वानर
पडतो पडतो अंतराळ भागे बीजी शाखा साथे वळगी पडीने बोल्यो के-‘ अरे
कुमार ! तुं तारा करेला विश्वासघातरूप कर्मने जाणेछे ? ’ आम कहीने ते वा-
नरना शरीरमां रहेला व्यंतरे प्रातःकाले तेने गांडो करी दीधो; एटले ते ‘ विसे-
मिरा, विसेमिरा ’ एम बोलतो वनमां चोतरफ भमवा लाग्यो. तेनो घोडो
भयथी त्रास पामी पोतानी मेळे शहेरमां राजानी आगळ गयो. घोडाने एकलो
आवेलो जोइ राजाए कुमारनी शोध करावी अने तेने वनमांथी शोधीने घरे
लांब्या. पछी तेनुं घेलापणुं मटाडवा राजाए घणा उपाय कर्या पण तेने कांइ
गुण थयो नहीं. एटले राजा पोताना गुरु शारदानंदनना गुण संभारी तेने
मरावी नाखवा माटे पोताना आत्माना निंदा करवा लाग्यो. पछी राजाए कुमा-
रने साजो करनारने अर्धु राज्य आपवानो पडह वगडाव्यो. त्यारे मंत्रीए कणुं
के, ‘ मारी पुत्री आ विषे कांइक जाणे छे. ’ राजा पुत्रने लइ तत्काळ मंत्रीने
घेर गयो. त्यां पडदानी अंदर रही शारदानंदन गुरु आ प्रमाणे श्लोक बोल्यो:-

विश्वासप्रतिपन्नानां, वंचने का विदग्धता ।

अंकमारुह्य सुप्तानां, हंतुं किं नाम पौरुषम् ॥ १ ॥

भावार्थः—“ विश्वास पामेलाने छेतरवामां चतुराइ शानी ? अने खोळा-
मां सुतेलाने मारवामां पराक्रम शानुं ? ” ए श्लोक सांभळी कुमारे पहेलो ‘ वि ’
अक्षर मूकी ‘ सेमिरा, सेमिरा, ’ एम बोलवा मांडथुं. गुरुए पछी पडदामांथी
बीजो श्लोक कळोः—

सेतुं गत्वा समुद्रस्य, गंगासागरसंगमे ।

ब्रह्महा मुच्यते पापैर्मित्रद्रोही न मुच्यते ॥ २ ॥

भावार्थः—“ समुद्रना सेतु (किनारा) उपर अने गंगासागरना संगम
उपर जवाथी ब्रह्महत्याकरतार पापमुक्त थाय पण मित्रद्रोही पापमुक्त न थाय.”

आ श्लोक सांभळी कुमारे बीजो अक्षर ‘ से ’ मूकी ‘ मिरा, मिरा ’ एटळुं
बोलवा मांडथुं. पछी पडदामांथी पाछो नीचेनो श्लोक कहेवामां आव्योः—

मित्रद्रोही कृतघ्नश्च, स्तेयी विश्वासघातकः ।

चत्वारो नरकं यांति, यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥ ३ ॥

भावार्थ—“ मित्रद्रोही, कृतघ्नी, चोरी करनार अने विश्वासघाती ए चार जण ज्यांसुधी सूर्य चंद्र रहे त्यांसुधी नरकमां रहे छे.” आ श्लोक सांभळी कुमार त्रीजो अक्षर ‘ मि ’ मूकी मात्र ‘ रा, रा ’ एटलुं कहेवा लाग्यो. पछी पडदा-मांथी पाझो एक श्लोक कहेवामां आव्यो:—

राजस्त्वं राजपुत्रस्य, यदि कट्याणमिच्छसि ।

देहि दानं सुपात्रेषु, गृही दानेन शुष्यति ॥ ४ ॥

भावार्थ—“ हे राजन् ! जो तुं तारा पुत्रनुं कन्याण इच्छतो हो तो सुपात्रमां दान आप; कारण के गृहस्थ दान आप्याथी शुद्ध थाय छे.” आ श्लोक सांभळी राजकुमार तदन स्वस्थ थइ गयो; अने वनमां बनेलो सर्व वृत्तांत तेणे कही बताव्यो. ते सांभळी पडदा तरफ जोइने राजा बोल्हो के, “ हे पुत्री ! तुं गाममां रहे छे छतां आ वानर, वाघ अने मनुष्यनुं वन संबंधी वृत्तांत तें केवी रीते जायणुं ? ” ते सांभळी पडदामां गुप्त रहेला शारदानंदने नीचेनो श्लोक कक्षो—

देवगुरुप्रसादेन, जिह्वाग्रे मे सरस्वती ।

तेनाहं नृप जानामि, भानुमत्यास्तिलं यथा ॥ १ ॥

भावार्थ:—“ देवगुरुना प्रसादथी मारी जिह्वाना अग्र उपर सरस्वती बसे छे; तेथी हे राजन् ! भानुमती राणीना तिलनी जेम हुं बधुं जाणी शकुं छुं. ”

आ श्लोकथी राजानो पूर्व संदेह दूर थयो, एटले राजा अने गुरु परस्पर हर्षथी मळ्या.

आ वृत्तांत सांभळीने श्रावकोए स्वामी, विश्वासी, देव, गुरु, मित्र, बूढ़ अने बाळकनो द्रोह तथा थापण ओळववी इत्यादि महापाप सर्वथा विशेषणो वर्जवा.

“ एवी रीते श्रावके शुद्धव्यवहारमां लागता सर्व दूषणो तजी देवा कें जेथी आ लोक अने परलोकमां निरंतर यशस्वीपणुं प्राप्त थाय. ”

इत्थंदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
सप्तमव्रतविषये त्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३० ॥

आख्यान १३१ मुं.

उपरना प्रबंधोमां अतिचारो सहित बीजुं गुणव्रत कहुं,
हवे अनर्थदंडपरिहार नामे त्रीजुं गुणव्रत कहे छे.

शरीराव्यर्थदंडस्य, प्रतिपन्नतया स्थितः ।

योऽनर्थदंडस्तत्त्यागः, तृतीयं तु गुणव्रतम् ॥ १ ॥

भावार्थः—“ शरीरादिने अर्थे थता ‘ अर्थदंड ’ ना प्रतिपत्ती अनर्थदंडनो त्याग करवो ते त्रीजुं गुणव्रत कहेवाय छे. ”

विस्तारार्थः—जेनाथी प्राणी अनर्थ एटले प्रयोजन विना पुण्यरूप धनना अपहारवडे दंडाय अने पापकर्मथी लेपाय ते अनर्थदंड कहेवाय छे. तेना मुख्य चार प्रकार छे ते आ प्रमाणे—“ आर्त्तरीद्रूप अपध्यान, पापकर्मनो उपदेश, हिंसामां उपकारी थाय तेवी वस्तुनुं दान अने प्रमादनुं आचरण. ”

तेमां जे अपकृष्ट कहेतां नठारुं ध्यान ते अपध्यान कहेवाय छे. ध्यान एटले अंतर्मुहूर्त्त सुधी मननी स्थिरता अथवा एकाग्रता. श्री ठाणांगसूत्रमां कहेलुं छे के, “ अंतर्मुहूर्त्त पर्यंत चित्तनी एकाग्रता ते छद्मस्थनुं ध्यान अने योगनिरोध ते केवळीनुं ध्यान. ” ते अपध्यान आर्त्त अने रौद्र एवा बे भेदवाळुं छे. तेमां पण आर्त्तध्यान चार प्रकारनुं छे. ते आ प्रमाणे—अनिष्ट एवा शब्द, रूप, रस अने गंधादि प्राप्त थवार्था त्रण काळमां पण तेवां न मळे तो ठीक एवी तेना वियोगनी चिंता करवी ते आर्त्तध्याननो पहेलो भेद. इच्छित शब्दादिक मेळवीने त्रणे काळ पण तेनो विच्छेद-वियोग न थाय एवं चितवन ते आर्त्तध्याननो बीजो भेद. रोगादिकनी वेदना प्राप्त थये ते क्यारे जशे एवी तेना वियोगनी चिंता ते आर्त्तध्याननो त्रीजो भेद अने भोगवेला कामभोगनुं स्मरण करवुं ते आर्त्तध्याननो चौथो भेद; अथवा आवश्यक निर्युक्तिमां आवेला ध्यान तत्कना वृत्तिमां तो कहुं छे के—इंद्र तथा चक्रवर्त्ती विगेरेना रूपादिक अने समृद्धि सांभळीने अथवा जोइने तेनी प्रार्थना करनारुं अधम निदान के नियाणुं करवुं के, ‘ आ तपना अथवा दान विगेरेना प्रभावथी हुं देवेंद्रादि थाउं ’ ते आर्त्तध्याननो चौथो भेद जाणवो. अहिं कोई शक्त करे के, ‘ ए ध्यान अधम केम कहेवाय ? ’ तेना उत्तरमां कहेवानुं के, ‘ ते ध्यान अत्यंत अज्ञानमग्रपण्याथी थाय

છે તેથી તે અધમ ધ્યાન કહેવાય છે. કેમકે જ્ઞાની સિવાય બીજાઓને જ સાંસારિક વૈભવમાં અભિલાષા થાય છે. ’

ધ્યાન આત્મવૃત્તિવાલું હોવાથી અલચ્ચ છે પણ તે લક્ષણોથી જણાય છે. આર્તધ્યાનના આ પ્રમાણે ચાર લિંગ કે ચિન્હ છે. આક્રંદન એટલે મોટા શબ્દથી રુદન કરવું, શોચન એટલે નેત્રમાંથી આંસુ પાડવા, પરિદેવન એટલે દીનતા કરી વારંવાર ક્લિષ્ટ ભાષણ કરવું અને તાડન એટલે છાતી કુટવી-આ ચાર લિંગ ઇષ્ટ વિયોગ અને અનિષ્ટ સંયોગથી થતી વેદનાવડે ઉત્પન્ન થાય છે. આ ધ્યાનથી તિર્યચની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રીઆવશ્યકસૂત્રી વૃત્તિમાં શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ કહ્યું છે કે, “ આર્તધ્યાનથી તિર્યચગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, રૌદ્રધ્યાનથી નરકગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, ધર્મધ્યાનથી દેવગતિ પ્રાપ્ત થાય છે અને શુક્લધ્યાનથી મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

આર્તધ્યાનથી સંજતી નામે સાધ્વી ગૃહગોધા (ઘરોઢી) થઈ હતી. એ ધ્યાન શેષિરિતિ નામે પાંચમા ગુણઠાણા સુધી હોય છે. એ ધ્યાનથી નંદમણિકાર શ્રેષ્ઠી મંડુક એટલે દેહકાપણું પામ્યો હતો અને સુંદર શ્રેષ્ઠી ચંદનધો થયો હતો. એવી રીતે આર્તધ્યાનનું ફલ જાણવું.

બીજું રૌદ્ર નામનું અપધ્યાન આર્તધ્યાનથી વિશેષ ક્રૂર અધ્યવસાયવાલું છે. તે પણ ચાર પ્રકારનું છે. એકેન્દ્રિયાદિ પ્રાણીઓને તાડન કરવું, વીંધવું, બંધન કરવું. આંકવું અને તેમના પ્રાણનો વિયોગ કરાવવો. વઢી खङ्ग, શક્તિ, મારાલ વિગેરેથી તેમજ વીર, ભૂત, પિશાચ કે મૂઠ વિગેરેના પ્રયોગથી અને વિષપ્રયોગથી અથવા મંત્ર, તંત્ર કે યંત્રાદિકથી મનુષ્યાદિકને મારી નાખવાનું ક્રોધથી ચિંતવન કરવું તે હિંસાનુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો પ્રથમ ભેદ છે.

ચાઢી કરવી, અઘટતું વચન-ચકાર મકારાદિ બોલવું, પોતાના ગુણની અધિકતા કરી બીજાના દોષ પ્રગટ કરવા, તેમજ પોતાને ઇચ્છિત એવા રાજાનો જય સાંભળી બીજા રાજાને માટે રૌદ્રબુદ્ધિથી કહેવું કે “ ઠીક થયું, આપણા રાજાના खङ्गમાં જય છે, કે જેના એક પ્રહારવડે આટલાને મારી નાખ્યા. ” इत्यादि વારંવાર બોલવું અથવા તેવું ચિંતવન કરવું તે મૃષાનુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો બીજો ભેદ છે.

તીવ્ર રોષથી દ્રવ્યના આલોષોના મટ્ટણાદિવડે પરદ્રવ્યહરણ કરવાની સગવડતા થવા વિગેરેનું ચિંતવન કરવું તે સ્તેયાનુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે.

પોતાના દ્રવ્યની રક્ષા માટે સર્વત્ર શંકા પામી શત્રુ વિગેરેને હણવા વિગેરેના અધ્યવસાય કરવા તે સંરક્ષણાનુબંધિ નામે રૌદ્રધ્યાનનો ચોથો ભેદ છે.

ધ્યાનશતકમાં કહ્યું છે કે, કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું, અને તત્સંબંધી વારં-વાર ચિંતવન કર્યા કરવું—એમ ચાર પ્રકારનું રૌદ્રધ્યાન છે. અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ અને દેશવિરતિ શ્રાવકોએ સેવેલું—ચિંતવન કરેલું એવું તે દુધ્યાન અશ્રેયકારી, પાપરૂપ અને નિંદવા યોગ્ય છે. એના ચાર લિંગ (ચિન્હ) છે, તે આ પ્રમાણે—પૂર્વે બતાવેલ હિંસાપ્રમુખ ચારેને વિષે જે એક વાર આદર કરવો તે પ્રથમ લિંગ. એ ચારેમાં વારંવાર પ્રવૃત્તિ કરવી તે બીજું લિંગ. કુશાસ્ત્ર સાંમઠીને અથવા અજ્ઞાનથી હિંસાત્મક યજ્ઞ વિગેરેમાં ધર્મબુદ્ધિથી પ્રવર્તવું તે ત્રીજું લિંગ. મરણાંત સુધી કાઠશૌંકરિક કસાઈની જેમ હિંસાદિક થકી નિવૃત્ત ન થવું તે ચોથું લિંગ. અથવા વિચારામૃતસંગ્રહ નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે, “ રૌદ્રધ્યાનથી મૃત્યુ પામેલો તંદુલ જાતિનો મત્સ્ય, હિંસાદિ દુષ્કર્મ કર્યા વિના પણ અસંત્ય દુષ્કર્મવડે પરા-ભવ કરનારા એવા દુરંત નરકમાં જાય છે. ” રૌદ્રધ્યાન ઉપર કુરુડ અને ઉકુરુડ નામના બે મહાશયની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

કુરુડ અને ઉકુરુડ મુનિની કથા.

કુણાલાનગરીના દરવાજાની ટાલ પાસે કુરુડ ને ઉકુરુડ નામના બે મુનિ કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. તેમના પ્રભાવથી ‘ તેઓને જઠનો ઉપસર્ગ ન થાય ’ તેમ ધારી મેઘ નગરની બહાર વર્ષતો હતો. તે હકીકત જાણીને લોકોએ એકઠા થઈ તેમને ઉપદ્રવ કરવા માંડ્યો અને કહેવા લાગ્યા કે, “ તમારા બંનેના મહિમાથી નગરમાં વરસાદ થતો નથી, તેથી અમને ઘણો પરિતાપ રહે છે, અને એ અમારે મોટા અરિષ્ટ—વિગ્નરૂપ છે. માટે તમે અહીંથી નીકલો. ” આ પ્રમાણે વારંવાર કહેવાથી તે બંનેના ધ્યાનમાં ભંગ થયો અને તે લોકોની ઉપર રૌદ્રધ્યાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તે બંને આ પ્રમાણેનો શ્લોક બોલ્યા—

વર્ષ મેઘ કુણાલાયાં, દિનાનિ દશ પંચ ચ ।

નિત્યં મુશલધારાભિ—ર્યથા રાત્રૌ તથા દિને ॥૧॥

માવાર્થ:—“ હે મેઘ ! કુણાલાનગરીમાં મુશલધારાએ જેવો રાત્રીએ તેવોજ દિવસે પંદર દિવસ સુધી વરષ. ” આટલું કહેતાંમાંજ મેઘ વરસવા લાગ્યો. તે

૧ તંદુલમત્સ્ય સાતમી નરકે જાય છે.

एटलो वर्णों के तेना जळप्रवाहमां आखुं नगर तणाइने समुद्रमां चाल्युं गयुं. तेमां ते बंने मुनि पण अशुभ ध्यानमां वर्तता सता तणाइ गया. ए प्रमाणे ते बंने मुनि द्रव्यथी अने भावथी डुबीने नरके गया.

“ आर्त्तादि अपध्यानथी मेघनी वृष्टि करावीने क्षमारहितपणे आखा नगरने तणावी ते बंने मुनि अनर्थदंडवडे नरकगतिने प्राप्त थया.

इत्यद्भिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ
अष्टमप्रताविषये एकत्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३१ ॥

व्याख्यान १३२ मुं.

अनर्थदंडना बीजा भेदो कहे छे.

अनर्थदंडनो बीजो भेद पापकर्मनो उपदेश करवो ते छे; जेमके, ‘ क्षेत्रमां खोदो, हळ विगेरे तैयार करो, बळदने पलोटो (दमो), शत्रुओने मारो, कन्यानो विवाह करो. ’ इत्यादि बीजाने उपदेश देवो ते पापोपदेश छे. आगममां सांभळ्युं छे के, ‘ कृष्ण वासुदेव अने चेडा महाराजाने पोताना बाळकोनो विवाह करवानो पण नियम हतो. ’

अनर्थदंडनो बीजो भेद ‘ हिंसामां उपयोगी थाय तेवी वस्तुओ आपवी ते छे. ’ हिंसामां उपयोगी उपकरणो जेवां के गाडुं, शस्त्र, घंटी, सांबेलुं, खारणीओ, दातरडुं, करवत, छरी, कांकसी, कोदाळी, रेचक औषध, व्रणना कृमि-अने गर्भनो नाश करे तेवां मूळीयां तथा चार विगेरे कोइने आपवा ते पापबंधना हेतु छे. ते विषे एक वार्ता छे के, “ द्वारिकानगरीमां धन्वंतारे अने वेतरणी नामे बे वैद्य होता. तेमां धन्वंतरी घणा सावद्य कर्म करतो अने वेतरणी पण औषधादिमां घणी जीवहिंसा करतो, तथापि ते कोइपण रोगी मुनिने निर्दोष औषध आपतो. एक वखते कृष्ण वासुदेवे नेमिनाथ प्रभुने पूछ्युं “ हे स्वामी ! वैद्योनी शी गति थाय ? लोकमां कहेवत छे के,—

कवी चीतारो पारधी, वळी विशेषे भट्ट;

गांधी नरक सधावीआ, वैद्य देखाडे वट्ट ॥ १ ॥

‘ કવિ, ચિત્રકાર, પારધિ, મટ્ટ, અને ગાંધી-એ નરકે જાય છે અને તેમને વૈદ્ય માર્ગ બતાવે છે. ’ આ નગરીમાં ધન્વંતરિ અને વેતરણિ નામે બે વૈદ્ય રહે છે, તેમની શી ગતિ થશે ? ” પ્રભુ બોલ્યા-“ રાજન્ ! પહેલો સાતમી નર્કના અપ્રતિષ્ઠાન પાથડે ઉત્પન્ન થશે અને બીજો આરંભ કરે છે પણ તે કરતાં મનમાં કાંઈક બીહે છે, તેથી મરણ પામીને વનમાં વાનર થશે. ત્યાં કોઈ મુનિને પગે કાંટો વાગેલો જોઈ, જાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થતાં શલ્યોદ્ધારિણી ઔપધિવડે તેમને સાજા કરશે. પછી મુનિ તેને ધર્મોપદેશ આપશે. તે સાંભળી પૂર્વના પાપકૃત્યને આઝોવી ત્રણ દિવસ સુધી અનશન કરી સહસ્રાર દેવલોકમાં દેવતા થશે. પેલો ધન્વંતરિ વૈદ્ય ષટ્કાય જીવની હિંસાથી વારંવાર અપ્રતિષ્ઠાન પાથડે ઉત્પન્ન થશે; અને વન-સ્પત્યાદિકમાં એક કોડીને અનંતમે ભાગે વેચાશે. ” આ પ્રમાણે અનર્થદંડનો ત્રીજો ભેદ જાણવો.

પ્રમાદનું આચરણ તે અનર્થદંડનો ચોથો ભેદ છે. પ્રમાદ-મદ્યાદિ પાંચ પ્રકારના છે, તેને અંગીકાર કરવા તે અનર્થદંડ છે. તે વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે,—

મજ્ઞં વિસય કસાયા, નિદ્રા વિકહા ય પંચમી ભણિયા ।

એએ પંચ પમાયા, જીવં પાડંતિ સંસારે ॥ ૧ ॥

“ મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા-એ પાંચ પ્રમાદ જીવને સંસારમાં નાખે છે. ” મદ્ય એટલે મદિરા-ઉપલક્ષણથી આથો, માંસ, સરકો, અને તાડી વિગેરેનું ગ્રહણ કરવું. મદ્ય લૌકિક અને લોકોત્તર બંનેમાં નિંદ્ય છે. કહ્યું છે કે, “ મદ્યથી મોહિત થયેલ બુદ્ધિવાળો પુરુષ ગાય છે, મમે છે, યદ્વાતદ્વા બોલે છે, રોવે છે, દોડે છે, જેને તેને પકડે છે, ક્લેશ કરે છે, મારે છે, હસે છે, ખેદ પામે છે અને પોતાનું હિત સમજતો નથી. ” વઢી “ સંબોધસત્તરી ” ની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે, “ મદ્યથી મદોન્મત્ત થયેલા કૃષ્ણના પુત્રોના દોષથી એકસો ને વત્રીશ કુલકોટી યાદવોનો દ્વારકાનો દાહ થવાવડે ક્ષય થયો. ” તેમાં હ્રપ્પન કુલકોટી યાદવો નગરમાં રહેતા હતા અને બૉતેર કુલકોટી યાદવો નગરની બહાર રહેતા હતા. તેઓમાં જેમણે ચારિત્ર અંગીકાર કરવું કવુલ કર્યું તેમને નેમિનાથ પ્રભુ પાસે મૂકીને બાકીનાઓમાં જેઓ દ્વારકાથી દૂર ગયા હતા, તેમને પણ સ્વેંચી લાવીને અગ્નિમાં હોમી દીધા હતા. કુલકોટીની સંખ્યા એવી રીતે છે કે કોઈ એક યાદવના ઘરમાંથી એકસો આઠ કુમાર નીકળે એવા કુલને એક કુલકોટી

કહેવાય એમ વૃદ્ધો પાસેથી સાંભળ્યું છે. તત્ત્વ તો બહુશ્રુત જાણે. આ પ્રમાણે પહેલો મધ નામે પ્રમાદ જાણવો.

વિષય તે શબ્દાદિક પાંચ પ્રકારે છે. કહ્યું છે કે, “ જેનું ચિત્ત વિષયથી વ્યાકુલ હોય છે તેવો પુરુષ, પોતાનું હિત કે અહિત જાણતો નથી, તેથી એ જીવ અનુચિત કર્મ કરીને આ દુઃખથી ભરેલા સંસારરૂપ અરણ્યમાં ચિરકાલ ભટકે છે. ” આ બીજો વિષય નામે પ્રમાદ જાણવો.

કષ્ણ એટલે સંસાર તેનો આય એટલે લાભ જેનાથી થાય તે કષાય કહેવાય. તેના ચાર પ્રકાર છે, તેનું વિશેષ સ્વરૂપ આગલ કહેવામાં આવશે. આ કષાય નામે પ્રમાદનો ત્રીજો ભેદ જાણવો.

નિદ્રા એટલે ઊંઘ, તે પાંચ પ્રકારની છે. જે નિદ્રામાંથી મુખે જગાય તે નિદ્રા, જેમાંથી દુઃખે જગાય તે નિદ્રાનિદ્રા, ઉભા ઉભા આવે તે પ્રચલા, ચાલતા ચાલતા આવે તે પ્રચલાપ્રચલા અને વાસુદેવથી અર્દ્ધ બઢવાળી કે જેમાં દિવસે ચિંતવેલો અર્થ રાત્રે સાધે છે તે સ્ત્યાનર્દ્ધિ. એ પ્રમાણે નિદ્રાના પાંચ ભેદ છે.

સ્ત્યાનર્દ્ધિ નિદ્રાની પૂર્વ કથિત વ્યાખ્યા કર્મગ્રંથની ચૂર્ણીમાં કહેલી છે. પણ તેટલું બઢ વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણની અપેક્ષાએ સમજવું. તે સિવાય તો વર્તમાન-કાલના યુવાનોથી આઠગણું બઢ હોય એવો કર્મગ્રંથની વૃત્તિનો અભિપ્રાય છે. જિતકન્પની વૃત્તિમાં એમ લખે છે કે, “ સ્ત્યાનર્દ્ધિ નિદ્રાનો ઉદય થાય ત્યારે અતિ સંક્લિષ્ટ પરિણામથી દિવસે જોયેલા અર્થને રાત્રે ઊંઘમાં ને ઊંઘમાં ઊઠીને સાધે છે; અને તેનું વાસુદેવથી અર્દ્ધ બઢ હોય છે. તે નિદ્રાનો વિયોગ હોય ત્યારે પણ તે મનુષ્યમાં બીજા પુરુષોથી ત્રણગણું કે ચોગણું બઢ હોય છે. આ નિદ્રા નરક-ગામી જીવોને જ હોય છે. ” આ નિદ્રા વિષે મહાભાષ્યની ૨૩૪ મી ગાથામાં ઘણાં દૃષ્ટાંતો કહેલા છે. તે ગાથામાં કહ્યું છે કે—“ થીણદ્વી નિદ્રા ઉપર માંસ, મોદક, હાથીદાંત, કુંભાર અને વડવૃક્ષ—એમ પાંચ ઉદાહરણો જાણવા. તે ઉદા-હરણો આ પ્રમાણે—

કોઈ કણવી માંસભક્તી હતો. તેને કોઈ સ્થવિર સાધુએ પ્રતિબોધ પમાડી દીધા આપી. અન્યદા કોઈ ઠેકાણે પાડાનો વધ થતો તેના જોવામાં આવ્યો. તેથી તેનો અભિલાષ કરતો તે સુઈ ગયો. રાત્રે તેને સ્ત્યાનર્દ્ધિ નિદ્રાનો ઉદય થઈ આવ્યો, તેથી તેણે ઉભા થઈ કોઈ ઠેકાણે જઈ બીજા પાડાને મારી તેનું માંસ ભક્ષણ કર્યું અને બાકીનું જે વધ્યું તે સાથે લાવી ઉપાશ્રયમાં મૂકીને સુઈ ગયો. પ્રાતઃકાળે તેણે ગુરુને કહ્યું કે, ‘ મેં આવું સ્વપ્ન જોયું છે. ’ ત્યાં તો પેલું માંસ

बीजा साधुओंना जोवामां आव्युं. तेथी तेमणे जाण्युं के, ' आ साधुने रात्रीए स्त्यानर्द्धि निद्रानो उदय थयेलो जणाय छे. ' पछी संघे मळी तेनी प्रासेथी ओघो मुहपत्ति विगेरे मुनिलिंग लइ लीधुं अने तेने विसर्जन करी दीधो.

कोइएक साधु श्रावकने घेर मोदक जोइ तेनी अभिलाषा करतो सुइ गयो. रात्रे तेने स्त्यानर्द्धि निद्रानो उदय थयो, एटले उठीने ते श्रावकने घेर गयो, अने तेना कमाड भांगी ते मोदक खाइ बाकीना उपाश्रये लावी पात्रामां नाखीने सुइ गयो. सवारे उठीने तेणे पण स्वप्न आव्यानुंज गुरुने कहुं, पण पात्रां पडिलेहतां तेमां मोदक दीठा, एटले गुरुए स्त्यानर्द्धि निद्रा आवेली जाणी विसर्जन करी दीधो.

कोइएक साधुने हाथीए बहु खेद पमाज्यो. त्यांथी कोइ प्रकारे नाशीने ते उपाश्रयमां आव्यो, अने ते हाथी उपर मनमां कोप करतो सुइ गयो. रात्रीए तेने स्त्यानर्द्धि निद्रानो उदय थतां ते मुनि नगरना कमाड भांगी, ते हाथीने मारी, तेना दांत खेंची काढी पोताना स्थानमां लावीने सुइ गयो. प्रभाते ते हकीकत जाणवामां आवतां तेने संयमने अयोग्य जाणी गुरुए काढी मूक्यो.

कोइ कुंभारे मोटा गच्छमां दीक्षा लीधी. एक वखत स्त्यानर्द्धि निद्रानो उदय थतां पूर्वे जेम माटीना पिंड तोडतो हतो तेम तेणे साधुओंना शिर तोडीने कबंध [धड] नी साथे एकांतमां मूकी दीधा. बीजा केटलाएक मुनिओ त्यांथी खसी गया ते बच्चा. प्रातःकाले ए देखाव जोइ संघे ते साधुने गच्छथी दूर कर्यो.

कोइ साधुने जवा आववाना मार्गमां एक वडनुं वृत्त बहु दुःखदायक लागतुं हतुं. एकदा रात्रे स्त्यानर्द्धि निद्रा आवतां ते वडने ऊखेडी पोताना उपाश्रय पासे नाखीने ते सुइ गयो. सवारे एवुं स्वप्न दीठानुं आलोचतां बीजा मुनिना जाणवामां ते वृत्तांत आव्युं; एटले तेना साधुचिन्हो छीनवी लइने संघे तेने गणनी बहार कर्यो. आ सिवाय बीजा दृष्टांतो पण निशीथसूत्रमांथी जाणी लेवा.

निद्रामां घणा दोषो छे. निद्रा सर्व गुणनो घात करनारी, संसारने वधारनारी अने प्रमादने उत्पन्न करनारी छे. मुनि अने धर्मिष्ठ माणसने तो निद्रारहितपणुंज श्रेष्ठ छे. श्रीभगवतीसूत्रमां वीरप्रभुनी शय्यातरी अने मृगावती श्राविकानी नगंद जयंतीए प्रभुने प्रश्न कर्यो छे के, " हे भगवंत ! सुवुं सारुं के जागवुं सारुं ? " प्रभुए कहुं के, " केटलाकने सुवुं सारुं छे अने केटलाकने जागवुं सारुं छे. जे अधर्मी ने अधम मनुष्यो अधर्मवडेज आजीविका करता सता

વિચરે છે, તેવા જીવ સુતા સારા છે; કેમકે એવા જીવ સુતા સતા ઘણા પ્રાણી-ઓને, ભૂતોને, સત્ત્વોને દુઃખ દેનારા થઈ શકતા નથી. વઢી એવા જીવો સુતા સતા પોતાને, પરને અને બંનેને અધર્મમાં-હિંસાદિ કાર્યમાં પ્રવર્ત્તાવી શકતા નથી, તેથી તેઓ સુતા સારા છે. અને હે જયંતિ ! જે જીવો ધર્મી છે અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિનાજ કરનારા છે, એવા જીવો જાગતા સારા છે. ” इत्यादि जाणी लेयुं. (एवी रीते बळवान्पणुं, दुर्बळपणुं, चतुरपणुं અને आळसुपणुं इत्यादि विषे पण जाणी लेयुं.) આ પ્રમાણે નિદ્રા નામે પ્રમાદનો ચોથો ભેદ જાણવો.

“ चौद पूर्वधर मुनि पण निद्रारूप प्रमादना योग्धी पूर्वोनुं विस्मरण पामी जइने घणा काळ सुधी निगोदमां जइने वसे छे, तेथी निद्रारूप प्रमादनो अवश्य त्याग करवो. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
अष्टमव्रतविषये द्वात्रिंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥१३२॥

વ્યાખ્યાન ૧૩૩ મું.

હવે ‘ વિકથા ’ નામે પાંચમો પ્રમાદ કહેછે.

રાજા સ્ત્રીणां च देशानां, भक्तानां विविधाः कथाः ।

संग्रामरूपसद्वस्तु—स्वादाद्या विकथाः स्मृताः ॥ १ ॥

भावार्थः—“ राजाઓના યુદ્ધાદિની તે રાજકથા, સ્ત્રીઓના રૂપાદિકની તે સ્ત્રીકથા, દેશની ઉત્તમ વસ્તુઓની તે દેશકથા અને ભોજનના સ્વાદ વિગેરેની તે ભક્તકથા—એ પ્રમાણેની વિવિધ કથાઓ તે વિકથા કહેવાય છે. ”

विस्तारार्थः—રાજાઓના યુદ્ધ વિગેરેનું વર્ણન તે રાજકથા. જેમકે, “ આ રાજા भीमની જેમ યુદ્ધ કરનારો છે, તે ચિરકાલ સુધી રાજ્ય કરો. ” અથવા “ આ રાજા દુષ્ટ છે તે મૃત્યુ પામો. ” इत्यादि. સ્ત્રીની કથા एटले તેના રૂપની નિંદા અથવા પ્રશંસા કરવી તે. જેમ કે,

द्विजराजमुखी गजराजगति—स्तरुराजविराजितजंघतटी ।

यदि सा दयिता हृदये वसति, क जपः क तपः क समाधिरिति।

“ આ સ્ત્રીનું મુખ ચંદ્ર જેવું છે, તેની ચાલ ગજેંદ્રના જેવી છે અને તેની જંઘા કદલીના સ્તંભ જેવી છે; એવી સ્ત્રી જો હૃદયમાં વસે તો પછી જપ, તપ અને સમાધિ શા કામની છે ? ” તેની નિંદા આ પ્રમાણે—“ આ સ્ત્રીની ગતિ ડંટ જેવી છે, સ્વર કાગડા જેવો છે, પેટ લાંબું છે, નેત્ર પીઝા છે, માઠા શીઝવાઢી છે, અને કદુ ભાષણ કરનારી છે તથા અભાગિણી છે. તેવી સ્ત્રીથી શું સુખ મળે ? ” વઢી સ્ત્રી સંબંધી દેશ, જાતિ, કુળ, રૂપ, નામ, પહેરવેશ અને પરિજનની કથા કરવી તે પણ સ્ત્રીકથા. તેમાં દેશ સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે—“ લાટદેશની સ્ત્રીઓ મધુરભાષી અને રતિક્રિયામાં નિપુણ હોય છે. ” ઇત્યાદિ. જાતિ સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે—“ વિધવા થયેલી બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓને ધિકાર છે, કે જેઓ જીવતી મર્યા જેવી છે, અને કેટલીક બીજી જાતિની સ્ત્રીઓને ધન્ય છે, કે જે સદા અનિંદિત રહે છે. ” ઇત્યાદિ. કુળ સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે—“ અહો ! સોલંકી રાજ્યવંશની પુત્રીઓનું સાહસ જગતમાં સર્વથી અધિક છે, જેઓ પતિની અણમાનીતી હોય તોપણ પતિ મૃત્યુ પામ્યે તેની પાછલ અભિમાં પ્રવેશ કરે છે. ” ઇત્યાદિ. રૂપ સંબંધી સ્ત્રીકથા તે કે જેમાં સ્ત્રીના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવામાં આવે. નામ સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે—“ જેવું સ્ત્રીનું નામ તેવું પરિણામ ” એમ કહે. નેપથ્ય (વેશ) સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે—“ તે સ્ત્રીના રૂપ, યૌવન અને પહેરવેશને ધિકાર છે કે જે યુવાન પુરુષોના નેત્રને આનંદદાયક થતાં નથી. ” પરિજન સંબંધી સ્ત્રીકથા આ પ્રમાણે—“ આ સ્ત્રીનો દાસ દાસીનો પરિવાર ઢાહ્યો અને વિનીત છે ” ઇત્યાદિ-સ્ત્રીકથાનો ત્યાગ કરવો.

દેશકથા આ પ્રમાણે—જેમકે “ માલવદેશ રમણીય છે, કે જેમાં સારાં ધાન્ય અને સુવર્ણ થાય છે; અને ઝાં કટિમેઝલા પણ સોનાની પહેરાય છે. ગુર્જરભૂમિ દુર્ગમ અને ઊગ્ર સુખટવાઢી છે. લાટદેશ તો મીઢ્ઢલોકોથી ભરપૂર છે. કાશ્મીરમાં મૂર્ઢતા વહુ છે; અને કુંતલદેશ સુઢમાં સ્વર્ગ જેવો છે. ” આ પ્રમાણે દેશકથા સદ્બુદ્ધિવાઢા પુરુષોએ દુર્જનના સંગની જેમ છોડી દેવી.

મક્તકથા—એટલે મોજનના સ્વાદ વિગેરેની કથા, તે આ પ્રમાણે—જેમકે “ આ પુરુષે ત્રિવાહાદિ કાર્યમાં ઘણી ઉત્તમ રસોઢ કરી હતી. તેમાં જે શાક માજી બનાવ્યા હતા, તેનો સ્વાદ તો હજુ દાઢમાંજ છે ” અથવા “ આણે કરેલા પકાન્ન વિગેરે તો વાઢી દેવા જેવાજ હતા. એક પાપઢ વિના બીજું વધું ઢરાવ કર્યું હતું. ” ઇત્યાદિ.

આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારની વિકથા જાણવી. સંબોધસત્તરી નામના પ્રકરણની

वृत्तिमां सात प्रकारनी विकथा कहेली छे—तेमां उपर कहेली चार अने बीजी त्रण प्रकारनी विकथा आ प्रमाणे—श्रोताना हृदयने मृदु बनावी दे ते पहेली मृद्वीकथा, के जेमां पुत्रादि प्रजानी कथानुं प्रधानपणुं होवार्थी ते करुणा उत्पन्न करे तेवी होय छे जेमके, “ हा पुत्र ! हा वत्स ! अमने मूकीने तुं प्रज्वलित अग्निमां क्यां पड्यो ? ” इत्यादि. बीजी दर्शनभेदिनी कथा—जेमां कुतीर्थाओना ज्ञानादिकना अतिशयपणानी प्रशंसा करवामां आवे छे. जेमके, “ बुद्धनुं शासन सूक्ष्म अर्थने जणावनारुं होवार्थी श्रवण करवा योग्य छे. ” इत्यादि. त्रीजी चारित्रभेदिनी कथा—जेमां व्रत ग्रहण करेला अथवा व्रत लेवाने तत्पर थयेला पुरुषना चारित्र संबंधी विचारनो भेद करवामां आवे छे. जेमके, “ केवळी विनाना आ काळमां चारित्रनो शुद्ध के अशुद्ध भाव कोण जाणे छे. माटे चारित्र लेवुं नकायुं छे. ” वळी “ आज तो चारित्र लइने मात्र देहने पीडा करवानी छे. कारण के गिरिना शिखर उपरथी पडवुं सहेलुं छे पण चारित्र पाळवुं सहेलुं नथी. ” वळी एम कहे के,—

काले पमायबहुले, दंसणनाणेहिं वट्टए तीथ्थं ।

वुच्छिस्सं च चरित्तं, तो गिहिधम्मो वरं काऊ ॥ १ ॥

“ बहु प्रमादवाळा आ काळमां दर्शन अने ज्ञानवडेज शासन प्रवर्त्ते छे, चारित्र तो विच्छेद पाम्युं छे, तेथी हाल तो गृहस्थनो धर्म अंगीकार करवो तेज श्रेष्ठ छे. ”

आ प्रमाणे पूर्वोक्त चारमां बीजी त्रण विकथा मेळववार्थी सात प्रकारनी विकथा थाय छे; पण अहिं मथाळाना श्लोकमां तो आवश्यकादि सूत्रमां प्रसिद्ध चार विकथा होवार्थी चार प्रकारनीज कहेली छे. विकथा उपर एक रोहिणी नामनी स्त्रीनी कथा छे ते आ प्रमाणे:—

विकथा उपर रोहिणीनी कथा.

कुंडनपुरी नामनी नगरीमां सुभद्र नामे एक श्रेष्ठी रहेतो हतो. तेने रोहिणी नामे एक बाळविधवा पुत्री हती. तेणीए गुरु पासे अध्ययन करीने कम्मपयडी विगेरे ग्रंथो पोताना नामनी जेवा कंठे कर्या हता. ते हमेशां त्रिकाळ जिनपूजा अने बे काळ आवश्यक करवा छोडती नहोती अने नित्य भणवार्थी ते एक लाख करतां विशेष स्वाध्यायनो पाठ करनारी थइ हती.

अहिं अंतरंग एवं बन्युं के, चित्तरूप नगरमां रहेनारा मोहराजाने तेना कुबोध नामना दूते जणाव्युं के, ' महाराज ! एक रोहिणी नामे स्त्री तमारा वारं-वार अवगुण गाय छे अने तमारा पुत्र राग अने द्वेषनी. तमारा मिथ्यात्व नामना मंत्रीनी. अने अठार पापस्थानकरूप सभासदोनी घणी निंदा करे छे. ' ते सांभळी मोहराजा पोतानी सभा समक्ष रुदन करतो गद्गद् वाणीए बोल्यो के, ' अरे ! मारी सभामां-मारा परिवारमां कोइ एवो नथी के जे मारी आज्ञाने खंडन करनारी रोहिणी के जे मारा वैरी चारित्रधर्मेने मळवाने उत्सुक छे तेने वश करीने मने सोंपी दे ? ' आ प्रमाणेनां मोहराजानां वचनो सांभळीने एक खुणे बेठेली मोहराजानी स्त्री कुदृष्टिनी सखी विकथा नामे योगिनी बोली- ' हे स्वामी ! आवा स्वल्प काममां आपने खेद करवां योग्य नथी; केमके तमारा एके एक सेवके सम्यक्त्व, व्रत अने श्रुतथी पूर्ण थयला एवा जीवोने पण पोताना गुणोथी पाडी दीधा छे, तेओ अद्यापि आपना चरणनी पासे रजनी जेम रखले छे. तेमनी संख्या पण कोइ जाणतुं नथी. ते विषे जीवानुशासननी वृत्तिमां कहेलुं छे के, ' मोहना प्रभावथी अनंता श्रुतकेवळीओ पण पूर्वगत श्रुतने भूली जइ मृत्यु पामीने अनंतकायमां गयेला ने रहेला छे. ' ते माटे हे राजा ! आ विचारी रोहिणी तो कोणमात्र छे ? " आ प्रमाणे कही मोहराजाए आपेली आशिष ग्रहण करीने विकथाए रोहिणीना मुखमां अने चित्तमां प्रवेश कर्यो. ते वखतथी रोहिणी तत्काळ धर्मेनां सर्व कार्यमां विकथा करवा लागी अने बीजानी पासे कराववा लागी. एक वखते साधुओए अने साध्वीओए तेने शिच्चा आपी के, ' हे श्राविके ! तने मुज्ञातने परनिंदा ने विकथा करवी योग्य नथी. कहुं छे के,

यदिच्छसि वशीकर्तुं, जगदेकेन कर्मणा ।

परापवादसस्येभ्य-श्वरंतीं गां निवारयं ॥ १ ॥

“ जो एकज कर्मथी आ जगतने वश करवाने तुं इच्छतो हो तो परनिंदा-रूप घासने चरती एवी तारी वाणीरूप गायने तेमांथी निवृत्त कर. ” ते सांभळी रोहिणीने क्रोध चढ्यो; एटले हळवे हळवे मोहराजानुं सर्व सैन्य तेनी पासे आव्युं अने विकथानी प्रशंसा करवा लाग्युं. पछी तो रोहिणी विकथा करवामां एटली बधी मशगूल थइ गइ के तेणीए सर्व पठन पाठनादि पण छोडी दीधुं.

एक वखत राजमार्गे जतां रोहिणी राजानी राणीना दोष कहेती हती. ते

“ आ प्रमाणे विकथा करनारा प्राणीओने घणुं दुस्तर दुःख थाय छे, तेने जाणीने भव्यप्राणीओए वैराग्यादिवडे बंधमुक्त करनारी सत्कथा हमेशा करवी, अने विकथाने छोडी देवी. ”

इत्यद्वादिनपरिमितोपदेशं संप्रहाराख्यायामुपदेशासादग्रंथस्य वृत्तौ
अष्टमव्रतविषये त्रयस्त्रिंशत्युत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३३ ॥

व्याख्यान १३४ मुं.

वर्त्ता सामान्यर्था अनर्थदंडनो प्रमादाचरण नामनो चोथो
भेद विशेषे कहेछे.

जीवाकुलेषु स्थानेषु, मज्जनादि विधापनम् ।

रसदीपादिपात्राणि, आलस्यात् स्थग्यते नहि ॥ १ ॥

उद्धोचं नैव बध्नाति, स्थाने महानसादिके ।

सर्वमेतत्प्रमादस्या-चरणमभिधीयते ॥ २ ॥

भावार्थ:—“ जीवन्ती भरपूर एवा स्थानमां स्नान विगेरे करे, रस पदार्थोना तथा दीपक विगेरेना पात्रोने आलसथी ढांके नहीं, अने रसोडा विगेरे स्थानोमां चंदरवा बांधे नहीं—ए सर्व प्रमादनुं आचरण कहेवाय छे. ”

विस्तारार्थः— जीवथी भरपूर एवा स्थान एटले जेमां लील, फुल, कीडी-ओ, मंकोडा तथा कुंथुवा प्रमुख छकाय जीवोनी हिंसा थाय तेम होय तेवी भूमि विगेरेमां स्नान करवुं योग्य नथी. एकादशीपुराणमां कइं छे के,

गृहे चैवोत्तमं स्नानं, जलं चैव सुशोधनात् ।

ततो त्वं पांडवश्रेष्ठ, गृहे स्नानं समाचरेत् ॥ १ ॥

कुपे हृदेऽधमं स्नानं, नद्यामेव च मध्यमं ।

वाण्यां च वर्जयेत्स्नानं, तटाके नैव कारयेत् ॥ २ ॥

पीड्यंते जंतवो यत्र, जलमध्ये व्यवस्थिताः ।

स्नाने कृते ततः पार्थ, पुण्यं पापं समं भवेत् ॥ ३ ॥

“ जल गळीने घरे स्नान करवुं ते उत्तम स्नान छे; तेथी हे पांडवश्रेष्ठ ! तमारे घरे स्नान करवुं. १ कूवा अने धरामां स्नान करवुं ते अधम स्नान छे; नदीमां स्नान करवुं ते मध्यम स्नान छे, अने वापी तथा तळावमां स्नान करवुं ते तो तदन योग्य नथी. २ ज्यां स्नान करवाथी जळमां रहेला जंतुओ पीडा पामे, त्यां स्नान करवाथी हे पार्थ ! पुण्य अने पाप सरखुं थाय छे. ३ वळी ब्रह्माडपुराणमां पण कहुं छे के—

ज्ञानं तीर्थं धृतिस्तीर्थं, दानं तीर्थमुदाहृतं ।

तीर्थाणामपि यत्तीर्थं, विशुद्धिर्मनसः परा ॥ १ ॥

“ ज्ञान तीर्थ छे, धैर्य तीर्थ छे अने दान पण तीर्थ छे; परंतु ते बधा तीर्थोनुं पण तीर्थ मननी उत्कृष्ट शुद्धि छे. ” विष्णुपुराणमां पण कहुं छे के, “ जळस्वभावथी पवित्र छे. तेने पण जो अग्निवडे उष्ण कर्युं होय तो तेनी पवित्रतानी वातज शी करवी; तेथी पंडितजनो उष्ण जळवडे शुद्धि करवी तेने वखाणे छे. ” मनुस्मृतिमां कहुं छे के, “ अंतर्गत दुष्ट चित्त तीर्थस्नान करवाथी शुद्ध थतुं नथी. ते तो सेंकडोवार जळथी धोयेला मदिराना पात्रनी जेम अपवित्रज रहे छे. १ प्रथम शौच सत्य, बीजुं शौच तप, त्रीजुं शौच इंद्रियोनो निग्रह अने चोथुं शौच सर्व प्राणी उपर दया करवी ते छे. तयार पळी पांचमुं जळशौच छे. २. ” वळी नागरखंडमां पण कहुं छे के, “ दृष्टिथी पवित्र (जो-येला) स्थाने पग मूकवो, वस्त्रथी पवित्र (गळेलुं) जळ पीवुं, सत्यथी पवित्र (साजुं) वचन बोलवुं अने मनथी पवित्र आचरण करवुं. ”

हवे गृहस्थे जो स्नान करवुं होय तो दिवसे यतनापूर्वक करवुं; रात्रे करवुं

નહીં. મૂઠશ્લોકમાં આદિશબ્દ છે, તેથી પિશાવ અને દસ્ત પણ નિર્જીવ ભૂમિકા-
એજ કરવું. ઇત્યાદિ પોતાની બુદ્ધિથી સમજી લેવું.

વઠ્ઠી રસપદાર્થ એટલે ઘી, તેલ, દુધ, દહીં, છાશ, અને જઠ વિગેરેનાં પાત્રો
તેમજ દીવો અને આદિ શબ્દથી ભોજન વિગેરેનાં પાત્રો આઠસથી ઢાંકે નહીં;
અર્થાત્ ઢાંકવાવડે જીવરક્ષા કરે નહીં તે પ્રમાદાચરણ જાણવું.

વઠ્ઠી મહાનસ એટલે રસોડા વિગેરે સ્થાન ઉપર ઉલ્લેચ એટલે ચંદરવો બાંધે નહીં
એ પણ પ્રમાદાચરણ કહેવાય છે; કારણ કે ગૃહસ્થે શયન, ભોજન અને પાક
કરવાના સ્થાન ઉપર તેમજ જલના, તથા દેવ, ગુરુ અને ધર્મના સ્થાન ઉપર અ-
વશ્ય ઉલ્લેચ બાંધવો જોઈએ. કારણ કે રસોડા વિગેરે સ્થળે ચંદરવો બાંધેલ ન
હોવાથી જીવવધ સંબંધી બહુ દોષનો સંભવ છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે:-

ઉલ્લેચ બાંધવા ઉપર મૃગસુંદરીની કથા.

શ્રીપુર નામના નગરમાં શ્રીષેષ નામે રાજા હતો. તેને જાણે બીજો દેવરાજ
(ઇંદ્ર) હોય તેવો દેવરાજ નામે એક પુત્ર થયો હતો, તે કુમાર દૈવયોગે યૌવન
વયમાં કુદી થયો. સાત વર્ષ સુધી ઘણા ઉપાયો કર્યા પણ તે રોગ મટ્યો નહીં.
છવટે વૈદ્યોએ તેને તંત્રી દીધો. પછી રાજાએ ગામમાં એવો પડહ વગડાવ્યો કે,
“ જે આ કુમારને નીરોગી કરશે તેને હું મારું અર્ધું રાજ્ય આપીશ. ” તે શહેર-
માં યશોદત્ત નામના એક શ્રેષ્ઠીને શીલાદિવ્રતમાં આસક્ત એક પુત્રી હતી, તેણીએ
પડહને નિવારી પોતાના હાથના સ્પર્શમાત્રથી રાજકુંવરનો કોઠ મટાડ્યો. રાજાએ
તે બંનેનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું, અને વિવાહઉત્સવ કરી પુત્રને રાજ્ય ઉપર બેસા-
ડીને પોતે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

એકદા તે નગરે પોટિલાચાર્ય પધાર્યા. તેમને વંદના કરવા માટે રાજા અને
રાણી ગયા. દેશના સાંભઠીને તેમણે પોતાનો પૂર્વ ભવ પૂછ્યો. ગુરુ બોલ્યા- ‘વ-
સંતપુર નગરમાં દેવદત્ત નામે એક વ્યાપારી હતો. તેને ધનેશ્વર વિગેરે ચાર પુત્રો
મિથ્યાત્વી હતા. તે અરસામાં મૃગપુર નામના નગરમાં જિનદત્ત નામે શ્રેષ્ઠીને મૃ-
ગસુંદરી નામે એક પુત્રી હતી. તેણે ત્રણ અભિગ્રહ લીધા હતા કે, “ જિનેશ્વરની
પૂજા કરીને અને મુનિને દાન આપીને જમવું અને રાત્રે જમવું નહીં. ” એક વખ-
તે વ્યાપાર કરવાને માટે પેલો ધનેશ્વર શ્રેષ્ઠિપુત્ર મૃગપુરે આવ્યો. તેણે જિનદત્ત
શ્રાવકની પુત્રી મૃગસુંદરીને દીઠી; તેથી તે તેની ઉપર રાગવાળો થયો. પણ ‘હું
મિથ્યાત્વી છું, તેથી આ કન્યાનો પિતા શ્રાવક મને તે કન્યા આપશે નહીં ’

એવું વિચારીને તે કપટ શ્રાવક થયો; અને કોઈ રીતે તેના પિતાને સમજાવી તે કન્યાને પરણીને પોતાને ઘેર લાવ્યો.

ત્યાં ધર્મની ઈર્ષ્યાથી તેણે મૃગસુંદરીને જિનપૂજા કરવાનો નિષેધ કર્યો. તેને જિનપૂજા કર્યા સિવાય જમવાનો ત્યાગ હોવાથી ત્રણ ઉપવાસ થયા. તેણીએ કોઈ મુનિમહારાજાને તે વિષે પૂછ્યું, એટલે ગુરુએ લાભાલાભ વિચારીને કહ્યું કે, “ તું ચુલા ઉપર ચંદરવો બાંધ અને ભાવથી પંચતીર્થની સ્તુતિ કરી, પાંચ સાધુને નિત્ય દાન દે, તેથી તને તારા અભિગ્રહ પ્રમાણે ફલ થશે. ” તેણીએ તે પ્રમાણે કર્યું. પરંતુ તેના સાસરા વિગેરેએ ચુલા ઉપર ચંદુઓ દેહીને ધનેશ્વરને કહ્યું કે, ‘ આ તારી સ્ત્રીએ કાંઈક કામણ કરેલું છે. ’ તે સાંભળી ધનેશ્વરે તેણીએ બાંધેલા ઉલ્લેચને બાઢી નાખ્યો. મૃગસુંદરીએ પુનઃ બીજો ઉલ્લેચ બાંધ્યો. તે પણ ધનેશ્વરે બાઢી નાખ્યો. એવી રીતે સાત ઉલ્લેચ બાઢી નાખ્યા. પછી મૃગસુંદરીને તેના સાસરાએ કહ્યું કે, “ હે ભદ્રે ! શામાટે ઉલ્લેચ બાંધવાનો પ્રયાસ કરે છે ? ” મૃગસુંદરીએ કહ્યું કે ‘ જીવદયા માટે. ’ ત્યારે તેના સાસરાએ ક્રોધથી કહ્યું કે, ‘ ચંદુઆ બાંધવા હોય તો તારા બાપને ઘેર જા. ’ તે બોલી કે—‘ તમે વધુ કુટુંબ સાથે આવેને મને મારે પિયર મૂકી જાઓ. ’ પછી સર્વે તેને મુકવા ચાલ્યા. માર્ગમાં કોઈ ગામ આવ્યું. ત્યાં સાસરાના પત્નના કોઈ સગાએ સર્વેની મહેમાનગતિ કરવા માટે તેમને જમાડવાને રાત્રે રસોઈ કરી. જમવાને અવસરે મૃગસુંદરીને ઘણું કહ્યું, તોપણ તે જમવા ઉઠી નહિ, એટલે બીજા પણ જમ્યા નહીં, તેથી જેને ઘેર રાંધ્યું હતું તેના ઘરના વધા જમ્યા. તેઓ સર્વે રાત્રીમાં મૃત્યુ પામી ગયા. પ્રાતઃકાળે મૃત્યુનું કારણ તપાસતાં રાંધવાના પાત્રમાં સર્પ જોવામાં આવ્યો. સર્વેએ વિચાર્યું કે, ‘ રાત્રે રાંધવા માટે થયેલા ધુમાડાથી આકુલવ્યાકુલ થયેલો સર્પ અન્નના પાત્રમાં પડ્યો હશે. ’ પછી સર્વેએ મૃગસુંદરીને સ્ખમાવી. મૃગસુંદરી બોલી કે, ‘ આ કારણ માટેજ મેં ચુલા ઉપર ચંદરવો બાંધ્યો હતો, અને રાત્રે હું ભોજન કરતી નથી, તેનું કારણ પણ અહીં પ્રત્યક્ષ તમે જોયું છે. ’ તે સાંભળી સર્વેને પ્રતિબોધ થયો. પછી ‘તેણીએ સર્વેને જીવિતદાન આપ્યું છે’ એમ માનીને સર્વે તેને કુલદેવીની જેમ માનવા લાગ્યા; અને તે ગામથી સર્વે પાછા પોતાને ઘેર આવ્યા. અનુક્રમે મૃગસુંદરી ને ધનેશ્વર ધર્મની આરાધના કરીને સ્વર્ગે ગયા. ત્યાંથી ચ્યવીને તમે રાજા અને રાણી થયા છો. “ હે રાજા ! તેં પૂર્વભવે સાત ચંદરવા બાઢી નાખ્યા હતા તેથી આ ભવમાં સાત વર્ષ સુધી તને કોઠનો વ્યાધિ રહ્યો હતો. ”, આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વ ભવ સાંભળીને તે બંનેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પછી પુત્રને રાજ્ય સોંપી પોટિલાચાર્ય પાસે દીક્ષા લઈને તે બંને સ્વર્ગે ગયા.

“ ઉપરની કથા સાંભળીને જે ધાર્મિક શ્રાવક શયનસ્થાને, પાણીઆરામાં અને રસોડા વિગેરેમાં ભાવથી ચંદરવા બાંધે તે ઉત્તમ દેવલોકને પામે છે. ”

इत्यद्भिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
अष्टमव्रतविषये चतुस्त्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥ १३४ ॥

વ્યાખ્યાન ૧૩૫ મું.

વઠી બીજાં પ્રમાદાચરણ દર્શાવે છે.

અવ્રતપ્રત્યયી બંધં, પ્રત્યાખ્યાનેન વારયેત્ ।

सर्वं प्रयत्नतः कार्यं, तथा द्युतादिसेवनम् ॥ १॥

કુતૂહલાન્નૃત્યપ્રેક્ષાં, કામગ્રંથસ્ય શિક્ષણમ્ ।

सुधीः प्रमादाचरणं, एवमादि परित्यजेत् ॥ २ ॥

ભાવાર્થ:—“ વ્રત લીધા વિના અવિરતિપણાથી જે કર્મનો બંધ પડે છે તેને પચ્ચલ્લાણ લેવાવડે નિવારવો, સર્વ કાર્ય યતનાથી કરવું; અને જુગટા વિગેરેનું રમવું, કુતૂહલથી નૃત્ય જોવું, અને કામગ્રંથનું શિખવું इत्यादि પ્રમાદાચરણ સદ્-બુદ્ધિવાળા મનુષ્યોએ છોડી દેવાં. ”

વિસ્તારાર્થ:—અવિરતિવડે થતો કર્મનો બંધ પચ્ચલ્લાણ કરીને નિવારવો. દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકી-એ ચાર ગતિરૂપ આ અપાર સંસારને વિષે અમણ કરતા પ્રાણીઓએ જે જે દેહ, આયુષ્ય ભોગવીને અસ્થિ, લોહ અથવા ક્ષ્મરૂપ પૂર્વે છોડ્યા છે, તે શરીરવડે જ્યારે જ્યારે બીજા જીવોના વધરૂપ અનર્થ થાય, ત્યારે ત્યારે પ્રથમ મુકેલા દેહનો સ્વામી જે જીવ તેણે અન્ય ભવને પ્રાપ્ત કર્યા છતાં પણ તેની સત્તાનો ત્યાગ કર્યો નથી એટલે તે દેહને વોસરાવ્યા નથી તેથી ત્યાં સુધી તેનાવડે થતા પાપથી લિપ્ત થાય છે; એટલે જ્યાં તે ગયો હોય ત્યાં તે પાપ અવિરતિવડે આવે છે. એ તત્ત્વાર્થ છે. તે વિષે શ્રીભગવતી સૂત્રના પાંચમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે, “ હે ભગવંત ! કોઈ મનુષ્ય ધનુષ્યમાંથી બાણ છોડે અને તેનાવડે જીવ હણાય તો તે પુરુષને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ? ” ભગવંત ઉત્તર આપે છે કે—“ હે ગૌતમ ! જે પુરુષ ધનુષ્યવડે બાણ છોડે છે તેને પાંચ

क्रियाओ लागे छे. कायिकी, अधिकरणकी, प्रद्वेषकी, परितापकी अने प्राणाति-
पातिकी; अने जे जीवना देहथी ते धनुष्य विगेरे निपज्या होय छे ते जीवने
पण ते पांच क्रियाथी स्पर्श थयेला कहेवाय छे. ”

अहिं कोइ शंका करे के, “ जेणे बाण मुक्युं, तेने तो ते क्रियाओ लागु
पडे पण बीजा जीवोने शी रीते लागु पडे ? केमके ते तो मात्र कायरूप छे,
अने तेनुं अचेतनपणुं छे. वळी जो एम कहेशो के मात्र शरीरथी पण क्रिया लागे
तो सिद्ध थएला जीवोने पण प्रथम मूकेला देहने लीधे बळात्कारे बंध थवो
जोइए. कारण के सिद्ध थयेला जीवोने देह पण कोइ ठेकाणे जीवघातनो हेतु
होय. वळी जेम धनुष्य विगेरे पापना कारणो छे तेम ते जीवना देहथी थयेला
पात्रदंड विगेरे जीवरक्षाना पण हेतु छे. तो ते पुण्यना कारण होवाथी तेनुं
पुण्य ते जीवने लागवुं जोइए. एवी रीते बरोबर न्याय थवो जोइए. ” तेना
उत्तरमां कहे छे के, “ अहिं तो अविरतिपणाना भावथी बंध थाय छे अने सिद्ध
थयेला जीवोने तो सर्वसंवर होवाथी विरति छे तेथी तेमने बंध थवानो संभवज
नथी. तथा पात्रादि जेना देहथी थयेला छे ते जीवोने ते संबंधी विवेकादिकनो
अभाव छे माटे तेने पुण्यनो बंध थतो नथी. अथवा श्रीभगवंतना वचन होवा-
थी सर्व सत्य छे एम जाणवुं. ” तेथी अन्य भवांतरे शस्त्रादिरूप थयेला देहनुं
पण अधिकरणपणुं छे एम जाणीने अवश्य जेनो जेनो त्याग थइ शके तेम
होय तेना तेना प्रत्याख्यान करवा ए भावार्थ छे.

वळी यत्नथी सर्व क्रियाने छोडी देवी; एटले के पोताना कार्यने माटे क-
रेलुं होय पण कार्य समाप्त थये बळतुं इंधणुं पछी बुझावी नाखवुं. अहिं कोइ
शंका करे के, ‘ अग्निने बुझाववामां पण दोष छे तेथी केम बुझावाय ? ’ ए वात
खरी छे पण ‘ अग्नि दश मोढावाळुं शस्त्र होवाथी तेनावडे बीजा त्रसादि जीवोनों
वध थाय छे ते न थवा माटे तेने बुझाववुं जोइए. ’

वळी शोध्या वगरना इंधणा, छाणा, धान्य अने पाणीनुं वापरवुं, मार्गमां
हरित्काय एटले लीलां घास विगेरे उपर चालवुं, नकामा पुष्प अने पात्रां विगेरे
तोडवां, भीतमांहेथी खेंचवानी भूगळ करवी, यतना वगर कमाडे अर्गला आ-
पवी, अप्रासुक लवण एटले काचुं मीठुं वापरवुं, नकामा वृत्तनी शाखा तथा
मृत्तिका चोळवी, वस्त्रमां रहेला जू विगेरे जीवोने जोयावगर धोबीने आपवा
अने श्लेष्म-गलफा-थूंक विगेरे नाख्या पछी धूलि के राखथी न ढांकवा इत्या-
दि सर्व क्रिया प्रमादाचरण छे, तेथी ते सघळी क्रिया यतनावगर करवी नहीं.

ગલ્ફા વિગેરેમાં એક મુદ્દૂર્ત પછી ઘણા જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે. શ્રી લોકપ્રકાશ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે:—

પુરિષે ચ પ્રશ્રવણે, શ્લેષ્મસિંઘાણયોરપિ ।

વાંતે પિત્તે શોણિતે ચ, શુક્રે મૃતકલેવરે ॥ ૧ ॥

પુયે સ્ત્રીપુંસસંયોગે, શુક્રપુદ્ગલવિચ્યુતૌ ।

પુરનિર્દ્દમને સર્વે-પ્વપવિત્રસ્થલેષુ ચ ॥ ૨ ॥

“ ૧ વિષ્ટામાં, ૨ પિશાબમાં, ૩ શ્લેષ્મ-ગલ્ફામાં, ૪ લીંટમાં, ૫ વમનમાં, ૬ પિત્તમાં, ૭ રુધિરમાં, ૮ વીર્યમાં, ૯ મુઢદામાં ૧૦ પરુમાં, ૧૧ સ્ત્રીપુરુષના સંયોગમાં, ૧૨ વીર્યસ્ખલિત થયેલામાં, ૧૩ નગરની છાલમાં અને ૧૪ બીજાં સર્વ અપવિત્ર સ્થળોમાં-ગર્ભજ મનુષ્ય સંબંધી એ વસ્તુઓને વિષે એટલે પૂર્વોક્તિ ૧૪ સ્થાનકમાં અંતર્મુદ્દૂર્તના આયુષ્યવાળા, એક આંગુલના અસંખ્યેય ભાગ જેવડા દે-હવાળા અને સાત કે આઠ પ્રાણને ધારણ કરનારા અસંખ્યાત સંમુર્છિમ મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે. ” સંગ્રહિણીની ટીકામાં ‘ નવ પ્રાણવાળા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, ’ એમ કહેલું છે તથા શ્રીપન્નવણાસૂત્રમાં શ્યામાચાર્યે પણ તેજ પ્રમાણે કહ્યું છે. તેથી શ્લેષ્મ ગલ્ફા વિગેરેને યતનાથી ઢાંકવા.

વઠ્ઠી જુગાર વિગેરેનું રમવું-આદિ શબ્દથી સોગટાબાજી, ગંજીફા, સેત્રંજ વિગેરેનું રમવું. અથવા આદિશબ્દથી સાત દુર્વ્યસન સેવવા તે પ્રમાદાચરણ છે. તેથી તેને તજી દેવાં. કહ્યું છે કે-“ જુગાર, માંસપક્ષણ, સુરાપાન, વેશ્યાસંગ, શીકાર, ચોરી અને પરસ્ત્રી સેવા આ સાત દુર્વ્યસન કહેવાય છે. તે પ્રાણીને ઘો-રાતિઘોર નરકમાં લઈ જાય છે. ” જુગાર વિગેરેના વ્યસનથી પ્રાણીને પગલે પગલે વિપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. જુગાર વિષે એક કથા છે તે આ પ્રમાણે—

જુગાર વિષે પુરંદરરાજાની કથા.

સિદ્ધપુર નામના નગરમાં પુરંદર નામે રાજા હતો. તે સુંદર નામના કોઈ જુગારી સાથે જુગાર રમવા લાગ્યો. તે જોઈ એક વખતે તેની રાણીએ અમૃતસમાન વાણીથી રાજાને કહ્યું કે, “ હે સ્વામી ! જુગારથી નહારાજા અને પાંડવો પગલે પગલે નિંદાને પ્રાપ્ત થઈ દુઃખી થયા છે, તેથી સર્પ જેમ કાંચલીને છોડી દે તેમ તમે જુગારને છોડી દો. ’ ઇત્યાદિ વચનોવડે બહુ નિવાર્યો, તોપણ રાજાએ જુગાર છોડ્યો નહીં. એક વખતે રાજા તેના નાના ભાઈ સાથે જુગાર રમતાં રાજ્ય હાર્યો. રાજ્યપાટ હારવાથી અનુજબંધુએ તેને નગરની બહાર કાઢી મૂક્યો.

રાજા રાણી અને એક કુમારને લઈને અરણ્યમાં ચાલી નીકળ્યો. માર્ગે જતાં કોઈ મીલ્લની સાથે એણે પશુ કર્યું કે, ' જો હું જીતું તો તારી સ્ત્રી લઉં અને હારું તો મારું આપું. ' આવું પશુ કરી જુગાર રમ્યો, તેમાં રાજા જીત્યો. એટલે જાણે કાજલથી બનાવી હોય તેવી કાઢી અને દુર્ભાગ્યથી નિર્માણ કરેલી હોય તેવી કુરુપા મીલડીને લઈને રાજા આગળ ચાલ્યો. માર્ગે ચાલતાં નીચ મીલડીને વિચાર થયો કે, ' આ રાણી મારી સપત્ની (શોક્ય) હોવાથી મારી વૈરિણી છે માટે તેને મારી નાખું તો સુખ થાય. ' એવો વિચાર કરી જલ્દી ભરવાનું મિષ કરી રાણીને કુવા પાસે લઈ જઈ કુવામાં નાચી દીધી અને પુરંદરરાજા પાસે આવીને કહ્યું કે, ' તમારી રાણી તો કોઈ વીજા પુરુષને લઈને ચાલી ગઈ. ' રાજા તેના વિયોગથી ઘણાં શ્વેદ પામ્યો. પછી મીલડી અને કુમારને લઈને માર્ગે ચાલ્યો. માર્ગમાં એક મોટી નદી આવી. મીલડી અને કુમાર બંનેને એક સાથે નદી ઉતારવાને અસમર્થ હોવાથી પ્રથમ મીલડીને લઈને રાજા નદીમાં પેઠો. ત્યાં કોઈ મધર રાજાને ગળી ગયો, અને મીલડી નદીમાં તણાઈ જવાથી મૃત્યુ પામી ગઈ. રાજાના માર્ગથી મધર વધારે ચાલી શક્યો નહીં, એટલે કાંઠા ઉપર આવીને પડ્યો. ઢીમર લોકોએ તેને પકડીને ચીર્યો, એટલે તેના ઉદરમાંથી રાજા નીકળ્યો. તેને શીતલ પવનથી સંજ્ઞા આવી. એટલે ઢીમર લોકોએ તેને પોતાને ઘેર દાસ કરીને રાખ્યો. એક વખતે રાજા મત્સ્ય લેવાને નદીમાં પેઠો, ત્યાં નદીના પૂરમાં તણાઈ જવાથી મૃત્યુ પામ્યો.

અહિં રાણી કુવામાં પડી હતી તેને કોઈ મુસાફરોએ કુવામાંથી કાઢી. તે મુસાફરોના સાર્થપતિએ તેને ' તું કોણ છે ? ' એમ પૂછ્યું; એટલે તેણીએ પોતાનું વૃત્તાંત જે યથાર્થ હતું તે કહી બતાવ્યું. તેથી તેણે પોતાની પાસે તેને બહેન કરીને રાખી.

નદીને કાંઠે જે રાજકુમાર રહ્યો હતો તેને કોઈ વિદ્યાધરી વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર લઈ ગઈ; અને તેને ઘણી વિદ્યાઓનો પાત્ર કરીને અનુક્રમે તેનો પિતાના રાજ્ય ઉપર બેસાડ્યો.

એક વખતે પેલો સાર્થવાહ સિદ્ધપુર નગરમાં આવ્યો. રાણી પોતાનું નગર જાણી પુરુષનો વેષ પહેરી સાર્થપતિની સાથે સમામાં ગઈ. ત્યાં પોતાના પુત્રને જોઈને હર્ષ પામી. રાજાએ તે પુરુષવેષી સ્ત્રીને જોઈને સાર્થપતિને ' તે કોણ છે ? ' એમ પૂછ્યું. એટલે સાર્થવાહે તેનું વધું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. કુમારે હર્ષ પામી પોતાના સમાજનોની સમક્ષ તેના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો; અને પોતાની માતાને

મુખવિલાસમય કરી દીધી. પછી રાજાએ નગરમાં જુગાર વિગેરે દુર્વ્યસન બંધ કરવાનો પડહ વગડાવ્યો, અને પોતે પણ અનર્થદંડથી વિરામ પામી સ્વર્ગે ગયો.

“ સર્પક્રીડા જેવી દ્યૂતક્રીડાને કયો પુરુષ કરે, કે જેને લીધે પુરંદરરાજા પગલે પગલે વિપત્તિને પામ્યો હતો. ” જુગાર રમવાથી હાસ્ય, વાચાઢતા (વા-ચાઢપણું) અને કઠોર ભાષણ વિગેરે દુર્ગુણો અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. અને તેથી વૈરની વૃદ્ધિ પણ થાય છે. પૂર્વે કુમારપાઢના પ્રસંગમાં દ્યૂતક્રીડા કરતાં તેનો બ-ન્હેવી “ માર મુંડાને ” એમ હાસ્યમાં બોલવાથી મોટા અનર્થને પામ્યાનું વર્ણન આ ગ્રંથમાંજ કરેલું છે. તેથી જુગાર વિગેરે વ્યસનો ઘણા દુઃખને આપનારા છે, અને પ્રમાદાચરણ છે, એમ જાણી તેને ત્યજી દેવા.

वळी कौतुकथी नृत्य जोवुं नहीं. उपलक्षणथी गीत, वेश्या विगेरेनो नाच, मांडभवाइ अने इंद्रजाळ विगेरे पण जोवा नहीं; केमके ते पापने उत्पन्न करना-
रा छे. तेमज कामग्रंथ जे कोकशास्त्र विगेरे तेनी अंदर कहेला आसन, मंत्र, औषध अने कामोद्दीपन प्रयोग ते शीखवा नहीं. इत्यादि प्रमादाचरणने धर्मज्ञ पुरुषे छोडी देवा. ए बीजा श्लोकनो अर्थ पूर्ण थयो.

अनर्थदंडोऽपविचितनादिक-श्चतुर्विधोऽत्र ग्रथितः सदागमे ।

ततः प्रमादो गुणहानिहेतुको, विशेषमुच्यश्चरमे गुणव्रते ॥१॥

भावार्थः— “ उत्तम एवा जिनागममां अपध्यान विगेरे चार प्रकारनो अनर्थदंड कहेलो छे, तेमां प्रमाद गुणनी हानि करवामां हेतुरूप छे तेथी छेझा गुणव्रतने विषे तेनो विशेषे त्याग करवो. ”

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रंथस्य वृत्तौ
अष्टमव्रतविषये पंचत्रिंशदुत्तरशततमः प्रबंधः ॥१३५॥

इति नवम स्तंभः समाप्तः ।

भाग बीजो संपूर्ण.

